

ISSN 1392-0502

LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJA

LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJOS

METRAŠTIS
XXXIX

VILNIUS, 2016

Kuriame
Lietuvos ateitį
2014–2020 metų
Europos Sąjungos
fondų investicijų
veiksmy programą

Projekto kodas: Nr. 09.3.3-ESFA-V-711-01-0004

PERIODINIŲ MOKSLO LEIDINIŲ LEIDYBA
IR JOS KOORDINAVIMAS

LKMA METRAŠTIS, t. XXXIX / LCAS ANNUALS, vol. XXXIX
SERIJA A / SERIES A

REDAKCIINĖ KOLEGIJA

LKMA akad. doc. dr. vysk. JONAS BORUTA SJ (*istorija*) –
redakcinės kolegijos pirmininkas

LKMA akad. prof. habil. dr. VANDA ARAMAVIČIŪTĖ
(Vilniaus universitetas, *edukologija*)

LKMA akad. prof. habil. dr. DANUTĖ GAILIENĖ (Vilniaus universitetas, *psichologija*)

LKMA akad. dr. KĘSTUTIS GIRNIUS (Vilniaus universitetas, *filosofija*)

LKMA akad. dr. LIUDAS JOVAIŠA (Vilniaus universitetas, *istorija*)

Dr. kun. ALGIRDAS JUREVIČIUS (Vytauto Didžiojo universitetas, *teologija*)

LKMA akad. prof. habil. dr. SOFIJA KANOPKAITĖ (*biochemija*)

Dr. KATARZYNA KORZENIEWSKA-WOLEK

(nepriklausoma tyrėja ir vertėja, Krokuva, Lenkija, *istorija*)

Prof. dr. kun. TADEUSZ KRAHEL (Wyższe Seminarium Duchowne
w Białymstoku, Lenkija, *istorija*)

Dr. RASA MAŽEIKA (Archives of Canada, Toronto, Kanada, *istorija*)

LKMA akad. prof. habil. dr. IRENA REGINA MERKIENĖ
(Lietuvos istorijos institutas, *etnologija*)

LKMA akad. prof. habil. dr. GUIDO MICHELINI
(Università degli Studi di Parma, Italija, *filologija*)

Prof. dr. ALGIS NORVILAS (Saint Xavier universitetas, Chicago, JAV, *psichologija*)

LKMA akad. doc. dr. kun. ARVYDAS RAMONAS (Klaipėdos universitetas, *teologija*)

LKMA akad. doc. dr. ARŪNAS STREIKUS (Vilniaus universitetas, *istorija*)

LKMA akad. prof. dr. PAULIUS V. SUBAČIUS (Vilniaus universitetas, *literatūrologija*)

LKMA akad. prof. habil. dr. ANTANAS TYLA (Lietuvos istorijos institutas, *istorija*)

LKMA akad. prof. habil. dr. GIEDRIUS UŽDAVINYS (Vilniaus universitetas, *medicina*)

Prof. dr. ANDRIUS VALEVIČIUS (L'Université de Sherbrooke, Kanada, *filosofija*)

LKMA akad. prof. habil. dr. ZIGMAS ZINKEVIČIUS (*lingvistika*)

Prof. habil. dr. RAFAŁ WITKOWSKI

(Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Lenkija, *istorija*)

Dr. MIKAS VAICEKAUSKAS (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas) –
vyriausiasis redaktorius

TURINYS

Moksliniai straipsniai..... 5

VYTAUTAS ALIŠAUSKAS

- Tomo vaikystės evangelija: Ankstyvosios krikščionybės tekstas už institucinės kontrolės ribų* 7
- The Infancy Gospel of Thomas: A Text of Early Christianity Beyond the Reach of Institutional Control* 25

INGRIDA PAJEDAITĖ

- Šv. Rapolo Kalinausko atsiminimų rankraštis ir jo kelias į Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteką 27
- The Manuscript of the Memoirs of Saint Raphael Kalinowski and its Path to the Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences 67

JUOZAPAS BLAŽIŪNAS

- 1514 ir 1563 m. Polocko bernardinų konvento kankinių istorija: istoriografinis ir ikonografinis aspektas 69
- The History of the 1514 and 1563 Martyrs of the Polotsk Bernardine Convent: The Historiographic and Iconographic Aspect 84

VLADAS LIEPUONIUS

- Leono Sapiegos politinės grupuotės galios akumuliacinio mechanizmai: Aleksandro Korvino Gosevskio atvejis 87
- The Mechanisms of the Accumulation of Power by the Political Group of Leonas Sapieha: The Case of Aleksander Korwin Gosevsky 97

ALGIMANTAS KATILIUS

- Vilniaus miesto katalikų parapijų tinklas XVIII a. pabaigoje – XX a. pradžioje. 99
- The Network of Catholic Parishes in the City of Vilnius at the End of the 19th Century – the Beginning of the 20th Century 112

LAIMA ARNATKEVIČIŪTĖ

- Šventieji ir nelabieji pirmaisiais sovietmečio dešimtmečiais 113
- Saints and Fiends in Early Soviet Decades 121

JŪRATĖ PAJĖDIENĖ

- Krikščioniškosios Bažnyčios raštų ir apeigų paskatintas sakinių modelis: laiko sakiniai su *kiek kartu* senojoje lietuvių kalboje 123

Sentence Model Encouraged by the Texts and Rituals of the Christian Church: Temporal Clauses with <i>kiek kartų</i> in Old Lithuanian	149
TOMAS VAISETA	
Sovietų Lietuvos psichiatrijos modelio apibrėžimas: vienos ligoninės atvejis.	151
Defining Model of Psychiatry in Soviet Lithuania: The Case of One Hospital	172
DARIUS DAUKŠAS	
Lietuviai Norvegijoje: tarp integracijos ir savo tapatumo išlaikymo.	173
Lithuanians in Norway: Between Integration and Preservation of Identity	193
Publikacijos	
	195
LAIMA ARNATKEVIČIŪTĖ	
Aldonos Liobytės ir Bronės Buivydaitei kūrybiniai ryšiai	197
Aldonos Liobytės laišakai Bronei Buivydaitei (1956–1971)	204
The Creative Relations of Aldona Liobytė and Bronė Buivydaite	224
ALGIMANTAS KATILIUS	
Fribūro universiteto lietuvių studentų „Rūtos“ draugijos kronika	225
Lietuviai studentai Fribūro universitete Šveicarijoje draugovėse „Philaretia“ ir „Rūta“ 1895–1907 m.	233
Chronicle of the Lithuanian Student Society <i>Rūta (Rue)</i> at the University of Freiburg	326
Apžvalgos	
	329
KAROLIS TUMELIS	
Kelios pastabos apie senąsias Lietuvių katalikų mokslo akademijos bibliotekos knygas: proveniencinis aspektas	331
Some Remarks about the Old Prints in the Library of the Lithuanian Catholic Academy of Sciences: Aspect of Provenance	344
APIE AUTORIUS	345
ATMENA AUTORIAMS	347

Moksliniai straipsniai

TOMO VAIKYSTĖS EVANGELIJA:
ANKSTYVOSIOS KRIKŠČIONYBĖS TEKSTAS
UŽ INSTITUCINĖS KONTROLĖS RIBŲ

VYTAUTAS ALIŠAUSKAS

Jėzaus gimimas, kūdikystė ir vaikystė jo sekėjus pradėjo dominti labai anksti. Evangelijos pagal Matą ir Luką pateikia dvi Jėzaus kūdikystės įvykių versijas, taip pat glaustas žinutes apie jo vaikystę – šeimos grįžimą iš Egipto (*Mt* 1, 22–23) ir Jėzaus pasilikimą bei atradimą šventykloje (*Lk* 2, 41–52)¹. Čia reikia pabrėžti, kad Naujajame Testamente naratyviškai išplėtotas tik šis, vienintelis, epizodas. Nors, tikėtina, kad ir pradiniu etapu tą domėjimąsi iš dalies skatino žmogiškas smalsumas ir konvencija sureikšminti didžiųjų veikėjų vaikystę, kaip anticipuojančią jų brandųjį gyvenimą, tai nebuvo lemiamas motyvas. Pirmiausia, tai buvo klausimo dėl Jėzaus „kilmės ir misijos“ dalis². Santūrūs, tačiau teologiškai itin prisodrinti Evangelijų pagal Matą ir Luką pasakojimai parodo, kad Jėzus nuo pat pradžių „yra tikras žmogus ir tikras Dievas“³. Vėlesni, kartais daug vėlesni, apokrifiniai pasakojimai evangelinę tradiciją plėtoja ir gausiai pildo, persverdami ją į vieną – efektingai pristatomo dieviškumo pusę, tačiau negailėdami ir vaizdžių gyvenimiškų detalių, ir netikėtų siužetinių posūkių. Šiame straipsnyje aptarsime vieną naracinį šaltinį – *Tomo vaikystės evangeliją* (toliau – TVE⁴). Ji

¹ Iš gausios literatūros šiuo klausimu čia galima paminėti klasikinį veikalą Raymond E. Brown, *The Birth of the Messiah: A Commentary on the Infancy Narratives in the Gospels of Matthew and Luke. Updated edition*, Yale University Press, 1999 ir Joseph Ratzinger / Benediktas XVI, *Jėzus iš Nazareto. Prologas: Pasakojimai apie vaikystę*, iš vokiečių kalbos vertė Gediminas Žukas, Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2012.

² Joseph Ratzinger, *Jėzus iš Nazareto*, p. 7.

³ *Ibid.*, p. 92.

⁴ Cituojamų TVE skyrelių ir jų padalų numeracija atitinka lietuviškąjį Aliaus Jaskelevičiaus vertimą (*Naujasis Židinys-Aidai*, 2015, Nr. 7, p. 14–19), savo ruožtu atliktą iš redakcijos, minimaliai tesiskiriančios nuo Tischendorfo teksto rec. A (žr. toliau), paskelbtos Bart D. Ehrman, Zlatko Pleše, *The Apocryphal Gospels: Texts and Translations*, Oxford–New York: Oxford University Press, 2011, p. 10–29. Suvokdami pavadinimo dviprasmiškumą

priklauso apokrifinių Jėzaus vaikystės evangelijų grupei ir drauge su Jokūbo proevangele⁵ yra pamatinis tokio pobūdžio dokumentas. Dar neseniai vertinta kaip nederanti krikščioniškam mąstymui, barbariška ir vulgari, paskutiniu metu ji imta matyti kaip reikšmingas savo epochos kultūrinio ir religinio mentaliteto liudijimas. Ši vaikystės istorija sulaukė ir rimtų socialinės istorijos studijų – palyginti neseniai, bet nuodugniai pradėta aiškintis, ką iš jos galime sužinoti apie II a. vaikystės supratimą, tuomečio vaiko santykius su aplinka, ugdymo ir mokymo procesą⁶. Receptijos ir poveikio tyrimai atskleidė TVE svarbą ne tik vėlyvosios Antikos, bet ir Viduramžių ar net vėlesniais laikais⁷. Remdamiesi naujaisiais tyrimais čia pamėginsime išryškinti kitokios negu kanoninių knygų – instituciškai nekontroliuojamos – žodinės ir rašytinės perdavos dinamiką bei papildomas ir alternatyvias teologines vizijas, įkūnytas šioje perdavoje.

TOMO VAIKYSTĖS EVANGELIJOS PERDAVA

Yra rimtas pagrindas manyti, kad Didžiosios Bažnyčios⁸ liudijimas apie *kyrios* Jėzaus žodžius ir darbus buvo instituciškai kontroliuojamas jau prieš kanoninių tekstų surašymą. Taip pat ir kanoninių knygų atranka nebuvo stichiška, ji rėmėsi instituciškai palaikoma tradicija⁹. Pats Keturių evangelijų tekstas institucinėje priežiūroje atsidūrė neabejotinai anksčiau, negu

(„vaikystė“ yra ne Tomo, o Jėzaus), paliekame daugeliui publikacijų įprastą formą (*The Infancy Gospel of Thomas*, *Vangelo dell'infanzia di Tommaso*, *Ewangelia Dzieciństwa Tomasza*) (graikiškuose rankraščiuose randamos antraštės yra „Tomo, izraelitų filosofo, pasakojimas apie Viešpaties vaikystę“, „Mūsų Viešpaties ir Išganytojo Jėzaus Kristaus vaikystės didingi darbai“ ir pan.; „evangelijos“ pavadinimas vartojamas tik arabiškoje versijoje).

⁵ Lietuviškas Antano Dambrausko vertimas: „Apokrifinė Jokūbo evangelija“, in: *Katalikų kalendorius žinynas 1989*, Kaunas–Vilnius: Lietuvos Vyskupų Konferencija, 1989, p. 209–216.

⁶ Pvz., Reidar Aasgaard, *The Childhood of Jesus: Decoding the Apocryphal Infancy Gospel of Thomas*, Eugene, OR: Wipf & Stock, 2009; Chris Frilingos, „No Child Left Behind: Knowledge and Violence in the Infancy Gospel of Thomas“, in: *Journal of Early Christian Studies*, Baltimore, 2009, t. 17 (1), p. 24–57; Stephen J. Davis, *Christ Child: Cultural Memories of a Young Jesus*, London–New Haven: Yale University Press, 2014; Paul Foster, „The Education of Jesus in the Infancy Gospel of Thomas“, in: *Texts and Traditions: Essays in Honour of J. Keith Elliott*, edited by Peter Doble, Jeffrey Kloha, Leiden–Boston: Brill, 2014, p. 327–347.

⁷ Žr. Stephen J. Davis, *op. cit.*

⁸ Dėl sąvokos „Didžioji Bažnyčia“ plg. Hubert Jedin (Hg.), *Handbuch der Kirchengeschichte*, t. I: *Von der Urgemeinde zur frühchristlichen Großkirche*, Freiburg: Herder, 1962 (2012).

⁹ Plačiau žr. Vytautas Ališauskas, „Evangelijų kilmė ir senolių tradicija II–III a. krikščionių raštijoje“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius, 2013, t. 37, p. 281–308.

galutinai (II a. antroje pusėje) susiformavo jų kanonas. Apokrifiniai tekstai atspindi kitą, Didžiosios Bažnyčios institucinės galios neformuojamą arba menkai formuojamą Jėzaus tradicijos liniją.

Tomo vaikystės evangelija, kaip vėliau matysime iš rankraštinės perdavos apžvalgos, buvo populiarus, skaitytojų tiek Rytų, tiek Vakarų krikščioniškame pasaulyje mėgtas veikalas. Antra vertus, jis tiesiogiai neminimas ankstyviausių krikščioniškųjų autorių raštuose. Tiesa, mįslinga istorija apie tai, kaip vaikas Jėzus mokytojo vadovaujamas mokėsi abėcėlės (*TVE* 6; plg. 14) bent du kartus papasakota II a. pabaigoje. Ireniejus savo garsiajame antieretiniame veikale (apie 180 m.) kalba apie gnostikų markininkų „slaptus melagingus raštus (*perperum scriptuarum* / νόθων γραφῶν), kuriuos jie [eretikai markininkai] patys suklastojo paikų žmonių protams gluminti. [...] Be kitų dalykų, jie pateikia klaidingas ir nedoras istorijas, pasakojančias apie tai, kad mūsų Viešpats, dar būdamas vaikas ir besimokydamas raidžių, mokytojo, kaip įprasta, paprašytas ištarti *alfa*, ištarė, kaip buvo prašomas, *alfa*, tačiau mokytojui vėl liepus ištarti *beta*, Jėzus atsakęs, kad tegul mokytojas pirmiausia pasako, kas yra *alfa*, o tada jis išaiškinsias, kas yra *beta*“. Markininkų nuomone, tai rodo, kad Jėzus vienintelis žinojo „Nežinoma“, išreikštą raidės *alfa* pavidalu (*typos*) (*Adv. Haer.* 1.20.1).

Panašiai, tačiau be gnostinio atspalvio interpretacijos, abėcėlės istorija perteikiama etiopiškai ir koptiškai išlikusiame ortodoksaliame apokrifė *Apaštalų laiškas*, graikiškai parašytame Mažojoje Azijoje ar Egipte II a. antroje pusėje¹⁰, t. y. panašiu laiku kaip ir Ireniejaus liudijimas: „Štai ką Jėzus Kristus padarė: Juozapo ir Marijos, jo motinos, jis buvo nuvestas į mokyklą. Ir jo mokytojas mokė jį tardamas: ‘Pasakyk *alfa*’. Jis atsakydamas jam tarė: ‘Pirma man pasakyk, kas yra *beta*, tada tikrai darysi, kas teisinga ir tikra’“ (*Ep. apost.* 4)¹¹. Vis dėlto nėra pagrindo teigti, kad ši istorija tiesiogiai ar netiesiogiai paimta iš *TVE*. Nei viename, nei kitame liudijime *TVE* neįvardijama kaip pasakojimo šaltinis, maža to, abu variantai skiriasi svarbiomis detalėmis tiek tarpusavyje, tiek nuo turimų *TVE* tekstų.

Esama ir kitų paralelių *TVE* pasakojimams. Antai Justino Kankinio *Dialoge su žydu Trifonu* (apie 163 m.) šmėkšteli pasakymas, kad Jėzus kaip stalius daręs arklus ir jungus. Ši žinia kiek netikėtai aiškinama alegoriškai – minėti padargai simbolizavę teisumą ir veiklųjį gyvenimą (*Dial.* 88.8).

¹⁰ Charles E. Hill, „The *Epistula Apostolorum*: An Asian Tract from the Time of Polycarp“, in: *Journal of Early Christian Studies*, Baltimore, 1999, t. 7, p. 1–53.

¹¹ Cituojama pagal anglišką vertimą iš etiopiško teksto: Julian V. Hills, *The Epistle of the Apostles*, Santa Rosa: Polebridge Press, 2009, p. 24.

TVE (13.1) minima, kad tokius padargus daręs Juozapas. Šis motyvas aiškiai priklauso senai Jėzaus vaikystės pasakojimų tradicijai, tačiau, vėlgi, negali būti tiesiogiai susietas su mūsų tekstu. Hipolitui Romiečiui priskirtame *Visų erezijų nuneigime* (Κατὰ πασῶν αἰρέσεων ἔλεγχος), parašytame veikiausiai Romoje III a. trečiame dešimtmetyje¹², cituojamas pasakymas iš naasenų vartotos Evangelijos pagal Tomą, kad ieškantys Jėzaus rasią jį vaikuose nuo septynerių metų, bet jis pats taps atskleistas slypintis keturioliktame eone (arba: keturiolikos metų) (*Refut.* 5.7.20–21). Kol nebuvo at rastas koptiškas Tomo Evangelijos, sudarytos iš Jėzaus logijų, vertimas, šis pasakymas buvo siejamas su *TVE*, nors tikslaus atitikmens joje ir nerasta. Tokio pasakymo nėra nei *TVE*, nei koptiškame tekste, nei tarp graikiškų jo nuotrupų, tačiau *TVE* galima išžvelgti palyginti tolimą paralelę (plg. *TVE* 4; P. Oxy. 654.7.1)¹³.

Epifanijas Salaminietis savo antieretiniame traktate *Panarion*, parašytame apie 374–377 m.¹⁴, ir Jonas Auksaburnis vienoje homilijoje, sakytoje tarp 386 ir 398 m.¹⁵, mini pasakojimus apie Jėzaus vaikystės stebuklus. Epifanijas, nors ir nurodydamas, kad pirmą stebuklą Jėzus padarė Kanos vestuvėse, kad ir su šlakeliu dvejonės, bet apeliuoja į stebuklus, kuriuos, „sakoma“, Jėzus atlikęs kaip vaikas žaisdamas (ἐν παιγνίῳ ὅτε παιδίον ἦν πεποιηκέναι). Jam atrodo, kad tie stebuklai buvę būtini, idant kai kurios sektos negalėtų vėliau teigti Jėzų buvus Mesiju nuo pat pradžios, o ne tapus tik per krikštą Jordane (*Panarion* 51.20.2–3). Jonas Auksaburnis, kitaip negu jo amžininkas, stebuklingus vaikystės „ženklus“ (σημεῖα) vadina melais ir pramanais (ψευδῆ και πλάσματα) ir taikliai atskleidžia pasakojimo

¹² Emanuele Castelli, „L'Elenchos, ovvero una 'biblioteca' contro l'eresie“, in: *Ippolito: Confutazione di tutte le eresie*, a cura di Aldo Magris, Brescia: Morcelliana, 2012, p. 34–48; Hippolytus, *Refutatio omnium haeresium*, ed. Miroslav Marcovich, (ser. *Patristische Texte und Studien*, 25), Berlin–New York: Walter de Gruyter, p. 9–17.

¹³ Stephen Gero, „The Infancy Gospel of Thomas: A Study of the Textual and Literary Problems“, in: *Novum Testamentum*, Leiden, 1971, t. 13, p. 77 teigia, kad Hipolito citatos iš naasenų veikalų santykis su *TE* arba *TVE* nėra aiškus; Paul Foster, *The Apocryphal Gospels: A Very Short Introduction*, Oxford University Press, 2009, p. 63 Hipolito paminėjimą tiesiogiai priskiria *TVE*; pradinę *TE* versiją, atsispindinčią Hipolito liudijime, mėgina rekonstruoti Steven R. Johnson, „Hippolytus's *Refutatio* and the Gospel of Thomas“, in: *Journal of Early Christian Studies*, Baltimore, 2010, t. 18, p. 305–326.

¹⁴ Berthold Altaner, Alfred Stuiber, *Patrologie: Leben, Schriften und Lehre der Kirchenväter*, Freiburg, Basel, Vien: Herder, 1978, p. 316.

¹⁵ Sever J. Voicu, „Verso il testo primitivo dei Παιδικα του κυριου ‚Racconti dell'infanzia del signore Gesù‘“, in: *Apocrypha*, Turnhout, 1998, t. 9, p. 41.

nederėjimą su evangeline logika (*Hom. in Jo. 16[17].3*): anot jo, jei Jėzus jau vaikas būtų buvęs toks stebukladarys, visi pastarąjį būtų žinoję kaip dievišką būtybę, Mesiją, ir nebūtų reikėję net Jono Krikštytojo, parodžiusio tautai „Dievo avinėlių“ (plg. *Jn 2, 11*). Ši kritika skirta ortodoksiškiems Jono Auksaburnio klausytojams, tačiau negebantiems adekvačiai įvertinti už kano no ribų cirkuliuojančių istorijų. Jono formuluotė nelabai aiški – negalima tiksliai pasakyti, ar nuoroda į Jėzų „vaikystę“ (παιδικά) yra perfrazuotas mums rūpimo teksto pavadinimas, ar tiesiog tam tikrų pasakojimų teminės grupės apibūdinimas. Vis dėlto Severas J. Voicu gan tvirtai teigia, kad Jonas Auksaburnis čia turi galvoje *TVE*¹⁶. Deja, homilijoje nėra užuominos apie pasakojimų turinį, tad net ir sutinkant, kad kalbama apie *TVE*, nėra aišku, kokią teksto redakciją skaitė garsiojo pamokslininko klausytojai.

Atkreiptinas dėmesys, kad Jėzų vaikystės istorijos Epifanijui ir Jonui Auksaburniui turi visiškai skirtingą statusą ir matomos skirtinguose teologiniuose bei sielovadiniuose kontekstuose, maža to, negalima įrodyti, kad jie abu kalba apie tą patį šaltinį, juo labiau identišką dabartiniam ar mokslininkų rekonstruojamam *TVE*. Tiesą sakant, net negalima tvirtai teigti, kad apskritai kalbama apie rašytinį dokumentą, nors Jono Auksaburnio atveju tai yra labiau tikėtina.

Pirmas labiau patikimas *TVE* paminėjimas randamas tik VI a. pradžioje, apokrifų sąrašė, pateiktame vadinamajame popiežiaus Gelazijaus dekretu (*Decretum Gelasianum 4.1*). Labai tikėtina, kad į jį įtraukta „Išganytojo vaikystės knyga“ (*Liber de infantia saluatoris*) yra mūsų *TVE*, nors apie jos santykį su vėliau plitusių redakcijomis nieko tikro pasakyti negalime.

Iš išlikusių žinučių galima daryti reikšmingas išvadas: 1) Jėzų vaikystės istorijos jau II a. buvo žinomos įvairiuose krikščionių sluoksniuose – tiek Didžiojoje Bažnyčioje (atstovaujančioje apaštalinei ortodoksijai), tiek gnostinėse grupėse; 2) jų variantiškumas liudija, kad tos istorijos veikiausiai gyvavo ir sakytinėje, gal net folklorizuotoje tradicijoje ir daugeriopuose užrašymuose, atitinkamai redaguotos pagal užrašytojų tikslus; 3) II–IV a. šaltinio (šaltinių) anonimiškumas, patvirtintas ir tekstologinės analizės (žr. toliau), pakankamai liudija jo neinstitutinį ir radikaliai marginalų pobūdį, kai pasakojimų legitimumui ir patikimumui sutvirtinti ilgą laiką net nereikia sąsajos su autoritetinga autoryste.

TVE teksto perdava irgi liudija jo savitą egzistenciją krikščioniškosios tradicijos paribiuose. Dauguma *TVE* rankraščių yra iš XIV–XV a., tik vie-

¹⁶ *Ibid.*

nas, palyginti neseniai atrastas, siekia XI a., nesama jokių, net fragmentiškų, papirusų radinių. Jei ne V a. palimpsestu ne visas išlikęs vertimas į lotynų kalbą, neturėtume patikimų išorinių įrodymų, kad tai ankstyvosios krikščionybės tekstas. Antra vertus, *TVE* buvo labai populiarus kūrinys. Išliko ne tik dvi jo lotyniško vertimo versijos, bet ir vertimai į sirų, arabų, etiopų, gruzinų, spėjama armėnų, įvairias slavų (išliko šešiolika nuorašų, iš jų dešimt XVIII a., vėliausias 1805 m. – ukrainiškas) kalbas. Išliko ir apie 700 m. sukurtas poetinis perdirbinys airiškai¹⁷. Konstantinas von Tischendorfas, remdamasis gan kuklia tekstologine baze, XIX a. parengė kritinį evangelijos leidimą¹⁸, apimantį dvi jo išskirtas graikiškojo teksto recenzijas A ir B¹⁹. (Šiame straipsnyje Tischendorfo graikiškojo A ir B bei II lotyniškojo redakcija naudojamės iš patogios Giuseppe Bonaccorsi kolicijos²⁰.) Graikiško teksto ilgesnioji recenzija (A) ypač išpopuliarėjo vertimų į moderniąsias kalbas dėka. Tischendorfo parengtas *textus receptus TVE* studijų pagrindu buvo daugiau kaip pusantrą šimtmečio. Tačiau gan gausūs nuorašai, taip pat įvairūs vertimai, tarpusavyje skiriasi ne tik ilgiu, bet ir gausiais teksto variantais, tad ilgai reiškta viltis, kad bus parengtas naujas, patikimesnis, „originalų“ tekstą atspindintis kritinis leidimas²¹. Tik 2010 m. išėjo 2001 m. apgintos disertacijos pagrindu parengtas Tony Burke'o leidimas *Corpus Christianorum* apokrifų serijoje²². Burke'as išskyrė keturias evangelijos teks-

¹⁷ *Ibid.*, p. 27–28.

¹⁸ *Evangelia apocrypha; adhibitis plurimis codicibus graecis et latinis maximam partem nunc primum consultis atque ineditorum copia insignibus*, ed. Constantinus Tischendorf, Lipsiae: Avenarius et Mendelssohn, 1853 (1876², persp. Hildesheim: Olms, 1966), p. xxxvi–xlvi, 140–156.

¹⁹ Recenzija A sudaryta iš devyniolikos skyrių. Ją rengdamas Tischendorfas rėmėsi dviem XV a. rankraščiais (Bolonijoje esančiu ms *Univ. 2702* ir Drezdene esančiu ms *A 187*), retkarčiais atkreipdamas dėmesį ir į kitus du tuo pačiu laikotarpiu datuojamus rankraščius. Vienas iš jų (*Phil. gr. 144*) neišliko, kitame (Paryžiuje esančiame ms *Bibl. Nat. gr. 239*) buvo tik pirmas ir šeštas Tomo evangelijos skyriai. Trumpesnysis Tischendorfo parengtas teksto variantas (vadinamoji recenzija B), sudarytas tik iš vienuolikos skyrių, rėmėsi vienu XIV ar XV a. rankraščiu (*Cod. Sinaiticus gr. 453*). Rankraščių iki *Codex Sabaiticus* atradimo (graikiškųjų ir vertimų) apžvalga bei hipotetinė stema, įtraukiant ir 1927 m. A. Dellate atrastą svarbų Atėnų (*Bibl. Nat. gr. 355*) nuorašą (Stephen Gero, *op. cit.*, p. 48–55).

²⁰ Giuseppe Bonaccorsi, *Vangeli apocriphi*, Firenze: Libreria Editrice Fiorentina, 1948 (repr. 2005), p. 110–151.

²¹ Įdomu, kad paskutinis toks pageidavimas, *a major desideratum in the field*, pasirodė 2011 m., maždaug vienu metu su iš esmės nauju kritiniu leidimu (žr. žemiau): Bart D. Ehrman, Zlatko Pleše, *op. cit.*, p. 4.

²² *De infantia Iesu euangelium Thomae*, cura et studio Tony Burke, (ser. *Corpus Christianorum: Series Apocryphorum*, 17), Turnhout: Brepols, 2010.

to recenzijas (A, B, D ir S), o vertingiausiu nuorašu pripažino XI a. *Codex Sabaiticus* 259. Per gerą šimtmetį tarp Tischendorfo ir Burke'o leidimų buvo atliktas didelis tekstologinis darbas. XX a. pradžioje pasistūmėta itin reikšmingai. Severas J. Voicu 1998 m. nurodė, kad „originali teksto forma“ apėmė dabartinius 2–9, 11, 13–16 skyrelius – ji atkurta pirmiausia lyginant skirtingus vertimus, nors nebeiškilo graikiškoje rankraštinėje perdavoje. Maža to, veikiausiai IV a. pabaigoje buvę pakoreguoti 6.3, 9.1 ir 13.1 skyreliai²³. Šias išvadas iš esmės patvirtino ir Burke'o darbai. Naujo teksto parengimas iškėlė klausimus, vertus atskiro platesnio tyrimo. Nuo Antikos pabaigos ar ankstyvųjų Viduramžių paplitusi redakcija, vėliau įsigyvenusi mokslo tyrimuose ir tapusi mūsų laikų kultūrine savastimi, staiga neteko turėto kad ir nelabai tobulo, bet su išlygomis „originalaus“ teksto statuso. Viena vertus, ši tekstologinė revoliucija atribojo naujai atkurtą tekstą nuo įprastinio, antra vertus, savotiškai sustatė į vieną lentyną visas vėlesniuose apokrifuose randamas paskiras Jėzaus kūdikystės ir vaikystės istorijas, nepatekusias į dabar turimas TVE redakcijas. Burke'as, pripažindamas viso istorijų korpuso vertę, „liudijančio pastangas išrasti ir surinkti Jėzaus kaip vaiko istorijas“, gan ryžtingai pabrėžė, kad „būsimiesiems evangelijos tyrimams ateityje turi būti naudojamas tas visiškai kitas [naujasis] tekstas“²⁴.

Kiek kitokiai perspektyvai atstovauja naujo *Apokrifinių evangelijų* rinkinio leidėjai Barthas D. Ehrmanas ir Zlatko Pleše. Jie taip grindė savo pasirinkimą įtraukti Tischendorfo tekstą: „Ši 'originalios' teksto formos paieška vis dėlto nėra savaimė akivaizdus kelias tęsti apokrifo studijas, nes nėra pagrindo privilegijuoti ankstyviausias teksto formas vėlyvesnių atžvilgiu. Visos pasakojime randamos istorijos, kad ir kokioje versijoje jos pasitaikytų, yra apokrifinės ir visos gali prisidėti prie mūsų supratimo kaip skirtingi krikščionys pasakotojai skirtingais laikais ir vietose sekė istorijas apie jaunąjį Jėzų pirm jo patirties šventykloje, kai jam buvo dvylika metų. Įvairūs pasakotojai (ir autoriai) į naratyvą įtraukdavo vienus atsitikimus ir išmesdavo kitus; jie redaguodavo paveldėtas istorijas ir palikdavo jose savo žymę“²⁵. Kad ir kaip būtų, kiekvienas, susipažinęs su Naujojo Testamento tekstologija, gali pasakyti, kad nepaisant visų rekonstruojamų evangelinės žinios etapų, turimas kanoninių evangelijų tekstas neliudija buvusios rimtos re-

²³ Sever J. Voicu, *op. cit.*, p. 37.

²⁴ Tony Chartrand-Burke, „The Infancy Gospel of Thomas“, in: *The Non-Canonical Gospels*, edited by Paul Foster, London: T&T Clark, 2008, p. 131, 130.

²⁵ Bart D. Ehrman, Zlatko Pleše, *op. cit.*, p. 4–5.

dakcijų divergencijos. Maža to, rekonstruojamos daugiapakopės tradicijų ir redakcijų struktūros tiek skiriasi skirtingų biblistų veikaluose, kad neįmanoma įrodyti jas esant kuo nors daugiau, negu visiškai spekuliatyviomis hipotezėmis. Rimtas apokrifinių tekstų genezės tyrimas davė dar vieną Vakarų tekstologinei tradicijai sunkiai įveikiamą, bet vis labiau įsisąmoninamą atvejį, kai neįmanoma kalbėti apie „originalų“ arba „autentišką“ tekstą²⁶. *TVE* – itin raiškus pavyzdys, kai neįmanoma užčiuopti galimo originalo, nes esama gerai pagrįsto pagrindo manyti lygiagrečiai egzistavus ne vieną redakciją, o ir pačias redakcijas neturėjus fiksuoto pavidalo, maža to, veikiausiai interferavus su sakytine folklorizuota tradicija. Formų ir redakcijos istorijai vertikaliai ir horizontaliai suskaidžius Naujojo Testamento tekstą, imta kalbėti apie sunkumus vartojant „originalaus“ teksto sąvoką. Vietoj jo imta siūlyti „pirminio / atraminio / pradinio“ teksto konceptą²⁷. Jeigu, kaip minėta, NT problematika yra veikiau spekuliatyvi, paremta hipotetinėmis redakcijos versijomis, tai *TVE* atvejis laikytinas klasikiniu pavyzdžiu, kai net solidžiu rankraščių tyrimu pagrįsta teksto forma negali būti laikoma „originalia“. Ji tegali pretenduoti į pirminės (tam tikrų redakcijų atžvilgiu) ar atraminės (mūsų atžvilgiu) formos statusą, ir tai su išlyga: „remiantis mums prieinamais duomenimis“.

TEOLOGINIS TOMO VAIKYSTĖS EVANGELIJOS AKIRATIS

Paprastai sakoma, kad Sirijos Antiochija arba Mažoji Azija labiausiai tikėtinos *TVE* parašymo vietos – už Antiochiją esą liudija ir išskirtinis Evangelijos pagal Luką naudojimas (jau pirminiame tekste), ir būtent Antiochijoje Jonas Auksaburnis mini Jėzaus παιδικά istorijas²⁸. Šie argumentai nėra tokie jau svarūs. Evangelija pagal Luką veikiausiai naudojama ne dėl bendros kilmės vietos, o dėl „naudingos“ informacijos, kuri čia pat perdirbama. Evangelija pagal Luką *TVE* „pradinio“ teksto radimosi metu (II a. viduryje?) neabejotinai buvo žinoma plačiau, negu vien tik Antiochijoje ar net Mažonoje Azijoje (pavyzdžiui, Romoje II a. viduryje). Tai, kad tik Jonas Auksaburnis vieną kartą galimai mini *TVE* būdamas dvasininku Antiochijoje, nėra sta-

²⁶ Plačiau apie problematiką ir dabartinę tyrimų padėtį žr. Michael G. Sargent, „Manuscript textuality“, in: *The Cambridge Companion to Textual Scholarship*, edited by Neil Fraistat, Julia Flanders, Cambridge University Press, 2013, p. 228–230.

²⁷ Eldon Jay Epp, „In the Beginning was the New Testament, but which Text? A Consideration of ‘Ausgangstext’ and ‘Initial Text’“, in: *Texts and Traditions*, p. 35–70.

²⁸ *De infantia Iesu euangelium Thomae*, p. 212.

tistiškai reikšmingas argumentas. Nei jo korpuse, nei kitų autorių raštuose papildomų TVE sąsajų su Antiochija nerandame. Tad tenka susilaikyti nuo veikalo susiejimo su kokia nors konkrečia senjojo pasaulio vietoje ar teritorija, todėl ir jos teologinė kryptis nesietina su konkrečiomis geografiškai apibrėžtomis mokyklomis ar tendencijomis. Mums čia labiau rūpės Naujajam Testamentui alternatyvios teologinės idėjos ar radikali jų plėtotė.

Tyrinėtojai dar neseniai TVE laikė tiesiog rinkinių paikų istorijų apie groteskišką *l'enfant terrible*, „viena stipriausių kada nors išgalvotų karikatūrų“²⁹. Teologinis jos turinys ilgą laiką neatrodė labai aktualus, svarbūs buvo nebent pasvarstymai apie teksto santykį su to meto ortodoksija. Daug idėmesnis žvilgsnis irgi nebūtinai išryškina teologinį teksto matmenį: antai Reidaras Aasgaardas netgi mano, kad vaikai yra pagrindinė tikslinė grupė (*main target group*), TVE esanti pirma krikščioniška vaikų knyga³⁰. Vargu ar iš vaikiškos knygos (tiesa, hipotezė nesulaukė didelio palaikymo) galima būtų tikėtis artikuliuotos teologinės žinios. Naujosios prieigos nereikalauja iš TVE – kaip ir kitų apokrifų – sistemiškos ir nuosekliai reflektuotos teologijos vizijos. Svarbu ne tik tai, kad tokios nerandame daugelyje ankstyvosios krikščionybės tekstų iki apologetų. Klemenso Romiečio laiškas ar Ignoto Antiochiečio laišakai liudija intensyvų teologinį procesą Didžiojoje Bažnyčioje po Naujojo Testamento knygų radimosi. Gnostinė literatūra, tiek atitinkanti apokrifinius žanrus, tiek į juos netelpanti, daugeliu atvejų yra specifinis bendruomenėse besiplėtojantis paralelinis vyksmas arba atsakas į Naujajį Testamentą ir vėlesnį teologinį procesą. Tuo tarpu naraciniai dokumentai, nesusieti su konkrečia bendruomenine aplinka ar teologine mokykla, nelengvai interpretuojami tradiciniais „dogmų istorijos“ metodais – čia vėl susiduriame su institucinės plėtotės ir parainstitucinės raidos priešprieša. Ypač svarbus iššūkis tyrėjui – TVE tekstologinis nevientisumas, jau aptartas ankstesniame skyrelyje. Skirtingo laikotarpio ir skirtingos kilmės pasakojimai gali kirstis tarpusavyje arba visiškai išsiskirti. Net tame pačiame pasakojime keli redakciniai sluoksniai ir medžiagos heterogeniškumas neleidžia tikėtis koherentiškos teologinės vizijos. Ką ir kalbėti apie skirtingas teksto redakcijas. Antai Tischendorfo A recenzijos pasakojimas apie tai, kaip Jėzus pabaidė pažeidžiant Įstatymą šabo dieną nulipdytus žvirblius, užbaigiamas taip: „Tai pamatę, žydai didžiai nustebo. Nuėję jie papasakojo

²⁹ Ernestas Renanas (1879), cit. iš: Lucie Paulissen, „Jésus enfant divin: processus de reconnaissance dans l'Évangile de l'Enfance selon Thomas“, in: *Revue de Philosophie Ancienne*, Bruxelles, 2004, t. 22, p. 20.

³⁰ Reidar Aasgaard, *op. cit.*, p. 192, 213.

savo vadovams (τοῖς πρώτοις) tai, ką regėjo Jėzų padarius“ (*TVE* 2.5). Tuo tarpu *Codex Sabaiticus*, laikomas artimu atraminiam tekstui, pateikia kitokį skaitymą: „Tai matydamas fariziejus nustebo ir pranešė tai visiems savo draugams (τοῖς φίλοις)“, galiausiai lotyniškasis vertimas dar kitoks: „Jie tai matydami nuėjo, skelbdami ženklus, kuriuos atliko Jėzus“. Kiekvienas šių tekstų išsako kitokį santykį su judaizmu, kurio nuostatus dėl šabo poilsio vaikas Jėzus pažeidė. Ankstesnioji versija mini sinoptinių evangelijų personažą „fariziejų“, o jo žinia yra pranešama draugams, t. y. sklinda horizontaliai, ko gero, net didindama Jėzaus šlovę (plg. lotyniškąją versiją). Tuo tarpu recenzijoje A minimi „žydai“ (Evangelijos pagal Joną sąvoka), perteikiančys žinią apie įvykį „vadovams“, t. y. į viršų, į galios sferą, iš kurios reikia tikėtis reakcijos. Taip kuriama versija, kad Jėzaus neklusnumas įstatymui, bet ir jo stebuklinga galia buvo žinoma tautos vadovams nuo pat pradžių. Šio, pirmojo, epizodo genezė patvirtina, kad ankstyvosios Bažnyčios anti-judaizmas stiprėjo laikui bėgant, tačiau be preciziškos viso *TVE* teksto (ir jo sluoksnių) analizės negalima atsakyti į klausimą apie antijudaizmo teologinę interpretaciją. Galimas ir *TVE* sinchroninis skaitymas, paskiras istorijas interpretuojant kaip užbaigtus vienetus, o vėliau – visumos dalis, ir sinchroninio matmens derinimas su diachronija. Toliau mėginsime rekonstruoti kelias *TVE* teologines temas, tiek taip, kaip jos atrodo recenzijoje A, tiek jų galimai ankstyvesnį pavidalą, randamą *Codex Sabaiticus*.

Pasaulio kūrėjas – žaidžiantis Dievas. *TVE* prasideda pasakojimu apie žaidžiantį Jėzų. Žodis „žaisti“ trumpoje istorijoje pasikartoja bent tris kartus – penkiametis žaidžia su kitais vaikais, žaisdamas jis sulaužo šabo įsakymą, draudžiantį dirbti. Galiausiai Jėzus, vaikiškai suplojęs delnais ir taip pabaidęs molinius žvirblius, sugėdina savo kaltintojus. Žaidžiantis Jėzus veikale tiesiogiai minimas dar bent kartą (*TVE* 9).

Religijų istorijos kontekste toks vaizdinys nėra labai netikėtas. Dievybė žaidžiančio ar išdykaujančio vaiko pavidalu iškyla daugelyje mitų – gana paminėti egiptietiškus dievus, pirmiausia pirštą čiulpiantį Harpokratą, graikų Dionisą, Hermį, indiškąjį Krišną. Pastarieji du – itin išpūdingi personažai. Anot homerinio himno Hermiui, „Vos tik ištrūko jisai iš dieviškų motinos įsčių, / Savo šventam lopšy visai neilgai užsibuvo“. Mat „[glimė jisai beauštant, lyra vidurdienį grojo, / o vakare nuvarė karves taiklaus Apolono“ (*Hymn. Hom.* 4.20–21; 17–18, vertė Audronė Kairienė). Indijos mitologijoje ne menčiau išplėtotą Krišnos galios ir išdaigų tema: „Dar vienerių metų nesulaukęs Krišna parodė savo dieviškas galias – pirmiausia – nužudydamas

žmogėdrą Pūtana, [...] galiausiai viesulo demoną Trinavartą [...]. Vaikystę Krišna leido krėsdamas išdaigas, mėgstamiausi jo užsiėmimai – įsibrauti į piemenaičių namus ir iš jų vaginėti grietinę, rūgpienį ir sviestą, išvartyti pieno puodynes³¹. Nėra jokios būtinybės mitologijų panašumus aiškinti skolinimusi ar įtakomis, vaiko vaizdinys yra daug įvairesnis ir labiau paplitęs, negu būtų galima paaiškinti paprastu skolinimusi. Galima kritiškai žvelgti į religijos fenomenologijos ar gelminės psichologijos siūlomą dieviškojo vaiko vaizdinio analizę, tačiau reikia pripažinti, kad ji pakankamai įtakingai parodė, jog šis vaizdinys nėra redukuojamas į istoriškai susiklosčiusį turinį³². Tam tikros „žaidimo“ fenomeno prasmės nurodo į dievybės prigimtį, jos atsajumą nuo pasaulio. Žaidimas nėra suvokiamas suaugusiųjų pasauliui, net paprastas žaidžiantis vaikas nenuspėjamas ir bent savo vaizduotėje yra visagalis. Dieviškojo vaiko žaidimas nurodo į dievybės laisvę nuo paties sukurtojo pasaulio dėsnių, neribotą galią kurti naujas tikroves. Mažai žaidimas, kaip viso dėmesio reikalaujanti alternatyvi tikrovė, ima ženklinėti dievybės „transcendentinį neįsitraukimą į pasaulio vyksmą“³³. Tad žaidimas kaip dieviškojo vaiko praktika esmiškai atskiria dieviškąjį pasaulį, kaip visiškai savaveiksmę, žmogiškiems dėsniams nepavaldžią ir marijų pažinimui neprieinamą erdvę nuo žmonių pasaulio, iš kurio perspektyvos dieviškieji veiksmai atrodo iracionalūs ir grėsmingi. Herakleitas galingu įvaizdžiu – „vaikas vaikaujantis“ (52 DK; 61 Adomėnas) – apibendrina pasaulį valdančio principo veiklą.

Kad ir kokios išpūdingos būtų religijos istorijos paralelės, TVE žaidžiantis Jėzus vis dėlto ganėtinai skiriasi nuo kitų religijų personažų. Pirmiausia krenta į akis, kad Jėzus, kitaip negu Krišna ar Hermis, neišdaigauja tiesiogine prasme – nesigriebia kad ir juokingų suktybių ar vagiliavimo. Senajame Testamente žaidimas yra šis tas daugiau negu „dalyvavimas atsipalaidavusioje ir guvioje veikloje“. Šaknies *παίζ-* vediniai Septuagintoje vartojami ir „išjuokimo“ ar „paniekinamo veiksmo“ prasme. Žaidžiantis Viešpats tuo būdu rodo savo nesulyginamą galią visų gaivalų atžvilgiu.

³¹ Valdas Jaskūnas, „Džajadevos *Gytagovinda* Indijos kultūroje ir Vakaruose“, in: Džajadeva, *Gytagovinda*, iš sanskrito kalbos vertė Valdas Jaskūnas, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012, p. 17.

³² Carl Gustav Jung, Karl Kerényi, *Das göttliche Kind: Eine Einführung in das Wesen der Mythologie*, Ostfildern: Patmos Verlag, 2013 (vienas paskutinių leidimų); plg. Carl Gustav Jung, *Archetipai ir kolektyvinė pasąmonė*, iš vokiečių kalbos vertė Austėja Merkevičiūtė, Vilnius: Margi raštai, 2015, p. 177–211.

³³ Valdas Jaskūnas, *op. cit.*, p. 18.

Mitinius vandenį įkūnijantis Slibinas Dievo pasidirbtas tam, kad būtų kuo žaisti (ἔπλασας ἐμπαίζειν αὐτῶ; *Ps* 103, 26 LXX); panašiai ir Begemotas yra atiduotas kaip žaislas angelams (τοῦτ' ἔστιν ἀρχὴ πλάσματος κυρίου πεπονημένον ἐγκαταπαίζεσθαι ὑπὸ τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ, *Jb* 40, 19; 41, 25 LXX). Šiame žaidime Izraelio Dievas iškyla kaip suverenus visatos valdovas, kuriam, kitaip negu Krišnai, nereikia pastangų įveikti priešus. Ši dieviška galia atsispindi ir pasakojime apie Jėzaus žaidimą – jis du dalykus „įvykdo vien žodžiu“, panašiai kaip ir pasaulio Kūrėjas (plg.: ὁ ποιήσας τὰ πάντα ἐν λόγῳ σου, *Išm* 9, 1). Vaikas vandenį padaro „švarius“, taigi skaidrius, nesudrumstus ir, neabejotinai, tyrus rituališkai. Kitas stebuklas – gyvybės suteikimas molio paukšteliams. Visas pasakojimas prisodrintas subtilių aliuzijų į Pradžios knygos graikišką leksiką, neįvardijant paties biblinio pasakojimo:

Būdamas penkerių metų šitas vaikas Jėzus žaidė ties upės brasta; ir suvarė (συνήγαγεν) jis tekančius vandenį į duobes, ir beregint padarė juos švarius; ir ši paliepiamą jis įvykdė vien tik žodžiu (λόγῳ). Tada, padirbinęs (ποίησας) minkštą molį, iš jo nulipdė (ἐπλασεν) dvylika žvirblių. Buvo šabas, kai jis tai padarė. Kartu su juo žaidė ir daug kitų vaikų. Kažkoks žydas, pamatęs, ką žaisdamas Jėzus darė per šabą, tuojau pat nuėjo ir pranešė jo tėvui Juozapui: „Pažiūrėk, tavo vaikas yra prie upelio. Paėmęs molio, jis nulipdė dvylika paukščių; jis pažeidė šabą!“ Nuėjęs į vietą ir pamatęs, ką Jėzus padarė, Juozapas sušuko: „Kodėl per šabą darai tai, ką draudžiama daryti?“ Tačiau Jėzus suplojo rankomis ir tarė (καὶ εἶπεν) žvirbliams: „Skriskit šalin!“ Žvirbliai ištiesė sparnus ir čirkšdami pakilo į orą. (*TVE* 2.1–4; plg. *Pr* 1, 1.9; 1, 20; 2, 19)

Kai Tischendorfo recenzijoje B ir *Sabaiticus* prie kreipimosi į žvirblius dar priduriama „gyvieji“ (ζῶντες), sąsaja su Septuagintos kūrimo aprašu dar sustiprėja³⁴.

Pirmu žvilgsniu Jėzus šiame pasakojime sulyginamas su Dievu Kūrėju, gal net su juo sutapatinamas. Tai prieštarautų Naujajam Testamentui ir jau susiklosčiusiai *Logo* kristologijai. Tačiau iš tikro Jėzus čia užsiima imitacine veikla, kaip ir dera žaidžiančiajam. Jis vaikišku, sumažintu ir net jaukiai komišku (vandens suvaymas į duobutes) būdu atkartoja tai, ką laikų pradžioje padarė jo Tėvas. Šis atkartojimas, sekimas Tėvu įgauna naują prasmę diskusijos su gnosticizmu kontekste. Gnostikai paprastai kalba apie absoliutų pradžią, visiškai transcendentinę šiam pasauliui, tas pradą ir esantį Kristaus Tėvas. Tuo tarpu materialaus pasaulio Kūrėjas, Senajame Testa-

³⁴ Stephen Gero, *op. cit.*, p. 65 atkreipia dėmesį, kad, remiantis kai kuriais nuorašais, galimas ir kitoks šios vietos supratimas – epitetas „gyvasis“ taikomas Jėzui.

mente minimas Demiurgas, esąs žemesnioji dievybė, kai kada vaizduojama kaip pavydi ir įkalinanti žmones nežinojime. Jėzus TVE pasakojime žaisdamas nejučia atsiskleidžia kaip su savo Tėvu nuo amžių buvęs Sūnus, tam tikru būdu dalyvavęs sukuriant pasaulį. Jis patvirtina Senojo Testamento Dievo ir savo Tėvo tapatumą, būtent šio tapatumo dėka jis ir gali būti šabo Viešpats, koku jį vaizduoja evangelijos.

Grėsminga Šventybės artuma: pagoniškas ar krikščioniškas santykis?
Vienas labiausiai šokiruojančių TVE pasakojimų yra istorija apie vaiką, užkliudžiusį Jėzų:

Kitą kartą Jėzus vėl ėjo per kaimą, kai prie jo pribėgęs vaikas užkliudė jo petį. Supykęs Jėzus pasakė jam: „Tu nepasieksi savo kelio pabaigos.“ Vaikas beregint pargriuvo ant žemės ir mirė. Pamatę, kas atsitiko, kažkurie iš jų paklausė: „Kur buvo pagimdytas šitas vaikas, kad kiekvienas jo žodis išsipildo?“ Mirusiojo tėvai atėjo pas Juozapą ir kaltino jį, sakydami: „Turėdamas tokį vaiką, negali su mumis gyventi kaime; arba išmokyk jį laiminti, o ne keikti, nes jis žudo mūsų vaikus.“ (TVE 4)

Būtent tokia Jėzaus vaizduosena skatino radikalius apibendrinimus apie TVE atvirai pagonišką, priešingą krikščioniškai dievybės sampratą³⁵. Paskutiniu metu tyrinėtojų gerai suvokta, kad toks supaprastinimas tik užgožia veikalo žinią.

Į pasakojimą galima pažvelgti keliais aspektais. Pirmiausia religijotyriiniu. Buvimas šventybės akivaizdoje ne tik kelia baugulį, žmogaus širdį perskverbiantį „baimę ir drebėjimu“ – su šventybe neapdairiai susidūręs žmogus gali prarasti gyvastį. Tai universali religinė patirtis, žinoma ir Senajame Testamente. Samuelio antrojoje knygoje pasakojama Sandoros skrynios pergabenimo istorija meta šviesą ir į pasakojimus apie netikėtą pražūtį nešantį vaikėlį Jėzų: „Tada Dovydas ir visi su juo buvusieji žmonės leidosi į kelionę į Baale-Judą pargabenti iš ten Dievo Skrynios, kuri vadinama Galybių VIEŠPATIES, sėdinčio soste ant kerubų, vardu. Jie užkėlė Dievo Skryniją ant naujo vežimo ir vežė ją iš Abinadabo namų, esančių ant kalvos. Abinadabo sūnūs Uza ir Ahjo varė naują vežimą su Dievo Skrynija. [...] Atėjus prie Nakono klojimo, Uza ištiesė ranką į Dievo Skryniją, norėdamas ją prilaikyti, nes jaučiai buvo sujudę. VIEŠPATS supyko ant Uzos. Dievas parbloškė jį ten dėl to, kad jis palietė ranka Skryniją, ir jis numirė ten šalia Skrynios“ (2 Sam 2, 2–7). Jėzus apokrifo autoriui yra net daugiau, negu San-

³⁵ Plg. „Introduzione“, in: Giuseppe Bonaccorsi, *op. cit.*, p. xxiii.

doros skrynia, baisi Galybių Dievo prezencija jame prasiverždama nemotyvuotai ir neadekvačiai patvirtina, kad tarp Dievo ir žmogaus nėra jokios proporcijos ar izomorfijos. Tiesa, atrodo, kad čia ignoruojamas tradicinis Bažnyčios mokymas, jog Įsikūnijimu Dievas ateina pas žmones kaip vienas iš jų, kad Kristuje nepakeliamas Dievo spindesys tampa, anot liturginės metaforos, vakare šviesa, į kurią žmogus gali žvelgti, nebijodamas, jog apaks. Jėzus *TVE* pasakojime iš tikro atrodo artimesnis Dzeusui, savo apsiareiškimu sudeginusiam numylėtinei Semelei, negu kanoniniam Atpirkėjui. Tačiau tekstologinės problemos ties šia vieta verčia susilaikyti nuo galutinės interpretacijos – penktame skyrelyje esantis Jėzaus paaiškinimas, ką ir kodėl jis padarė, nesuprantamas recenzijoje A ir *Codex Sabaiticus*, labai įvairuoja ir ne ką aiškesnis vertimuose. Tačiau pasakojimo pabaiga situacijai suteikia naujo atspalvį. Kai Jėzus dar ir apakina jį kaltinančius žmones, Juozapas paprasčiausiai griebia vaiką už ausies ir stipriai užsuka. Toks paprastas ir natūralus (tiesa, politinio korektiškumo epochoje smerktinas) veiksmas sulaukia gan nuosaikios reakcijos: „Vaikas supyko ir pasakė jam: „Tau pakanka ieškoti ir nerasti. Pasielgei labai neišmintingai. Ar nežinai, kad esu tavo? Ne-liūdink manęs“ (*TVE* 5.3). Rankraščiai ir vertimai čia vėl nesutaria, tačiau aišku, kad nors ir nepatenkintas, Jėzus pripažįsta savo pavaldumą Juozapui. Šiuolaikinių skaitytojų turėtų šokiruoti toks komizmo ir savotiškos teologinės patetikos derinys, tačiau beveik neturime būdo nustatyti, kaip jis buvo suvokiamas savo metu. Kiti Jėzaus pykčio proveržiai labiau motyvuoti, tačiau ne ką mažiau drastiški. Tiesa, skaitytojui, ką nors žinančiam apie Senojo Testamento pranašus, jie vargu ar labai rėžė akį. Gerai žinoma istorija apie tai, kaip pranašas Eliziejus prakeikė vaikus vien už tai, kad pastarieji jį erzino dėl plikės – kaip mat atbėgę lokiai juos sudraskė (*2 Kar 2, 23–24*)³⁶. Jėzaus prakeikimai dailiai įsirikiuoja tokių folklorizuotų pasakojimų eilėn, tačiau kultūrinėje to meto skaitytojų perspektyvoje jie įgauna savitą teologinę iškalbą. Krikščionių Viešpats skiriasi nuo skaitytojams žinomų magų ir kerėtojų tiesiogine, daiktiškai neįtarpinta ir nuo pagalbinių jėgų nepriklausoma, galybe. „Jėzus nesišaukia Dievo idant įvykdytų prakeikimą; jis yra vienintelis veikėjas; [...] vietoje paprastų, atvirų vaiko Jėzaus paliepimų, maginiuose papirusuose mes randame formulių įvairovę, nuo vardų sąrašų

³⁶ Dietmar Neufeld, „Mocking Boys, Baldness, and Bears: Elisha’s Deadly Honour (2 Kings 2.23–24)“, in: *Not Sparing the Child: Human Sacrifice in the Ancient World and Beyond: Studies in Honor of Professor Paul G. Mosca*, edited by Daphna Arbel, Paul C. Burns, J. R. C. Cousland, Richard Menkis, Dietmar Neufeld, London et al.: Bloomsbury, 2015, p. 114–130.

iki sudėtingų ritualų, reikalaujančių įvairių maginių reikmenų.³⁷ Ši perskyra dar labiau išryškėja, kai Jėzus atskleidžia savo misiją:

Žydams guodžiant [mokytoją] Zachieją, vaikas garsiai nusijuokė ir tarė: „Tegul dabar veda vaisius tai, kas tavo ir tegul praregi tie, kurie širdyje yra akli. Aš atėjau iš aukštybių, kad juos prakeikčiau ir pakviesčiau prie dalykų, esančių aukščiau, kaip patvarkė tasai, kuris mane dėl jūsų atsiuntė.“ (TVE 8.1)

O tada, „vos tik vaikas baigė kalbėti, visi, kurie kentėjo nuo jo prakeiksmo, bergėdami išgijo“ (TVE 8.2). Tiesa, visas ilgas mokytojo epizodas, kurio kontekste tai įvyksta, tekstologiškai yra itin komplikotas, tačiau pagrindinės recenzijos sutaria būtent dėl šios optimistinės baigties. Atrodo, kad Juozapas, užsukdamas pikčiurnai vaikui ausį, išprovokavo šį atskleisti savo kilmę ir užduotį, o tai iš esmės pakeitė visą situaciją. Jėzus pasirodo galįs atšaukti savo prakeiksmo padarinius ir padaryti tai be jokių maginių ir net apskritai išorinių veiksmų. Nesunku padaryti išvadą, kad Jėzaus prakeikimai, kadangi yra atšaukiami, turi didaktinį pobūdį, jie esą „skirti galiausiai ugdyti, negu vien bausti“³⁸. Tačiau mums regisi, kad toks požiūris kiek supaprastina reikalą – tikroji pokyčio priežastis yra Jėzaus atsiskleidimas pasauliui. Tiesa, jo misija dar nėra iki galo suvokiama, tačiau svarbiausia, kad vaikas ima elgtis kaip galima tikėtis iš įsikūnijusio Atpirkėjo. Iš karto po savo misijos deklaravimo Jėzus ima veikti „pozityviai“ – tolesniuose 9 ir 11 (redakcijoje A ir 10) skyreliuose vaikas prikelia nuo stogo nukritusį berniuką (9), prikelia ir pagydo koją persikirtusį jaunuolį (10), klusniai parneša namo vandens, vietoj sudužusio ąsočio jo stebuklingai pripylęs į apsiaustą (11).

Toks situacijos virsmas paskatino vieną naujausių teorijų, teigiančių, kad TVE iš esmės yra pasakojimas apie Jėzaus charakterio raidą³⁹. Burke'as atkreipia dėmesį, kad vėlesnės redakcijos rodo polinkį „prijaukinti TVE Jėzų“⁴⁰. Anot šios teorijos, „bent jau išplėstinėje teksto formoje norima vaizduoti Jėzų kaip patiriantį vystymosi procesą, kai jis ima naudoti savo galias

³⁷ Daniel Eastman, „Cursing in the Infancy Gospel of Thomas“, in: *Vigiliae Christianae*, Leiden, 2015, t. 69, p. 198.

³⁸ *Ibid.*, p. 191–192.

³⁹ Svarbesni darbai šia tema: Paul Foster, „The Education of Jesus in the Infancy Gospel of Thomas“, p. 327–347; Michael R. Whinton, „The Moral Character Development of the Boy Jesus in the Infancy Gospel of Thomas“, in: *Journal for the Study of the New Testament*, Los Angeles et al., 2015, t. 38 (2), p. 219–240; J. R. C. Cousland, „Deus Necans: Jesus in the Infancy Gospel of Thomas“, in: *Not Sparing the Child*, p. 165–189.

⁴⁰ *De infantia Iesu euangelium Thomae*, p. 216.

brandesniu ir atsakingesniu būdu“⁴¹. Jėzus atitaiso savo pykčio padarinius ir prisitaiko prie socialinių normų, paprasto žmogiško gyvenimo: „jis mokosi kaip nukreipti savo galią ir prisitaikyti prie žmogiškojo silpnumo. [...] Svarbiausia, jis rodo augančią pagarbą žmogaus gyvybei. [...] tai procesas, kai Jėzus kaip Dievas tampa žmogiškas“⁴². Pagoniškas dievybės supratimas, atsispindintis „ankstyvajame“ Jėzaus paveiksle, pamažu keičiamas, parodant, kad galia yra antrinė atjautos ir meilės atžvilgiu; skaitytojas taip parengiamas suaugusio Jėzaus būdui, vaizduojamam kanoninėse evangelijose. Ši taikli Jėzaus charakterio „socializacijos“ teorija parodo skirtumą tarp TVE dieviškojo vaiko ir pagonių dievų, tačiau tai tik viena reikalo pusė. Jėzus ir toliau tebėra baidomas ir pavojingas. Jis prakeiksmu vėl nugalabija per galvą sudavusį antrą mokytoją (14). Situaciją pataiso ne Jėzaus pasikeitimas, o tai, kad naujas mokytojas išpažįsta jį esant sklidiną „didžios malonės ir išminties“ (TVE 15.3). Būtent dėl šio išpažinimo atgailinamas ir anas mokytojas. Tikslusis požiūris būtų ne tas, kad vystosi vaiko Jėzaus būdas, bet kad jo veiksmų keliamas nuostabos ir baimės jausmas paakina vystyti jo darbų („ženklų“) liudytojus – po atsiskleidimo (8.1) prasidėjęs Jėzaus nepaprastos prigimties atpažinimas ir pripažinimas pamažu bręsta ir sulaukia ne prakeikimo, o palaimos⁴³.

„Stengiausi rasti mokinį, o paaikškėjo, kad turiu mokytoją.“ Visažinystė buvo įprastas ne tik hebrajų Dievo, bet ir graikų dievų atributas. Kartu tai buvo ir kebli filosofinė ar teologinė problema. Vien negalimumas suderinti tradicinį dievų (kad ir Dzeuso) vaizdinį su jų visažinyste reikalavo radikalių sprendimų, keičiančių visą hesiodinę teologiją (plg. Xenoph. B24 DK). Ne mažiau sudėtingas tam tikra prasme atvirkštinis klausimas, koks yra žmogumi tapusio Dievo žinojimas. TVE užgriebta problema pasirodė aktuali ir vėlesnei teologijai. Įvairių epochų ir mokyklų teologai Evangelijų liudijimus apie Jėzaus augimą išmintimi (plg. Lk 2, 52) ir jo ribotą pažinimą mėgino interpretuoti taip, kad jie neprieštarautų Vakarų metafizikoje dominuojančiai dieviškumo sampratai. Kurdami sudėtingas teorijas apie Įsikūnijusio Logo dieviškos visažinystės ir žmogiškojo pažinimo ribotumo santykį, daugelis jų pripažino Jėzų galėjus įgyti naujo patirtinio žinojimo,

⁴¹ Paul Foster, *op. cit.*, p. 347, plg. p. 336–337.

⁴² J. R. C. Cousland, *op. cit.*, p. 184.

⁴³ Vienas iš pagrindinių šią tezę plėtojančių darbų: Lucie Paulissen, „Jésus enfant divin“, p. 17–28.

tačiau, kaip ir TVE autorius, neigė galimybę, kad jis ko nors buvo išmokęs iš žmonių, mat „kaip prakilniau yra būti mokomam Dievo negu žmonių, taip prakilniau gauti žinojimą iš juslinių [Dievo] kūrinų, negu iš žmonių mokslo“ (S. Th. III, q. 12, a. 3 ad 2⁴⁴).

Kanoninėse evangelijose Jėzus, kiaurai matantis žmogaus širdį, vis dėlto nevaizduojamas visažiniu. TVE šis klausimas įgauna paradoksalų pavidalą. TVE Jėzaus nežinojimas veikiau laikomas savotiška iliuzija – žmogiškoji prigimtis tik užmaskuoja dievišką visažinystę: antai Lukas mini Jėzų augus išmintimi ir malone (Lk 2, 40b; 2, 52), tuo tarpu trečio epizodo mokytojas tiesiog konstatuoja, kad Jėzus yra „sklidinas didžios malonės ir išminties“ (15.3). Vis dėlto būtent mokymosi epizodai sudaro teksto branduolį – jie išsiskiria centrine vieta, ilgiu, o kartu paimti sudaro net 47 procentus visos evangelijos⁴⁵.

Visi bandymai mokyti berniuką žlunga. Jis pasirodo ne tik mokąs abėcėlę, bet ir žinąs slaptą hebrajiškų raidžių prasmę⁴⁶. Mįslingas fragmentas apie pirmųjų hebrajų raidyno ženklų *alef* ir *bet* prasmę primena sunkiai datuojamas kabalistines diskusijas (be kita ko, rabinistinėje tradicijoje atkreipiamas dėmesys, kad nors Biblija pradedama raide *bet* (*berešit* – „pradžioje“), pirma raidė yra *alef*, kuria prasideda Dešimt Dievo įsakymų (*anochi* – „Aš esu [Viešpats, tavo Dievas]“). Tyrimai parodė, kad, nepaisant teksto atmainų įvairiose recenzijose, turtinga rašymo terminologija vartojama tiksliai ir išsamiai⁴⁷. Bent šis pasakojimas, ypač jo galutinė redakcija, turėtų būti pri skirtas formalų išsilavinimą turinčiam asmeniui.

Pasakojimai apie mokytoją ir mokinį Jėzų turi savitą dinamiką – pirmajame raidės mokytojo išvardijamos, antrajame užrašomas visas raidy-

⁴⁴ Ad secundum dicendum quod ille qui addiscit ab homine non accipit immediate scientiam a speciebus intelligibilibus quae sunt in mente ipsius, sed mediantibus sensibilibus vocibus, tanquam signis intellectualium conceptionum. Sicut autem voces ab homine formatae sunt signa intellectualis scientiae ipsius, ita creaturae a Deo conditae sunt signa sapientiae eius, unde Eccli. I dicitur quod *Deus effudit sapientiam suam super omnia opera sua*. Sicut igitur dignius est doceri a Deo quam ab homine, ita dignius est accipere scientiam per sensibiles creaturas quam per hominis doctrinam.

⁴⁵ Skaičiuota remiantis Lucie Paulissen, „Jésus à l'école: L'enseignement dans l'Évangile de l'Enfance selon Thomas“, in: *Apocrypha*, Turnhout, 2003, t. 14, p. 173.

⁴⁶ Vargu ar nuoroda į hebrajų kalbos abėcėlę tėra literatūrinė priemonė suteikti tekstui palestinietišką „istorinį koloritą“, kaip mano Paul Foster, *op. cit.*, p. 340. Labai galimas dalykas, kad pirminis šio labai seno pasakojimo variantas kilo semitinėje aplinkoje.

⁴⁷ Lucie Paulissen, *op. cit.*

nas, trečiajame – Jėzaus aiškinama visa knyga (15.2)⁴⁸. Ši dinamika parengia baigiamajam skyreliui, perinterpretuojančiam Luko evangelijos sceną (*Lk* 2, 41–52). Dvylikametis Jėzus atsiduria šventykloje ir kalba kaip prityręs Įstatymo mokytojas. Visas Jėzaus vaikystės darbų aprašymas baigiamas netikėtu motyvu: „Jėzus atsistojo ir nusekė paskui savo motiną, ir buvo jis klusnus savo tėvams“. Autorius pats galiausiai paklūsta kanoniniam tekstui ir priduria: „Jėzus augo išmintimi, metais ir malone“ (*TVE* 19.5).

PABAIGAI

Ši glausta *Tomo vaikystės evangelijos* teologinio akiračio peržvalga atskleidžia keletą svarbių apokrifinių tekstų ypatybių ir tyrimo krypčių. Veikale plėtojamos temos, mažai paliestos kanoniniuose naratyvuose: Jėzaus šventybiškumo, visažinystės, jo charakterio ir galių, galiausiai net tam tikro ezoterinio žinojimo galimybės. Redakcijų įvairovė reikalautų detalaus ir nuoseklaus kiekvienos paskiros redakcijos tyrimo. Tekstologinės problemos dažnai neleidžia padaryti galutinių išvadų, tačiau bendra epizodo ar viso veikalo (redakcijos) teologinė tendencija gali būti nusakoma palygint patikimai, remiantis teksto visuma. Galiausiai kiekvieno epizodo redakcinė istorija, savotiška jo archeologija, leistų pamatyti jo konceptualinę raidą, galbūt net atvedančią prie paties epizodo užuomazgos. Ir toliau perspektyvus lieka klausimas, kiek ir kaip apokrifinis *TVE* tekstas, taip pat numanomas jo autorių ir redaktorių intencijos siejasi su kanoninių evangelijų pasauliu – jų naratyvais, juose implikuojama teologija, tekstų funkcionavimu bendruomenėje.

TVE kaip kanonui nepriklausantis apokrifinio pobūdžio tekstas leidžia išryškinti instituciškai nekontroliuojamo, tačiau plačiai funkcionuojančio krikščionių bendruomenėje, savitumą ir raidą. Tekstinis nepastovumas, vieno „tikrojo“ varianto nebuvimas, šių aplinkybių sąlygotas teologinės žinios variabilumas skirtingose redakcijose ir net tos pačios redakcijos rėmuose yra iššūkis ne tik krikščioniškosios literatūros ar minties istorijai, bet ir tekstologijai bei šaltiniotyrai. Nors šis iššūkis mūsų tyrime tiesiogiai ntematizuotas, tačiau iškyla tarp jo galutinių rezultatų.

⁴⁸ *Ibid.*, p. 167–168.

THE INFANCY GOSPEL OF THOMAS: A TEXT OF EARLY
CHRISTIANITY BEYOND THE REACH OF INSTITUTIONAL
CONTROL

Vytautas Ališauskas

Summary

The stories of the childhood of Jesus was known already in the 2nd century in various milieu of Christians – both in the Great Church (representing apostolic orthodoxy) and in gnostic groups. Their variability testifies that this history most likely existed also in the oral, perhaps even folklorized, tradition and in many-sided records, appropriately edited according to the aims of the inscriber. The anonymity of the 2nd–4th century source (sources), confirmed sufficiently also by its non-institutional and radically marginal nature, when to strengthen the legitimacy and reliability for a long time one does not even need a link with authoritative authorship.

A concise review of the theological themes of *The Infancy Gospel of Thomas* discloses several important features of the apocryphal texts and the directions of the investigation. The themes developed in the work, are little touched in the canonical narratives: the possibilities of the festivity, the omniscience of Jesus, his character and powers, lastly even the possibilities of a certain esoteric knowledge. The diversity of the wordings would demand a detailed and consistent investigation of the wording of every account. Textual scholarship problems often do not allow one to make final conclusions, however, the overall theological tendency of the episode or the whole work can be described quite reliably, based on the totality of the text of concrete recension.

The *The Infancy Gospel of Thomas*, as a text not belonging to the text of an apocryphal nature, lets one bring out the institutionally not controlled, but widely functioning in the Christian community singularity and development. The instability of the text, the absence of one “real” version, the variability of the theological knowledge conditioned by these circumstances in various editions and even in the limits of the very same edition is a challenge not only to the history of Christian literature and thought but also to textual scholarship. Although this challenge, not directly made a theme in our investigation, appears among its final results.

ŠV. RAPOLO KALINAUSKO ATSIMINIMŲ RANKRAŠTIS IR JO KELIAS Į LIETUVOS MOKSLŲ AKADEMIJOS VRUBLEVSKIŲ BIBLIOTEKĄ

INGRIDA PAJEDAITĖ

Įvadas. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos (toliau – LMAVB) Rankraščių skyriuje saugomas unikalus archyvinių dokumentų, 1988 m. gautų iš tuometinių Lietuvos SSR Knygų rūmų (dabar Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos (toliau – LNMMB) Bibliografijos ir knygotyros centras), rinkinys, pavadintas *Vilniaus arkivyskupijos dokumentų kolekcija* (f. 318)¹. Tarp vertingiausių kolekcijos rankraščių – Lenkijos karalių ir Lietuvos didžiųjų kunigaikščių, aukščiausių Katalikų Bažnyčios hierarchų raštai, Vilniaus arkivyskupijos bažnyčių ir vienuolynų istorijos šaltiniai, iškilių dvasininkų, patyrusių totalitarinio sovietų režimo represijas, asmens bylos ir kita medžiaga. 1999 m., betvarkant neaprašytus kolekcijos dokumentus, į šio straipsnio autorės rankas pateko aplankas su nemažu pluoštu ne itin lengvai skaitomu braižu lenkų kalba prirašytų pageltusių lapų. Kadangi nebuvo nei antraštinio lapo, nei autoriaus parašo, iš pradžių atrodė, kad rankraščio mįslė taip ir liks neįminta, tačiau pradėjus gilintis į jo turinį, daug kas ėmė aiškėti. Kuo toliau, tuo labiau stiprėjo įsitikinimas, kad tai vilniečio inžinieriaus, 1863–1864 m. sukilimo veikėjo, Sibiro tremtinio, 1991 m. Romoje kanonizuoto vienuolio Juozapo Kalinausko, karmelitų vienuolijoje gavusio Rapolo vardą (Józef Kalinowski *alias* o. Rafał od św. Józefa OCD *alias* św. Rafał Kalinowski, 1835–1907), atsiminimų, rašytų 1903–1904 m., autografas². Svarių argumentų šiai prielaidai paremti tuo metu surasti nebuvo lengva. Lietuviškoje spaudoje vyravo trumpos Kalinausko biogramos, informacijos, 1863–1864 m. sukilimo problemas gvildenančios publikacijos,

¹ Rankraščių priėmimo aktas Nr. 18, Vilnius, 1988-04-16, in: *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius*, (toliau – LMAVB RS).

² [Józef Kalinowski O. Rafał od św. Józefa], [*Wspomnienia 1835–1877*], Klasztor Karmelitów Bosych w Czern[y], 1903[–1904], [rankraštis], (toliau – AR), in: LMAVB RS, f. 318, b. 33774.

kuriuose apie jį dažniausiai galėdavai aptikti vos keletą sakinių³. Daug informatyvesni lenkiški ir kitomis kalbomis rašyti veikalai apie Kalinauską⁴, jo memuarų⁵, laiškų⁶, įvairių raštų⁷ tomai Lietuvoje vis dar buvo (deja, ir dabar tebėra) bibliografinė retenybė⁸. Vieno žymiausių Kalinausko rankraštinio palikimo tyrinėtojų ir skelbėjų Ryszardo Benderio teiginys, kad atsiminimų originalas dingo Vilniuje per Antrąjį pasaulinį karą⁹, iš esmės neprieštaravo minčiai, kad jis išliko ir yra saugomas Lietuvoje. Vis dėlto dar reikėjo atsakyti į klausimą, ar atrastasis rankraštis nėra kito asmens ranka darytas atsiminimų nuorašas. Palyginus Kalinausko rašyenos pavyzdžius su rastuoju dokumentu, paaiškėjus kai kurioms kitoms svarbioms aplinkybėms, beveik

³ [Juozas Vaišnora MIC] J. V., „Kalinauskas Juozapas“, in: *Lietuvių enciklopedija*, t. 10, Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1957, p. 321–322; Ona Maksimaitienė, *Lietuvos sukilėlių kovos 1863–1864 m.*, Vilnius: Mintis, 1969, p. 34, 35, 39, 48, 66; Ona Maksimaitienė, „Kalinauskas Juozas“, in: *Tarybų Lietuvos enciklopedija*, t. 2, Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1986, p. 185; Edvardas Rydzikas, „Dar vienas Vilniaus palaimintasis – tėvas Rapolas Juozapas Kalinauskas (1835–1907)“, in: *Katalikų kalendorius žinynas: 1989(C)*, sudarė Vaclovas Aliulis, Vytautas Ališauskas, Kaunas–Vilnius: Lietuvos Vyskupų Konferencijos leidinys, 1989, p. 122–127; „Juozapas Rapolas“, in: *Krikščioniškiosios ikonografijos žodynas*, sudarė Dalia Ramonienė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1997, p. 146.

⁴ Pagrindinę bibliografiją žr. Czesław H[onory] Gil OCD, Szczepan T[adeusz] Praśkiewicz OCD, „Bibliographia Sancti Raphaëlis Kalinowski“, in: *Archivum bibliographicum Carmeli Teresiani*, t. 29, Roma: Teresianum, 1994, p. 2–143. Naujesnės literatūros nuorodas žr. Zofia Pałubka, Beata Krasucka, „Rafał Kalinowski“, in: *Encyklopedia katolicka*, t. 16: *Porpora–Reptowski*, Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, 2012, p. 1149–1152.

⁵ Józef Kalinowski O. Rafał od św. Józefa, *Wspomnienia 1835–1877*, wydał Ryszard Bender, (ser. *Materiały Źródłowe do dziejów Kościoła w Polsce*, 3), Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Instytut Geografii Historycznej Kościoła w Polsce, 1965. 2013 m. pasirodė antrasis šios knygos leidimas: Józef Kalinowski św. Rafał od św. Józefa, *Wspomnienia 1835–1877*, opracowanie Ryszard Bender, Kraków: Wydawnictwo Karmelitów Bosych, 2013.

⁶ Józef Kalinowski (O. Rafał od św. Józefa OCD), *Listy*, wydał Czesław Gil OCD, t. 1, d. 1: 1856–1872, d. 2: 1873–1877, (ser. *Materiały Źródłowe do dziejów Kościoła w Polsce*, 8–9), Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1978; t. 2, d. 1: 1878–1899, d. 2: 1900–1907, Kraków: Wydawnictwo OO. Karmelitów Bosych, 1985–1986.

⁷ Bł. Rafał Kalinowski, *Świętymi bądźcie! Konferencje i teksty ascetyczne*, zebrał, opracował wstępem i przypisami opatrzyl Czesław Gil, Kraków: Wydawnictwo OO. Karmelitów Bosych, 1987.

⁸ Už pagalbą parūpinant tyrimui būtinus leidinius ir kopijas nuoširdžiai dėkoju dr. Linai Balaišytei, kolegėms Anai Venclovienei ir Martai Snarskienei.

⁹ Ryszard Bender, „Wstęp“, in: Józef Kalinowski O. Rafał od św. Józefa, *Wspomnienia 1835–1877*, 1965, p. XXV.

neliko abejonių, kad tai – originalas. Apie neįtikimą atradimą 2000 m. vasarį paskelbta katalikų mėnraštyje *Sandora*¹⁰. Siekiant paskleisti žinią apie unikalią rankraštį dar plačiau, parengtas šis straipsnis.

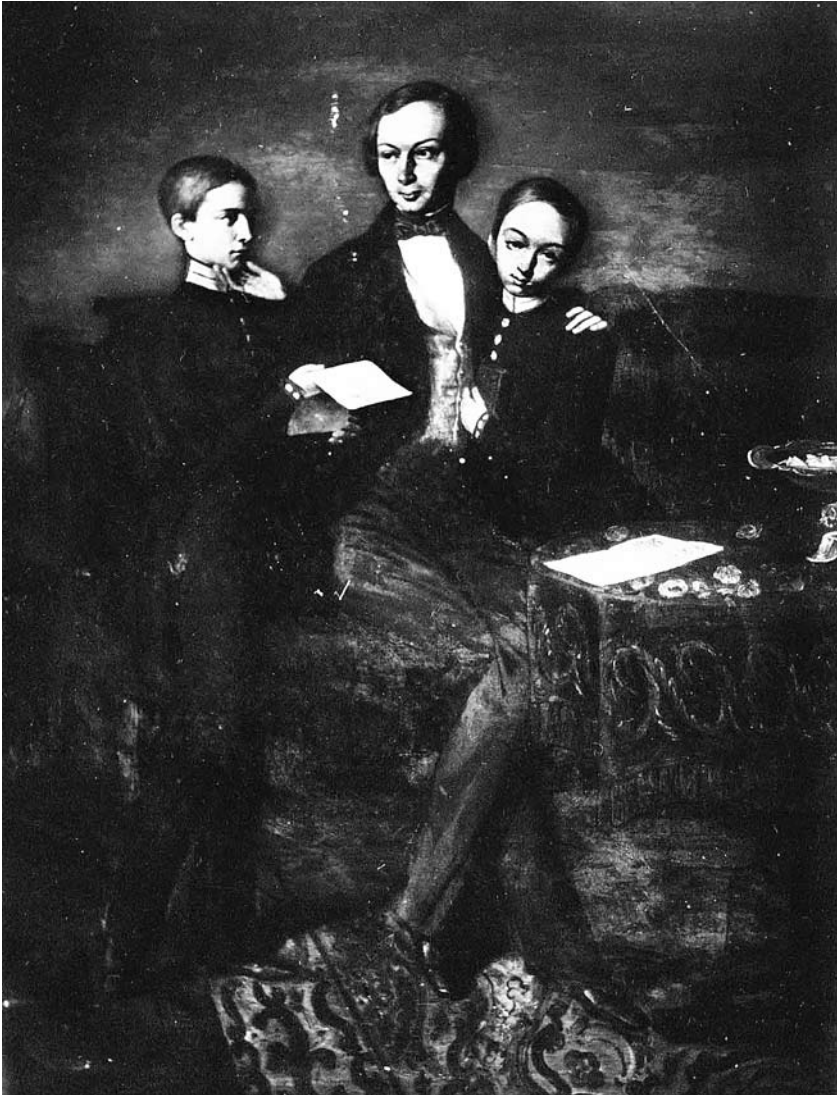
Straipsnyje glaustai pristatomi reikšmingesni memuaristo biografijos faktai, atskleidžiamos atsiminimų parašymo ir rankraščio patekimo į LMAVB aplinkybės, analizuojami kitose atminties institucijose esantys jo nuorašai, tiriama jo publikavimo istorija, pateikiama šaltiniotyrinė dokumento charakteristika, aptariamos jo turinio ir struktūros ypatybės.

Šv. Rapolo Kalinausko biografijos punktyras. Atsiminimų autorius gimė 1835 m. rugsėjo 1 (13) d. Vilniuje bajorų šeimoje. To paties mėnesio 9 (21) d. Šv. Jonų bažnyčioje buvo pakrikštytas Juozapo vardu¹¹. Jo tėvas Andrius Kalinauskas (Andrzej Kalinowski, 1805–1878) buvo Imperatoriškojo Vilniaus universiteto auklėtinis, Vilniaus bajorų instituto matematikos dėstytojas, šio instituto inspektorius ir direktorius (1852–1857), visą savo gyvenimą paskyręs pedagoginiam darbui ir išugdęs ne vieną garsią to meto asmenybę (1 pav.). Motina Juzefa (Józefa z Połonskich Kalinowska, † 1835) mirė praėjus vos kelioms dienoms po Juozapo gimimo¹². Jį ir dvejis metais vyresnį brolių Viktorą ėmėsi globoti jaunesnioji motinos sesuo Viktorija (Wiktoria z Połonskich Kalinowska), su kuria Andrius Kalinauskas 1838 m. susituokė ir kuri pagimdė tris vaikus: Karolį, Emiliją, Gabrielių. Kai 1845 m. šį pasaulį paliko ir ji, Andrius Kalinauskas po poros metų vedė trečią kartą. Su daug jaunesne naująja žmona Sofija (Zofia z hr. Puttkamerów Kalinowska, 1825 ar 1828–1897) susilaukė dar keturių atžalų: Marijos, Aleksandro, Monikos ir Jurgio. Tai buvo išsilavinusi, labai jautri, giliai tikinti ir pamaldi moteris, savo ir vyro vaikams iš ankstesnių santuokų įskiepijusi tradicinius

¹⁰ Ingrida Pajedaitė, „Šventasis Juozapas Rapolas Kalinauskas: Gyvenimo puslapiai“, in: *Sandora*, Vilnius, 2000, Nr. 2, p. 42–45.

¹¹ Vilniaus Šv. Jonų bažnyčios krikšto metrikų knyga, 1833–1835, in: *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. 604, ap. 10, b. 271, l. 104r. Atsižvelgiant į tai, kad Rusijos imperijoje, kitaip negu daugelyje kitų šalių, iki 1918 m. vasario vis dar galiojo senasis Julijaus kalendorius, straipsnyje, kai to reikia, nurodomos dvigubos datos: pirmiausia – autentiškuose imperiniuose dokumentuose užfiksuotos datos pagal Julijaus kalendorių, o šalia jų, skliaustuose, – perskaičiuotos pagal Grigaliaus kalendorių.

¹² Čia ir toliau Kalinausko biografijos duomenys pateikiami pagal: AR; Ryszard Bender, „Wstęp“, p. V–XXVII; Czesław Gil OCD, „Wstęp“, in: Józef Kalinowski (O. Rafał od św. Józefa OCD), *Listy*, t. 1, d. 1: 1856–1872, 1978, p. 9–33; Edvardas Ryzdikas, *op. cit.*, p. 122–127; „Kalinauskas Juozapas“, in: *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 9, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2006, p. 202.

1 pav. Andrius Kalinauskas su sūnumis Viktoru ir Juozapu (dešinėje). Portreto fotokopija. Fotografas nežinomas. LMAVB RS, f. 318, b. 33811, l. 1r

krikščioniškos moralės principus. Nuo 1843 m. jaunasis Kalinauskas mokėsi Vilniaus bajorų institute, kurį baigė 1850 m. aukso medaliu. Tais pačiais metais pradėjo studijas Hori-Horkų (dabar Horkos, Baltarusija) žemės ūkio institute, tačiau po poros metų nusprendė jų nebetęsti. 1853 m. rudenį perėjo į Nikolajaus inžinerijos mokyklą (nuo 1855 m. – akademija) Sankt Peter-

burge, kurią baigė 1857 m. Kartu su inžinieriaus diplomu čia įgijo ir Rusijos imperijos kariuomenės leitenanto laipsnį. Porą metų šioje mokykloje dėstė matematiką. 1859–1860 m. dalyvavo Odesos-Kijevo-Kursko geležinkelio linijos statybos darbuose. Jam buvo pavesta ištirti vietovę tarp Kursko ir Kotonoto bei nužymėti būsimą geležinkelio trasą. 1860 m. rudenį pasiūstas į Brestą, vadovavo tvirtovės fortifikacinių įrenginių statybai. 1862 m. jam suteiktas Rusijos imperijos armijos kapitono laipsnis. Breste Kalinauską pasiekė pirmosios žinios apie sukilimą. 1863 m. gegužę išėjo į atsargą ir netrukus stojo į sukilėlių gretas. Paskirtas Lietuvos provincijų valdymo skyriaus Karinio poskyrio viršininku. Siekė centralizuoti vadovaviną sukilėlių būriams, organizavo jų aprūpinimą ginklais ir maistu. 1864 m. naktį iš kovo 12 į 13 d. (24/25 d.) Vilniuje, namuose, policijos suimtas ir nuteistas mirti. Aktyvių artimųjų ir pažįstamų pastangų dėka mirties bausmė pakeista 10 metų katargos.

1865 m. balandžio viduryje Kalinauskas drauge su daugeliu kitų tremtinių pasiekė prie Angaros įsikūrusį Usolės miestelį Irkutsko gubernijoje. Čia veikė didelės druskos kasyklos, kuriose nemažai sekinančio darbo valandų teko išverti ir Kalinauskui. Fizinis, emocinis ir dvasinis diskomfortas, kurį patyrė šioje nuošalioje ir atšiaurioje vietovėje, priartino jį prie Dievo. Retas atokvėpio minutes skirdavo maldai, užsienio kalbų įgūdžių tobulinimui, domėjosi Bažnyčios istorija, skaitė knygas, kurias atsiųsdavo namiškiai. 1868 m. atleistas nuo priverčiamųjų darbų, jam suteikta galimybė apsigyventi bet kurioje Irkutsko gubernijos vietoje. Kalinauskas pasirinko Irkutską. Čia ėmėsi mokytojo darbo, įsitraukė į Rusijos imperatoriškosios geografijos draugijos Sibiro skyriaus veiklą, dalyvavo mokslinėje ekspedicijoje į Kultuką prie Baikalo. 1872 m. vasarą išvyko į Permę, po metų persikėlė į Smolenską, kur 1874 m. vasarį sulaukė laisvės dekreto. Grįžti į gimtinę jam nebuvo leista, tad pasuko į Lenkijos Karalystę. Varšuvoje gavo pasiūlymą tapti kunigaikščio Władysława Czartoryskio (1828–1894), gyvenusio emigracijoje Paryžiuje, sūnaus Augusto (August Czartoryski, 1858–1893) auklėtoju. Paryžiuje Kalinauskas užsibuvo neilgai, nes dėl jaunojo auklėtinio ligos (sirgo džiova) teko daug keliauti. Aplankė nemažai miestų ir kurortų Šveicarijoje bei Prancūzijoje, aktyviai bendravo su įvairių vienuolijų nariais, domėjosi jų gyvensena. Po trejų kelionėse praleistų metų ryžosi įgyvendinti ilgai puoselėtą svajonę – pašvęsti savo gyvenimą Dievui ir Bažnyčiai. 1877 m. liepos 15 d. atvyko į Basųjų karmelitų vienuolyną Grace (Austrija). Liepos 16 d. pradėjo noviciatą. Per įvilktuves lapkričio 26 d. priėmė šv. Juozapo Rapolo vardą. 1878 m. pabai-goje buvo išsiųstas į Dėro (Győr, kitaip Raab, Vengrija) konventą gilinti teo-

logijos ir filosofijos žinių. 1881 m. lapkričio 27 d. davė amžinuosius įžadus ir išvyko į tuometės Austrijos-Vengrijos valstybės teritorijoje, netoli Krokuvos, įsikūrusį Černos basųjų karmelitų vienuolyną. 1882 m. sausio 15 d. įšventintas kunigu, o baigiantis metams tapo šio vienuolyno vyresniuoju (perrinktas 1888 ir 1894 m.). Ordino vyresnybės pavedimu užsiėmė naujų basųjų karmeličių vienuolynų Peremislyje (1884) ir Lvove (1888) steigimo reikalais. 1892 m. paskirtas ką tik įkurto Vadovicių (Lenkija) vienuolyno vyresniuoju (perrinktas 1897 ir 1906 m.). Čia rūpinosi naujos Šv. Juozapo bažnyčios ir vienuolyno statybomis. Pablogėjus sveikatai, 1898 m. spalį, šių pareigų atsisakė ir grįžo į Černą. 1899 m. paskirtas ordino provincijolo vikaru Galicijos basųjų karmeličių vienuolynų reikalams. Šias pareigas ėjo iki mirties. Pasižymėjo pamaldumu, apaštalinio uolumu, rodė vienuolinio gyvenimo pavyzdį, buvo vertinamas kaip geras dvasios vadovas, eruditas. Tarp savo apaštalinio programų jis labiausiai akcentavo atgailos sakramento reikšmę. Tiek daug laiko praleisdavo klausydamas išpažinčių, kad ilgainiui imtas vadinti „išpažinties kankiniu“. Reikšmingai prisidėjo prie vienuolinio gyvenimo atnaujinimo Lenkijoje.

Po vienuolyno skliautais Kalinauskas surado palankią terpę ir intensyviai intelektualinei, leidybinei veiklai. Būtent vėlyvuoju gyvenimo laikotarpiu buvo parengtos ir dienos šviesą išvydo svarbiausios jo publikacijos¹³. Kalinauskas vienas pirmųjų atkreipė dėmesį į XVII a. gyvenusią vienuolę, mistikę Jėzaus Teresę (Marianna Marchocka *alias* Teresa od Jezusa, 1603–1652), siekė inicijuoti jos beatifikacijos procesą (pradėtas 2007 m.). Tuo tikslu įvairiuose archyvuose ir bibliotekose tyrinėjo, kaupė ir skelbė su ja susijusią medžiagą¹⁴. Eilę metų trukusius archyvinių šaltinių tyrimus vainikavo 1900–1904 m. Krokuvoje išleistas Vilniaus, Lvovo, Varšuvos ir Krokuvos basųjų karmeličių vienuolynų kronikų keturtomis¹⁵.

Kalinausko gyvybė užgeso 1907 m. lapkričio 15 d. Vadovicėse. Palaidotas Černos vienuolyno kapinėse. Netrukus jo kapas ėmė garsėti stebuklais.

¹³ Svarbiausių Kalinausko publikacijų sąrašą žr. Ryszard Bender, „Wstęp“, p. XVIII–XIX.

¹⁴ Plačiau apie tai žr. Czesław Gil OCD, „Wstęp“, p. 23.

¹⁵ *Klasztory karmelitanek bosych w Polsce, na Litwie i Rusi: Ich początek, rozwój i tułactwo w czasie rozruchów wojennych w XVII wieku. Rzecz osnuta na kronikach klasztornych*, [t. 1]: Wilno, w Krakowie: nakładem Karmelitanek Bosych, 1900; [t. 2]: Lwów–Warszawa, w Krakowie: nakładem Karmelitanek Bosych, 1901; [t. 3]: Warszawa, w Krakowie: nakładem Karmelitanek Bosych, 1902; [t. 4]: Kraków, w Krakowie: nakładem Karmelitanek Bosych, 1904.

Praėjus dvidešimčiai metų po tėvo Rapolo mirties, imtasi žygių inicijuoti jo beatifikacijos procesą. 1937 m. Kalinausko palaikai perkelti į Černos vienuolyno koplyčią. 1980 m. dekretu patvirtintas jo dorybių heroiškas, o 1983 m. – tikru pripažintas stebuklingas kunigo Vladislavo Misiaus (Władysław Miś, 1882–1954), sirgusio kaulų džiova, pagijimas. 1983 m. birželio 22 d. Krokuvoje popiežius Jonas Paulius II (2014 m. kanonizuotas) paskelbė tėvą Rapolą Bažnyčios palaimintuoju, o 1991 m. lapkričio 17 d. Romoje – šventuoju. Kanonizacijos apeigose Romoje dalyvavo tikinčiųjų delegacijos iš Lietuvos, Lenkijos, Rusijos, Baltarusijos, Ukrainos. Tarp jų – Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos pirmininkas Vytautas Landsbergis, Lenkijos prezidentas Lechas Wałęsa¹⁶. 2006 m. balandžio 28 d. Vilniaus r. Nemėžio vidurinei mokyklai suteiktas Šv. Rapolo Kalinausko vardas¹⁷. 2007 m. lapkritį, minint 100-ąsias šventojo mirties metines, Vilniaus Šv. Dvasios bažnyčioje atidengta jam skirta atminimo lenta¹⁸. 2011 m. lapkričio 6 d. Nemėžyje Vilniaus arkivyskupas kardinolas Audrys Juozas Bačkis pašventino pirmąją ir kol kas vienintelę Lietuvoje jo vardo bažnyčią¹⁹. Lenkijoje šv. Rapolui Kalinauskui dedikuotų šventovių priskaičiuojama daug daugiau: apie 18 bažnyčių, 25 koplyčios. Šv. Rapolo Kalinausko parapijos įkurtos Usoleje (Rusija) ir Charкове (Ukraina). Šventąjį minime lapkričio 20 d. Jis laikomas Sibiro tremtinių, karių, karininkų ir beviltiškoje padėtyje atsidūrusių žmonių globėju²⁰.

Atsiminimų parašymo aplinkybės. Kalinauskas nebuvo iš tų žmonių, kurie mėgtų atkreipti į save dėmesį, pasakoti apie asmeninį gyvenimą ar prisiminti praeitį. Amžininkų liudijimu, tapęs vienuoliu jis tvirtai laikėsis nuostatos niekada apie save nekalbėti, nebent palieptas²¹. Tad kas gi nutiko

¹⁶ Edvardas Rydzikas, *op. cit.*, p. 126–127; Vanda Ibińska, „Šventasis Rapolas Kalinauskas“, in: *Artuma*, Kaunas, 2012, Nr. 10, p. 32.

¹⁷ Henryk Mażul, „Teraz pod pieczę patrona: Szkoła w Niemieżu liczy lat 60“, in: *Tygodnik Wileńszczyzny*, Wilno, 2006-04-27–2006-05-03, Nr. 17, p. 6.

¹⁸ Jadwiga Podmostko, „Jego serce było otwarte na potrzeby bliźnich: [Odślonięcie tablicy pamiątkowej ku szci św. Rafała Kalinowskiego]“, in: *Kurier Wileński*, Wilno, 2007-11-20, Nr. 220, p. 4.

¹⁹ *Nemėžyje pašventinta naujai pastatyta katalikų bažnyčia*, Vilniaus r. savivaldybės inf., in: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2011-11-07-nemezyje-pasventinta-naujai-statyta-kataliku-baznycia/71666>, (2015-05-11).

²⁰ Zofia Pałubska, Beata Krasucka, *op. cit.*, p. 1150.

²¹ Teresa Lubińska, *Życiorys W. O. Rafała od św. Józefa (Kalinowskiego) Karmelity Bosego*, na podstawie obszernej biografii francuskiej ułożyła Teresa Lubińska z III. Zak. Karm. Św. Teresy, Kraków: Wydawnictwo „Głosu Karmelu“, 1932, p. 155.

68–69-aisiais jo gyvenimo metais, kad jis ryžosi paimti į rankas plunksną ir popieriuje išguldyti atsiminimus? Vienareikšmiško atsakymo į šį klausimą kol kas nėra. Kalinausko rankraštinio palikimo tyrinėtojai kartoja memuarų įžangoje jo išsakytas mintis: esą ėmėsis rašyti ne savo noru, o kitų įkalbėtas ir įtikintas, kad atsiminimai gali turėti didelę visuomeninę reikšmę²². Kas tie žmonės, turėję įtakos Kalinausko apsisprendimui, taip ir liko neatskleista, tačiau atsižvelgus į kai kuriuos jo biografijos faktus ir sociokultūrinę kontekstą, šį tą galima numanyti.

Kalinausko aplinkoje, pradedant tremties metais ir baigiant vienuoliniu gyvenimo periodu, nuolatos atsirasdavo žmonių, rašančių atsiminimus arba su didžiausiu susidomėjimu juos skaitančių. Apskritai tai buvo laikotarpis, kurį galima laikyti memuarų aukso amžiumi. Dažnas likęs gyvas 1863–1864 m. sukilimo dalyvis, tremtinys, emigrantas jautė pareigą ateities kartoms palikti savo liudijimus apie tai, kas išgyventa ir patirta kovojant už Tėvynės laisvę bei geresnį gyvenimą. Nuoširdžiai tikėta, kad atskirų pasakojimų elementus tarsi mozaiką sujungus į vieną visumą, bus galima atkurti tikrąjį šio svarbaus istorinio įvykio vaizdą. Vieniems memuarų rašymas pasitarnavo kaip puiki terapijos priemonė, padėjusi išgyventi didžiausius sunkumus, kitiems – kaip vienas iš patrauklesnių būdų visuomenei pateikti savąsias istorinių įvykių interpretacijas ir gal net reabilituoti palikuonių akyse. Priklausomai nuo to, kokių tikslų buvo siekiama, skyrėsi memuarų turinys, adresatas, pasakojimo stilius ir pan.²³ Rašančiųjų aktyvumą skatino ir didėjantis leidėjų dėmesys šiam žanrui, pastebimai išaugusi tokio pobūdžio publikacijų pasiūla. Neatmestina, kad Kalinauskui apsisprendžiant rašyti atsiminimus įtakos turėjo iškilų to meto dvasininkų, kaip ir jis, nukentėjusių nuo imperinės Rusijos valdžios, įkvepiantys pavyzdžiai. Į jo akiratį neabejotinai turėjo būti patekęs 1897 m. Krokuvoje išleistas Varšuvos arkivyskupo, ne vienerius metus praleidusio tremtyje, Zygmunto Szczęsny Felińskiego (1822–1895; 2009 m. paskelbtas šventuoju) memuarų dvitomis²⁴ arba, pavyzdžiui, 1900 m. pasirodžiusi buvusio Vilniaus vyskupo, literato, tremtinio Adomo Stanislovo Krasinskio (Adam Stanisław Krasiński, 1810–

²² AR, I. 1r; Ryszard Bender, „Wstęp“, p. XIX; Czesław Gil OCD, „Wstęp“, p. 25.

²³ Plačiau apie tai žr. Maria Dernałowicz, „Pamiętnikarstwo“, in: *Słownik literatury polskiej XIX wieku*, pod redakcją Józefa Bachorza i Aliny Kowalczykowej, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich–Wydawnictwo, 2009, p. 670–674.

²⁴ Zygmunt Szczęsny Feliński, *Pamiętniki ks. Zygmunta Szczęsnyego Felińskiego arcybiskupa warszawskiego*, d. 1: 1822–1851, d. 2: 1851–1883, Kraków: Nakładem Zgromadzenia Rodziny Maryi, 1897.

1891) atsiminimų knyga²⁵. Šio vyskupo asmenybe ir darbais Kalinauskas domėjosi nuo jaunystės, laiškuose citavo jo eiles²⁶, tad jo memuarai galėjo tapti rimta paskata ir pačiam imtis plunksnos.

Tarp didžiausių memuarų žanro gerbėjų Kalinausko aplinkoje taip pat minėtinas jo artimas draugas ir bendražygis, vienas iš 1863–1864 m. sukilimo Lietuvoje vadų – Jokūbas Geištoras (Jakub Gieysztor, 1827–1897). Savo atsiminimus – didžiulę šešių dalių epopėją, aprėpiančią svarbiausius gyvenimo įvykius nuo vaikystės iki senatvės, – jis pradėjo rašyti 1866 m. tremtyje Usoleje ir pildė iki paskutinių dienų. 1863–1864 m. sukilimo įvykiams nušviesti skirtą atsiminimų dalį, kurioje ne vienas puslapis buvo skirtas ir Kalinauskui, rengėsi publikuoti, tačiau nebespėjo. Šį sumanymą jau po autoriaus mirties, 1913 m., realizavo istorikas, pedagogas Stanislovas Koscialkovskis (Stanisław Kościółkowski, 1881–1960)²⁷.

Kalinauskas palaikė glaudžius ryšius ir su kitais buvusiais tremtiniais memuaristais. Susirašinėjo su 1863–1864 m. sukilimo veikėju, gydytoju, gamtininku, Lvovo universiteto Zoologijos katedros vedėju Benediktu Dybovskiu (Benedykt Tadeusz Dybowski, 1833–1930), kartkartėmis aplankydamas jį Lvove, abu keisdavosi žiniomis apie bendrus pažįstamus, diskutuodavo apie tremtinių parašytus atsiminimus ir jų istorinę vertę²⁸. Viename savo laiškų juos siejusį ryšį Kalinauskas apibūdino tokiais žodžiais: „Miške gimęs, į mišką ir žiūri; taip ir su manimi, kažkokia jėga traukia prie tų, kurie, kaip ir aš, iš Lietuvos girių išėjo, o Kultuko miškuose [vienas kitą] pažino, [ėmė] gerbti ir pamilo“²⁹. Šios eilutės liudija ne tik apie laiško autoriaus ir adresato bičiulystę, jos persmelktos

²⁵ Adam Stanisław Krasiński, *Wspomnienia biskupa Adama Stanisława Krasińskiego*, w Krakowie: w drukarni „Czasu“ pod zarządem Józefa Łakocińskiego, 1900. Taip pat žr. lietuvišką versiją: Adomas Stanislovas Krasinskis, *Atsiminimai*, parengė Aldona Prašmantaitė, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2013.

²⁶ Józef Kalinowski (O. Rafał od św. Józefa OCD), *Listy*, t. 1, d. 1, p. 65; t. 2, d. 2, p. 382.

²⁷ Jakób Gieysztor, *Pamiętniki Jakóba Gieysztorza z lat 1857–1865, poprzedzone wspomnieniami osobistymi Tadeusza Korzona*, t. 1–2, Wilno: Nakładem Tow. Udź. „Kurjer Litewski“, 1913.

²⁸ Czesław Gil OCD, *op. cit.*, p. 21; Józef Kalinowski (O. Rafał od św. Józefa OCD), *Listy*, t. 2, d. 2, p. 261. Dybovskis parašė ir išleido net kelias atsiminimų knygas: B[enedykt] Dybowski, *Wspomnienia z przeszłości półwiekowej: objaśnione czterdziestu kilku rycinami*, Lwów: nakł. rodziny autora; „Drukarnia Polska“, 1913; Benedykt Dybowski, *Pamiętnik d[okto]ra Benedykta Dybowskiego od roku 1862 zacząwszy do roku 1878*, Lwów: Wydawnictwo Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich, 1930; etc.

²⁹ Józef Kalinowski (O. Rafał od św. Józefa OCD), *Listy*, t. 2, d. 2, p. 258.

nostalgija ir Tėvynės, kurią Kalinauskas tapatino su istorine Lietuva, ilgesiu.

Vis dėlto arčiausiai Kalinausko, tiek geografinė, tiek dvasinės bendrytės prasme, paskutiniaisiais jo gyvenimo dešimtmečiais buvo viena ryškiausių to meto Krokuvos asmenybių – kapucinų vienuolis, istorikas Edwardas Zygmuntas Nowakowski (*alias* o. Waclaw Nowakowski, pseudonimas Edward z Sulgostowa, 1829–1903). Jų draugystė užsimezgė 1865 m. Usoleje³⁰, o ypač sutvirtėjo Kalinauskui tapus vienuoliu. Tėvas Rapolas Nowakowski dažnai kviesdavosi į Černą ar Vadovices sakyti pamokslų, prašydavo Krokuvos knygynuose nupirkti jį dominančių leidinių, padėti įminti istorijos mįslės ar pakonsultuoti archyvinių šaltinių tyrimo klausimais. Abu bendradarbiavo įgyvendinant įvairius leidybos projektus³¹. Tuo metu, kai Kalinauskas dar tik svarstė, ar verta rašyti atsiminimus, Nowakowski jau buvo nemažai nuveikęs šioje srityje. Vos grįžęs iš tremties, 1875 m., Poznanėje Nowakowski išleido atsiminimus apie Tunkoje praleistus metus ir paskelbė imperijos valdžios čia apgyvendintų dvasininkų sąrašą³². Šis leidinys ne tik atkreipė to meto visuomenės dėmesį į Tunkos tremtinių bendruomenę, bet ir paskatino domėtis ištremtųjų dvasininkų likimais: emigracijos veikėjo Vladislavo Pliaterio (Władysław Plater, 1808–1889) pastangomis 1875 m. Šveicarijoje įsteigta tarptautinė draugija, kurios tikslas buvo rinkti aukas kunigams tremtiniais, imta skelbti jų atsiminimus³³. Po poros dešimtmečių dienos šviesą išvydo dar viena, šį kartą Usolės tremtinių bendruomenei skirta Nowakowskio publikacija pavadinimu *Wilia w Usole na Syberyi 1865 roku (1865 metų kūčios Usoleje, Sibire)*³⁴. Palankiai sutikta kitų, Kalinausko ji buvo įvertinta kritiškai. Tėvui Rapolui nepatiko kai kurie bičiulio pasisakymai jo atžvilgiu. Ironizavo, kad autorius turbūt nelabai gerai moka lenkų kalbą, jei negalėjo surasti jokio kito žodžio jam charakterizuoti, kaip tik

³⁰ *Ibid.*, p. 190.

³¹ Czesław Gil OCD, „Wstęp“, in: Józef Kalinowski (O. Rafał od św. Józefa OCD), *Listy*, t. 2, d. 1, p. 10–11.

³² [Edward Zygmunt Nowakowski] E. z S.[ulgostowa], *Wspomnienie o duchowieństwie polskiem znajdującem się na wygnaniu w Syberyi, w Tunce*, w Poznaniu: Nakładem autora, w Komisie Tytusa Daszkiewicza, 1875.

³³ Aldona Prašmantaitė, „Žemaičių vyskupijos dvasininkai, 1863 m. sukilimo tremtiniai, Tunkos dvasininkų tremtinių bendruomenėje“, in: *Bažnyčios istorijos studijos*, Vilnius, 2012, t. 5, p. 308.

³⁴ [Edward Zygmunt Nowakowski] Edward z Sulgostowa, *Wilia w Usole na Syberyi 1865 roku*, Kraków: Wydawnictwo „Nowej Reformy“, [1894 ar 1895].

„šventasis“³⁵. Taigi akivaizdu, kad bičiulių diskusijose memuarų tema buvo ne kartą paliesta, veikiausiai jose pamažu išsikristalizavo ir Kalinausko atsiminimų vizija.

Nowakowskio mirtis 1903 m. sausį žymi tam tikrą lūžio tašką Kalinausko sąmonėje, momentą, kai nuo teorinių svarstymų apie atsiminimų turinį, vertę ir naudą, jis perėjo prie konkrečių darbų. Grįžęs iš Nowakowskio laidotuvių, 1903 m. sausio 16 d. laiške brolienei Elenai Kalinauskienei (Helena z Weryhów Kalinowska) rašė: „Būdamas Krokuvoje prie ligonio [Nowakowskio], tenykščio t[ėvo] provincijolo prašymu, parašiau keletą žodžių apie mūsų bendrą gyvenimą tremtyje. Vienas iš vienuolių tėvų renčia mažą [jo] biografiją, tuomet ir atsiskleis didesnė dalis tiesos apie mirusio tėvo asmenybę“³⁶. Atsiminimai, rašyti vienuolyno celėje šalia merdinčio bičiulio, dar tais pačiais metais buvo paskelbti tuomečio kapucinų ordino provincijolo tėvo Florijono (tikrasis vardas ir pavardė – Andrzej Janocha, 1855–1921) parengtoje knygelėje *Krótki życiorys o. Wacława Nowakowskiego (Trumpa t. Wacławo Nowakowskiego biografija)*³⁷.

Praėjus keliems mėnesiams po šių įvykių, 1903 m. rugsėjo 10 d., kaip niekada anksčiau stipriai jausdamas artėjančios mirties alsavimą, trokšdamas užpildyti širdyje atsiradusią tuštumą ir atskleisti „tiesą“ apie save ir visus tuos, kuriuos sutiko gyvenimo kelyje, Černos basųjų karmelitų vienuolyne Kalinauskas pradėjo rašyti čia pristatomą atsiminimų tekstą³⁸. Kartą apsisprendęs, šio darbo ilgai nebevilkino. Kiek sveikata ir užimtumas leido, rašė intensyviai ir, nepraėjus nė metams, memuarus baigė. Pradėjęs pasakojimą nuo tos akimirkos, kai išvydo pasaulį, atsiminimų giją sąmoningai nutraukė ties 1877 m. įvykiais, savo vienuolinio gyvenimo tarpsnį paslėpdamas po nežinomybės uždanga. O ir rašydamas užsiėmė savicenzūra. Kaip ir daugelis jo amžininkų (tarp jų – jau minėti Felinskis, Krasinskis), Kalinauskas pabrėžtinai laikėsi nuostatos nesureikšminti savo asmenybės ir nuveiktų darbų. Jo dėmesys buvo sutelktas ne į asmeninius išgyvenimus, bet į gyvenimo kelyje sutiktų žmonių charakteristikas, įvykių ir faktų glaustą pristatymą, nutylint viską, kas atrodė nebūsiant svarbu istorikams arba būtų galėję pakenkti vis dar gyviems aprašomų įvykių liudininkams. Šiuo

³⁵ Józef Kalinowski (O. Rafał od św. Józefa OCD), *Listy*, t. 2, d. 1, p. 404, 428.

³⁶ Józef Kalinowski (O. Rafał od św. Józefa OCD), *Listy*, t. 2, d. 2, p. 206.

³⁷ [Andrzej Janocha] O. Floryan kapucyn, *Krótki życiorys o. Wacława Nowakowskiego kapucyna (Edwarda z Sulgostowa)*, w Krakowie: [nakładem OO. Kapucynów], Druk. „Czas“, 1903, p. 19–23.

³⁸ AR, l. 1r.

požiūriu Kalinausko atsiminimai yra ganėtinai tipiškas XIX a. antros pusės – XX a. pradžios memuarinės literatūros pavyzdys. Išskirtiniu aptariamo rašinio bruožu laikytina tai, kad autorius, būdamas dvasininku, aprašė tik savo pasaulietinio gyvenimo laikotarpį, skirtingai nei dauguma kitų šios socialinės grupės atstovų memuaristų, paprastai dar jaunystėje pasišventusių kunigystei ir neturėjusių tokios ilgos ir spalvingos priešistorės kaip Kalinauskas. O svarbiausia – prieštaringa autoriaus praeitis (inžinieriaus, kariškio, sukilėlio, kalinio, tremtinio, emigranto patirtys) čia atkurama ir vertinama ne iš pasauliečio, bet iš dvasininko, griežtos regulos vienuolio pozicijų. Atsižvelgiant į minėtus Kalinausko pasakojimo ypatumus, galima teigti, kad didžiausią vertę šiuo atveju turi ne tiek faktografija, kiek tarp eilučių užkoduota ir iki šiol dar „neperskaityta“ informacija.

Rankraščio kelionių ir leidybos istorija. Nepanašu, kad Kalinauskas būtų norėjęs atsiminimus publikuoti. Net ir turėdamas ne vieną pagalbininkę vienuolę, mielai sutikdavusią dailia raščiu perrašyti numatytus išleisti tekstus³⁹, jis nepasirūpino, kad dar jam gyvam esant atsirastų spaudai tinkamas memuarų perrašas. Bent jau iki šiol apie tokį nėra žinoma. Kitiškai vertindamas savo literatūrinius sugebėjimus, memuarams jis, atrodo, buvo numatęs ne savarankiško spausdinto kūrinio, o būsimų istorinių, biografinių tyrimų šaltinio perspektyvą. Iš kai kurių jo pastebėjimų laiškuose, aktyvių pastangų versti ir publikuoti iškilių vienuolių (pavyzdžiui, jau minėtos Teresės Marchockos) gyvenimo aprašymus, ilgo delsimo rašyti atsiminimus, galima spręsti, kad žanrų hierarchijoje būtent biografijoms, o ne memuarams, teikė pirmenybę. Įtaigiai papasakotos vienuolių gyvenimo istorijos (pomirtinės!), jo manymu, galėjo padėti kai kuriems skaitytojams atrasti tikrąjį savo pašaukimą, o vienuolijoms – siekti atsinaujinimo⁴⁰.

1906 m. išvykdamas iš Černos į Vadovicių basųjų karmelitų vienuolyną, atsiminimų rankraštį Kalinauskas pasiėmė su savimi. Autoriui iškeliavus į Amžinybę, jis tapo šio vienuolyno nuosavybe. Taip skelbia įrašas rankraščio pirmojo lapo kairėje paraštyje: „Własność Klasztoru OO. Karmelitów | w Wadowicach“ („Karmelitų vienuolyno Vadovicėse nuosavybė“)⁴¹ (2 pav.). Kaip memuaristas ir nujautė, rankraštis iš karto prikaustė jo biografų dė-

³⁹ Józef Kalinowski (O. Rafał od św. Józefa OCD), *Listy*, t. 2, d. 2, p. 210.

⁴⁰ Józef Kalinowski (O. Rafał od św. Józefa OCD), *Listy*, t. 2, d. 1, p. 47.

⁴¹ AR, l. 1r. Sprendžiant iš braižo (autoriui akivaizdžiai nebūdingos grafemos „K“, „W“, „t“) ir rašalo spalvos (tamsesnė), proveniencinis įrašas darytas kito asmens ranka.

mesį. Memuarai tapo svarbiausiu šaltiniu Kalinausko pasaulietinio gyvenimo laikotarpiui pažinti. Pasak Benderio, praktiškai visose su tėvu Rapolu susijusiose publikacijose cituojami jo atsiminimai arba pateikiama nuorodų į juos⁴².

Pirmąją nedidelę knygėlę apie memuaristą parengė ir 1908 m. Krokuvėje išleido Szczepanas Kučka⁴³. Daug išsamesnę, Kalinausko ir jį pažinojusių asmenų atsiminimais, korespondencija ir kitais šaltiniais paremtą biografiją apsiėmė parašyti prancūzų kilmės vienuolis, virš dvidešimties metų kartu su Kalinausku tarnavęs Černos ir Vadovičių vienuolynuose, Jeanas Baptiste'as Bouchaudas (1851–1932). Manoma, kad būtent jis į prancūzų kalbą išvertė ir Belgijoje leistame karmelitų mėnraštyje *Chroniques du Carmel* (*Karmelio kronikos*) 1908–1910 m. pirmą kartą paskelbė Kalinausko memuarų ištraukas⁴⁴. O po keliolikos metų, 1923 m., Lježe (Belgija) dienos šviesą išvydo hagiografiniams tekstams artimu stiliumi prancūzų kalba parašytas didžiulės apimties (599 p.) jo veikalas apie Kalinauską⁴⁵. Gerokai sutrumpintą Bouchaudo knygos variantą lenkų kalba parengė ir 1932 m. Krokuvėje išleido Teresa Lubińska⁴⁶. Pastaruosiuose leidiniuose itin gausu Kalinausko atsiminimų citatų, tačiau verčiant jas iš pradžių į prancūzų kalbą, o vėliau – iš prancūzų į lenkų kalbą, jos įgavo beveik neatpažįstamą, lyginant su originaliu tekstu, pavidalą. Pavyzdžiui, du atsiminimus užbaigiantys Kalinausko sakiniai „Na tem (sic!) pamiętnik ten zawieram. | Boże, bądź miłościw mnie grzesznemu“ („Tuo šiuos atsiminimus baigiu. Dieve, būk

⁴² Ryszard Bender, „Wstęp“, p. XXI.

⁴³ [Szczepan Kučka] O. Romuald od św. Eliasza, *Wspomnienie pośmiertne o ś. p. O. Rafale Kalinowskim, karmelicie bosym, ucześniku powstania z roku 1863, długoletnim sybiraku i wygnańcu*, Kraków: OO. Karmelici Bosi, 1908.

⁴⁴ [Rafał Kalinowski], „Mémoires du R. P. [Raphaël] de St. Joseph“ (Joseph Kalinowski), in: *Chroniques du Carmel, Vaux-sous-Chèvremont, Belgique*, 1908, Nr. 8, p. 241–243; Nr. 9, p. 273–276; Nr. 11, p. 337–339; Nr. 12, p. 367–369; 1909, Nr. 1, p. 16–18; Nr. 3, p. 76–78; Nr. 4, p. 110–112; Nr. 6, p. 170–173; Nr. 7, p. 205–207; Nr. 8, p. 236–238; Nr. 9, p. 274–277; Nr. 11, p. 334–335; 1910, Nr. 1, p. 13–15; Nr. 2, p. 44–45; Nr. 3, p. 80–83; Nr. 4, p. 103–107; Nr. 5, p. 139–143; Nr. 6, p. 175–179; Nr. 7, p. 208–211; Nr. 8, p. 238–240; Nr. 11, p. 332–338; Nr. 12, p. 370–375. Gilas spėja, kad publikuoto teksto vertėjas yra Jeanas Baptiste'as Bouchaudas (žr. Czesław Gil OCD, „Wstęp“, in: Józef Kalinowski (O. Rafał od św. Józefa OCD), *Listy*, t. 1, d. 1, p. 25).

⁴⁵ Jean-Baptiste [Bouchaud] OCD, *Pologne–Russie–Sibérie: Joseph Kalinowski officier du génie dans l'armée russe, exilé en Sibérie, carme déchaussé, d'après ses mémoires et sa correspondance, influence contrainte du catholicisme et du schisme moscovite sur la civilisation*, Liège: Arts et métiers, 1923.

⁴⁶ Teresa Lubińska, *op. cit.*, 205 p.

gailestingas man nusidėjusiam“)⁴⁷, Lubińskos vertime atrodo šitaip: „Konic wspomnień moich. Ulituj się, Boże mój, nad | biednym grzesznikiem“ („Mano atsiminimų pabaiga. Pasigailėk, mano Dieve, vargšo nusidėjėlio“)⁴⁸. Panašiai vertėjų „patobulintų“ Kalinausko tekstų šiandien galima aptikti dažname apie memuaristą rašiusio autoriaus darbe.

Nors iš pradžių Kalinausko biografijos ir rankraštinio palikimo tyrimai buvo sutelkti Krokuvėje ir šalia jos buvusiuose basųjų karmelitų vienuolyuose, tačiau netrukus šia asmenybe susidomėjusiųjų būrelis atsirado ir Vilniuje. 1931 m. brošiūrą apie Kalinauską parengė žurnalistė, rašytoja, dramaturgė, visuomenės ir kultūros veikėja Elena Römerytė-Ochenkowska (Helena Römer-Ochenkowska, 1875–1947)⁴⁹. Šventojo biografiją, paremtą kitų autorių publikacijose pateiktais faktais, ji papildė savo pačios ir tėvo Alfredo Römerio (Alfred Römer, 1832–1897) – žymaus dailininko, buvusio Kalinausko bendramokslio Vilniaus bajorų institute, – prisiminimais⁵⁰. 1934 m. dienraštyje *Slowo* (*Žodis*) atsiliepiamą apie Varšuvoje pasirodžiusią garsios lenkų mokslininkės Eleonoros Reicher (1884–1973) parašytą Kalinausko biografiją⁵¹ išspausdino buvęs Vilniaus Stepono Batoro universiteto rektorius (1928–1930), šios Alma Mater Teologijos ir filosofijos fakulteto profesorius, būsimasis Lomžos vyskupas (1949–1969), kunigas Czesławas Falkowski (1887–1969)⁵² (3 pav.). Pristatydamas naują leidinį, straipsnio autorius pabrėžė, kad tiriant tėvo Rapolo biografiją būtina atsižvelgti į pirminius šaltinius – gausią jo korespondenciją, atsiminimus, dar neidentifikuotą archyvų medžiagą, ir, nieko nelaukdamas pateikė nuorodas į dvi Vilniaus archyvuose aptiktas bylas. Veikiausiai kaip tik tuo metu, jau įsisiūbavusio Kalinausko beatifikacijos proceso kontekste, Falkowskio galvoje gimė sumanymas paskelbti visą kandidato į palaimintuosius memuarų tekstą originalo kalba. Kada ir kokiomis aplinkybėmis atsiminimų rankraštis pateko į Falkowskio rankas, kol kas negalima tiksliai atsakyti. Viena aišku, kad ket-

⁴⁷ AR, I. 77r.

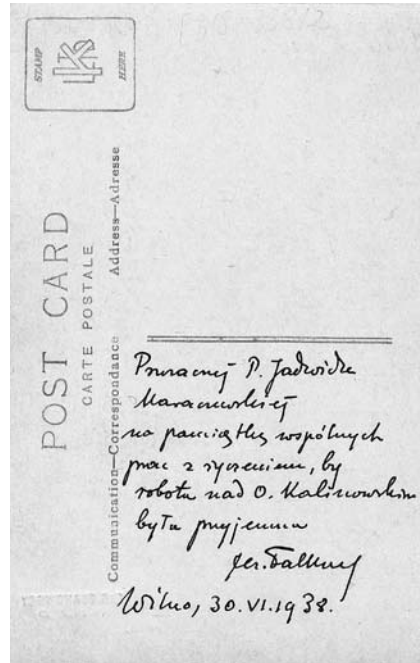
⁴⁸ Teresa Lubińska, *op. cit.*, p. 155.

⁴⁹ [Helena Römer-Ochenkowska] Hel. Romer, *Rycerz Chrystusowy: Józef Kalinowski, więzień, wygnaniec i zakonnik*, Wilno: Wydawnictwo misyj wewnętrznych Archidiecezji Wileńskiej, Zakłady graficzne „ZNICZ“ w Wilnie, 1931.

⁵⁰ *Ibid.*, p. 19–20.

⁵¹ Eleonora Reicher, *O. Rafał Kalinowski 1835–1907*, Warszawa: Koło Studjów Katolickich, 1934.

⁵² C[zesław] Falkowski, „O. Rafał Kalinowski 1835–1907“, in: *Slowo*, Wilno, 1934-11-16, Nr. 314 (3806), p. 3.

3 pav. Prof. Czesław Falkowski. Edmundo ir Boleslavo Zdanovskijų fotografija, dovanota Rapolo Kalinausko atsiminimų perrašo rengėjai Jadvygai Karačevskai. 1938. LMAVB RS, f. 318, b. 33812, l. 1r–1v (abi pusės)

virto dešimtmečio antroje pusėje jis jau buvo Vilniuje. Atsiminimų tekstą iššifruoti ir perrašyti Falkovskis patikėjo Vilniaus Stepono Batoro universiteto absolventei Jadvygai Karačevskai (Jadwiga Karaczewska *alias* Jadwiga Wołk-Karaczewska, 1904–1947)⁵³.

Jeigu Falkovskis yra gerai žinoma ir istorinėje atmintyje įsitvirtinusi figūra⁵⁴, tai apie Karačevską to negalima pasakyti. 1965 m. Benderio parengtos Kalinausko atsiminimų publikacijos įvadiniame straipsnyje jai skirtas viso labo vienas sakinys. Be to, klaidingai užrašyta jos pavardė (Jadwiga

⁵³ 1965 m. išleistų Kalinausko atsiminimų įvade Benderis pažymi, kad Falkovskis tarpukariu iniciavo tėvo Rapolo memuarų leidybą, ir kad Karačevska tekstą rengė spaudai, tačiau nepateikia jokių nuorodų, pagrindžiančių šiuos teiginius (žr. Ryszard Bender, „Wstęp“, p. XXV). Galima spėti, kad Benderis rėmėsi žodine Falkovskio informacija. Įvado autorius šį dvasininką mini kaip vieną savo konsultantų (žr. *ibid.*, p. XXVII).

⁵⁴ Plačiau apie Falkovskį žr. *Encyklopedia Ziemi Wileńskiej*, t. 7: *Duchowieństwo i święty-
nie na Ziemi Wileńskiej od XV w. do 1945 roku*, opracował Mieczysław Jackiewicz, Bydgoszcz: Towarzystwo Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej, 2009, p. 92.

Wołk-Karczewska)⁵⁵. Apie ją yra trumpai užsiminusi LNMMB darbuotoja Teresa Mackevič, pristatydamą šioje atminties institucijoje saugomą jos rankraštinių palikimą. Minėtai specialistei pavyko išsiaiškinti tik tiek, kad 1936 m. Karačevska buvo magistrė, Valstybinės Vrublevskių bibliotekos (dabar – LMAVB) praktikantė ir rengė monografiją apie Kalinauską⁵⁶. Taigi pravartu brūkštelėti keletą štrichų šios nepelnytai užmirštos moters portretui. Juolab kad jos gyvenimo istorija glaudžiai susipynusi su mūsų aptariamo rankraščio „klajonių“ ir leidybos istorija.

Karačevska gimė 1904 m. gegužės 6 (19) d. Vilniuje lenkų katalikų šeimoje. 1925 m. baigė Vilniaus Švč. Nazareto Šeimos seserų kongregacijos (Nazaretiečių) mergaičių gimnaziją ir netrukus įstojo į Vilniaus Stepono Batoro universitetą. 1933 m. gegužę filosofijos magistro laipsniu baigusi istorijos studijas, papildė gausias bedarbių, skurstančių to meto Vilniaus inteligentų gretas⁵⁷. Darbo paieškos ją atvedė į Valstybinę Vrublevskių biblioteką, įsikūrusią buvusiuose grafų Tiškevičių rūmuose Vilniuje (dabar Žygimantų g. 1). 1933 m. gruodį ji prašėsi priimama čia atlikti praktiką, o atsiradus galimybei – dirbti etatine darbuotoja⁵⁸. Bibliotekos direkcija Karačevskos prašymą tenkino ir apie tai ją informavo 1934 m. sausio 8 d. raštu⁵⁹. Sprendžiant iš vėlesnio laikotarpio dokumentų, ji čia dirbo iki 1939 m., tačiau tapti etatine darbuotoja jai taip ir nepavyko. Kaip ir kiti praktikantai (jų skaičius kiekvienais metais svyravo nuo 7 iki 12) kurį laiką darbavosi neatlygintinai, vėliau – gaudama 50–100 zlotų per mėnesį iš specfondo lėšų: tikslinių valstybės dotacijų, Darbo fondo ir kt.⁶⁰ Iš pradžių jai teko padirbė-

⁵⁵ Ryszard Bender, „Wstęp“, p. XXV.

⁵⁶ T[eresa] Mackevič, *Jadvygos Karačevskos fondo apžvalga*, Vilnius, 1998-05-15, in: *Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyrius*, (toliau – LNMMB RKRS), f. 201, b. 1, l. 1r–2r.

⁵⁷ Jadvygos Karačevskos gyvenimo aprašymas, Vilnius, 1934-10-03, in: *LMAVB RS*, f. 75, b. 59/11, l. 799r.

⁵⁸ Jadvygos Karačevskos prašymas Valstybinės Vrublevskių bibliotekos direktoriui, Vilnius, 1933-12-18, in: *LMAVB RS*, f. 75, b. 59/11, l. 798r.

⁵⁹ Valstybinės Vrublevskių bibliotekos direktoriaus dr. Ervino Koschmiederio raštas Jadvygai Karačevskai, Vilnius, 1934-01-08, in: *LMAVB RS*, f. 75, b. 59/11, l. 797r. Vėlesnių metų (1939) dokumentuose Karačevskos darbo bibliotekoje pradžia nurodoma 1933 m. gruodžio 28 d. (žr. Valstybinės Vrublevskių bibliotekos direkcijos pažyma apie Jadvygą Karačevską, Vilnius, 1939-11-06, in: *LMAVB RS*, f. 75, b. 59/1, l. 37r).

⁶⁰ Informacinė medžiaga apie Valstybinę Vrublevskių biblioteką ir jos darbą, 1928–1939, in: *LMAVB RS*, f. 75, b. 9/2, l. 225r, 226r; Valstybinės Vrublevskių bibliotekos praktikantų sąrašas, Vilnius, 1939-10-15, in: *LMAVB RS*, f. 75, b. 20, l. 20r.

ti įvairiuose bibliotekos struktūriniuose padaliniuose, kas keletą mėnesių keičiantis vietomis su kitais praktikantais: kataloguoti knygas, periodinius leidinius, tvarkyti parankinę biblioteką, numizmatikos rinkinius. Tačiau netrukus jai sudarytos sąlygos dirbti pastovesnį, labiau jos kvalifikaciją atitinkantį darbą – tyrinėti, aprašinėti ir inventorinti vadinamųjų Specialiųjų rinkinių vertybes: rankraščius, senus ir retus spaudinius, planus, žemėlapius, dailės kūrinius ir kt. Kolegų ir vadovų ji buvo vertinama kaip Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir XIX a. Vilniaus istorijos žinovė, nepaprastai kruopšti, senąją lotynų ir kelias užsienio kalbas mokanti specialistė⁶¹. Darbą bibliotekoje ji derino su doktorantūros studijomis. Vadovaujama Vilniaus Stepono Batoro universiteto profesoriaus Falkowskio, rašė disertaciją Kalinausko tremties į Sibirą tema⁶². 1937 m. bibliotekos vadovybė jai suteikė galimybę pusmečiui atsitraukti nuo bibliotekinės veiklos ir užsiimti moksliniam darbui reikalingos medžiagos paieška kitose atminties institucijose⁶³. Deja, prasidėjęs Antrasis pasaulinis karas sutrukdė Karačevskai disertaciją užbaigti ir apsiginti, kaip, beje, ir išleisti Kalinausko atsiminimus. Maža to, Lietuvai atgavus Vilnių, ji, kaip svetimos šalies pilietė, nemokanti lietuvių kalbos, naujosios valdžios nutarimu 1939 m. lapkričio 30 d. buvo atleista iš darbo⁶⁴. Kaip moters gyvenimas susiklostė toliau, nežinoma. Aišku tik tiek, kad jai pavyko išsigelbėti nuo žūties karo metais, tačiau vos jam pasibaigus, 1947 m. spalio 10 d., ji mirė. Palaidota Rusų kapinėse (XIV kvartalas).

Mįslinga ir Karačevskos asmeninio archyvo klajonių istorija. Paskutinė žinoma jo saugojimo vieta – Šv. Jurgio bažnyčia, kurioje pasibaigus karui buvo įrengtos tuometinių Knygų rūmų – LSSR valstybinio bibliografijos ir spaudos statistikos centro (veikė 1945–1992 m.) – saugyklos. Pokariu čia keletą metų sunkvežimiais buvo vežama dešimtys tūkstančių retų knygų bei

⁶¹ Valstybinės Vrublevskių bibliotekos direktijos pažyma apie Jadvygą Karačevską, Vilnius, 1939-11-06, l. 37r–37v.

⁶² Czesława Falkowskio ataskaita už 1938–1939 m. m., Vilnius, 1939-07-01, in: *LMAVB RS*, f. 318, b. 28676, l. 1v.

⁶³ Jadvygos Karačevskos prašymas Valstybinės Vrublevskių bibliotekos direktoriui, Vilnius, 1937-03-18, in: *LMAVB RS*, f. 75, b. 59/11, l. 794r; Valstybinės Vrublevskių bibliotekos direktoriaus dr. Stefano Burhardto raštas Jadvygai Karačevskai, 1937-03-19, in: *LMAVB RS*, f. 75, b. 59/11, l. 795r.

⁶⁴ E. ir E. Vrublevskių draugijos mokslui remti komiteto raštas Lietuvos švietimo ministerijos Kultūros Departamentui Kaune, Vilnius, 1940-01-17, in: *LMAVB RS*, f. 75, b. 22/2, l. 148r–149r.

rankraščių iš naikinamų, be priežiūros likusių bibliotekų, dvarų, muziejų, išblaškytų religinių bendruomenių buveinių, žydų geto ir kt.⁶⁵ Esant tokiam komplektavimo tempui ir apimčiai, nebuvo įmanoma gaunamų vertybių tinkamai apskaityti ir sutvarkyti, tad šiandien dažnu atveju beveik nebėra galimybių išsiaiškinti, kada ir iš kur buvo pristatyti atskiri dokumentai ar jų rinkiniai. Karačevskos archyvalijos į Šv. Jurgio bažnyčią galėjo būti atvežtos po jos mirties iš namų (tarpukariu ji gyveno Brolių g. 16–1)⁶⁶. Tačiau neatmestina, kad savo rankraščius karo metais ji slėpė kokioje nors bažnyčioje ar vienuolyne, kur jie vėliau ir buvo surasti bei perduoti Knygų rūmams. Keletą dešimtmečių jos dokumentai saugyklose gulėjo niekam nežinomi ir netyrinėjami. Dalį jų kartu su daugybe kitų rankraščių 1988 m. Knygų rūmai perdavė tuometės Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyriui, kur jie nedelsiant buvo pradėti tvarkyti. Iš gautų dokumentų suformuoti du rinkiniai – *Vilniaus kunigų seminarijos fondas* (f. 342) ir *Vilniaus arkivyskupijos dokumentų kolekcija* (f. 318). Būtent šiame rankraščių masyve (jį sudaro per 40 000 archyvinių bylų) 1999 m. aptiktas Kalinausko atsiminimų autografas ir dalis Karačevskos apie memuaristą surinktos medžiagos: jo rašytų laiškų nuorašų, išrašų iš įvairių leidinių ir archyvinių šaltinių, spaudos iškarpu, fotografijų. Kita, daug didesnė, po 1988 m. Knygų rūmuose užsilikusi Karačevskos asmeninio archyvo dalis 1997 m. perduota LNMMB Retų knygų ir rankraščių skyriui. Čia buvo įsteigtas jos asmeninis fondas (f. 201), kurį sudaro 78 archyvinės bylos⁶⁷. Šiame rinkinyje, be kitos įdomios su Kalinausku (ir ne tik) susijusios medžiagos, aptikti du literatūroje anksčiau neminėti Kalinausko atsiminimų nuorašai rašomąja mašinėle⁶⁸. Jie ir dar keletas bylų su Karačevskos juodraštiniais užrašais leidžia spręsti apie tarpukariu sumanytos publikacijos rengimo užkulsius, atskleidžia rengėjų požiūrį į patį šaltinį. Aiškėja, kad Karačevska su tekstu dirbo ne viena, ji turėjo pagalbininkę (šios moters, viename Karačevskos raštelyje įvardy-

⁶⁵ Plačiau apie Knygų rūmuose pokariu sutelktus rinkinius žr. Jolita Steponaitienė, „Archyvinių dokumentų kolekcijos iš Bibliografijos ir knygotyros centro rezervinio fondo (Šv. Jurgio bažnyčioje)“, in: *Bibliografija '97*, Vilnius, 1999, p. 25–27.

⁶⁶ Jadvygos Karačevskos prašymas Valstybinės Vrublevskių bibliotekos direktoriui, Vilnius, 1933-12-18, l. 798r.

⁶⁷ T[eresa] Mackevič, *op. cit.*, l. 1r–2r.

⁶⁸ O. Rafał Kalinowski, *Wspomnienia*, w Czerny, 1903-09-10, [mašinarščio 1-asis variantas], (toliau – AN1), in: LNMMB RKRS, f. 201, b. 29; [Józef Rafał Kalinowski], *[Wspomnienia]*, w Czerny, 1903-09-10, [mašinarščio 2-asis variantas], (toliau – AN2), in: LNMMB RKRS, f. 201, b. 30.

tos Marijos (?) vardu, nepavyko identifikuoti), kuri rašomąja mašinėle perrašinėjo tarpinius teksto variantus⁶⁹. O jų, pasirodo, būta kur kas daugiau, nei yra išlikę nuorašų. Pirmosios versijos, iš visko sprendžiant, atsidūrė panaudoto, juodraščiams skirto popieriaus krūvose, o vėliau – išsimėtė. Tarp Karačevskos užrašų esama dar mažiausiai trijų nuorašų variantų fragmentų⁷⁰. Pavyko aptikti ir juodraštinį popieriaus lapą su jos pastabomis apie svarbesnius perrašo rengimo principus⁷¹. Anot Karačevskos, originale Kalinausko išbraukti sakiniai ir žodžiai, kopijoje turėjo būti rašomi lenktiniuose, o autoriaus pastabos – riestiniuose skliaustuose, perrašinėtojo įterpti žodžiai, reikalingi teisingai suvokti tekstą, ar jų dalys (pavyzdžiui, išskleidžiant santrumpas) – laužtiniuose skliaustuose, neaiškios, autoriaus išbrauktos vietos – žymimos daugtaškiu. Be to, turėjo būti perrašyti marginaliniai įrašai, o rašyba – sumoderninta (taisymai nuorašuose rodo, kad vėliau pastarosios nuostatos atsisakyta). Atsiminimų rankraštį Karačevska vadino juodraščiu⁷². Tai nėra visai tikslu, turint galvoje, kad autorinio švarraščio niekada ir nebuvo.

1938 m. pradžioje daug laiko, energijos, kruopštumo ir kantrybės pareikalavę teksto transkribavimo darbai jau buvo beveik baigti, tikslintos sunkiai įskaitomos jo vietos. Apie tai liudija 1938 m. vasario 14 d. Karačevskos laiškelis nežinomam vienuoliui tėvui Benediktui (neatmestina, kad tai Kalinausko beatifikacijos proceso vicepostulatorius tėvas Benedyktas Szcześny), kuriame ji prašo adresatą pareikšti nuomonę dėl kelių žodžių rašybos⁷³. Viename iš paskutinių nuorašų variantų išliko pieštuku, greičiausiai minėto tėvo Benedikto ranka, darytos šių žodžių pataisos⁷⁴. Pažymėtina, kad pastarasis perrašas parengtas naudojant geresnės kokybės popierių su vandenženkliais: „Jeziorna | LINEN POST“. Tai byloja apie jo

⁶⁹ Jadvygos Karačevskos juodraštiniai užrašai, [1936], in: *LNMMB RKRS*, f. 201, b. 21, l. 101r.

⁷⁰ Rapolo Kalinausko atsiminimų tarpinių nuorašų variantų fragmentai, [1936], in: *LNMMB RKRS*, f. 201, b. 21, l. 13v, 42v, 101r.

⁷¹ Jadvygos Karačevskos juodraštiniai užrašai, [1936], l. 99v.

⁷² *Ibid.*

⁷³ Jadvygos Karačevskos laiškas vienuoliui Benediktui, 1938-02-14, in: *LNMMB RKRS*, f. 201, b. 24, l. 1r–1v.

⁷⁴ Pavyzdžiui, daugiausia rūpesčio Karačevskai sukėlė Baturyno miesto Ukrainoje pavadinimas. Nuoraše rašomąja mašinėle išspausdinta nieko bendra su tikrove neturinti forma „Baluz“, vėliau juodu rašalu Karačevskos ranka ji pakoreguota į „Baluzga“, po to, kaip spėjama, tėvo Benedikto ranka viršuje pieštuku užrašyta „Baturyn“ (žr. AN2, l. 86r).

išskirtinumą. Žvelgiant į šį nuorašą, pastebimas siekis kuo tiksliau (paraidžiui, išsaugant didžiųjų ir mažųjų raidžių rašymo netolygumus, skyrybą) perteikti autentišką tekstą ir rankraščio grafinius elementus (kryželis virš teksto pirmame lape). Tekstologiniai komentarai, pastabos, paaiškinimai, kai kurios originale išbrauktos teksto dalys surašytos raudonu arba juodu rašalu antrosiose mašinraščio lapų pusėse.

Svarbu paminėti, kad tuo metu buvo parengtas dar vienas pastarojo varianto egzempliorius, atitekęs Krokuvos basiesiems karmelitams ir tapęs pokarinės Kalinausko atsiminimų publikacijos pagrindu⁷⁵. Kol kas galima tik spėlioti, kaip šis egzempliorius atsidūrė vienuolių rankose. Gali būti, kad egzistavo vilniečių tyrėjų susitarimas su basųjų karmelitų vadovybe Krokuvoje, kurio pagrindu buvo keičiamasi dokumentų kopijomis. Veikiausiai tokių mainų dėka į Krokuvos basųjų karmelitų vienuolyną tuomet pateko Valstybiniame archyve Vilniuje saugotos 1864 m. Kalinausko teismo bylos nuorašai⁷⁶, o į didžiulį beatifikacijos procesui paruoštos korespondencijos rinkinį (1938 m. perduotas Šventųjų skelbimo kongregacijai Romoje) – Valsybinėje Vrublevskių bibliotekoje surasto Kalinausko 1873 m. rugpjūčio 10 (22) d. laiško Mauricijui Mežejevskui (Maurycy Mierzejewski) perrašas⁷⁷. Ir tai yra ne itin daug, palyginus su medžiaga, kurią iš basųjų karmelitų gavo Karačevska ir kuri dabar saugoma LMAVB ir LNMMB.

Krokuvoje esančiu Kalinausko atsiminimų nuorašu po Antrojo pasaulinio karo domėjosi daugelis memuaristo biografų bei 1863–1864 m. sukilimo tema rašiusių specialistų. XX a. septintame dešimtmetyje garsus lenkų istorikas, publicistas ir politikas Benderis ryžosi atlikti tai, ko prieš karą nepavyko padaryti Falkowskiui su Karačevska. Papildęs nurašytą tekstą tekstologiniais ir dalykiniais (istoriniais, kalbiniais) komentarais, asmenvardžių ir vietovardžių rodyklėmis, įvadinio straipsniu, iliustracijomis, 1965 m. Liubline jis išleido Kalinausko atsiminimus⁷⁸. Kaip ir kiti Kalinausko biografai, memuarų originalą jis laikė negrįžtamai prarastu. Rengdamas publikaciją, konsultavo si su Falkowskiu, kuris tuo metu jau ėjo Lomžos vyskupo pareigas. Vysku-

⁷⁵ Ryszard Bender, „Wstęp“, p. XXV.

⁷⁶ *Ibid.*, p. XI, išn. Nr. 3.

⁷⁷ Juozapo Kalinausko laiškas Mauricijui Mežejevskui, Hrozovas, 1873-08-10 (22), [autografas], in: LMAVB RS, f. 121, b. 54, l. 8r–9v. Vienas šio laiško nuorašas saugomas LNMMB RKRS, Karačevskos fonde (f. 201, b. 48, l. 1r), kitas – 1938 m. perduotas Šventųjų skelbimo kongregacijai Romoje, o 1978 m. publikuotas Kalinausko korespondencijos rinkinyje (žr. Józef Kalinowski (O. Rafał od św. Józefa OCD), *Listy*, t. 1, d. 2, p. 53).

⁷⁸ Žr. išn. Nr. 5.

pas Benderį patikino, kad prieš karą nuorašą sutikrino su originalu ir didelių skirtumų nepastebėjo⁷⁹. Deja, to negalima pasakyti apie išspausdintą tekstą. Pavyzdžiui, nežinia dėl kokių priežasčių į leidinį nebuvo perkeltas pasakojimas apie Rusijos kariuomenės leitenanto Nikolajaus Jugano (1833–1895) pokalbį su žydų kilmės jaunuoliu, Vilniaus Botanikos sode skaičiusiu garsaus rašytojo Nikolajaus Gogolio (1809–1852) knygą, bei valdžios vykdytą rusifikacijos politiką krašte (iš viso 28 originalo eilutės)⁸⁰ (4, 5 pav.). Ši teksto dalis originale išbraukta pieštuku ir rašalu, tačiau ją buvo galima išspausdinti, minėtą ypatybę nurodant paaiškinimuose. Apskritai lituanistiniam aptariamo rašinio turinio aspektui Benderis skyrė gana mažai dėmesio. Iš komentarų matyti, kad mūsų krašto problematika jam nebuvo gerai žinoma ir aktuali. Antai atsiminimuose Kalinausko paminėtą Brunoną Tada Korzoną (Brunon Tadeusz Korzon *alias* Korzun, 1830–1890) Benderis tapatino su jo vyresniuoju broliu, vienu pirmųjų Vilniaus fotografų Abdonu Korzonu (Abdon Korzon *alias* Korzun, 1824–po1869)⁸¹, o kai kurių lietuviškas pavardes turinčių asmenybių ir visai nemėgino identifikuoti. Nepaisant leidinio trūkumų, jo svarba ir reikšmė – neginčijamos. 2013 m., minint 150-ąsias 1863–1864 m. sukilimo metines, Krokuvos basųjų karmelitų leidykloje išleista antroji, Czesławo Gilo kiek papildyta ir pataisyta, Kalinausko atsiminimų laida⁸². Apie Vilniuje atsiradusį memuarų originalą šio leidimo rengėjams nebuvo žinoma. Pravartu paminėti, kad 2007 m. 100-ųjų Kalinausko mirties metinių proga Gilas parengė ir išleido knygą *Kartki z księgi mojego życia (Lapeliai iš mano gyvenimo knygos)*⁸³, kurioje publikavo savo nuožiūra atrinktas Kalinausko atsiminimų ir laiškų ištraukas. 1992 m. teologo, publicisto Szczepano Tadeuszo Praškiewicza pastangomis Romoje buvo išleistas šventojo memuarų vertimas į italų kalbą⁸⁴. Norisi tikėti, kad Kalinausko biografijos ir XIX a. Lietuvos isto-

⁷⁹ Ryszard Bender, „Wstęp“, p. XXV.

⁸⁰ AR, I. 2r–2v.

⁸¹ Józef Kalinowski O. Rafał od św. Józefa, *Wspomnienia 1835–1877*, 1965, p. 93, išn. Nr. 63. Apie Abdoną ir Brunoną Korzonus plačiau žr. Dainius Junevičius, „Fotografas Abdonas Korzonas: pirmeivis, sukilėlis, išdavikas?“, in: *Kultūros barai*, Vilnius, 2012, Nr. 1, p. 68–77, in: <http://www.lmka.lt/fotografas-abdonas-korzonas-pirmeivis-sukilelis-isdavikas>, (2015-06-22).

⁸² [Czesław Gil OCD] Redakcja, „Nota do wydania drugiego“, in: Józef Kalinowski św. Rafał od św. Józefa, *Wspomnienia 1835–1877*, 2013, p. 33.

⁸³ Rafał Kalinowski, *Kartki z księgi mojego życia*, opracował Czesław Gil, Kraków: Wydawnictwo Karmelitów Bosych, 2007 (2012).

⁸⁴ S. Raffaele Kalinowski, *Memorie (anni 1835–1877)*, introduzione, traduzione e note di Szczepan T. Praškiewicz, Roma, 1992.

rijos tyrimams svarbus atsiminimų tekstas bus išverstas ir į lietuvių kalbą bei taps mūsų nacionalinės kultūros savastimi.

Rankraščio charakteristika. Kaip minėta, aptariamas rankraštis saugomas LMAVB Rankraščių skyriuje, *Vilniaus arkivyskupijos dokumentų kolekcijoje*. Jo signatūra – f. 318, b. 33774. Siekiant atmesti abejones dėl jo autentiškumo, buvo atlikta memuaristo rašysenos analizė. Atsiminimų rankraštis lygintas su Mežejevskiui adresuotu 1873 m. rugpjūčio 10 (22) d. Kalinausko laišku, rastu LMAVB Rankraščių skyriuje⁸⁵, bei keliomis jo 1864–1866 m. laiškų faksimilėmis, publikuotomis pirmajame jo korespondencijos rinkinio tome⁸⁶. Pastarosios yra gana prastos kokybės, tad iš jų galima spręsti nebent apie bendrą rašto vaizdą. Tyrimą apsunkino dar ir tai, kad disponuojamų tekstų chronologija, žanras, apimtis ir adresatas – skirtingi. Vienintelis autentiškas laiškas Mežejevskiui parašytas gana taisyklingai, tvarkingai, kreipiant dėmesį į estetinį rašto vaizdą. Žymiai atsainiau, su įvairiais pataisymais, be to, netvirta seno žmogaus ranka, užrašytas atsiminimų tekstas (6 pav.). Nepriklausomai nuo chronologijos skirtumų ir atidos rašant, Kalinauskui būdingi raidžių pavidalai, posvyris į dešinę išlieka. Rašysenos bendrybes aptariamuose tekstuose akivaizdžiausiai parodo grafemos „S“, „P“, „G“. Visų raidžių aptinkama net po keletą variantų. Didžioji „S“ primena pasvirąjį brūkšnį su nedideliais užlenkimais galuose arba į dešinę pakrypusį aštuoneta. Raidės „G“ vertikalė, dažnai užbaigiama ties eilutės linija, aptakiai ją užlenkiant į kairę, tačiau kartais ji pratęsiama žemiau linijos, tarsi rašant mažąją „g“, o jos apačioje sukama didelė kilpa. Gana raiški yra grafema „P“. Kalinauskas ją rašė įvairiai. Kartais vertikalės linija apačioje aptakiai užlenkiama, o viršuje jos uždedamas lenktas „stogelis“. Kitais atvejais vertikali linija brėžiama iš viršaus į apačią, ja grįžtama į viršų ir dešinėje pusėje nubrėžiamas uždaras lankas. Egzistuoja ir trečiasis „P“ variantas, kurį galima laikyti antrojo atmaina, tik čia raidės lankas ženkliai atitolęs nuo vertikalės ir yra panašus į apskritimą arba prie vieneto prirašytą nuliuką. Šio varianto ryškiausi pavyzdžiai užfiksuoti laiške Mežejevskiui, tačiau jų esama ir atsiminimų tekste. Abiejuose šaltiniuose identiška, nevisai taisyklingai („z“ keičiant į „h“), užrašyta kunigo Mykolo Fišerio

⁸⁵ Juozapo Kalinausko laiškas Mauricijui Mežejevskiui, Hrozovas, 1873-08-10 (22), l. 8r–9v.

⁸⁶ Józef Kalinowski (O. Rafał od św. Józefa OCD), *Listy*, t. 1, d. 1, p. 88–89, 152–153 (įklijos tarp nurodytų puslapių).

L. Ponių J. 107
Tobolska.

Chciaż nasz wydziałowy Sitabel 011 z paragrafem 5) 26.
obrotowy Starostę Biłocana z Korgula, z paragrafem
po... [text is faint and partially obscured]

Wami z... [text is faint]

Przybycie
Tobolska.

Strany - [text is faint]

Wojna 2
Tobolska.

[The remainder of the handwritten text is extremely faint and largely illegible, appearing as bleed-through or very faded ink.]

152
i vėnėsi atpažinti. Lėša bėra vygdėdėtė
i vėpėnėsi s; tunc prapjėgėsi moius forodas
pauz vėmėtėms, kėra s; s; d; gėnėsi d; arėtė w
d; arė w lėd; k; i; s; i. - P; h; l; e; m; p; r; e; t; e; m; s; ,
i l; e; w; o; p; r; o; c; e; m; a; i; w; o; z; e; , w e; s; t; a; p; t; i; w d; a; w; o; r;
g; i; e; z; u; p; l; e; w; i; c; e; r; o; w; a; m; c; e; p; t; a; l; i; e; m; w; g; l; o; t;
j; a; s; k; r; i; s; t; o; . E; g; i; s; t; i; f; o; A; l; o; i; z; e; G; o; r; a; z; i;
p; r; e; s; d; . C; e; p; a; r; i; T; . Y; . S; e; r; e; t; e; y; , a; p; r; y; s; t; a; n; g; i; m;
z; w; o; t; o; d; . f; o; m; D; . W; a; c; l; a; w; a; N; a; w; a; b; o; w; a; z; i;
s; a; w; i; a; z; i; t; a; m; w; o; d; i; o; r; o; , - n; a; w; o; r; e; i; j; w; e; n; e; t; e; s;
o; t; o; t; e; c; i; e; u; p; t; e; y; t; i; i; w; a; t; a; d; e; m; k; i; s; i; e; . w; o; t; a
d; e; t; a; t; a; z; i; s; e; c; i; o; w; a; n; i; i; B; a; z; i; e; m; s; t; w; o; r; z; y; t; .
W; k; i; l; k; a; n; i; e; n; i; j; f; o; r; m; i; j; f; o; r; e; q; u; a; t; e; m; G; a; c; i; e; m;
c; h; r; o; n; i; k; i; s; i; j; d; a; m; d; a; K; l; e; m; e; n; t; a; K; o; m; u; n; i; s; t; a;
S; o; p; h; w; G; r; a; c; i; e; . I; n; p; r; e; s; e; n; t; e; m; k; i; s; i; e; g; i; e;
p; r; e; s; d; . W; l; a; d; y; s; t; a; w; z; G; u; e; r; a; b; y; t; t; a; s; a; w; n; e; j; e;
m; i; e; s; o; d; w; o; d; i; e; . - R; a; c; i; e; t; e; w; e; l; a; t; y; k; i; s; i; e; o; d;
e; s; c; i; t; i; m; i; e; s; K; l; e; m; e; n; t; a; w; C; z; e; m; y; , - i; f; o; r; z; e; y;
s; p; e; c; i; a; l; e; t; a; z; i; i; w; B; r; a; k; o; w; e; . P; h; a; k; i; w; e; n; a; d;
p; a; w; a; d; i; t; m; i; e; s; w; a; K; o; l; e; j; , - i; t; o; b; y; t; u; s; e; m;
o; t; o; t; e; c; i; e; p; o; r; e; q; u; a; n; i; a; . - W; r; o; z; y; t; w; e; s; t; e;
d; o; E; g; i; m; a; d; e; m; s; t; a; S; a; l; o; n; g; i; e; m; i; e; , p; a; n;
s; a; w; i; e; z; i; p; r; e; s; d; . P; o; r; c; o; , t; a; m; p; e; d; a; p; r; y; s; t; e; m; .
E; g; i; s; t; w; P; a; w; , k; e; s; e; j; a; k; o; w; a; z; i; p; r; i; s; i; o; n; i;
f; o; r; e; t; a; m; s; w; e; m; . P; o; r; d; i; s; i; z; e; r; e; f;
g; a; n; a; i; i; w; o; z; y; z; i; i; n; d; i; e; n; i; e; y; k; o; t; a; , w
k; t; o; r; e; s; e; p; e; d; a; t; e; m; t; e; s; S; t; o; p; i; e; c; h; e; r; i; l; a; w
K; o; l; e; b; i; L; a; m; b; e; r; t; , w; P; a; g; i; e; . - N; e; s; a; n; g; a; d;
k; i; s; i; e; M; a; t; y; o; r; e; , n; a; s; t; e; p; i; e; k; i; s; i; e; W; l; a; d; y; s; t; a; w;
f; o; r; m; i; j; k; i; s; i; e; D; o; n; a; t; y; i; a; , M; i; a; D; a; l; e; m;
p; r; e; s; d; . p; a; n; t; e; m; s; i; m; i; e; p; r; e; c; e; n; i; e; d; r; o; z; i;
P; a;w; S; o; b; o; , c; y; b; i; P; . P; l; o; t; k; i; e; s; i; e; . - P; o; r; e; f; e; t;
E; g; i; m; i; k; i; s; i; e; W; l; a; d; y; s; t; a; w; = S; i; . A; d; a; m; o; ,

152. ir Prūsijos, — Pr. Wittold — Goldhauser. 77
 „Te wrypkie w werym. z mitoni' ku Bogu
 i mitoni' blawdy, w Horwale dwyffu, i w apyrtku
 konygracyi, i za tu wrypkie, co je ien cawdrysian,
 uicel Bogi kutorimj korawu, chowaty uwiwiozje'
 ich wazy! —
 Na ten pumytku' ten zauderawu. —
 Bore, bid' mitoni' uicni gromawu. —“

(Michał Fiszer) pavardė: vietoj įprastos formos „Fiszer“ – „Fisher“⁸⁷. Taigi atsižvelgiant į rašyseną bei kitus šio tyrimo metu paaiškėjusius faktus, galima teigti, kad aptariamas rankraštis yra Kalinausko autografas.

Atsiminimų rankraštis neturi antraštinio lapo, taigi ir originalaus pavadinimo. Memuarų pabaigoje Kalinauskas savo rašinių vadina lenkišku žodžiu „pamiętnik“ (l. 77r) (7 pav.), kuris lenkų kalboje turi kelias reikšmes: juo gali būti įvardijami tiek dienoraščiai, tiek atsiminimų albumai, tiek ir atsiminimai. XX a. pirmos pusės lenkų istoriografijoje lygiagrečiai vartoti du rankraščio įvardai: „Pamiętnik[i]“⁸⁸ ir „Wspomnienia“⁸⁹. Viename iš Karačevskos parengtų teksto nuorašų yra antraštinis lapas, kuriame užfiksuoti abu pavadinimo variantai, tačiau įvardas „Pamiętnik“ išbrauktas, o prie jo, matyt, kaip tiksliau nusakantis rašinio žanrą ir turinį, įrašytas „Wspomnienia“⁹⁰. Atsiminimų publikaciją XX a. septintame dešimtmetyje parengęs ir išleidęs Benderis galutinai įtvirtino pastarąjį pavadinimą⁹¹. Verčiant tekstą į kitas kalbas (prancūzų, italų), pasitelkiamas tarptautinis prancūzų kilmės žodis „memuarai“. Juo įvardyta pirmoji atsiminimų ištraukų publikacija 1908–1910 m. Belgijoje (*Mémoires*)⁹² ir 1992 m. Romoje išleista Praškiewicziaus į italų kalbą versta knyga (*Memorie*)⁹³.

Iš Benderio publikacijos į vėlesnius leidinius persikėlė ir paantraštės duomenys: 1835–1877. Pirmoji data žymi Kalinausko gimimo, antroji – tapimo vienuoliu metus. Taip norėta akcentuoti, kad atsiminimų tekstas apima tik Kalinausko pasaulietinio gyvenimo laikotarpį, tačiau tai nereiškia, kad ankstesnių arba vėlesnių metų įvykiai rašinyje išvis neminimi. Retai, bet pasitaiko ekskursų ir į 1903 ar 1904 metus (l. 57v, 74v).

Teksto įžangoje nurodyta, kad atsiminimai pradėti rašyti 1903 m. rugsėjo 10 d. Černos basųjų karmelitų vienuolyne (l. 1r). Kada ir kur baigti – tiksliai nepasakyta, tačiau galima spėti, kad 1904 m. antrame ketvirtyje ten pat. Viename paskutiniųjų atsiminimų lapų (l. 74v) Kalinauskas, mintimis persikeldamas į tam tikrą savo dabarties tašką, prisitarė: „...obecnie (r. 1904)...“

⁸⁷ Juozapo Kalinausko laiškas Mauricijui Mežejevskiui, Hrozovas, 1873-08-10 (22), l. 8r; AR, l. 65r, 66r.

⁸⁸ [Helena Römer-Ochenkowska] Hel. Romer, *op. cit.*, p. 10.

⁸⁹ Teresa Lubinska, *op. cit.*, p. 12, 14, 15, 155.

⁹⁰ ANI, l. 1r.

⁹¹ Žr. išn. Nr. 5.

⁹² [Rafał Kalinowski], „Mémoires du R. P. [Raphaël] de St. Joseph“.

⁹³ S. Raffaele Kalinowski, *Memorie (anni 1835–1877)*.

(„...dabar (1904 m.)...“). Kitų šaltinių duomenys šiek tiek patikslina teksto užbaigimo laiką. Iš 1904 m. balandžio 3 d. memuaristo laiško Dybovskui aiškėja, kad tuo metu memuarai dar nebuvo baigti: reikėjo parašyti atsiminimus apie sugrįžimą iš tremties ir gyvenimą emigracijoje⁹⁴, t. y. apytikriai 13 rankraščio lapų (l. 64v–77r), arba septintadalį viso teksto. Turint galvoje Kalinausko rašymo tempą, likusią dalį jis tikrai turėjo suspėti parašyti per 1904 m. antrąjį ketvirtį.

Atsiminimų tekstas surašytas 77-iuose lapuose (pagal naują archyvinę numeraciją). Jie neliniuoti, formatas šiek tiek skirtingas, tačiau svyravimai nedideli: 34–34,3 × 21 cm. Rankraščio gale pridėti dar du panašaus dydžio lapai (l. 78–79). Tai buvęs popierinis aplankas, dabar beveik perplyšęs per lenkimo liniją. L. 78 pirmos pusės viršutinėje dalyje, per vidurį, yra kita ranka pieštuku rašytas sunkiai skaitomas įrašas: „[...] Wil. | Mostowa 3 | [...] OO Kar. 30 | [...] Revie“. L. 79 antroje pusėje, centre, pieštuku užrašyti kunigo, kurio tapatybės nepavyko nustatyti, inicialai „I. W. J.“ su kryželiu viršuje. Be minėto popierinio, yra dar du aplankai: išorinis – kartono, aprauktas ruda oda (formatas – 33,6 × 21 cm), ir vidinis – gelsvai rusvo kartono (36,7 × 23 cm). Pastarasis aplankas labai paprastas, be jokių puošmenų ar įrašų, šiek tiek didesnis už išorinį aplanką (taip pat ir lapus), tad geriau atlieka rankraščio apsaugos nuo įvairių žalojančių fizinių veiksnių funkciją. Jis yra įplyšęs per lenkimo liniją, apatinis kampas visai nuplėštas, kraštai atrupėję, patamsėję nuo dulkių ir saulės šviesos poveikio. Odinis aplankas nėra specialiai šiam dokumentui pagamintas: daugybė požymių rodo, kad tai – naujam gyvenimui prikelti gerokai senesnės rankraštinės knygos (veikiausiai ūkinių, finansinės atskaitomybės dokumentų rinkinio) viršeliai. Tamsiai rudos spalvos oda gerokai apsitrynusi, sutrūkinėjusi, dėmėta. Abiejų kietviršių kraštuose išpausti linijiniai išpaudai: prie nugarėlės – po tris linijas, kitur – po vieną. Pastebimos dviejų odinių raištelių tvirtinimo žymės. Pirmojo kietviršio centre matyti nuplėšto popieriaus lapelio liekanų. Nugarėlė dviejų lygiagrečių linijų išpaudais padalinta į keturis skirtingo dydžio segmentus, jos apatinė dalis nuplėšta. Antrojo kietviršio vidinėje pusėje išliko priklijuojamojo priešlapio fragmentų su neįskaitomais įrašais lotynų kalba, skaičių stulpeliais, lentelės linijomis bei apvalaus vaško antspaudo su popierine apsauga liekanomis. Kadangi nėra jokių atsiminimų rankraščio lapų siuvimo žymių, įrišo klijų likučių, galima manyti, kad jis niekada nebuvo įrištas.

⁹⁴ Józef Kalinowski (O. Rafał od św. Józefa OCD), *Listy*, t. 2, d. 2, p. 261.

Rankraščio būklė gana gera. Esama nedidelių popieriaus defektų: skylučių (l. 48, 64, 65), įplyšimų (l. 73, 76, 77), rašalo dėmių (l. 1r–1v, 7v, 8r, 10r–10v, 13v, 15r, 51v, 60r–60v, 77v). Popierius, sprendžiant pagal jo faktūrą, spalvą ir vandenženklis, yra mažiausiai keturių rūšių: a) matinis, rusvas, be vandenženklių (l. 1–12, 17–47); b) šiek tiek patamsėjęs baltas be vandenženklių (l. 13–16, 48, 55, 60–77); c) baltas, truputį pageltęs, storesnis, su sunkiai įžiūrimu vandenženklis „NAC.“ ar „NAG.“ (l. 49–50; dydis – $2 \times 9,7$ cm); d) baltas, plonas, su kito tipo vandenženklis – trimis nedidelėmis penkiakampėmis žvaigždėmis, sudarančiomis lygiakraštį trikampį (l. 51–54, 56–59; dydis – $9,5 \times 9,5$ cm). Pastarojo vandenženklis vieta skirtinguose lapuose įvairuoja. L. 52 jis yra centre, l. 56 ir l. 59 – apačioje. Kitų lapų kraštuose (l. 51, 53–54, 57–58) matyti tik šio vandenženklis fragmentų (viena arba dvi žvaigždės). Antrojo tipo vandenženklis pavyzdys yra publikuotas elektroninėje erdvėje⁹⁵.

Tekstas rašytas juodu, vietomis rusvėjančiu rašalu lenkų kalba (kai kurie posakiai – rusų, prancūzų, anglų kalbomis), dažniausiai abiejose lapų pusėse (tušti puslapiai: l. 13v, 14v, 15v, 16v, 77v). Puslapio struktūra paprasta. Tekstas išdėstytas pagrindiniame, centriniame lauke. Puslapyje yra vidutiniškai 35–50 eilučių. Kairioji paraštė žymiai platesnė – 3,5–4,5 cm, viršutinė – 0,5–1,5 cm, apatinė – apie 0,5–1,5 cm, dešinioji – ne daugiau 0,5 cm. Kairiojoje paraštėje paties autoriaus ranka, atrodo, vėliau, nei buvo rašomas pagrindinis tekstas (skiriasi rašalo atspalviai ir plunksnos linijos storis), užrašytos trumpos atkirų teksto fragmentų turinio anotacijos, pastabos, retkarčiais – papildymai. Kaip jau buvo minėta, pirmojo lapo kairės paraštės viršutinėje dalyje yra kitu braižu darytas proveniencinis įrašas: „Własność Klasztoru OO. Karmelitów | w Wadowicach“. Pirmojo lapo viršutinės paraštės centre yra autoriaus ranka pažymėtas nedidelis kryželis. Viršutinėje paraštėje išliko originali ir kiek vėlesnė, tarpukario laikotarpio, paginacija. Pats autorius lapų numerius žymėjo rašalu arba pieštuku (l. 23r, 25r) viršutiniame dešiniajame kampe. Įdomu, kad numeravo tik kas antrą lapą, arba vadinamuosius dvilapius (perpus perlenktas didelio formato lapas). Retkarčiais panaudojęs vienlapius (l. 47, 48, 55, 66, 67), išlaikydami

⁹⁵ *Paper Watermarks*, [Nr.] 2, in: <http://www.watermarks.info/bus.php?tx=&a=s&t=a&s=6&db=i&i=on&o=n&c=&pw=on&v=0&n=20&sk=0&l=i>, (2015-08-20). Už nuorodą dėkoju kolegei Gitai Drungilienei. Deja, šioje duomenų bazėje nepateikiami išsamūs vandenženklių ir popieriaus aprašai. Aišku tik tiek, kad popierius su šiuo vandenženklis pagamintas po 1850 m. Vokietijoje. Taigi tokio tipo popierius galėjo būti naudojamas ir kaimyninėje Austrijos-Vengrijos valstybėje, kuriai tuomet priklausė Černos ir Vadovicių vienuolynai.

vo dvilapių numeravimo sistemą: abu vienlapius pažymėdavo tuo pačiu numeriu, o tam, kad būtų išvengta painiavos, šalia pirmojo iš jų užrašydavo vieneta, greta antrojo – dvejetą, pavyzdžiui, 24/1 ir 24/2 (pagal naują archyvinę numeraciją – 47–48 lapai), 34/1 ir 34/2 (66–67 lapai). Būta atvejo, kai tarp dvilapių įsiterpė ne du, o vienas vienlapis (28; pagal naują numeraciją – l. 55). Jis sunumeruotas kaip dvilapis be papildomų numeracijos ženklų. Siekiant patikslinti, kad šioje vietoje antrojo vienlapio nėra, lapo antrosios pusės apatinėje paraštėje užrašyta pastaba: „następuje arkusz 29:“ („toliau 29-as lapas“). Taip pagal Kalinausko paginacijos sistemą susidarė 39 dvilapiai. Tarpukariu rengiant rankraščio publikaciją, jis buvo pernumeruotas. Šį kartą numeruoti puslapiai (t. y. kiekvieno lapo pirmoji ir antroji pusės), neišskiriant nė kelių tuščių. Iš viso – 154. Numeruota juodu (p. 1–17, 51–100), raudonu (p. 18–50, 101–153) ir mėlynu (numeracijos klaidų taisymai p. 152–154) pieštukais viršutiniame dešiniajame arba kairiajame puslapio kampe. Prie skaitmens kartais padėtas taškas, kartais 1 arba 2 trumpi brūkšneliai. Kas ketvirto puslapio apatinės paraštės centre juodu grafitiniu pieštuku užrašyta didžioji raidė „R“. Kokia šio ženklo paskirtis ir kieno ranka, teksto autoriaus ar kurio nors iš tyrėjų, jį paliko, nėra visiškai aišku, tačiau galima įžvelgti tam tikrų paralelių tarp tokio ženklavimo ir Kalinausko pasirinktos lapų numeravimo sistemos. Galbūt kiekvieną sunumeruotą rankraščio dvilapį, kad nepasimestų tarp kitų rankraščių, jis norėjo papildomai pažymėti dar ir savo vienuolinio vardo inicialu. Antra vertus, tokią žymėjimo sistemą galėjo sugalvoti ir rankraščio tyrėjai. Originalo palyginimas su vienu iš Karačevskos parengtų nuorašų rodo, kad veikiausiai taip ir bus nutikę. Mašinraštyje šia raide (taip pat užrašyta pieštuku) pažymėtos vietos, kur baigiasi vienas originalo dvilapis ir prasideda kitas, o ties jomis, paraštėse, nurodyti (juodu rašalu) autorinės paginacijos skaitmenys⁹⁶.

Ne lengviau nuspėjamas ir kai kurių pieštuku atliktų teksto korekcijų autorius. Pasitaiko pieštuku išbrauktų sakinių ar net pastraipų (l. 2r–2v, 8r, 30v, 33r), bet dažniausiai juo tikslintos sunkiai įskaitomos teksto vietos (l. 2v, 25r, 27r–29v, 33r–34v, 43r, 52v), virš neaiškiai rašalu užrašyto žodžio pateikiant jo kartotę arba sinonimą (pavyzdžiui, vietoj „wrażenia“ – „uczucia“ (l. 2v)). Šias korekcijas praėjus kuriam laikui po teksto parašymo galėjo atlikti tiek pats autorius, tiek ir kitas rankraštį skaitęs asmuo. Sprendžiant iš Karačevskos komentarų jau minėtame nuoraše, daugeliu atvejų pataisos

⁹⁶ AN2, l. 207r, 214r, 221r, etc.

juodu pieštuku originale buvo atliktos anksčiau nei atsiminimų rankraštis pakliuvo į jos rankas⁹⁷. Tuo tarpu negausūs įrašai, klaustukai, šauktukai, pabraukimai mėlynu ir raudonu pieštukais (l. 1r, 11r–12r, 68v–69r, 74v) neabejotinai yra atsiradę tarpukariu. Įdomu, kad tokių atspalvių pieštukų brėžlių galima aptikti ir kai kuriuose Valstybinėje Vrublevskių bibliotekoje nuo 1936 m. saugotuose su Kalinausku susijusiuose dokumentuose. Antai kunigo Fišerio 1873–1876 m. laiškuose iš Permės Mežejevskiui pabrauktos kaip tik tos vietos, kur rašoma apie Kalinauską⁹⁸. Panašu, kad šias spalvingas žymes tiek atsiminimuose, tiek ir laiškuose paliko Karačevska.

Teksto struktūros ir turinio ypatybės. Rankraščio turinio labirintuose susiorientuoti padeda kairėje parašėje įterptos trumpos atskirų teksto fragmentų (nuo pastraipos iki kelių lapų apimties) anotacijos. Jos laikytinos skyrelių pavadinimais. Pažymėtina, kad net ir naujajame pataisytame ir papildytame memuarų leidime⁹⁹ originalo struktūra nebuvo išlaikyta: kai kurie skyrelių pavadinimai sulieti į vieną, kitų – visai nelikę, o kai kur atsiradę naujų, kaip antai: „Prześladowania ludności żydowskiej przez władze rosyjskie“ („Rusijos valdžios [vykdomi] žydų gyventojų persekiojimai“; p. 41); „Cezary Morawski“ („Cezaris Moravskis“; p. 108); „Korzun“ („[Brunonas] Korzonas“; p. 147); „Laudyn“ („[Kazimieras] Laudynas“; p. 156). Be to, Benderis memuarų tekstą papildomai suskirstė į kelis stambesnius skyrius: 1. „Młodość“ („Jaunystė“; p. 37–74); 2. „Po studiach“ („Po studijų“; p. 75–106); 3. „Okres powstaniowy“ („Sukilimo laikotarpis“; p. 107–147); 4. „Zeslanie“ („Tremtis“; p. 149–197); 5. „Powrót do kraju i wyjazd za granicę“ („Grįžimas į kraštą ir išvykimas į užsienį“; p. 199–217). Kaip dar vieną atskirą, nors neįvardintą, tačiau tekste ryškiai išsiskiriančią dalį, galima paminėti trumpą autoriaus įžangą (p. 32), kurioje atskleidžiamos jo intencijos, nurodoma, kur ir kada atsiminimai buvo pradėti rašyti. Žvelgiant Kalinausko akimis, svarbiausios jo rašinio dedamosios dalys būtų šios (vertimas straipsnio autorės):

[Įžanga] (l. 1r); Gimimo vieta ir vaikystės metai (l. 1r); Mokymasis Bajorų institute Vilniuje (l. 1v); Instituto uždarymas 1863 m. (l. 2r); T[ėvas] [Pilypas] Mokžeckis, dominikonas, tikybos mokytojas (l. 2v); Cezaruv-

⁹⁷ *Ibid.*, l. 3v, išn. Nr. 3; l. 4r, išn. Nr. 8, etc.

⁹⁸ Mykolo Fišerio laišakai Mauricijui Mežejevskiui, Permė, 1873–1876, in: *LMAVB RS*, f. 121, b. 48, l. 1r–6v.

⁹⁹ Józef Kalinowski św. Rafał od św. Józefa, *Wspomnienia 1835–1877*, 2013.

ka¹⁰⁰ (l. 2v); **Kun[igas] [Lucjanas] Godlewskis**¹⁰¹ (l. 2v); Išgyvenimai, patirti dėl valdžios sprespaudos krašte (l. 3r); Renegatas [Josifas] Semaška (l. 3v); Švč. Trejybės [bazilijonų] vienuolynas Vilniuje (l. 3v); Uždaryto Vilniaus universiteto palikimas (l. 3v); **Dr. [Feliksas] Rimkevičius, Dr. [Aleksandras] Zdanovičius** (l. 4r); Vienuolynų griuvėsiai (l. 4r); Jaunimo nuotaikos (l. 4r); [Rusijos] Imperatoriaus Nikolajaus I apsilankymas Vilniuje (l. 5r); Moksleivių susipainiojimas (l. 5r); Gyvenimas Institute (l. 5v); Senieji vienuolynai (l. 6r); Vizitės (l. 6r); Dievo Kūno procesija (l. 6v); Maskvietiškų elementų įtaka (l. 7r); Įstaigos tolesniam mokymuisi pasirinkimas (l. 7v); Žemės ūkio institutas Hori-Horkose, Oršos apskrityje, Mogiliavo gubernijoje (l. 7v); Kelionė iš Vilniaus į Horkas (l. 8r); Hori-Horkų instituto studentų bendruomenė (l. 8r); Mokomųjų dalykų dėstymas Horkose (l. 8v); **Mokomųjų dalykų dėstymas (tęsinys)** (l. 9r); Orša. Kazino (l. 9r); Kaimo gyvenotojai (l. 9r); Žydai. [...] (l. 9v); Planų pasikeitimas ir pasiruošimas inžinerijai (l. 10r); Lenkai iš Lietuvos Peterburge (l. 10r); Kelionė į Peterburgą (l. 11r); Kapitono [Andrejaus] Ivanovo parengiamoji mokykla (l. 11v); Draugai lenkai: [Wincentas] Gortkiewiczzius, [Karolis] Jelskis, [Alfas] Wrześniowski (l. 11v); Kiti draugai (l. 12v); Egzaminai (l. 12v); Įstojimas į [Sankt Peterburgo] karo inžinierių mokyklą (l. 13r); Studijos šioje mokykloje (l. 13r); Draugai Inžinerijos mokykloje (l. 14r); Karo disciplina (l. 16r); Bausmė už taisyklių nesilaikymą (l. 16r); Mokyklos pastato – buvusios [Rusijos] imperatoriaus Pavelo I rezidencijos – interjero aprašymas (l. 16r); [Rusijos] imperatorius Aleksandras II apžiūri kambarį, kuriame buvo nužudytas Pavelas I, ir įsako jį rekonstruoti į koplyčią (l. 17r); Aleksandro II ir Nikolajaus I išvaizda (l. 17r); Nikolajaus I mirtis ir laidotuvės (l. 17v); Mokomųjų dalykų dėstymas Inžinerijos mokykloje ir Akademijoje bei karo disciplina (l. 17v); Dirbtuvės (l. 19r); Ligoninė (l. 19r); Keletas smulkmenų apie Akademijos draugus (l. 19v); Emocijos, patirtos [Sankt Peterburgo] Šv. Stanislovo bažnyčioje (l. 20v); Gyvenimo svetimoje žemėje neigiamas poveikis charakteriui (l. 21r); Perėjimas iš Akademijos į geležinkelių bendrovę (l. 21r); **Dar**

¹⁰⁰ XIX a. viduryje žodžiu „Cesarzówka“ buvo vadinamas Rusijos imperijos katalikams skirtas leidinys *Katechizm o czci cesarza Wszech Rossyij* (*Katechizmas apie pagarbą visos Rusijos carui*), kuriame remiantis krikščionybės istorija ir Šv. Raštu įrodinėjama, kad pagal ketvirtąjį Dekalogo įsakymą privalu reikšti deramą pagarbą carui; plačiau žr. Aldona Prašmantaitė, „Dėl 1832 m. katalikų katekizmo apie pagarbą carui lenkų kalba autorystės ir jo vertėjo į lietuvių kalbą“, in: *Lituanistica*, Vilnius, 2001, Nr. 1 (45), p. 27–38.

¹⁰¹ Čia ir toliau paryškintu šriftu rašomi tie skyrelių pavadinimai, kurių nėra publikuotame tekste.

keletas žodžių apie gyvenimą Sankt Peterburge (l. 21r); Apsilankymas Kronštato [t. y. Kotlino] saloje (l. 22r); Išvykimas į gimtąjį kraštą (l. 22r); Pirmieji [Rusijos] imperatoriaus Aleksandro II valdymo metai (l. 23r); Religinė tolerancija (l. 23r); Gyvenimas kaime, Naugardo gubernijoje, generolo [Elpidiforo] Zurovo namuose (l. 24v); Generolas adjutantas, kunigaikštis Bagrationas Imeretinskis (l. 25r); Jaunieji kunigaikščiai Imeretinskiai, Aleksandras ir Dmitrijus (l. 25v); Baltazaras Kalinauskas, [Juozapas] Ohryzka ir kiti (l. 26r); Zigmantas Sierakauskas (l. 27v); Mirties nuosprendis Zigmantui Sierakauskui ir jo vykdymas (l. 28v); Dar keletas žodžių apie pulkininką [Edmundą] Rózyckį (l. 29r); Užumina apie [Andriejų] Tovianskį. Tovianskio anūkė (l. 29r); 1859 m[etai]. Išvykimas į Kurską (l. 29v); Stačiatikių dvasininkija kaime (l. 30v); Putyvlis (l. 31r); Pasinaudojimas Švenčiausios Motinos pagalba (l. 31v); 1860 m[etai] (l. 31v); Gyvenimas Lietuvos Brastoje (l. 31v); Kadetų korpuso kadetas [Teofilis] Władyczańskis (l. 32r); Kariškių ir tarnautojų draugija Breste (l. 32v); Viena kita smulkmena, susijusi su Lietuvos Brasta (l. 32v); **Parako sandėlis buvusiose kapinėse** (l. 33r); Apolinaras Hofmeisteris (l. 33v); Neramumai Varšuvoje (l. 34r); Maištininkų bruzdėjimų pradžia [Lenkijos] Karalystėje (l. 35r); 1863 metai (l. 35v); Nerimas [Bresto] tvirtovėje (l. 35v); Žygis prie Bialos (l. 35v); Jo imperatoriškosios didenybės svitos generolas [Ivanas] Nosticas (Nostitz) pradeda vadovauti kariuomenei ir patraukia prieš [Romaną] Rogińskį (l. 35v); Kareivijos [įvykdytas] piliečio Śniezkos dvaro antpuolis (l. 36r); Nosticas pergalingai grįžta iš žygio, vesdamas supančiotą belaisvį Rogińskį (l. 36r); Maskviečių ponių paslaugumas (l. 36v); Užumina apie Rogińskį (l. 36v); Jau gegužės mėnesį sukilimas, nors ir palaikomas, ima silpti (l. 36v); Viltis [sulaukti] Europos valstybių įsikišimo (l. 36v); 1863 m[etai]. Balandžio mėn[uo] (l. 37r); Po atsistatydinimo [iš kariuomenės] išvykimas iš Bresto į Varšuvą, kur gauju paskyrimą į Tautinės vyriausybės skyrių Vilniuje (l. 37v); **1863 [metų] gegužės mėn[uo]** (l. 38r); Atvykimas į Vilnių (l. 38r); **Zigmanto Sierakausko mirties baismės vykdymas** (l. 38v); [Centrinės] tautinės vyriausybės komisarai Vilniuje [Leonas Głowackis, Oskaras Awejdė] (l. 38v); [Feliksas] Wislouchas, sukilėlių būrio vadas, sužeistas (l. 39r); Įvykis geležinkelyje Vilnius–Kaunas (l. 39r); Pasikėsinimas į Vilniaus [gubernijos] bajorų maršalo [Aleksandro] Domeikos gyvybę (l. 40r); Didvyriškumo aukos [Vilniuje nuteisti ir nužudyti Ignacas Zdanovičius (1840–1863) bei Titas Dalevskis (1841–1864)] (l. 41r); Leidiniai ir spaustuvės (l. 41v); **Nelaimingas atsitikimas** (l. 41v); Konstantinas Kalinauskas, [jo] suėmimas, mirties baismės įvykdymas (l. 41v); [Romualdo] Traugutto manifestas (l. 42v); Išpažintis

buv[usioje] Misionierių bažnyčioje (l. 42v); Žmonių pamaldumas Vilniuje (l. 43r); Areštas (l. 43r); Įkalinimas kalėjime, Dominikonų vienuolyne (l. 43v); Apklausa Karo komisijoje (l. 44r); Kvotos kameroje (l. 44v); Stojimas prieš Karo teismą (l. 45v); **Mirties nuosprendis** (l. 46r); Velykinė išpažintis (l. 46v); Pervežimas iš kalėjimo į Karo komendantūrą (l. 47r); Nuosprendžio perskaitymas ir atvedimas į kalėjimą (l. 47v); Žygis, o veikiau laidotuvių eiseną į g[eležinkelio] stotį (l. 47v); 1864 m. birželio 29 [diena]. **Susodinimas į vagonus g[eležinkelio] stotyje** (l. 49r); Išvykimas [iš Vilniaus] ir atvykimas į Peterburgą (l. 49r); Apsilankymas Maskvoje (l. 49r); Žemutinis Naugardas (l. 49v); Permė (l. 49v); Šiltinė Permėje (l. 50r); Stebuklinga Dievo Apvaizdos globa. Nuolatinio kun[igo] kapeliono priskyrimas ligoniams. Parapijos įkūrimas Permėje (l. 50r); Išvykimas iš Permės (l. 50v); Kungūro miestas (l. 50v); Išvykimas į Tobolską (l. 50v); Iš Permės [sic!] į Tobolską (l. 51r); Atvykimas į Tobolską (l. 51r); Išvykimas iš Tobolsko (l. 51r); Tomske (l. 51v); 1865 [metų] sausis Tomske (l. 51v); 1865 m. sausio mėn[uo] (l. 52v); 1865 [metai]. Kovo ar balandžio mėn[uo]. Atvykimas į Irkutską (l. 53r); Irkutskas, paskyrimas į Usolę (l. 53v); Išvykimas į Usolę. 1865 [metų] balandis (l. 53v); Gyvenimas Usolėje (l. 54v); Bendrabūvio tvarka (l. 55r); Kunigų ir apskritai visų dvasininkijos atstovų iškeldinimas iš vietų, į kurias buvo nukreipti, ir jų apgyvendinimas Tunkoje (l. 55r); Kun[igas] [buvęs Utenos] Dekanas [Ferdinandas] Stulginskis (l. 55v); Rytų Sibiro generalgubernatorius [Michailas] Korsakovas aplanko Usolę (l. 56r); Amnestijos (l. 56r); Ligoninė Usolėje (l. 56v); Neramumai tarp tremtinių prie Baikalo (l. 57r); **[Stanisławas] Wroński iš [Lenkijos] karalystės** (l. 57v); Užsiėmimai Usolėje (l. 58r); Žmogžudysčių aukos (l. 58v); Gyvenimas Irkutske (l. 59v); Kun[igas] [Irkutsko parapijos] klebonas Kristupas Švirmickas (l. 60r); Kun[igas] [Irkutsko parapijos] vikaras Czudowski (l. 61r); Kun[igas] vikaras [Silvestras] Kimbaras (l. 61r); Kun[igas] Tyburcy Pawłowski (l. 62r); Teodoras Gamello (l. 63r); Apolinaras Hofmeisteris (l. 63r); Išvykimas iš Irkutsko į Permę (l. 64v); [Lucko ir] Žytomyro vyskupas, kun[igas] Kasparas Borovskis (l. 65v); Išvykimas į Lietuvą (l. 66v); 1873 m[etai] (l. 66v); Apsilankymas Lietuvoje, Hrozove. 1874 m[etai] (l. 67r); Gyvenimas Smolenske (l. 67v); Galutinė amnestija ir išvykimas į Varšuvą (l. 69r); Gyvenimas Varšuvoje (l. 70r); Išvažiavimas į užsienį. Čenstakava (l. 71r); Kunigaikštienė Marcelina Czarotorska (l. 71v); Iš Krokuvos į Seniavą (l. 71v).

Kaip matyti, Kalinausko atsiminimuose papasakotų istorijų spektras platus tiek teminiu, tiek geografiniu požiūriu. Veiksmas rutuliojasi gana didelėje Eurazijos žemyno teritorijoje nuo tolimų Rytų Sibiro vietovių iki

garsių Šveicarijos kurortų ir Prancūzijos sostinės Paryžiaus, tačiau dėmesio centre – buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemės Rusijos imperijos valdžioje. Memuaruose Kalinausko atgaivinti į užmarštį nugrimzdę įvykiai, faktai, lakoniškos, tačiau gana taiklios jo amžininkų charakteristikos teikia galimybę geriau pažinti ne tik jį patį, jo savimone, bet ir to meto visuomenės socialinio, religinio, kultūrinio bei intelektualinio gyvenimo realijas, padeda giliau suprasti švietimo procesus. Atsiminimai rašyti katalikų dvasininko, vienuolio, tad natūralu, kad juose nemažai vietos skiriama konfesinei temai. Pastebimas autoriaus siekis kuo nuodugniau nušviesti pasaulietinės valdžios vykdytą politiką katalikybės, o ir kitų krikščioniškų konfesijų, atžvilgiu. Kartu atskleidžiamos ir asmeninės patirtys, ieškant tikrojo pašaukimo, bei socialinės aplinkybės, kuriomis buvo priimtas sprendimas atsiriboti nuo pasaulietinės aplinkos ir pasirinkti dvasininko karjerą. Atsiminimų epizodai apie žymiausius ir mažiau ryškius 1863–1864 m. sukilimo veikėjus, represijų aukas yra reikšmingi kiekvieno iš jų biografijų ir apskritai išsivaduojamojo judėjimo Lietuvoje istorijos tyrimams. Gana platus Kalinausko tremties laikotarpio realijų aprašymai galėtų suteikti naujų atspalvių socialiniam Sibiro tremtinių bendruomenės portretui. Ne mažiau aktuali ir atsiminimuose paliesta emigracijos tema. Versdami paskutiniuosius memuarų puslapius turime progos įsitikinti, kad grįžęs iš tremties Kalinauskas sugebėjo svečiose šalyse susikurti gyvenimą iš naujo, tačiau, kaip ir dažnas nūdienos emigrantas, jis, deja, buvo pasmerktas tėvynainių užmarščiai. Vaizdingumu ir įtaiga memuarai neprilygsta geriausiems šio žanro kūriniams, tačiau, kaip puikus į praeitį nugrimzdusios epochos atspindys, galėtų sudominti ir mokslinių interesų neturinčius skaitytojus. Juolab kad autorius nestokojo subtilaus humoro ir turėjo savitą požiūrį į aplinką.

Apibendrinimai. Šv. Rapolas Kalinauskas – krikščioniškame pasaulyje plačiai žinoma, tačiau Lietuvoje, deja, kiek primiršta asmenybė. Mūsų šalies tyrėjų dėmesio nesulaukė ir jo atsiminimai, rašyti pačiame gyvenimo saulėlydyje (1903 m. rugsėjo 10 d. – 1904 m. antrame ketvirtyje) Černos basųjų karmelitų vienuolyne, nors tai daugeliu atžvilgių unikalus šaltinis, vertas įvairių sričių specialistų dėmesio. Memuarai teikia galimybę geriau pažinti ne tik patį autorių, jo savimone, bet ir to meto visuomenės socialinio, religinio, kultūrinio bei intelektualinio gyvenimo realijas. Atsiminimuose papasakotų istorijų spektras platus tiek teminiu, tiek geografiniu požiūriu. Veiksmas rutuliojasi gana didelėje Eurazijos žemyno teritorijoje: nuo tolimų Rytų Sibiro vietovių iki garsių Šveicarijos kurortų ir Prancūzijos sostinės Paryžiaus,

tačiau dėmesio centre – buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemės Rusijos imperijos valdžioje. Vaizdingumu, įtaiga ir apimtimi Kalinausko memuarai neprilygsta geriausiems šio žanro kūriniams, tačiau tai yra puikus XIX a. antros pusės – XX a. pradžios memuarinės literatūros pavyzdys. Išskirtiniu aptariamo rašinio bruožu laikytina tai, kad autorius, būdamas dvasininku, aprašė tik savo pasaulietinio gyvenimo laikotarpį (1835–1877), kitaip negu dauguma kitų šios socialinės grupės atstovų memuaristų, paprastai dar jaunystėje pasišventusių kunigystei ir neturėjusių tokios ilgos ir spalvingos priešistorės kaip Kalinauskas. O svarbiausia – prieštaringa autoriaus praeitis (inžinieriaus, kariškio, sukilėlio, kalinio, tremtinio, emigranto patirtys) čia atkurama ir vertinama ne iš pasauliečio, bet iš dvasininko, griežtos regulos vienuolio pozicijų.

Teksto genezė sietina su bendra to laikmečio tendencija kaupti ir skelbti 1863–1864 m. sukilimo dalyvių, tremtinių ir emigracijos veikėjų atsiminimus kaip patikimų žinių apie jų autorius ir išsivaduojamojo judėjimo iš imperinės Rusijos spaudos istorinių tyrimų šaltinį ateities kartoms. Lemiamu veiksniu Kalinauskui apsisprendžiant rašyti atsiminimus laikytina jo artimiausio bičiulio, kapucinų vienuolio, istoriko Edwardo Zygmunto Nowakowskio mirtis 1903 m. sausį, o įkvėpimo šaltiniu ir kūrybinio proceso kelrodžiu – 1900 m. Krokuvoje išleista Vilniaus vyskupo, tremtinio Adomo Stanislovo Krasinskio atsiminimų knyga *Wspomnienia biskupa Adama Stanisława Krasieńskiego*.

Tyrimas parodė, kad pats Kalinauskas neketino savo memuarų publikuoti, tačiau po autoriaus mirties jie sulaukė net kelių leidimų lenkų (1965, 2013), italų (1992), o fragmentai ir prancūzų (1908–1910) kalbomis. Pirmą kartą Kalinausko memuarų ištraukos išspausdintos 1908–1910 m. Belgijoje leistame karmelitų mėnraštyje *Chroniques du Carmel*. Manoma, kad jas į prancūzų kalbą išvertė ir paskelbė Kalinausko biografas Jeanas Baptiste'as Bouchaudas. Pažymėtina, kad tik šios publikacijos rengėjas disponavo Kalinausko atsiminimų originalu, tuo tarpu kiti leidėjai tokios galimybės neturėjo. Visą tekstą lenkų kalba pirmą kartą 1965 m. (antroji laida 2013 m.) paskelbęs istorikas Ryszardas Benderis atsiminimų rankraštį laikė dingusiu ir naudojosi Krokuvos basųjų karmelitų vienuolyne saugotu, prieš pat Antrąjį pasaulinį karą Vilniuje leidybos tikslais istorikės, Vilniaus Stepono Batoro universiteto absolventės, Valstybinės Vrublevskių bibliotekos praktikantės Jadvygos Karačevskos darytu jo nuorašu.

Tiriant Kalinausko atsiminimų publikavimo istoriją, paaiškėjo daug svarbių pačios Karačevskos, apie kurią iki šiol nieko nežinota, biografijos

faktų. O tarp jos rankraščių, saugomų LNMMB, aptikti du anksčiau literatūroje neminėti Kalinausko memuarų nuorašai. Nauja archyvinė medžiaga leidžia susidaryti vaizdą apie Stepono Batoro universiteto profesoriaus kunigo Czesławo Falkowskio tarpukariu inicijuoto, bet nerealizuoto aptariamo rankraščio leidybos projekto užkulsius ir atskleidžia publikacijos rengėjų požiūrį į šaltinį.

Palyginus atsiminimų originalą, rastą LMAVB, su nuorašais bei publikacijomis aiškėja, kad lenkų istoriografijoje įsitvirtinęs aptariamo teksto pavadinimas *Wspomnienia 1835–1877* nėra autentiškas, o sugalvotas 1965 m. išleistos knygos rengėjų. Originalas neturi (ir, atrodo, niekada neturėjo) antraštinio lapo ar viršelio. Pačiam Kalinauskui, kaip parodė rankraščio teksto analizė, būtų buvęs labiau priimtinas kitoks pavadinimo variantas – *Pamiętnik*.

Sprendžiant iš proveniencinio įrašo ir istoriografinių šaltinių, 1906–1907 m. ir dar kurį laiką po Kalinausko mirties atsiminimų originalas buvo saugomas Vadovicių basųjų karmelitų vienuolyne. XX a. ketvirto dešimtmečio antroje pusėje jis buvo atvežtas į Vilnių ir patikėtas jau minėtiems Falkowskiui ir Karačevskai, puoselėjusiems sumanymą jį publikuoti. Po Antrojo pasaulinio karo, kartu su kitais Karačevskos rankraščiais atsiminimų originalas pateko į Šv. Jurgio bažnyčią, kur buvo įrengtos tuometinių Knygų rūmų – LSSR valstybinio bibliografijos ir spaudos statistikos centro (veikė 1945–1992 m.) – saugyklos. Čia keletą dešimtmečių rankraštis gulėjo neatpažintas tarp daugybės kitų dokumentų. 1988 m. dalį netvarkytų rankraščių Knygų rūmai perdavė tuometės Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos (dabar – LMAVB) Rankraščių skyriui. Perimtų rankraščių masyje (jį sudaro per 40 000 archyvinių bylų) 1999 m. aptiktas Kalinausko atsiminimų autografas.

Šis neįtikimas radinys laikytinas ne tik archyvine sensacija, nepaprastai vertinga ir brangia dovana Lietuvai, bet ir įpareigojimu parengti naują, kritinį atsiminimų leidimą.

THE MANUSCRIPT OF THE MEMOIRS OF SAINT RAPHAEL
KALINOWSKI AND ITS PATH TO THE WROBLEWSKI LIBRARY OF
THE LITHUANIAN ACADEMY OF SCIENCES

Ingrida Pajedaite

Summary

The subject of this investigation is the manuscript of the memoirs of St. Raphael Kalinowski (1835–1907), stored in the Manuscripts Department of the Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences, which had been considered to have been lost since World War II. The article briefly presents the most important facts of the biography of the memoirs writer, reveals the circumstances under which the memoirs were written and how they found their way to the said library, analyzes its copies stored in other institutions, presents the characteristics of the primary source analysis of the manuscript, and discusses the peculiarities of its content and structure.

The author of the memoirs is an engineer of noble birth who was born and brought up in Vilnius, an officer of the Imperial Russian Army, a participant in the 1863–1864 uprising, a Siberian deportee, and emigrant and a Discalced Carmelite monk whose name was made known all over the Christian world by Pope John Paul II by beatifying him in 1963 and proclaiming him a Saint in 1991. His memoirs written between 10 September 1903 and the second quarter of 1904 in the Discalced Carmelite Monastery in Czerna is an excellent example of the memoirs literature of the second half of the 19th – the beginning of the 20th century. The genesis of the text is related to the general tendency of that period to accommodate and publicize the reminiscences of the participants of the 1863–1864 uprising, of deportees and emigration activists as a source of reliable information about their authors and for future generations of historical investigations into the movement of liberation from the oppression of imperial Russia.

The investigation showed that Raphael Kalinowski himself did not intend to publish his memoirs, however, after his death there were several editions in the Polish (1965, 2013), Italian (1992) and some fragments in French (1908–1910) languages. Extracts from Kalinowski's memoirs were published for the first time in the Carmelite monthly *Chroniques du Carmel*, published in Belgium in 1908–1910. It is thought that they were translated into French and published by Kalinowski's biographer Jean Baptiste Bouchaud. It should be noted that he was the only editor of that publication who used the original memoirs of Kalinowski, while the other editors did not have such a possibility. Ryszard Bender who published the complete text in the Polish language for the first time in 1965 (the second edition was issued in 2013) considered the manuscript to be lost and made use of the copy, which was stored at the Discalced Carmelite Monastery in

Cracow, made by the historian, graduate of Stephen Bathory University Jadwiga Karaczewska for publication purposes in Vilnius before World War II.

Judging from provenance information and historiographic sources, in 1906–1907 and some time after Kalinowski's death, the original memoirs were stored in the Discalced Carmelite Monastery in Wadowice. In the second half of the 1930s it was brought to Vilnius and entrusted to Karaczewska. After the war, together with other manuscripts of the historian, the manuscript of the memoirs found its way to the St. James Church, where the depositories of the then Book Palace – the State Center for Bibliography and Press Statistics of the Lithuanian SSR – were established. Since 1988 the unique manuscript has been stored in the Manuscripts Department of the Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences.

1514 IR 1563 M. POLOCKO BERNARDINŲ KONVENTO KANKINIŲ ISTORIJA: ISTORIOGRAFINIS IR IKONOGRAFINIS ASPEKTAS

JUOZAPAS BLAŽIŪNAS

Apie Polocko bernardinų konvento gyvavimą iki 1563 m. tragedijos yra žinoma labai mažai. Trumpos žinutės įvairiuose metraščiuose ir publikuotuose šaltiniuose dažnai kartojasi, o dabarties mokslininkai šiuos istorinius įvykius pristato labai fragmentiškai. Reikėtų išskirti istoriko Dariaus Barono monografiją *Vilniaus pranciškonų kankiniai ir jų kultas XIV–XX a.*¹ ir to paties autoriaus sudarytą straipsnių rinkinį *Pirmieji pranciškonų žingsniai Lietuvoje XIII–XVII a.*², taip pat paminėtina menotyrininkės Rūtos Janonienės monografija *Bernardinų bažnyčia ir konventas Vilniuje*³ ir Viktoro Gidžiūno straipsniai⁴, kuriuose užsimenama arba apie Polocko kankinius, arba apie Polocko bernardinų konvento istoriją iki 1563 m. įvykių. Rengiant šį straipsnį, buvo peržiūrėta lietuvių, lenkų⁵ ir rusų⁶ kalba publikuota literatūra.

¹ Darius Baronas, *Vilniaus pranciškonų kankiniai ir jų kultas XIV–XX a.*, Vilnius: Aidai, 2010.

² *Pirmieji pranciškonų žingsniai Lietuvoje XIII–XVII a.*, sudarytojas Darius Baronas, (ser. *Studia Franciscana Lithuanica*, t. 1), Vilnius: Aidai, 2006.

³ Rūta Janonienė, *Bernardinų bažnyčia ir konventas Vilniuje*, Vilnius: Aidai, 2010.

⁴ Viktoras Gidžiūnas, „Pranciškonų observantų-bernardinų gyvenimas ir veikla Lietuvoje XV ir XVI amž.“, (atspaudas iš: *L. K. M. Akademijos Suvažiavimo darbai*, Roma, 1982, t. 9), Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1982, p. 35–134.

⁵ Kamil Kantak, *Bernardyni Polscy (1573–1795–1932)*, t. 1, Lwów: Nakł. Prowincji Polskiej OO. Bernardynów, 1933; Kamil Kantak, *Bernardyni Polscy (1453–1572)*, t. 2, Lwów: Nakł. Prowincji Polskiej OO. Bernardynów, 1933; Kamil Kantak, *Franciszkanie Polscy (1237–1517)*, t. 1, Kraków: Nakładem Prowincji Polskiej OO. Franciszkanów, 1937; Kamil Kantak, *Franciszkanie Polscy (1517–1795)*, t. 2, Kraków: Nakładem Prowincji Polskiej OO. Franciszkanów, 1938.

⁶ Александр Филюшкин, „Причины „Полоцкого взятия“ 1563 г. глазами современников и потомков“, in: *Вестник Санкт-Петербургского университета*, Санкт-Петербург, 2005, ser. 2: *История*, Nr. 3, p. 20–31; Александр Филюшкин, „Князь А. М.

ra bei šaltiniai, kur rašoma apie bernardinų konventus Lenkijos ir Lietuvos provincijose, Polocko miesto istoriją⁷, 1514 ir 1563 m. įvykius. Analizuojant literatūrą apie Maskvos kariuomenės Polocko miesto užėmimą 1563 m., nustebino rusų mokslininkų straipsnių gausa, tačiau pateikta informacija ir įvairios išvados bei prielaidos gali būti prieštaringai vertinamos Lietuvos istorikų. Būtina paminėti Sankt Peterburgo valstybinio universiteto profesoriaus Aleksandro Filiuškinio straipsnius ir monografijas⁸, kuriose tyrinėjamas Livonijos karo laikotarpis. Rašant apie Polocko bernardinų konvento kankinių ikonografiją, naudojamos Lietuvos dailės muziejuje ir Vilniaus Bernardinų bažnyčioje saugomų meno kūrinių vaizdų fonuotraukos ir įvairi dokumentacija.

Bernardinų ordino įkūrimo ir konventų steigimo istorija. XIV a. antroje pusėje spontaniškai kilęs pranciškonų ordino reformos judėjimas, vadovaujamas šv. Bernardino Sieniečio ir šv. Jono Kapestrano, siekė grįžti prie pradinės šv. Pranciškaus regulos, atmetant vėliau ordino konstitucijose įtvirtintas gautas privilegijas, lengvatas ir išlygas, 1446 m. gavo realią autonomiją paties ordino viduje. Vadinamieji observantai siekė reformuoti visą ordiną, o išrinktas generalinis vikaras šv. Jonas Kapestranas, norėdamas paskleisti ir įtvirtinti reformas, aktyviai steigė naujus konventus Centrinėje ir Rytų Europoje⁹. Būtent Lenkijoje ir kitose Rytų Europos šalyse observantai pradėti vadinti bernardiniais, norint juos atskirti nuo konventualų ir taip pagerbti šv. Bernardiną Sienietį¹⁰.

Курбский и Ливонская война“, in: *Вестник Санкт-Петербургского университета*, Санкт-Петербург, 2006, ser. 2: *История*, Nr. 3, p. 21–31; Александр Филюшкин, „Логика спора Ивана Грозного с Андреем Курбским“, in: *Герменевтика древнерусской литературы*, Москва: Знак, 1998, p. 236–263; Анна Хорошкевич, „Задачи русской внешней политики и реформы Ивана Грозного“, in: *Реформы и реформаторы в истории России*, Москва: Издательство РУДН, 1993, p. 25–36.

⁷ Ольга Левко, Георгий Штыхов, Тамара Габрусь, *Полоцк*, Минск: Белорусская наука, 2011.

⁸ Александр Филюшкин, *Изобретая первую войну России и Европы: Балтийские войны второй половины XVI века глазами современников и потомков*, Санкт-Петербург: Дмитрий Буланин, 2013; Александр Филюшкин, *История одной мистификации: Иван Грозный и „Избранная рада“*, Москва: Воронежский государственный университет, 1998; Сигурд Шмидт, *Россия Ивана Грозного*, Москва: Наука, 1999; Борис Флоря, *Русско-польские отношения и политическое развитие Восточной Европы во второй половине XVI – начале XVII в.*, Москва: Наука, 1978.

⁹ Rūta Janonienė, *op. cit.*, p. 19.

¹⁰ Viktoras Gidžiūnas, *op. cit.*, p. 36.

Vienas iš bernardinų konventų steigimo Rytų Europoje uždavinių jau nuo pat jų įsikūrimo pradžios buvo stačiatikių gražinimas Bažnyčios vienybėn¹¹. Tačiau dar šv. Jono Kapestrano 1453 m. įsteigtas bernardinų vienuolynas Krokuvoje, neturėdamas Šv. Sosto pavestos misijos užsiimti stačiatikių unija, turėjo iš pat pradžių išsiugdyti pakankamai vienuolių ir įkurti vienuolynus rusėnų bei maskvėnų gyvenamose srityse. Tačiau tik 1467 m. įkūrė Lenkijos provinciją, bernardinai galėjo užsiimti veikla stačiatikių tarpe¹².

XV a. antroje pusėje bernardinų ordinas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijoje turėjo įsteigtus vienuolynus Vilniuje (1469), Kaune (1471), Tikocine (1479) ir Polocke (1498)¹³. Šiose vietovėse įsikūrę bernardinai, vadovaudamiesi Florencijos Susirinkimo (1439–1445) nutarimais, pradėjo rūpintis ir stačiatikių gražinimu Romos Bažnyčiai. Pagal Gidžiūną, dėl kai kurių aukštų dvasininkų nuomonės, kad stačiatikiai grįždami Bažnyčios vienybėn privalo priimti lotynų apeigas ir persikrikštyti, Florencijos Susirinkimo nutarimų įgyvendinimas patyrė nesėkmę ne tik rusėnų ir maskvėnų, bet ir LDK teritorijose¹⁴. Tačiau ar tikrai tai buvo nesėkmė, nėra pakankamai nuoseklių tyrimų. Vien tik Polocko bernardinų konvento istorijos nagrinėjimas šiame straipsnyje atskleidė, kokią didelę įtaką galėjo turėti nedidelės grupės bernardinų vienuolių sielovados darbai stačiatikių tarpe.

Polocko bernardinų konventas. 1498 m. Polockui buvo suteiktos Magdeburgo miesto teisės¹⁵. Tais pačiais metais Didysis Lietuvos kunigaikštis Aleksandras Jogailaitis pakvietė atvykti į Polocką bernardinų ordino vienuolius ir paskyrė jiems vietą vienuolynui statyti. Tokį savo sprendimą jis sutvirtino bernardinams suteikiama privilegija¹⁶. Paties Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Aleksandro Jogailaičio nurodymu naujai įsteigtam Polocko konventui buvo perduota dalis Vilniaus bernardinų konvento brangenybių¹⁷.

¹¹ *Ibid.*, p. 106.

¹² Viktoras Gidžiūnas, *De initiis Fratrum Minorum de Observantia in Lituania (1468–1600)*, Quaracchi: Collegio di S. Bonaventura, 1970, p. 50–51.

¹³ Viktoras Gidžiūnas, „Pranciškonų observantų-bernardinų gyvenimas ir veikla Lietuvoje XV ir XVI amž.“, p. 37.

¹⁴ *Ibid.*, p. 107.

¹⁵ Ольга Левко, Георгий Штыхов, Тамара Габрусъ, *op. cit.*, p. 391.

¹⁶ Jan Fijałek, Władysław Semkowicz, *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej / Codex diplomaticus ecclesiae cathedralis necnon dioeceseos Vilnensis*, t. 2, Kraków: Komisja Historyczna Polskiej Akademii Umiejętności, 1932, p. 536–537.

¹⁷ Rūta Janonienė, *op.cit.*, p. 81.

Egzistuoja iki dabar dar nežinomas ryšys tarp Polocko miestui suteiktų Magdeburgo teisių ir bernardinų vienuolių pakvietimo įsikurti, nes būtent ir Magdeburgo miesto teisių privilegijos, ir kvietimas įsikurti bernardinų vienuoliams datuotini šv. Pranciškaus paminėjimo spalio 4 diena. Panašus sutapimas taip pat iš istorijos yra žinomas ir Gardino mieste, kai 1494 m. buvo įsteigtas vienuolynas, o miestui Magdeburgo privilegijos buvo suteiktos 1496 m.¹⁸ Gali būti, kad būtent įvairių vienuolynų steigimas paskatindavo ir paspartindavo Magdeburgo teisių bei privilegijų suteikimo procesus. Arba būdavo taip, kad miestas, norėdamas gauti Magdeburgo teises, privalėdavo leisti įkurti įvairių vienuolynų konventus savo teritorijoje¹⁹. Tokioms keliamoms prielaidoms pagrįsti reikalingi nuoseklesni tyrimai ir tai nėra šio straipsnio tema.

Naujai įsteigtą Polocko bernardinų konventą į Lenkijos provinciją priėmė pal. Vladislovas iš Gielniovo²⁰. Kadangi nebuvo įsteigta atskira parapija, tai Polocko konvento vienuoliai galėjo tik laiminti santuokas ir suteikti sakramentus perėjusiems iš stačiatikių į katalikų tikėjimą. Tokia privilegija dirbantiems tarp kitatikių buvo suteikta dar 1482 m.²¹ Pirmasis Polocko konvento gvardijonas, vadovavęs vienuolyno statyboms, buvo Leonas iš Lankuto miesto, kuris 1498 m. atvyko kartu su keturiais vienuoliais iš Vilniaus konvento²². Šiose pareigose gvardijonas Leonas išbuvo net 14 metų nuo 1498 iki 1512 m.²³, o vėliau iki 1512 m. rudens vadovavo Vilniaus šv. Pranciškaus ir šv. Bernardino bažnyčios atstatymo darbams Vilniuje²⁴.

Bernardinai, laikydamiesi Florencijos susirinkimo nutarimų ir jiems šv. Sosto suteiktų privilegijų (tokias pat privilegijas turėjo ir pranciškonai misionieriai Šventojoje Žemėje ir Bosnijoje), kurios iš popiežių Siksto IV ir

¹⁸ Наталия Мисаревич, „Магдебургское право как разновидность городского права“, in: *Гісторыя і сучаснасць: Беларуская дзяржаўнасць ва ўсходнеўрапейкім цывілізацыйным кантэксце: Зборнік навуковых прац, прысвечаных 90-годдзю з дня нараджэння І. А. Юхо*, Мінск: Бизнесофсет, 2012, p. 436.

¹⁹ *Ibid.*, p. 437.

²⁰ Wiesław Franciszek Murawiec, „Bracia mniejsi, zwani bernardynami, w Wielkim Księstwie Litewskim w latach 1468–1628“, in: *Pirmieji pranciškonų žingsniai Lietuvoje XIII–XVII a.*, p. 129.

²¹ *Ibid.*, p. 130.

²² Kamil Kantak, „Pierwsza prowincja Bernardynów litewskich. 1520–1571“, in: *Litwa i Ruś*, Wilno, 1912, t. IV, sąs. II, p. 67.

²³ Wiesław Franciszek Murawiec, *op. cit.*, p. 130.

²⁴ Rūta Janonienė, *op. cit.*, p. 65.

Inocento VIII buvo gautos bernardinų provincijos vikaro Marijono iš Jezioroko pastangomis²⁵, stačiatikių tarpe turėjo didelių pasiekimų²⁶. Ypač tokiais darbais pasižymėjo Vilniaus, Tikocino ir Polocko vienuolynai²⁷. O ir pirmasis Polocko konvento gvardijonas Leonas iš Lankuto, padedamas brolių bernardinų, labai daug kitatikių pakrikštijo²⁸. Net pats didysis Maskvos kunigaikštis Ivanas Vasiljevičius, matyt, suprasdamas kylančias grėsmes, dar 1502 m. piktinosi nauja „Romos bažnyčia“ Polocke²⁹.

Greičiausiai visi vienuoliai atvyko iš Vilniaus konvento. Ir tai tarsi patvirtina Jonas iš Komorovo, kuris kronikoje rašo, kad Vilniaus konventas veždavo savo gamybos liturginius rūbus ir altoriaus puošybinius elementus tik į Polocką. Taip pat ir Vilniaus konvento filijoje Budslave, kurios steigėjas 1504 m. buvo Aleksandras Jogailaitis, iš Vilniaus konvento buvo atvykę keturi vienuoliai³⁰. O ir pats Vilniaus konventas įsikūrė visai netoli į Polocką vedančio kelio pradžios. Matyt, tai lėmė pavestos „Rytų misijos“ tikslai ir bernardinų sielovados darbo tarp stačiatikių pobūdis³¹. Tikėtina, kad bernardinai galėjo mokyti rytų žemėse žmones ir rusėnų kalba, juolab kad būtent bernardinų užsakymu „Rytų misijos“ tikslams XV a. pabaigoje Krokuvoje nors ir trumpai buvo spausdinamos religinės knygos senąja slavų kalba, o ir popiežius Leonas X 1515 m. buvo suteikęs teisę aukoti mišias slavų kalba³².

Šioje straipsnio vietoje trumpai galima panagrinėti, kodėl Maskvos kunigaikštystei galėjo rūpėti Polockas ir jo žemės. Nagrinėjant artėjančio karo neišvengiamumą, išskiriamos dvi priežastys: Maskvos sienų su LDK neapibrėžtumas ir kylantys vietiniai konfliktai tarp maskvėnų, rusėnų bei lietuvių didikų ir pirklių, taip pat ideologiniai skirtumai³³. Įtakos turėjo ir išaugusi prekyba maskvėnų ir rusėnų gyvenamose teritorijose, nes ir Vakarų Dvinos (lat. Daugava), kuri prateka pro Polocką, ir Dniepro, ir Šiaurės

²⁵ *Ibid.*, p. 80.

²⁶ Florijonas Neviera, „Lietuvos pranciškonai observantai iki pirmosios provincijos įsikūrimo (1468–1530)“, in: *Lietuvių mokslo draugijos raštai*, Vilnius, 1935, kn. V, p. 221–222.

²⁷ Viktoras Gidžiūnas, *op. cit.*, p. 107.

²⁸ Kamil Kantak, „Pierwsza prowincja Bernardynów litewskich. 1520–1571“, p. 68.

²⁹ Kamil Kantak, *Bernardyni Polscy (1573–1795–1932)*, p. 178.

³⁰ Wiesław Franciszek Murawiec, *op. cit.*, p. 123.

³¹ Rūta Janonienė, *op. cit.*, p. 24.

³² *Ibid.*, p. 39.

³³ Александр Филюшкин, „Причины „Полоцкого взятия“ 1563 г. глазами современников и потомков“, p. 21.

Dvinos upės buvo didžiausi vandens prekybiniai keliai, kuriuos kontroliavo išskirtinai pirkliai iš Europos³⁴. Didelę reikšmę turėjo ir kitatikių krikštai. Kadangi tuo metu Polocko žemėse gyveno ne tik stačiatikiai, bet ir daug nekrikštytų žmonių, bernardinų vienuoliai per labai trumpą laiką pakrikštijo keletą tūkstančių žmonių, kurie įsikūrė gyventi netoli vienuolyno. Įdomu yra tai, kad tarp naujai pakrikštytų stačiatikių buvo ir labai garsių bei turtingų giminių. Paminėtina rusėnų kilmės pirklų Skorinų šeima³⁵ – garsiausias iš jų buvo Pranciškus Skorina, 1517 m. Vilniuje įkūręs spaustuvę ir išleidęs pirmąsias knygas rusėnų kalba³⁶.

Polocko bernardinų konvento gvardijono Bonaventūros kankinystė 1514 m. Maskvos kunigaikščiams įgaunant vis daugiau galių, prasidėjo dažni išpuoliai ir į LDK valdomas teritorijas. Maskvėnų kariuomenė pasiekdavo ir Polocko miestą. Būtent vieno tokio išpuolio metu 1514 m. buvo nužudytas gvardijonas tėvas Bonaventūras iš Lietuvos³⁷. Tai galėjo būti antrojo karo su Maskvos kunigaikščiu Vosyliumi III metu, kai rusėnų kariuomenė įsiveržė į Polocką ir puolė vienuolyną, tačiau vadovaujami vėliau kovoje kritusio gvardijono Bonaventūros, vienuoliai narsiai gynėsi³⁸.

Šio straipsnio autoriui pavyko aptikti anksčiausią žinomą gvardijono Bonaventūros kankinystės paminėjimą airių kilmės pranciškonų teologo Luke'o Waddingo parašytoje ir 1650 m. išspausdintoje knygoje *Scriptores Ordinis Minorum*:

BONAVENTURA LITHUANUS Guardianus occisus est à Moscouitis an. 1514.³⁹

Taip pat Bonaventūras paminėtas ir Arthuro Du Monstier (1586–1662) parašytoje ir 1653 m. išspausdintoje knygoje *Martyrologium Franciscanum*:

³⁴ Генрих Штаден, *О Москве Ивана Грозного: Записки немца-опричника*, Москва: Издательство М. и С. Сабашниковых, 1925, p. 10.

³⁵ Kamil Kantak, *op. cit.*, p. 179.

³⁶ Vytautas Ališauskas, „Autorius ir autorius: 1517 ir 1581 m.“, in: *Naujasis Židinys-Aidai*, Vilnius, 2005, Nr. 6, p. 227.

³⁷ Rūta Janonienė, *op. cit.*, p. 121.

³⁸ Viktoras Gidžiūnas, *op. cit.*, p. 109.

³⁹ Luke Wadding, *Scriptores Ordinis Minorum. Quibus accessit Syllabus illorum, qui ex eodem Ordine pro fide Christi fortiter occubuerunt. Prioresatramento, posteriores sanguin Christianam religionem asseruerunt*, Romae: Ex Typographia Francisci Albert Tani, 1650, p. 455.

Beati Bonaventure, Martyr. Hie sortis Athleta Christi, in prima irruptione Moscouitarum, Martyrium passus est, cum esset illius urbis Conuentus Guardianus anno 1514.⁴⁰

Taip pat Bonaventūras paminėtas tos pačios knygos pabaigoje pagal regionus: POLOCI in Lithuania./Bonaventura, Martyr. 21. Maii.⁴¹

Gvardijonas Bonaventūras iš Lietuvos paminėtas ir 1736 m. išspausdintoje knygoje *Annales minorum seu trium ordinum A S. Francisco Institutorum*:

In prima incursione Moscovitarum anno MDXIV. martrium perpessus est Bonaventura Lithuanus Guardianus.⁴²

Pranciškonų ordino kronikininko Joannes Hyacinthuso Sbaralea (Giovanni Giacinto Sbaraglia, lot. Joannes Hyacinthus Sbaralea, 1687–1764) tik 1806 m. išleistoje knygoje *Supplementum et castigatio ad scriptores* paminėtas ir Bonaventūras, tačiau nėra nurodyta nei vieta, nei rašytiniai šaltiniai, kuriais remiantis minima kankinystė:

Bonaventura... in Lithuania.⁴³

Nors Bonaventūras iš Lietuvos yra paminėtas kaip kankinys aukščiau tekste pateiktose knygose, tačiau senuose metraščiuose ir kronikose šio straipsnio autoriui nepavyko surasti papildomos informacijos apie kankinystės aplinkybes. Tai gali būti tolesnių tyrinėjimų sritis.

Grįžtant prie nagrinėjamos temos būtina žinoti, kad Polocko bernardinų konventas nebuvo įsikūręs pačiame mieste, o menkai įtvirtintame priemiestyje, ir dėl to ne vieną kartą nukentėjo per maskvėnų išpuolius. Kadangi visi pastatai buvo mediniai, tai pražūtingi gaisrai per priešų puolimus buvo dažni, tačiau ir vienuolynas, ir bažnyčia buvo atstatomi iš naujo.

⁴⁰ Arthur Du Monstier, *Martyrologium franciscanum, in quo sancti, beati, aliique servi Dei, martyres, pontifices, confessores, ac virgines, qui tum vitae sanctitate, tum miraculorum gloria, claruere: in universo ordine FF. Minorum, toto orbe terrarum, cunctis usque nunc saeculis; per omnes provincias observantium, discalceatorum, recollectorum etc. conventualium, capucinatorum, etc. monialium, clarissarum, urbanistarum, etc. necnon utriusque sexus tam secularium quam regularium tertiariorum, recensentur*, Parisiis: Apud Edmundum Couterot, 1653, p. 221.

⁴¹ *Ibid.*, p. 664.

⁴² *Annales minorum seu trium ordinum A S. Francisco Institutorum*, Romae: Typis Rochi Bernabò, 1736, p. 169.

⁴³ Joannes Hyacinthus Sbaralea, *Supplementum et castigatio ad scriptores trium ordinum S. Francisci a Waddingo, aliisque descriptos; cum adnotationibus ad Syllabum martyrum eorundem ordinum*, Romae: ex typographia S. Michaelis ad ripam apud Linum Contedini, 1806, p. 851.

Warrhaftige und erschreckliche Zeitung von dem grausamen Feind dem Moskowiter, Augsburg, 1563

Daug prie tokių statybų ir reikmenimis, ir medžiagomis, ir meistrais prisidėjo Vilniaus bernardinų konventas. O ir Aleksandras Jogailaitis padėjo lėšomis⁴⁴.

Polocko bernardinų konvento gvardijono Pauliaus, Dominiko, Adomo, Martino ir Vaclovo kankinystė 1563 m. Bernardinų konventas Polocke veikė iki 1563 m., kai Ivano Rūsčiojo vadovaujama maskvėnų kariuomenė užėmė šį miestą.

Nors ir buvo pasirašyta trapi taikos sutartis po Livonijos karo tarp LDK bei Maskvos kunigaikštystės, taip pat buvo bandoma šią sutartį pratęsti nors iki 1562 m. vasaros, abi konfliktuojančios pusės ruošėsi artėjančiam neišvengiamam karui⁴⁵. Tačiau LDK buvo tikima, kad jei ir prasidėtų karas, būtų puolamas Kijevas⁴⁶.

Bet jau 1562 m. lapkričio mėn. Ivanas Rūstusis įsakė ruoštis karo žygiui būtent į Polocką, o gruodžio 23 d. su savo kariuomene iš Možaisko pajudėjo

⁴⁴ Kamil Kantak, *op. cit.*, p. 178.

⁴⁵ Александр Филюшкин, *op. cit.*, p. 21.

⁴⁶ *Ibid.*, p. 22.

link Didžiųjų Lukų miesto, kurį pasiekė sausio 6 d.⁴⁷ Po trumpos apgulties nuo sausio 31 d. Polockas buvo užimtas vasario 15 d.⁴⁸

Štai kaip apie to meto įvykius, kuriuose paminėti bernardinų kankiniai, rašo kronikininkas Motiejus Strykovskis (lenk. Maciej Strykowski, lot. Matys Strycovius, 1547 – apie 1593) 1582 m. Karaliaučiuje išleistoje *Lenkijos, Lietuvos, Žemaičių ir visos Rusijos kronikoje*:

Taktedy 15. dnia Lutego Moskiewski Polocko opanował / gdzie Tatarowie Mni-chow Bernardinow posiekli.⁴⁹

Beveik identiškas Strykovskiui tekstas yra ir Marcino Bielskio (apie 1495–1575) parašytoje ir 1597 m. išleistoje *Lenkijos Kronikoje*⁵⁰:

Tak tedy dnia 15 miesiaca Lutego w roku 1563. Moskiewski Polocko wziął, gdzie Bernardyny Mnichy Tatarom wszystkie posiec kazal, y Zydy w Dzwynie potopic.⁵¹

Jau minėtoje *Scriptores Ordinis Minorum* yra paminėti penki nežinomi kankiniai iš Polocko:

ANONYMI quinque Palociae in Lithuania à Tartaris, et Moscouitis urbem il-lam, et conuentum incenditibus capti (caeteris fibi fuga confulentibus) crude-liter iugulati funt.⁵²

Pirmą kartą penki Polocko kankinių vardai minimi Arthuro Du Mons-tier *Martyrologium Franciscanum*:

B. quinque Fratrum Martyrum. Excserunt e vita ann. 1563, quando illa Polo-cia seu Polocia ciuitas, una cum Conuentu Fratrum a Tartaris Moschouitisque

⁴⁷ *Ibid.*, p. 24.

⁴⁸ Александр Кадира, „Участие стрельцов во взятии Полоцка Иваном IV Грозным в 1563 году“, in: *Вестник Воронежского государственного университета*, Москва, 2012, ser. *История, политология, социология*, Nr. 1, p. 107–108.

⁴⁹ Maciej Strykowski, *Która przedtym nigdy światła nie widziała. Kronika Polska Litewska, Żmudzka, y wszystkiej Rusi Kijowskiej, Moskiewskiej, Siwierskiej, Wołyńskiej, Podolskiej, Podgorskiej, Podlaskiej, etc. Y rozmaite przypadki wojenne y domowe, Pruskich, Mazowieckich, Pomorskich y innych Królestwu Polskiemu y Wielkiemu Księstwu Litewskiemu przyległy*, Króle-wiec: Drukowano w Krolewcu u Gerzego Osterberga, 1582, p. 771.

⁵⁰ Joachim Bielski, *Kronika Polska Marcina Bielskiego. Nowo przez Ioach. Bielskiego synaiego wydana*, Kraków: Drukarnia Jakoba Siebeneychera, 1597.

⁵¹ *Zbior dzieiowpisow Polskich we czterech tomach zawart, t. 1: Kronika Marcina Bielskiego, niegdys w Krakowie drukowana, teraz z nowu z doprowadzeniem az do Augusta III przedrukowana*, Warszawa: Drukrania J. K. Mci y Rzeczypospolitey u XX Societatis Jesu, 1764, p. 557.

⁵² Luke Wadding, *op. cit.*, p. 450.

incendio consumpta est. ... a quo vocantur, Paulus Guardianus, Dominicus, Martinus, Venceslaus, & Adamus.⁵³

Toje pačioje knygoje toliau tekste kankiniai paminėti kiekvienas atskirai:

Adamus, Martyr, Polociae. 21. Martii.⁵⁴

Dominicus Martyr, Polonię. 21. Mars.⁵⁵

Martinus Martyr, Polociae. 11⁵⁶. Mars.⁵⁷

[...]⁵⁸

Venceslaus Martyr. Poloniae. 21. Martii.⁵⁹

1736 m. išleistame įvairių autorių papildytame veikale *Annales minorum seu trium ordinum A S. Francisco Institutorum* randami jau ir kankinių vardai:

Locus erat perquam opportunus trium gentium Lithuanicae, Moscovitivae & Ruthenae conversioni, sed a Moscovitis tertio & quarto destructus, licet multorum Patrum suffragiis derelinqui juberetur, nihilominus Superiorum suit semper sententia, ut conservaretur propter vastissimae gentis instructionem, & praedicatorum in cicuitu inopiam. Tandem anno MDLXIII. capta urbe, destructaque arce, Conventus hic solo aequatus est a Tartaris & Moscovitis, sub Moscoviae tyranno Joanne Basilide, occifis etiam quique Fratibus, Paulo Guardiano, Dominico, Martino, Venceslao & Adamo.⁶⁰

Pranciškonų ordino kronikininko Joannes Hyacinthuso Sbaralea knyga *Bullarium Franciscanum romanorum pontificum constitutiones epistolas* (1768)⁶¹, kurioje surinkti įvairūs dokumentai, liečiantys ir beatifikacijos reikalus, tačiau apie Polocko kankinius čia nieko nerašoma. Tik 1806 m. išleistoje to paties autoriaus knygoje *Supplementum et castigatio ad scriptores*, kurioje nuosekliai nurodomi visi pranciškonų ordino kankinių, palaimintųjų ar šventųjų paminėjimai rašytiniuose šaltiniuose, yra paminėti ir Polocko kankiniai,

⁵³ Arthur Du Monstier, *op. cit.*, p. 127.

⁵⁴ *Ibid.*, p. 673.

⁵⁵ *Ibid.*, p. 682.

⁵⁶ Spausdinimo klaida – vietoj 11 turi būti 21.

⁵⁷ *Ibid.*, p. 694.

⁵⁸ Nėra gvardijono Pauliaus.

⁵⁹ *Ibid.*, p. 702.

⁶⁰ *Annales minorum*, p. 169.

⁶¹ Joannes Hyacinthus Sbaralea, *Bullarium Franciscanum romanorum pontificum constitutiones epistolas, ac diplomata continens tribus ordinibus minorum, clarissarum et poenitentium a seraphico patriarcha sancto Francisco institutis concessa ab illorum exordio ad nostra usque tempora*, Romae: S.-C. de Propaganda Fide, 1768.

tačiau jau ne kartu, o atskirai. Taip pat nėra nurodyti jokie rašytiniai šaltiniai, o ir patys kankiniai pažymėti tik regioniniame sąrašė:

Index Topographicus / In Lithuania, Polonia, et Russia.

Adam Polonus Polociae / Dominicus N. Polocensis Polociae / Martinus N. Polociae / Paulus N. Polociae / Venceslaus Polocensis Polociae.⁶²

Po 1563 m. Polocko bernardinų konvento sunaikinimo vienuoliai bernardinai į miestą sugrįžo tik 1696 m. Polocko vaivados Dominyko Sluškos kvietimu. Tačiau konventas įsikūrė jau kitoje vietoje kairiajame Vakarų Dvinos upės krante. Naujo vienuolyno ir bažnyčios statybos vieta buvo parinkta apsaugota įvairių gamtinių kliūčių – iš vakarų pusės tekėjo Kreivasis upelis, rytų pusėje buvo gili natūrali dauba⁶³. 1831 m. vienuolynas buvo uždarytas⁶⁴.

Ikonografija. Iki dabar šio straipsnio autoriui nėra žinomas nė vienas 1514 m. kankinio mirtimi žuvusio gvardijono Bonaventūros atvaizdas. Gali būti, kad bernardinų konvento bažnyčiose tokie atvaizdai buvo, tačiau dėl savo bendravardžio bažnyčios mokytojo šv. Bonaventūros⁶⁵ gausesnės kulto apraiškų, vaizdiniai gali būti painiojami.

Iš Vilniaus Šv. Pranciškaus Asyžiečio ir šv. Bernardino Sieniečio bažnyčios ir bernardinų vienuolyno interjere buvusių penkių *Polocko kankinių* ciklo kūrinių šiuo metu žinomi tik trys molbertinės tapybos kūriniai. Visi nagrinėjami paveikslai yra iš Lietuvos dailės muziejaus fondų, išskyrus *Polocko kankinio bernardino Dominyko* paveikslą, kuris šiuo metu saugomas Vilniaus Bernardinų bažnyčioje. Minėtieji paveikslai iš muziejaus fondų pirmą kartą restauruoti ir eksponuoti parodoje „Lietuvos vienuolynų dailė“.

Paveikslai *Polocko kankinys bernardinas gvardijonas Paulius*⁶⁶, *Polocko kan-*

⁶² Joannes Hyacinthus Sbaralea, *Supplementum et castigatio ad scriptores trium ordinum S. Francisci a Waddingo, aliisque descriptos; cum adnotationibus ad Syllabum martyrum eorundem ordinum*, Romae: ex typographia S. Michaelis ad ripam apud Linum Contedini, 1806, p. 851.

⁶³ Александр Соловьёв, „Здание пекарни бернардинского монастыря“, in: *Вестник Полоцкого государственного университета*, Новополоцк, 2012, ser. F: *Строительство. Прикладные науки*, Nr. 16, p. 19.

⁶⁴ *Ibid.*, p. 20.

⁶⁵ Bonaventūras, lot. Bonaventura da Bagnoregio, 1221–1274.

⁶⁶ LDM, Inv. Nr. Ap P 640 Pm 217 B 587, drobė, aliejinė tapyba, 130 × 123 cm. Restauravimo protokolas Nr. 18/6918, restauratorius Balys Pakštas. Paveikslas LDM fonduose nuo 1954 m. Gautas iš Vilniaus dominikonų Šv. Dvasios bažnyčios. Į Vilniaus dominikonų Šv. Dvasios bažnyčią pateko iš Vilniaus arkivyskupijos kurijos apie 1949 m. (1949-07-29 aktu

Nežinomas XVIII a. vidurio autorius. *Polocko kankinys guardijonas Paulius*. LDM, Inv. Nr. Ap P 640 Pm 217 B 587, drobė, aliejinė tapyba, 130 × 123 cm

Nežinomas XVIII a. vidurio autorius. *Polocko kankinys bernardinus Adomas*. LDM, Inv. Nr. Ap 2514 T 5525 ED 3199, drobė, aliejinė tapyba, 131 × 123 cm

*kinys bernardinus Adomas*⁶⁷ ir *Polocko kankinys bernardinus Dominykas*⁶⁸ gali būti sukurti nežinomo XVIII a. vidurio Lietuvos tapytojo, galbūt bernardinų vienuolio. Tokį meno kūrinių datavimą patvirtina gamtamoksliniai tyrimai, kurių išvadose teigiama, kad grunto ir dažų sluoksnių sudėtis būdinga XVIII a. vidurio paveikslų tapybai.

Vilniaus miesto Vykdomojo komiteto Finansų skyriaus inspektorius Dudonis perdavė, o Vilniaus kurijos atstovas kunigas Jonas Elertas perėmė pagal Vilniaus arkivyskupijos kurijos įgaliojimą Nr. 515/49 m. Vilniaus Bernardinų bažnyčios likusį turtą; Vladas Drėma, *Vilniaus bažnyčios: Iš Vlado Drėmos archyvo*, sudarytojai Audronė Léverienė, Arturas Mickevičius, Rita Mosiejienė, Vilnius: Versus aureus, Kultūros paveldo departamentas prie Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos, 2008, p. 101).

⁶⁷ LDM, Inv. Nr. Ap 2514 T 5525 ED 3199, drobė, aliejinė tapyba, 131 × 123 cm. Restauravimo protokolas Nr. 93/6743, restauratorė Teresė Blažiūnienė. Paveikslas LDM fonduose nuo 1954 m. Gautas iš LTSR valstybinio dailės instituto (dabar Vilniaus dailės akademija), 1954-12-30 aktu iš LTSR dailės instituto rinkinių perėmė Vilniaus dailės muziejus (Vladas Drėma, *op. cit.*, p. 103).

⁶⁸ Nuo 2007 m. Vilniaus Bernardinų bažnyčios nuosavybė. Paveikslas gautas iš Paberžės bažnyčios. Paberžės bažnyčioje paveikslas, spėjama, pateko iš Vilniaus arkivyskupijos kurijos. Drobė, aliejinė tapyba, 131 × 123 cm.

Paveikslas *Polocko kankinys bernardinus gvardijonas Paulius* restauruotas 1998 m. Paveikslas *Polocko kankinys bernardinus Adomas* buvo išstemptas medinėmis vinimis ant autorinio porėmio. Ant porėmio vertikalaus skersinio yra užrašas tušu lenkų kalba⁶⁹. Paveikslas restauruotas 1997–1998 m. Paveikslas *Polocko kankinys bernardinus Dominykas* pirmą kartą restauruotas apie 1970–1980 m.⁷⁰ Paveikslo būklė iki restauravimo nėra žinoma. Gamtamoksliniais tyrimo metodais netyrinėtas.

Tyrinėjant ikonografiją, šio straipsnio autorius atkreipė dėmesį, kad *Polocko kankinių* ciklo atvaizdų tapybos maniera labai artima paveiksliui *Palaimintasis Silvestras*⁷¹, kuris nutapytas nežinomo

XVII a. pabaigos – XVIII a. pradžios Lietuvos tapytojo ir LDM tapybos fonduose yra nuo 1954 m.⁷² Radiografiniai tyrimai⁷³ atskleidė, kad paveikslas visas iš naujo pertapytas su senos autorinės kompozicijos pakeitimais. Apžiūrėjus matyti, kad paveikslas užtapytas, bet užtapymai atlikti nenuėmus

Nežinomas XVIII a. vidurio autorius. *Polocko kankinys bernardinus Dominykas*. Vilniaus Bernardinų bažnyčia, drobė, aliejinė tapyba, 131 × 123 cm

⁶⁹ Užrašas užteptas aliejiniais dažais. Per papildomą apžiūrą 2008-03-05 atidengta dalis teksto: „Trzej Krolow... // Nabyty przezemnie...“ Tai gali būti paveikslo buvimo vietos įvardijimas – Vilniaus Bernardinų bažnyčioje yra Trijų Karalių koplyčia. Apie šioje koplyčioje buvusius paveikslius šiuo metu informacijos nėra.

⁷⁰ Pagal restauravimo braižą tai galėtų būti tuo metu privačiai įvairiose bažnyčiose restauravusios Elena Šmigelskaitės restauravimas, nes jos restauravimo metodams yra būdingas autorinio pagrindo dubliavimas gruntuota drobe ir autorinių užlankų gruntuavimas restauraciniu gruntu.

⁷¹ LDM, Inv. Nr. T 6170 Ap 2622 ED 67 728, drobė, aliejinė tapyba, 178 × 106 cm. Restauravimo protokolai Nr. 529/17 ir Nr. 21/692.

⁷² 1954-12-03 aktu Valstybinis Vilniaus dailės muziejus (dabar – LDM) perėmė iš LTSRS valstybinio dailės instituto (dabar – VDA) Vilniaus Bernardinų bažnyčios ir vienuolyno paveikslą *Šv. Silvestras*.

⁷³ UV ir rentgenas.

rėmo, nes autorinės tapybos sluoksnis matomas visuose kraštuose. Nors paveikslas nutapytas XVII a. pabaigoje arba XVIII a. pradžioje, dėl nežinomos priežasties jis pertapytas XVIII a. viduryje.

Palyginus XVIII a. viduryje užtapytą *Palaimintojo Silvestro* ir *Polocko kankinių* ciklo paveikslus, akivaizdžiai pastebima stilistinių tapybos ir spalvinės gamos tarpusavio panašumų. Tai itin akivaizdu dangaus srityje – jo spalvinė gama ir atlikimo maniera beveik identiška visuose kūriniuose. Be to, lyginant paveiksluose vaizduojamų asmenų veido bruožus, pastebimas to paties dailininko tapybos stilius – ilgos blakstienos, dideli akių vokai, ryškios antakių linijos, išraiškingos ausų formos, mimikos raukšlės ir kampuoti smakrai. Pažymėtina, kad šiuose paveiksluose net įrašai lotynų kalba apatinėje dalyje turi stilistinių panašumų žiūrint į šrifto formą ir užrašymo būdą⁷⁴, tačiau tai dar reikalauja papildomų tyrimų, nes šiuo metu neaišku, ar paveikslo *Palaimintasis Silvestras* užrašas yra autentiškas, ar paryškintas XIX a. Remiantis šia informacija galima teigti, kad paveikslas *Palaimintasis Silvestras* atnaujintas pilnai pertapant autorinę kompoziciją to paties dailininko, kuris nutapė *Polocko kankinių* ciklo paveikslus.

Rūta Janonienė išaiškino, kad Vilniaus Bernardinų vienuolyno koridorius 1752 m. buvo remontuojamas ir ten pakabinti šeši nauji paveikslai⁷⁵. Remiantis gamtamokslinių tyrimų rezultatais, kuriuose teigiama, kad *Polocko kankinių* ciklo paveikslai gali būti sukurti XVIII a. viduryje, o *Palaimintojo Silvestro* pertapymo data tokia pati, galima daryti prielaidą, kad literatūroje paminėti kūriniai yra penki naujai nutapyti *Polocko kankinių* ciklo ir atnaujintas *Palaimintojo Silvestro* paveikslas. Nors įrašas ant paveikslo *Polocko kankinys bernardinus Adomas* porėmio galbūt nurodo galimą *Polocko kankinių* ciklo paveikslų buvimo vietą, tačiau tikrai žinoma, kad XX a. pradžioje jie buvo pietiniame vienuolyno koridoriuje⁷⁶.

Polocko kankinių ciklo paveikslai gali būti sukurti 1752 m., siekiant iniciuoti kankinių beatifikacijos procesą, galbūt savaip konkuruojant su pranciškonais konventualais, kurie XVIII a. viduryje bandė aktualizuoti 14 Vilniaus kankinių kultą⁷⁷. Palyginus *Polocko kankinių* ciklo paveikslus su panašaus laikotarpio pranciškonų konventualų aplinkoje sukurtais paveikslais⁷⁸ *Keturio-*

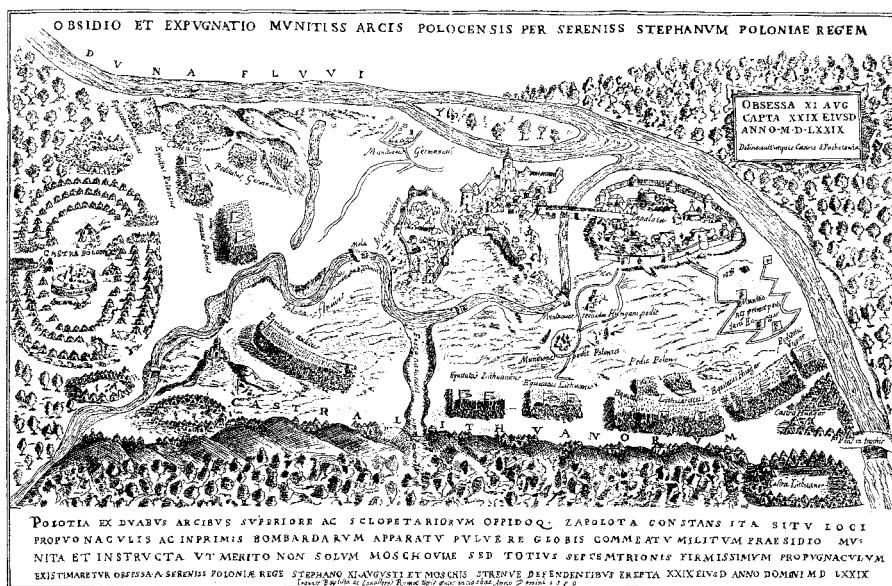
⁷⁴ Ypač tai pastebima „t“ raidės rašyme.

⁷⁵ Rūta Janonienė, *op. cit.*, p. 210.

⁷⁶ *Ibid.*, p. 252.

⁷⁷ *Ibid.*

⁷⁸ Iki 1940 m. buvo Vilniaus Švč. M. Marijos Ėmimo į dangų (pranciškonų konventualų) bažnyčioje.

Stanisław Pacholowiecki. *Polockas*. 1579

likos pranciškonų nukankinimas Vilniuje⁷⁹ ir Pranciškonų triumfas danguje⁸⁰, aki-vaizdžiai pastebimas noras išaukštinti minėtus kankinius ir skleisti vizualiąsias žinias apie jų kankinystes.

Gali būti ir daugiau iki dabartinių laikų Lenkijos, Lietuvos, Baltarusijos ir Ukrainos teritorijų bažnyčiose ar įvairių muziejų fonduose išlikusių, bet neidentifikuotų bernardinų konventuose buvusių *Polocko kankinių* ciklo atvaizdų. Tokių paveikslų atpažinimą apsunkina įrašų nebuvimas arba bernardinų kankinių panašios kankinystės vaizdavimo būdas. Nors lenkų menotyrininkė Dorota Piramidowicz teigia, kad Gardino bernardinų konvento Šv. Kryžiaus Atradimo bažnyčioje yra Polocko kankinių ciklo paveiksłai⁸¹, tačiau čia reikalingas nuoseklesnis tyrimas.

⁷⁹ Nežinomas XVIII a. Lietuvos dailininkas, LDM, Inv. Nr. T 937, drobė, aliejinė tapyba, 100 × 220 cm.

⁸⁰ Nežinomas XVIII a. Lietuvos dailininkas, LDM, Inv. Nr. T 936, drobė, aliejinė tapyba, 100 × 220 cm.

⁸¹ Dorota Piramidowicz, „Kościoł p.w. Znalezienia krzyża św. i klasztor pobernardynski w Grodnie“, in: *Kościóły i klasztory Grodna: Materiały do dziejów sztuki sakralnej na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej*, d. IV: *Kościóły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa trockiego*, t. 1, opracowała Maria Kałamajska-Saeed, Dorota Piramidowicz, Kraków, 2012, p. 41–42.

Išvados. Išnagrinėjus surinktą informaciją, galima teigti, kad Polocko kankinių istorija Lietuvos istoriografijoje yra tyrinėta menkai. Atkreiptinas dėmesys, kad 1514 m. kankinio mirtimi žuvęs Polocko bernardinų konvento gvardijonas Bonaventūra iš Lietuvos yra daug kartų paminėtas įvairiose kronikose ir kankinių aprašymuose. Gali būti, kad buvo pradėtas ir beatifikacijos procesas. 1563 m. Polocke žuvę penki bernardinų vienuoliai įvairiose kronikose yra bevardžiai, ir tik XVII a. viduryje aptinkami jų vardai. Įdomu yra tai, kad Rusijos ir Ukrainos mokslininkai įvairiose maskvėnų ir rusėnų kronikose aptinka skirtingą žuvusių vienuolių skaičių. Tačiau tai nėra šio straipsnio tyrimas.

Apibendrinant ikonografinius vaizdus, galima teigti, kad Vilniaus Bernardinų bažnyčioje buvę penki Polocko kankinių paveikslai, nutapyti XVIII a. viduryje konkuruojant su pranciškonais konventualais, kurie mėgino išplėsti 14 Vilniaus pranciškonų kankinių kultą. Taip pat šiame straipsnyje liko nepateikti mokslinėje literatūroje pasitaikantys kankinių atvaizdai, kuriuose įvairių šalių istorikai ar menotyrininkai bando išvelgti Polocko kankinius. Tačiau nesant pagrįstų faktų, tai lieka tolimesnių tyrimų dalimi.

THE HISTORY OF THE 1514 AND 1563 MARTYRS
OF THE POLOTSK BERNARDINE CONVENT:
THE HISTORIOGRAPHIC AND ICONOGRAPHIC ASPECT

Juozapas Blažiūnas

Summary

It is known that in 1498 the rights of a Magdeburg city were granted to Polotsk and in the same year Lithuanian Grand Duke Aleksandras Jogailaitis invited the monks of the Bernardine Order to come to Polotsk and assigned a place for building their monastery. He confirmed this decision by granting a privilege to the Bernardines. By a directive of Lithuania's Grand Duke himself, part of the treasures of the Vilnius Bernardine Convent were handed over to the newly established Bernardine convent. The Blessed Wladyslaw of Gielniow admitted the newly established Bernardine convent into the Province of Poland. Most likely all the monks came from the Vilnius convent.

The Bernardines, adhering to the decisions of the Council of Florence and the privileges bestowed on them by the Holy See, had great success among the Orthodox believers. Because at that time in the Polotsk lands there lived not only

Orthodox, but also many not baptized, the Bernardine monks in a very brief time baptized several thousand people.

As the princes of Moscow gained ever more power, frequent attacks on the territories ruled by the GDL began. The army of the Muscovites would also reach the city of Polotsk. Namely during one of these attacks in 1514 the monastery guardian Father Bonaventure from Lithuania was killed. This could have been during the second war with Moscow Prince Vasily III, when the Ruthenian army invaded Polotsk and attacked the monastery, however, being led by the later in the battle fallen guardian Bonaventure, the monks defended bravely.

The article provides extracts in the original language of the earliest known commemorations of the guardian Bonaventure. Although Bonaventure from Lithuania is mentioned as a martyr in the provided fragments of the publications, however, the author of this article was unable to find additional information about the circumstances of the martyrdom in the old yearbooks and chronicles.

Up to now the author of this article does not know a single picture of the guardian Bonaventure who died as a martyr in 1514. It may be that there were such pictures in the churches of the Bernardine convent, however, due to the much more numerous expressions of the cult of the same name teacher of the church St. Bonaventure pictures could be mixed up.

The Bernardine convent in Polotsk operated until 1563 when the Muscovite army led by Ivan the Terrible after a brief siege took over the city on February 15. As martyrs perished the guardians Paulius, Vaclovas, Adomas, Martynas and Dominykas. Various yearbooks, chronicles and books of "Martyrs" write about this; however the names of the five martyrs of Polotsk are mentioned only from 1653.

From the former five works of the cycle of the *Martyrs of Polotsk* that were in the interiors of the St. Francis of Assisi and St. Bernardino of Siena churches as well as the Bernardine monastery in Vilnius at this time are known only three Molbert style paintings, created by an unknown painter of the middle of the 17th century, perhaps a Bernardine monk.

There maybe also more pictures of the former *Martyrs of Polotsk* cycle surviving but not identified until the present in the churches in Poland, Lithuania, Belarus and Ukraine and the funds of various museums. The absence of entries or the manner of the depiction of the similar martyrdom of Bernardine martyrs makes more difficult the recognition of such pictures.

LEONO SAPIEGOS POLITINĖS GRUPOUOTĖS GALIOS AKUMULIAVIMO MECHANIZMAI: ALEKSANDRO KORVINO GOSEVSKIO ATVEJIS

VLADAS LIEPUONIUS

1. Įvadas. Leonas Sapiega (1557–1633) savo politine įtaka ir gyvenimo pasiekimais buvo pirmasis, tikrai išskirtinis Sapiegų giminės narys. Gimęs antraeilėje Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK) senatorių giminėje, per itin ilgą savo gyvenimą padarė stulbinamą karjerą ir sugebėjo užimti pačius aukščiausius valstybės postus¹. Vis dėlto ši asmenybė dar nėra sulaukusi pakankamo istorikų dėmesio ir yra suvokta labai vienušiais. Iki šiol istoriografijoje pabrėžti tik paskiri jo gyvenimo momentai, dėmesį labiausiai sutelkiant ties jo kultūrine veikla (bažnyčių fundatorius) ar nuopelnais teisėkūroje². Tačiau lyg ir nuošalyje paliktos jo politinės ambicijos ir tikslai reikalauja didesnio istorikų dėmesio ir tyrimų, išsprūstančių iš klasikinės, gyvenimą nuo gimimo iki mirties pristatančios, biografijos rėmų³. O naujausias LDK kancleriui skirtas veikalas⁴ koncentruojasi ties jo veikla formuojant LDK užsienio politiką ir tik iš dalies užpildo egzistuojančią spragą⁵. Trūksta ne tik išsamios politinės biografijos, bet ir neatsakyti

¹ Sapiega 1585 m. tapo LDK pakancleriu, 1589 m. – kancleriu, 1623 m. – Vilniaus vaita, 1625 m. – LDK didžiuoju etmonu.

² Simptominiu darbu laikytume parodos katalogą, kuriame Sapiega pristatomas pirmausia kaip „Lietuvos Solonas“; žr. *Kryžiai yra dorybės ženklas, o strėlė – pergalės... Sapiegos – valstybininkai, meno mecenatai ir kolekcininkai*: Tarptautinės parodos katalogas, sudarytojai Vydas Dolinskas, Birutė Verbiejūtė, Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2012.

³ Stanislovas Lazutka, *Leonas Sapiega: gyvenimas, valstybinė veikla, politinės ir filosofinės pažiūros*, Vilnius: Margi raštai, 1998.

⁴ Arkadiusz Czołówek, *Piórem i buławą: Działalność polityczna Lwa Sapiehy kanclerza litewskiego, wojewody wileńskiego*, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2012.

⁵ Plačiau žr. Vladas Liepuonius, „Pastabos didelei studijai apie didelį žmogų“, [rec.], in: *Lietuvos istorijos studijos*, Vilnius, 2014, t. 34, p. 131–134.

lieka klausimai, kada Sapiega tapo savarankiškas, nuo Radvilų nepriklausomas politikas? Kas lėmė tokią greitą ir įspūdingą karjerą? Koks buvo LDK kanclerio galios pagrindas – žemės valdos ir sukauptas turtas ar užimamas urėdas? Kas buvo artimiausi jo politiniai sąjungininkai? Galiausiai, kokia buvo jo pozicija konkrečiose politinėse situacijose?

Šiame straipsnyje neįmanoma pateikti atsakymų į visus aukščiau išvardytus klausimus. Todėl savo dėmesį telkiu į Sapiegos galios pagrindą – jo politinę grupuotę. Tiksliau, noriu pristatyti grupuotės veikimo mechanizmą per vieną jos dėmenį – LDK kanceliariją. Pastarosios sudėtis – atskiro įvairiapusio tyrimo reikalaujantis darbas. Todėl čia apsiribosiu Aleksandro Korvino Gosevskio (Aleksander Korwin Gosiewski) ankstyvąja (iki XVII a. pradžios) karjera. Straipsnio tikslas yra atskleisti Gosevskio vaidmenį Sapiegos grupuotėje XVI a. pabaigoje. Visų pirma, tai leis geriau pažinti paties Gosevskio ankstyvąją karjerą ir suprasti tolesnio sėkmingo jos klostymosi prielaidas. Antra, kadangi kanceliarija buvo viena svarbiausių sudedamųjų Sapiegos grupuotėje, tai Gosevskio funkcijų kanceliarijoje įvardijimas leis geriau suvokti patį grupuotės veikimo mechanizmą. Tai įmanoma padaryti per Gosevskiui skirtos korespondencijos analizę. Kanceliarijos personalo funkcijų mobilizavimas savo reikmėms suteikė Sapiegai galimybę ne vienam pasitarnauti ir taip gauti vienokį ar kitokį atlygį. Taigi Gosevskio karjeros pradžia kanceliarijoje leidžia suprasti, kaip Sapiega koncentravo galią savo rankose.

2. Korespondencija – pagrindinis šaltinis. Straipsnio šaltinių pagrindas – Sapiegos laišakai. Ankstyvųjų Naujųjų laikų korespondencija – tai spalvingas, labai informatyvus, stilistiškai itin skirtingas ir kartu sunkiai kategorizuojamas bei analizei nenoriai pasiduodantis šaltinis. XVI a. antroje pusėje įvykę kultūriniai ir visuomeniniai pokyčiai laišką pavertė masiniu reiškiniu. Pagrindinės problemos, kurias kelia LDK kanclerio epochos korespondencija: laišakai išsklaidyti po įvairių šalių archyvus, daugybė laiškų pražuvę, dažniausiai susirašinėjimas „vienakryptis“ (nėra užklausimo ar atsakymo).

Šio tyrimo atveju komplikauta yra tai, kad laiškuose nėra išskirtinių kreipinių ar unikalių subskripcijų. Nėra to, ką galima pavadinti „klientine kalba“. Sapiega ir Gosevskis tarpusavyje bendravo vartodami tokią pačią frazeologiją: jie vienas kitam ir broliai, ir nuolankūs tarnai, ir bičiuliai, ir pagalbininkai. Kartais kyla keblumų nustatyti laiško autorių, pavyzdžiui, laišką pasirašo tiesiog (be titulo) Mikalojus Sapiega, o XVI–XVII a. sandū-

roje gyveno net keturi Mikalojai Sapiegos. Korespondencijos skaitymą dar labiau apsunkina tai, kad laiškuose daugelis dokumentų vadinami vienu žodžiu – *lyst / lysty*. Lygiai taip pat daugelis aptariamų reikalų apibūdinami kitu žodžiu – *sprawi*. Tyrėjų nusivylimui, dažniausiai lieka visiškai neaišku, kas slepiasi už tų žodžių, ko iš tikrųjų norėta paprašyti. Tiesiog siunčiami *listy* ir tvarkomos *sprawi*, nieko daugiau, nieko specifiškiau.

Šiame tyrime naudoti publikuoti šaltiniai ir archyvinė medžiaga. Visų pirma tai istorikams plačiai žinomi, bet neišsemi šaltinių rinkiniai: *Archiwum Domu Sapiehów*⁶ ir *Archiwum Domu Radziwiłłów*⁷. Iš nepublikuotų šaltinių panaudota Krokuvos Mokslų Akademijos bibliotekos (BPAU/PAN Kr.) rankraštyne saugoma medžiaga. Apskritai čia saugomas daugiausia formalaus pobūdžio su Sapiega susijęs susirašinėjimas, išplaukiantis iš tiesioginių jo kaip kanclerio pareigų. Tai įvairūs laišakai imperatoriams, popiežiams, ambasadoriams ir pasiuntiniams⁸.

3. Politinė grupuotė: tarp klientelės ir didiko aplinkos. Atsižvelgdamas į XVI–XVII a. politines realijas manau, kad Sapiegą privalu tyrinėti kartu su jo politine aplinka. Anot Wojciecho Tygielskio, didiko valdžios pagrindą sudarė ne tik jo turima žemėvalda ir užimami aukšti urėdai, bet ir socialinis užnugaris⁹. Skirtingos socialinės grupės, vadovaudamosi savais išskaičiavimais, susisaisto su vienu politiniu lyderiu, o tai jį įgalina politinei veiklai. Žinoma, tai ne toks konkretus ir gerokai sunkiau apčiuopiamas, tačiau nemažiau svarbus galios šaltinis. Istoriografijoje toks socialinis užnugaris dažniausiai analizuojamas kaip klientiniai santykiai. Pastarųjų tyrimus mūsų regione pradėjo Antonis Mączakas¹⁰ ir galima teigti, kad šiandien tai atskira tyrimų srovė visoje Abiejų Tautų Respublikos (toliau – ATR) istoriografijoje. Viena pačių ryškiausių šių tyrimų problemų – kliente-

⁶ *Archiwum Domu Sapiehów: Listy z lat 1575–1606*, (toliau – ADS), opracował Antoni Prochaska, t. 1, Lwów: Zakład narodowy im. Ossolinskich, 1892.

⁷ *Archiwum Domu Radziwiłłów*, (toliau – ADR), in: *Scriptores Rerum Polonicarum*, t. VIII, Kraków: z drukarni Wł. Anczyca i Spółki, 1885.

⁸ Daugiausia straipsniui panaudotas BPAU/PAN Kr, f. 342, kuriame saugomi Gosevskiiui adresuoti laišakai.

⁹ Wojciech Tygielski, „Stronnictwo, które nemogło przegrać“, in: *Przegląd historyczny*, Warszawa, 1985, t. LXXVI, sąs. 2, p. 207; plačiau žr. Wojciech Tygielski, *Listy, ludzie, władza: Patronat Jana Zamoyskiego w świetle korespondencji*, Warszawa: VIATOR, 2007, p. 207–231.

¹⁰ Svarbiausiu darbu laikome: Antoni Mączak, *Klientela: Nieformalne systemy władzy w Polsce i Europie XVI–XVIII w.*, Warszawa: Semper, 1994.

lės matymas kaip itin griežtos, stabilios, nekintančios ir gerai organizuotos hierarchizuotos struktūros. ATR atveju tokios griežtos hierarchijos pasigendama. O visuomenėse be griežtos hierarchinės struktūros itin svarbų vaidmenį vaidina kito tipo – horizontalūs ryšiai: draugystė, giminystė, šeimos, regioninis ar pareigybinis solidarumas¹¹. Visi šie ryšiai glaudžiai persipina tarpusavyje, tad klientinio santykio „chirurginis“ atskyrimas darosi tiesiog nebeįmanomas. Tokia situacija vidutinei bajorijai leido būti pakankamai savarankišku politiniu veikėju ir dažnai keisti patronus¹².

Straipsnyje vartojama *politinės grupuotės* sąvoka. Tai sudėtinis daugianaris kūnas, susitelkęs aplink vieną lyderį ir daugiau ar mažiau nuo jo priklausomas bei jo kontroliuojamas. Kartu jis įgalina lyderį vykdyti savo politiką ir siekti savų tikslų. Kita vertus, grupuotės nariai buvo sąlyginai nepriklausomi ir galintys pasirinkti bei judėti tarp skirtingų grupuočių. Tad lyderis yra verčiamas su jais skaitytis. Grupuočių apėmė ne tik socialiai žemesnius bajorus, bet ir panašaus rango didikus, pakankamai savarankiškus ir turinčius nuo jų priklausomus žmones, bet besišliejančius dėl panašių politinių tikslų ar lyderio autoriteto. Tai pakankamai lankstus terminas, talpinantis visas minėtas tarpasmeninių ryšių formas (klientiniai santykiai, draugystė, giminystė, regioninis solidarumas, šeima). Grupuočių nariai nebuvo jungiami tik „politinės ideologijos“ (kaip kad partijos ar frakcijos atveju), o materialinio atlygio motyvas atsitraukia į antrą planą, tačiau visiškai neišnyksta. Be to, *politinės grupuotės* terminas suponuoja tam tikrą judrumą: jos narys galėjo ne tik pakeisti grupuočių, bet ir, keičiantis jo statusui, judėti grupuočių viduje. Ryšys su grupuočių lyderiu galėjo kisti.

4. Aleksandras Korvinas Gosevskis LDK kanceliarijoje. Gosevskio (m. 1639) atvejis įdomus ir iliustratyvus. Ankstyvasis Gosevskių giminės

¹¹ Arlette Jouanna, „Reflexion sur les relations internobiliaires en France XVI et XVII siecles“, in: *French Historical Studies*, Paris, 1992, t. 17, Nr. 4, p. 872.

¹² Plačiau apie klientinius santykius žr. Urszula Augustyniak, *Dwór i klientela Krzysztofa Radziwiłła*, Warszawa: Semper, 2001; Sharon Kettering, *Patrons, Brokers and Clients in Seventeenth-Century France*, New York, Oxford: Oxford University Press, 1986; Raimonda Ragauskienė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris Mikalojus Radvila Rudasis*, Vilnius: Valstybės žinios, 2002; Artūras Vasiliauskas, *Local Politics and Clientage in the Grand Duchy of Lithuania 1587–1632*, Daktaro disertacija, King's College London (University of London), 2001. Taip pat žr. nuo problemos kiek nutolusius darbus: Eugenijus Saviščevas, *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitas 1409–1566 metais*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010; Gintautas Sliesoriūnas, *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė vidaus karo išvakarėse: Didikų grupuočių kova 1690–1697 m.*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2000.

laikotarpis nėra išsamiai tyrinėtas. Gosevskio tėvas – atkilėlis iš Mozūrijos, įsikūręs Ašmenos paviete su geresnės karjeros viltimi. Jo anūkas Vincencas Aleksandras Korvinas Gosevskis jau buvo lauko etmonas, taigi vienas iš aukščiausių valstybės pareigūnų. Tad Gosevskio karjera buvo tas lūžis, kuris smulkiosios bajorijos giminę stumtelėjo į valstybės elito viršūnę¹³. Šio didiko gyvenimas nesusilaukė specialių istorinių tyrimų. XVI a. pabaigoje (apie 1592–1593) jis pradėjo dirbti LDK kanceliarijoje, 1596 m. pavadinamas kanceliarijos regentu¹⁴. 1600 m. dalyvavo garsiojoje Sapiegos pasiuntinybėje į Maskvą¹⁵. 1610 m. po itin aktyvaus diplomatinio ir karinio dalyvavimo Maskvos suirutėje¹⁶, nusipelnė paaukštinimo ir tapo LDK referendoriumi, o 1615 m. didžiuoju LDK raštininku. 1625 m., vykstant intensyviems karo veiksams Livonijoje, negavęs etmono buožės, buvo paskirtas Smolensko vaivada. 1630 m. už nuopelnus kovoje su Švedija buvo paskirtas lauko raštininku. Būtent XVII a. ATR karinės ir diplomatinės politikos kontekste vis šmėžuoja Gosevskio pavardė. Tačiau ankstyvasis jo karjeros laikotarpis Sapiegos vadovaujamoje kanceliarijoje – menkai pažintas ir vis dar skendi miglose. Lygiai taip pat neišskleistas ir teiginys, kad Gosevskis buvo Sapiegos klientas (*sluga*)¹⁷.

Kaip jau minėta, Gosevskio karjera prasidėjo LDK kanceliarijoje. Tai gana dažnas reiškinys, kai finansinių resursų ar/ir visuomeninės pozicijos stokojusiam bajorui kanceliarija tapdavo tramplinu tolesnei karjerai¹⁸. Panašu, kad kaip raštininkas Gosevskis dalyvavo Sapiegos pradėtame maštabiškame Lietuvos metrikos pertvarkyme ir perrašinėjime, mat metrikoje esančią informaciją (kaip matysime toliau) jis puikiai išmanė. Gosevskio raštininko pareigos persipindavo su įvairiomis paslaugomis, kurių įvykdymas būtų neįmanomas be Sapiegos suteikto pasitikėjimo kredito. Daž-

¹³ Stanisław Herbst, „Gosiewski Aleksander“, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 8, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1959, p. 340.

¹⁴ Ši pareigybė niekada nebuvo griežtai apibrėžta. Gosevskis buvo pirmasis taip pavadintas, nieko aiškiau nepasakant; plačiau žr. Henryk Lulewicz, Andrzej Rachuba, *Urzednicy centralni i dostojnicy Wielkiego Ksiestwa Litewskiego XIV–XVIII w.*, Kórnik: Biblioteka Kórnicka, 1994, p. 175.

¹⁵ Elijas Piligrimovijus, *Didžioji Leono Sapiegos pasiuntinybė į Maskvą, 1600–1601 m.*, parengė Jūratė Kiaupienė, (ser. *Historiae Lituaniae fontes minores*), Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2002.

¹⁶ Suirutės periodu Sapiega ir Gosevskis buvo vieni pačių aršiausių ATR intervencijos į Maskvos valstybę palaikytojų.

¹⁷ Stanisław Herbst, *op. cit.*, p. 340.

¹⁸ Labai panaši ir Sapiegos karjeros pradžia.

niausiai jis didikams teikdavo įvairią informaciją, persiūsdavo dokumentus, juos patvirtindavo. Tai galėjo būti tiesiog pareigų atlikimas, pavyzdžiui, kai Kijevo, Haličo ir visos Rusios metropolitas arkivyskupas Mykolas Rahoza (Michał Rahoza)¹⁹ prašė lietuvių kanceliarijoje patvirtinti įvairius dokumentus (*listy*), susijusius su dvasininkų poreikiais²⁰, ar sutvarkyti įvairius einamuosius reikalus²¹. LDK didysis raštininkas Jeronimas Valavičius (Jarosz (Hieronim) Wołłowicz) prašė persiūsti limitacijas ir Vilniaus vyskupo protestaciją²². LDK didysis išdininkas Dimitrijus Chaleckis (Dymitr Chalecki) siuntė įvairiausius dokumentus, kuriuos reikėjo pasirašyti ar sutvarkyti²³.

Tačiau dažniausiai už tokių prašymų slėpėjo rašančiųjų asmeniniai interesai. 1595 m. tuometinis Naugarduko vaivada Teodoras Skuminas Tiškevičius (Teodor Skumin Tyszkiewicz) siuntė karaliaus raštus kancleriu antspauduoti (su asmenine Gosevskio priežiūra), bet kartu prašė sutvarkyti kelis dokumentus, susijusius su jo ir pono Čerskio (Czersky) byla²⁴. Reikalas buvo svarbus ir neatidėliotinas, tad Gosevskui už paslaugą buvo pridėta nedidelė dovanėlė – šeši raudonieji auksinai. Po metų siųstame laiške Skuminas Tiškevičius Gosevskio prašė kelių dokumentų, svarbių „jam, jo žmonai ir karaliui“, užantspaudavimo, kam jau buvo pritaręs ir kancleris²⁵. Ir ši kartą nebuvo neapseita be trijų paskatinamųjų auksinų. Žemaitijos kaštelionas Mikalojus Naruševičius (Mikołaj Naruszewicz) itin meilikuojamai prašė kaip galima greičiau parengti raštus, kurie jam itin reikalingi²⁶. 1596 m. laiške Mikalojus Vodorackis (Mikołaj Wodoracki) pranešė apie maištaujan-

¹⁹ Tai vienas iš religinės Brastos unijos rėmėjų, su Sapiega glaudžiai bendradarbiavęs žmogus.

²⁰ Mykolo Rahozos laiškas Aleksandrui Korvinui Gosevskui, Naugardukas, 1596-11-30, in: BPAU/PAN Kr, f. 342, l. 511–512.

²¹ Mykolo Rahozos laiškas Aleksandrui Korvinui Gosevskui, Naugardukas, 1597-03-29, in: BPAU/PAN Kr, f. 342, l. 545.

²² Jeronimo Valavičiaus laiškas Aleksandrui Korvinui Gosevskui, Varšuva, 1597-04-05, in: BPAU/PAN Kr, f. 342, l. 547.

²³ Dimitrijaus Chaleckio laiškas Aleksandrui Korvinui Gosevskui, Brasta, 1596-10-22, in: BPAU/PAN Kr, f. 342, l. 501.

²⁴ Teodoro Skumino Tiškevičiaus laiškas Aleksandrui Korvinui Gosevskui, [s.l.], 1595 m., in: BPAU/PAN Kr, f. 342, l. 471.

²⁵ Teodoro Skumino Tiškevičiaus laiškas Aleksandrui Korvinui Gosevskui, Varšuva, 1506-10-11, in: BPAU/PAN Kr, f. 342, l. 493.

²⁶ Mikalojaus Naruševičiaus laiškas Aleksandrui Korvinui Gosevskui, Novy Dvuras, 1596-06-26, in: BPAU/PAN Kr, f. 342, l. 473.

čius „latrus“ (*latry*) bajorus, vadovaujamus kažkokio Kielyšos (Kietysza), ir prašė atsiųsti mandatus su jais susitvarkyti²⁷.

Už tokias ar didesnes paslaugas Gosevskiui žadėta ne tik visokeriopai pasitarnauti ar likti ištikimu iki grabo lentos²⁸, bet buvo duodamas ir pini-ginis atlygis. Be jau minėtų Naugarduko vaivados auksinų, iš pono Sviackio (Swiacky) gavo 50 auksinų²⁹, o iš pono Jeronimo Zyzemskio (Jarosz Zyzemsky), kurio byla su kunigaikščiu Vyšniovieckiu (Wiśniowiecki) pirmajam buvo tokia svarbi, kad net prašyta asmeninio Gosevskio dalyva-vimo, – 85 auksinus³⁰. LDK arklininkas Povilas Sapiega (Paweł Sapieha), prašydamas nuorašų iš Lietuvos metrikos sau ir užtarimo savo seseriai Sofijai Sapiegaitei, tiesiai rašė, kad Gosevskis nesiderėtų („nie targuj się“), nes jam tikrai bus atlyginta³¹.

Šios Gosevskio galimybės padėti buvo susijusios visų pirma su jo pri-ėjimu prie Lietuvos metrikos. Ponas Lukomskis prašė Gosevskio Lietuvos metrikoje pažiūrėti ir jei ras, atsiųsti dokumentus, susijusius su pono Kotovickio (Kotowicki) pirmosios žmonos (kuri buvo to paties Lukomskio sesuo) valdomis, mat buvo neaišku, ką ji vyrui paliko po mirties³². Prašymas buvo toks svarbus, kad Lukomskis laiško apačioje savo ranka prirašė maldavimą „prosze, prosze, prosze rać to [...] z laski i miłości swei braterskiej ućinic“ („prašau, prašau, prašau įsakyk tai iš savo broliškos malonės ir meilės padaryti“). Politiškai aktyvus, su Radvilomis siejamas Upytės pavieto bajoras Jonas Sicinskis (Jan Sicinski) prašė atsiųsti seną Vilniaus vaivados fundacinį dokumentą, būtiną įrodymą jo byloje su ponu Oborskiu (Oborski)³³. Pažadėjo už paslaugą pasitarnauti ir pačiam Gosevskiui, ir kancleriui. Vitebsko vaivada Mikalojus Sapiega savo laiške Gosevskį prašė

²⁷ Mikalojaus Vodorackio laiškas Aleksandrui Korvinui Gosevskiui, [s.l.], 1596-11-06, in: BPAU/PAN Kr, f. 342, l. 507.

²⁸ Lukoševičiaus laiškas Aleksandrui Korvinui Gosevskiui, Slanimas, 1597-02-10, in: BPAU/PAN Kr, f. 342, l. 527.

²⁹ Sviackio laiškas Aleksandrui Korvinui Gosevskiui, [s.l.], 1595 m., in: BPAU/PAN Kr, f. 342, l. 469.

³⁰ Jeronimo Zyzemskio laiškas Aleksandrui Korvinui Gosevskiui, Radišbiatekas, 1598-03-03, in: BPAU/PAN Kr, f. 342, l. 585.

³¹ Povilo Sapiegos laiškas Aleksandrui Korvinui Gosevskiui, Brasta, 1596-10-21, in: ADS, p. 144–145, Nr. 171.

³² Lukomskio laiškas Aleksandrui Korvinui Gosevskiui, [s.l.], 1597-06-13, in: BPAU/PAN Kr, f. 342, l. 553.

³³ Jono Sicinskio laiškas Aleksandrui Korvinui Gosevskiui, Upytė, 1597-02-10, in: BPAU/PAN Kr, f. 342, l. 529–529v.

dokumentų (kurių pats nežinojo kaip ir kur ieškoti) iš Lietuvos metrikos ir tiesiai rašė, kad yra jo malonybės Gosevskio valdžioje („która jest w władzy Wmci“)³⁴. Pasiruošimas bylai su ponu Stabrovskiu (Stabrowski) Mikalojui Sapiegai buvo toks svarbus, kad tos pačios dienos laiške Leonui Sapiegai Vitebsko vaivada prašo įsakyti Gosevskiui paieškoti dokumentų³⁵.

Korespondencijoje atsiskleidžia, kad Gosevskio galia veikti ir padėti ateina ne tik ir ne tiek iš jo tiesioginių pareigų, kiek iš Sapiegos asmens. Būtent kanclerio autoritetas suteikė raštininkui papildomą svorį³⁶. Pavyzdžiui, Polocko žemės teisėjas Juozas Korsakas (Jósef Korsak) itin nuolankiai ir maloniai prašė Gosevskio pagalbos. Polocke jis už savas lėšas pasistatė namą, kad galėtų gyventi ir geriau tarnauti ATR. Todėl prašė patvirtinti su tuo susijusį atleidimą nuo mokesčių ir visokių prievolių, nes Gosevskis dažnai šalia Sapiegos ir karaliaus dvare būna, tad gal kancleriui galėtų perduoti šį reikalą sutvarkyti³⁷. Jonas Bohonitinas Suvkarskis (Jan Bohonitin Suwkarsky) priminė apie savo tėvo brolio nužudymą, dėl ko kancleriui jau buvo siuntęs prašymą dėl mandatų pasirašymo ir pastarojo pavedimu dabar prašo Gosevskį juos patvirtinti³⁸. Minėtame Skumino Tiškevičiaus laiške taip pat neapsieita be pasirėmimo kanclerio autoritetu³⁹. Teodoras Sviackis (Teodor Swiacky) Gosevskį tiesiai vadino Sapiegos tarnu⁴⁰.

Tačiau nereikia susidaryti vaizdo, kad Gosevskis tebuvo elementarus tarnautojas, vykдęs viršininko paliepinimus. Galima manyti, kad jo asmuo buvo kelias į Sapiegos malonę, kai tiesiai kreiptis į kanclerį nepavykdavo ar nesinorėdavo. Pavyzdžiui, Abraomas Meleška (Abraham Mielezsko) rašė apie kelis Polocko vaivados Mikalojaus Dorohostaiskio (m. 1597 m.

³⁴ Mikalojaus Sapiegos laiškas Aleksandrui Korvinui Gosevskiui, Kodenis, 1597-09-13, in: *ADS*, p. 165, Nr. 200.

³⁵ Mikalojaus Sapiegos laiškas Leonui Sapiegai, Kodenis, 1597-09-13, in: *ADS*, p. 164–165, Nr. 199.

³⁶ Ansktyvaisiais Naujaisiais laikais aiškios ir griežtos skirties tarp privačių ir viešųjų reikalų nebuvo, tad ir klientinių santykių matymas kaip korupcinių ryšių yra anachronizmas; plačiau žr. Sharon Kettering, *op. cit.*

³⁷ Juozo Korsako laiškas Aleksandrui Korvinui Gosevskiui, Polockas, 1596-10-11, in: BPAU/PAN Kr, f. 342, l. 497–499.

³⁸ Jono Bohonitino Suvkarskio laiškas Aleksandrui Korvinui Gosevskiui, Koziaradzichas, 1596-10-22, in: BPAU/PAN Kr, f. 342, l. 503.

³⁹ Teodoro Skumino Tiškevičiaus laiškas Aleksandrui Korvinui Gosevskiui, Varšuva, 1596-10-11, in: BPAU/PAN Kr, f. 342, l. 493.

⁴⁰ Teodoro Sviackio laiškas Aleksandrui Korvinui Gosevskiui, Slanimas, 15??-02-24, in: BPAU/PAN Kr, f. 342, l. 543.

sausį) turėtus kaimus, kuriuos kancleris Slanime žadėjo po vaivados mirties Meleškai ir jo žmonai iki gyvos galvos perleisti. Tą girdėjęs ir jo brolis Ivanas/Jonas Meleška (Iwan Mielezsko). Gosevskio nuolankiai ir su dovanomis prašyta šį pažadą įgyvendinti parengiant privilegiją⁴¹. Jonas Mieleška kitame laiške prašė užtarimo ponui Jonui Kotovičiui (Jan Kotowicz), kuris niekada su kazokais nebuvo susidėjęs (apie ką jam paliudijo Mozyrius gyventojai) ir todėl nekaltą žmogų privalu išlaisvinti; pagalbos prašė ir ponams Zudkovams (Zudkowie)⁴². Jurijus Holeniščė (Jurey Holeniszcze) prašydamas pagalbos dėl trijų valakų Brastos paviete rašė, kad ir Brastos seniūnas jam tą valdą pavedęs iki gyvos galvos valdyti, ir iš karaliaus jis turi gavęs privilegijas, ir net pats didysis geradarys kancleris Slanime į Gosevskio rankas dokumentus liepė perduoti sutvarkyti⁴³. Bandoma įteigti, kad nurodytos valdos yra tikrai jo ir Gosevskis privalo padėti tai įrodyti. Sofija Sapiegaitė, Brastos pakamario Mikalojaus Paco žmona, minėto Povilo Sapiegos sesuo, matyt, ne vieną kartą buvo kreipusis į Gosevskį pagalbos dėl savo vaikų⁴⁴. Dėl savo užmušto valdinio buvo atsiuntusi žmogų, kurį prašė pamokyti kaip elgtis ir ką kalbėti sprendžiant bylą. Tuo pačiu reikalu ji parašė laišką ir Leonui Sapiegai, kartu pabrėždama, kad nenori sumenkinti kanclerio autoriteto kreipdamasi vien tik į Gosevskį („rzekł, że w tej sprawie tylko do WMci piszę a do JMci nic“)⁴⁵. Panašu, kad Sapiegienės buvo glaudesni ryšiai su Gosevskiu, o ne su Sapiega. Galutinis tikslas buvo protekcija, tad čia reikėjo ir Sapiegos autoriteto.

Kad raštininkas pamažu bandė kurti savą grupuotę, rodytų Motiejaus Radziminskio (Mateusz Radziminski) pavyzdys. Jis stengėsi palaikyti artimus šeiminius santykius su Gosevskiu⁴⁶ ir, panašu, tikėjosi savo karjerą konstruoti būtent per jį. 1597 m. laiške jis informavo apie Vilniaus seimelio eigą ir pranešė, kad LDK referendorius Bogdanas Chreptavičius (Bogdan

⁴¹ Abraomo Meleškos laiškas Aleksandrui Korvinui Gosevskiu, Busiažai, 1597-02-18, in: BPAU/PAN Kr, f. 342, l. 537–537v.

⁴² Jono Meleškos laiškas Aleksandrui Korvinui Gosevskiu, [s.l.], 1597-02-21, in: BPAU/PAN Kr, f. 342, l. 541.

⁴³ Jurijaus Holeniščės laiškas Aleksandrui Korvinui Gosevskiu, Druja, 1598-02-18, in: BPAU/PAN Kr, f. 342, l. 589.

⁴⁴ Sofijos Sapiegaitės laiškas Aleksandrui Korvinui Gosevskiu, Kivačicas, 1596-08-17, in: ADS, p. 141, Nr. 167.

⁴⁵ Sofijos Sapiegaitės laiškas Aleksandrui Korvinui Gosevskiu, Kivačicas, 1598-03-12, in: ADS, p. 182–183, Nr. 219.

⁴⁶ Motiejaus Radziminskio laiškas Aleksandrui Korvinui Gosevskiu, [s.l.], 1597-07-25, in: BPAU/PAN Kr, f. 342, l. 555.

Chreptovicz) miręs ir kad pats Radziminskis labai norėtų tos vietos. Taip jis galėtų geriau tarnauti Dievui ir Gosevskiui, tad pastarojo malone tikėjosi šį urėdą gauti⁴⁷. Radziminskio nusivylimas turėjo būti dvigubas, kai sužinojo, kad urėdas nevakuoja, nes Chreptavičius gyveno dar iki pat 1610 m. Įdomu, kad po Chreptavičiaus mirties šią vietą gavo būtent Gosevskis

Aleksandras Korvinas Gosevskis buvo itin artimas Leonui Sapiegai žmogus, pelnęs ypatingą jo pasitikėjimą ir LDK kanceliarijoje atlikęs pačias įvairiausias užduotis. Po veiklos kanceliarijoje Gosevskis aktyviai įsitraukė į LDK užsienio politiką, ypač į Maskvos reikalus, kur pasižymėjo ne tik kaip geras diplomatas, bet ir itin sumanus karvedys. Gyvenimo pabaigoje, sudėtingo karo Livonijoje metu jis jau veikė kaip savarankiškas, net psichologinių pančių nebevaržomas politikas, galintis oponuoti Sapiegos valiai.

5. Išvados. Ankstyvųjų Naujųjų laikų valstybės kūrimo procese politinė grupuotė atstojo silpnas, neefektyvias, dar tik užgimstančias institucijas. Kita vertus, institucija – tai ne tik žmonės, o visų pirma reguliuojanti idėja. Žinoma, tiek idėja, tiek visas procedūras įkūnija žmonės. Institucijų personalas nuolat keičiasi, jų grupės yra mobilios, o institucijos išlieka⁴⁸. Leono Sapiegos vadovauta LDK kanceliarija buvo jo politinės galios centras. Per kanceliariją buvo tvarkomi įvairūs didikų reikalai. Čia buvo ieškoma kancelerio malonės, užtarimo ar tiesiog dėmesio, čia buvo įdarbinami jo žmonės, taip instituciją paverčiant politinės grupuotės stuburu. Tai lyg ašis, aplink kurią sukosi likusios politinės grupuotės dalys.

Aleksandras Korvinas Gosevskis Leono Sapiegos grupuotėje užėmė kintančią poziciją. Pradėjęs nuo kanceliarijos, jis prasimušė iki politinės viršūnės ir gavo galimybę laviruoti bei protarpiais nutolti nuo Sapiegos „generalinės“ linijos. Savo talentų ir sėkmingai susiklosčiusių aplinkybių dėka jis net tapo trečiuoju karaliaus Vladislovo Vazos pasirinkimu nesibaigiančiose Kristupo Radvilos ir Leono Sapiegos rietenose dėl etmono pareigų. Būtent todėl Gosevskis iškilo kaip pagrindinis karinių pajėgų vadas Livonijoje, nors ir neturėjo etmono buožės⁴⁹. Straipsnyje buvo koncentruotasi į ankstyvąją Gosevskio karjerą. Dėl savo pareigų jis turėjo galimybę priėti prie Lietuvos metrikos ir pasinaudojęs šiuo informacijos šaltiniu teikti įvai-

⁴⁷ Motiejaus Radziminskio laiškas Aleksandrui Korvinui Gosevskiui, [s.l.], 1597-06-03, in: BPAU/PAN Kr, f. 342, l. 549.

⁴⁸ Roland Mousnier, *Les institutions de la France sous la monarchie absolue 1598–1789*, t. I, Paris: Presses Universitaires de la France, 1990, p. 5.

⁴⁹ Arkadiusz Czwoltek, *op. cit.*, p. 565–610.

rius patarnavimus: dokumentų sutvarkymą, patvirtinimą, persiuntimą, išrašų padarymą, informacijos teikimą. Priklausydamas artimiausiam, „vidiniam“ kanclerio grupuotės ratui, Gosevskis derino viešąsias funkcijas su savo patrono interesais. Jis vykdė Sapiegos tiesioginius pavedimus ir buvo vienas artimiausių jo patikėtinių, su kancleriu galinčių bendrauti tiesiogiai. Todėl ne tik kanceliarija, joje užimamos pareigos ir priėjimas prie Lietuvos metrikos darė Gosevskį išskirtiniu. Svarbiausia, kad jis galėjo tarpininkauti siekiant Sapiegos malonės. Būtent per jį buvo galima priėti prie grupuotės lyderio, pastarąjį kiek paspausti ar įsiteikti, norint kad tavo prašymas būtų įgyvendintas. Gosevskio užimamos pareigos ir artimi santykiai su LDK kancleriu leido jam naudotis turima padėtimi savo gerovei didinti ir pozicijoms stiprinti.

Aleksandras Korvinas Gosevskis buvo nedidelis sraigtelis milžiniškame Leono Sapiegos grupuotės mechanizme. Pastebimas, tačiau iki XVII a. pirmo dešimtmečio labai menkas. Iš vieno sraigtelio galima tik apytikriai įsivaizduoti viso mechanizmo veikimą. Platesnė LDK kanclerio korespondencijos analizė leistų rekonstruoti visą Sapiegos politinę grupuotę, jo vykdytą protekcinę politiką, turėtas politines ambicijas. Kartu tai kelias į įvairiapusiškesnį LDK socialinės tikrovės pažinimą.

THE MECHANISMS OF THE ACCUMULATION OF POWER
BY THE POLITICAL GROUP OF LEONAS SAPIEHA:
THE CASE OF ALEKSANDER KORWIN GOSEWSKY

Vladas Lieponius

Summary

Leonas Sapieha is the first exceptional personality of the Sapieha family, who has still not yet received the suitable attention of historians. Given the political reality of the Early Modern Period, we have to analyze the chancellor of the Grand Duchy of Lithuania (GDL) together with his political grouping. We believe that the latter term best fits the situation in which the Commonwealth was at that time, i.e. a non-hierarchical state ruled by noblemen; therefore terms such as *clîentele*, *fraction* and similar should be left aside. Sapieha's political grouping consisted of several elements of which one of the most important was the chancellery of the GDL. Using its correspondence as the main source, and through the reconstruction of the activities of one person (Aleksander Korwin Gosewsky) we have disclosed two important things: first, the early career of Gosewsky himself, his role in the

chancellery and his relations with Sapieha; second, the chancellery's position within the general structure of the grouping. The chancellery was the main source of power for the leader of the grouping, allowing him not only to provide different services to third parties (first and foremost it was providing information from the Lithuanian Metrica), but also to carry out protectionist activities through its office functions. The chancellery was also the communication center of the grouping, through which ties were maintained with all its branches. In a nutshell, this was the basis of Sapieha's political power and the main tool for carrying out his policies.

VILNIAUS MIESTO KATALIKŲ PARAPIJŲ TINKLAS XVIII A. PABAIGOJE – XX A. PRADŽIOJE

ALGIMANTAS KATILIUS

Įvadas. Svarbiausia Katalikų Bažnyčios organizacinė struktūra yra parapija. Per parapiją, kaip tam tikrą tikinčiųjų bendruomenę, organizuojamas žmonių religinis gyvenimas ir teikiami sakramentai. Parapijoje žmogus gauna krikšto, santuokos sakramentus. Mirusysis laidojamas parapijos kapuose. Vilniaus parapijų tinklas XIX a. daugiau keitėsi amžiaus pirmoje pusėje, kai vienos parapijos buvo naikinamos ar prijungiamos prie kitų parapijų. Taip pat buvo kuriamos ir naujos parapijos. Nuo XIX a. vidurio iki XX a. pradžios Vilniaus mieste veikė nepakitęs parapijų tinklas.

Istorinėje literatūroje Vilniaus parapijų tinklas XVIII a. pabaigoje – XX a. pradžioje mažai tyrinėtas. Tik Vytautas Jogėla pateikė duomenų apie Šv. apaštalo Pilypo ir Jokūbo arba Lukiškių parapiją¹. Duomenų apie Vilniaus parapijas ir kitas bažnyčias pateikiama bendresnio pobūdžio Jano Kurczewskio², Romualdo Firkovičiaus³, Vlado Drėmos⁴ darbuose.

Šiame straipsnyje tiriama Vilniaus miesto parapijų tinklo kaita XVIII a. pabaigoje – XX a. pradžioje. Tirdami Vilniaus parapijų tinklą pabandysime

¹ Vytautas Jogėla, „Parapija“, in: Vytautas Jogėla, Elmantas Meilus, Virgilijus Pugačiauskas, *Lukiškės: nuo priemiesčio iki centro (XV a. – XX a. pradžia)*, Vilnius: Diemedžio leidykla, 2008, p. 156–160.

² Jan Kurczewski, *Biskupstwo Wileńskie: Od jego założenia aż do dni obecnych, zawierające dzieje i prace biskupów i duchowieństwa djecezji wileńskiej, oraz wykaz kościołów, klasztorów, szkół i zakładów dobroczynnych i społecznych*, Wilno: Nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1912.

³ Romualdas Firkovičius, *Kulto pastatai ir jų vietos Vilniaus mieste. Katalikų bažnyčių ir vienuolynų istorijos apybraižos*, t. 1–4, Vilnius, 1989–1992, in: *Lietuvos istorijos instituto Bibliotekos rankraštynas*, (toliau – LIIBR), f. 67–11. Tai Paminklų konservavimo institute atlikti Vilniaus bažnyčių istoriniai tyrimai. Lietuvos istorijos instituto bibliotekos rankraštyne saugoma mašinosraščio elektroninė versija.

⁴ Vladas Drėma, *Vilniaus Šv. Jono bažnyčia*, Vilnius: R. Paknio leidykla, 1997; Vladas Drėma, *Vilniaus bažnyčios: Iš Vlado Drėmos archyvo*, sudarytojai Audronė Lėverienė, Arturas Mickevičius, Rita Mosiejienė, Vilnius: Versus aureus, 2007.

į objektą pažvelgti ne tik kaip į administracinio vieneto pasikeitimus, kuriuos lėmė vyskupijos hierarchų sprendimai, bet ir kaip į tam tikrą civilinės valdžios vykdytą politiką.

Dvasinės vyresnybės įsteigtos ir panaikintos parapijos. Pagal Stanisławo Litako pateiktus duomenis, XVIII a. antroje pusėje Vilniaus mieste buvo keturios parapijos: Šv. Jonų, Šv. apaštalų Pilypo ir Jokūbo, Šv. apaštalų Petro ir Povilo ir Šv. apaštalo Baltramiejaus⁵. Vilniaus dekanatui už Vilniaus miesto ribų priklausė 15 parapijų, tarp kurių buvo Verkių-Kalvarijų Šv. Kryžiaus Atradimo parapija. Pagal Litaką, Vilniaus mieste buvo šios filijos: Šv. Juozapo ir Nikodemo, Šv. Marijos Magdalenos, Šv. Mikalojaus, Aušros Vartų, Šv. Stepono ir Švč. Trejybės⁶.

Vilniaus mieste nuo XVIII a. pabaigos iki XX a. pradžios iš viso veikė 14 parapijų (žr. priedą). Žvelgiant į parapijų tinklą Vilniaus mieste, galima pastebėti tam tikrą dinamiką – vienos parapijos naujai kuriamos, kitos panaikinamos. Parapijų tinklo dinamika priklausė nuo dviejų faktorių: 1) vyskupijos hierarchijos vykdyti bažnytinių administracinių vienetų pakeitimai, 2) civilinės valdžios vykdyta politika. Remdamiesi šiais dviem faktoriais toliau aptarsime Vilniaus parapijų tinklo raidą.

Dvasinė vyresnybė XVIII a. pabaigoje – XIX a. pradžioje kūrė naujas ir uždarinėjo senesnes parapijas. 1791 m. buvo įkurta Šv. Rapolo parapija. 1799 m. Šv. Rapolo bažnyčios vienuoliai pijorai vienuolyną pardavė valdžiai, kur buvo įkurtos kareivinės. Nuo 1799 m. bažnyčia neveikė. 1812 m. karo metu bažnyčia buvo paversta sandėliu, vėliau buvo tuščia. 1824 m. bažnyčia suremontuota ir pašventinta. Parapija iki 1824 m. buvo prijungta prie Šv. apaštalų Jokūbo ir Pilypo parapijos⁷. 1832 m. Šv. Rapolo bažnyčioje buvo sudėti „išdo daiktai“. Šv. Mišios buvo perkeltos į uždaryto basųjų karmelitų vienuolyno už Neries Šv. Teresės bažnyčią ir šioje bažnyčioje numatyta palikti pamaldas tol, kol bus atlaisvinta Šv. Rapolo bažnyčia. Vilniaus vyskupijos administratorius Andrius Benediktas Klungevičius prašė kuo greičiau atlaisvinti Šv. Rapolo bažnyčią ir uždaryto basųjų karmelitų vienuolyno bažnyčią atiduoti išdinės žiniai, į kurią galima būtų perkelti

⁵ Stanisław Litak, *Atlas Kościoła łacińskiego w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVIII wieku*, Lublin: Towarzystwo naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, 2006, p. 313.

⁶ *Ibid.*, p. 313.

⁷ Jan Kurczewski, *op. cit.*, p. 173.

minėtus daiktus iš Šv. Rapolo bažnyčios⁸. 1832 m. Šv. Rapolo bažnyčia atlaisvinta ir parapija veikė be pertrūkių.

1799 m. buvusi Šv. Kazimiero jėzuitų bažnyčia buvo paversta parapine⁹. Uždarius jėzuitų ordiną, 1779 m. Šv. Kazimiero bažnyčia perduota atgailos kanauninkams. 1814 m. Šv. Kazimiero bažnyčią perėmė vienuoliai misionieriai, kurie ir tvarkė parapiją.

Šv. Juozapo ir Nikodemo bažnyčia, stovėjusi priemiestyje už Aušros Vartų, buvo špitolinė bažnyčia. Kurczewskis ir Firkovičius nurodo, kad tai buvo parapinė bažnyčia, o Litakas – filija. Pagal Firkovičių, Šv. Juozapo ir Nikodemo parapija panaikinta 1800 m., ją perkėlus į misionierių bažnyčią¹⁰. Kurczewskis nurodo, kad ji sunyko XVIII a. pabaigoje¹¹. 1800 m. misionierių Viešpaties Jėzaus Dangun Žengimo bažnyčia buvo paversta parapine. Prie šios parapijos prijungta Šv. Juozapo ir Nikodemo parapija (filija).

1810 m. buvo įsteigta senosios observancijos karmelitų vienuolyno Visų Šventųjų bažnyčios parapija.

1814 m. spalio 29 d. vyskupas Jeronimas Stroinovskis įkūrė bernardinų parapiją¹².

1818 m. vizitacijos akte nurodyta, kad yra buvusi Šv. Stepono parapija¹³, kuri 1821 m. prijungta prie Visų Šventųjų parapijos¹⁴.

1799 m. Atgailos kanauninkų vienuolyno Šv. apaštalo Baltramiejaus Užupio parapija buvo priskirta Šv. Kazimiero parapijai, o 1814 m. laikinai priskirta Bernardinų parapijai, kol atgailos kanauninkai pastatys bažnyčią¹⁵. 1824 m. bernardinams laikinai pavesta Šv. Baltramiejaus Užupio parapija

⁸ Vilniaus vyskupijos valdytojo vysk. Andriaus Benedikto Klungevičiaus raštas Nr. 2126 Vilniaus kariniam gubernatoriui, einančiam Vilniaus generalgubernatoriaus pareigas Nikolajui Dolgorukovui, 1832-09-05, in: *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, (toliau – LVIA), f. 378, ap. bs 1832, b. 2723, l. 189.

⁹ *Lietuvos vienuolynai: Vadovas*, sudarė Rūta Janonienė, Dalia Klajumienė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1998, p. 346.

¹⁰ Romualdas Firkovičius, *Kulto pastatai ir jų vietos Vilniaus mieste*, t. 1, Vilnius, 1989, p. 29.

¹¹ Jan Kurczewski, *op. cit.*, p. 170.

¹² Romualdas Firkovičius, *Kulto pastatai ir jų vietos Vilniaus mieste*, t. 4, Vilnius, 1992, p. 93.

¹³ Šv. Stepono parapijos vizitacijos aktas, 1818 m., in: *Rusijos valstybinis istorijos archyvas*, (toliau – RVIA), f. 822, ap. 12, b. 2946; mikrofilmas: LIIBR, f. 50–P62, l. 123.

¹⁴ Romualdas Firkovičius, *Kulto pastatai ir jų vietos Vilniaus mieste*, t. 3, Vilnius, 1991, p. 23.

¹⁵ Vilniaus atgailos kanauninkų vizitacijos aktas, 1818 m., in: RVIA, f. 822, ap. 12, b. 2947; mikrofilmas: LIIBR, f. 50–P65, l. 99–99v.

vėl gražinta atgailos kanauninkams, nes tais metais atstatyta Šv. Baltramiejaus bažnyčia ir atkurta parapija¹⁶. Po atgailos kanauninkų vienuolyno uždarymo ir paskutinio vienuolio mirties, Šv. apaštalo Baltramiejaus bažnyčia buvo pavesta administruoti bernardinų vienuoliams ir tapo bernardinų bažnyčios filija. Po bernardinų vienuolyno uždarymo 1864 m., Šv. Baltramiejaus filija buvo panaikinta, bažnyčia uždaryta, bet šv. Mišias buvo leista laikyti ateinantiesiems kunigams. Nuo 1883 m. bažnyčioje vėl reguliariai vyko pamaldos¹⁷.

1832 m. prieš vienuolynų uždarymą Vilniuje buvo trys ne vienuolynų bažnyčios: katedra, Šv. Jonų ir Šv. Jurgio (seminarijos). Vyrų vienuolynų bažnyčios buvo šios: misionierių, Šv. Kazimiero misionierių, senosios observancijos karmelitų, Aušros Vartų basųjų karmelitų, basųjų karmelitų už Neries, bernardinų, Šv. Dvasios dominikonų, Lukiškių dominikonų, pranciškonų (konventualų), Laterano kanauninkų, atgailos kanauninkų, pijorų, Antakalnio trinitorių, augustinų eremitų, bonifratrų. Moterų vienuolynų bažnyčios buvo: vizitiečių, Šv. Mykolo bernardinų, benediktinių, Savičiaus gatvės gailestingųjų seserų (koplyčia), basųjų karmeličių, marijavičių¹⁸. Mykolas Balinskis nurodė, kad 1832 m. iš viso buvo 25 bažnyčios. Be jau minėtų dar buvo Šv. Onos ir Šv. Mikalojaus¹⁹.

Civilinės valdžios įtaka Vilniaus parapijų tinklo raidai pirmiausia pasireiškė per vienuolynų uždarinėjimą²⁰. Uždarant vienuolynus, vienos parapijos buvo panaikinamos, kitos naujai įkuriamos arba paliktos toliau veikti prie vienuolynų buvusios parapijos. Buvo projektų uždaryti jau po vienuolynų uždarymo veikiančias parapijas. Taigi civilinės valdžios politika buvo nevienalytė.

Po vienuolynų uždarymų panaikintos ir įsteigtos parapijos. 1832 m. liepos 19 d. caras Nikolajus I išleido įsaką apie vienuolynų uždarymą. Pagal

¹⁶ Rūta Janonienė, „Iš Bernardinų parapijos istorijos“, in: www.bernardinai.lt/straipsnis/2014-10-23-ruta-janoniene-is-bernardinu-parapijos-istorijos-i/123403, (2014-10-24).

¹⁷ *Lietuvos vienuolynai*, p. 261–262.

¹⁸ Vilniaus vyskupijos Romos katalikų bažnyčių sąrašas, 1832-08-15, in: *LVIA*, f. 378, ap. bs 1832, b. 2723, l. 400–400v.

¹⁹ Michał Baliński, *Opisanie statystyczne miasta Wilna*, Wilno: Józef Zawadzki własnym nakładem, 1835, p. 56–57.

²⁰ Plačiau apie vienuolynų uždarymą žr. Algimantas Katilius, „Vilniaus miesto vienuolynai ir Rusijos imperijos vykdoma politika XVIII a. pabaigoje – XIX a.“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius, 2014, t. 38, p. 49–91.

ši įsaką buvo uždarytas Vilniaus Šv. Kazimiero misionierių vienuolynas ir panaikinta parapija. Šv. Kazimiero bažnyčia su jai priklausančiais visais pastatais perėjo išdo žinion, tikintieji padalyti kitoms Vilniaus parapijoms, bažnytiniai reikmenys vysk. Klungevičiaus nurodymu pernešti į kitas bažnyčias. Šv. Kazimiero bažnyčia ir uždaryto basųjų karmelitų vienuolyno už Neries Šv. Teresės bažnyčia numatytos pertvarkyti į stačiatikių cerkves. Valdininkai teigė, kad Šv. Kazimiero bažnyčios pertvarkymas į cerkvę nepareikalaus didelių išlaidų²¹. Šv. Kazimiero bažnyčia buvo paversta Šv. Nikolajaus soboru.

Kitas žymesnis Vilniaus vienuolynų uždarymas vyko 1844 m., kai buvo uždaryti 5 Vilniaus vienuolynai. Iš tais metais uždarytų vienuolynų buvo panaikinta viena – misionierių – parapija. Misionierių Viešpaties Jėzaus Dangun Žengimo bažnyčią buvo numatyta nugriauti, tačiau taip nebuvo padaryta. Parapija prijungta prie Aušros Vartų parapijos. Buvę misionierių bažnyčios parapijiečiai 1858 m. balandžio 17 d. padavė prašymą imperatoriui, kad bažnyčia būtų atidaryta ir atkurta parapija²². Prašymą padavė Mogiliavo arkivyskupui metropolitui Vaclovui Žilinskiui²³ ir Vilniaus vyskupui Adomui Stanislovui Krasinskiui²⁴. Katalikams bažnyčia buvo gražinta, bet parapija neatkurta. Bažnyčios remontas vykdytas už savanoriškas aukas²⁵. 1863 m. gegužės 9 d. paskutinis misionierius 40 valandų pamaldomis atvėrė Išganytojo kalvos misionierių bažnyčią tikintiesiems²⁶.

Po 1844 m. vienuolynų uždarymo buvo įkurtos dvi naujos parapijos. Tai po basųjų karmelitų vienuolyno uždarymo įkurta Aušros Vartų parapija, priskirta trečiai klasei, su Šv. Teresės bažnyčia²⁷, ir po Šv. Dvasios dominikonų vienuolyno uždarymo įkurta Šv. Dvasios parapija, priskirta antrai klasei, su Šv. Dvasios bažnyčia²⁸.

²¹ Einančio Vilniaus civilinio gubernatoriaus pareigas raštas Nr. 210033 vidaus reikalų ministrui, 1832-10-19, in: *LVIA*, f. 378, ap. bs 1832, b. 2723, l. 410–411v.

²² Vilniaus miestiečių raštas Vilniaus vyskupui, 1860-03-20, in: *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 2175, l. 360; prašymo imperatoriui kopija: *Ibid.*, l. 365.

²³ Vilniaus miestiečių prašymas Mogiliavo arkivyskupui metropolitui, 1858-04-17, in: *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 2175, l. 363–364.

²⁴ Vilniaus miestiečių prašymas Vilniaus vyskupui, 1860-03-20, in: *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 2175, l. 361–362.

²⁵ Vilniaus karinio gubernatoriaus valdybos raštas Nr. 2269 Vilniaus vyskupui, 1860-04-07, in: *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 2175, l. 64–64v.

²⁶ Jan Kurczewski, *op. cit.*, p. 173.

²⁷ Romualdas Firkovičius, *Kulto pastatai ir jų vietos Vilniaus mieste*, t. 3, p. 49.

²⁸ Jan Kurczewski, *op. cit.*, p. 168.

Po 1844 m. vienuolynų uždarymo dvi parapijos išlaikė savo statusą. Tai Lukiškių dominikonų vienuolyno Šv. apaštalų Pilypo ir Jokūbo parapija ir pijorų vienuolyno Šv. Rapolo parapija.

Po vėlesnių vienuolynų uždarymų dvi parapijos taip pat išlaikė savo buvusį statusą. Tai Laterano kanauninkų vienuolyno, uždaryto 1864 m., Šv. apaštalų Petro ir Povilo parapija ir Visų Šventųjų senosios observancijos karmelitų vienuolyno parapija. Su Šv. apaštalų Petro ir Povilo parapija yra susijęs įdomus faktas, kad 1868 m. cariniai valdininkai sumanė uždaryti Šv. apaštalų Petro ir Povilo bažnyčią ir panaikinti parapiją, prijungiant ją prie katedros. Šį faktą galima vertinti Rusijos imperijos valdžios vykdytos politikos Katalikų Bažnyčios atžvilgiu po numalšinto 1863–1864 m. sukilimo ar net vertinti tuos siekius antilenkiškos politikos kontekste. Vienas iš motyvų uždaryti bažnyčią buvo tas, kad joje vykdytos piniginės rinkliavos, siekiant palaikyti „lenkišką propagandą“. Iš kitos pusės, Šv. Petro ir Povilo bažnyčia stovėjo miesto pakraštyje, atskiroje vietoje, ir dėl to buvo sunku tinkamai stebėti šios bažnyčios kunigus. Pagal daugkartinius policijos pranešimus, šioje bažnyčioje rinkdavosi didelės minios žmonių, ypač penktadieniais po Mišių, vadinamaisiais gegužiniais penktadieniais ir rytines pamaldas po Mišių. Vyskupijos valdytojo tvirtinimu, Šv. apaštalų Petro ir Povilo parapijos prijungimas prie katedros nebūtų buvęs apsunkinimas tikintiesiems, be to, ši priemonė suteiktų galimybę tinkamai išlaikyti svarbiausią miesto šventovę²⁹. Buvo numatyta Šv. Petro ir Povilo bažnyčią pertvarkyti į cerkvę, nes vienuolyno pertvarkymo į kareivines ir bažnyčios į cerkvę sąmatą ir brėžinius pateikęs architektas teigė, kad Vilniaus miesto dalis, vadinama Antakalniu, neturi stačiatikių cerkvės, išskyrus nedidelę prie karinės ligoninės. Buvusio vienuolyno patalpose įrengus kareivines ir nesant Antakalnyje cerkvės, tiesiog būtina Šv. Petro ir Povilo bažnyčią pertvarkyti į stačiatikių cerkvę. Architekto nuomone, bažnyčios architektūra tinkama perdaryti į cerkvę³⁰.

Po Vilniaus senosios observancijos karmelitų vienuolyno uždarymo 1886 m. prie buvusios vienuolyno Visų Šventųjų bažnyčios buvo palikti trys kunigai: du karmelitai ir diecezinis kunigas. Kun. Albertas Rubša tapo parapijos klebonu, buvęs vienuolyno vyresnysis kun. Saturinas Budginas tapo parapijos vikaru, o diecezinis kunigas Kuncevičius paliktas pagal vidaus reikalų viceministro leidimą gyventi Vilniuje prie Visų Šventųjų bažnyčios

²⁹ Vilniaus gubernatoriaus raštas Nr. 7063 Vilniaus generalgubernatoriui, 1868-10-20, in: *LVI A*, f. 378, ap. bs 1864, b. 1395, l. 28–28v.

³⁰ Architekto Levickio pažyma, b. d., in: *Ibid.*, l. 36.

klebono globoje³¹. Vilniaus vyskupijos valdytojas pasiūlė, kad po karmelitų vienuolyno uždarymo, kurio išlaikymui buvo skiriama 2200 rub. metams, nuo 1886 m. kovo 1 d. tokią pat sumą skirtų Visų Šventųjų parapijos bažnyčiai. Šią parapiją, turinčią iki 10 000 tikinčiųjų, priskirtų pirmai klasei. Be to, prašė bažnyčiai paskirti žemės iš buvusio karmelitų vienuolyno turto³². 1887 m. liepos 30 d. imperatoriaus leidimu Vilniaus Visų Šventųjų bažnyčia buvo priskirta parapijoms su 600 rub. išlaikymu metams. Taigi buvo priskirta pirmai klasei. Buvusio vienuolyno patalpas numatyta atiduoti Vilniaus vaikų prieglaudų globėjui, dalį patalpų atskiriant bažnyčios klebonijai³³. Visų Šventųjų parapijos klebonas prašė vidaus reikalų ministrą, kad būtų padidinta vienuolyno dalis, skirta klebonijai. Tačiau vidaus reikalų ministras tokio prašymo nepatenkino³⁴.

Iš pateiktos medžiagos matyti, kad per visą XIX a. parapijomis išliko Šv. Jonų, Šv. apaštalų Pilypo ir Jokūbo, Šv. apaštalų Petro ir Povilo bažnyčios.

Parapijų tinklas. XIX a. viduryje buvo patvirtintas Vilniaus miesto parapijų tinklas³⁵. Iš viso buvo aštuonios parapijos: Šv. Jonų, Šv. apaštalų Pilypo ir Jokūbo, Šv. apaštalų Petro ir Povilo, Šv. Rapolo, Visų Šventųjų, Aušros Vartų, Šv. Teresės, Šv. Dvasios, bernardinų. XIX a. antroje pusėje elenchuose prie parapijų bažnyčių buvo priskirta ir Šv. Onos bažnyčia, aptarnavusi katalikus vokiečius (vokiečių katalikų kongregacijos). Toks parapijų skaičius išliko iki pat XX a. pradžios. Kai kurių parapijų teritorijos buvo ne tik miesto ribose, bet ir užmiestyje. Užmiestyje parapijiečių turėjo šios parapijos: Aušros Vartų, bernardinų, Šv. apaštalų Petro ir Povilo, Šv. Rapolo, Visų Šventųjų. Šis reiškinys nebuvo kuo nors ypatingas ar tik Vilniaus miestui būdingas reiškinys.

Be parapijų bažnyčių Vilniuje veikė ir kitos bažnyčios. 1912 m. veikė šios neparapiinės bažnyčios: katedra, Šv. Kotrynos (benediktinių vienuoly-

³¹ Vilniaus vyskupijos vienuolynų vizitatoriaus pranešimas Nr. 16 Vilniaus vyskupijos valdytojui, 1886-05-08, in: *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 2459, l. 47.

³² Vilniaus gubernatoriaus raštas Nr. 1749 Vilniaus generalgubernatoriui, 1886-08-03, in: *LVIA*, f. 378, ap. bs 1885, b. 1298, l. 95.

³³ Vilniaus gubernatoriaus raštas Nr. 1398 Vilniaus vyskupijos valdytojui, 1887-08-14, in: *Ibid.*, l. 77.

³⁴ Kitatikių dvasinių reikalų departamento raštas Nr. 1728 Vilniaus generalgubernatoriui, 1889-04-06, in: *LVIA*, f. 378, ap. bs 1885, b. 1298, l. 160.

³⁵ *Žr. Executorium decretum de limitibus dioecesis Vilnensis*, Latum ab Illustrissimo et Reverendissimo Domino Metropolitano Ignatio Hołowiński, Vilnae: Typis Josephi Zawadzki, 1854, p. 2–3. Čia nurodomos parapijų ribos.

no), Šv. Jurgio (kunigų seminarijos), Šv. Kryžiaus (bonifratrų), Viešpaties Jėzaus Dangun Žengimo (Išganytojo kalvos), Šv. Stepono, Šv. apaštalo Baltramiejaus, Šv. Mikalojaus, Šv. Juozapo koplyčia Labdarybės namuose³⁶. 1914 m. be šių neparapinių bažnyčių yra minima ir Šv. Mykolo bažnyčia.

Naujos parapijos įsteigimas. Didėjant Vilniaus miesto gyventojų skaičiui, ypač jo pakraščiuose, mieste veikusios bažnyčios nebepajėgė aprūpinti tikinčiųjų dvasinių reikalų. Iškilio poreikis statyti naujas bažnyčias ir kurti naujas parapijas. Kaip tik vieną tokią parapiją buvo projektuojama įkurti Vilniaus priemiestyje. Inicatyva kurti parapiją kilo iš tikinčiųjų pusės.

XX a. pradžioje iškilio sumanymas statyti naują Švč. Jėzaus Širdies bažnyčią ir steigti parapiją. Prašymus Vilniaus gubernatoriui ir Vilniaus vyskupui Eduardui fon Ropui statyti naują bažnyčią padavė Vilniaus Visų Šventųjų parapijos tikintieji, gyvenantys Vilniaus priemiesčiuose Naujamiestyje, Pohuliankoje, Naujininkuose, Vingyje. Vienas iš motyvų buvo tas, kad Visų Šventųjų parapijoje gyveno didelis skaičius tikinčiųjų. 1908 m. elencho duomenimis Visų Šventųjų parapijoje buvo 27 131 tikintysis³⁷. Dėl šios priežasties susidarė sunkumų patenkinti tikinčiųjų dvasinius poreikius, nes Visų Šventųjų bažnyčia galėjo sutalpinti tik 2500 maldininkų. Taip didelė dalis tikinčiųjų, ypač senelių, moterų, vaikų, neturėjo galimybės dalyvauti šv. Mišiose ir išklausti Dievo žodį. Kitos Vilniaus bažnyčios sekmadieniais ir švenčių dienomis taip pat buvo perpildytos tikinčiųjų ir į jas papulti minėtų priemiesčių gyventojai negalėjo. Tikinčiųjų prašymuose pateiktas ir toks argumentas, kad minėtuose priemiesčiuose gyveno daugiausia darbo žmonės, kurie buvo mažai mokyti arba visai bemoksliai ir neturėjo galimybės, kaip to reikalauja Romos katalikų tikėjimas, nors sekmadieniais ar švenčių dienomis dalyvauti pamaldose. Todėl Naujamiesčio, Pohuliankos, Naujininkų ir Vingio gyventojai nutarė atsiskirti nuo Visų Šventųjų parapijos ir savo lėšomis bei kitomis aukomis statyti naują parapiją Švč. Jėzaus Širdies bažnyčią Naujamiestyje dovanotame žemės sklype³⁸.

³⁶ *Directorium horarum canonicarum et missarum pro dioecesi Vilnensi. In Annum Domini MCMXII*, Vilnae: Typis „Znicz“, p. 69–70.

³⁷ *Directorium horarum canonicarum et missarum pro dioecesi Vilnensi In Annum Domini MCMIX*, Vilnae: Typis Josephi Zavadzki, 1908, p. 182.

³⁸ Vilniaus Visų Šventųjų parapijos parapijiečių prašymai, [1906], in: *LVIA*, f. 604, ap. 1, b. 6506, l. 2–3. Prašymas Vilniaus vyskupui datuotas 1906 m. birželio 29 d., kurį pasirašė apie 900 parapijiečių; žr. Nijolė Lukšionytė-Tolvaišienė, *Antanas Vivulskis (1877–1919): tradicijų ir modernumo dermė*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2002, p. 98.

Vilniaus vyskupas fon Ropas pasiūlė Vilniaus Visų Šventųjų parapijos klebonui kartu su Šv. Jokūbo ir Šv. Rapolo parapijų klebonais, pasikvietus kaimyninių parapijų klebonus, sudaryti smulkų visų gyvenamų vietų, norinčių priklausyti Švč. Jėzaus Širdies parapijai, sąrašą, kuriame būtų nurodyta, kokioms parapijoms dabar priklauso, koks nuotolis varstais nuo savų parapijų ir kiek varstų bus nuo būsimos naujos bažnyčios³⁹. Pagal Visų Šventųjų parapijos klebono pateiktus duomenis, iš šios parapijos Švč. Jėzaus Širdies parapijai turėjo būti priskirtas 7791 asmuo⁴⁰.

Švč. Jėzaus Širdies bažnyčios projektą vysk. fon Ropas užsakė architektui Antanui Vivulskiui. 1907 m. vasarą bažnyčios projektas buvo pateiktas tvirtinti Vilniaus gubernijos valdybos statybos skyriui. Techninę projekto priežiūrą apsiėmė tvarkyti inžinierius Augustas Kleinas⁴¹. Sklypą bažnyčiai statyti buvo pažadėjusios dovanoti Lučinskių, Bazilevičių ir Šablovskių šeimos. Sklypas buvo prie tuometinių Paribio ir Miško gatvių sankryžos (dabar netoli Savanorių pr. ir Konarskio g.). Tačiau dovanojimo aktas nebuvo įformintas. 1910 m. mirus Šablovskiui, jo nepilnamečiai įpėdiniai negalėjo įteisinti dovanojimo. Tada nutarta pirkti sklypą iš Juozapo Montvilos Tambovo ir Archangelsko gatvių kampe (dabar prie Vivulskio ir Vytenio gatvių). Sklypo pirkimas užsitęsė, nes valdžia šioje vietoje buvo numačiusi statyti cerkvę. Vivulskiui dėl sklypo įsigijimo net teko vykti į Maskvą. Pagaliau 1912 m. lapkričio mėn. sklypas buvo nupirktas⁴². Statybos darbai pradėti 1913 m., kertinių akmenį Vilniaus vyskupijos administratorius prelatas Kazimieras Mikalojus Michalkevičius pašventino 1913 m. rugsėjo 22 d. Tačiau bažnyčia iki Pirmojo pasaulinio karo nebuvo baigta statyti.

Šv. Mykolo bažnyčios atidarymas. Aptariant Vilniaus parapijų tinklą, galima paminėti vieną faktą apie buvusios bernardinų vienuolyno Šv. Mykolo bažnyčios atidarymą. Ši bažnyčia buvo įsikūrusi bernardinų parapijos teritorijoje ir po atidarymo tapo bernardinų parapijos filijine bažnyčia. Ši aplinkybė papildė bernardinų parapijos istoriją.

Šv. Mykolo bažnyčios atidarymu rūpinosi kunigaikščiai Sapiegos, motyvuodami tuo, kad šioje bažnyčioje palaidoti jų protėviai. 1899 m. ku-

³⁹ Vilniaus vyskupo Eduardo fon Ropo raštas Nr. 3826 Vilniaus Visų Šventųjų parapijos klebonui, 1906-08-23, in: *LVIA*, f. 604, ap. 1, b. 6506, l. 6.

⁴⁰ Sąrašas Visų Šventųjų parapijos vietų, turinčių įeiti į Jėzaus Širdies parapiją, 1906-08-diena nenurodyta, in: *LVIA*, f. 604, ap. 1, b. 6506, l. 7.

⁴¹ Nijolė Lukšionytė-Tolvaišienė, *op. cit.*, p. 98.

⁴² *Ibid.*

nigaikštis Jonas Povilas Sapiega kreipėsi į imperatoriaus kanceliariją su prašymu, kad Šv. Mykolo bažnyčia būtų perduota Sapiegoms. Prašytojas apsiėmė savo lėšomis padengti bažnyčios ir kunigo išlaikymo išlaidas. Tačiau Vilniaus generalgubernatoriaus atsakymas buvo neigiamas, nes, anot jo, Vilniuje veikia gausybė katalikų bažnyčių ir nėra reikalo atidaryti naują šventovę⁴³. Taip pat Vilniaus generalgubernatorius nesutiko ir su tuo, kad bažnyčią Sapiega už savo lėšas suremontuotų vien tik dėl to, kad šis pastatas būtų išsaugotas⁴⁴. Praėjus keletui metų, 1903 m. buvo duotas imperatoriaus leidimas kunigaikštieni Severinai Sapiegienei suremontuoti Šv. Mykolo bažnyčią kaip Sapiegu giminės kapavietę. Bažnyčia buvo restauruojama⁴⁵. 1910 m. kunigaikštienė Sapiegienė paprašė Šv. Mykolo bažnyčioje leisti laikyti pamaldas⁴⁶. Departamentas paprašė vyskupijos valdytoją pateikti savo nuomonę šiuo klausimu ir kuriai kategorijai priskirti bažnyčią ir kuriai parapijai, jei tai būtų filija. Vilniaus vyskupijos valdytojas pritarė pasiūlymui leisti pamaldas Šv. Mykolo bažnyčioje, o bažnyčią padaryti filija. Bažnyčioje buvo būtinas nuolatinis dvasininkas ir reikalingas jo materialinis aprūpinimas. Susirūpinta dalies buvusio vienuolyno pasta- to perdavimu bažnyčiai, kur apsigyventų bažnyčiai paskirtas dvasininkas ir bažnyčios tarnai. Šiai bažnyčiai paskirtą dvasininką numatyta išlaikyti iš Sapiegienės lėšų⁴⁷. Vėliau nurodoma, kad dvasininko išlaikymą prisiėmė kunigaikštis Eustachijus Sapiega⁴⁸. 1911 m. spalio 4 d. imperatorius leido Šv. Mykolo bažnyčioje laikyti šv. Mišias. Kunigo išlaikymą ir jo bei bažnyčios tarnų gyvenamųjų patalpų įrengimą liepė padengti iš Eustachijaus ir Severinos Sapiegu lėšų. Šv. Mykolo bažnyčia buvo priskirta bernardinų parapijai kaip filija⁴⁹. 1888 m. uždarius Šv. Mykolo bažnyčią, bažnytinis inventori- us buvo išdalintas po įvairias Vilniaus vyskupijos parapijas. Dalis turto

⁴³ Rusijos imperatoriaus kanceliarijos raštas Nr. 36341 Vilniaus generalgubernatoriui, 1900-08-08, in: *LVIA*, f. 378, ap. bs 1882, b. 258, l. 200.

⁴⁴ Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Nr. 5301 Rusijos imperatoriaus kanceliarijos viršininkui, 1900-09-11, in: *LVIA*, f. 378, ap. bs 1882, b. 258, l. 202.

⁴⁵ Vladas Drėma, *Vilniaus bažnyčios*, p. 610–611.

⁴⁶ Kitatikių dvasinių reikalų departamento raštas Nr. 11296 Vilniaus vyskupijos administratoriui, 1910-12-14, in: *LVIA*, f. 604, ap. 1, b. 6649, l. 1.

⁴⁷ Vilniaus vyskupijos administratoriaus raštas Nr. 9405 Kitatikių dvasinių reikalų departamentui, 1910-12-21, in: *LVIA*, f. 604, ap. 1, b. 6649, l. 2.

⁴⁸ Vilniaus gubernatoriaus raštas Nr. 13475 Vilniaus vyskupijos administratoriui, 1911-06-16, in: *LVIA*, f. 604, ap. 1, b. 6649, l. 3.

⁴⁹ Vilniaus gubernatoriaus raštas Nr. 25494 Vilniaus vyskupijos administratoriui, 1911-10-17, in: *LVIA*, f. 604, ap. 1. 6649, l. 5.

po uždarymo pateko į Vilniaus bernardinų bažnyčią ir šioje bažnyčioje išlikusius daiktus klebonas pažadėjo sugrąžinti atidaromai Šv. Mykolo bažnyčiai⁵⁰. Bernardinų parapijos klebonas žodį išlaikė ir 1912 m. Šv. Mykolo bažnyčiai gražino daiktus, tarp jų stebuklingą Dievo Motinos paveikslą⁵¹. Vilniaus vyskupijos administratorius ragino ir kitų parapijų klebonus (pavyzdžiui, Daugėlišio parapijos) gražinti Šv. Mykolo bažnyčiai priklausančius liturginius reikmenis⁵². Viešos pamaldos Šv. Mykolo bažnyčioje buvo atnaujintos 1912 m.⁵³

Parapijų ribos. Šio straipsnio tikslas nėra aptarti atskirų parapijų ribas, tačiau verta pateikti kelis pavyzdžius. Aštuonių parapijų ribas aprašė Baliński⁵⁴. Apie Šv. Jokūbo arba Lukiškių parapijos teritorijos kitimą duomenų pateikė Jogėla⁵⁵.

Smulkūs bernardinų ir misionierių parapijų ribų aprašymai pateikiami 1830 m. vizitacijose⁵⁶.

1844 m. Šv. Jonų parapija užėmė vieną kvadratinį varstą ir ribojosi su bernardinų, Aušros Vartų, Visų Šventųjų, Šv. apaštalų Pilypo ir Jokūbo, Šv. Dvasios ir Šv. apaštalų Petro ir Povilo parapijomis⁵⁷.

1844 m. Šv. Rapolo parapija užmiestyje ribojosi su Verkių ir Sudervės parapijomis⁵⁸.

1844 m. Šv. Dvasios parapija ribojosi su Šv. Jonų, Šv. apaštalų Pilypo ir Jokūbo ir Šv. Rapolo parapijomis⁵⁹.

⁵⁰ Vilniaus bernardinų parapijos klebono pranešimas Nr. 1035 Vilniaus vyskupijos administratoriui, 1911-11-22, in: *LVIA*, f. 604, ap. 1, b. 6649, l. 6–7. Šiame pranešime nurodomos bažnyčios, į kurias pateko uždarytos Šv. Mykolo bažnyčios inventorius.

⁵¹ Vladas Drėma, *op. cit.*, p. 610.

⁵² Vilniaus vyskupijos administratoriaus raštas Nr. 1568 Švenčionių dekanato dekanui, 1912-03-31, in: *LVIA*, f. 604, ap. 1, b. 6649, l. 18.

⁵³ Jan Kurczewski, *op. cit.*, p. 169.

⁵⁴ Michał Baliński, *op. cit.*, p. 54–56.

⁵⁵ Vytautas Jogėla, *op. cit.*, p. 156–157.

⁵⁶ Vilniaus bernardinų vienuolyno vizitacijos aktas, 1830 m., in: *RVIA*, f. 822, ap. 12, b. 2981; mikrofilmas: *LIIBR*, f. 50–P11, l. 178v–179; Vilniaus misionierių vienuolyno vizitacijos aktas, 1830 m., in: *RVIA*, f. 822, ap. 12, b. 2984; mikrofilmas: *LIIBR*, f. 50–P16, l. 77.

⁵⁷ Šv. Jonų parapijos vizitacijos aktas, 1844 m., in: *RVIA*, f. 822, ap. 12, b. 2985; mikrofilmas: *LIIBR*, f. 50–P17, l. 55.

⁵⁸ Šv. Rapolo parapijos vizitacijos aktas, 1844 m., in: *RVIA*, f. 822, ap. 12, b. 2985; mikrofilmas: *LIIBR*, f. 50–P17, l. 65.

⁵⁹ Šv. Dvasios parapijos vizitacijos aktas, 1844 m., in: *RVIA*, f. 822, ap. 12, b. 2985; mikrofilmas: *LIIBR*, f. 50–P17, l. 74.

1844 m. Aušros Vartų parapija ribojosi su Šv. Dvasios, Šv. Jonų ir Šv. apaštalų Pilypo ir Jokūbo parapijomis⁶⁰.

1844 m. Šv. apaštalų Petro ir Povilo parapija ribojosi su Šv. Jonų, Šv. Dvasios, Šv. Rapolo, Verkių (Kalvarijų), Nemenčinės, Lavoriškių, Rudaminos ir bernardinų parapijomis⁶¹.

1851 m. Aušros Vartų parapija Vilniuje ribojosi su Šv. Jonų, Šv. Dvasios parapijomis, o užmiestyje su Rukainių ir Rudaminos parapijomis⁶².

1851 m. vizitacijos akte nurodyta, kad Šv. Jonų parapijos teritorija užėmė vieną kvadratinį varstą ir ribojosi su Bernardinų, Aušros Vartų, Visų Šventųjų, Šv. apaštalų Pilypo ir Jokūbo, Šv. Dvasios parapijomis⁶³.

Išvados. 1) XVIII a. antroje pusėje Vilniuje buvo keturios parapijos. XVIII a. pabaigoje ir XIX a. pirmoje pusėje Vilniuje parapijų tinklas buvo nepastovus. Vienos pradėjo veikti, kitos buvo uždarytos. Per visą aptariamą laikotarpį Vilniuje iš viso buvo keturiolika parapijų. XIX a. viduryje nusistovėjo pastovus Vilniaus parapijų tinklas, kuris išsilaikė iki XX a. pradžios. XIX a. viduryje – XX a. pradžioje iš viso veikė aštuonios teritorinės parapijos. XIX a. antroje pusėje kaip parapinė įvardijama Šv. Onos bažnyčia, kuri buvo skirta katalikams vokiečiams. Penkios parapijos turėjo parapijiečių ir už miesto ribų. XX a. pradžioje buvo duotas leidimas pastatyti naują bažnyčią ir įkurti parapiją, tačiau bažnyčia iki Pirmojo pasaulinio karo nebuvo pastatyta. Prieš Pirmąjį pasaulinį karą be parapinių bažnyčių veikė aštuonios neparapinės bažnyčios ir viena koplyčia. Prie neparapinių bažnyčių buvo priskirta ir katedra.

2) Parapijų steigimas ir uždarymas vyko dėl dviejų faktorių. Viena vertus, parapijų steigimas ar panaikinimas vyko dėl pačios Bažnyčios vykdytų administracinių vienetų pertvarkos. Antra vertus, pastebimas civilinės valdžios kišimasis į parapijų tinklo formavimą. Tai daugiausia daryta per vienuolynų uždarymą. Buvo uždarytos dvi misionierių vienuolynų parapijos – Šv. Kazimiero bažnyčios ir Viešpaties Jėzaus Dangun Žengimo baž-

⁶⁰ Aušros Vartų parapijos vizitacijos aktas, 1844 m., in: *RVIA*, f. 822, ap. 12, b. 2985; mikrofilmas: *LIIBR*, f. 50–P17, l. 77v.

⁶¹ Šv. apaštalų Petro ir Povilo parapijos vizitacijos aktas, 1844 m., in: *RVIA*, f. 822, ap. 12, b. 3015; mikrofilmas: *LIIBR*, f. 50–26, l. 21v.

⁶² Aušros Vartų parapijos vizitacijos aktas, 1851 m., in: *RVIA*, f. 822, ap. 12, b. 3022; mikrofilmas: *LIIBR*, f. 50–P27, l. 24.

⁶³ Šv. Jonų parapijos vizitacijos aktas, 1851 m., in: *RVIA*, f. 822, ap. 12, b. 3022; mikrofilmas: *LIIBR*, f. 50–P27, l. 13v.

nyčios. Taip pat uždaryta Šv. Baltramiejaus bažnyčios atgailos kanauninkų parapija. Uždarius vienuolynus buvo įkurtos ir naujos parapijos (Šv. Dvasios, Aušros Vartų). Buvo bandymų veikiančias buvusių vienuolynų parapijas panaikinti (Šv. apaštalų Petro ir Povilo).

PRIEDAS

VILNIAUS PARAPIJOS XVIII A. PABAIGOJE – XX A. PRADŽIOJE

Nr.	Parapijos pavadinimas	Panaikinimo metai
1	Šv. Jonų	-
2	Šv. apaštalų Pilypo ir Jokūbo	-
3	Visų Šventųjų	-
4	Bernardinų	-
5	Šv. apaštalų Petro ir Povilo	-
6	Misionierių	1844
7	Šv. Rapolo	-
8	Šv. apaštalo Baltramiejaus	Parapija panaikinta po vienuolyno uždarymo 1835 m.
9	Šv. Kazimiero	1832
10	Šv. Dvasios	-
11	Aušros Vartų	-
12	Šv. Onos	-
13	Šv. Juozapo ir Nikodemo (filija ar parapija)	1800
14	Šv. Stepono	1821

THE NETWORK OF CATHOLIC PARISHES
IN THE CITY OF VILNIUS AT THE END OF THE 19TH
CENTURY – THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY

Algimantas Katilius

Summary

The discussion of the network of parishes indicates not only the change in church administrative units but can also allow one to decide about the policies carried out by the civilian authorities which were most clearly expressed by the closing of churches or the abolition of the projects (on the example of the Holy Apostles Peter and Paul Church) to close also individual parishes. During the whole period under discussion there were a total of fourteen parishes in the Vilnius city. The abolition of parishes and the creation of new ones occurred only in the first half of 19th century although at the beginning of the 20th century permission was granted to establish a new parish, but one did not succeed in doing this in time. The territory held by the parishes was not stable, it changed, depending on circumstances, although from the middle of the 19th century until the beginning of the 20th century the network of parishes did not change, but with the population settling in new regions of Vilnius the size of the territory held by some of the parishes grew. One should also note the fact that the territory of some of the Vilnius parishes was not only within the borders of the city, but also in the rural territories beyond the borders of the Vilnius city. This of course was not a distinguishing feature of Vilnius. Three churches from the closed churches of the monasteries were again allowed to function.

ŠVENTIEJI IR NELABIEJI PIRMAISIAIS SOVIETMEČIO DEŠIMTMEČIAIS

LAIMA ARNATKEVIČIŪTĖ

Ižanga. Pirmieji sovietmečio dešimtmečiai Lietuvos rašytojams buvo ypatingo lūžio tarpsnis, reikalavęs radikaliai keisti ne tik įsitikinimus, bet ir savo talento paskirties suvokimą. Literatūra, Vytauto Kubiliaus žodžiais, turėjo kurti „laimingos komunistinės ateities mitą valdžios institucijų priežiūroje“¹, o rašytojai – savo kūriniais garbinti religijos pakaitalu paverstą utopiją ir jos vadus². Vytautas Kavolis sovietinės sistemos steigėjas yra prilyginęs šventojo karo kareiviams, o sovietinę sistemą – hierarchinei piramidei, kurios viršūnėje – asmuo, žinantis visą istoriją, jos kryptį ir tikslą, todėl neklystantis. „Iš čia atsirado partiniai šventieji ir jų mumijos“³, susiformavo jų garbinimo tradicijos ir įsisteigė „dvasininkų“, kurių užduotis – sugrąžinti tautą į prarastąjį rojų, institutas. Transcendentinis Dievas nurašomas, į jo vietą įkeliami amžinai gyvi Leninas ir Stalinas, kurie, kartu su juos sujungiančia Komunistų partija, beveik atitinka triasmenį krikščionių Dievą. „Beveik“ – nes Stalinas ir Leninas kūryboje ir oficialiajame diskurse kartais yra lygiaverčiai, kartais Stalinas labiau tikrų dievo-sūnaus kategorijai, o kartais... Lenino reinkarnacijos.

Toliau šiame straipsnyje, remiantis archyviniais dokumentais, mėnraštyje *Pergalė* ir kituose leidiniuose publikuotais tekstais, Juozo Paukštelio romano *Kaimynai* 1939 ir 1956 m. leidimų palyginimu, bus bandoma apžvelgti naujųjų šventųjų panteoną XX a. penktame šeštame dešimtmetyje. Suprantant pasirinkimo rizikingumą – pasirinktas asmenybės kulto laikotarpis,

¹ Vytautas Kubilius, „Rašytojas stalinizmo gniaužtuose“, in: *Rašytojas pokario metais*, sudarė Laima Arnatkevičiūtė, Jolanta Barkauskaitė, Rūta Brūzgienė, Rimantas Glinskis, Vytautas Kubilius, Algis Samulionis, Dalia Satkauskytė, Gytis Vaškelis, Vilnius: Vaga, Lietuvos mokslų akademija, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1991, p. 7.

² Rimantas Kmita, „Utopijos apvertimas: Ironiškoji lietuvių poezija sovietmečiu“, in: *Darbai ir dienos*, Kaunas, 2008, t. 50, p. 231.

³ Algis Mickūnas, „Vytautui Kavoliui: atskalūno padėka už draugystę“, in: *Kultūros barai*, Vilnius, 2010, Nr. 11, p. 29.

persmelktas baimės ir prievartos, – vis dėlto tikiuosi, kad net ir šių dažnai išprievartautų tekstų kuriama nelabųjų šventumo iliuzija verta dėmesio, norint geriau suvokti, kodėl ir po atšilimo talentingi poetai tebekūrė Lenino mitą, balansuodami ant jo sudievinimo ribos, kaip nutinka, kad žmogaus užkėlimo į Dievo vietą poveikis staiga sudievejusio žmogaus pašamonei nesibaigia nei su kulto laikų pabaiga, nei su sistemos griūtimi...

Moralinė perversija: nelabieji šventieji. Mėnraštis *Pergalė* pasirinktas dėl to, kad tai buvo pagrindinis literatūrai bei literatūrinio gyvenimo problemoms skirtas periodinis Lietuvos rašytojų sąjungos leidinys. Atidžiai prižiūrimas cenzūros, be kitų, jis atliko tribūnos, iš kurios svarbiomis progomis tryško asmenis ir įvykius šlovinantys himnai, ikonizuojantys naujuosius šventuosius, vaidmenį, davė toną kitiems periodiniams leidiniams, formavo skaitytojo literatūrinį skonį, poreikius ir vertinimo kriterijus. Jame spausdinti grožiniai kūriniai, straipsniai, suvažiavimų medžiaga ir kita suteikia galimybę pajusti naujos „religijos“ kontūrus ir jos šventųjų hierarchiją, kurios sistema ir juolab adoravimo stilius buvo paradoksaliai artimas krikščionybei ir krikščioniškam modeliui. Pavyzdžiui, Biblijoje šventas yra vien tik Jahvė, nes pats žodis „šventas“ („kadoš“ – hebrajų k.; „hagios“ – graikų k.) priskiriamas Dievui ir visų pirma reiškia atskyrimą nuo to, kas nėra šventa. Pasaulio ir žmonių šventumas kyla tik iš Dievo. Senajame Testamente šventaisiais vadinami visi izraeliečiai, nes juos globoja Jahvė („Tavo šventieji⁴ visi tavo rankoje“, *Ist* 33, 3). Naujajame Testamente apaštalas Paulius tikrais šventaisiais vadino visus pirmuosius krikščionis. Antrąjį laišką korintiečiams jis adresuoja „Dievo Bažnyčiai Korinte ir visiems šventiesiems, gyvenantiems visoje Achajoje“ (*2 Kor* 1, 1), vėliau panašiai pradeda Laišką romiečiams: „Visiems Dievo mylimiesiems, esantiems Romoje, pašauktiesiems šventiesiems“ (*Rom* 1, 7). Tačiau virš jų visų – vienintelis šventas Viešpatis Dievas.

Sovietmečio šventieji taip pat neatskiriami nuo savo dievų, kuriuos atpažinti galima iš tipiškos religinės simbolikos ir vieno populiariausių saulės įvaizdžio. Tai vienas svarbiausių ir seniausių simbolių, turinčių daug reikšmių įvairiose kultūrose, susijusių su ugnimi, šviesa ir teisingumu. Mitologiškai Saulė gali simbolizuoti dangų, šviesą, Dievą. Tai gyvybinių jėgų kulminacijos ir išsipildymo ženklas, amžinos kaitos, gyvybės ir visuotinės

⁴ Turima galvoje izraeliečiai, kurie, pagal Senąjį Testamentą, buvo Viešpaties globojami.

harmonijos simbolis. Visose kultūrose Saulės simbolis suvokiamas kaip „aukščiausiojo dievo pasirodymo danguje forma (arba hipostazė)“⁵. Tarp kitų ženklų Saulės ženklas stovi ant aukščiausios pakopos. Asmens prilyginimas Saulei reiškia, kad tam asmeniui priskiriamos visa ko vienodai nušviečiančios, gyvybę ir šilumą teikiančios galios, iškeliančios jį į aukščiausią hierarchijos tašką.

Pradžios knygoje Dievas taria „tebūnie šviesa“. Ten, kur šviesa, ten gimsta gyvybė, o chaosas tampa kosmosu. Biblijoje šviesa yra pats betarpiškiausias Dievo vaizdinys. Sovietmečio pradžios literatūroje, kituose to laikotarpio tekstuose Saulės arba iš šio simbolio išplaukiančiais įvaizdžiais įvardijami Stalinas ir kiek rečiau – Leninas:

Saulė ta Lenino-Stalino
Visai žmonijai šviesi.⁶

O Tu, tiesos negęstančioji saulė.⁷

Su Stalino vardu
nebijom
nieko,
Nušviečia mums kelius
Negęstanti šviesa.⁸

Šventajame Rašte Jėzus sako, kad jis yra šviesa (*Jn* 9, 5; 12, 35) atėjusi nuo Tėvo ir reiškianti tiesą, gyvenimą, džiaugsmą, išganymą. Taigi šviesa yra tyrumo ir tiesos, teisingumo ir žinojimo simbolis. „Šviesa spindi tamsoje, bet tamsa jos neužgožė“ (*Jn* 1, 5). „Šviesumas tavo žodžių tamsą nugalejo“, – beveik pažodžiui su Jėzaus prisikėlimu siejamą simboliką Teofilis Tilvytis peradresuoja Stalinui.

Dievo Žodis Šventajame Rašte reiškia ir tiesą, nes pats Dievas yra tiesa ir kalba tik tiesą. Analogiškai pirmaisiais sovietmečio dešimtmečiais su tiesa yra tapatinami Stalinas, vėliau ne taip tiesmukai ir Leninas:

Draugas Stalinas – mūsų tiesa,
Mūs akių nuostabioji šviesa [...].⁹

⁵ Udo Becker, *Simbolių žodynas*, iš vokiečių kalbos vertė Laima Bareišienė, Aleksandras Krasnovas, Lilija Kudirkienė, Ona Pulkauninkienė, Vilnius: Vaga, 1996, p. 224.

⁶ Salomėja Nėris, „Poema apie Staliną“, in: *Pergalė*, Vilnius, 1949, Nr. 12, p. 10.

⁷ Valerija Valsiūnienė, „Laiškas draugui Stalinui“, in: *Pergalė*, Vilnius, 1949, Nr. 12, p. 20.

⁸ Emanuelis Katilius, „Motinai“, [1950], in: *Grūto parko lyrika: Totalitarinės poezijos antologija, 1940–1990*, sudarytojas Vaclovas Paulauskas, Vilnius: Gairės, 2000, p. 331.

⁹ Vladas Grybas, „Skamba Stalinui mūsų daina“, [1949], in: *Ibid.*, p. 334.

Tačiau jei Šventajame Rašte, ypač Naujojo Testamento knygoje, Dievo titulai atlieka garbinamąją funkciją, taip pat jais nusakant Dievo savybes – tai, kas iš kyla Jo, asmens kulto šventenybės tituluojamos ir garbinamos iš baimės ir drebėjimo, žinant, kad jų tiesa ir šviesa vienu mostu gali realizuotis tremtimi arba kulka. Taigi ir juos apibūdinant ypatingo santūrumo nesistengiama laikytis. Salomėja Nėris „Poemoje apie Staliną“ bolševikų vadą apibūdina išsyk ir kaip šviesą, ir kaip tėvą, ir netgi kaip draugą: „Mums vardas Stalino šviesus / Kaip tikro tėvo, draugo“ (čia vėl galima prisiminti Jėzaus žodžius apaštalams, kuriais jis apreiškia, jog myli savo žmones draugystės meile, tiksliau – *agape* meile, kurios niekaip negalima užsitarnauti, tik gauti: „Jau nebevadinu jūsų tarnais, / nes tarnas nežino, / ką veikia jo šeimininkas. / Jus aš draugais vadinu, / nes jums viską paskelbiau, / ką buvau iš savo Tėvo girdėjęs“, *Jn 15, 15*).

Stalino ir Lenino toks nekonfliktiškas, vien meile ir atsidavimu grįstas ryšys nesieja. Atvirkiškiai: jų garbinimas išryškina hierarchijos konfliktą. Amžiaus ir tęstinumo prasme Stalinui natūraliai turėtų tekti dievo sūnaus, tėvo siūsto mokytojo, vaidmuo. Taip jį mato ir „aukštieji kunigai“ – VKP(b) CK bei SSRS Ministrų taryba, kurios sveikinimo Stalino 70-ųjų gimimo metinių proga, išspausdinto 1949 m. dvyliktame *Pergalės* žurnalo numeryje, antraštė „DRAUGUI STALINUI – didžiajam vadui ir mokytojui, LENINO nemirtingojo reikalotėsėjui“ [išskirta originale, – L. A.] būtent ir suponuoja tokią interpretaciją. Kaip Lenino sūnus, stiprinamas iš jo sklindančiai dvasiai, Stalinas pristatomas ir reportažinės stilstikos Petro Cvirkos apsakyme „Gruzijos širdis“:

Lenino genijaus šviesa sutvirtina jaunojo Stalino žingsnius. Štai pirmieji lenininių žodžių puslapiai, už kurių skelbimą Stalinas ėjo į katgorą, o čia vėl dokumentas – relikvija: dviejų didžiųjų proletariato vadų pirmasis pasimatymas. [...] Ir toje žmonijos kelionėje – Stalino vardas greta Lenino – tarp visų šviesiausiųjų.¹⁰

Ir palyginkime: „Jam pasirodė iš dangaus angelas ir jį sustiprino“ (*Lk 22, 43*).

Tuo tarpu Antanas Jonynas kaip dievą tėvą regi Staliną ir, pasitelkdamas liaudies dainų motyvus, kuria supoetintą rūpestingo, visais, juolab mažutėliais besirūpinančio ir juos saugančio viešpaties:

Ir kai tave mamos pūslėtos rankos
Pilkon drobelėn vystė palengva, –

¹⁰ Petras Cvirka, „Gruzijos širdis“, in: *Pergalė*, Vilnius, 1949, Nr. 12, p. 16.

Prie tavo lopšio buvo pasilenkus
Jo išmintinga ir šviesi galva.¹¹

Toks įvaizdis artimas ir bibliniam Dievui, „kuris sėdi aukštybėse, / bet lenkiasi pamatyti, / kas žemai – danguje ir žemėje? (Ps 113, 5–6). Vėliau panašiai apie Leniną rašys Justinas Marcinkevičius eilėraštyje „Leninas dirba“:

O jis vis dirba. Gal ir klysta kartais,
įpareigodamas jį pataisyti.
Jisai kartu galvoja, mąsto, svarsto,
ir ne raidė, o jo esmė svarbi.¹²

Vaciui Reimeriui Stalinas yra galia, prieš kurią lenkiasi pati žemė („Lenkias Stalinui žemė“¹³), iš ko nesunku numanyti, kad tai itin galingas ir neatlaidus dievas, ko gero griežtesnis nei senatestamentinis Jahvė, ką ir kalbėti apie tą Dievą, kuris taip pamilo pasaulį, kad atidavė savo viengimį sūnų, ir kuris tokio reveranso iš žmogaus nėra patyręs.

Kaip minėta anksčiau, sovietiniame panteone vyriausiasis dievas atsisleidžia kaip trejybinis: Leninas, Stalinas ir komunistų partija, dažnai įvardijama kaip Lenino-Stalino partija, prilygstanti iš dieviškų asmenų išaugančiam trečiajam dievui – dvasiai, per kurią šventumo malonė pasiekia paprastus žmones, arba tiksliau – išrinktąją (sovietinę) tautą (kitatikius šie dievai numesdavo į pragarus – į Sibirą):

Darbo liaudžiai įkvėpė galia
Lenino-Stalino Partija.¹⁴

Tokių ir panašių palyginimų, aliuzijų į Švč. Trejybę rasime ne vieną. Šio – trečio – šventojo asmens gundymas bene paveikiausias, nes partija – tai žmonės (plg.: Bažnyčia – tai tikinčiųjų sambūris, susirinkimas), tad pasibaigus asmens kulto erai atsiradusi laisva vieta ant šventųjų pakylos nesunkiai užleidžiama tariamai mažiau pavojingiems nelabiesiems, paskelbiant juos šventaisiais – Tarybų Lietuvai, tarybinei liaudžiai, šviesiam komunistiniam rytojui ir pan. „Sušildyti“ poetizmais, krikščioniškais įvaizdžiais, jie tarsi ir nekelia vidinio pasipriešinimo:

¹¹ Antanas Jonynas, „Daina apie draugą Staliną“, in: *Ibid.*, p. 28.

¹² Justinas Marcinkevičius, „Leninas dirba“, [1966], in: Justinas Marcinkevičius, *Raštai*, t. 1: *Eilėraščiai*, Vilnius: Vaga, 1982, p. 128.

¹³ Vacys Reimeris, „Daina iš širdžių gilumos“, in: *Pergalė*, Vilnius, 1949, Nr. 12, p. 26.

¹⁴ Vladas Grybas, „Su Lenino-Stalino partija“, [1953], in: *Grūto parko lyrika*, p. 337.

Plentas industriją groja,
Virpa įkaitęs asfaltas.
Šoferiai – pagrindiniai herojai,
Dujotiekio vamzdžiai – altai.

Ploja platūs pasėlio plotai,
Gyvenvietės iš vietų kilojasi.
Elektros stulpais dievotai
Horizontalai žegnojasi.

Skamba aukštas metalo tonas –
Metalas patetinę rašo.
Iš kėbulo skystas betonas
Lyg prakaitas laša.¹⁵

Tačiau priartinti prie žmogaus ir tariamai nudievinėti dievai, dievai žmogišku veidu, mainais reikalauja to, ką krikščionybėje suvokiame kaip sielos, o etikoje – kaip sąžinės buveinę. Reikalauja širdies:

Todėl nors ir paminklas, jis ne dogma.
Jis nori, trokšta būti tavimi,
Kada jis reikalauja:
Duok man,
Duok Leniną su savo širdimi.¹⁶

Kiti šventieji. Pokarinio laikotarpio poezijos retorika, privalomi reveransai bei temos susijusios su dar dviem mažesniųjų šventųjų grupėmis. Vieną jų sudaro sovietų didvyriai, šventumo vainiką užsitarnavę krauju, arba, kaip Pavelas Morozovas, – išduodami tėvus ir artimuosius. Talento paskyrimas šiems ir panašioms šventiesiems įamžinti savo ruožtu reiškė prasmingą savirealizaciją. Štai Jonas Šimkus, rašydamas apie išpūdžius, kuriuos patyrė lankydamasis pas JAV gyvenusį lietuvių kilmės karikatūristą Lumbį¹⁷, pasakoja apie jaudulį, kurį jam sukėlė sovietmečio „šventųjų“ paveikslais nukabinėtos dailininko studijos sienos: „Keletą metų prieš jo mirtį, užėjęs į jo studiją, nustebau: kiek ten buvo jo kūrinių! [...] keletas gamtos peizažų ir daugybė portretų: Markso, Engelso, Stalino, Vorosiłovo,

¹⁵ Justinas Marcinkevičius, „[Plentas industriją groja...]“, [1964], in: Justinas Marcinkevičius, *op. cit.*, p. 132–133.

¹⁶ Justinas Marcinkevičius, „Paminklo išaiškinimas“, [1966], in: *Ibid.*, p. 130.

¹⁷ Lumbis (tikroji pavardė Jonas Bulis, 1883–1943) – siuvėjas, 1913 m. emigravo į JAV, kur taip pat dirbo siuvėju, vakarais lankė piešimo kursus, nuo 1919 m. Lumbio slapyvardžiu *Laisvėje*, *Liaudies balse*, *Vilnyje* spausdino politinio turinio šaržus.

Libknechto, Rozos Liuksemburg, keturių sušaudytųjų: Poželos, Giedrio, Greifenbergerio, Čarno ir kitų“¹⁸. Mūsų rašytojai apie šiuos „šventuosius“ rašė palyginti šykščiai, todėl jų vardus dažniau aptinkame ataskaitose, posėdžių protokoluose. Neatsitiktinai 1957 m. išspausdintame Antano Venclovos pranešime „TSKP XX suvažiavimas ir mūsų literatūros uždaviniai“ priekaištaujama, kad dramaturgai nėra parašę pjesių apie „didžiuosius mūsų revoliucionierius – V. Kapsuką-Mickevičių, Z. Angarietį, Poželą ir jo draugus“, vaikų rašytojams – kad „vaikai neturi knygų apie Kapsuką, Poželą ir kitus“¹⁹. *Pergalės* redakcijos posėdyje, vykusiame 1959 m. sausio 17 d. ir skirtame žurnalo planui apsvastyti, Teofilis Tilvytis siūlo „sustiprinti idėjinį žurnalo veidą“ ne straipsniais, bet grožiniais kūriniais: „Siūlau įdėti Dauguviečio pjesę ‘Ona Suchockienė’“²⁰.

Antra grupė – velniai, eiliniam skaitytojui labiau žinomi iš pasakų, bet sovietinėje lietuvių literatūroje perkelti į Angelų Sargų kategoriją. Šiai paskirčiai netinkantys privalėjo arba būti pagražinti, kad įgytų šventą kaukę, arba ištremti užmarštin. Recenzuodamas Valstybinės grožinės literatūros leidyklos išleistas Jono Basanavičiaus *Rinktinės pasakas* (1948) Ambraziejus Jonynas, piktindamasis rinkinio sudarytojų neapdairumu ir neatsakingumu, į rinktinę sudedant pasakas, kur velnias elgiasi nederamai, nešventai – kaip kvailas, apgaudinėjamas ir niekinamas, rašo: „Visoje eilėje pasakų velnias yra, pasakytume, liaudies draugas. [...] Kol krikščionybė buvo pažangos veiksnys, tai velnias į pasakas įėjo kaip liaudies siekimų reiškėjas, jis kartu su baudžiauninku kovoja prieš engėjus. [...] vėliau, krikščionybei virstant reakcine, bažnyčios įtakoje velnias imta laikyti blogio simboliu“²¹.

Moralinė perversija: šventieji nelabieji. Jonynas savo recenzijoje duoda nuorodą ir į nelabuosius – tai bažnyčia ir jos tarnai. Nelabuosius reikia demaskuoti. „Mes visiškai nieko nedarome antireliginei propagandai plėsti“, – 1959 m. nusiskundžia Juozas Baltušis²². Vienas iš antireliginės propagandos būdų buvo dvasininkijos demonizavimas. Kadangi po Sta-

¹⁸ Jonas Šimkus, „Kovingų karikatūrų albumas“, in: *Pergalė*, Vilnius, 1956, Nr. 6, p. 118.

¹⁹ Antanas Venclova, „TSKP XX suvažiavimas ir mūsų literatūros uždaviniai“, in: *Pergalė*, Vilnius, 1957, Nr. 2, p. 98.

²⁰ „Pergalės“ redakcijos posėdžio protokolas, 1959-01-17, in: *Lietuvos literatūros ir meno archyvas*, f. 28, ap. 1, b. 23, l. 2.

²¹ Ambraziejus Jonynas, „Formalizmo keliu“, in: *Pergalė*, Vilnius, 1950, Nr. 4, p. 127.

²² „Pergalės“ redakcijos posėdžio protokolas, 1959-01-17, in: *Lietuvos literatūros ir meno archyvas*, f. 28, ap. 1, b. 23, l. 2.

lino mirties cenzūros priežiūra šiek tiek atslūgo ir buvo galima perleisti kai kuriuos iki Antrojo pasaulinio karo išleistus kūrinčius, juos atitinkamai perrašant, perredaguojant, juose pasitaikantys kunigų portretai būdavo šaržuojami, iškreipiami, jiems suteikiant kuo daugiau negatyvių spalvų, sudarant įspūdį, jog tai tik savimi, savo gerove susirūpinę cinikai arba bent jau paprastiems žmonėms įspūdžio nedarantys kulto tarnai.

Kadangi Valstybiniame literatūros ir meno archyve yra išlikusių dokumentų, liudijančių Juozo Paukštelio romano *Kaimynai* (pirmas leidimas – 1939 m., antras – 1956 m.) perrašymo istoriją, keletas žodžių apie tai, kaip pasikeitė romanas mus dominančiu aspektu. Viena iš tuometinio Valsybinės grožinės literatūros leidyklos redaktoriaus Jurgio Tornau laiškų rašytojui patariama mažiau kartoti „apie religijos jaukumą, sielos nemirtingumą, dievo meilę ir pan.“, atitinkamai paredaguojant ir (arba) perrašant reikiamas teksto vietas²³. Taip romane neliko skyriaus „Kryžiaus šventinimas“ pavadinimo – jis pakeistas pavadinimu „Nepažįstamoji“, o kad kryžius nekeltų jokių asociacijų su šventumu, sukurtas niūrus jo vaizdas, pateiktas šaržuotas kunigo portretas, sutrumpintas jo pamokslas, iš Luknienės maldos išmestas dėkojimas, paliekant vien ateities baimę ir sunkius prisiminimus. Poetiškas vasaros nakties šventumo įspūdis, kuriame, be krikščioniško požiūrio, aiškiai justi ir senosios animistinės pasaulėjautos, tikėjimo, atšvaitai („[N]ors klaupkis į rasotą žolę ir melskis, garbink Dievą per visą naktį, drauge su tais žiogeliais“²⁴), atėmus šį sakralumo krūvį, tampa trivialis emocija: „nors stovėk per kiaurą naktele, žiūrėk į begalines dangaus gilybes ir klausykis, kaip žvaigždėlės plevėna, kokią pasaką, amžiną ir paslaptinę, jos tau sako...“²⁵

Skyriaus pavadinimą „Šventvakaris“, pirmajame leidime reiškusį rartų išvakarės, pakeitus abstrakčiu „Vakare“, dingo krikščioniškos tradicijos pojūtis. Iš pažiūros techniškai maži pakeitimai nuvertino šventumo dimensiją turinčias sąvokas, religinis kontekstas, romane turėjęs glaudų ryšį ir su senąja tradicija, sutrivialėja, o pagrindinis dėmesys nukreipiamas į klasinius santykius ir neva vien jų konflikto sąlygojamus dramatiškus pagrindinių veikėjų likimus.

²³ Jurgio Tornau laiškas Juozui Paukšteliiui, 1955-11-12, in: *Lietuvos literatūros ir meno archyvas*, f. 52, ap. 1, b. 51.

²⁴ Juozas Paukštelis, *Kaimynai*, Kaunas: Sakalas, 1939, p. 132.

²⁵ Juozas Paukštelis, *Kaimynai*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1956, p. 161.

Išvados, arba nelabųjų šventųjų vylius. Kokias prielaidas galima daryti iš šių pavyzdžių? Asmens sudievinimas sukuria atitinkamus santykius su juo ir, žinoma, daro atitinkamą poveikį visuomenei. Vienas tokių – atsirandantis vyliaus (manipuliacijos) santykis. Kita vertus, literatūros prievaizdai galėjo toleruoti „grynąją poeziją“ tik turėdami nemažą skaičių sovietinio patriotizmo kūrinų, skirtų komunistinio auklėjimo tikslams. Dauguma autorių suprato, kad rašo ne tai, ką galvoja (kaip ir dauguma skaitytojų suvokė tikrąją šios garbinimo liturgijos priežastis ir vertę), bet negalima paneigti, jog buvo ir tam tikras naudos koeficientas – iš pradžių nusilenkiama, kad išvengtum ištrėmimo ar sušaudymo, vėliau – kad pelnytum geresnius tiražus, honorarą, postą... Taip tarsi apgaunamas netikras dievas ir išliekama teisiu. Bet nusidėjus vieną kartą dėl išlikimo, kitą kartą nesunku nusidėti dėl iškilimo, o trečią jau nusidedama įtikėjus susikurtais dievais arba iš inercijos.

Kitas žmogaus sudievinimo blogis ateina per galios santykį. Galia priskiriama dievui, kuris kelia baimę, nes visada yra teisus, ir kuris turi galią. Todėl siekiama jį palenksti šlovinimais ir gyriumi. Sužmogintas Dievas ateina nuplauti mus savo krauju ir išgelbėti. Sudievinatas žmogus ateina nusiplauti krauju. Tokias žaidimo taisykles priimančios ir meno kalba jas palaikantys palieka gilius įspaudus žmogaus sąmonėje, paruošdamos dirvą naujoms manipuliacijoms, naujiems nelabiesiems šventiesiems įsitvirtinti.

SAINTS AND FIENDS IN EARLY SOVIET DECADES

Laima Arnatkevičiūtė

Summary

The concepts of sainthood and fiendishness are inextricably linked to the outflow of the contents and meanings in both the ethical and religious fields. In the dictionary of the Lithuanian language the words *a saint* and *a fiend* are explained in this way: the former is “a person renowned for his/her exceptional religiosity and after death formally recognized by a Christian church as an honoured patron of the believers”, the latter is defined as “an evil spirit, the devil, a dickens”, a villain.

In the years of the Soviet occupation the concept of sainthood radically changed not only its “geography” but also its merits by descending from transcendence to ideological idolatry.

The Christian God being the key enemy of the new-Soviet man, God's transcendence was substituted by the eternally live Lenin, Stalin, their "apostles" and other "saints". In the Soviet period *Pergalė* (*Victory*) used to be the main literary periodical issued by the Lithuanian Writers' Union, closely monitored and censored and by the means of the language of art serving the needs of the new pantheon of saints, making them icons and setting the fashion for their commemoration.

The Bible features only one saint – Jahveh, from Him the people gain sainthood. In the 1950s and 1960s *Pergalė* focused its attention on Lenin and Stalin, who sometimes were depicted as if equal to saints or as God the Father and God the Son. The only thing that differentiates them from their biblical counterparts is the phraseology which is more vivid and more revering ("Šviesumas tavo žodžių tamsą nugalėjo / Brightness has conquered the darkness of your words" (Teofilis Tilvytis); "O Tu, tiesos negęstančioji saulė / O You, the unquenchable sun of the truth" (Valerija Valsiūnienė). Fiends, on the other hand, are revealed as the friends of ordinary people who care for them and help them (Ambraziejus Jonynas).

With reference to archive documents, the publications in *Pergalė*, and the comparison of the 1939 and 1956 issues of the novel *Kaimynai* (*Neighbors*) by Juozas Paukštelis, the article attempts to reveal the mechanism and "theology" of the demonization of traditional saints, as well as the glorification of the ideological leaders.

KRIKŠČIONIŠKOSIOS BAŽNYČIOS RAŠTŲ
IR APEIGŲ PASKATINTAS SAKINIŲ MODELIS:
LAIKO SAKINIAI SU *KIEK KARTŲ* SENOJOJE
LIETUVIŲ KALBOJE

JŪRATĖ PAJĖDIENĖ

0. Įvadas. Sudėtiniais prijungiamaisiais laiko sakiniais¹ nusakomas dviejų propozicijų² tarpusavio santykiu pagrįstas laiko matavimas – situacijos yra lokalizuojamos laike perteikiant jų vienalaikiškumą arba seką. Tipologiniuose aprašuose įsityvirtino laiko sakinį skirstymas pagal semantinę *when* (*kada*), *after* (*po to, kai*) arba *before* (*iki / prieš*) santykių³. Sakinius su *when* tipo⁴ jungiamaisiais žodžiais dabartinėje lietuvių kalboje atitinka sakiniai su bendrosios laiko reikšmės jungiamaisiais žodžiais *kai, kada, kuomet, kada*

¹ Ir tradicinės, ir moderniosios gramatikos kryptys išskiria tris pagrindinius prijungiamųjų sakinį tipus – aplinkybinius (prieveiksminius), aiškinamuosius (daiktavardinius) ir santykinius (būdvardinius). Aplinkybinių (prieveiksminių) sakinį, kuriems priskiriami ir laiko sakiniai, funkcija yra pateikti situacinį kontekstą pagrindinio dėmens predikatu nusakomam veiksmui ar būsenai (plg. Lindsay J. Whaley, *Introduction to Typology: The Unity and Diversity of Language*, Newbury Park: Sage Publications, 1997, p. 247).

² Lingvistinėje literatūroje propozicija apibūdinama kaip semantinis sakinio (*clause*) koreliatas (plg. Christian Lehmann, „Towards a Typology of Clause Linkage“, in: *Clause Combining in Grammar and Discourse*, edited by John Haiman, Sandra A. Thompson, Amsterdam Philadelphia: John Benjamins, 1988, p. 185), o propozicinis turinys vertinamas kaip būtinas parametras kalbos struktūros analizei (plg. Talmy Givón, *On Understanding Grammar*, New York, San Francisco, London: Academic Press, 1979, p. 3–4) bei kaip pagrindinis informacijos perteikimo kalboje vienetas (Talmy Givón, *Syntax: A Functional-Typological Introduction*, t. 1, Amsterdam Philadelphia: John Benjamins, 1984, p. 239).

³ Plg. Sonia Cristofaro, *Subordination*, Oxford, New York: Oxford University Press, 2005, p. 159.

⁴ Plg. Sonia Cristofaro, „‘When’ Clauses“, in: *WALS Online – Project of the Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology and the Max Planck Digital Library*, edited by Martin Haspelmath, Matthew S. Dryer, David Gil and Bernard Comrie, Munich: Max Planck Digital Library, 2008, <http://wals.info/chapter/126>, (2015-12-09).

tik / kai tik, o senojoje lietuvių kalboje – sakiniai su jungiamaisiais žodžiais *kad, kada, kaip, kuometu*⁵ ir *kiek kartų*⁶.

Laiko sakinių su jungiamuoju žodžiu *kiek kartų* potipis pastebėtas neseniai ir aprašytas negausiai⁷, todėl straipsnyje nurodomi prijungiamųjų sakinių jungiamiesiems žodžiams būtini gramatiniai parametrai, aptariamios žodžių junginio *kiek kartų* leksinės reikšmės ir šio junginio desemantizaciją ir gramatėjimą – vartimą sintaksinę funkciją atliekančiu dariniu – nulėmusios kultūrinės ir pragmatinės aplinkybės.

0.1. Apie prijungimo rodiklius. Siekiant žodžių samplaiką *kiek kartų* įvardyti specialią sintaksinę funkciją prijungiamuosiuose laiko sakiniuose atliekančiu funkcinio žodžiu, dera prisiminti reikalavimus, kuriuos turi atitikti prijungimo rodiklis (*adverbial subordinator*). Pasak Berndo Kortmanno, prijungiamuoju rodikliu gali būti nelinksnuojama laisva žodžio forma; šis žodis gali paveikti visą veiksmažodinį prijungiamąjį dėmenį, nors pats ir

⁵ Gramatiniuose lietuvių kalbos aprašuose buvo įprasta nurodyti, kad senuosiuose lietuviškuose raštuose prijungiamieji bendrosios reikšmės laiko sakiniai sudaromi tik su jungiamaisiais žodžiais *kad, kada, kaip, kuometu*, plg.: „Vieninteliai šalutiniai veiksmažodiniai sakiniai, raštijos pradžioje turėję laiko funkciją, buvo sakiniai su jungtukais *kad(a) ir kaip(o)*“ (Vytautas Ambrazas, *Lietuvių kalbos istorinė sintaksė*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2006, p. 480); „Prieveiksmis *kuomet*, kilęs iš žodžių junginio *kuo metu*, jau XVI a. kartais ėjo laiko sakinių jungiamuoju žodžiu“ (*Ibid.*, p. 476).

⁶ Tiriamiesiems raštams būdingi panašūs jungiamųjų žodžių grafiniai, morfologiniai ir darybiniai variantai laikomi to paties jungiamojo žodžio atmainomis. Pavyzdžiui, jungiamojo žodžio *kuometu* (pvz., SP I 330₁) variantais laikomos *kumetu, kūmetu, kuo metu* (pvz., BP I 311₂; 311₃; SP II 52₃) formos, jungiamojo žodžio *kad* (pvz., DP 72₃₆) variantais – *kad̄, kad'* (pvz., DP 582₈; 108₄₈), jungiamojo žodžio *kada* (pvz., BP II 338₂₆) variantais – *kadda, kadái* (pvz., BP II 157₁₂; DP 383₃₉) formos, jungiamojo žodžio *kaip* (pvz., BP I 271₁₃) variantais – *kaip̄, kaip', kayp, kaiipo* (pvz., DP 319₁; 387₄₀; 61₅; 347₄₁) formos, o *kiek kartų* variantu laikoma forma *kiekas kartų* (pvz., MT 10v₈). Sakiniai su vieno jungiamojo žodžio variantais vertinami kaip sudarantys tą pačią laiko sakinių šeimą.

⁷ Apie šio potipio laiko sakinius trijuose XVI–XVII a. lietuviškų pamokslų rinkiniuose žr. Jūratė Pajėdienė, *Senosios lietuvių kalbos sudėtiniai prijungiamieji laiko sakiniai*, humanitarinių mokslų daktaro disertacija, filologija (04 H), Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2012, p. 90–92. Ankstesniuose gramatiniuose lietuvių kalbos aprašuose (net ir specialiai skirtuose tam tikro leidinio sintaksės tyrimams, pavyzdžiui, Merkelio Petkevičiaus sintaksėi, plg. Ernst Fraenkel, *Sprachliche, besonders syntaktische Untersuchung des kalvinistischen litauischen Katechismus des Malcher Pietkievicz von 1598*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1947) nėra nuorodų apie *kiek kartų* kaip laiko sakinių jungiamąjį žodį. Tiesa, kai kur esama netiesioginių tokio gramatinio vertinimo nuorodų, pavyzdžiui, sugretinti *kiek kartų – so oft* atitikmenys (žr. Pietro Umberto Dini, „Lietuviškų žodžių indeksas“, in: [Heinrich Johann Lysius], *Mažasis katekizmas*, parengė Pietro Umberto Dini, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993, p. 234) ar jungiamąja grandimi tarp lyginamųjų ir laiko sakinių įvardytas sakiny su *kaip dažnai*, atitinkantis vokiečių kalbos sakinį su *so oft* (žr. Vytautas Ambrazas, *op. cit.*, p. 478).

neatlieka sintaksinės funkcijos tame sakinyje; šalutinio sakinio struktūroje jungiamasis žodis paprastai užima kraštinę poziciją; šis žodis neturi priklausyti žymėtam registru⁸ (nėra archaizmas ar dialektizmas); šalutinis dėmuo (pats prijungimo rodiklis yra šio dėmens dalis) gali eiti prieš pagrindinį sudėtinio sakinio dėmenį. Išvardytus parametrus turi atitikti ir pavieniai (*single word items*), ir iš kelių žodžių (*multi-words expressions*) sudaryti jungiamieji žodžiai. Kompleksinės raiškos darinys turi atitikti dar bent vieną iš trijų papildomų reikalavimų: jis turi demonstruoti bent minimalią sintezę; būti netekęs kai kurių įprasto junginio savybių; turėti bent vieną prieveiksminę reikšmę (*adverbial reading*), kurios neįmanoma rekonstruoti iš junginių sudarančių vienetų⁹. Aptariant laiko sakinių su *kiek kartų* vartojimą senojoje lietuvių kalboje, pirmieji šeši reikalavimai priimami kaip būtini ir esantys (senųjų lietuviškų raštų kontekste laiko sakiniai su *kiek kartų* nepasižymi archajiškumu, o tai, kad dabartinėje lietuvių kalboje *kiekkart* būtų vertinamas kaip archaizmas¹⁰, tik parodo gramatinimo proceso eigos kryptį ir dinamiškumą). Kompleksinės sandaros prijungimo rodikliui būtinų parametrų atitiktys yra iliustruojamos straipsnyje: minimali sudėtinio jungiamojo žodžio sintezė matoma iš pasitaikančių junginio *kiekas kartų* formos trumpėjimo *kiek kartų* ar susiliejimo *kiekkart*¹¹, plg., pavyzdžiui, *kiekkârtu* DP 168b(168)³⁰¹²; kai kurių įprasto žodžių junginio savybių praradimą rodo ne vien tik laiko sakiniuose pastebimas *kiek kartų* reikšmės pokytis (žr. cituojamų prijungiamųjų laiko sakinių pavyzdžius), bet ir Mikalojaus Daukšos pateiktas Jakubo Wu-jeko postilės¹³ sakinio su *ilekroc* originalo modelio neatitinkantis vertimas¹⁴;

⁸ Šis reikalavimas aktualus aptariant dabartinių kalbų prijungimo rodiklius.

⁹ Daugiau apie „idealaus“ prijungimo rodiklio kriterijus žr. Bernd Kortmann, *Adverbial Subordination: A Typology and History of Adverbial Subordinators Based on European Languages*, (ser. *Empirical Approaches to Language Typology*, t. 18), Berlin, New York: Walter de Gruyter, 1997, p. 72–73; Bernd Kortmann, „Adverbial Subordinators in the Languages of Europe“, in: *Eurotyp*, t. 3: *Adverbial Constructions in the Languages of Europe*, edited by Johan van der Auwera, Berlin, New York: De Gruyter Mouton, 1998, p. 458–460.

¹⁰ Plg., pavyzdžiui, Kortmanno pabrėžiamą archajišką dabartinėse slavų kalbose vartojamo *ilekroc* pobūdį; plg. Bernd Kortmann, *Adverbial Subordination*, p. 365.

¹¹ Tai gali būti susiję ir su žodžių formų susiliejimu ar sutrumpėjimu, plg. Paulo J. Hopperio pateiktą *condensation* sąvokos reikšmę: Paul J. Hopper, „On Some Principles of Grammaticalization“, in: *Approaches to Grammaticalization*, t. 1, edited by Elizabeth Closs Traugott, Bernd Heine, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1991, p. 21.

¹² Daugiau žr. 1.1.2 skirsnyje.

¹³ Toliau žymima santrumpa ³W: [Wujek Iakub], *Postilla Catholica Mniefza. Przew D. Iakuba Wvyka ... W Krakowie*, 1590, in: *Mikalojaus Daukšos 1599 metų Postilė ir jos šaltiniai*, parengė Jonas Palionis, Vilnius: Baltos lankos, 2000.

kiek kartų sugramatinimą ir ši junginių sudarančių leksinių vienetų prieveiksminės reikšmės desemantizaciją rodo vertimuose iš vokiečių kalbos *so oft* vietoj pažodinio *kaip dažnai / kaip tankiai* pavartotas *kiek kartų*.

0.2. Apie neapibrėžtumo laike raišką. Jungiamuoju žodžiu *kiek kartų* prasidedančiu laiko sakiniu siekiama pranešti apie neapibrėžtu laiku įvykusio ar įvyksiančio ir atsitiktinį arba pasikartojantį dažnumą turėsiančio veiksmo galimybę. Šio potipio lietuvių kalbos laiko sakiniai atitinka anglų kalbos sakinius su *whenever*, vartojamus atsitiktinio ir/ar pasikartojančio veiksmo galimumui apibūdinti¹⁵. Kortmannas nurodo, kad kitas *atsitiktinumo ir galimybės laike (contingency)* apibūdinimas galėtų būtų *neapibrėžtas/nenurodytas laikas (indefinite time)*: perteikiant šio tipo ryši generuojamos situacijos „*tais atvejais, kada p, q*“, „*kada tik p, (tada) q*“, o tipinei šio ryšio raiškai pasitelkiami prieveiksminiai prijungimo rodikliai, padedantys išreikšti veiksmy *vienalaikiškumo (simultaneity overlap)*, *vietos (place)* ir/ar *sąlygos (condition)* aspektus¹⁶. Anglų kalbos laiko sakiniai su *when* perteikia pačią bendriausią laiko nuorodą, o sakiniai su *whenever* paprastai sudaromi siekiant paminėti ir veiksmo pasikartojimo aspektą¹⁷, nes *contingency* suvokiama kaip ne vien su laiku ir vieta, bet ir su tam tikru procesu susijusi kategorija¹⁸.

0.3. Apie tiriamuosius šaltinius. Laiko sakinių su *kiek kartų* morfosintaksinių savybių aprašas straipsnyje pateikiamas remiantis sisteminiu

¹⁴ Apie DP 141³⁵⁻³⁶ sakinį, fiksuojantį pastabą apie formos *kiek kartą* netinkamumą 1 Kor 11, 25 eilutės raiškai, žr. 1.2.2. skirsnyje.

¹⁵ Apie *contingency* daugiau žr. Bernd Kortmann, *Adverbial Subordination*, p. 185, 186, 325, 327; Bernd Kortmann, „Adverbial Subordinators in the Languages of Europe“, p. 465.

¹⁶ Žr. Bernd Kortmann, *Adverbial Subordination*, p. 85.

¹⁷ Plg. *The Cambridge Grammar of the English Language*, edited by Rodney Huddleston, Geoffrey K. Pullum, Cambridge: The Press Syndicate of the University of Cambridge, 2002, p. 698. Kiti gramatiniai anglų kalbos aprašai atkreipia dėmesį į jungiamojo žodžio *whenever* vartoseną kaip gana retą, bet tinkamą laiko bei su tam tikru įpročiu susijusios sąlygos (*habitual condition*) reikšmėms perteikti; plg. Douglas Biber [et al.], *Longman Grammar of Spoken and Written Language*, London: Longman, 2000, p. 844, 845. Šioje gramatikoje pateikta dabartinės anglų kalbos tekstyno duomenų analizė rodo, kad laiko santykių gramatinei raiškai dažniau parenkamos prieveiksmių ar prielinksninės konstrukcijos, o veiksmo laiko neapibrėžtumo raiškai dažniau parenkami veiksmažodiniai sakiniai ir tik kartais – prielinksninės konstrukcijos ir dalyviniai sakiniai (*Ibid.*, p. 787).

¹⁸ Apie tarpusavyje priežasties, tikslo, nuolaidos, sąlygos, padarinio santykiais susijusių veiksmy ar situacijų įvardijimą aplinkybiniais dariniais žr. Douglas Biber, *op. cit.*, p. 779.

gretinamuoju keturiuose lietuviškų pamokslų rinkiniuose – *Wolfenbüttelio postilėje* (WP, 1573)¹⁹, Jono Bretkūno *Postilėje* (BP, 1591)²⁰, Mikalojaus Daukšos *Postilėje* (DP, 1599)²¹ ir Konstantino Sirvydo *Punktuose sakymų* (SP I – 1629, SP II – 1644)²² – vartojamų laiko sakinių tyrimu (šios duomenų bazės pagrindą sudaro 2707 laiko sakiniai su prijungimo rodikliais). XVI–XVII a. pamokslų teksto dvisluoksniškumas (pamokslas pradedamas tam tikra Šv. Rašto citata/perikope ir tęsiamas pamokslininko komentarais, kurie WP, BP, DP vadinami *išguldymais*, o SP – *punktais*)²³ lemia poreikį atsižvelgti į sakinių vartojimo skirtinguose teksto sluoksniuose ypatybes (laiko sakinių su bendrosios reikšmės jungiamaisiais žodžiais vartojimo santykis skirtinguose WP, BP, DP ir SP teksto sluoksniuose parodytas 1 lentelėje). Pačiame pamokslo tekste taip pat gali būti aptinkamos Biblijos citatos²⁴ – vienos jų aiškiai cituojančios (eksplicitinės perikopės²⁵), o kitos parafrazuojančios – tik atpasakojančios tam tikrą Šv. Rašto versetą (implicitinės perikopės).

¹⁹ Faksimilę ir kritinį komentuotą teksto leidimą žr. *Die litauische Wolfenbütteler Postille von 1573, Faksimile, kritische Edition und textkritischer Apparat 1, Einleitung, Kommentar und Register 2*, hrsg. von Jolanta Gelumbeckaitė, (ser. *Wolfenbütteler Forschungen* 118.1-2), Wiesbaden: Harrasowitz Verlag in Kommission, 2008. Elektroninį tekstą žr. [---], *Wolfenbüttelio postilė, 1573*, elektroninį tekstą parengė Jolanta Gelumbeckaitė, konkordancijas – Jolanta Gelumbeckaitė, Vytautas Zinkevičius, 2007–2008, [interaktyvus], in: <http://www.lki.lt/seniejirastai/db.php?source=37>, (2015-12-08).

²⁰ Faksimilę ir perrašą žr. *Jono Bretkūno Postilė: Studija, faksimilė ir kompaktinė plokštelė*, parengė Ona Aleknavičienė, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2005.

²¹ Žr. *Mikalojus Daukša, Postilė, 1599*, elektroninį tekstą parengė Veronika Adamonytė, Milda Lučinskienė, Jūratė Pajėdienė, Mindaugas Šinkūnas, Eglė Žilinskaitė, Ona Aleknavičienė, konkordancijas – Veronika Adamonytė, Milda Lučinskienė, Jūratė Pajėdienė, Mindaugas Šinkūnas, Ona Aleknavičienė, Vytautas Zinkevičius, 2006, [interaktyvus], in: <http://www.lki.lt/seniejirastai/db.php?source=2>, (2015-12-10).

²² Tekstas cituojamas pagal faksimilę, pateiktą dvitomiam leidinyje: Šyrwids, *Punktay sakimu (Punkty kazań) litauisch und polnisch mit kurzer grammatischer Einleitung herausgegeben von Dr. Franz Specht*, Göttingen, 1929.

²³ Apie postilę kaip tekstą, kuris populiariai aiškina, komentuoja ir aktualizuoja Bibliją žr. Magdalena Kuran, *Retoryka jako narzędzie perswazji w postylografii polskiej XVI wieku (na przykładzie Postylli katolickiej Jakuba Wujka)*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2007, p. 65–66; apie Baroko postilėms būdingą kompoziciją žr. Viktorija Vaitkevičiūtė, *LDK katalikiškas Baroko pamokslas tarp ars vivendi ir ars moriendi*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008, p. 41–42.

²⁴ Šiame tyrime kalbama tik apie sudėtiniais prijungiamaisiais jungtukiniais laiko sakiniais išreikštas Šv. Rašto citatas.

²⁵ Tokie laiko sakiniai taip pat įtraukti į 1 lentelėje ir 1 diagramoje pateiktų laiko sakinių perikopėse statistiką.

Straipsnyje taip pat aptariami kituose raštuose (pavyzdžiui, Martyno Mažvydo katekizme (1547), Merkelio Petkevičiaus katekizme (1598), Simono Vaišnoro *Margaritoje teologiškoje* (1600)) pasitaikantys laiko sakinių su *kiek kartų* vartojimo atvejai, kurie dažniausiai taip pat yra susiję su tam tikrų Šv. Rašto eilučių citavimu ar atkartojimu. Laiko sakinių su *kiek kartų* nebuvimo faktas kai kuriuose šaltiniuose, pavyzdžiui, Daukšos (1595)²⁶ ar nežinomo vertėjo parengtame (1605)²⁷ Jokūbo Ledesmos katekizme, ar tam tikruose kurio nors šaltinio teksto sluoksniuose, pavyzdžiui, Jokūbo Morkūno *Postilės*²⁸ (1600) perikopėse, sietinas ne su teksto kūrėjo kalbinės raiškos specifika, o tik su šio tipo sakiniams reikalingo specifinio konteksto nebuvimu, tai rodo laiko sakinių su *kiek kartų* vartojimo atvejai Daukšos *Postilėje* ir Morkūno *Postilės* pamokslų komentaruose²⁹.

Sakiniai su bendrosios laiko reikšmės jungiamaisiais žodžiais	WP	BP	DP	SP
Perikopėse	95 (~21%)	102 (~28%)	102 (~9%)	40 (~15%)
Pagrindiniame tekste	349 (~79%)	266 (~72%)	1058 (~91%)	231 (~85%)
Iš viso	444 (100%)	368 (100%)	1160 (100%)	271 (100%)

1 lentelė. Prijungiamųjų laiko sakinių su bendrosios reikšmės jungiamaisiais žodžiais vartojimas WP, BP, DP ir SP perikopėse ir pagrindiniame tekste

0.4. Apie leksines ir gramatines junginio *kiek(as) kartų* reikšmes senojoje lietuvių kalboje. Nesuskaičiuojamasis žymimasis kognicinis įvardis *kiek/kiekas*³⁰ su daiktavardžio *kartas* daugiskaitos kilmininku senuosiuose

²⁶ Žr. Mikalojus Daukša, *Katekizmas*, 1595, elektroninį tekstą parengė Mindaugas Šinkūnas, konkordancijas – Mindaugas Šinkūnas, Vytautas Zinkevičius, 2006, [interaktyvus], in: <http://www.lki.lt/seniejirastai/db.php?source=1>, (2015-12-11).

²⁷ Žr. *Jokūbo Ledesmos katekizmas*, 1605, elektroninį tekstą parengė Juozas Karacius, Ričardas Petkevičius, Mindaugas Šinkūnas, konkordancijas – Vytautas Zinkevičius, Mindaugas Šinkūnas, 2001–2002, 2008, [interaktyvus], in: <http://www.lki.lt/seniejirastai/db.php?source=44>, (2015-12-11).

²⁸ Žymima santrumpa MP: [Jokūbas Morkūnas], *Postilla lietvoviszka, tātáy est Išguldimás prástás ewángeliu ant kožnos nedelos ir szventes per wísius metus, kurios págal buda sená báznicžioy Diewá est skáitomos* [...] per Jokubą Morkuną tárna kunigáykszcžia ... Krysztáfa Rádiwiła wáiwádos Wilniaus, 1600, [interaktyvus], in: <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C1R0000047394>, (2015-12-11).

²⁹ MP sakinio su *kiek kartų* pavyzdį žr. 1.3. skirsnyje.

³⁰ Alberto Rosino pateiktoje įvardžių klasifikacijoje nedeiktiniai įvardžiai vadinami *kogniciniiais*, jie skirstomi į kiekybinę informaciją perteikiančius konstatacinius ir kiekybi-

lietuvių raštuose buvo vartojamas ir dabartinėje lietuvių kalboje įprastomis leksinėmis reikšmėmis³¹ ir funkcijomis: klausiamuoju (*kiek kartų?*³²) ar santykiniu žodžiu (*ties kartų*³³) ar pabrėžiamąja kiekybinės nuorodos reikšme (*daug kartų*³⁴). Įprasta yra ir viena iš gramatinių reikšmių, kai *kiek kartų* vartojamas kaip lyginimo pagrindą perteikiantis jungiamasis žodis su atliepieniu *ties kartų* lyginimo sakiniuose³⁵.

Prieš pradėdant kalbėti apie junginio *kiek kartų* specifinę gramatinę reikšmę, skirtą išreikšti neapibrėžtumo ir netikėtumo laike aspektus, reikia paminėti, kad senojoje lietuvių kalboje įvardis *kiek* buvo pasirenkamas siekiant įvardyti pasikartojimą (su ciklinio laiko reikšmės daiktavardžiais) ar laiko pilnatvę. Dabartinėje lietuvių kalboje tai būtų išreiškiama įvardžiais *kas / kiekvienas / visas*³⁶, plg.:

nės informacijos neperteikiančius klausiamuosius (Albertas Rosinas, *Mikalojaus Daukšos tekstų įvardžių semantinė ir morfologinė struktūra*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2001, p. 90). Pasak Rosino, senosios lietuvių kalbos žodis *kiekas* žymi „tam tikrą elementų poaibį, kurį sąlygiškai galima apibrėžti kaip „keleri, keletas, daugelis““; šio įvardžio būdingu konteksto partneriu yra daiktavardžio kilmininkas (*Ibid.*, p. 98–99). Daukšos raštuose vartojamo įvardžio *kiekas* linksniavimo paradigmą žr. *Ibid.*, p. 99.

³¹ Plg. šio junginio pateiktį Sirvydo žodynuose: *ilekolwiek / quantumcon[que]*. [*kiektikta*]. SD 47v II₁₀₋₁₁; *Ilekróc / quoties, quot vicibus*. [*kiek kartu*]. SD 47v II₁₃ ir *Kilkákróc / aliquoties*. [*kiek kartu*]. SD 54r I₂₁ (žr. Konstantinas Sirvydas, [*Dictionarium trium linguarum*], 1620, elektroninį tekstą parengė Milda Lučinskienė, konkordancijas – Milda Lučinskienė, Vytautas Zinkevičius, 2008, [interaktyvus], in: [http://www.lki.lt/seniejirastai/db.php?source=20,\(2015-12-08\)](http://www.lki.lt/seniejirastai/db.php?source=20,(2015-12-08))) ir *Ilekróc / Quoties. Kiek kartu., Kilá króc / ALIQUOTIES. Kiekas kartu* ([Konstantinas Sirvydas, *Dictionarium trium linguarum*, 1642], *Pirmasis lietuvių kalbos žodynas*, įvadą ir žodyno rodyklę parengė Kazys Pakalka, Vilnius: Mokslo, 1979, p. 89₄₋₅; 103₄₋₅).

³² Pavyzdžiui: *klaufe Krištu / kiek kartu βmogus βmogui turetu atleifti / bau ganna butu septinis kartus?* BP II 486₁₆.

³³ Pavyzdžiui: *A Krištus atfaka ne tiktai septinis kartus / bet ir kiek kartu ansfai atfiprafcha.* BP II 486₁₉.

³⁴ Pavyzdžiui: *teip iau kaip kiek kartų efmi tarens* WP 41r₃₁; *GIrdeiot iau kiek kartu / Adoma per fugriefchijma fawa / bey fawe bei wiffas βmones ibraidinufi ir iklampinnufi ing amβina prapūlima* BP I 30₁₂₋₁₄; *kurie iūkeš iz małdŭ krikšcžioniŭskŭ kiekas kártu kabētu* DP 152; ir plg. *ktorzy násmiewáiá z modlitw Chreścijánских kilákróc powtarzánych* ³W 157₅₂; *IONas βwyntas klaufiamas kuo efi / kiek kartu atfako ne efmi neefmi* SP I 77₆ ir *IAn šwiety spytany / cšym ieft / kila króc odpowiedźiat nie iefstem / nie iefstem.* SP I 77₇.

³⁵ Pavyzdžiui: *kiek kartu kas nufideft / ir iz širdies gaylis / tiek kartu atleydzia.* SP I 250₁; *ilekróc kto zgrzeβy [...] tylekróc odpufcza* SP I 250₁.

³⁶ Jono Palionio pastebėjimu, įvardinio prieveiksmio *kiek* aplinkybiniuose žodžių junginiuose „kiekvieno“ reikšme vartojimas buvo būdingesnis „prūsienės ir vidurietiškosios atšakos“ autoriams, bet „šitokia *kiek* vartosena jau tuomet turėjo sritinį bei archainį

Kiek nedelias bafzniczian waikfcziami prifakikiet MŽK³⁷ 11₁₃ – ‚kas / kiekvieną savaitę‘;

Delto rakafn fchitą makfla trumpa imkiet Ir aweles iufu tu mažu dewa maxlu penekiet Pregtam platefnia maxla kiek denas laukiet MŽK 12₁₁ – ‚kas / kiekvieną dieną‘;

Nar mus kiek cziefą peneti MŽK 69₄ – ‚visą laiką‘ (plg. chceć na wszelki czas żywić³⁸).

1. Laiko sakiniai su *kiek kartų* senojoje lietuvių kalboje

1.1. Laiko sakiniai su *kiek kartų* WP, BP, DP ir SP

1.1.1. Vartojimo dažnumas. Laiko sakiniai su *kiek kartų* WP, BP, DP ir SP vartojami retai: WP ir BP jų pavartota po 5, DP – 6, SP – 1. Statistiškai tai labai nežymi dalis (nuo ~0,4% iki ~1,4%) kitų WP, BP, DP ir SP prijungiamųjų sakinių su bendrosios laiko reikšmės žodžiais (*kad, kada, kaip, kuometu*) visumos atžvilgiu. Laiko sakinių su *kiek kartų* vartojimą WP, BP, DP ir SP pamokslų rinkinių perikopėse ir pagrindiniame tekste bei jų dažnumo santykį visų kitų laiko sakinių su bendrosios laiko reikšmės jungiamaisiais žodžiais vartojimo atžvilgiu žr. 1 diagramoje.

1.1.2. Semantinės ir morfosintaksinės laiko sakinių su *kiek kartų* ypatybės. Laiko santykių raiška prijungiamuosiuose laiko sakiniuose su *kiek kartų* gali būti paryškinaama atliepiamuoju žodžiu *tada / visada*. Šalutinio dėmens tariniu eina asmenuojamosios veiksmažodžio formos, o pagrindinio dėmens tarinio raiškai dažnai parenkamas skatinamojo modalumo veiksmažodis. Plg. dviejų gramatinių modelių – V_{LIEP}, *kiek kartų* V_{ES/BŪS} ir V_{ES} SKATIN, *kiek kartų* V_{ES} – raiškos sakinių pavyzdžius:

Tūgi kiek kartu regi fannari koki βmogaus pagadinta / tadda tark / tatai ifch tiefos welinas padare fu Diewo βinne. BP II 369₈

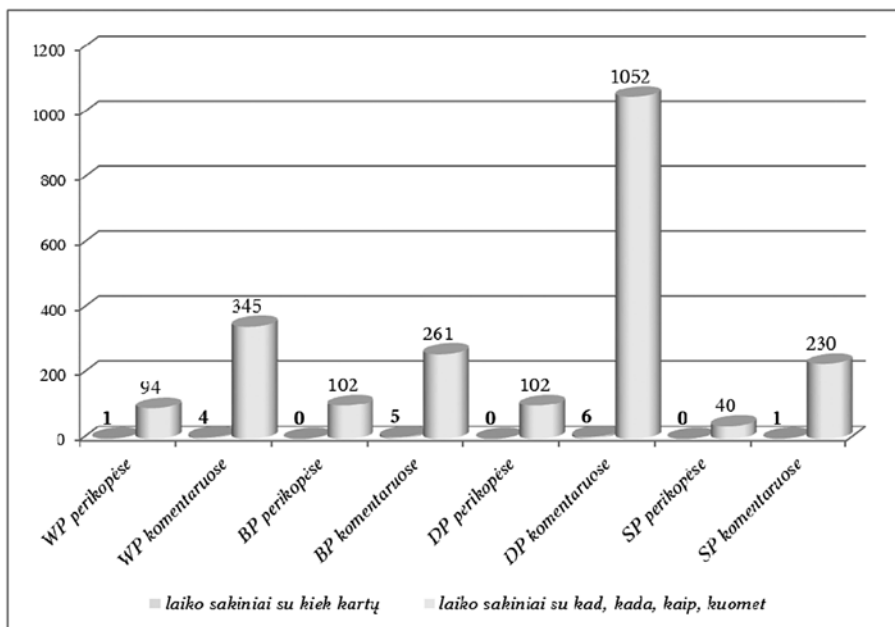
Todelei kiek kartu ifchwifti βolele lauko anaipo ifchgraβinta ir Diewo ifchrafchita / tada atmink bei tikek Diewa ir tawe norinti teipo denkti ir apdariti / ieib βalcziu neprapultumbei. BP II 400₂₂

Todelei kiek kartu krikfchczioniui Wargai paβifpin / wiffada te atmen

atspalvį ir buvo pradėjusi nykti“ (Jonas Palionis, *Lietuvių literatūrinės kalbos istorija*, Vilnius: Mokslas, 1979, p. 71).

³⁷ Santrumpa MŽK žymima: [Martynas Mažvydas, *CATECHISMVSA PRAfity Szadei, Makflas fkaitima rafchta yr giesmes del krikfczianiftes bei del berneliu iaunu nauiey fugulditas KARALIAUCZVI VIII, dena Menefes Saufia, Metu uβgimima Dieva. M. D. XLVII*], in: Guido Michellini, parengėjas, *Martyno Mažvydo raštai ir jų šaltiniai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000, p. 61–139.

³⁸ Citata iš Jano Seklucjano *Pieśni duchowne a nabożne* (1547) in: Guido Michellini, *op. cit.*, p. 128.

1 diagrama. Laiko sakinių su *kiek kartų* ir su kitais bendrosios laiko reikšmės žodžiais vartojimo pasiskirstymas WP, BP, DP ir SP perikopėse ir pagrindiniame tekste

Pona fawa Kriřtu iřch numirufiu priřkikielufi / ir norinti bei galinti ghi iřch tos bedos iřchinti. BP II 40₁

Panařią semantinę funkciją atlieka ir pagrindinio dėmens tariniu einantis deontinio modalumo³⁹ veiksmařzodis (modelis $V_{ES\ DEONT}$, *kiek kartu* V_{ES}), plg.:

teipaię to budu ir kiek wenas kriřřaniřřkas řřmagus, pagal fawa pergaleijma radas tur ing warda pana diewa padeti, a gielbeti labių turtu fawa, kiek kar-
tu priwalliu ira. WP 53v₁₉

teip' ir mes / tarnų wëikařus ir dârbus / ir wifřus dâiktus řžemes vřpakâlie pa-
likt' turime / kiek' kârřu ant' to kârno mařdós řžegeme. DP 619₃₆

tak teř y my / řlužebne řprawy y zabâwy [...] řořtâwować mamy / ilekroć ná
te gorę modlitwy wřřępuiemy. ³W 538₄₄

Cituoiant ar persakant 1 Kor 11, 25–26 eilutes (apie řių eilučių raiřką ne vien WP, BP, DP ir SP, bet ir kituose senuosiuose rařtuose řr. 1.2.1 skirsni)

³⁹ Apie deontinį modalumą, skirtą ne teiginių, o abstrakčių propozicijų, reiřkiančių „kokių nors subjektų veiksmus arba poelgius“ řr. Axel Holvoet, Artūras Judžentis, „Nuosakos kategorijos struktūra“, in: *Gramatinių kategorijų tyrimai*, redagavo Axel Holvoet, Loreta Semėnienė, (ser. *Lietuvių kalbos gramatikos darbai*, 2), Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2004, p. 83.

taip pat gali būti vartojami deontinio modalumo predikatai – pagrindinio dėmens tarinys šiuose sakiniuose būna išreikštas liepiamąja nuosaka⁴⁰ (gramatinis sakinio modelis V_{LIEP} , *kiek kartų* $V_{BŪS}$) arba būsimąjo laiko⁴¹ (gramatinis sakinio modelis $V_{BŪS}$, *kiek kartų* $V_{BŪS}$) veiksmažodžiu.

WP ir DP esama faktyvias nuostatas perteikiančių episteminio modalumo⁴² sakinių su *kiek kartų*, kurių pagrindinio ir šalutinio dėmens tariniais eina būtojo laiko veiksmažodžiai, plg.:

Wienókig níékados Bażnicżioi' ne palôwe ir rôde ius W. Díewas ant' máldú Ńwentúiu / kiekkârtu to bú réike. DP 228₁₃

wþákże nigdy w Kościele nie uftáty: y okázował ie Pan Bog ná modlitwy Ńwitych / ilekroć tego była potrzebá. ³W 236₄₄

fu toiegi kunu (bua angu) tapa nukriŃawatas kiek kartu attaija aplumpi fawa, durimis uŃdaritamis. WP 47_{V18}

BP ir SP tekstams labiau būdinga prepozicinių, o WP ir DP – postpozicinių laiko sakinių su *kiek kartų* vartojimas (žr. 2 lentelę). BP sakiniams su *kiek kartų* dažniau nusakoma veiksmų seka (dažnesni ikoniškos dėmenų tvarkos modeliai), o WP, DP, SP – vienalaikiškumas.

DP sakiniai su *kiek kartų* atitinka Wujeko postilės laiko sakinius su *ilekroć*. Lenkiškame originale *ilekroć*⁴³ dažniausiai rašomas kaip vienas žodis, išskyrus DP 100₄₉ sakinio lenkišką atitikmenį, plg.:

ir kiek' kârtu futíkfítę kuri éłgęta elmożinos práŃanti / tad' iam fu nôru pęnigú atwírŃkite. DP 100₄₉

⁴⁰ Plg.: „bendriausią deontinio modalumo pagrindą sudaro ne normos, o apskritai valios aktai, todėl deontinio modalumo sričiai priskirtina ir liepiamosios nuosakos [...] reikšmė“ (Axel Holvoet, Artūras Judžentis, *op. cit.*, p. 83). Apie liepiamąją nuosaką kaip nežymėtą deontinės sistemos narį žr. *Ibid.*, p. 86.

⁴¹ Būsimasis laikas susijęs su modalumu ir juo reiškiamų teiginių kalbėjimo momentu verifikuoti neįmanoma; daugiau apie tai žr. Axel Holvoet, Jūratė Pajėdienė, „Laiko kategorija ir laiko formos“, in: *Gramatinių kategorijų tyrimai*, p. 122–124.

⁴² Episteminio modalumo veiksmažodžiai paprastai žymi faktyvius veiksmus, o nuosakos kategorijos požiūriu priklauso tiesioginei nuosakai: „Episteminis modalumas yra susijęs su žmonių žiniomis apie pasaulį; [...] Episteminiai predikatai modifikuoja teiginius, kuriuos galima vertinti teisingumo požiūriu, o šios operacijos rezultatas taip pat yra teiginys, kurio teisingumą galima nustatyti“ (Axel Holvoet, Artūras Judžentis, *op. cit.*, p. 82, 85).

⁴³ Apie *ilekroć*, siejantį senosios lenkų kalbos laiko sakinius, žr. Zenon Klemensiewicz, Tadeusz Lehr-Splawiński, Stanisław Urbańczyk, *Gramatyka historyczna języka polskiego*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1955, p. 475. Apie *ile*, *ilekroć* ir *-kroć* kilmę ir vartojimą žr. Wiesław Boryś, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2005, p. 198, 260.

á ile kroć podkaćie ktorego vbogiego iámužny proβaćego / tedy mu 3 ochot-pieni-dzy v-yc-ie. ³W 102₇

DP taip pat esama laiko sakinių su kartu rašomu jungiamuoju žodžiu *kiekkartu*, plg.:

Negu rėgimái Barabôšiu augšćzėus Chriřtaus kelamė / kiekkártu nufidemė?
DP 168b(168)₃₀

Aza iawne Bárabaβá nad Chryřtuřá nie przekládamy / ilekroć grzeβyemy. ³W 236₄₄

Šalutinio dėmens →	WP		BP		DP		SP	
	pre- pozicija	post- pozicija	pre- pozicija	post- pozicija	pre- pozicija	post- pozicija	pre- pozicija	post- pozicija
V _{BŪT} , <i>kiek kartų</i> V _{BŪT}	–	1	–	–	–	1	–	–
V _{ES} (EPIST / SKATIN / DEON), <i>kiek kartų</i> V _{ES}	–	2	1	–	–	2	–	–
V _{LIEP} , <i>kiek kartų</i> V _{ES}	–	–	2	–	1	–	–	–
V _{LIEP} , <i>kiek kartų</i> V _{BŪS}	–	1	1	1	1	1	–	–
V _{BŪS} , <i>kiek kartų</i> V _{BŪS}	1	–	–	–	–	–	1	–
Iš viso	1 (20%) (1 V)	4 (80%) (1 S, 3 V)	4 (80%) (4S)	1 (20%) (1 S)	2 (33%) (1 S, 1 V)	4 (67%) (4 V)	1 (100%) (1 V)	–
	5		5		6		1	

2 lentelė. WP, BP, DP, SP laiko sakinių su *kiek kartų* poziciniai ir gramatiniai modeliai⁴⁴

1.2. Junginio *kiek kartų* gramatėjimo pagrindas – specifinė 1 Kor 11, 25–26 eilučių raiška

1.2.1. *Kiek kartų* gramatėjimo sąsaja su tam tikrų frazių performatyvumu. Gramatinimą galima įvardyti kaip dinamišką žodžių formos-reikšmės pokyčių per(si)grupavimą⁴⁵. Funkciniai žodžiai paprastai yra kilę iš turinio (įprastos leksinės reikšmės) žodžių. Kai tam tikro leksinio turinio žodis ar

⁴⁴ Pirmoje apatinės eilutės grafoje raide S pažymėtas veikslių sekos santykį perteikiančių sakinių skaičius, raide V – vienalaikiškumą.

⁴⁵ Plg. Elizabeth Closs Traugott, „Grammaticalization, Constructions and the Incremental Development of Language: Suggestions from the Development of Degree Modifiers in English“, in: *Variation, Selection, Development-Probing the Evolutionary Model*

žodžių junginys įgyja specialias gramatines tik funkciniam žodžiui būdingas charakteristikas – pavyzdžiui, diskurso atkarpų jungimo, – tą žodį ar žodžių junginį laikome sugramatintu⁴⁶. Aptardami tipiškus gramatinimo faktorius Paulas Hopperis ir Elizabeth Closs Traugott nurodo, kad leksinio darinio gramatinimui reikalingas pokytis gali rasti labai siauro vartojimo lauke⁴⁷, o gramatinimo procesui prasidėjus kai kurios žodžių junginio savybės yra prarandamos, o kai kurios naujos įgyjamos⁴⁸. Tai, kad tam tikrų gramatinių inovacijų yra nusitveriama ir laikomasi bendruomeniškai (jos yra paveldimos vienu bendruomenių ir perduodamos kitoms bendruomenėms⁴⁹) ir taip tampa specialiais dariniais, rodo socialinę ir kultūrinę gramatinimo prigimtį⁵⁰. Žmogaus sugebėjimas konceptualiai prisiderinti prie aplinkybių arba pereiti į kitą mentalinę erdvę⁵¹ yra sietinas ir su ritualu⁵². Vienas iš ritualo tikslų yra perteikti tam tikrą scenarijų, o sėkmingas sumanytojo scenarijaus perteikimas paprastai būna susijęs su tam tikrais kalbos aktais⁵³. Performatyvumas yra svarbus daugelio ritualų aspektas, nes ritualu, kuriam dažnai pasitelkiamos metafora ar metonimija, siekiama ne aprašyti esamą ar galimą situaciją, bet pateikti trokštamą dalykų būklę kaip fizinio ir/ar lingvistinio akto atlikimo rezultatą⁵⁴. Eve Sweetser performaty-

of Language Change, edited by Regine Eckardt, Gerhard Jäger, and Tonjes Veenstra, Berlin/ New York: Mouton de Gruyter, 2008, p. 242.

⁴⁶ Daugiau žr. Paul J. Hopper, Elizabeth Closs Traugott, *Grammaticalization*, Cambridge: Cambridge University Press, 2003, p. 4. Specifinis prijungiamųjų sakinių žymėjimas yra viena iš gramatinimo raiškos krypčių, plg. Östen Dahl, *The Growth and Maintenance of Linguistic Complexity*, Amsterdam, Philadelphia: Benjamins, 2004, p. 114–115.

⁴⁷ Plg. Paul J. Hopper, Elizabeth Closs Traugott, *op. cit.*, p. 2.

⁴⁸ *Ibid.*, p. 3.

⁴⁹ Apie kalbos kontaktų įtaką gramatinimui, apie vidines ir išorines kalbinių ryšių priežastis žr. Raymond Hickey, „Language Contact: Reconsideration and Reassessment“, in: *The Handbook of Language Contact*, edited by Raymond Hickey, Blackwell Publishing, 2010, p. 3–4, 6–7.

⁵⁰ Plg. Elizabeth Closs Traugott, *op. cit.*, p. 243.

⁵¹ Plg. Eve Sweetser, „Blended Spaces and Performativity“, in: *Cognitive Linguistics*, 2000, t. 11, Nr. 3/4, p. 318, 329); žr. Vyvyan Evans, Melanie Green, *Cognitive Linguistics: An Introduction*, Edinburgh University Press, 2006, p. 401, 417.

⁵² Apie ritualinės magijos ir religijos panašumus (pavyzdžiui, papročio, atlikimo techniku, kalbos elementų panaudojimą apeigose) ir skirtumus žr. Marcel Mauss, *A General Theory of Magic*, London: Routledge and Kegan Paul, 1972, p. 23, 174, 178.

⁵³ Apie nelingvistinių performatyvų gausą ritualuose ir magijoje žr. Eve Sweetser, *op. cit.*, p. 311.

⁵⁴ Plg. Eve Sweetser, *op. cit.*, p. 312–313; Vyvyan Evans, Melanie Green, *op. cit.*, p. 417–418.

vumą apibūdina kaip mentalinių erdvių persipynimą, įvykstantį tam tikrą struktūrą perkeliant iš vienos simbolinės erdvės į kitą⁵⁵, ir pabrėžia performatyvus nuo paprasto depiktyvaus aprašymo skiriančią bruožą: performatyvai visada siejasi su tam tikromis intencijomis ir ketinimais, nukreiptais į būsimą laiką⁵⁶. Performatyvai padeda realų pasaulį priderinti prie žodžių ir rodo žmonių sugebėjimą susijusių prasmių modelį pakreipti mąstymui reikalinga linkme⁵⁷.

Su tam tikrų frazių performatyvumu sietinas ir žodžių junginio *kiek kartų* gramatinimo lietuvių kalboje procesas: įprastos leksinės reikšmės darinio *kiek kartų* desemantizacija ir virtimas funkciniu žodžiu.

Senuosiuose raštuose iš bendro laiko sakinių su *kiek kartų* vartojimo išsiskiria du atvejai, susiję 1 Kor 11, 25–26 eilučių citavimu ar atpasakojimu⁵⁸. Šios 1 Kor užrašytos eilutės siejasi su svarbiu krikščioniškųjų apeigų ritualu – Eucharistija, kuri vertinama turinti Bažnyčią statydinančios ir krikščionis vienijančios jėgos⁵⁹. 1 Kor 11, 25 eilutės dažną fiksavimą lietuviškuose raštuose skatino Evangelikų Liuteronų Bažnyčios leidžiami

⁵⁵ Plg. Eve Sweetser, *op. cit.*, p. 305.

⁵⁶ *Ibid.*, p. 311. Performatyvus gali būti išreikštas ir tiesiogine nuosaka ar depiktyvu (*Ibid.*, p. 308, 324).

⁵⁷ Sweetser pastebi, kad Krikščionių Bažnyčioje ir katalikai, ir protestantai Eucharistiją sutartinai laiko performatyvu, padedančiu pasiekti vienovę su Dievu, susiejant Kūno ir Kraujo metaforą su duonos ir vyno vartojimu realioje erdvėje, o Pašventinimo ritualo frazės vertinamos skirtingai: Katalikų Bažnyčia pasakymus *Tai yra mano kūnas* ir *Tai yra mano kraujas* suvokia kaip performatyvus, o Protestantų – tik kaip aprašančias frazes; žr. Eve Sweetser, *op. cit.*, p. 324.

⁵⁸ Pastaba apie 1 Kor 11, 25 ir 26 eilutes nusakančių laiko sakinių priskyrimą 1 diagramoje: BP, DP, SP tekstuose šių eilučių citatos pateiktos komentare aiškinimo kontekstuose, o WP dvejopai: vienur komentuojant pateikiama nuoroda į citatos šaltinį (plg.: *Ape treczia kas ira gera angu <pik=> pikta temus kure hadnai ~ wertai ir hadnai tap sacramentap <-fakra=nn> prišengia*, S: Paw: gramatai fchas denas ifchrafchia waifių, ~ kas gera ira temus, kure hadnai ~ weru pirma per Chun Jefu budami teifus apteifinti prišengia tap sacramentap kur teip kalba <-kel>: *Kiek kartu walgidite donų tų ir ifch kelika gerfite. fmerti wešpates <-f> fakifite ik attais*. WP 130v⁷⁻¹⁵), o kitur tik apibendrintai nurodant Kristaus autorystę (plg.: *Sacramentas angu fwetaftis kuna ir krauia pana muŕų Jefaus Chaus nedel numirufių <bet del> bet del giwuių ira instatita [...] idant ių walgidami ir gierdami wierų fawą ing Chu ftiprintumbim a drutintumbim, kaip ghifsai pats bila, tai darrikite kiek kartų walgidite ir gierfite ant atminima mana* WP 283v³²–284r¹⁰).

⁵⁹ Apie tai, kad Krikščionių Bažnyčia pabrėžia nuo pat jos ištakų stebimą priežastinę – Bažnyčią statydinančią – Eucharistijos įtaką, kurią atskleidžia 1 Kor 11, 24–25 eilutės, padedančios tikintiesiems pajusti sakramentinę vienovę su Kristumi, žr. Jonas Paulius II, *Enciklika Ecclesia de Eucharistia apie Eucharistijos santykį su Bažnyčia*, [interaktyvus], in: http://www.lcn.lt/b_dokumentai/enciklikos/ecclesia-de-eucharistia.html, (2015-12-09).

Martino Lutherio *Mažojo katekizmo* arba *Enchiridiono* vertimai į lietuvių kalbą. Lutherio *Mažajame katekizme* esantis *Altoriaus sakramento*⁶⁰ skyrius, skirtas paprastam tikinčiajam (plg.: *Sacramentas Altoriaus, kaip tō Hukinikas fchejmina sawa prafcziaufei tur mokinti* VE 32(330)_{13–16}) apima ne vien pačius performatyvus, vienas kurių yra pateiktas *1 Kor 11, 25* citata, bet ir trumpesnius⁶¹ ar ilgesnius⁶² aiškinimus dėl šio Sakramento galios ir įtakos arba performatyvumo.

Jungiamojo žodžio *kiek kartu* pasirinkimas *1 Kor 11, 25* eilutės vertime rodo atitinkamas NT eilutes nusakančių lotynų kalbos sakinių su jungiamuoju žodžiu *quotienscumque* įtaką, nes senosios graikų kalbos sakinių su jungiamuoju žodžiu ὅσάκις modeliai labiau akcentuoja dažnumo aspektą, ryškiai perteiktą ir Lutherio *Enchiridione* junginiu *so oftens*. Lietuviškuose protestantiškuose leidiniuose labiau tikėtinas buvo vokiškos *1 Kor 11, 25* eilutės su *so oft*⁶³ pažodinis vertimas į lietuvių kalbą junginiu *kaip tankiai /*

⁶⁰ *Das Sacrament Des Altars* LE 72_{6–7}. Santrumpa LE žymima: [Martin Luther], *Der kleine Katechismus* spaudinyje *DRITTER PREUSSISCHER KATECHISMUS Das ENCHIRIDION*. Der Kleine Catechismus Doctor Martin Luthers / Teutfch vnd Preuffifch. Gedruckt zu Königsperg in Preuffen durch Johann Daubman, 1561, [interaktyvus], in: <http://titus.uni-frankfurt.de/texte/etcs/balt/lit/vilentas/vilen.htm>, (2015-12-11).

⁶¹ Plg. pirmojoje lietuviškoje knygoje pateiktą šio ritualo svarbos įvertinimą: *kurfjai vf3 ius bus ifchletas ant atleidima greku iuffu tatai darikiet kiek kartu gierffit ant atminima mana. Pauilas j. Corin. xj. Capi. Ta Testamenta te f3adei ira galua jr pamatas MŽK 27_{5–9}, atitinkantį tokią Seklucjano *Katechismu text prosti* atkarpa: *ktora Zawas iest wilana na odpowzzenie grzechow waschich, tho czinczie / ile kroc bądzięcie pyć na pamiątkę moię. Wtim Testmencie thi słowa na grontownieysze są* (cit. pagal: Guido Michellini, *op. cit.*, p. 87).*

⁶² Plg. Baltramiejaus Vilento *Enchiridiono* vertime pateikiamą aiškinimą apie simbolinio valgio ir gėrimo įtaką sustiprinančius žodžius ir tikėjimą: *Kokię nauda dara tokfai walgimas ir gerimas? // Atfakimas. // Tatai ludy tie f3odzei, Vfch yus ifchdūtas, ir pralietas, ant atleidima ghrieku: tatai esti, iog mums tame Sacramente, atleidimas ghrieku, f3iwatas ir ifchganimas, per tokius f3odzius dūdamis jra, Nefa kur atleidimas ghrieku jra, tenai jra taipaięg f3iwatas ir ifchganimas. // Kaipjo gal kunifchkas waigimas ir gerimas, tokius didzius daiaktus dariti? // Atfakimas. // Walgimas ir gerimas vf3tiefos tō nedara, Bet tie S3odzei kurie tenai stowy, Vfch yus ifchdūtas, ir pralietas ant atleidima ghrieku. Kurie f3odzei jra prieg kunifchka walgima ir gerima kaip galwos dalis Sacramenta, akurs tiems f3odzems tik, tas tur ką tie faka, ir kaip fskamba, tatai esti, atleidima ghrieku. // Kurfai tada toki Sacramenta wertai prijma? Atfakimas. // Pafnikauti, ir kunifchkai fawe priffigatawiti, jra vf3tiefos geras wirfchutinis daiktas. Bet tas esti tikrai wertas ir gerai priffigatawijos, klu}rfai tik tiems f3odzems, Vfch yus ifchdūtas, ir pralietas ant atleidima ghrieku. Akurs tiems f3odzems netik, alba abeiō, tas jra newertas ney priffitaijēs. Nefa tas f3odis (vfch yuf) nor turetī ifch wiffos fchirdies tikinczius VE 1579, 33(332)_{18–35}(336)₄. Santrumpa VE žymima: [Baltramiejus Vilentas], *Enchiridion*, 1579, elektroninį tekstą parengė Ralf-Peter Ritter, 1998, [interaktyvus], in: <http://titus.uni-frankfurt.de/texte/etcs/balt/lit/vilentas/vilen.htm>, (2015-12-09).*

⁶³ Plg. *Solchs thut fo oft jhrs trincket / zu meinem gedechnus* LE 74₁₂.

kaip dažnai. Plg. su tokio modelio jungiamuoju žodžiu Mažvydo giesmyne (1570) ir Vilento *Enchiridione* (1579) randamus sakinius:

Kaip tankei dūna tą walgisit / ir isch to kylika gersit: Halleluia. Smerti Pona atminsit.⁶⁴ MŽG 380₂

Tatai dariket, kaip dažnai gerfit ant mana atminima. VE 33 (332)¹⁶

Tatai darikite, kaip dažnai gerfite, ant mana atminima. VE 68 (402)²⁰

Šis modelis buvo pakartotas Lozorius Zengštoko parengtuose *Enchiridione*⁶⁵ ir giesmyne⁶⁶ bei Danieliaus Kleino⁶⁷, Jono Rikovijaus⁶⁸ bei Frydricho Šusterio⁶⁹ giesmynuose, tad greičiausiai sietinas ir su ankstesnio lietuviško leidinio pavyzdžio, kuriuo sekama, įtaka, plg.:

Bet bila / tatai darikite kaip dažnai gerfite / etá. ZE 8₁₂

Tatai dariket kaip dažnai gerfit ant mana atminima. ZE 33₁₇₋₁₈

Tatai darikite kaip dažnai gerfite / ant mana atminima. ZE 73₂₀

Kaip dažnai ius ta priimfit / irgi gierfit / Man fmierti ius atmfifit. ZG 115_r

Kaip dažnay jus tą priimfit / Irgi gérfit Griekû atléidimá gaufit. KING 243₂₃

Kaip dažnay jus tą priimfit / Irgi gérfit Griekû atléidimá gaufit. RG 311₂₄

Kaip dažnay jus tą priimfit / Irgi gérfit Griekû atléidimá gaufit. ŠG 351₇

Bet kituose katekizmuose ir giesmynuose pastebima ryški tendencija 1 Kor 11, 25–26 eilučių raiškai rinktis laiko sakinius su jungiamuoju žodžiu

⁶⁴ Plg. vokiško teksto *Geistliche Lieder* (1545) atitikmenį: *So offt jr von diesem Brod esset / und von diesem Kelch trincket. Solt jr des HERRN tod verkündigen / bis er komet* (cit. pagal: Guido Michellini, *op. cit.*, p. 442).

⁶⁵ Santrumpa ZE: Lozorius Zengštokas, *Enchiridionas*, 1612, elektroninį tekstą parengė Ona Aleknavičienė, konkordancijas – Ona Aleknavičienė, Vytautas Zinkevičius, 2008, [interaktyvus], in: <http://www.lki.lt/seniejirastai/db.php?source=16#downloads>, (2015-12-09).

⁶⁶ Santrumpa ZG: Lozorius Zengštokas, *Giesmės Chriškioniškos ir Duchauniškos*, 1612, elektroninį tekstą parengė Mindaugas Šinkūnas, konkordancijas – Mindaugas Šinkūnas, Vytautas Zinkevičius, 2003, [interaktyvus], in: <http://www.lki.lt/seniejirastai/db.php?source=8>, (2015-12-09).

⁶⁷ Santrumpa KING: Danielius Kleinas, *Naujos giesmių knygos, Naujos maldų knygelės*, 1666, elektroninį tekstą parengė Vaidotas Rimša, Mindaugas Šinkūnas, konkordancijas – Mindaugas Šinkūnas, Vaidotas Rimša, Vytautas Zinkevičius, 2006, [interaktyvus], in: <http://www.lki.lt/seniejirastai/conc.php?source=41&conc=216&page=3>, (2015-12-11).

⁶⁸ Santrumpa RG: Danielius Kleinas, Jonas Rikovijus, *Naujos pagerintos giesmių knygos, Naujos maldų knygelės*, 1685, elektroninį tekstą parengė Mindaugas Šinkūnas, konkordancijas – Ona Aleknavičienė, Vytautas Zinkevičius, Mindaugas Šinkūnas, 2004, [interaktyvus], in: <http://www.lki.lt/seniejirastai/db.php?source=51>, (2015-12-11).

⁶⁹ Santrumpa ŠG: Danielius Kleinas, Frydrichas Šusteris, *Naujos giesmių knygos, Naujos maldų knygelės*, 1704, elektroninį tekstą parengė Mindaugas Šinkūnas, konkordancijas – Mindaugas Šinkūnas, Vytautas Zinkevičius, 2008, [interaktyvus], in: <http://www.lki.lt/seniejirastai/db.php?source=34>, (2015-12-09).

kiek kartų. Tokį pasirinkimą ankstyviausiuose iš šių tekstų nulėmė vertimai iš lenkų kalbos bei atitinkamo lotyniško sakinio modelis⁷⁰ ir greičiausiai paskatino jau pirmojoje lietuviškoje knygoje, kuri taip susijusi su lenkišku originalu⁷¹, esančio sakinio su *kiek kartų* pavyzdys. Plg. 3 ir 4 lentelėse pateiktas 1 Kor 11, 25 ir 26 eilučių raiškos laiko sakiniais su *kiek kartų* fiksacijos senuosiuose lietuviškuose raštuose.

Leidinio nuoroda	1 Kor 11, 25 eilutės raiška laiko sakiniu su <i>kiek kartų</i> ⁷²
(1547) MŽK 27 ₅	tatai darikiet kiek kartu gierfít ant atminima mana. ⁷³
(1573) WP 284r ₉	tai darrikite kiek kartų walgífite ir gierfite ant atminima mana
(1598) PK ⁷⁴ 14 ₄	tatay darikit / kiekas kartu ta gearfít / ant atminima mano. ⁷⁵
(1599) DP 141 ₃₅₋₃₆	Tatái {darikit} kiek kartų gêrfite ant' atminímo mânó. ⁷⁶
(1600) MT ⁷⁷ 10v ₈	Toktai darikite kiekas kartu gerfite ant mana atminima. ⁷⁸

⁷⁰ Apie tiesioginę ir netiesioginę klasikinių kalbų – graikų ir lotynų – įtaką Europos kalboms, ypač matomą prijungiamųjų sakinių modeliuose ir jungiamųjų žodžių struktūroje, žr. Bernd Kortmann, *Adverbial Subordination*, p. 265 ir t.

⁷¹ Krikščioniškojo tikėjimo pagrindus CATECHISMUSA PRASTY SZADEI DEL PRAFTU žmonių a didžiaus del funeliu ir scheinimas hukiniku MK 171–39₁₆ pirmojoje lietuviškoje knygoje Mažvydas pateikė versdamas Jano Seklucjano *Katechismy text prosti dla prostego ludu* (Karaliaučius, 1545); apie mažąjį Seklucjano katekizmą žr. Dainora Pociūtė-Abukevičienė, „Martynas Mažvydas' Cathedism: Tradition and Signs of a New Consciousness“, in: *Martynas Mažvydas and Old Lithuania*, compiled by Regina Koženiausienė, Vilnius: Pradai, 1998, p. 141, 153.

⁷² Plg. 1 Kor 11, 25 eilutės fragmentą klasikinėmis kalbomis – senąja graikų: τοῦτο ποιεῖτε, ὅσακις ἐὰν πίνητε, εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν, – ir lotynų: *hoc facite quotienscumque bibetis in meam commemorationem*; žr. *Internet Sacred Text Archive*, [interaktyvus], in: <http://www.sacred-texts.com/bib/index.htm>, (2015-12-10).

⁷³ Plg. atitinkamą Seklucjano *Katechismu text prosti* atkarpa: *tho czinczie / ile kroc bądzięcie pyę na pamiątkę moię* (Guido Micheli, *op. cit.*, p. 87).

⁷⁴ Santrumpa PK žymima: [Merkelis Petkevičius], *1598 metų Merkelio Petkevičiaus katekizmas*, 2-as leidimas (fotografuotinis), Kaunas: Spindulio spaustuvė, 1939.

⁷⁵ Plg. lenkiško originalo atitikmenį: *To czynćie ile kroc bedźiećie pić/ ná pámiątkę moie* PK 14₄.

⁷⁶ Plg. lenkiško originalo atitikmenį: *To czynćie ilekroc bedźiećie pić ná pámiątkę moie* ³W 148₁₀.

⁷⁷ Santrumpa MT skirta žymėti: [Simonas Vaišnoras], *Žemčiūga Teologiška*, 1600, elektroninį tekstą parengė Vilma Zubaitienė, konkordancijas – Vilma Zubaitienė, Vytautas Zinkevičius, 2003, [interaktyvus], in: <http://www.lki.lt/seniejirastai/db.php?source=36>, (2015-12-09).

⁷⁸ Plg. lotyniško ir vokiško originalų atitikmenis: *Hoc facite quotienscumque biberitis, in mei commemorationem. Solchs thut so offt jgrs trincket zu meinem Gedechniß* (žr. Guido Micheli, parengėjas, *Simono Vaišnoros 1600 metų Žemczuga Theologischka ir jos šaltiniai*, Vilnius: Baltos lankos, 1997, p. 629).

(1653) KN K ⁷⁹ 81 ₂₆	Tay dārikit kiek kātu giarfit ānt ātminimā manā.
(1666) KING ⁸⁰ 224 ₆	Tatai daryket kiek kartu / gerfit / ant atminima mana.
(1680) PP ⁸¹ 16 ₁	Tay darikit kiek kātu giarfit ānt ātminimā manā.
(1701) BtNT ⁸²	tatai darijkit / kiek kartu gerfit / ānt ātminimo mano.
(1704) ŠG 332 ₁	Tatai darijket / kiek kartu gerfit / ant atminima mana.
(1709) K1709 ⁸³ 29 ₁₀	Tatai darykite / kiek kartu gerfite / ant mano atminimo.
(1709) K1709 91 ₂	Tatai darykite / Kiek kartu gerfite ant mano atminimmo.
(1719) LyK ⁸⁴ 28 ₂₋₃	tai darykit', kiek kartū gérfit', ant Atminimo mano.
(1719) LyK 60 ₅₋₆	Tatai darrykit', kiek Kartu gerfit', ant Atminimo mano.
(1722) EnK ⁸⁵ 45 ₁₂₋₁₃	tai darykite / kiek Kartu prieifite / ant mano Atminimo.
(1722) EnK 87 ₂₄	tai darykit' / kiek Kartu gérfit' ⁸⁶ ant Atminimo mano.

3 lentelė. 1 Kor 11, 25 eilutės raiška laiko sakiniu su *kiek kartų*

⁷⁹ Santrumpa KN K žymima: Samuelis Minvydas, Jonas Božymovskis, *Katekizmas*, 1653, elektroninį tekstą parengė Mindaugas Šinkūnas, konkordancijas – Mindaugas Šinkūnas, Vytautas Zinkevičius, 2007–2008, [interaktyvus], in: <http://www.lki.lt/seniejirastai/db.php?source=25>, (2015-12-09).

⁸⁰ Santrumpa KING žymima: Danielius Kleinas, *Naujos giesmių knygos*, 1666, elektroninį tekstą parengė Vaidotas Rimša, Mindaugas Šinkūnas, konkordancijas – Mindaugas Šinkūnas, Vaidotas Rimša, Vytautas Zinkevičius, 2006, [interaktyvus], in: <http://www.lki.lt/seniejirastai/db.php?source=40>, (2015-12-09).

⁸¹ Santrumpa PP žymima: *Pradžia pamokslu*, 1680, elektroninį tekstą parengė Mindaugas Šinkūnas, konkordancijas – Vytautas Zinkevičius, Mindaugas Šinkūnas, 2005, [interaktyvus], in: <http://www.lki.lt/seniejirastai/db.php?source=46>, (2015-12-11).

⁸² Santrumpa BtNT žymima: Samuelis Bitneris, *Naujasis Testamentas*, 1701, elektroninį tekstą parengė Ona Aleknavičienė, Jurgita Venckienė, konkordancijas – Ona Aleknavičienė, Jurgita Venckienė, Vytautas Zinkevičius, 2007–2008, [interaktyvus], in: <http://www.lki.lt/seniejirastai/db.php?source=26&page=16>, (2015-12-09).

⁸³ Santrumpa K1709 žymima: Martinas Lutheris, *Mažasis katekizmas*, 1709, elektroninį tekstą parengė Veronika Adamonytė, konkordancijas – Veronika Adamonytė, Vytautas Zinkevičius, 2007, [interaktyvus], in: <http://www.lki.lt/seniejirastai/db.php?source=7>, (2015-12-11).

⁸⁴ Santrumpa LyK žymima: [Heinrich Johann Lysius], *Mažas Katgismas*, 1719, parengė Pietro U. Dini, 1996, [interaktyvus], in: <http://titus.fkidg1.uni-frankfurt.de/texte/etsc/balt/lit/lysius/lysiu.htm>, (2015-12-11).

⁸⁵ Santrumpa EnK žymima: [Gabriel Engel], *Mažas Katgismas*, 1722, parengė Diego Ardoino, 2003–2004, [interaktyvus], in: <http://titus.fkidg1.uni-frankfurt.de/texte/etsc/balt/lit/engels/engel.htm>, (2015-12-11).

⁸⁶ EnK87₂₄ sakiny s leidžia vertinti kitą šiame katekizme esančią 1 Kor 11, 26 pateiktį su *kiek kartų gerkit* kaip užsilikusį užrašymą su klaida, pgl.: *tai darykit' / kiek Kartu gérkit' ant Atminimo mano* EnK 12_s.

Leidinio nuoroda	1 Kor 11, 26 eilutės raiška laiko sakiniu su <i>kiek kartu</i> ⁸⁷
(1573) WP 130V ₁₃	Kiek kartu walgifite donų tu ir iſch kelika gerfite. ſmertį weſpates <←-f> fakifite ik attais.
(1600) MT 10v ₉	kiekas kartu jus nūg tos dūnos walgifite ir iſch to Kilicha gerfite / ſmerti wieſchpaties apfakifite pakolei ateis. ⁸⁸
(1644) SP II 84 ₂₅₋₂₆	Kiek kártu tieg walgifite duonu tu / ir kupku gierfite / ſmerti Wieſpates apfakifite. ⁸⁹
(1653) KN K 81 ₂₈	Nes kiek kártu walgifit ta duona ir ta kielichā giarfit / ſmerti Pona apfakifite / pakof átejs.
(1680) PP 16 ₂₉	Kiek kartu iſ ſitos duonos walgifite / ir kiek kartu giarfite ſmerti Pona apifakifite iki koſay ateys.
(1680) PP 16 ₃	Nes kiek kártu walgifit ta duona ir ta Kielich[a] giarfit / ſmerti Pona apfakifite / pakof átejs.
(1701) BtNT	Nes kiek kartu walgitumbit ta duona / ir ta kielikā gértumit / ſmerti Wieſpaties apfakijkit / iki jam atenciam.

4 lentelė. 1 Kor 11, 26 eilutės raiška laiko sakiniu su *kiek kartu*

Palyginus 3 ir 4 lentelėse esančias 1 Kor 11, 25–26 versetų, išreikštų sakiniais su *kiek kartu*, pateiktis skirtinguose šaltiniuose ir jų atitikmenis galimuose originaluose, matyti, kad šiam sakinių modelio sukūrimui buvo svarbus ankstesnio lietuviško teksto, kuriuo sekama, pavyzdys, susikurtas verčiant iš lenkiško arba lotyniško originalo. Toks sakinio modelis fiksuojamas jau pirmojoje lietuviškoje knygoje. Atkreiptinas dėmesys, kad to paties parengėjo autorystei priskiriamuose tekstuose šių Šv. Rašto eilučių raiškai paprastai pasirenkamas vienas kuris iš jungiamojo žodžio variantų – su vokišku šaltiniu sietinas *kaip dažnai / kaip tankiai* arba su lenkišku (kartais ir lotynišku) šaltiniu – *kiek kartu*. Greičiausiai tik su antrinių šaltinių įtaka (o galbūt su bendra redagavimo tradicija) galima susieti Mažvydo ir Kleino

⁸⁷ Plg. 1 Kor 11, 26 eilutės raišką klasikinėmis kalbomis: ὁσάκις γὰρ ἐὰν ἐσθίητε τὸν ἄρτον τοῦτον καὶ τὸ ποτήριον πίνητε, τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου καταγγέλλετε, ἀχρι οὐ ἔλθῃ ἢ *quotienscumque enim manducabitis panem hunc et calicem bibetis mortem Domini adnuntiatis donec veniat* (Internet Sacred Text Archive).

⁸⁸ Plg. lotyniško ir vokiško originalų atitikmenis: *quotienscumque enim comederitis panem hunc, et de poculo hoc biberitis, mortem Domini annunciatibis, donec veniat. Den so offt jr von diesem Brot esset und von diesem Kelch trincket / solt jr deß Herren Todt verkündigen biß daß er kompt* (Guido Michelini, *op. cit.*, p. 629).

⁸⁹ Plg. lenkiškame Punkty kazań tekste esantį sakinio atitikmenį: *ile kroć bedźziećie ten chleb iedli / y kielich pili śmierć Pańſka bedźziećie opowiadali* SP II 84₂₅₋₂₆.

rengtuose leidiniuose esančias abiejų sakinių modelių – ir su *kaip tankiai / kaip dažnai*, ir su *kiek kartų* – fiksacijas, plg.:

tatai darikiet kiek kartu gierffit [...] MŽK 27₅; Kaip tankei dūna tą walgisit [...] Smerti Pona atminsit MŽG 380₂
Tatai daryket kiek kartu / gerffit [...] KING 224₆; Kaip dažnay jus tą priimffit [...] Griekū atléidimą gauffit. KING 243₂₃⁹⁰

1.2.2. Kitoks laiko apibrėžties aspektas: sakiniai su *kiek kartą, kiek tiktai kartą, kiek metu kad*. 3 ir 4 lentelėse pateiktų sakinių modeliai rodo senųjų lietuviškų raštų autorių (ir/ar redaktorių⁹¹) atidumą kanoniniams sakinių modeliams ir pastangas palaikyti tradiciją. Skirtingų konfesijų atstovų raštuose išskirtinis dėmesys rodomas tinkamam *1 Kor 11, 25* eilutės nusakymui – ne vien jungiamojo žodžio, bet viso sakinio struktūros ir teiginių formulavimo požiūriu⁹². Šio tyrimo rėmuose (kreipiant dėmesį į prijungimo rodiklio parinktis) ypač įdomi yra Daukšos *Postilės* teksto atkarpa, kur pagrečiui einančiuose sakiniuose pateikti linksnio ir skaičiaus požiūriu skirtingi jungiamojo žodžio užrašymo variantai *kiek kartą* bei *kiek kartų* ir akcentuojama *1 Kor 11, 25* eilutės raiškai tinkamo sakinio varianto parinktis, atkreipianti dėmesį ne vien į sakinio sandarą, bet ir į jungiamojo žodžio formą⁹³, plg.:

Wienókię ne bילו' Kiek kártą tai dârote gêrkite: beť bילו. Tatái {darikit} kiek kartų gêrlite aňt' atminímo máno. DP 141₃₅₋₃₆

Atitinkamoje Wujeko *postilės* teksto atkarpoje dėmesys telkiamas į sakinii tinkamos veiksmažodžio formos parinktį, o prijungimo rodiklis išlieka tas pats *ilekroć*, plg.:

wbákęze nie mowi: Ilekroć to czýnićie / piyćie: ále mowi: To czýnćie ilekroć bę dżiećie pić ná pámiatkę moie.³W 148₁₀₋₁₁

⁹⁰ Šie sakiniai kartojami ir Šusterio išleistame Kleino giesmyne; plg. ŠG 332₁ ir ŠG 351₇.

⁹¹ Pavyzdžiui, Lysiaus katekizmo taisytojų sąrašė yra nurodyti 63 asmenys; plg. Pietro Umberto Dini, „[vadas“, in: [Heinrich Johann Lysius], *op. cit.*, p. 9–10.

⁹² Plg. Vilento perteiktą Lutherio *Mažajame katekizme* fiksuojamą požiūrį: *Nęsa Christus nebila, tō nedarikite, alba tatai papeiket. Bet bila, tatai darikite kaip dažnai gerfite etc. Nor tada tō ofstiejos nūg mušu, idant tatai daritumbim, ir niekubudu tō neapleiftumbim, ney tō papeiktumbim. Tatai darikite bila* VE 8(282)₉.

⁹³ Šis DP sakinyš išverstas arba spaustuvėje surinktas nepilnai – praleistoji dalis atstatoma skliaustuose: {*darikit*}.

Vertinant iš dabarties pozicijų DP 141³⁵⁻³⁶ sakiniai su skirtingomis *kiek kartą* ir *kiek kartų* pateiktimis rodo Daukšą suvokus tinkamus junginio, sudaryto iš *kiek* ir *kartas*, vartojimo kontekstus⁹⁴, nes *kiek kartą* perteikia kitokio pobūdžio veiksmo laiko apibrėžtį⁹⁵, kurią kituose vartojimo kontekstuose senųjų raštų autoriai dar nusakydavo samplaikomis *kiek metu kad* arba *kieks tiktay kartą*, plg.:

Mókikimefiġ [...] ne maž ne dūtis attráukť ne wieniémus wargúmamus / kiek metū kađ túrime patógumą darbóp ġeróp / nórint ġęġetūs wel' ģffas kokfái dídís ákmũ ġúliś ant' kėlo. DP 186₁₆

Vczmyś fię [...] nić fię nie odracać żadnymi trudnościami / ilekroć mamy pogodę do wczynku dobrego / chociażby fię też iáki wielki kámuś zdał leżeć ná drodze. ³W 194₃₀

Kieks tiktay kartą pafiżis biednas žmogus / tiek kartą nori but iámuy meylingás. MP 114(56')₄₁

Iż ilekroć fię vżna nędzny człówiek / tylekroć chce mu być miłóściwy. RP⁹⁶ 131(115)₃₈

1.3. Laiko sakinių su *kiek kartų* sinonimai. Laiko sakinių su jungiamuoju žodžiu *kiek kartų* modelis, atsiradęs verčiant 1 Kor 11, 25 ir 26 eilutes pagal lotyniško sakinio su *quotienscumque* modelį ir nuolat palaikomas bažnytinių raštų ir apeigų⁹⁷ skatino panašios sandaros sakinių, išryškinančių neapibrėžtumo laike aspektą, vartojimą. Laiko sakiniai su *kiek kartų* buvo pasirenkami kaip sakinių su jungiamaisiais žodžiais *kaip, kad tik tai* sinonimai⁹⁸. Bretkūno *Postilės* laiko sakinių (modelio V_{LIEP}, *kiek kartų* V_{BŪS}) skaitant didesneje teksto atkarpoje matomas jungiamųjų žodžių *kiek kartų* ir *kaip* reikšmių artimumas, plg.:

Todelei mielas krikfchczonie / kiek kartu ischwifi muka mufu Wiefchpaties Kriřtaus Bařniczoie / kaip czonai ant altoriaus / alba kitur ant lentos alba fienos

⁹⁴ Čia dera prisiminti sąlygą, kad prijungimo rodikliu gali būti tik nelinksniuojamos žodžio formos; plg. Bernd Kortmann, *Adverbial Subordination*, p. 72.

⁹⁵ Apie šių sakinių atitikmenis dabartinėje lietuvių kalboje žr. 2.2 skirsnyje.

⁹⁶ Santrumpa RP žymima: [Mikołaj Rej], *Postilla Polska To iest Wykład prosty Ewan-gelij niedzielnych [...] Teraz znowu z wielką pilnością y uważnym przeyżrzeniem wydana*, Wilno: Markowicz, Jakub. Druk, 1594, [interaktyvus], in: <http://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=9245&from=FBC>, (2015-12-11).

⁹⁷ Performatyvaus ritualo pavyzdžiu laikytinos šv. Komunijos apeigos Krikščionių bažnyčioje; žr. Eve Sweetser, *op. cit.*, p. 314; Vyvyan Evans, Melanie Green, *op. cit.*, p. 418.

⁹⁸ Apie sinoniminį laiko jungtukų vartojimą žr. Julija Žukauskaitė, „Laiko reikšmės jungtukų vartojimas dabartinėje lietuvių literatūrinėje kalboje“, in: *Kalbotyra*, Vilnius, 1961, t. 3, p. 92.

kakios iŃhmaliawota / ir regedams io galwa erfchkeczais iŃhdrafkita ir kruwi-
na / tadda Ńakik tatai mana griekai padare / kaip iŃchwji io wiŃfa kuna kraui-
eis warwanti delei plakimo / tadda dumok iŃchitai mana griekai io kuna teipo
iŃchplake / kaip regi io iŃchona pradurta / io rankas ir koias prawertas bei kruwi-
nas / tadda tarik / Pone Diewe tas ŃaiŃdas ir tus krauius afch tawam mielam
Sunui padariau. BP I 424¹⁻⁶⁻⁸

Laiko sakinio su *kiek kartų* neapibrėžtumo reikšmės išskleidimą kitu
jungiamuoju žodžiu pateikia sinonimų gausa pasižyminti *Wolfenbüttelio*
postilė. Plg. sakinį su gretiminiu jungiamųjų žodžių *kad tik tai* ir *kiek kartų*
užrašymu (šio sakinio pilnas gramatinis modelis būtų *VES DEON, kad tik tai*
{VES} ir *kiek kartų VES*):

tai wiŃsada turrime dumati <<-t a priminti Ńaw kad tik tai ir kiek kartų
wercziami kreipijami a wadinami efme f: Ńadz. WP 102r¹⁷

Laiko sakiniams su *kiek kartų* sinonimiški yra ir nefaktyvias nuostatas
perteikiantys Daukšos *Postilės* laiko sakiniai su samplaikiniu *kad norint*⁹⁹,
atitinkantys lenkiško šaltinio sakinius su *kiedykolwiek*, plg.:

Kad' Pówiłas S. niėko gėrimop ne priwėrczė / wiėnat' tiektái biło / idánt tie kuriė
gėria / kad' nōrint ĩ gėria / darĭtų ant atminĭmo io: kaip wiŃsadós dáro kunigái
prieğ altōriui. DP 141³⁷⁻³⁸

Kedy Páwel ś. Nikogo do pićia nie pryumuŃa: iedno tylko mowi / áby ĩi ktorzy
pija / kiedykolwiek pija / czynili to ná pamiáke ie°: iáko záwŃe czyniá kápláni
przy ołtarzu. ³W 148¹²

dawe [...] mókŃła [...] / idánt' parōditų / ioğ [...] iifŃái ne priwáło mŭfų búdiimo
/ bė kurió žmōnėŃ iŃmōkit' gáli / kad nōrint' ant' garbės ir laupsės io yra to
priwáú. DP 378³⁸

dał [...] náukę [...] / aby okazał / że [...] on nie potrzebuie naŃsego ćwieğenia /
bez ktorego ludži náuczyc moğe / kiedykolwiek ku czći y chwale iego iefł
tego potrzebá. ³W 392⁵²

MağđōŃsiu werkfmú [...] : idánt' manė ne iğagta ir pažopōŃtita raftumbėi / kad
nōrint' manė ant' fūdo fáwo pawadint' tėikfies. DP 583⁴⁸

Bėde omywał [...] : ábys miė czyłtym y gotowym náłazł / kiedykolwiek mie
ná Ńad fwoy poğwác bėdžieŃ raczył. ³W 630⁴⁵

Laiko sakinių su *kiek kartų* sinonimais laikytini ir vokiškojo originalo
įtakoje susikurti sakiniai su *kaip dažnai* / *kaip tankiai* (žr. 1.2.1. skirsnyje nu-
rodytus MžG 380₂₋₄, VE 33 (332)₁₆ ir ZE 33₁₇₋₁₈ sakinius) bei Morkūno pos-

⁹⁹ Apie Daukšos tekstų samplaikiniuose dariniuose „neutraliojo denotatyvinio statuso
propozicijos kontekstuose“ reikšme 'laisvas pasirinkimas' arba 'pasirenkamasis' pasiro-
dantį postpozicinį *nor(int)* žr. Albertas Rosinas, *op. cit.*, p. 97–98.

tilėje vartojami laiko sakiniai su *kiek kartu*, turinčiu tikslinamąją dalelytę *tiktai*, pavyzdžiui:

Jonas ir išganitoias mufu / kiek kártu tiktáy mokitiniemius fawo ápe fmerti fáwo nekoki primineimą teykies dárít / tádá iuos teypág wífsada žadeghimais fáwo tiešít ir nuftiprint neužutruko. MP 321(160)³²

PAn á Żbáwiciel náś ilekroć jedno Żwolennikom fwym o śmierci fwoiey nieiáką wzmiankę czynić raczył / tedy ich tež záużdy obietnicami fwymi ciešyc á twierdzić nie omieśkał. RP 359(343)₄

2. Laiko sakiniai su *kiek kartu* ir jų atitikmenys dabartinėje lietuvių kalboje

2.1. Laiko sakiniai su *kiek kartu* šių dienų Šv. Rašto tekste. Šių dienų lietuviškame Šv. Rašto leidime¹⁰⁰ *1 Kor* 11, 25 ir 26 versetų raiškai parinkti laiko sakiniai su skirtingais samplaikiniais jungiamaisiais žodžiais *kiek kartu* ir *kada tik*, plg.:

Kiek kartu gersite, darykite tai mano atminimui. Taigi, kada tik valgote šitą duoną ir geriate iš šitos taurės, jūs skelbiate Viešpaties mirtį, kol ateis.

Skirtingos jungiamųjų žodžių parinktys vienas paskui kitą einančiuose sakiniuose, turinčiuose tapatų atitikmenį originale, rodo biblinio teksto tradicijos paisymą pateikiant dažnesniu vartojimu pasižyminčią *1 Kor* 11, 25 eilutę ir derinimąsi prie įprastesnio dabartinei lietuvių kalbai jungiamąjo žodžio varianto pateikiant *1 Kor* 11, 26 eilutę¹⁰¹.

¹⁰⁰ Žr. *Šventasis Raštas. Senasis ir Naujasis Testamentas*, Senąjį Testamentą vertė Antanas Rubšys, Naująjį Testamentą vertė Česlovas Kavaliauskas, Vilnius: Lietuvos Katalikų Vyskupų Konferencija, 1998, [interaktyvus], in: <http://biblija.lt>, (2015-12-09).

¹⁰¹ Paieška elektroninio Biblijos leidimo tekste rodo, kad visame lietuviškame Šv. Rašto tekste žodžių junginys *kiek kartu* vartojamas 9 kartus, bet tik *1 Kor* 11, 25 versete *kiek kartu* atlieka laiko sakinio prijungimo rodiklio funkciją. Graikiškame NT originale sakiniai su ὅσάκις, atitinkantys senosios lietuvių kalbos laiko sakinius su *kiek kartu*, pavartoti tik 3 kartus, be jau aptartų *1 Kor* 11, 25 ir 26 versetų, tai dar *Apr* 11, 6 (žr. <http://biblia-online.pl/biblia-online.pl/biblia-,,rozdzial,11,wers,6,0,27,6,t.html>, (2015-12-11)), plg.: οὗτοι ἔχουσιν ἐξουσίαν κλειῖσαι τὸν οὐρανὸν ἵνα μὴ βρέχη ὑετὸς ἐν ἡμέραις αὐτῶν τῆς προφητείας καὶ ἐξουσίαν ἔχουσιν ἐπὶ τῶν ὑδάτων στρέφειν αὐτὰ εἰς αἶμα καὶ πατάξαι τὴν γῆν πάση πληγῇ ὅσάκις ἐὰν θελήσωσιν, kuri dabartiniame Šv. Rašto leidime atitinka *Jiedu turi galią užrakinti dangų, kad jų pranašavimo dienomis nelytų lietūs, turi galią vandenį paversti krauju ir ištikti žemę bet kokia neganda, kada panorės*. Įdomu tai, kad jau minėtame (žr. 3 ir 4 lentelę) Bitnerio NT vertime (1701) šis versetas pateiktas sakiniu su *kiek kartu*, plg.: *Tie waldžia tur uzrakint dangu / idant ne lijtū dienofe pranašijftes jų / ir waldžia tur ant wandeniū / pėrmainijti jūs ing krauja / ir ištikti žėme wiffokia flogà kiek kartu norės* BtNT *Apr* 11, 6. Dar plg. lotynišką *Apr* 11, 6 verseto atitikmenį: *Hi habent potestatem claudendi clum, ne*

2.2. Sintaksinė neapibrėžtumo laike raiška įprastinėse kalbos situacijose. Vertinant *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno*¹⁰² pateiktus paieškos su *kiek kartų*, *kiekkart* rezultatus galima teigti, kad dabartinėje lietuvių kalboje įvardžio *kiek* samplaika su daiktavardžiu *kartų* vartojama gana dažnai su kiekybine informacija susijusiuose kontekstuose – norint ją perteikti ar jos gauti, pavyzdžiui:

kiek kartų į tuos namus ėjo, tiek kartų drebėdamas spaudė skambučio mygtuką. DLKT¹⁰³

Skaičiuojama, kiek kartų pulsas sutvinksės per šimtą gydytojo kvėpavimo ciklų. DLKT

Kiek kartų galiu kartoti, kad pažadėjau apie tai niekam nepasakoti. DLKT

Suskaičiuokite, kiek kartų prie raidžių nuo A iki E pažymėjote atsakymą „teisingai“. DLKT

O kiek kartų ji jam dovanojo gėlių? DLKT

Prijungimo rodiklio funkciją laiko sakinyje atliekančio *kiek kartų* paieškų virtualioje erdvėje rezultatai skurdūs, – šia funkcija publicistiniuose tekstuose galima rasti kelis Vinco Kudirkos sakinio su *kiekkart*¹⁰⁴ (pirmąkart paskelbto 1899 m.) percitavimo atvejus¹⁰⁵, plg.:

Lietuvi! Kiekkart pamirši savo pareigas dėl tėvynės, dirstelk ant to paminklo, o tuoj atsiminsi! DLKT

Reta, tik tradiciškai iškilias citatas perteikianti laiko sakinių su *kiek kartų* / *kiekkart* vartoseną dabartinėje lietuvių kalboje leidžia teigti, kad kitų kalbų – lotynų ir lenkų – pavyzdžio įtakoje susikurtas ir tik tam tikros morfosintaksinės struktūros sakiniuose vartotas *kiek kartų* kaip laiko sakinių jungiamasis žodis savo gyvavimo ciklą beveik baigė. Vietoj šio modelio laiko sakinių veiksmo neapibrėžtumą ar atsitiktinumą išryškinančiomis reikš-

pluat diebus propheti ipsorum: et potestatem habent super aquas convertendi eas in sanguinem, et percutere terram omni plaga quotiescumque voluerint.

¹⁰² Toliau DLKT santrumpa žymimas šaltinis: Kompiuterinės lingvistikos centro *Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas*, [interaktyvus], in: <http://tekstynas.vdu.lt/tekstynas/advanced.search>, (2015-12-11).

¹⁰³ *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje* atliepiamąjį žodį *tiek* turintys šalutiniai sakiniai su jungtuku *kiek* vadinami kiekybės lyginamaisiais posakiais; žr. *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, redaktorius Vytautas Ambrazas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2005 (¹1994), p. 636.

¹⁰⁴ Tai laiko sakinių su *kiek kartų* gramatinį standartą atitinkantis sakinytis – modelis *Kiekkart* V_{BŪS}, V_{LIEP}.

¹⁰⁵ Tai leidiniai *Lietuvos aidas* (1996), *Gimtas kraštas* (1996), *Tremtinys* (2015).

mėmis dabartinėje lietuvių kalboje vartojami laiko sakiniai su samplaikiniu jungiamuoju žodžiu *kada tik / kai tik*.

Gramatiniai laiko sakinių su *kada tik, kai tik* modeliai atitinka senojoje lietuvių kalboje vartotų laiko sakinių su *kiek kartų* modelius. Plg. 2 lentelėje pateiktus gramatinius senosios lietuvių kalbos laiko sakinių su *kiek kartų* modelius su dabartinėje kalboje vartojamų laiko sakinių modeliais bei jų iliustracijas sakiniiais, apibūdinančiais su neapibrėžto veiksmo laiko raiška, tam tikru pasikartojimu ar įpročiu susijusias situacijas:

V_{ES} (EPIST / SKATIN / DEON), *kada tik* V_{ES} :

Gal jį kartoja kokius šešis kartus per savaitę? Nes kada tik įsijungi televizorių, tikėdamasis pamatyti naują laidą, vėl išvysti tą patį. DLKT
Nesvarbu, kiek amžių mus skiria nuo anų Velykų vakarienės, nes kada tik valgome šitą duoną ir geriamo iš šitos taurės, Viešpaties Vakarienė mums primena, kad kartu su Jėzumi dabar pereiname į Pažado žemę. DLKT

V_{ES} (EPIST / SKATIN / DEON), *kada tik / kai tik* $V_{BŪS}$:

Ji bet kurią akimirką gali grįžti, kai tik gynėjai išsikvieis ją pagalbon. DLKT
Prašome užsukti kada tik panorėsite. DLKT

V_{LIEP} , *kada tik* V_{ES} :

ir štai tau jurginas, žiūrėk, grožėkis, kada tik pakeli akis į langą. DLKT

V_{LIEP} , *kada tik* $V_{BŪS}$:

Ir atsiųskite man Bergoto knygą. Ji pas jūsų tetą. Tai neskubu, po trijų dienų, po savaitės, kada tik panorėsite, tik neužmirškite. DLKT
Kalbu nuoširdžiai – kreipkitės, kada tik prireiks. DLKT

$V_{BŪS}$, *kada tik* $V_{BŪS}$:

Ir mes susitiksime ne kartą per metus, o kada tik tu panorėsi. DLKT
Kada tik panorėsiu, galėsiu sustoti ir negerti.¹⁰⁶
Arbata geriama ketvirtą valandą, tačiau nesvarbu – kada tik beateisite, visada būsit man mieli svečiai. DLKT

Laiko sakiniai su samplaikomis *kada tik / kai tik*, perteikiantys neapibrėžto dažnumo veiksmo pasikartojimą praeityje, t. y. faktyvias nuostatas (gramatinis modelis $V_{BŪT}$, *kada tik* $V_{BŪT}$ arba $V_{BŪT}$, *kai tik* $V_{BŪT}$), vartojami gana retai, plg.:

¹⁰⁶ <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/justina-kaliatkaite-priklausomybe-visos-seimos-liga/85344>, (2015-12-10).

Kada tik keliu važiavau pro Trakus, man verkė iš skausmo širdis.¹⁰⁷
Kai tik galėdavau nešioti padurias spalvas, vis kas nors mirdavo. DLKT

Vietoj jų dabartinėje lietuvių kalboje dažniau pasirenkami sudėtiniai prijungiamieji laiko sakiniai su *kai*, pagrindiniame sudėtinio sakinio dėmenyje turintys atliepiamąjį žodį *kiekvienąkart / kaskart*. Šio tipo sakinių modelį jau reikia vertinti kaip kitą senosios lietuvių kalbos laiko sakinių su samplaikiniais *kiek kartą / kiek metu kad*¹⁰⁸ sugramatinimo laipsnį, nes sakinyje pavartotas *kiekvienąkart / kaskart* reikalauja ir tam tikros veiksmo *apibrėžtumo* laike nuorodos¹⁰⁹, kuri gali būti perteikiama veiksmožodiniu laiko sakiniu su jungiamaisiais žodžiais *kai tik, kai, kuomet, vos*¹¹⁰ arba dalyviniu bejungtuku laiko sakiniu¹¹¹.

Apibendrinimas. Senuosiuose lietuvių raštuose žodžių samplaika *kiek kartų* buvo vartojama ne vien ir dabartinėje kalboje įprastomis reikšmėmis, bet ir kaip laiko sakinių prijungimo rodiklis. Laiko sakiniai su jungiamuoju žodžiu *kiek kartų* buvo sudaromi siekiant pranešti apie neapibrėžtu laiku įvykusio ar įvyksiančio ir atsitiktinį arba pasikartojantį dažnumą turėsiančio veiksmo galimybę¹¹².

Laiko sakiniai su *kiek kartų* WP, BP, DP ir SP vartojami negausiai (šaltinyje sudaro 0,4–1,4% visų laiko sakinių su bendrosios reikšmės jungiamaisiais žodžiais: WP – 5× (1,2%); BP – 5× (~1,4%); DP – 6× (~0,5%); SP – 1× (~0,4%).

¹⁰⁷ Sakinys populiarus kaip Maironio eilėraščio *Trakų pilis* (pirmąkart publikuoto 1892 m.) citata.

¹⁰⁸ Plg. 1.2.2 skirsnyje minėtą DP 141₃₅ sakinį su *kiek kartą*, kurį Daukša nurodė esant netinkamą 1 Kor 11, 25 eilutės raiškai.

¹⁰⁹ Išskyrus atvejus, kai apibrėžtumo laike nuoroda yra pateikta ankstesniu sakiniu, pavyzdžiui: *Lyg niekada anksčiau nebūtum manęs matęs? Kiekvienąkart – lyg pirmąkart?* (DLKT).

¹¹⁰ Pavyzdžiui: *Bažnyčia tikintiesiems labai pataria priimti šv. Komuniją kiekvieną kartą, kai tik jie dalyvauja Eucharistijos šventime* (<http://www.prisikelimas.lt/index.php?id=55>, (2015-12-11)); *Virtuovės grindis reikia drėgnai valyti kiekvienąkart, kai jos prisitaškomos* (DLKT); *Tai nutinka kiekvienąkart, kuomet šie paradinėmis uniformomis vilkintys vyrai išsirikiuoja prie lėktuvo trapo ar Krašto apsaugos ministerijos* (DLKT); *Jis mane bausdavo kiekvienąkart, vos tik pameluodavau* (DLKT); *Kaskart, kai tik Šlubis surengdavo išpuolį, iš dangaus jo armiją žaibiškai užgriūdavo mantos, priversdamos jį slėptis apsauginiame kerų kiaute* (DLKT).

¹¹¹ Pavyzdžiui: *Kiekvienąkart patirdami mūsų smurtą, jie vis labiau pasimeta* (DLKT); *O ji ir vėl aikčioja, net rankomis ploja, kiekvienąkart lėktuvui padarius didesnę manevrą* (DLKT).

¹¹² Plg. Bernd Kortmann, *Adverbial Subordination*, p. 186; Bernd Kortmann, „Adverbial Subordinators in the Languages of Europe“, p. 465.

Laiko santykių raiškos aspektas sakiniuose su *kiek kartų* gali būti paryškintas atliepiamuoju žodžiu *tada / visada*. Šalutinio dėmens tariniui šiuose sakiniuose vartojamos tik asmenuojamosios veiksmažodžio formos. Pagrindinio dėmens tarinio raiškai dažnai parenkami skatinamojo ar deontinio modalumo veiksmažodžiai. WP ir DP esama faktyvias nuostatas perteikiančių laiko sakinių su *kiek kartų*, kurių pagrindinio ir šalutinio dėmens tariniais eina episteminio modalumo (būtojo laiko) veiksmažodžiai. Senuosiuose raštuose vartojami tam tikros morfosintaksinės struktūros nefaktyvias nuostatas perteikiantys sakiniai su jungiamaisiais žodžiais *kad tik tai, kad norint, kaip, kaip dažnai, kaip tankiai* laikytini laiko sakinių su *kiek kartų* sinonimais.

Dinamišką įprastos leksinės reikšmės žodžių junginio *kiek kartų* vartimą specialias gramatines tik funkciniam žodžiui būdingas charakteristikas turinčiu žodžiu galima sieti su tam tikrų frazių performatyvumu. Senuosiuose lietuviškuose raštuose vartojami 1 Kor 11, 25 ir 26 eilutes perteikiantys laiko sakinių su *kiek kartų* modeliai yra susiję su svarbia krikščioniškųjų apeigų ritualo dalimi – Eucharistija. Įprastos leksinės reikšmės junginio *kiek kartų* desemantizaciją ir vartimą prijungimo rodikliu lėmė išskirtinis 1 Kor 11, 25 eilutės populiarumas ir svarba. Skirtinguose Lutherio *Mažojo katekizmo* vertimuose į lietuvių kalbą matoma tendencija 1 Kor 11, 25 eilutės raiškai rinktis laiko sakinį su prijungimo rodikliu *kiek kartų*, nors struktūriškai jis neatitinka vokiškame originale esančio *so oft(ens)*. Tokį prijungimo rodiklio *kiek kartų* pasirinkimą lėmė ne vien didesnis šio modelio semantinis derėjimas neapibrėžtumo laike raiškai, bet ir su jau Mažvydo (1547) katekizme užfiksuoto sakinio su *kiek kartų* modelio, susikurto pagal lenkų kalbos sakinių su *ilekroć* ir Vulgatos sakinių su *quotienscunque*, įtaka, pgl.: *tatai darikiet kiek kartu gierffit ant atminima mana* (MŽK 27₅).

Šių dienų lietuviškame Šv. Rašto leidime 1 Kor 11, 25 ir 26 versetų raiškai parinkti laiko sakiniai su skirtingais jungiamaisiais žodžiais, pgl.: *Kiek kartų gersite, darykite tai mano atminimui. Taigi, kada tik valgote šitą duoną ir geriate iš šitos taurės, jūs skelbiate Viešpaties mirtį, kol ateis*. Skirtingų jungiamųjų žodžių – *kiek kartų* ir *kada tik* – parinkty išskirtinius originalo atitikmenis turinčiuose gretimuose sakiniuose sietinos ne vien su stilistika, bet ir su precizišku bažnytinės kalbos formuluočių vartojimu ir biblinio teksto tradicijos paisymu pateikiant dažnesniu vartojimu pasižyminčią 1 Kor 11, 25 eilutę bei prisiderinimu prie dabartinei lietuvių kalbai įprastesnio jungiamąjo žodžio varianto pateikiant rečiau vartojamą 1 Kor 11, 26 eilutę.

Reta, tik tradiciškai iškilias citatas perteikianti laiko sakinių su *kiek kartų / kiekkart* vartoseną dabartinėje lietuvių kalboje leidžia teigti, kad kitų kalbų –

lotynų ir lenkų – pavyzdžio įtakoje susikurtas ir tik tam tikros morfosintaksinės struktūros sakiniuose vartotas samplaikinis *kiek kartų* kaip prijungimo rodiklis savo gyvavimo ciklą beveik baigė ir dabar laikytinas archaizmu. Dabartinėje lietuvių kalboje vietoj šio modelio laiko sakinių veiksmo neapibrėžtumą ar atsitiktinumą išryškinančiomis reikšmėmis vartojami sakiniai su samplaikomis *kada tik, kai tik*. Šiems sakiniams kaip ir senosios lietuvių kalbos sakiniams su *kiek kartų* būdinga pagrindinio dėmens tarinio raiška skatinamojo ar deontinio modalumo veiksmažodžiu. Faktyvias nuostatas perteikiantys laiko sakiniai su samplaikomis *kada tik / kai tik* neapibrėžto dažnumo veiksmo pasikartojimui praeityje nusakyti vartojami gana retai. Vietoj jų dabartinėje lietuvių kalboje pasirenkami sudėtiniai prijungiamieji laiko sakiniai su *kai* ir atliepiamuoju žodžiu *kiekvieną kartą / kiekvienąkart / kaskart*, kurie yra senojoje lietuvių kalboje vartotų laiko sakinių su jungiamuoju žodžiu *kiek kartą / kiek metu kad* pakaitalas.

SENTENCE MODEL ENCOURAGED BY THE TEXTS AND RITUALS OF THE CHRISTIAN CHURCH: TEMPORAL CLAUSES WITH *KIEK KARTŲ* IN OLD LITHUANIAN

Jūratė Pajėdienė

Summary

The article discusses the reasons that determined the formation and establishment of temporal clauses with *kiek kartų* in Old Lithuanian, the frequency of their use, morphosyntactic properties, semantics and synonymous equivalents.

In old Lithuanian texts the combination of words *kiek kartų* was not only used in the lexical meanings common to the modern Lithuanian language (with a determinative and quantitative *kiek*) but also as an adverbial subordinator of temporal clauses in the form of a multi-word expression. Temporal clauses containing the adverbial subordinator *kiek kartų* were used to provide information about the action that was expected to happen at an *indefinite time* and at an incidental or repetitive frequency. The dynamic desemanticization of the phrase word *kiek kartų* with the usual lexical meaning and its transformation into a word with special grammatical characteristics typical only of a functional word which occurred in Old Lithuanian can be associated with the performativity of certain phrases used by the Christian Church. The sentence models with temporal clauses containing *kiek kartų*, which express the lines 1 Cor 11, 25–26 and are

used in the old Lithuanian texts, are linked with an important element of the Christian rituals – the Altar’s Sacrament or the Eucharist. To perform this ritual and to explain its importance, the temporal clauses with *kiek kartų* expressing the lines 1 Cor 11, 25–26 are not only found in old Lithuanian homilies, but also in catechisms. Different translations of *The Small Catechism* by Martin Luther into Lithuanian show a tendency to choose a temporal clause with the adverbial subordinator *kiek kartų* to express the line 1 Cor 11, 25, though structurally it does not correspond to *so oft(ens)* used in the original version in the German language. The choice of the adverbial subordinator *kiek kartų* can be explained by the better semantic agreement of the word combination of this model for expressing an action taking place at an indefinite time as well as the influence of the sentence model containing the clause with *kiek kartų* which was created by the example of Polish sentences with *ilekroć* and the Vulgate sentences with *quotienscunque* and was already recorded in the catechism by Martynas Mažvydas (1547), cf. *Tatai darikiet kiek kartu gierssit ant atminima mana* (MŽK 27). The expression of the line 1 Cor 11, 25 by means of a temporal clause containing the adverbial subordinator *kiek kartų* which appears in the present Lithuanian translation of the Bible can also be explained by the precise use of the ecclesiastical language formulas.

A rare use of temporal clauses with *kiek kartų* which is limited to the traditional expression of elevated style citations in modern Lithuanian leads to the conclusion that the cycle of the existence of the adverbial subordinator *kiek kartų*, following the example of other – Latin and Polish – languages and used in narrow grammatical frames, is nearly over. To highlight the indefinite or incidental nature of the time of action in modern Lithuanian, the temporal clauses with *kiek kartų* are replaced with temporal clauses containing *kada tik, kai tik*.

SOVIETŲ LIETUVOS PSICHIATRIJOS MODELIO APIBRĖŽIMAS: VIENOS LIGONINĖS ATVEJIS

TOMAS VAISETA

Ižanga*. Prieš porą metų atlikta mokslinė studija parodė, kad nors per nepriklausomybės metus Lietuvos psichiatrijos srityje įvyko daug pokyčių, o psichikos sveikatos politika yra tinkamai suformuluota, tačiau jos įgyvendinimas stringa. Kaip vieną iš pagrindinių kliūčių studijos autoriai nurodė šioje srityje tebedominuojantį iš sovietinių laikų paveldėtą biomedicininį modelį¹. Vadinasi, tik suprasdami šį sovietmečiu egzistavusį psichiatrijos modelį, jo teorinius pagrindus ir terapinę praktiką, galime nustatyti problemų šaltinius ir jas spręsti. Tačiau minėtoje studijoje nėra aptariamas klausimas, ką reiškia „sovietinis biomedicininis modelis“ – kokia jo charakteristika, teoriniai ir praktiniai ypatumai ir specifika. Maža to, sovietinės psichiatrijos apibrėžimas kaip biomedicininės yra pateikiamas kaip apriorinis ir nekvestionuojamas teiginys.

Panašios prielaidos laikosi dauguma sovietų Lietuvos psichiatrijos kritikų ir reformų šalininkų, tačiau iki šiol nėra publikuota mokslinių darbų, kuriuose būtų nagrinėjama, ar tikrai psichiatrijos modelį sovietų Lietuvoje galime apibrėžti kaip biomedicininį, ir jeigu taip – kokia jo charakteristika. Taip pat lieka neatsakyti platesni klausimai: pavyzdžiui, ar sovietinės psichiatrijos priskyrimas biomedicininiam modeliui neredukuoja tikrovės, ar nebandyta teoriškai ir praktiškai įtraukti kitų modelių metodų; koks Ivano Pavlovo mokymu grįsto sovietinio modelio santykis su biheviorizmo mokykla, jei Vakarų literatūroje Pavlovo fiziologijos pritaikymas psichiatrijos srityje yra priskiriamas biheviorizmo kryptčiai²; svarbus ir kitas klausimas –

* Didžioji dalis šio straipsnio buvo parengta vykdant podoktorantūros stažuotę pagal Lietuvos mokslo tarybos projektą „Podoktorantūros (post doc) stažuotčių įgyvendinimas Lietuvoje“, sutarties Nr. 004/55/MTS-150000-317.

¹ Dainius Pūras, Eglė Šumskienė, Marija Veniūtė ir kt., *Iššūkiai įgyvendinant Lietuvos psichikos sveikatos politiką: Mokslo studija*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013, p. 40.

² Peter Tyrer, Derek Steinberg, *Models for Mental Disorder: Fourth Edition*, Chichester: John Wiley and Sons, 2005, p. 68.

ar anachronistiškai nėra perdėtai sureikšminama Pavlovo mokymo įtaka vėlesnių metų sovietinei psichiatrijai; ir pagaliau svarbiausias klausimas, kurį yra suformulavęs Gregas Eghigianas: ar apskritai egzistavo „komunistinė psichiatrija“, turinti išskirtinius, tik jai būdingus bruožus?³

Panašūs klausimai yra sulaukę tam tikro dėmesio Vakarų istoriografijoje. Tyrėjus sovietinės psichiatrijos modelis nuo ankstyvojo sovietmečio domino savo politiniu ir ideologiniu lygmeniu pabrėžiamu kitoniškumu ir dėl to kartais kėlė ne tik smalsumą, bet ir žavėjimąsi⁴. Vėlyvuoju sovietmečiu šiuos klausimus ėmė gožti psichiatrijos pajungimo sovietų režimo politiniams tikslams problematika⁵, ir tuomet dėmesys psichiatrijos modelio apibrėžimo klausimams būdavo nustumiamas į antrą planą⁶. Turbūt išsamiausiai sovietų psichiatrijos modelį išnagrinėjo Paulas Calloway'us komparatyvistinėje studijoje apie sovietinę ir Vakarų psichiatriją⁷. Tačiau jis, kaip ir kiti autoriai, kurie nagrinėjo sovietinę psichiatriją iki Sovietų Sąjungos žlugimo ar iš karto po to, susidūrė su ta pačia problema – jis galėjo remtis tik viešai publikuotais teoriniais sovietų psichiatrų darbais arba pokalbiais su pačiais psichiatrais, o tai neišvengiamai įveda abejonių, kiek viešoji reprezentacija atitiko realią praktiką.

Pastaruoju metu vėl auga domėjimasis sovietų ir socialistinio bloko šalių psichiatrija – mėginama ne tik naujai pažvelgti į politinio piktnaudžiavimo problematiką⁸, bet ir giliau pažinti nepolitinę sovietinės psichiatrijos pusę. Ryškiausias šios tendencijos pavyzdys – 2015 m. išleistas straipsnių

³ Greg Eghigian, „Was There a Communist Psychiatry? Politics and East German Psychiatric Care, 1945–1989“, in: *Harvard Review of Psychiatry*, 2002, t. 10, Nr. 6, p. 364.

⁴ Toks dar stalininių laikų istoriografijos pavyzdys būtų: Joseph Wortis, *Soviet Psychiatry*, Baltimore: The Williams and Wilkins Company, 1950.

⁵ Išsamesnę sovietinei psichiatrijai skirtos istoriografijos apžvalgą galima žr. Tomas Vaiseta, „Balsai iš sovietinių psichiatrijos ligoninių: Savojo aš sampratos skunduose“, in: *Darbai ir dienos*, Kaunas, 2014, Nr. 62, p. 188–189.

⁶ Pavyzdžiui, ko gero, garsiausios knygos, skirtos sovietų politinio piktnaudžiavimo psichiatrija problematikai, autoriai rašo, kad sovietinėje psichiatrijoje galima aptikti biologinių, psichologinių ir socialinių dimensijų, bet nebando pasverti kiekvienos iš jų reikšmės ir konceptualizuoti viso modelio; žr. Sidney Bloch, Peter Reddaway, *Russia's Political Hospitals: The Abuse of Psychiatry in the Soviet Union*, London: Victor Gollancz, 1977, p. 40.

⁷ Paul Calloway, *Soviet and Western Psychiatry: A Comparative Study*, Keighley: The Moor Press, 1992.

⁸ Rebecca Reich, „Inside the Psychiatric Word: Diagnosis and Self-Definition in the Late Soviet Period“, in: *Slavic Review*, Urbana, IL., 2014, t. 73, Nr. 3, p. 563–584; Ада Коротенко, Наталия Аникина, *Советская психиатрия: Заблуждения и умысел*, Киев: Сфера, 2002.

rinkinys *Psychiatry in Communist Europe*⁹. Vis dėlto ir šiame rinkinyje telkiamasi arba ties stalininiu periodu (vadinasi, išlieka istorinės kaitos klausimas), arba į Vidurio Rytų Europos šalių atvejus, arba į atskirus terapinius aspektus. Čia jau svarstoma apie skirtingų psichiatrijos mokyklų ir srovių įtaką atskirų socialistinių respublikų psichiatrijos modeliams, apie šių modelių tam tikrą autonomiškumą nuo „centrinio“, t. y. sovietų Rusijoje kuriamo modelio, apie ryšius su Vakarų pasauliu ir kt., bet tai tik dar labiau skatina kelti klausimą, ar apskritai galima kalbėti apie sovietinę psichiatriją kaip turinčią bendrus pamatus, kurie ją esmingai atskirtų nuo psichiatrijos teorijos ir praktikos kitose pasaulio dalyse, pirmiausia – Vakaruose. Tad prieš daugiau nei dešimt metų Eghigiano suformuluotas klausimas, ar egzistavo „komunistinė psichiatrija“, lieka atviras. Pabrėžtina, kad šiame straipsnyje taip pat nėra siekiama atsakyti į šį klausimą ir terminas „sovietinė psichiatrija“ yra vartojamas tik kaip bendras apibūdinimas, taikomas psichiatrijos teorijai ir praktikai, kuri buvo plėtojama tam tikroje politiškai apibrėžtoje geografinėje erdvėje.

Vis dėlto prasidėję nauji svarstymai rodo, kad tik imantis nagrinėti atskirų sovietų respublikų ar Rytų bloko šalių atvejus galima pradėti aiškintis, ar egzistavo „sovietinė psichiatrija“ kaip atskiras reiškinys, o sovietų Lietuvos atvejis, kaip galima viena iš sovietinio modelio versijų, taip pat pasitarnauja šiam tikslui.

Sovietinio psichiatrijos modelio apibrėžimo problemą galime išskaidyti į tris lygmenis: 1) istorinės kaitos: ar sovietinės psichiatrijos modelis keitėsi; 2) teorijos ir praktikos atitikimo problema: ar teoriškai formuluotas ir pristatomas modelis atitiko praktiškai kasdieniame terapiniame darbe naudojamą modelį; 3) homogeniškumo problema: ar modelis buvo homogeniškas, ar skirtingose geografinėse vietose, netgi institucijose teorinė bei praktinė veikla varijavo ir ar ši variacija vis dar leidžia kalbėti apie bendrą modelį.

Šio straipsnio tikslas yra apibrėžti sovietų Lietuvos psichiatrijos modelį. Sąvoka „modelis“ čia reiškia tam tikroje vietoje formaliai medicinos tikslais realizuojamą psichiatrijos teorijos ir praktikų visumą. Taigi nuošalyje lieka psichiatrija kaip sovietų režimo kurtos sveikatos apsaugos (taip pat ir represinės) sistemos dalis, ir politikos formulavimas bei vykdymas šioje srityje. Tačiau ir psichiatrijos modeliui išnagrinėti visais aukščiau paminėtais trimis lygmenimis reikalautų didelės apimties komparatyvistinio tyrimo, todėl čia

⁹ Sarah Marks, Mat Savelli (eds.), *Psychiatry in Communist Europe*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2015.

nagrinėsime vienos ligoninės praktinės terapinės veiklos atvejį. Tokiu būdu siekinys apibrėžti sovietų Lietuvos psichiatrijos modelį yra susiaurinamas, nes atsisakoma antrojo (bus nagrinėjama tik praktika) bei trečiojo (nebus svarstomas klausimas, kiek vienos ligoninės atvejis atitinka kitų sovietų Lietuvos ir SSRS institucijų praktiką) lygmenų. Atvejo tyrimas reiškia, kad negalima daryti griežtų, visos sovietų Lietuvos psichiatriją apibendrinančių išvadų, tačiau galima teigti, kad jis atskleis tendencijas ir bendruosius teorinius bei praktinius psichiatrijos orientyrus, nes vienos sovietų respublikos viduje varijavimo galimybės buvo labai ribotos, nors ir įmanomos.

Vienos ligoninės atvejo tyrimui pasirinkta Vilniaus Vasaros gatvėje iki šiol veikianti psichiatrijos ligoninė, kurios pavadinimai sovietmečiu ne kartą keitėsi, todėl paprastumo dėlei bus vadinama Vilniaus psichiatrijos ligonine. Nagrinėsime jos terapinę veiklą nuo 1944 iki 1990 m. Kaip minėta, šiame straipsnyje neketiname svarstyti, kiek šios ligoninės terapinė veikla atitiko kitų sovietinių psichiatrijos ligoninių veiklą, tačiau verta pastebėti, kad keli bendriausi istoriškai susiklostę jos bruožai galėjo nulemti ligoninės išskirtinumą kitų sovietų Lietuvos ar net SSRS institucijų atžvilgiu, taigi ir joje susiklosčiusio modelio specifiškumą: iki 1961 m., t. y. kol buvo atidaryta psichiatrijos ligoninė Naujojoje Vilnioje, tai buvo centrinė tokio profilio ligoninė sovietų Lietuvoje, o ir vėliau respublikiniu lygmeniu ji išlaikė metodinio vadovavimo funkcijas, taip pat ji bendradarbiavo su Vilniaus valstybinio universiteto Medicinos fakulteto Nervų ir psichikos ligų katedra, ir visos šios aplinkybės galėjo lemti, kad ligoninėje buvo sutelkta daugiau intelektualinių pajėgumų ir ją labiau veikė modernios, inovatyvios psichiatrijos idėjos, kartu galėjo būti skirta daugiau politinės ir ideologinės reikšmės iš valdžios pusės.

Teoriškai formuluoto psichiatrijos modelio praktinį įgyvendinimą geriausia nustatyti per taikytus terapijos metodus, nes kiekvienas teorinis modelis, siūlantis tam tikrą psichikos ligų etiologijos aiškinimą, kartu siūlo ir būdus, kaip galima šias ligas gydyti. Taigi taikyti terapijos metodai atskleidžia, kiek praktika atitiko teoriją ir kiek nuo jos skyrėsi, taip pat – ar šiuos skirtumus nulėmė tik ribotos galimybės visiškai laikytis teorinio modelio (pavyzdžiui, trūksta medikamentų ir tinkamų sąlygų), ar realūs nukrypimai nuo jo dėl konkrečios ligoninės ar net atskiro psichiatro skirtingų požiūrių.

Daugiausia informacijos apie taikytus terapijos metodus suteikia Lietuvos centrinio valstybės archyvo Vilniaus psichiatrijos ligoninės fonde saugomos kiekvienais metais ligoninės vadovybės Maskvai rašytos medici-

nos ataskaitos, kuriose būdavo pateikiami pagrindiniai statistiniai duomenys (lovų ir ligonių skaičius, pasiskirstymas pagal ligas ir kt.) ir aprašoma terapinė bei administracinė veikla. Metodologinė problema, kiek aukštesnei valdžiai siunčiamose ataskaitose buvo atspindima praktinė tikrovė, o kiek tik retoriniu lygmeniu laikytasi to meto teorinių reikalavimų (įrašyti tai, ką adresatas tikisi rasti), išlieka aktuali. Medicinos ataskaitose taikytų terapijos metodų aprašuose randame nemažai formuluočių, kurios kasmet kartojamos sustabarėja ir verčia jas įvardyti kaip klišes, kurios nebūtinai nurodo į tikrąją to meto terapinę praktiką. Kita vertus, tuose pačiuose aprašuose randame ir aiškinimų (ar pasiteisinimų), kad vienas ar kitas gydymo metodas netaikytas, nors teoriškai ir turėjo būti. Paprastai tai buvo aiškinama „objektyviomis“, t. y. nuo vadovybės valios tarsi nepriklausančiomis priežastimis. Tad ir šiuo atveju išlieka tikimybė, kad apie netaikytus terapijos metodus buvo pranešama tik tada, kai vadovybė tai įvertindavo kaip grėsmės jai nekeliantį atvejį arba priešingai – kai aukštesnioji valdžia apie tai jau būdavo sužinojusi. Šiaip ar taip, nepaisant visų šaltiniotyrinių problemų, medicinos ataskaitos išlieka šaltiniu, galinčiu pasiūlyti nuoseklausio ir išsamiausio tyrimo galimybę. Be to, šis šaltinis bus kontroliuojamas kitais surinktais dokumentais, viešai publikuotais tekstais ir interviu su sovietmečiu šioje ligoninėje dirbusiais psichiatrais.

Sovietų Lietuvos psichiatrijos modeliui apibrėžti reikia išsiaiškinti apibrėžimo kriterijus, todėl pradėdami analizę, pirmiausia pristatysime teorinėje literatūroje išskiriamus psichiatrijos modelius. Vėliau aptarsime, kaip fiziologo Pavlovo mokymas tapo pokario sovietinės psichiatrijos dogma, kuri vėlyvuju stalinmečiu tapo privaloma ir nuo kurios vėlesniais metais buvo atsispiriama tolesnei raidai, taigi mūsų pasirinktam analizės laikotarpiui (1944–1990) tai yra modelio formavimosi atskaitos taškas.

Galiausiai kadangi sovietų Lietuvos psichiatrijos modeliui apibrėžti pasirinktas istorinės kaitos lygmuo, Vilniaus psichiatrijos ligoninės terapinė veikla bus analizuojama, jos charakteristika nustatoma ir modelis apibrėžiamas būtent iš chronologinės perspektyvos – išskiriant skirtingus raidos etapus. Tai leis ne tik aiškiai nustatyti, kas yra būdinga kiekvienai tam tikro etapo terapinei veiklai, bet ir išvysti pagrindinius kaitos lūžius bei skirtingų psichiatrijos srovių įtakos kryptis ir taškus.

1. Psichiatrijos modeliai. Psichiatrijos modelių apibrėžimas teorinėje literatūroje yra kelis dešimtmečius trunkančių diskusijų objektas. Psichiat-

rijos teoriją ir praktiką siūloma skirstyti nuo kelių iki keliolikos modelių¹⁰. Šiame straipsnyje pasirinkome Dusano Kecmanoviciaus pateiktą skirstymą, nes jis kategorizuoja psichiatrijos teorijas pagal pačius bendriausius bruožus ir apibrėžia juos keturiais modeliais, kurie atspindi tipiškiausią skirstymą:

1) biomedicininis modelis: didžiausia reikšmė teikiama biologiniams procesams, vykstantiems žmogaus viduje, psichikos sutrikimų atveju – tai smegenys, kurių struktūroje ir funkcijose susiformuojanti patologija pasireiškia kaip psichikos sutrikimai. Subjektyvi patirtis ir kaip asmuo save susieja su kitais, šio modelio atstovams nėra svarbu arba tam teikiama tik antraeilė reikšmė¹¹. Pats Kecmanovicius šį modelį vadina „medicininis“, tačiau reikia sutikti su Peterio Tyrerio ir Dereko Steinbergo išsakyta kritika, kad modelio įvardijimas „medicininis“ yra pernelyg abstraktus ir klaidinantis¹², todėl pridedame priešdėlį *bio-*, kuriuo nurodoma, kad akcentuojama psichikos ligos biologinė prigimtis ir patologija. Šio modelio terapija grįsta mediciniais veiksmais, nukreiptais į biologinius smegenų ir nervų sistemos procesus;

2) psichologinis modelis: psichikos sutrikimo simptomai yra suprantami kaip išoriškai išreikšti žmogaus viduje vykstantys procesai, atsiradę kaip subjektyvios patirties rezultatas, pavyzdžiui, vidinių konfliktų. Šiam modeliui Kecmanovicius priskiria ir psichodinaminę jos atmainą, kuriai atstovauja psichoanalizė ir biheviorizmas¹³. Terapijos metu daug dėmesio skiriama psichoterapijai, subjektyviam savo pasaulio pažinimui ir pan.;

3) sociokultūrinis modelis: aiškinant psichikos sutrikimų etiologiją ir jų gydymą, didelis vaidmuo tenka sociokultūrinei aplinkai. Pagal šį modelį, riba tarp normalumo ir patologijos nėra stabili ir aiški. Patologija yra suprantama konkrečiame sociopolitiniame kontekste ir labiau per individo sąveiką su kitais nei nagrinėjant individą autonomiškai¹⁴. Terapijos metu yra

¹⁰ Pavyzdžiui, Miriam Siegler, Humphry Osmond, *Models of Madness, Models of Medicine*, New York: Macmillan Publishing Co., 1974; Paul R. MacHugh, Philip R. Slavney, *The Perspectives of Psychiatry*, Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1983; Thaddeus Weckowicz, *Models of Mental Illness: Systems and Theories of Abnormal Psychology*, Springfield, Il.: Charles C. Thomas, 1984; Peter Tyrer, Derek Steinberg, *op. cit.*

¹¹ Dusan Kecmanovic, *Controversies and Dilemmas in Contemporary Psychiatry*, New Brunswick, London: Transaction Publishers, 2011, p. 241.

¹² Peter Tyrer, Derek Steinberg, *op. cit.*, p. 3.

¹³ Dusan Kecmanovic, *op. cit.*, p. 241–242.

¹⁴ *Ibid.*, p. 242–243.

svarbūs ne tik vidiniai individo išgyvenimai ir mintys, bet ir jo socialinės aplinkos kaita arba socialinių santykių normalizavimas;

4) biopsichosocialinis modelis: šio holistinio modelio atstovai mėgina derinti ir priklausomai nuo konkretaus psichikos sutrikimo taikyti skirtingų modelių teorijas ir metodus. Visi psichikos sutrikimo aspektai yra svarbūs, tarpusavyje susiję ir todėl turi būti integruoti į bendrą modelį¹⁵.

2. Pavlovo dogmos įtvirtinimas. Rusų fiziologo Ivano Pavlovo (1849–1936) mokymą galima įvardyti sovietinės psichiatrijos pamatu, tačiau toks vaidmuo jam teko ne iš karto. Netgi pokario metais, iki 1946–1947 m., Pavlovo teorija buvo visuotinai giriamą, bet neturėjo aiškaus kanono, nes sovietų psichiatrai ginčijosi tarpusavyje dėl alternatyvių aiškinimų ir jos interpretacijos buvo labai plačios¹⁶.

Tik vėlesniais metais centralizuoto valdymo vertikalę kūręs sovietų režimas pasinaudojo Pavlovo mokymu tam, kad homogenizuotų ir ideologiškai išgrynintų sovietinę psichiatriją. Penkto dešimtmečio pabaigoje Komunistų partija ėmė vis labiau kištis į tai, kas iki tol daugiausia vyko kaip vidinės medicinos profesionalų diskusijos. Politinis ir ideologinis spaudimas medicinai, kaip ir kitose mokslo ir kultūros sferose, ypač suintensyvėjo, kai buvo užsipultas „bešaknis kosmopolitizmas“ ir „keliaklupsčiavimas prieš Vakarus“. Medicinos srityje šios kampanijos viršūne tapo šešto dešimtmečio pradžioje įvykusios vadinamosios Pavlovo sesijos. 1950 m. vasarą buvo surengtas bendras SSRS Mokslų akademijos ir Medicinos mokslų akademijos susirinkimas. Šios sesijos metu Pavlovo fiziologijos teorija buvo paskelbta vienintele iš tikrųjų sovietine, o visos alternatyvios interpretacijos pasmerktos¹⁷. Po metų savąją Pavlovo sesiją surengė psichiatrai. Jiems valdžia taip pat nurodė sekti pavloviškąją fiziologijos teoriją. Tad iš visų sričių specialistų buvo tikimasi, kad jie demonstruos prisitaikymą prie pavloviškų metodų, kitaip tariant, Pavlovo teorija tapo medicinos srities dogma¹⁸.

¹⁵ *Ibid.*, p. 253.

¹⁶ Apie istorinę Pavlovo mokymo įsitvirtinimo sovietinėje psichiatrijoje kontekstą plačiau žr. Benjamin Zajicek, *Scientific Psychiatry in Stalin's Soviet Union: The Politics of Modern Medicine and the Struggle to Define 'Pavlovian' Psychiatry, 1939–1953: A Dissertation*, Chicago: The University of Chicago, 2009.

¹⁷ Ethan Pollock, *Stalin and the Soviet Science Wars*, Princeton, Oxford: Princeton University Press, 2006, p. 136.

¹⁸ Sidney Bloch, Peter Reddaway, *op. cit.*, p. 40.

Sovietinei ideologijai ir ją propagavusiems bolševikų vadams Pavlovo fiziologinis žmogaus mąstymo aiškinimas tiko dėl dviejų pagrindinių priežasčių: ji galėjo būti pristatoma kaip moksliskai objektyviai įrodoma (per eksperimentus) ir rėmėsi materialistine žmogaus ir pasaulio samprata. Kaip sovietai interpretavo ir ideologiškai adaptavo Pavlovo teoriją, galime sužinoti iš lietuviškai 1955 m. išleistos N. Medvedevo knygelės¹⁹. Pavlovo mokymas apie sąlyginius ir nesąlyginius refleksus buvo suprastas kaip dialektinio materializmo atkartojimas fiziologijos moksle, juk visa nervų veikla, jos sugebėjimas atspindėti objektyvųjį pasaulį per evoliuciją vystosi nuo žemesnės prie aukštesnės formos, kartu yra pripažįstami patys „moksliskai įrodyti“ dėsningumai. Pavlovo mokymas buvo susietas su paties Lenino plėtota vadinamąja atspindėjimo teorija. Pagal ją, materialus pasaulis egzistuoja objektyviai, o žmogaus smegenys jį tik atspindi. Viso materialaus pasaulio vystymasis, gamtos ir visuomenės dėsniai yra nepriklausomi nuo žmonių sąmonės ir jie negali savo nuožiūra šių dėsnių kurti ar naikinti. Tad psichinė žmonių veikla yra per pojūčius, suvokimus, vaizdinius, sąvokų formas vykstantis išorinio pasaulio atspindėjimas smegenyse, kurios yra daiktiskas, kūniškas organas: „Todėl negali mąstymo atskirti nuo materijos, kuri mąsto“²⁰. Taip buvo suformuluotas tolesnę sovietinės psichiatrijos raidą nulėmęs postulatą – ji buvo supriešinta su vadinamąja idealistine filosofija:

Visiems idealistams fiziologijoje ir psichologijoje yra būdingas siekimas įdiegti mintį, kad žmonių sąmonė nepriklauso nuo smegenų, nuo materijos, arba sąmonės veiklą išaiškinti kaip pasireiškimą tamsių, instinktyvinių organizmo jėgų, kurios nepriklauso nuo išorinės aplinkos ir yra nepažinios. Refleksinė teorija smogė triuškinamą smūgį visokios rūšies subjektyviajam idealizmui, nenuginčijamai įrodžiusi organizmo priklausomumą nuo išorinės aplinkos.²¹

Taip pavloviškoji doktrina buvo kategoriškai atribota nuo psichoanalizės, Johno B. Watsono bihevizmo ir visų kitų vakarietiško teorijų, kurios buvo įvardytos kaip atstovaujanti idealistinei pakraipai, o psichikos sutrikimai vienareikšmiškai susieti su smegenų biologiniais procesais. Taigi Pavlovo mokymas atitiko pseudoscientistinę sovietinės ideologijos dvasią, materialistinį pamatą, siekį supriešinti su vakarietiškais „idealistinėmis“ teorijomis ir pabrėžti sovietinio mokslo pranašumą prieš jas.

¹⁹ N. Medvedevas, *Marksistinė-lenininė atspindėjimo teorija ir I. P. Pavlovo mokymas apie aukštąją nervinę veiklą*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1955.

²⁰ *Ibid.*, p. 9.

²¹ *Ibid.*, p. 112.

3. Terapija Vilniaus psichiatrijos ligoninėje: modelio paieška. Terapijos procesą Vilniaus psichiatrijos ligoninėje suskirstėme į tris etapus: 1) konvulsinės terapijos (1944–1955), 2) aminazino (1956–1964) ir 3) leningradėjimo (1965–1990). Pirmieji du etapai nurodo į periodą, kada taikyti gydymo metodai tapo terapijos fundamentu to meto ir vėlesniam laikotarpiui. Tad jau šių etapų įvardijimai parodo, kokie gydymo metodai buvo pagrindiniai. Tuo tarpu trečiasis etapas nurodo ne į pasikeitusį fundamentą (pagrindinius gydymo metodus), bet į kokybišką papildymą naujais praktiniais metodais, o svarbiausia – teorinio modelio išplėtimą.

3.1. Konvulsinės terapijos etapas (1944–1955). 1945 m. Vilniaus psichiatrijos ligoninės medicinos ataskaitoje aiškiai deklaruojama biomedicininio psichiatrijos modelio samprata: „[...] psichikos ligos kyla dėl somatikos sunegalavimo, todėl į somatiką ir kreipiamas didžiausias dėmesys“, ir nurodomi pagrindiniai vadinamieji aktyvūs gydymo metodai, taikyti psichiatrijos skyrių pacientams: insulino terapija, elektrošokai ir kamparo bei kardiazolio sukeliama šoka (šalia kaip antraeiliai paminėti piroterapija (dirbtinis karščiavimo sukėlimas) ir gydymas medikamentais, tačiau nenurodomi jokie konkretūs pavadinimai)²².

Šie trys praėjusio amžiaus ketvirtame dešimtmetyje išrasti metodai yra vadinami konvulsine terapija, nes pacientams sukeliama dirbtinis šokas su galimais epileptinio pobūdžio traukuliais (konvulsijomis)²³. Nors jų poveikio pacientui priežastys nebuvo žinomos (dėl to yra ginčijamasi iki šiol), tačiau buvo tikima, kad šiais metodais yra paveikiami būtent biologiniai smegenų ir nervų sistemos procesai, taigi atitiko biomedicininio modelio sampratą.

Taikyti šiuos aktyvius gydymo metodus buvo tiesioginis SSRS Sveikatos apsaugos liaudies komisariato (nuo 1946 m. – ministerijos) nurodymas – per karą dėl stipriai pablogėjusių darbo sąlygų psichiatrijos ligoninėse šie metodai faktiškai buvo nebenaudojami ir valdžiai reikėjo kelis kartus įsakymais paraginti vėl juos taikyti²⁴.

1946 m. ataskaitoje jau neberandame paminėto šoko sukėlimo kardiazoliu, tačiau sužinome konkrečiau, kokiais mastais buvo taikyti kiti terapijos

²² Medicinos ataskaita 1945 m., in: LCVA, f. R-505, ap. 1, b. 7, l. 3.

²³ Apie šių metodų išradimus daugiau žr. Richard Abrams, *Electroconvulsive Therapy*, Oxford: Oxford University Press, 1988, p. 3–6; Max Fink, *Convulsive Therapy: Theory and Practice*, New York: Raven Press, 1979, p. 5–10.

²⁴ Benjamin Zajicek, *op. cit.*, p. 98–99.

metodai: elektrošokai taikyti 262 ligoniams, insulino komos – 37 ir penki kursai leidžiant šiltinės vakciną (piroterapija). Iš viso tais metais į ligoninę buvo atvykę 926 ligoniai²⁵. Iki 1955 m. šios dvi konvulsinės terapijos rūšys (elektros ir insulino) išliko masiškiausiai taikomi gydymo metodai, tik keitėsi proporcijos. Iki 1951 m. elektrošokas taikytas keliolika ar net keliasdešimt kartų dažniau nei insulino komos terapija, bet 1951 m. elektrošoko taikymas smarkiai krito, kartu pasikeitė ir retorika jo atžvilgiu: „Šitas gydymo metodas taikomas tik išskirtiniais atvejais [...]“²⁶. Užtat į pagrindinio gydymo metodo vietą buvo iškelta insulino komos terapija, nuolat pabrėžiant jos „platų“ taikymą²⁷. Tiesa, šio metodo taikymą pirmajame etape ribojo šiam gydymui atlikti reikalingų medžiagų stoka – problema, nuo kurios kentėjo visa sovietinė sveikatos apsaugos sistema²⁸.

Įdomu tai, kad konvulsinei terapijai teikiamos pirmenybės nepakeitė nei Pavlovo dogmos įtvirtinimo kampanija. Nuo 1951 m. Vilniaus psichiatrijos ligoninės medicinos ataskaitose atsiranda Pavlovo vardas²⁹. Teiginiai apie jo mokymo diegimą į praktinį darbą tęsiasi iki 1954 m.³⁰ Per visą šį laikotarpį konvulsinė terapija išlaikė pagrindinį vaidmenį. Tai galima aiškinti tuo, kad Pavlovo dogmos įtvirtinimo kampanija pirmiausia buvo nukreipta prieš tas vakarietiškas psichiatrijos koncepcijas, kurios atstovavo „visokios rūšies subjektyviam idealizmui“, o materialistinę sampratą atitinkančius ir jau prieš kampanijos pradžią naudotus konvulsinės terapijos metodus buvo nesunku pritaikyti pagal sovietinę ideologiją interpretuotiems pavloviškiems reikalavimams.

Kita vertus, nors biomedicininės psichiatrijos samprata besivadovaujantiems psichiatriams Pavlovo dogmos kampanija faktiškai padėjo įtvirtinti savus terapijos metodus, tam tikros korekcijos ir ideologinės duoklės buvo neišvengiamos. Pavyzdžiui, minėtas 1951 m. pokytis, kai elektrošoko taikymo proporcija smarkiai sumenko, greičiausiai aiškintina tuo,

²⁵ Medicinos ataskaita 1946 m., in: *LCVA*, f. R-505, ap. 1, b. 11, l. 11.

²⁶ Medicinos ataskaita 1951 m., in: *Ibid.*, b. 29, l. 15.

²⁷ *Ibid.*

²⁸ Apie medikamentų trūkumą Sovietų Sąjungoje 1945–1953 m. žr. Mary Schaeffer Conroy, „The Soviet Pharmaceutical Industry and Dispensing, 1945–1953“, in: *Europe-Asia Studies*, 2004, t. 56, Nr. 7, p. 963–991.

²⁹ „Ataskaitiniu periodu kas savaitę vyko ligoninės gydytojų konferencijos, per kurias studijavo I. P. Pavlovo darbai [...]“ (Medicinos ataskaita 1951 m., in: *LCVA*, f. R-505, ap. 1, b. 29, l. 11).

³⁰ Medicinos ataskaita 1954 m., in: *LCVA*, f. R-505, ap. 1, b. 47, l. 11.

kad šis metodas kampanijos įkarštyje galėjo būti kritikuotas kaip nepakankamai humaniškas ir netinkamas „humanistiškiausiai medicinai pasaulyje“.

Be to, ataskaitose nuo šešto dešimtmečio pradžios ėmė šmėžuoti „miego terapija“³¹. Šis terapijos būdas Sovietų Sąjungoje sulaukė išskirtinio dėmesio³². Tai aiškintina tuo, kad jo taikymas buvo tiesiogiai susietas su Pavlovo mokymu³³. Tad šio metodo paminėjimas ataskaitose nuo 1950 m. nėra atsitiktinis: Vilniaus psichiatrijos ligoninėje miego terapijos paminėjimas ir įtraukimas į praktiką po 1950 m. Pavlovo sesijos buvo vienas iš būdų pademonstruoti, kad yra prisitaikyta prie pavloviško kanono. Tačiau iš ataskaitų galima spręsti, kad „miego terapija“ taikyta labai ribotai. Pavyzdžiui, 1950 m. rašoma, kad nebuvo įmanoma taikyti šio metodo, nes nėra patalpų, kuriose galėtų būti užmigdomi pacientai, ir trūksta personalo³⁴.

Tad pirmajame etape vyravusi konvulsinė terapija rodo, kad Vilniaus psichiatrijos ligoninėje vadovautasi biomedicininio modeliu. Prasidėjusi Pavlovo dogmos kampanija nekeitė šį modelį, o užkirto kelią potencialioms alternatyvoms ir taip faktiškai įtvirtino biomedicininio modelio dominavimą.

3. 2. Aminazino etapas (1956–1964). Konvulsiniai gydymo metodai išliko svarbia Vilniaus psichiatrijos ligoninės terapijos dalimi ir antrajame etape (1956–1964). Išliko ir ta pati tendencija: pirmenybė teikta insulino komos terapijai, o elektrošokui dažniau skirtas pagalbinis ar antraeilis vaidmuo. Dažnai taikytas vadinamasis kombinuotas gydymas, pavyzdžiui, jei pacientas nereaguoja į insulino komos terapiją taip, kaip tikėjosi gydytojas, jam galėjo būti paskirtas 5–6 elektrošokų kursas. 1962 m. pradėta taikyti ir „miego terapijos“ atmaina – elektromiegas, t. y. kai miegas yra sukeliamas veikiant galvos smegenis kintama galvanine srove³⁵.

³¹ Kai kurie autoriai tvirtina, kad šios terapijos metu ligoniniai iš tikrųjų ne miega, o jiems sukeliama ilgai trunkanti narkozė; žr. Leslie Gordon Kiloh, John Sydney Smith, Gordon F. Johnson, *Physical Treatments in Psychiatry*, Oxford: Blackwell Scientific Publications, 1988, p. 336.

³² *Ibid.*, p. 338.

³³ Boris Andreev, *Sleep Therapy in the Neuroses*, New York: Consultants Bureau, 1960.

³⁴ Medicinos ataskaita 1950 m., in: LCVA, f. R-505, ap. 1, b. 23, l. 11.

³⁵ Aldona Lapytė, Jonas Šurkus, *Psichinė liga sergančiojo ligos istorijos schema ir psichiatrijos terminų žodynelis*, Vilnius: Lietuvos TSR Aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerija, Kauno medicinos institutas, 1978, p. 22.

Tačiau šešto dešimtmečio viduryje terapija Vilniaus psichiatrijos ligoninėje patiria permainas ir jas nulėmė viso pasaulio psichiatrijoje prasidėję milžiniški pokyčiai, kurie kartais yra įvardijami kaip psichofarmakologijos revoliucija³⁶ ar modernios psichofarmakologijos eros pradžia³⁷. Iki tol klinikinė psichiatrija naudojosi vos keliomis ir labai bendro pobūdžio medžiagomis (opiumas, chloralis, barbitūratai ir kt.), bet 1950 m. Prancūzijoje buvo susintetintas chlorpromazinas³⁸, o po poros metų du prancūzų psichiatrai jį išbandė skirdami pacientams, turintiems psichikos sutrikimų, ir priėjo prie išvados, kad jis turi psichiatrinį poveikį³⁹. Taip chlorpromazinas tapo pirmuoju vaistu iš grupės, netrukus pavadintos neuroleptikais, t. y. turinčiais slopinamąjį poveikį. Nors iš tiesų nežinota, ar jie tik slopina paciento būklę, ar veikia ir konkrečius psichikos ligų simptomus, vos per kelerius metus sukurtų neuroleptikų vartojimas psichiatrijoje įgavo milžiniškus mastus ir tapo dominuojančia terapijos priemone. Tą patį dešimtmetį buvo sukurtas ir pirmasis „mažasis trankviliantas“, o iki dešimtmečio pabaigos pradėti vartoti pirmieji antidepresantai⁴⁰. Netrukus Sovietų Sąjungoje buvo susintetinta „tėvyninė“ chlorpromazino versija – aminazinas, o vėliau ir pirmasis „originalus“ antidepresantas – azafenas⁴¹.

Tad visame pasaulyje psichiatrija terapijos požiūriu pasikeitė fundamentaliai. Susiformavo ištisa psichofarmakologijos mokslo, praktikos ir pramonės sfera, į kurią įsitraukė didžioji dalis psichiatrijos. Efektyviai (būsenos keitimo, nebūtinai – gijimo prasme) ligonius veikiantys vaistai psichiatrams leido pereiti prie išoriškai humaniškiau atrodančių ir mažiau etinių dilemų keliančių, paprasčiau taikomų ir pigesnių gydymo būdų.

³⁶ Lucy Johnstone, *Users and Abusers of Psychiatry: A Critical Look at Traditional Psychiatric Practice*, London, New York: Routledge, 1989, p. 182; Edward Shorter, *A Historical Dictionary of Psychiatry*, Oxford: Oxford University Press, 2005, p. 6.

³⁷ Ville Lehtinen, Heinz Katschnig, Viviane Kovess-Masfety, David Goldberg, „Developments in the Treatment of Mental Disorders“, in: Martin Knapp, David McDaid, Elias Mossialos, Graham Thornicroft (ed.), *Mental Health Policy and Practice across Europe: The Future Direction of Mental Health Care*, Maidenhead: Open University Press, 2007, p. 130.

³⁸ *Ibid.*

³⁹ Nikolas Rose, „Psychopharmaceuticals in Europe“, in: Martin Knapp, David McDaid, Elias Mossialos, Graham Thornicroft (ed.), *op. cit.*, p. 146.

⁴⁰ Ville Lehtinen, Heinz Katschnig, Viviane Kovess-Masfety, David Goldberg, „Developments in the Treatment of Mental Disorders“, in: Martin Knapp, David McDaid, Elias Mossialos, Graham Thornicroft (ed.), *op. cit.*, p. 130.

⁴¹ Александр Тиганов (ред.), *Общая психиатрия*, Москва, 2006, in: <http://ncpz.ru/lib/53/book/28/chapter/67>, (2015-02-16).

Vilniaus psichiatrijos ligoninėje pirmą kartą apie aminaziną užsimenama 1955 m., kai apgailestaujama, kad nebuvo galimybės gydyti šiuo nauju gydymo metodu⁴². Tokia galimybė atsirado kitais metais – ir nuo tada pereinama į naują etapą, kuris suformavo tolimesnės terapijos pagrindą, pagrįstą psichofarmokologija. Psichotropiniai vaistai išliko sovietinės psichiatrijos terapijos pagrindu iki 1990 m.

1956 m. aminazino ligoninėje gauta nedaug, todėl jis skirtas nedideliame pacientų skaičiui ir faktiškai tik jiems nuraminti⁴³. Jau kitais metais ligoninė gavo didesnius jo kiekius ir ėmė plėsti aminazino taikymą. Jis taip pat buvo įtrauktas į kombinuotą gydymą. Apskritai 1957 m. medicinos ataskaitoje jaučiamas entuziazmas dėl aminazino poveikio ligoniams. Tad nors pastebimas jau ir šio vaisto sukeltas šalutinis poveikis tiek ligoniams, tiek ir (alergijos forma) medicinos personalui, vis dėlto išsakomas pageidavimas gauti didesnius kiekius aminazino, kuris esąs humaniškesnė ir labiau sveikatai tausojanti terapija nei insulino komos⁴⁴. Taip iki dešimtmecio pabaigos aminazinas neišstumia, bet į antrą planą pastumia konvulsinės terapijos metodus.

Toks išskirtinis aminazino dominavimas truko neilgai, nes jo sukeltas šalutinis poveikis vis labiau kliudė juo naudotis ir iš dalies psichiatrus vertė abejoti jo terapiniu efektyvumu⁴⁵. Tuo metu vis daugiau išbandomi kiti neuroleptikai (stelazinas, triftazinas), tačiau bent kiek platesnį jų taikymą dar stabdė arba gaunami per maži kiekiai, arba jų efektyvumas. Tačiau aišku, kad psichiatrai jau buvo linkę ieškoti alternatyvų aminazinui. 1966 m. iš Leningrado grįžusi viena iš ligoninės psichiatrų teigė, kad „paskutiniu metu sintezuojama l. daug psichotropinių med[ikamentų], kurių nespėjama net aprobuoti“⁴⁶. Iš tokių pasisakymų matyti ir tai, kaip greitai ir negrįžtamai psichiatrai perėmė psichofarmakologijos paradigmą – jei prieš penkiolika metų apie psichotropinius vaistus apskritai nebuvo žinoma faktiškai nieko, tai dabar alternatyvų esamiems vaistams buvo ieškoma tik galvojant apie naujus vaistus. Sovietinės psichiatrijos diskurse, nors pradėta kalbėti ir apie kitokius terapijos būdus, nebuvo reiškiamas abejonė psichofarmakologija, o alternatyvos buvo suprantamos tik kaip pagrindinių gydymo metodų pagalbinės priemonės.

⁴² Medicinos ataskaita 1955 m., in: *LCVA*, f. R-505, ap. 1, b. 52, l. 8.

⁴³ Medicinos ataskaita 1956 m., in: *Ibid.*, b. 59, l. 25.

⁴⁴ Medicinos ataskaita 1957 m., in: *Ibid.*, b. 66, l. 8.

⁴⁵ Medicinos ataskaita 1966 m., in: *Ibid.*, b. 179, l. 44.

⁴⁶ Gydytojų konferencijos protokolas, 1966-01-07, in: *Ibid.*, b. 178, l. 1v.

Nors aminazino etapo pabaigą žymime ties 1964 m., tačiau dar maždaug penkmetį jis išliko svarbiausiu iš skiriamų neuroleptikų, nes daugumos kitų neuroleptikų tiekimas buvo nepakankamas. Vis dėlto vėliau aminazinas dominuojančia pozicija turėjo pradėti dalintis su kitais neuroleptikais. Pavyzdžiui, 1971 m. schizofrenija sergantiems žmonėms, be insulino komų ir elektrošokų, daugiausia buvo skiriamas haloperidolis, kuris esą buvo efektyviausias. Tuo tarpu aminazinas vis labiau naudotas kaip susijaudinusių ir neramių psichikos ligonių nuraminimo priemonė.

Taigi per aminazino etapą (1956–1964) pasikeitė visas psichiatrijos žodynas – jis prisipildė įvairių psichotropinių vaistų pavadinimais. Jų daugėjo ir vieni vaistai galėjo keisti kitus, tačiau nesuabejota šios naujos terapinės krypties nauda, nes medikamentinis gydymas įsitvirtino tarp psichiatrų kaip efektyviausias ir priimtinausias terapijos būdas. Anksčiau atsiradusi konvulsinė terapija ir kitos priemonės buvo derinamos prie jo ar jomis buvo keičiama „esant kontraindikacijoms“. Psichiatrai galėjo pripažinti ką tik atsiradusių, tad tik pradėtų pažinti psichotropinių vaistų sveikatai žalingus šalutinius poveikius ar jų neefektyvumą, tačiau sovietinės psichiatrijos diskurse tai dažnai būdavo aiškinama vaistų netinkamu taikymu, bet ne jų neigimu *per se*.

Tad staigi psichofarmakologijos plėtra nuo šešto dešimtmečio vidurio gali būti laikoma revoliucine terapinių metodų prasme, tačiau ne biomedicininio modelio laikymosi požiūriu, nes medikamentai pratęsė ir, šio modelio apologetų nuomone, įrodė biomedicininės psichiatrijos pranašumą, nes dabar biologiniai smegenų ir nervų sistemos procesai buvo veikiami cheminėmis medžiagomis. Būtent tuo galima paaiškinti, kodėl taip lengvai ir entuziastingai buvo pereita iš vieno terapinio etapo į kitą – jis ne griovė nusistovėjusią psichiatrijos sampratą, bet dar labiau padėjo ją įtvirtinti.

3. 3. Leningradėjimo etapas (1965–1990). Trečiajame terapijos etape jos pagrindas nepasikeitė ir toks išliko iki 1990 m., nes toliau dominavo vadinamieji aktyvūs gydymo metodai, t. y. vaistai, konvulsinės terapijos ir įvairios šių metodų kombinacijos. Nepaisant to, septinto dešimtmečio antroje pusėje aptinkame naujus procesus, kurie žymi teorinio ir praktinio ligoninėje taikomo psichiatrijos modelio pokyčius.

Tiesa, pats kalbėjimas apie vientisą sovietinės psichiatrijos modelį kiek redukuoja tą idėjų, diskusijų ir praktikų įvairovę, kuri egzistavo sovietinės psichiatrijos erdvėje. Sovietinė psichiatrija rėmėsi gana griežtai apibrėžtomis ir ideologiškai aprobuotomis nuostatomis, tačiau šių rėmų ribose egzista-

vo skirtingose respublikose ar miestuose susikūrusių psichiatrijos mokyklų teoriniai ir praktiniai skirtumai bei nesutarimai. Čia nėra galimybių aptarti visų įvairiose sovietinėse respublikose egzistavusių skirtumų, tačiau sovietinę psichiatriją teoriškai nagrinėję autoriai, taip pat tuomet dirbę psichiatrai ir psichologai nurodo dvi pagrindines sovietinės psichiatrijos mokyklas – Maskvos ir Leningrado. Calloway'us yra išskyręs svarbiausius teorinius Maskvos ir Leningrado mokyklų skirtumus: Maskvos mokykla daugiau reikšmės skyrė endogeniniams procesams ir psichopatologijai, o Leningrado mokykla – fiziniams ir psichosocialiniams aplinkos veiksniams. Dėl to, pavyzdžiui, schizofrenijos ligai paaiškinti Leningrado mokyklos atstovai ieškojo virusinių priežasčių. Bechterevo institutas Leningrade taip pat pasižymėjo didesniu aktyvumu plėtojant psichoterapijos ir reabilitacijos teorijas⁴⁷.

Kristina Polukordienė, studijavusi psichiatriją Leningrade, šiuos skirtumus apibendrino taip: Maskvos mokykla buvo labiau „psichiatrizuota“, Leningrado – „psichoterapeutizuota“⁴⁸. „Psichiatrizuota“ šiuo atveju reiškia konservatyvesnę biomedicininio psichiatrijos modelio interpretaciją ir praktines implikacijas, kai griežčiau orientuojamasi į biologines ligos priežastis ir daugiau taikomi aktyvieji gydymo metodai, pirmiausia – vaistai; „psichoterapeutizuota“ reiškia liberalesnę to paties modelio interpretaciją, kai plačiau išsileidžiami kitų psichiatrijos modelių siūlomos etiologijos teorijos ir terapijos metodai, t. y. daugiau dėmesio skiriama socialiniams ir psichologiniams aspektams, taip pat tokiems terapijos būdams, kaip individuali ir grupinė psichoterapija.

Paskutinis svarbus Leningrado mokyklos bruožas – tai jos sąlygiškai didesnis atvirumas idėjoms iš Vakarų, taigi ir ten vykusiems psichiatrijos procesams. Tokios idėjos visada turėdavo būti aprobuotos ir ideologiškai adaptuotos sovietinės psichiatrijos diskursui, ir nors sunku įvertinti realią Vakarų psichiatrijos tendencijų įtaką Leningrado mokyklai, tačiau akivaizdu tai, kad vakarietišku procesų apraiškas sovietinėje psichiatrijoje pateikėjai siejo būtent su šia mokykla.

Taigi Maskvos ir Leningrado mokyklų skirtis mums leidžia suformuluoti dvi sovietinės psichiatrijos orientacijas. Pabrėžtini du aspektai: pirma, dviejų mokyklų egzistavimas savaime nepaneigia to, kad jos galėjo kurtis bendro sovietinės psichiatrijos modelio rėmuose, ir antra, tam tikrų reiškinių ir tendencijų priskyrimas vienai mokyklai neeliminuoja fakto, kad tų

⁴⁷ Paul Calloway, *op. cit.*, p. 12.

⁴⁸ Interviu su Kristina Polukordiene, 2014-12-12, in: Autoriaus asmeninis archyvas.

pačių reiškinių ir tendencijų galima buvo aptikti ir kitoje mokykloje, pavyzdžiui, psichoterapijos akcentavimas būdingesnis Leningrado mokyklai, tačiau tai nereiškia, kad Maskvos psichiatrai visai neplėtojo psichoterapijos idėjų. Taigi Leningrado ir Maskvos mokyklų skirtį čia siūlome suprasti kaip analitines kategorijas, kurios padeda sugrupuoti skirtingus sovietinės psichiatrijos reiškinius ir procesus. Šiame kontekste „leningradėjimo“ sąvoką apibrėžiame kaip tokią sovietinės psichiatrijos modernizacijos (naujų reiškinių radimosi proceso) versiją, kurioje ryškėja Leningrado mokyklai būdingi bruožai. Kalbėti apie leningradėją atrodo prasmingiau nei vien apie modernizaciją siekiant pabrėžti būtent sovietinį jos pobūdį ir sovietinio diskurso determinuojantį vaidmenį.

Leningradėjimo sąvoka atrodo tinkamiausia apibūdinti tam, kas vyko Vilniaus psichiatrijos ligoninėje maždaug nuo 1965 m. Nuo tada galime stebėti trijų rūšių leningradėjimo reiškinius, kurie aprėpia ne tik pokyčius terapijoje siaurąja prasme, bet ir požiūrio į psichikos ligą, ligonius ir psichiatrijos ligonines kaitą:

1) *Didėjantis dėmesys psichoterapijai ir psichologijai*. Straipsnio apimtis neleidžia išsamiau aptarti psichoterapijos plėtros Vilniaus psichiatrijos ligoninėje istorijos, todėl apsiribosime tik punktyriškai nubrėždami svarbiausius etapus. Nuo pirmųjų pokario metų medicinos ataskaitose vienu ar dviem žodžiais būdavo paminima, kad yra taikoma psichoterapija, tačiau tik šešto dešimtmečio antros pusės ataskaitose atsiranda su šiuo gydymo metodu susijusių konkretybių – kaip kompleksinio gydymo dalis ji taikyta psichikos sutrikimų atvejais, tuo metu vadintais „paribinėmis būsenomis“ ir įvairiomis „neurozėmis“⁴⁹. Tiesa, sovietmečio psichoterapijos samprata stipriai skyrėsi nuo to, kaip ji yra suprantama dabar. To meto sovietinę psichoterapiją galima būtų įvardyti kaip direktyviają psichoterapiją⁵⁰, nes psichiatras pokalbio metu siekė įtikinti, įkalbėti, įteigti, pamokyti, kitaip tariant, nurodinėti ligoniui. 1961 m. per psichoterapijos metodo pristatymą ligoninės medicinos seserims pranešėjas pateikė tipišką jos sampratą, esą psichoterapija yra dviejų rūšių – įkalbinėjimas ir hipnozė⁵¹.

⁴⁹ Medicinos ataskaita 1957 m., in: LCVA, f. R-505, ap. 1, b. 66, l. 10.

⁵⁰ Direktyvios psichoterapijos formulę lakoniškai yra apibrėžusi psichoterapeutė Liudmila Andrikienė: „[...] psichoterapeutas – tai protingas daktaras, mokantis kvailą pacientą“ (Danguolė Andrijauskaitė, „Psichoterapijos raida Lietuvoje“, in: *Gydymo menas*, Kaunas, 2004, Nr. 12 (111), p. 82).

⁵¹ Vilniaus psichoneurologinės ligoninės medicinos seserų konferencija, 1961-02-20, in: LCVA, f. R-505, ap. 1, b. 73, l. 51.

Septinto dešimtmečio viduryje dėmesys psichoterapijai pradėjo augti visoje Sovietų Sąjungoje. Charkovo medicinos institute buvo įsteigta pirmoji psichoterapijos katedra (1962). Reaguodamas į šias tendencijas, tuometis ligoninės vyriausiasis gydytojas Sargautis per vieną 1963 m. gydytojų konferenciją pranešė, kad jau yra suplanuotas psichoterapijos kabinetas⁵². Jis ligoninės dispanseryje buvo atidarytas po dvejų metų. Būtent 1965 m. pasirinkome žymėti naujo etapo pradžią, nes iki tol daugiausia retorikos lygmeniu aptarinėti ir psichologinį ir sociokultūrinį modelį orientuoti terapijos metodai įgavo konkretesnes ir instituciškai organizuotas praktines formas – dispanseryje atidarytas psichoterapijos kabinetas, pradėjo konsultuoti seksologas.

Pirmaisiais šio etapo metais psichoterapijos praktikos plėtra daugiausia priklausė nuo atskirų gydytojų iniciatyvos – Psichoterapijos kabinete dirbusio Aleksandro Alekseičiko ir ilgamečio šios ligoninės gydytojo Napoleono Indrašiaus⁵³. Alekseičikas pradėjo viešai propaguoti psichoterapijos idėjas ir įvairias jos rūšis, pavyzdžiui, autotreningą⁵⁴. Kai kurie psichiatrai ėmė įrodinėti galimybę psichoterapiją taikyti kaip savarankišką terapiją, o ne papildomą šalia „aktyviųjų gydymo metodų“, ir čia jau ryškus poslinkis į psichologinį modelį (nuo „sergančio organizmo“ prie „asmenybės“)⁵⁵.

Septinto dešimtmečio pabaigoje įvyko dar vienas visai Lietuvos psichiatrijos raidai svarbus įvykis – 1969 m. Vilniaus universiteto Medicinos fakultete atsirado psichologijos kursas, todėl po kelerių metų susiformavo pirmoji psichologų karta. Nors šis kursas nerengė specialiai medicinos psichologų, tačiau būtent iš čia į Vilniaus psichiatrijos ligoninę atėjo dirbti pirmieji psichologai – 1974 m. šioje ligoninėje buvo įsteigtas pirmasis psichologės etatas sovietų Lietuvoje.

Dominuojant biomedicininio modelio diskursui, psichologai buvo psichiatrų traktuojami kaip nepriklausą tai pačiai bendruomenei, kurią apibrėžia medicinos profesionalų kompetencija. Šią kompetenciją apspresdavo biologinių, o ne psichologinių ir socialinių žmogaus aspektų išmanymas

⁵² Gydytojų konferencija, 1963-04-05, in: *Ibid.*, b. 118, l. 33v–34v.

⁵³ Indrašių Alekseičikas yra įvardijęs kaip vieną iš savo mokytojų; žr. Aleksandras Alekseičikas, „Intensyvus terapinis gyvenimas“, in: *Grupinė psichoterapija Lietuvoje: Teoriniai modeliai ir jų taikymas*, sudarytojas Rimantas Kočiūnas, Vilnius: Via Recta, 1999, p. 9.

⁵⁴ Aleksandras Alekseičikas, „Autotreningas medicininėje praktikoje“, in: *Sveikatos apsauga*, Vilnius, 1967, Nr. 9, p. 23.

⁵⁵ Aleksandras Alekseičikas, Juzė Andriuškevičienė, „Praktinės psichoterapijos klausimu“, in: *Sveikatos apsauga*, Vilnius, 1967, Nr. 2, p. 3.

ir gebėjimas taikyti atitinkamus terapinius metodus. Nenuostabu, kad psichoterapija sovietinėje psichiatrijoje taip pat buvo priskirta psichiatrų kompetencijai, o psichologams čia, kaip ir kitose psichiatrijos srityse, buvo numatytas tik pagalbinis, antraeilis, psichiatrus aptarnaujantis vaidmuo⁵⁶. Didėjantis teorinis dėmesys psichologijai ir jos institucinis įvedimas į praktiką Vilniaus psichiatrijos ligoninėje nereiškė lygiaverčio statuso suteikimo, todėl aštuntame dešimtmetyje psichologai turėjo įrodinėti esą reikalingi, ieškojo galimybių bendradarbiauti su psichiatrija ir neformaliai su ja konkuravo⁵⁷. Tad psichologų atsiradimą ligoninėje vertinant kaip leningradėjimo proceso vieną iš lūžio taškų, vis dėlto būtina atsižvelgti į realiai jiems suteiktą poziciją ir jų galimybes. Visą aštuntą dešimtmetį tęsėsi šios psichologų pastangos atrasti savo nišą psichiatrų monopolijos sąlygomis.

Tačiau šio dešimtmečio viduryje taikomos psichoterapijos samprata plėtėsi, viena svarbiausių naujovių – pacientams skirti grupinės psichoterapijos seansai. Psichiatras Alekseičikas pradeda rengti medicinos psichologijos ir psichoterapijos seminarus (1978), kuriuose taip pat mokoma grupinės psichoterapijos⁵⁸. Maždaug tuomet susiformavo nauja psichoterapeutų karta, kurios ugdymą bent iš dalies lėmė ligoninės ir katedros bendradarbiavimas ir Vasaros gatvėje vykdavę seminarai. Kai kurių psichoterapeutų teigimu, Vilnius buvo tapęs „psichoterapijos žinių centru“ visoje Sovietų Sąjungoje, o į seminarus atvykdavę specialistai ir iš kitų respublikų⁵⁹.

Tad iki devinto dešimtmečio pradžios psichoterapeutų ir psichologų veikla tapo apčiuopiamesnė ir svaresnė. Galima teigti, kad jiems pavyko susikurti savąją erdvę ir užimti tam tikrą vietą terapijos procese. Ir nors pateikėja Danutė Gailienė teigia, kad psichologai netapo lygiaverčiais šio proceso nariais ir jų statusas psichiatrų atžvilgiu išliko pagalbinis⁶⁰, tačiau akivaizdi yra bent jau kiekybinė plėtra – daugėjo psichologų ir psichoterapeutų etatų. Žinoma, šie į psichologinį modelį orientuoti procesai išliko antraeiliai biomedicininio modelio nulemtos terapijos atžvilgiu, tačiau bendrame sovietų

⁵⁶ Per ligoninės gydytojų konferenciją medicinos psichologiją pristatęs vienas garsiausių to meto jos specialistų Antanas Goštautas jos santykį su psichiatrija apibūdino: „[P]sicholog. yra pagalb. disciplina, nes suteikia pagalb. informaciją“ (Gydytojų konferencijos protokolas, 1974-01-17, in: *LCVA*, f. R-505, ap. 1, b. 261, l. 76).

⁵⁷ Interviu su Danute Gailiene, 2014-01-22, in: Autoriaus asmeninis archyvas; Interviu su Ž. B., 2014-02-18, in: *Ibid.*

⁵⁸ Rimantas Kočiūnas, „Pratarmė“, in: *Grupinė psichoterapija Lietuvoje*, p. 6.

⁵⁹ Danguolė Andrijauskaitė, *op. cit.*, p. 82.

⁶⁰ Interviu su Danute Gailiene, 2014-01-22.

Lietuvos psichiatrijos kontekste žymėjo reikšmingus pokyčius.

2) *Ligoninės režimo liberalėjimas ir nestacionarios pagalbos plėtra*. Septinto dešimtmečio viduryje Vilniaus psichiatrijos ligoninėje pradėta kalbėti ir apie kitokio pobūdžio naujoves⁶¹, kurios atspindėjo jau ne tiek psichologinio, kiek sociokultūrinio modelio tendencijas – tai laisvesnis režimas ligoninėje (galimybė pacientams laisviau judėti, laikinas išleidimas namo, įvairesnės veiklos pacientams pasiūla ligoninėje ir pan.) ir didesnis nestacionarios pagalbos vaidmuo.

Viešose diskusijose tokios permainos buvo siejamos su Leningrado pavyzdžiu, bet iš tikrųjų jos atspindėjo ir platesnį kontekstą – neišvengiamą būtinybę sovietinei psichiatrijai reaguoti į tuo metu maždaug dešimtmetį Vakaruose besitęsusią griežtą psichiatrijos ir ypač į stacionarų gydymą orientuotos psichiatrijos kritiką. Nors jokių viešų diskusijų, kuriose būtų kvestionuojamas pats biomedicininis psichiatrijos diskursas, sovietinėje komunikacijos erdvėje nevyko, tačiau profesinį psichiatrijos lauką net ir pro „geležinę uždangą“ jos pasiekdavo⁶².

Iš tikrųjų septinto dešimtmečio pabaigoje reformatoriškos idėjos tapo vidinių diskusijų objektu ir impulsu atsargiems pokyčiams. Vienas iš tokių Leningrado mokyklos įtakai pasidavusios psichiatrijos daliai priimtinių būdų – ligoninės režimo liberalėjimas. Tačiau perėjimas nuo teoriško kalbėjimo prie praktinio režimo keitimo Vilniaus psichiatrijos ligoninėje vyko lėtai ir laipsniškai. 1967 m. medicinos ataskaitoje galime aptikti tvirtinimą, kad antrajame psichiatriniame vyrų skyriuje ligoniams yra skiriamos „atostogos“, t. y. sekmadieniais jie buvo išleidžiami į namus⁶³. Aštunto dešimtmečio pradžioje pradėta taikyti „atvirų durų“ praktika – pacientų artimieji galėjo patekti į skyrius, pasikalbėti su personalu, išklausti paskaitų apie giminių santykius su ligoniais namuose⁶⁴. To paties dešimtmečio pabaigoje buvo rašoma, kad atsisakoma „netinkamo tradicinio režimo sąlygų“ (ligoninių izoliacijos nuo šeimos ir visuomenės) ir „stengiamasi sudaryti psichiniam ligoniui kuo mažesnių suvaržymų sąlygas“ (išleidžiami savaitgaliais namo, suderinus su gydytojais, išleidžiami į miestą sutvarkyti reikalų, ap-

⁶¹ Pirmąją reikšmingesnę tokio pobūdžio diskusiją ligoninėje žr. Gydytojų konferencijos protokolas, 1966-04-15, in: LCVA, f. R-505, ap. 1, b. 178, l. 16r-16v.

⁶² Pavyzdžiui, Gydytojų konferencijos protokolas, 1968-05-23, in: *Ibid.*, b. 195, l. 26r-27v.

⁶³ Medicinos ataskaita 1967 m., in: *Ibid.*, b. 196, l. 43.

⁶⁴ Medicinos ataskaita 1971 m., in: *Ibid.*, b. 249, l. 36.

lankyti šeimos, apsipirkti)⁶⁵. Tačiau tik devintame dešimtmetyje nutarta iš esmės pakeisti režimų tvarką ir įvesti vadinamąją keturių režimų sistemą, kurioje numatyta galimybė taikyti pusiau stacionarų gydymą. Tokį sprendimą taip pat skatino Leningrade pabuvojusių gydytojų pasakojimai⁶⁶. Vis dėlto dienos stacionaras su šimtu lovų ligoninėje atidarytas tik 1985 m.

3) *Didėjantis dėmesys readaptacijai ir rehabilitacijai*. Maždaug nuo trečiojo etapo pradžios imta kalbėti ir apie poreikį rūpintis pacientų socialiniais įgūdžiais po išrašymo iš ligoninės. Sovietinės psichiatrijos diskurse tai buvo vadinama psichikos ligonių readaptacija ir rehabilitacija.

Leningradėjimo proceso pradžioje ataskaitose pradėta kalbėti apie psichosocialinės aplinkos svarbą paciento būklei po stacionaraus gydymo – teigta, kad dalis išrašytų ligonių po kurio laiko sugrįžta į ligoninę ir viena iš to priežasčių yra „nepalankios buitinės sąlygos, giminių santykiai su ligoniais, nes atsidūrę ligoniai į blogas gyvenimo sąlygas vėl greitai dekompensuojasi“⁶⁷. Kaip naudinga palaikomoji priemonė po išrašymo nurodomas darbas „gydomosiose“ dirbtuvėse, tačiau jose galėjo dirbti tik nedidelis skaičius žmonių. Ataskaitose imta minėti vis įvairesnis organizuotas socialinis ir kultūrinis gyvenimas ligoninės viduje, žinoma, turėjęs sovietinei tikrovei būtinus ideologinius atspalvius⁶⁸. Nuosekliausiai ligoninėje plėtota ir ligoninei materialinę naudą nešusi readaptacijos forma buvo darbo terapija. Nuo 1956 m. įrengtose specialiose dirbtuvėse netrukus pradėjo veikti siuvimo, šalikų mezgimo, batsiuvių ir popierinių maišelių klijavimo cechai, į darbą buvo įtraukiami stacionaro ir dispanserio pacientai.

Aštunto dešimtmečio ataskaitose plečiasi ir įvairėja readaptacijos ir rehabilitacijos tikslais organizuojama pacientų veikla, pradėta kalbėti apie skyriuose organizuojamą „psichoterapinį režimą“. Svarbiausia dešimtmečio pradžios naujovė – pagal Leningrado mokyklos pavyzdį psichiatriniuose skyriuose įkurtos iš palatų ir bendro skyriaus seniūnų sudarytos ligonių tarybos⁶⁹, kuriomis esą siekiama „suaktyvinti visus skyriaus ligonius, įtraukti į savivaldos, savitarnos problemų sprendimą“⁷⁰. Nuo šio dešimtmečio vidu-

⁶⁵ Medicinos ataskaita 1979 m., in: *Ibid.*, b. 422, l. 43.

⁶⁶ Gydytojų konferencijos protokolas, 1980-03-13, in: *Ibid.*, b. 383, l. 84v.

⁶⁷ Medicinos ataskaita 1966 m., in: *Ibid.*, b. 179, l. 44–45.

⁶⁸ Medicinos ataskaita 1967 m., in: *Ibid.*, b. 196, l. 46; Medicinos ataskaita 1968 m., in: *Ibid.*, b. 211, l. 41.

⁶⁹ Medicinos ataskaita 1971 m., in: *Ibid.*, b. 249, l. 36.

⁷⁰ Medicinos ataskaita 1981 m., in: *Ibid.*, b. 443, l. 29.

rio ataskaitų retorika darosi vis pompastiškesnė, aukštinant „šiuolaikinės medicinos“ ir ypač sovietinės medicinos „humanizaciją“. Tačiau atmetus kalbinę ideologizuotą ornamentiką, vis dėlto išlieka svarbu tai, kad šalia biomedicininės psichikos ligos pusės vis daugiau dėmesio skiriama socio-kultūriniais aspektams, kalbama apie pacientų socialines ir buitines sąlygas, socialinius ir darbinius ryšius, kultūrinius interesus.

Žinoma, prioritetai išliko aiškūs ir jie tiesiogiai deklaruoti: iškeltas „medikamentinis gydymas“, kuris vertintas kaip pagrindinis faktorius, leidžiantis „gražinti ligonį gyvenimui ir darbui“, paskui – direktyvioji psichoterapija, ir tik tada – visa kita⁷¹. Bandant išlaikyti biomedicininio modelio pirmenybę, bet ir pripažįstant psichosocialinių faktorių reikšmę, ieškota tinkamų formuluočių: „[...] šiuolaikinėje mokslinėje psichiatrijoje vis daugiau kaupiasi įrodymų, kad progresavimas psichinės ligos, susidarymas psichinio defekto tai nėra vien išdava patologinio proceso dinamikos, tačiau turi dar tam tikrą reikšmę ir asmenybės reakcija į ligą ir daug nulemia netinkamos tradicinio režimo sąlygos – ligonių izoliacija nuo visuomenės, šeimos“⁷².

Išvados. Vilniaus psichiatrijos ligoninėje taikytos terapijos analizė rodo, kad nuo pat pirmųjų okupacijos metų ši ligoninė turėjo labai aiškia biomedicininę orientaciją, tačiau neatsižvelgus į istorinę kaitą ir patirtas kitų modelių įtakas, toks apibrėžimas pernelyg redukuotų šio psichiatrijos modelio supratimą.

Nuo pirmųjų metų daugiausia buvo remiamasi „aktyviais gydymo metodais“, kurie nurodo į biomedicininio modelio laikymąsi, nes jie buvo nukreipti į biologinius procesus žmogaus organizme, pirmiausia – smegenis ir nervų sistemą. Per Pavlovo kampaniją sovietinė psichiatrija perėmė šio fiziologo mokymo materialistinį pagrindą ir interpretavo jį akcentuodama biologinius procesus. Tai atkirto psichiatriją nuo „idealistinių“ srovių ir padėjo psichiatriams įtvirtinti biomedicininį modelį. Psichofarmakologijos revoliucija šios nuostatos nepakeitė, o tik ją sustiprino – dabar žmogaus smegenis ir nervų sistemą buvo galima veikti „dar efektyvesniais“ cheminiais preparatais ir patvirtinti biomedicininio modelio prielaidų „teisingumą“.

Vis dėlto leningradėjimo procesas Vilniaus psichiatrijos ligoninėje rodo, kad psichiatrija vėlyvuju sovietmečiu patyrė istorinę raidą ir tam tikrą

⁷¹ Medicinos ataskaita 1975 m., in: *Ibid.*, b. 318, l. 59–60.

⁷² Medicinos ataskaita 1979 m., in: *Ibid.*, b. 422, l. 43.

fragmentavimąsi, kuris įgalino sąlygišką įvairovę ideologiniuose rėmuose ir skirtingų psichiatrijos mokyklų susiformavimą. Vilniaus psichiatrijos ligoninės terapinėje praktikoje galima fiksuoti tendencijas, kurios patvirtina kitų psichiatrijos modelių (psichologinio ir sociokultūrinio) įtaką – tam tikrų elementų integravimą ir asimiliavimą – per Leningrado mokyklą.

Tai, kad su leningradėjimu atėję įvairesni terapijos metodai netapo pagrindiniai, ilgą laiką išliko „patarnaujantys“ tradiciniams biomedicininiam metodams, taigi ir toliau buvo traktuojami kaip antraeiliai, o jų plėtojimasis daugiausia priklausė nuo atskirų personalo narių iniciatyvos, leidžia daryti išvadą, kad šioje ligoninėje susiformavęs psichiatrijos modelis netapo biopsichosocialiniu. Jį reiktų apibrėžti kaip materialistinį, pagrįstą biomedicininio modeliu, bet vėlyvuju sovietmečiu asimiliavusiu psichologinio ir sociokultūrinio modelio elementus.

DEFINING MODEL OF PSYCHIATRY IN SOVIET LITHUANIA: THE CASE OF ONE HOSPITAL

Tomas Vaiseta

Summary

The aim of the article is to define the model of psychiatry in Soviet Lithuania by taking the case of the Vilnius Psychiatric Hospital. This definition is pursued by analyzing the therapeutic practices in the hospital during the Soviet period (1944–1990).

Three different stages of therapy development were distinguished. The first was named convulsive therapy (1944–1955), because this method of treatment (mostly insulin coma and electroshock) dominated the medical practice. Aminazin and other new pharmaceutical treatment prevailed in the second stage (1956–1964). In the last stage (1965–1990) drugs still dominated, but it was distinctly complemented by new therapeutic trends, namely – some forms of psychotherapy and psychology, more attention to the social re-adaptation of patients and more liberal attitudes toward the regime of the hospital. This stage was called “leningradization” because the new influence came mostly from the psychiatric school of Leningrad.

The model of psychiatry in the Vilnius Psychiatric Hospital could be defined as materialistic, essentially biomedical, but in the late Soviet period it assimilated some elements of psychological and sociocultural models.

LIETUVIAI NORVEGIJOJE: TARP INTEGRACIJOS IR SAVO TAPATUMO IŠLAIKYMO

DARIUS DAUKŠAS

Etninį savo tipą tauta gali išlaikyti tik tada, kai *ji visa gyvena toje pačioje vietoje* [...]. [...] Emigracija todėl beveik visuomet tautai yra kenksminga.

Mūsų laikais, kada susisiekimo priemonės žymiai susiaurino žemės erdvę, iškeliavimas svetur nėra taip labai pavojingas [...]. Kultūrinį santykiavimą taip pat nėra taip labai sunku palaikyti ir tuo būdu apsaugoti emigrantus nuo nutautėjimo.

Antanas Maceina, *Tautinis auklėjimas*, 1934

Lietuviai Norvegijoje. Imigrantai iš Lietuvos Norvegijoje yra santykinai nauja grupė. Pavieniai migracijos atvejai, kaip rodo tyrimo duomenys¹, fiksuojami tik po 1990 m., iki tol buvo tik išskirtiniai ir pavieniai atvejai (kitais negu kai kuriose kitose šalyse, pavyzdžiui, JAV, Jungtinėje Karalystėje ir kt., kur migracija iš Lietuvos buvo istoriškai susiklosčiusi). Šiuo metu

¹ Straipsnis parengtas remiantis dviem 2008 m. Osle ir Haldene bei 2012 m. Osle atliktais lauko tyrimais. 2008 m. kovo 16 d. – balandžio 13 d. tyrimas buvo vykdomas pagal projektą „Lietuvių tautinės tapatybės išsaugojimas europeizacijos bei globalizacijos sąlygomis: lietuviškumo raiška ir nacionalinės Airijos, Anglijos, Ispanijos, JAV ir Norvegijos tapatybių politikos“ (vad. Vytis Čiubrinskas, projektą finansavo Lietuvos valstybinis mokslo ir studijų fondas). Šio lauko tyrimo metu buvo imta interviu iš 25 migrantų iš Lietuvos, kurie nuolat gyvena Norvegijoje. 2012 m. birželio 4 d. – liepos 3 d. buvo atliktas pakartotinis tyrimas, vykdamas podoktorantūros stažuotę Vilniaus universitete. Šio tyrimo metu buvo atlikti 15 interviu.

Prieš atliekant tyrimus buvo nusistatytas 3 metų buvimo šalyje minimalus kriterijus, taip siekiant atsiriboti nuo sezoninių migrantų ir kad informantai būtų įgiję tam tikrą buvimo kitoje šalyje patirtį. Šiais tyrimais buvo norėta pasiaiškinti, kaip konstruojamas migrantų identitetas ir jų santykis su valstybėmis (Norvegija ir Lietuva). Reikia pabrėžti, kad nesiekta į tyrimą įtraukti tik lietuvių (etninių). Svarbiau buvo, kad potencialūs informantai, prieš išvykdamį į Norvegiją, būtų gyvenę Lietuvoje ir turintys(-ę) Lietuvos pilietybę. Tačiau tyrimų metu nepavyko sutikti kitų tautybių asmenų, išskyrus lietuvius. Visų informantų vardai straipsnyje yra pakeisti.

Norvegija yra populiariausia šalis Skandinavijoje, kurią renkasi migrantai iš Rytų Europos².

Pagal oficialią Norvegijos statistiką šiuo metu čia gyvena 37 400 lietuvių³. Tai yra antra pagal dydį imigrantų grupė Norvegijoje po 95 700 lenkų⁴.

Šiame straipsnyje kalbama apie imigrantų iš Lietuvos integravimosi į Norvegijos visuomenę problemas, nagrinėjami imigrantų iš Lietuvos požiūriai ir santykiai su dominuojančia dauguma (norvegais) ir kitomis migrantų grupėmis. Taip pat siekiama panagrinėti transnacionalines imigrantų praktikas, pabrėžiant pilietybę(-es) kaip jungtį tarp kilmės ir gyvenamosios šalies.

Problema. Integracija ir po to einanti asimiliacija socialiniuose moksluose yra (buvo) matoma kaip neišvengiamos imigrantų įsiliejimo į naują visuomenę proceso pakopos. Šiandieniam pasaulyje kalbama apie daugialypį imigrantų saistymąsi, apimančią kelias šalis – atmetant pilną integraciją ir asimiliaciją (į naują visuomenę) bei liekant kilmės valstybės dalimi⁵. Todėl straipsnyje keliamas klausimas, kaip/ar šiuolaikiniai imigrantai integruojasi į naują visuomenę ir/ar kartu išlieka kilmės valstybės dalimi.

Norvegija, kaip imigrantus priimančias kontekstas, yra įdomus tuo, kad norvegai linkę „save“ ir „kitą“ matyti naudodami etnines-prigimtinės kategorijas (kitais negu, pavyzdžiui, prancūzai ar kt.). Iš dalies dėl šios priežasties visi imigrantai gana sunkiai integruojasi į Norvegijos visuomenę ir išlieka gana aiški atskirtis tarp dominuojančios daugumos ir etniškai bei rasiškai apibūdinamų mažumų (imigrantų). Iš kitos pusės, greta integracinių į naują visuomenę procesų, apie šiuolaikinę migraciją antropologinėje/sociologinėje teorinėje literatūroje kalbama kaip apie kiekybiškai ir kokybiškai naujovišką. Šiuolaikinių migrantų konstruojami daugialypiai ryšiai peržengia vienos valstybės ribas. Transnacionalizmas pabrėžia, kad šiuolaikinių (i)migrantų tikslas nėra asimiliacija į naują visuomenę, o neretai atvirkščiai – ryšių su kilmės valstybe išsaugojimas ir palaikymas.

² Vi blir... *Om arbeidsinnvandring fra Polen og Baltikum. IMDi-rapport 1-2008. Integrerings – og mangfoldsdirektoratet*, 2008, p. 77, in: http://www.imdi.no/Documents/Rapporter/Rapport_arb_innv3MB.pdf, (2012-10-15).

³ <https://www.ssb.no/en/befolkning/statistikker/innvbef/aar/2016-03-03>, (2016-03-20).

⁴ *Ibid.*

⁵ Thomas H. Eriksen, „Ernest Gellner and the Multicultural Mess“, in: Siniša Malešević, Mark Haugaard (eds.), *Ernest Gellner & Contemporary Social Thought*, Cambridge: Cambridge University Press, 2007, p. 178.

Emigracija, nacija ir valstybė. Neatsitiktinai straipsnį apie emigraciją iš Lietuvos (į Norvegiją) pradėjome Antano Maceinos mintimis, išsakytomis daugiau kaip prieš aštuoniasdešimt metų. Emigracija humanitariniuose ir socialiniuose moksluose iki šiol dažnai matoma kaip grėsmė tautos nutautėjimui ir išnykimui, jos kultūros sumenkėjimui/ištirpimui ir t. t. Pabrėžiamas ir būtinas valstybės vaidmuo, skatinantis neišvykimą iš kilmės valstybės, arba bent jau siekiama užtikrinti glaudų ryšį su išvykusiais ir kilmės valstybe (šiuolaikiniame kontekste prisiminkime „Globalios Lietuvos strategiją“ ar diskusijas dėl dvigubų pilietybių suteikimo / Lietuvos pilietybės išsaugojimo kitose šalyse gyvenantiems lietuviams).

Kodėl Maceina (o ir šiuolaikinė valstybės politika) reiškė susirūpinimą emigrantais? Kodėl „normalu“ yra galvoti, kad tauta turi gyventi „savo“ (kilmės valstybės) teritorijoje? Manytume, kad atsakymas, bent jau iš dalies, slypi nacionalizmo, kaip nacionalinės valstybės ideologijos, šerdyje. Prieš pradėdami kalbėti apie emigraciją, aptarsime šį „savos“ tautos ir „savos“ (valstybės) teritorijos aspektą.

Nacija ir valstybė sudaro gerai atpažįstamą junginį – „nacionalinę valstybę“. Reikia pasakyti, kada šis junginys yra gana jaunas ir sietinas daugiau su XIX a. Tuo tarpu ankstesnės valstybės, pavyzdžiui, Viduramžiais, gali būti apibūdinamos kaip išimtinai politiniai dariniai (sąvoka nacija modernia jos vartojimo forma neaptinkama). Prancūzijos revoliucija galėtų būti laikoma atskaitos tašku, kai atsirado poreikis politinį valstybės darinį susieti su nacija kaip kultūriniu dariniu⁶. Ir tik moderniuoju laikų valstybės remiasi nacionalizmo ideologija, pagal kurią nacijos yra suprantamos kaip sociokultūriniai dariniai, *natūraliai* veikiantys nacionalinėje valstybėje⁷.

Didžiausią įtaką nacionalizmo sampratai socialiniuose moksluose prieš kelis dešimtmečius padarė Benedictas Andersonas⁸. Jis naciją supranta taip: „tai įsivaizduojama politinė bendruomenė – ir įsivaizduojamai iš prigimties ribota bei suvereni“⁹. Įsivaizduojama bendruomenė, pasak Andersono,

⁶ John Hiden, „Paul Schieman on Reconciling „Nation“ and „State““, in: Markku Leskelä (ed.), *Outsiders or Insiders?: Constructing Identities in an Integrating Europe*, Turku: University of Turku, 1999, p. 217.

⁷ Liisa H. Malkki, „National Geographic: The Rooting of Peoples and Territorialization of National Identity among Scholars and Refugees“, in: Akhil Gupta, James Ferguson (eds.), *Culture, Power, Place: Explorations in Critical Anthropology*, Durham, London: Duke University Press, 1999, p. 52–75.

⁸ Benedict Anderson, *Įsivaizduojamos bendruomenės: Apmąstymai apie nacionalizmo kilmę ir plitimą*, iš anglų kalbos vertė Aušra Čižikienė, Vilnius: Baltos lankos, 1999.

⁹ *Ibid.*, p. 21.

yra liaudies tradicijų, randamų literatūroje, muzikoje, šokiuose, poezijoje ir pan., daroma įtaka žmonių supratimui apie save kaip kažką didesnio nei juos tiesiogiai supanti bendruomenė. Tai reiškia, kad, be tiesiogiai supančios bendruomenės, šeimos, namų ūkio, individas atrado kitas, kurių gyvenime jis galbūt niekada nesutiktų, bet kurios kalba ta pačia kalba, dainuoja tas pačias dainas kaip ir jis. Tai yra kolektyvinis įsivaizdavimas, sukuriamas skaitant tas pačias knygas, žurnalus, laikraščius ir per tai atsirandant bendrumo jausmui. Pasak autoriaus, pastarasis bendrumo jausmas galėjo atsirasti tik po to, kai buvo pradėtos plėtoti komunikacijų technologijos (pavyzdžiui, atsiradus spaustuvėms, rašytinė mintis galėjo pasiekti vis daugiau žmonių), t. y. moderniaisiais laikais.

Sunku apie naciją ir nacionalizmą kalbėti izoliuotai nuo valstybės. Būtent pastarosios ir kuria/siekia sukurti solidarumą valstybėje palaikančią(-as) ideologiją(-as). Kitais žodžiais tariant, valstybė stimuliuoja įvairių planų ir programų, konstruojančių homogeniškumą, gamybą¹⁰. Homogenizacija, remiantis Ana Alonso, reiškia procesą, kurio metu valstybė sukuria *įsivaizduojamą politinę bendruomenę*, sujungdama draugėn žmones, teritoriją ir valstybę¹¹.

Taigi nacija ir valstybė atrodo nuoseklus ir aiškus sąvokų derinys, kurį jungia vienas bendras vardiklis – teritorija¹². Tad neatsitiktinai nacionalinėje retorikoje naudojama „žemės“ retorika, kuria siekiama susieti žmones su valstybės teritorija. Pastarasis susiejimas su valstybės teritorija sumažina įtampą tarp kitų kultūrinių ir etninių identitetų¹³, nes valstybės teritorija suteikia erdvę pasireikšti nacijos idėjai, nesusietai su galbūt egzistuojančiais kultūriniais, etniniais, rasiniais ir kt. skirtumais, kurie gali būti pateikti kaip nereikšmingi konsoliduojant naciją. Kitaip sakant, teritorija nacijai suteikia vidinį susietumą ir išoriškai atskiria nuo kitų nacijų¹⁴.

Jau prieš 81 metus Maceina sakė, kad „Mūsų laikais, kada susisiekimo priemonės žymiai susiaurino žemės erdvę, iškeliaivimas svetur nėra taip labai pavojingas [...]. Kultūrinį santykiavimą taip pat nėra taip labai sun-

¹⁰ Brackette F. Williams, „A Class Act: Anthropology and the Race to Nation Across Ethnic Terrain“, in: *Annual Review of Anthropology*, Palo Alto, CA, 1989, t. 18, p. 429.

¹¹ Ana M. Alonso, „The Politics of Space, Time, and Space: State Formation, Nationalism, and Ethnicity“, in: *Annual Review of Anthropology*, Palo Alto, CA, 1994, t. 23, p. 391.

¹² Guntram Herb, „National Identity and Territory“, in: Guntram Herb, David Kaplan (eds.), *Nested Identities*, Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 1999, p. 16.

¹³ *Ibid.*

¹⁴ *Ibid.*, p. 17.

ku palaikyti ir tuo būdu apsaugoti emigrantus nuo nutautėjimo“¹⁵. Kitaip tariant, jis jau anuomet kalbėjo apie procesus, kuriuos mes gana neseniai įvardijome globalizacijos terminu. Būtent globalizacijos procesų analizės kontekste šių laikų mokslininkai suabejojo teritorijos (valstybės) ir nacijos nedalomumu. Viena iš teorinių perspektyvų, nagrinėjančių neteritoriškai konstruojamus identitetus, yra transnacionalizmas.

Transnacionalizmas. Šiuolaikinės transnacionalizmo¹⁶ studijos remiasi tyrinėjimais, kuriuose pabrėžiama, kad šandieniai migrantai peržengia vienos nacionalinės valstybės ribas ir vienu metu dalyvauja keliose nacionalinėse realybėse¹⁷. Anksčiau socialiniuose moksluose plačiai vartota sąvoka „imigrantas“ transnacionalizmo studijose susilaukė kritikos, nes ji labiau nurodė į žmones, kurie atvyko į kitą šalį, prieš tai palikę juos siejančius ryšius su kilmės šalimi, ir kurie atvykimo šalyje kuria sau naujus namus ir prisitaiko prie naujos visuomenės¹⁸. Tuo tarpu sąvoka „migrantai“ labiau nurodo į laikiną buvimą naujoje šalyje tų, kurie atvyksta į naują šalį tik užsidirbti ir po tam tikro laiko grįžta atgal¹⁹. Tačiau kaip rodo tikrovė, abi sąvokos pasirodė netinkamos apibūdinti šių dienų migracinius procesus. Šių laikų (i)migrantai palaiko ryšius, gyvenimo modelius ir ideologijas, kurios peržengia vienos ar kelių valstybių ribas. Tokiems (i)migrantams, kurie, užuot palikę vieną visuomenę, taptų kitos visuomenės dalimi, apibūdinti imta taikyti „transmigrantų“ sąvoka. Ja siekiama parodyti, kad ankstesnės migraciją aiškinusios teorijos, kurios vadovavosi daugiausia evoliuciniu

¹⁵ Antanas Maceina, *Tautinis auklėjimas*, Kaunas: „Šviesos“ spaustuvė, Šv. Kazimiero draugijos leidinys, 1934, p. 127.

¹⁶ Straipsnyje nesiekama pateikti išsamios transnacionalizmo paradigmos analizės ir jos raidos. Plačiausia prasme transnacionalizmas šiame straipsnyje yra suprantamas remiantis Linda Basch, Nina Glick Schiller ir Cristina Szanton Blanc pateiktu transnacionalizmo apibūdinimu: „Mes apibrėžiame transnacionalizmą kaip procesą, kurio metu imigrantai kuria ir palaiko kompleksinius socialinius ryšius, jungiančius jų kilmės ir gyvenamosios vietos visuomenes. Šiuos procesus vadiname transnacionalizmu akcentuodami tai, kad daug imigrantų šiandien kuria socialinius laukus, kurie peržengia geografines, kultūrinės ir politines ribas“ (Linda Basch, Nina Glick Schiller, Cristina Szanton Blanc, *Nations Unbound: Transnational Projects, Postcolonial Predicaments, and Deterritorialized Nation-states*, Basel: Gordon & Breach, 1994, p. 9).

¹⁷ Susan Bibler Coutin, „Cultural Logics of Belonging and Movement: Transnationalism, Naturalization, and US Immigration Politics“, in: Aradhana Sharma, Akhil Gupta (eds.), *The Anthropology of the State: A Reader*, Oxford: Blackwell Publishing, 2006, p. 326.

¹⁸ Linda Basch, Nina Glick Schiller, Cristina Szanton Blanc, *op. cit.*, p. 3–4.

¹⁹ *Ibid.*, p. 4.

modeliu, pagal kurį migrantai buvo linkę integruotis, o vėliau visiškai asimiliuotis į naują visuomenę²⁰, nepaaiškina, kaip šiuolaikiniai (i)migrantai globalizacijos procese išlaiko daugialypius ryšius iš karto su keliomis visuomenėmis. Ši transmigrantų sąvoka ryškiai kontrastuoja su anksčiau ypač dažnai socialiniuose moksluose vartota diasporos sąvoka, apibūdinant „pastovų priverstinį buvimą (svetimoje šalyje), neišpildomą norą turėti šaknis, uždarumą svetimiems kontekstams ir nukirstus ryšius“²¹. O transnacionalizmas siūlo dinamiškus ir kintančius identitetus, kūrybingą ir selektyvią integraciją naujoje gyvenamoje šalyje, drauge išlaikant ryšius su kilmės šalimi ar tos pačios kilmės transnacionalais, gyvenančiais kitose šalyse²². Šiame kontekste transnacionalizmas turi būti suprantamas kaip procesas, kurio metu migrantai kuria socialinius laukus, kurie jungia jų kilmės šalį ir šalį, kurioje jie gyvena²³. Thomas H. Eriksenas mano, kad šiuolaikiniai (i)migrantai Europoje turi keturis pasirinkimų variantus kaip įsiliesti / neįsiliesti į vyraujančią visuomenę: 1) gali pasirinkti diasporinę identifikaciją, kai save laiko gyvenančiu svetimoje žemėje ir aiškiai žinančiu, kas ir kur yra jų šalis; 2) gali asimiliuotis; 3) gali pasirinkti transnacionalizmą, kai valstybė nėra tokia svarbi ir lojalumas bet kuriai valstybei yra neaiškus ir situaciškas; 4) dar viena galimybė – kreolinė arba individualistinė identifikacija, kai migrantai kuria savo identitetus pasitelkdami tik tam tikrus atsineštinius aspektus, suliedami juos su naujos aplinkos siūlomais elementais²⁴.

Transnacionalizmo literatūra labai daug dėmesio skiria įvairiems *išvietinimo* aspektams²⁵. Tiksliau – žiūrima, kaip žmonės, politika, identitetai yra *išplėšiami* iš lokalių vietų ir veikia naujuose, globalizacijos proceso paveiktuose kontekstuose. Atrodytų, kad kilmės šalį palikę emigrantai turėtų išsilaisvinti nuo valstybės hegemonijos, nes išvyksta už teritorinės valsty-

²⁰ Žr. Caroline B. Brettell, „Theorizing Migration in Anthropology“, in: Caroline B. Brettell, James F. Hollifield (eds.), *Migration Theory: Talking Across Disciplines*, New York: Routledge, 2000, p. 97–136.

²¹ Thomas H. Eriksen, *op. cit.*, p. 178.

²² *Ibid.*

²³ Nina Glick Schiller, Linda Basch, Cristina Szanton Blanc, „Transnationalism: A New Analytical Framework for Understanding Migration“, in: Nina Glick Schiller, Linda Basch, Cristina Szanton Blanc (eds.), *Toward a Transnational Perspective on Migration: Race, Class, Ethnicity and Nationalism Reconsidered*, New York: The New York Academy of Sciences, 1992, p. 1.

²⁴ Thomas H. Eriksen, *op. cit.*, p. 183.

²⁵ Žr., pvz., Arjun Appadurai, *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1996.

bės (kurioje gimė ir užaugo) ribų, tačiau teorinė transnacionalizmo perspektyva parodo ką kita. Nepaisant to, kad emigrantai apsigyvena naujoje šalyje, jie ir toliau jaučiasi gyveną savo nacionalinėje valstybėje. Šia prasme vargu ar individai identifikuoja save su transnacionalais, veikiau emigrantų identitetai ir toliau remiasi nacionaline valstybe²⁶. Transnacionalinės valstybės samprata leidžia kalbėti apie piliečius, kurie nors fiziškai ir negyvena valstybės teritorijoje, tiksliau – gyvena kitose valstybių teritorijose, tačiau socialiai, politiškai ir ekonomiškai išlieka kilmės valstybės dalimi²⁷. Todėl pastaruoju metu apie pilietybės instituciją kalbama kaip patiriančią įvairiausių transformacijų ir prarandančią anksčiau buvusį užtikrintumą. Dėl straipsnio apimties labai nesigilinsime į pilietybės instituto niuansus, tik pabrėšime, kad pilietybės klausimas transnacionalizmo teorijoje yra vienas svarbiausių. Vis daugiau kalbama apie postnacionalinę pilietybę²⁸, kuri daugiau vadovaujasi universaliomis žmogaus teisėmis, nei vienos nacionalinės valstybės teikiamomis teisėmis ir pareigomis. Kiti autoriai kalba apie pilietines teises, neturint formalios priimančiosios šalies pilietybės (angl. *denizenship*), kuri išryškina transmigrantų situaciją, kai jie išlaiko savo kilmės valstybės pilietybę, tačiau turi daugumą socialinių, ekonominių ir kai kurias politines teises migracijos šalyje. Taip pat pilietybės teorijose pabrėžiamas pasikeitęs pilietybės pobūdis, peržengiantis vienos nacionalinės valstybės teritoriją²⁹. Pastaruoju metu nemažai autorių į pilietybę siūlo žiūrėti ne kaip į formalių teisių ir pareigų rinkinį, bet labiau akcentuoti kultūrinį ir socialinį jos aspektus³⁰.

²⁶ Linda Basch, Nina Glick Schiller, Cristina Blanc Szanton, *Nations Unbound*, p. 8.

²⁷ *Ibid.*

²⁸ Yasemin Soysal, *Limits of Citizenship: Migrants and Post-National Citizenship in Europe*, Chicago: University of Chicago Press, 1994.

²⁹ Žr. Thomas Faist, „The Fixed and Porous Boundaries of Dual Citizenship“, in: Thomas Faist (ed.), *Dual Citizenship in Europe*, Aldershot, Burlington: Ashgate, 2007, p. 1–44; Rainer Baubök, „Citizenship and Migration – Concepts and Controversies“, in: Rainer Baubök (ed.), *Migration and Citizenship: Legal Status, Rights and Political Participation*, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2006, p. 15–31; David. H. Kaplan, „Territorial Identities and Geographical Scale“, in: Henrik Herb Guntram, David H. Kaplan (eds.), *Nested Identities*, Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, 1999, p. 9–30.

³⁰ Žr. Aradhana Sharma, Akhil Gupta, „Introduction: Rethinking Theories of the State in an Age of Globalization“, in: Aradhana Sharma, Akhil Gupta (eds.), *The Anthropology of the State: A Reader*, Oxford: Blackwell Publishing, 2006, p. 1–41; Nina Glick Schiller, Ayse Caglar, „And Ye Shall Possess It, and Dwell Therein“: Social Citizenship, Global Christianity and Nonethnic Immigrant Incorporation“, in: Deborah Reed-Danahay, Caroline B. Brettell (eds.), *Citizenship, Political Engagement, and Belonging: Immigrants in Europe and*

Norvegai ir „kiti“: „savo“ ir „kito“ konstravimas. Imigrantų skaičiaus didėjimas ir požiūris į juos Norvegijoje yra kiek skirtingas nei Vakarų Europos šalyse³¹. Norvegija neturėjo kolonijinės istorijos ar tiesioginių sąsajų su vergų prekyba ir keletą pastarųjų šimtmečių buvo gana izoliuota bei santykinai homogeniška šalis³². Tik nuo septinto dešimtmečio į Norvegiją, kurioje gyvena apie 4,5 milijono gyventojų, prasidėjo intensyvesnė migracija iš ne Europos šalių. 1980 m. imigrantai jau sudarė 2% gyventojų, o 1998 m. ši proporcija išaugo iki 5%, beveik pusė jų gyvena Osle³³.

Norvegų antropologai, nagrinėjantys etniškumo/nacionalumo problematiką migracijos kontekste Norvegijoje, prieina išvadą, kad norvegiškas pasas (pilietybė) nėra pakankamas veiksnys, leidžiantis traktuoti imigrantą kaip priklausantį norvegų nacijai³⁴. Klausimas, kas yra norvegas, yra gerokai platesnis nei formalus norvegiškos pilietybės turėjimas, apimantis „įsivaizduojamą panašumą“³⁵, kuris reiškia „sąveikas, per kurias bendrumai yra pabrėžiami, kai tuo tarpu skirtumai yra neakcentuojami“³⁶. Pastaroji „įsivaizduojamo panašumo“ idėja remiasi idėjomis apie vietą, kilmę, priklausymą, kalbą ir identitetą, ir jomis remiantis yra konstruojama „įsivaizduojama moralinė bendruomenė“³⁷. Sunku kalbėti apie pasirenkamą priklausymą „įsivaizduojamai moralinei bendruomenei“, veikiau priklausymą jai reikėtų suprasti kaip „duotybę“³⁸, kurios negali pakeisti ir tai, kad imigrantai Norvegijoje per ilgus buvimo šalyje metus prisitaikė prie egzis-

the United States, New Brunswick, New Jersey, London: Rutgers University Press, 2008, p. 203–225.

³¹ Ben Campbell, „Racialization, Genes and the Reinventions of Nations in Europe“, in: Peter Wade (ed.), *Race, Ethnicity and Nation: Perspectives from Kinship and Genetics*, New York, Oxford: Berghahn Books, 2007, p. 108.

³² Žr. Signe Howell, Marit Melhuus, „Race, Biology and Culture in Contemporary Norway: Identity and Belonging in Adoption, Donor Gametes and Immigration“, in: Peter Wade (ed.), *Race, Ethnicity and Nation*, p. 95–123; Marianne Gullestad, „Blind Slaves of Our Prejudices: Debating „Culture“ and „Race“ in Norway“, in: *Ethnos*, London, 2004, t. 69 (2), p. 177–203.

³³ Marianne Gullestad, „Invisible Fences: Egalitarianism, Nationalism and Racism“, in: *Journal of the Royal Anthropological Institute*, London, 2002, t. 8, p. 47.

³⁴ Signe Howell, Marit Melhuus, *op. cit.*, p. 54.

³⁵ Marianne Gullestad, *op. cit.*, p. 48.

³⁶ *Ibid.*

³⁷ Signe Howell, Marit Melhuus, *op. cit.*, p. 54.

³⁸ Nadji A. Khefif, *Migrants and the Significance of Nationality*, Paper from the 14th Nordic Migration Researchers Conference, University of Bergen, 2007-11-14–16, in : <http://org.uib.no/imer/14Nordic/Papers%20fra%2014.%20Migrasjonsforskerkonferanse/Khefif.pdf>, (2012-01-15).

tuojančių socialinių/kultūrinių modelių ir jaučiasi priklausantys šiai visuomenei (taip pat ir pasikeitę pilietybę). Požiūris, kurį jie jaučia iš aplinkinių, neleidžia imigrantams jaustis dalimi „įsivaizduojamos moralinės bendruomenės“. Žymi Norvegijos antropologė Marianne Gullestad gana vaizdžiai iliustravo šį požiūrį į „kitą“. Savo straipsnyje³⁹ ji aprašo situaciją, kai universiteto profesorius paskambino nepažįstama moteris norėdama pasiaiškinti ką reiškia sąvoka *innvandrere* (liet. imigrantas):

Ji papasakojo, kad gimė Indijoje ir užaugo ten, tačiau Norvegijoje pragyveno daug laiko. Pasak profesoriaus, „norvegiškai ji kalbėjo gerai, bet netobulai“. „Aš gyvenu Norvegijoje daug laiko“, – pasakė ji profesorius. „Aš pažįstu Norvegiją, tapau Norvegijos piliete ir noriu sužinoti ar aš vis dar imigrantė?“ „Taip“, – pasakė profesorius, aiškindamas problemą leksiškai. „Jūs gimėte ir užaugote Indijoje, ir tai padaro jus imigrante Norvegijoje.“ Moteris, kuri tikėjosi atsikratyti imigranto etiketės, išsakė savo nusivylimą ir paklausė dar vieno klausimo. „Bet kiek laiko aš dar būsiu imigrantė?“ „Visą savo gyvenimą“, – atsakė profesorius. Pokalbis tuo metu pasiekė kulminaciją, ji supyko. Profesorius, kuris buvo malonus žmogus, buvo gaila nuliūdinti moterį, bet jis suprato, kad šio norvegiško žodžio reikšmė neleidžia jam pasakyti kitaip. Tam, kad paaiškintų savo požiūrį ir nuramintų moterį, jis pridūrė: „Taip pat buvo ir norvegams, kurie emigravo į Ameriką. Jūs turite su tuo susitaikyti“.⁴⁰

Iš šio pateikto pavyzdžio matyti, kad „įsivaizduojamas panašumas“ yra paremtas kilme, o ne tapimu. Tai reiškia, kad norvegu ne tampama, o gimstama. Užsieniečio arba imigranto kategorija Norvegijoje turi ir rasinę išraišką. Kadangi Norvegija iki XX a. vidurio santykinai buvo homogeniška, o intensyvi migracija iš ne europietišku šalių yra santykinai naujas reiškinys, tai kitokios išvaizdos žmonių atsiradimas Norvegijoje buvo priimtas su nepasitikėjimu⁴¹. Kita vertus, „užsieniečio“ kategorija Norvegijoje suvokiama ne tik per rasę. Žmonės iš kaimyninių Skandinavijos šalių yra suvokiami labiau „savi“, lygiai taip pat kaip ir žmonės iš Vakarų Europos ir Šiaurės Amerikos, tuo tarpu bendrumas su užsieniečiais iš Rytų Europos šalių, nors pastarieji savo išvaizda yra labiau panašūs į norvegus, nei, pavyzdžiui, migrantai iš Afrikos šalių, kelia klausimus apie panašumą ir skirtingumą naudojant rasinio ir sociokultūrinio skirtingumo kategorijas⁴².

³⁹ Marianne Gullestad, *op. cit.*, p. 45–63.

⁴⁰ *Ibid.*, p. 49–50.

⁴¹ Signe Howell, Marit Melhuus, *op. cit.*, p. 54.

⁴² *Ibid.*

Įsivaizduojama norvegų bendruomenė. Nauja migracijos banga iš Rytų ir Centrinės Europos iššaukia naujus debatus apie rasę. Tiksliau, naujieji imigrantai patiria diskriminaciją ir nėra suvokiami kaip lygūs primančiose visuomenėse, veikia tas pats atskirties modelis, taikomas kitos odos spalvos imigrantams. Tačiau šioje vietoje odos spalva nėra svarbiausias faktorius, nes, kaip buvo minėta, imigrantai iš naujųjų šalių daugiausia yra baltieji. „Baltumas“ teorinėje literatūroje apibrėžiamas kaip kultūriškai sukonstruota privilegijuota socialinė pozicija ir galios mechanizmas, kuris reprezentuojamas kaip „natūralus“ ir „normalus“⁴³. Kita vertus, teoretizuojant „baltumą“, sutinkama, kad jis nėra visus „baltuosius“ apjungiantis resursas, bet yra procesualus ir socialiai konstruojamas. Tai reiškia, kad nors „baltumas“ ir suvokiamas kaip hegemoninė charakteristika Europoje, tačiau kai kurie „baltieji“, ypač imigrantai, gali būti nevienodai vertinami ir priskiriami/atiskiriami „baltumo“ kategorijai⁴⁴.

Atrodytų, kad buvimas baltaisiais (kokie yra imigrantai iš Lietuvos) turėtų būti naujoje visuomenėje leidžiantis „ištirpti“ resursas arba privilegijuotas pozicijas ekonominėje ir socialinėje erdvėje leidžiantis užimti galios resursas. Iš lauko tyrimo duomenų matyti kur kas sudėtingesnis vaizdas, kur, viena vertus, „baltumas“ yra išnaudojamas kaip „natūralus“ ir „normalus“ galios resursas, tačiau yra ir kiti mechanizmai, pavyzdžiui, atskirties darymas per kultūrą ir kt.

Lauko tyrimo duomenimis imigrantai iš Lietuvos turi gana pozityvų požiūrį į kultūrinę juos supančią įvairovę. Ypač tai pasakytina apie jaunesnę kartą. Dauguma žmonių savo patirtį, kai atvyko iš santykinai homogeninės aplinkos į gerokai kultūriškai ir rasiškai mišresnę aplinką, vertina kaip mokačią tolerantiškumo. Kita vertus, šie naujai atvykę žmonės neretai buvimą baltos odos ir europiečiais išnaudoja kaip neišsiskirti iš dominuojančios visuomenės padedantį resursą ir taip tikisi užimti geresnes pozicijas darbo rinkoje. Viena respondentė taip apibūdino savo patirtį:

Kažkokių kliūčių nesutinkat vien dėl to, kad esat imigrantai?

Ne, kad, sakysim, ir darbą ten sunkiau susirast man asmeniškai, ar mokykloje kažkas būtų buvę – tikrai nesu pajutusi to. Kaip ir patys norvegai, jeigu mes apie tai pakalbam, jie sako – taigi jūs atrodot kaip norvegai, jeigu jūsų išvaizda būtų kitokia, tai būtų gal ir kitaip.

⁴³ Joanna Herbert, *Negotiating Boundaries in the City: Migration, Ethnicity and Gender in Britain*, Aldershot: Ashgate, 2008, p. 34.

⁴⁴ Linda McDowell, „Constructions of Whiteness: Latvian Women Workers in Post-War Britain“, in: *Journal of Baltic Studies*, London, 2007, t. 38 (1), p. 86.

Ką jie turi omeny dėl išvaizdos?

Nu, kad mes esam šviesūs ir tikrai, pasižiūrėjus nieks nesupranta, kad mes ne norvegai. O iš akcento kažkodėl dažnai; ir iš akcento, ir iš pavardės dažnai pagalvoja, kad aš esu suomė – tai nėra tokio, kad – va, tu čia iš tos šalies, iš tos žemesnės šalies – kol aš nepasakau, tai jie nepagalvoja. (Regina, 35 m., Oslas)

Šiame pateiktame pavyzdyje matome, kad baltumas yra suvokiamas kaip galimybė nebūti socialiai atpažintiems kaip „kitokiems“, bet esant labiau „saviems“, lyginant su kitokios odos spalvos migrantais. Kita vertus, tokie kultūriniai elementai kaip kalba (akcentas) ar lietuviška pavardė nėra pakankamai lengvai identifikuojami dominuojančios daugumos kaip „lietuviški“ ir tai leidžia imigrantams „ištirpti“ kitų, labiau privilegijuotų baltųjų imigrantų tarpe.

Kita vertus, ne tik „baltumas“ yra pasitelkiamas konstruojant socialinius santykius priimančioje šalyje. Ne vienas informantas kalba apie europietišką mentalitetą arba europietišumą kaip svarbų resursą brėžiant ribas tarp „savo“ ir „svetimo“, ar „labiau savo“ ir „labiau svetimo“. Žemiau pateiktame pavyzdyje kaip tik ir matyti toks ribų brėžimas, kuris yra grindžiamas tariamu europietišku ir ne europietišku mentalitetų skirtumu.

O su kokiais žmonėm daugiausiai bendraujat? Pavyzdžiui, su kaimynais...

Su kaimynais norvegais bendrauju, čia daug iš Pakistano – su jais ne. Su norvegais kaimynais. Dauguma mano draugų taip pat norvegai, yra anglai, amerikiečiai.

O kodėl su pakistaniečiais nebendraujat?

Čia niekas apie tai nekalba, bet visi jaučia, kad yra riba tarp mentalitetų – kur yra europietiškas – yra europietiškas – bendrauja tiek, kiek reikia, bet niekas apie tai nekalba, kad ta rasinė diskriminacija, bet ta riba yra. (Jonas, 48 m., Oslas)

Europietiško ir neeuropietiško kategorijos dažniausiai pasitelkiamos kalbant apie imigrantų iš Lietuvos santykį su kitais imigrantais, dažniausiai iš Azijos ir Afrikos šalių. Keletas pateikėjų akcentavo, kad jų apsisprendimą kurioje miesto dalyje nuomotis ar įsigyti būstą nulėmė būtent noras gyventi toliau nuo pastarųjų imigrantų – arčiau „tikrų“ norvegų. Tolesnis pavyzdys iliustruoja pastarojo pasirinkimo motyvus. Pokalbio metu paašškėjo, kad informantas ir jo šeima gyvena „norvegiškame“ Oslo rajone, vėliau buvo paklaustas kas nulėmė, kad jie ten gyvena:

Sakykim, tas pats nepilnamečių nusikalstamumas, tai čia nėra toks mažas kaip iš šalies atrodytų. Nesinori, kad tavo vaikai būtų su tokiais. Jie man labiau at-

rodo tokie, ne tai kad nusikaltėliai, bet ta jų kultūra. Man nepatiktų, kad mano vaikai, sakykim, – kad jų kultūra turėtų įtakos mano vaikam. Mano tikslas, kad būtų europietiški. (Juozas, 48 m., Oslas)

Kaip rodo lauko tyrimo duomenys, imigrantai iš Lietuvos dalyvauja viešajame diskurse apie migrantus Norvegijoje (kuris, kaip jau buvo minėta, yra gana negatyvus imigrantų atžvilgiu). Ir nors respondentai suvokia save kaip imigrantus, jie vis dėlto save mato kaip labiau „teigiamus“ ir labiau priklausančius „norvegiškos visuomenės daliai“, tuo tarpu „kiti“ imigrantai yra suvokiami kaip atskira visuomenės dalis ir kaip daranti neigiamą įtaką Norvegijai:

Tai kaip jūs tą visuomenę tada suprantate, kurioj gyvenat?

Norvegijoje daugumoje gyvena norvegai, kitataučių čia yra nelabai daug, Oslė daugiau, bet čia yra norvegai daugumoje gyvena. [...] Mano privačiam gyvenime yra norvegai, lietuviai daugumoje, taip, kad kinai arba arabai – aš jų praktiškai nepažįstu.

Tai jums atrodo kaip atskiros dalys visuomenės?

Taip. Jie yra visuomenės dalys ir jos daro didžiulę įtaką Norvegijoje – neigiamą, mano galva.

Kaip suprasti neigiamą, bet ir lietuvių yra ta pati dalis?

Ne, ne, lietuviai nėra. Lietuviai, vis tiek, jie kažkokią turi, jie dirba bent jau, jie yra darbo jėga, o čia yra pabėgėliai, tarkim, aš matau pakistaniečių tą visą grupę – pakistaniečiai į Norvegiją įsileisti buvo kažkur septyniasdešimtais metais, kada Norvegijai labai reikalinga buvo darbo jėga ir jie leido jiems įvažiuoti. Jų yra labai daug ir kada tu skaitai apie jų gyvenimo būdą, kad jie sukūrė čia gėtus praktiškai, kad jie nesiintegruoja, kad jie vis dar turi tas priverstines vedybas, kad jie įveža šeimos susijungimo pagrindu labai daug pakistaniečių, yra net pasikaituota, kad vienas pakistaniecis per savo gyvenimą produkuoja naujų pakistaniečių koki šimtą. Jis jų įsiveža visokiais giminystės kanalais ir taip toliau, kad jie apgaudinėja valstybę, nemoka mokesčių, kad jie nepripažįsta moterų lygių teisių, jie žmonas laiko pakišę burkom, ar kaip ten vadinasi. (Dalia, 49 m., Oslas)

Įsivaizduojamas „europietiškumas“ ar įsivaizduojamas lietuvių darbu ir noras būti daugiau ar mažiau integruotais į Norvegijos visuomenę yra priešpriešinamas su „kitų“ imigrantų nenoru pilnavertiškai įsilieti į naują visuomenę.

Kita vertus, nors imigrantai iš Lietuvos ir mato save kaip europiečius, pati Europos idėja irgi yra nevienalytė. Kaip pažymėjo viena respondentė, įtakos turi ir tai, iš kurios Europos pusės atvykstama:

[...] čia labai sunkiai sekėsi, čia, kaip praktiškai dabar pasišneku su kitais lietuviais, tai yra labai sunku, daleiskim, – visų pirma atvykus, aš buvau, kaip man norvegai pasakė tiesiai šviesiai, ne iš tos Europos pusės, iš klaidingos Europos pusės.

Ką jie turėjo omeny?

Rytų Europa. Jeigu būčiau iš Vakarų Europos, tada būtų viskas kitaip. [...] jeigu aš būčiau iš Vakarų Europos, mano visi egzaminai užskaityti, viskas visai kitaip. Kai aš atvykau iš Rytų Europos, praktiškai jokių teisių neturiu. (Jolanta, 50 m., Haldenas)

Dar didesnė kliūtis, neleidžianti imigrantams iš Lietuvos savęs matyti tokiais pat kaip norvegai, yra ta, kad norvegai suvokiami kaip etninė kategorija, tai yra imigrantai linkę skirstyti norvegus ir „kitus“ remdamiesi ne pilietybe, o etniniu principu:

O ką jūs vadinate norvegais?

Norvegas yra norvegas – tikras, norvegiškos kilmės. Kada aš kalbu apie norvegus vyrus, tai aš kalbu apie tikrus norvegus, ne arabus kokius nors.

Bet jie turi pilietybę.

Nu tai kas, nes man pilietybė ne tautybė yra.

O kame tą skirtumą matot?

Ne, arabai – jau iš kart kitokie, ten kokia pilietybė jų aš jų neklausiu, bet aš jau matau, kad jie yra ne norvegai. O norvegai yra dažniausiai tikri, gryni norvegai, apie kuriuos aš kalbu, kad jie norvegai. (Dalia, 49 m., Oslas)

Kaip rodo tyrimo duomenys ir kaip teigia Norvegijos visuomenė⁴⁵ tyrinėjantys mokslininkai, dominuojanti nacija, t. y. norvegai, taip pat skirsto į „savus“ ir „nesavus“ remdamiesi etniniu principu. Taip buvimas baltuoju ir europiečiu vis tiek palieka imigranto atspalvį, kuris yra matomas kaip kliūtis tolimesnei integracijai į visuomenę.

Stereotipai ir tautybė. Kaip rodo norvegų atlikti tyrimai⁴⁶, migrantai iš Lietuvos jaučiasi labiausiai diskriminuojami dėl tautybės. Apie tai, kad lie-

⁴⁵ Marianne Gullestad, *op. cit.*; Marianne Gullestad, „Blind Slaves of Our Prejudices“, p. 177–203.

⁴⁶ 2008 m. IMDi (*Integrerings – og mangfoldsirektoratet*, liet. Integracijos ir įvairovės direktoratas) publikavo tyrimų ataskaitą apie imigrantus iš Lenkijos ir Baltijos šalių Norvegijoje pavadinimu *Vi blir*. Tai yra kiekybinis tyrimas, kuriame dalyvavo 1013 respondentų iš

tuvių įvaizdis Norvegijoje neigiamas, kalbėjo ir didžioji dalis informantų. Dauguma jų akcentavo neigiamą požiūrį į lietuvius, kurį patiria kasdienėse situacijose; šis požiūris yra formuojamas žiniasklaidoje. Iš dalies jis yra nulemtas praktikos įvardyti nusikaltimą Norvegijoje padariusių asmenų pilietybes.

Aktyviai visuomeniniame imigrantų iš Lietuvos gyvenime dalyvaujanti moteris taip įvardijo susiklosčiusią situaciją:

[...] po Europos Sąjungos atidarymo sienų, labai daug atvažiavo tų nerimtų lietuvių, kaip mes vadinam. Ir kas iki šio laiko, lietuviai buvo žinomi tik per mus, kurie dirbam ir kurie, kurie vaikus turi mokyklose, kurie normaliai algas, mokesčius mokam ir taip toliau. Kaip ne keista, daug apie mus nežino gi, visuomenė, vat, nepasakoja ir laikraščiai, žurnalistai tuo nesidomi. Bet kai pradėjo pagaudinėti valčių vagis, rūbų vagis, išprievartautojus, mušeikas, pradėjo žiniasklaida skambėti. „Lietuviai, lietuviai, lietuviai.“ Aplink kaimeliuose vietiniai laikraščiai rašydavo: „Ateina vasaros sezonas, pradėkit uždarinėti sandėliukus, susirinkit laistymo šlangeles, nes ateis lietuviai ir viską pavogs“. (Kristina, 40 m., Oslas)

Pasak informantės, tokių pranešimų skaičius žiniasklaidoje labai išaugo, kai buvo supaprastinta įvažiavimo ir apsigyvenimo Norvegijoje tvarka – po Lietuvos įstojimo į Europos Sąjungą. Iki tol apie lietuvius buvo žinoma daugiausia kaip vienus pirmųjų pasipriešinusių Sovietų Sąjungai, bet nebuvo apie juos kalbama Norvegijos kontekste. Pasikeitusi situacija atsispindi ir daugelio pateiktųjų patirtyse, reakcijose, kurios varijuoja nuo visiško temos ignoravimo – paprastai sakant, kad kiekvienoje tautoje pasitaiko tokių žmonių, iki radikalaus sprendimo – būti neatpažintam kaip lietuviui. Viena jauna moteris šį neatpažinimą aiškino naudodama gėdos kategoriją:

Gėda. Galiu pasakyti atvirai – gėda. Man gėda būti lietuve. Aš iš tikrųjų norėčiau asimiliuotis.

Ką reiškia asimiliuotis?

Asimiliuotis – reiškia galbūt turėti norvegišką šeimą, norvegą vyrą ir taip toliau. (Laima, 26 m., Oslas)

Lenkijos (69%), Lietuvos (20%), Latvijos (5%) ir Estijos (6%) – tokia respondentų proporcija atspindėjo oficialią to meto statistiką. Viena svarbiausių tyrimo išvadų, kaip atspindi ir leidinio pavadinimas (*vi blir*, liet. „mes liekame“), yra ta, kad migrantai iš minėtų šalių turi ilgesnių, nei buvo manyta anksčiau, planų pasilikti Norvegijoje. Kartu tyrimas išryškino ir integravimosi į Norvegijos visuomenę problemas bei egzistuojančią atskirtį tarp dominuojančios daugumos ir naujai atvykusių migrantų.

2007 m. viename didžiausių Norvegijos dienraščių *Aftenposten*⁴⁷ buvo publikuotas straipsnis, kurį inicijavo Norvegijos lietuvių bendruomenės valdybos narė. Jame buvo kalbama apie tai, kad Norvegijoje gyvena ne tik nusikaltėliai lietuviai, bet ir tie, kurie dirba rimtus darbus ir yra savo srities specialistai. O tai, kad Norvegijos žiniasklaida kalba vien apie nusikaltėlius lietuvius – stigmatizuoja visą migrantų iš Lietuvos bendruomenę. Straipsnis buvo išspausdintas dienraščio pirmame puslapyje, o straipsnio viršuje įdėta nuotrauka su būreliu lietuvių, specialiai susirinkusių nusifotografuoti straipsnio iliustracijai. Straipsnį organizavusi moteris savo motyvus argumentavo taip:

Supranti, tai yra, nežinau, save gerbiantis žmogus į tokius dalykus reaguoja, aš, pavyzdžiui, reagavau. Aš reagavau, kaip lyg tai mane įžeidintų, bet tuo pačiu aš negalėjau būt pikta ant visuomenės, nes jie rašo apie lietuvius, kuriuos jie mato ir kuriuos už rankos yra pagavę. Tai to buvo tikslas, žinai, arba eiti ir rekti, kad mes nesam tokie, arba eiti ir pasakyti, kad taip, tarp mūsų lietuvių yra tokių, deja, bet mes esam visai kita kategorija lietuvių. Ir užbėgti prieš stigmatizavimą, nes stigmatizavimas staiga pradėjo reikštis.

Ir kokie žingsniai buvo?

Žingsniai buvo, kad mes, aš sukontaktavau su *Lietuvos ryto*, čia *Aftenposten* vadinamo laikraščio, dienraščio bičiulio, atitinkančio *Lietuvos ryto*, žurnalistu ir pasiūliau jam temą, pasiūliau temą, kuri yra kitokia negu jie rašo. [...] Ir jis labai maloniai sutiko padaryti straipsnį. Pirmam puslapy, su didžiule nuotrauka, ir jie man, aš sakau, aš surinksiu žmones, kurie nuotraukoje, titulus po nuotrauka, tu gali surašyti pareigas, kur kas dirba, o ne lietuviai. (Kristina, 40 m., Oslas)

Pasak informantės, šis straipsnis Norvegijoje sukėlė nemažą rezonansą, ypač akademiniam pasaulyje, ir ji teigė pajutusi, kad žurnalistai ėmė atsakingiau kalbėti apie nusikaltimus padariusių asmenų tautybes⁴⁸. Tačiau, kaip rodo tyrimų duomenys, požiūris į migrantus iš Lietuvos yra kaip į „kriminalizuotus“, ir tai greičiausiai reikėtų suprasti ne tik kaip grynai žiniasklaidos „nuopelną“, bet ir apskritai kaip bendrą požiūrį į imigrantus Norvegijoje.

Tyrimų metu teko išklausti nemažai istorijų apie stabdomus automobilius su lietuviškais registracijos numeriais ir atliekamas kratas, taip pat

⁴⁷ *Aftenposten*, 2007-10-23.

⁴⁸ Tačiau apie lietuvių daromus nusikaltimus Norvegijos spaudoje buvo plačiai aprašoma ir 2012 m. Po serijos straipsnių apie lietuvių nusikaltimus (žr., pvz., *Dagbladet*, 2012-07-23), pasirodė kitas panašus straipsnis (*Dagbladet*, 2012-10-24) apie tokių straipsnių stigmatizuojantį poveikį visai lietuvių grupei Norvegijoje.

teko tiesiogiai stebėti, kai vieno interviu metu į informanto kiemą užsuko policijos ekipažas ir patikrino jame esančius automobilius, kurie taip pat buvo su lietuviškais registracijos numeriais (informantas pabrėžė, kad yra tikrinamas dėl to, kad yra lietuvis, bet ne dėl savo veiklos).

(Trans)nacionalinė pilietybė? Dauguma informantų teigė turintys Lietuvos pilietybę ir nematantys reikalo ją pakeisti į norvegišką. Buvo pabrėžiama, kad pilietybę keistųsi nebent dėl praktinių sumetimų. Tačiau teko pasikalbėti ir su kitais respondentais, kurie priėmė norvegišką pilietybę. Vienos informantės nuomone, norvegiška pilietybė yra būtina, nes be jos daug sunkiau būti lygiavertiškai traktuojamam kartu su norvegais:

[...] nebesijaučiau antrarūše, kažkokia įvažiavėle, aš jau jaučiuosi, aš turiu lygiai tas pačias teises kaip ir jūs, nors aš ir anksčiau jas turėjau, juk čia tas pasas faktiškai tiktai duoda teisę dalyvauti rinkimuose, tai čia vienintelis skirtumas, tai čia šiaip, pagal visas jau teorines praktikas, tai taip turėtų būt, bet, aš pačiai, man asmeniškai buvo toksai, vat, dabar aš galiu reikalaut, dabar jau viskas, nieko jie man nebegali atimest, jie negali pasakyt: „O, bet tai čia atsiprašau, čia tiktai Norvegijos piliečiams“. Nes taip gauni kartais tokius šokus, po penkiolikos metų, po keturiolikos metų. (Saulė, 32 m., Haldenas)

Ta pati respondentė apibūdino ir emocinius išgyvenimus, patirtus prieš gaunant Norvegijos pilietybę ir po to, kai pilietybė buvo suteikta:

[...] kad aš visą laiką jo norėjau (norvegiško paso), ir norėjau, ir norėjau, ir va dėl to aš ko gero neapgalvodavau, o kaip bus, jei aš turėsiu, tai man atrodė, o jau kai, aš tikrai visą laiką galvojau, o jau kaip užšvėsiu tą dieną, tai kaip norvegai, oj (juokiasi) su visais.

[...] tai buvo viena iš liūdniausių dienų faktiškai. [...] Nežinau, iš pradžių man kažkaip viskas atrodė, nežinau, blogai su tais norvegais, atrodė kažkaip. [...] kaip čia man, va, aš norėjau būti europiete, čia Europos Sąjunga atseit Lietuva dar yra, o dabar va, aš čia net ne europiete skaitausi, ir čia va, čia tie norvegai pijokai, va jie čia kultūros mažai turi, čia man, nu, baisiai aš pykau, baisiai pykau ir tikrai, nu, tiesiog emocijų sukilo ir viskas, paskui viena draugė man pasakė, jinai ir faktiškai irgi ne norvegė, jinai sako, tu, tu nusiramink, pamatysi, sako, pamažu bus lengviau ir, sako, čia tik popierius. Ir kai jinai man tai pasakė, čia tik popierius, tai man kažkaip, aš taip ir nusiraminau, teisingai, galvoju, čia tik popierius yra. (Saulė, 32 m., Haldenas)

Norvegiškos pilietybės (paso) įvardijimas „popieriumi“ dažnai yra priešpriešinamas emociniam ryšiui, kurį suteikia lietuviškai pilietybei:

[...] aš, pavyzdžiui, aš niekadoms lietuviško paso neatsisakysiu, jeigu taip Seimas nepriims tokio įstatymo, kad dvigubos pilietybės – tada aš nežinau kaip

čia viskas. [...] ir jeigu tu pakeisi tą pasą, vadinsi, tiesiog nukerti visus savo, kaip sako, protėvių, visus tuos saitus su Lietuva pakeisdamas į raudoną norvegišką pasą.

O nesinori nukirst?

Ne. Ne, tu baik juokaut, yra motina, yra seserys, trys yra, yra visa kita. [...] sapnuoji, sapnuoji namus, vat, kažkokie tai vaizdai iškyla, tu kažką prisimeni, tiesiog tau virpena kažkur viduje. Apie Norvegiją aš to dar kol kas negaliu pasakyti. (Stasys, 40 m., Haldenas)

Tačiau vis dėlto tiek lietuviška, tiek norvegiška pilietybė respondentų akimis yra nesunkiai pakeičiama. Pavyzdžiui, viena respondentė paaiškino, kodėl nusprendė pasikeisti Lietuvos pilietybę į Norvegijos:

[...] tikrai praktiškai man geriau turėti šitą pasą čia, dėl visko. [...] Guodžia tik tai, kad aš išsiaiškinau taisykles, kad bet kuriuo atveju, kai tu norėsi, ar apsispręsi, ar reikės, ar apsigalvosi, mes visuomet lietuvišką pilietybę gausim, dėl to, kad mes atitinkam visus kriterijus. (Kristina, 40 m., Oslas)

Respondentė turi omenyje tai, kad tuo atveju, jeigu ji nuspręstų atsakyti Norvegijos pilietybės, ji galėtų atgauti Lietuvos pilietybę pagal lietuvių kilmės kriterijų. Šia prasme pilietybe galima manipuliuoti – ji nėra nepakeičiama, bet priklausomai nuo aplinkybių, strategiškai ir racionaliai pasirenkama. Tačiau šiek tiek pilietybė matoma ir kaip su Lietuva jungianti gija ir neskubama jos atsisakyti.

Kiek sudėtingesnis vaizdas iškyla kalbant apie Norvegijoje užaugusius vaikus, kurie save jau įvardija norvegais⁴⁹. Į klausimą kas tu esi, respondentė neabejodama atsakė – norvegė. Prieš dvejus metus ji priėmė Norvegijos pilietybę ir į klausimą kodėl atsakė taip:

Todėl, kad aš noriu, aš nežinau, tiesiog taip natūralu jautėsi.

Tai buvo noras ar buvo būtinybė?

Ne, jokios būtinybės. Tiesiog noras. Planuoju gyventi Norvegijoje, tai aš nemačiau jokio, jokios būtinybės turėti lietuviško paso. Aš čia gyvenu. (Miglė, 20 m., Oslas)

Kitų migrantų atveju (užaugusių Lietuvoje) daug stipresnis emocinis ryšys yra suteikiamas ne pilietybei, o kilmei ir tautybei arba kitiems „įgim-

⁴⁹ Iš viso tyrimo metu teko kalbėtis su trimis Norvegijoje užaugusiais vaikais, kurie išvyko iš Lietuvos ikimokyklinio amžiaus ir visą laiką pragyveno Norvegijoje; šiuo metu jie yra pilnamečiai. Vienas pateikėjų save aiškiai įvardijo norvegu, tuo tarpu du gana stipriai identifikavosi su Lietuva, nors ir planavo priimti Norvegijos pilietybę.

tiems“ elementams, tiksliau tam, kas, jų nuomone, kitaip negu pilietybė, yra nepakeičiama:

Gimei lietuviu, tai nebūsi brazilas. Pavyzdžiui, aš išvažiavau iš čia pirmą kartą dvidešimt penkių metų, čia atvažiavau, tai jau per dvidešimt penkis metus jau buvau patapęs, sakau, nieks neatsižegnojo ir neatsiriboja, čia ne tame esmė. Esmė tame, kad čia yra geras, stabilus, ramus gyvenimas – dėl to aš čia ir gyvenu, bet tai nereiškia, kad tu ten ruošiesi tapti norvegu. (Arūnas, 29 m., Oslas)

Iš visų respondentų imigrantų pilietybes iš lietuviškos į norvegišką buvo pasikeitę (arba planuoja pasikeisti) tik labai maža dalis, nors didžioji dauguma tai galėtų padaryti (atitinka formalius reikalavimus). Greičiausiai tai galėtų būti paaiškinama tuo, kad tiek ekonomiškai, tiek ir socialiai imigrantai jaučiasi saugūs ir naudojami Norvegijos valstybės suteikiamomis teisėmis, artimomis pilietinėms. Kita vertus, Lietuvos pilietybė, nors ir lengvai pakeičiama, yra matoma kaip su Lietuva jungianti emocinė gija ir kurios neskubama nukirsti.

Kaip jau buvo minėta, didžioji dauguma imigrantų iš Lietuvos turi Lietuvos pilietybę, tai reiškia, kad turi teisę dalyvauti rinkimuose Lietuvoje (pavyzdžiui, gali balsuoti Lietuvos Respublikos ambasadoje Osle). Be to, legaliai turintys teisę gyventi ir dirbti migrantai iš Lietuvos turi teisę balsuoti ir Norvegijos vietos savivaldos rinkimuose; vienintelis apribojimas – neturintys Norvegijos pilietybės imigrantai negali balsuoti rinkimuose į centrinę valdžią.

Lauko tyrimo duomenys leidžia kalbėti apie tam tikrą imigrantų iš Lietuvos išitraukimą į transnacionalines politikas, dalyvaujant rinkimuose tiek Lietuvoje, tiek Norvegijoje:

Ar balsuojate?

Taip, taip.

Kur?

Mes balsuojam, ir ten, ir ten balsuojam – mes balsuojam Lietuvoj, čia, ambasadoj, mes balsuojam, mes taip pat čia turim teisę balsuoti vietiniuose rinkimuose Norvegijoje, mes irgi balsuojam. (Janina, 55 m., Oslas)

Taigi kalbėdami apie migrantus iš Lietuvos galime vartoti socialinės pilietybės sąvoką, pagal kurią ne tik formali pilietybė (šiuo atveju Lietuvos), bet ir gyvenamoje šalyje (Norvegijoje) turimos teisės leidžia aktyviai dalyvauti abiejuose – tiek siunčiančios, tiek priimančios šalies – kontekstuose. Kartais tokia situacija, kai dalyvaujama abiejų valstybių politikose, migran-

tų yra įvardijama kaip buvimas dviejų šalių piliečiais (nors formaliai jie dažniausiai turi tik Lietuvos pilietybę):

[...] aš peržvelgiu kiekvieną rytą laikraščius lietuviškus pagrindinius. Ten tuos *Delfi*, *Lietuvos rytą*, kas ten naujo atsitiko – tiesiog domiuosi, aš tiesiog jaučiuosi kaip dviejų šalių pilietė.

Jums „dega“, kas vyksta Lietuvoje...

Taip, aš noriu žinoti, kas yra Lietuvoje. Man rūpi, kas tenai vyksta, ir aš labai dažnai, tarp kitko, pastebiu, kad aš net daugiau orientuota negu Lietuvoj gyvenantys žmonės. Man pradeda kažkas aiškinti, aš nuvažiuoju į Lietuvą, ten tas atsitiko – aš sakau, aš žinau viską. (Stasė, 49 m., Oslas)

Žmonės ne tik seka politinius įvykius Lietuvoje, bet ir teigia, kad jiems rūpi ir politinė situacija Norvegijoje:

Tai irgi politinė situacija, kokius įstatymus priėmė – pensijų įstatymas, pavyzdžiui, mums tas yra aktualu, ar ten kokie mokesčių įstatymai ir pasikeitimai kažkokie, kažkas vyksta – tai tas liečia mus konkrečiai ir, aišku, tai liečia kasdienybę; ir visokios darbo sąlygos ir taip toliau – taip, kad iš principo mus labiau, tiesiogiai mus labiau domina tai, kas vyksta čia. Aišku, norisi, kad Lietuvoje visi reikalai irgi gerėtų. (Sofija, 55 m., Oslas)

Tačiau įvykiai Norvegijoje sekami dažniau, nes kasdieniame gyvenime aktualu, kokie įstatymai bus priimami ir kaip tai atsilieps jų ateičiai, tuo tarpu Lietuvos politiniai įvykiai yra tiesiog domėjimosi sritis, kuri nedaro tiesioginio poveikio patiems imigrantams (kartais pabrėžiama, kad įvykiai Lietuvoje jiems svarbūs, nes ten yra likę jų šeimos nariai). Kita vertus, vien domėjimasis įvykiais neparodo aktyvaus dalyvavimo priimant sprendimus, t. y. dalyvavimo rinkimuose:

O patys įvykiai kur labiau rūpi?

Lietuvoj.

Bet sakai, kad Lietuvoj nesiruoši ten [grįžti]?..

Ne, tikrai nesiruošiu ten, bet man įdomu yra.

Bet [...] ar neturėtų labiau rūpėti, kas čia vyksta?

Bet kad čia niekas daug nevyksta. Čia viskas eina viena vagyte ramia ir viskas. Čia bangų nėra, kaip Lietuvoj viskas banguoja.

O pats balsuoji?

Lietuvoj? Oi, daug metų nesu balsavęs.

O čia, vietiniuose?

Ne, irgi ne. (Stasys, 29 m., Haldenas)

Dauguma respondentų teigia nesidomintys politiniais įvykiais Lietuvoje, nes, jų manymu, ten per greitai viskas keičiasi ir tuose pokyčiuose nelengva susiorientuoti:

Pasakysiu sąžiningai, labai nesidomiu politika, nes pastaruju metu kas darosi pas mus politikoj, mane tiesiog liūdina, ir aš stengiuosi nebesigilinti ir nebeužsikrauti, ten taip dažnai viskas keičiasi ir taip dažnai keičiasi žmonės, ir taip dažnai kivirčiai ir taip toliau. (Giedrė, 45 m., Haldenas)

Ta pati respondentė pridūrė, kad nesidomi, nedalyvauja rinkimuose ir Norvegijoje, nes ji nesijaučia gerai besiorientuojanti Norvegijos politinėje situacijoje:

Nu, atsiprašau, gal jie patys kaip nors išsirinks ir be manęs, be mano vienos balso. (Giedrė, 45 m., Haldenas)

Šiame pavyzdyje norvegų įvardijimas „jais“ pasako gana nemažai apie imigrantų iš Lietuvos požiūrį į aktyvų dalyvavimą Norvegijos politikoje – dalyvavimas paliekamas „jiems“, nes migrantai nesijaučia gerai išmanantys politinę situaciją ir dėl to vengia balsuoti. Beje, panaši nuomonė vyrauja ir kalbant apie galimybę dalyvauti tiek Norvegijos, tiek Lietuvos politikoje:

O išvis balsuoti?

Aš nebalsuoju. Nėr už ką. O Lietuvoj, kad aš ten balsuosiu, aš jiems dar blogo galiu padaryt. Galbūt aš užbalsuosiu už tokį, kokie dabar yra valdžioj. (Marius, 34 m., Oslas)

Iš šio pavyzdžio galima daryti išvadą, kad fizinis nebuvimas valstybės teritorijoje (Lietuvoje) ir gyvenimas naujoje priimančioje šalyje (Norvegijoje) sukuria situaciją, kai žmonėms politiškai dalyvauti valstybės(-ių) įvykiuose tampa sunkia užduotimi. Visų pirma tai nulemia fizinis žmonių nebuvimas kilmės šalyje, taip susidaro sąlygos jaustis nevisiškai išmanančiais politinę-socialinę situaciją šalyje, todėl vengiama aktyviai dalyvauti rinkimuose. Be to, imigrantai nevisiškai *įsisavino* ir naująją šalį, ne visi jaučiasi turį teisę priimti sprendimus balsuojant, neretai ta teisė paliekama „jiems“ (vietiniams norvegams).

Išvados. Imigrantai iš Lietuvos Norvegijoje yra santykinai nauja grupė, neturinti nusistovėjusios imigracijos į šią šalį tradicijos (kitaip, pavyz-

džiui, negu JAV ar Jungtinėje Karalystėje). Lietuvių integraciją į Norvegijos visuomenę stabdo dominuojantis priimančiosios šalies gyventojų požiūris į imigrantus kaip „kitus“. Dažniausiai norvegai „kitą“ mato kaip etniškai „kitokį“. Tačiau buvimas „baltais“, nors ir iš Rytų Europos, imigrantų iš Lietuvos yra išnaudojamas kaip resursas, įgalinantis būti mažiau pastebimiems, arba bent jau įsivaizduoti save esant aukštesnėje socialinėje hierarchijoje. Tačiau pastarąją privilegijuotą poziciją įtakoja „kriminalizuoto lietuvio“ įvaizdis, platinimas per norvegišką žiniasklaidą. Respondentų nuomone, žiniasklaida daro didelę neigiamą įtaką integruojantis į priimančiąją visuomenę, tačiau iš kitos pusės, ji skatina pačios imigrantų iš Lietuvos bendruomenės saistymąsi. Nepaisant to, kad imigrantai iš Lietuvos Norvegijoje nori būti lygiavertiškai priimami, jie nenori atsisakyti turimos Lietuvos pilietybės (yra ir išimčių, ypač tai pasakytina apie Norvegijoje užaugusius vaikus, nors apie tai kalbėti dar per anksti). Lietuvos pilietybė suvokiama ne kaip praktinė būtinybė, o labiau kaip emocinis ryšys su Lietuva, jos atsisakymas ir norvegiškos pilietybės priėmimas dažnai suvokiamas kaip asmeninė drama.

Žvelgiant iš teorinės perspektyvos, šiuolaikinės emigracijos nebegalima suprasti vien kaip neigiamo dalyko. Nebegalima žiūrėti į valstybę vien per nacionalinę ideologiją, siekiančią save matyti kaip sudarytą iš teritorijos ir joje gyvenančių žmonių (nacijos). Šiandienės realijos rodo, kad nacija gali gyvuoti ir už „savo“ valstybės ribų – palaikant santykius su kilmės valstybe (pavyzdžiui, per pilietybės instituciją). „Globalios Lietuvos“ programa galėtų būti suprantama kaip pirmas žingsnis, siekiantis apjungti naciją (tautą), nebenaudojant teritorijos kaip esminio nacionalinės valstybės resurso.

LITHUANIANS IN NORWAY: BETWEEN INTEGRATION AND PRESERVATION OF IDENTITY

Darius Daukšas

Summary

Following Antanas Maceina, a famous Lithuanian philosopher from the interwar period, the article argues that the nation state sees emigration as a treat to the natural order of things. The ideal of the nation state would view the people and territory as an indivisible unity. Transnationalism, on the contrary, suggests that people in the contemporary world are welcomed to maintain their identity

in emigration (are not required to assimilate to the dominant society) and identity does not have any correlation with the territory.

Lithuanian immigrants are a relatively new group in Norway, but at the same time one of the largest (second after the Poles). The immigration-related attitudes of the residents of the host country (Norwegians) discussed in the paper, or, more precisely, the “imagined sameness” between “people of their kind” and “others” implies an ethnically-determined notion of “belonging” among Norwegians. “Others” are perceived as ethnically “different”. Such an ethnically-determined concept of Norwegian society results in integration difficulties for immigrants from Lithuania. However, being “white” is used as a resource to blend in and thus be less easily identifiable as an immigrant or at least one can imagine being higher up on the social ladder, even if from Eastern Europe. Despite their desire to be treated and perceived as equals in Norway, Lithuanian immigrants are reluctant to give up Lithuanian citizenship. Admittedly there are some exceptions and this is especially true of children who grew up in Norway. However, there are currently few such people and it is therefore too early to draw any conclusions about this matter. Lithuanian citizenship is perceived not as a practical necessity, but more as an emotional tie with Lithuania.

Publikacijos

ALDONOS LIOBYTĖS IR BRONĖS BUIVYDAITĖS KŪRYBINIAI RYŠIAI

LAIMA ARNATKEVIČIŪTĖ

Sovietmečiu, ypač jo pirmaisiais dešimtmečiais, lietuvių literatūroje buvo ryškiai juntama režimo vykdyta ideologinio indoktrinavimo ir antibažnytinės propagandos politika. Pirmieji dešimtmečiai išsiskiria tuo, kad daugumos Nepriklausomybės metais susiformavusių autorių knygos buvo nelabai priimtinos dėl jose reiškiamų pažiūrų ar vertybinių nuostatų, neįteiktinų sovietiniam skaitytojui, o naujieji dar neišlavinę plunksnos, tad susidariusį literatūrinį vakuumą buvo stengiamasi užpildyti perleidžiant tas knygas, kurias buvo įmanoma atitinkamai pakoreguoti, perrašant „netinkamas“ vietas ir kitaip paredaguojant. Panašiomis aplinkybėmis naujam gyvenimui buvo prikeltos ir Bronės Buivydaitės (1895–1984) knygos vaikams.

Paprastai tokie įvykiai – autorių paieška, knygų rengimo eiga – turi tankų podirvį. Jį turi ir Buivydaitės knygos. Kitas dalykas, kad ne viskas iš tokių podirvių mus pasiekia (arba ne viskas prieinama). Šiuo konkrečiu – Buivydaitės – atveju, knygų perleidimo istoriją geriausiai galima restauruoti pasitelkus tuometinės Valstybinės grožinės leidyklos Vaikų ir jaunimo literatūros redakcijos vedėjos Aldonos Liobytės (1915–1985) laiškus rašytojui. Tad jie ir yra pagrindinis šio straipsnio šaltinis.

1940 m. išleidusi paskutinę savo knygą – eiliuotų pasakų rinkinį *Pagiry mažą trobelė*, Buivydaitė likusį savo gyvenimą greičiausiai būtų tyliai ir kukliai nugyvenusi gimtuosiuose Anykščiuose, į kuriuos grįžo 1948 m., kai Alytuje, kur po karo mokytojavo, buvo suimtas ir į Kareliją ištremtas jos vyras. Kurį laiką slapsčiusis, vėliau ji slaugė sunkiai sirgusią motiną, apie 1960 m. ir pati ėmė akti, tad rašyti galėjo gana sunkiai. Ir jei ne Liobytė, daugelio prisimenama kaip jaunųjų talentų puoselėtoja, bet ne mažiau vertinusi ir jau laiko patikrintus rašytojus bei menininkus, galimas dalykas, Buivydaitė nė nebūtų iš naujo paėmusi plunksnos. O gal ir 1956 m. prasidėjęs politinis „atšilimas“, atvėręs galimybes pakartotinai išleisti kai kuriuos prieš karą publikuotus lietuvių rašytojų kūrinius. Liobytė tuomet buvo minėtos

leidyklos Vaikų ir jaunimo literatūros redakcijos vedėja (1949–1961), Buivydaitė – dar ne visai užmiršta penkių knygų suaugusiesiems ir šešių – vaikams autorė. Liobytę labiausiai domino apysakos vaikams *Auksinis batelis* ir *Trys bičiuliai*, nes, jos žodžiais, abi „pasižymi labai gražia lietuvių kalba, jose gyva mūsų buitį ir mūsų žmonės, jos skiepija [...] darbo pamėgimą, žmogaus meilę“¹, taip pat ji puoselėjo viltis patobulinius išleisti ir dalį kitų kūrinių: kai kurias pasakas, vieną kitą pjesę, romaną *Atversti lapai*. Šiais keitimais ji ir pasidalijo pirmajame laiške. Vėliau, susirašinėjimui įsibėgėjęs, iškilo ir nauji planai bei interesai. Visus juos galima suskirstyti į keturias grupes: 1) perleidžiamų knygų redagavimo klausimai; 2) kiti perleisti kintinti kūriniai; 3) teatro klausimai; 4) asmeniniai reikalai.

Perleidžiamų knygų redagavimo klausimai. Laiškuose Liobytė aptaria bemaž visas Buivydaitės knygas, nors didžiausią dėmesį paprastai skiria einamiesiems reikalams: redagavimo, buhalteriniams ir panašiai. Tuo tarpu Buivydaitė labai greitai pradeda dirbti su apysaka *Auksinis batelis*. Pirmuosiuose laiškuose Liobytė nurodo, ką autorė turėsianti pakoreguoti: „atsisakyti „pamaldžių“ vietų“, „pirmoji diena bažnyčioje nebūtina“, „ki taip baigti „gerojo pono“ – angelo sargo vaidmenį. Jis išsiblaškęs, madingas, turtingas dailininkas, kuris pameta pakeliui vaiką skurdiui ir badui. Kad jis grįžęs prišneka gražių žodžių ir pasiteisinimų – tas nebeturi prasmės. Skaitytojas juo nebetiki. Žinoma, jam imponuoja Geduko pasisekimas, jis gali kalbinti važiuoti Geduką į užsienį, bet... negi tų dviejų žmonių keliai neišsiskyrė? Aš jokių atveju nenoriu šituo pasakyti, kad jis privalo būti vien tik neigiamas. Juo daugiau turės jis spalvų, juo geriau“².

Nedaugžodžiaudama, neįstrigdama smulkmenose Liobytė palaiko rašytojos darbinę nuotaiką, referuoja, kokie darbai su tekstu vyksta leidykloje (ilustravimas, redagavimas), derina buhalterinius dalykus. Kai kurie laiškai – tarsi trumpos recenzijos arba pastabos paraštėje – konkrečios, lakoniškos, imperatyvios: „Įdomiai užmestas tarnaitės vaidmuo – galima būtų ir paryškinti. Labai geras epizodas siuvėjo namuose. Reiktų atmesti sapną apie Mickevičių ir pagalvoti apie kitokius vaikų nuotykius naktį. Atsisakykite loterijos – tai atsitiktinė laimė“³.

¹ Aldonos Liobytės laiškas Bronei Buivydaitei, 1956-04-17, in: *Lietuvos literatūros ir meno archyvas*, (toliau – LLMA), f. 90, ap. 1, b. 20, l. 1.

² Aldonos Liobytės laiškas Bronei Buivydaitei, 1956-09-01, in: LLMA, f. 90, ap. 1, b. 20, l. 8.

³ *Ibid.*

Sprendžiant iš laiškų, *Auksinio batelio* perrašymo ir redagavimo darbai vyko gana sklandžiai. Atidavusi tekstą leidyklai, Buivydaitė sėdo prie *Trijų bičiulių*. Gegužės mėnesį Liobytė atsiklausė, ar gali palikti tą pačią redaktore. Laiškuose ėmė mažėti oficialumo ir vis daugiau radosi pasitikėjimo ir kolegiskumo intonacijų: „Jūs jau turbūt būsite apsilankiusi Kaune ir susipažinusi su drg. Žemaitytės darbu. [...] Jeigu buvo koks painesnis klausimas, tikriausiai jį abi išsprendėte“⁴; „Miela Rašytoja, pirmiausia – *mea maxima culpa* – beskaitydama *Trijų bičiulių* paskutinę korektūrą, nutraukiau galvą geram ponui – išbraukiau jo grįžimą ir jo teikiamas malones Gedukui, nes mūsų herojus ir šiaip jau išsimušė į žmones“⁵. Nors apskritai nesklandumų visiškai išvengti nepavyko: „*Trys bičiuliai* dingo pakeliui į skaitytoją, [...] mudviem kritika smagiai įkirto išilgai sveikatos už *Auksinį batelį*“. Tačiau, diplomatiškai priduria Liobytė, – „[n]iekas [...] nekaišiojo savo dvylekio, nebuvo jokių aptarimų, niekas nesiūlė Tamstai taisyti nesutinkamai su Jūsų pasauležiūra ir sąžine. Už šitą aš gerbiu Leidyklos vadovybę, nors šitai padidino mūsų trijų atsakomybę ir riziką“⁶.

Kiti perleisti ketinti kūriniai. Jau pirmuosiuose laiškuose Liobytė konkretizavo leidyklos norą ir rašytojos galimybes neapsiriboti tik minėtų dviejų apysakų perleidimu. „Labai mus domina Tamstos „senienos““⁷, – rašoma 1956 m. spalio 31 d. Viena tų senienų buvo romanas *Atversti lapai* (1934). Apie pusmetį jis egzistavo bent jau Liobytės vizijose, spėtina, kad pradžioje šios minties neatsisakė ir Buivydaitė. Yra trys užuominos apie romaną, atskleidžiančios jo perleidimo iniciatorių, rašytojai siūlomų galimybių amplitudę ir viltį, kad autorė pasiūlymą priėmė ir dirba: „Be Jūsų suminėtų kūrinių, Vyriausiasis Redaktorius siūlo Jums padirbėti su nauja akim ir patirtim prie naujų *Atverstų lapų* ir sukurti šio romano dalį“⁸; „Beje, Vyriausiasis Redaktorius sutinka, kad „*Atversti lapai*“ būtų taisomi pagal Tamstos norą ir kad akcija vyktų tokiu laiku, koks tamstai atrodo tinka-

⁴ Aldonos Liobytės laiškas Bronei Buivydaitei, 1957-05-01, in: *LLMA*, f. 90, ap. 1, b. 20, l. 24.

⁵ Aldonos Liobytės laiškas Bronei Buivydaitei, 1957-11-16, in: *LLMA*, f. 90, ap. 1, b. 20, l. 29.

⁶ Aldonos Liobytės laiškas Bronei Buivydaitei, 1965-11-27, in: *LLMA*, f. 90, ap. 1, b. 20, l. 40.

⁷ Aldonos Liobytės laiškas Bronei Buivydaitei, 1956-10-31, in: *LLMA*, f. 90, ap. 1, b. 20, l. 9.

⁸ *Ibid.*, l. 10.

mas“⁹; „Ką Tamsta manote daryti su *Atverstais lapais*? Ar galima juos planuoti išleisti 1958? Ar bręsta apysaka su heroje mergaite? Man ši apysaka labai rūpi, nes čia jau mano redakcijos duona“¹⁰. Tačiau čia romano tema ir baigėsi.

Greitai nutrūko susirašinėjimas ir dėl kitų knygelių – pjesių vaikams *Lapė gudragalvė, Nepavyko, Šviesutė, Pabaigtuvės, Dvylika mėnesių, Stebuklingoji radasta, Mėlynasis drugelis*, kurias norėta sudėti į vieną rinkinį. Pastaroji – *Mėlynasis drugelis* – išleista 1927 m., kaip atsiminimuose rašo Bronė Gvozdienė, „su dideliu pasisekimu miestų ir miestelių scenose džiugino vaikus“¹¹. Maža to, ji buvo išversta į hebrajų kalbą ir vaidinta žydų pradžios mokykloje Panevėžyje, tačiau Liobytei, kaip matysime, tai neįmponavo. Apie pjeses juodvi tarėsi maždaug tuo metu, kai *Auksinis batelis* buvo pakeliui į skaitytoją, o *Trys bičiuliai* gulė ant rašytojos darbo stalo. Per patį kūrybinio bendradarbiavimo piką. Liobytė, nors ir blaiviai kritiška, buvo kupina gerų norų ir kartu vilties, kad Buivydaite susidoros su jai keliamais reikalavimais: „Drybsodama patale perskaičiau Jūsų smulkiuosius kūrinius ir esu pasiryžusi išleisti Tamstos pjesių rinkinėlių vaikams, nes, pirmiausia, vaikai neturi ko vaidinti, antra – jos turi daug gerų ir įdomių vietų, parašytos gražia kalba, pasižymi fantazija ir auklėjamąja mintimi“¹², o akis kasdien badė planas „su ta užkeikta pozicija „originalios pjesės““¹³. Tačiau pjesės, nors kaip žanras ir masino, Liobytės akimis buvo pernelyg silpnos ir reikalavo nemažai darbo. *Mėlynąjį drugelį* ji pavadino gana primityviu, *Lapė gudragalvė*, jos žodžiais, „scenoje gali gražiai praskambėti“, jeigu rašytojai pavyktų suteikti daugiau dinamikos veiksmui, sutrumpinti monologus ir atsakyti ilgų komentarų apie tai, kas „iš situacijos ir šiaip aišku“¹⁴. Dinamikos, daugiau humoro, išmonės, nuotykių ir kuo mažiau aprašinėjimo – tiek situacijų, tiek personažų – pageidauta ir kitoms pjesėms. O kaip iš tiesų spausdintinos įvardytos trys: „Mano prašymas štai koks: būkit gera, kiek galėdama greičiau peržiūrėkit „Lapę gudragalvę“ ir „Stebuklingąją radastą“. Tos dvi pjesytės ir „Nepavyko“ sudarytų Tamstos rinkinėlių, kurį išleis-

⁹ *Ibid.*

¹⁰ Aldonos Liobytės laiškas Bronei Buivydaitei, 1957-03-20, in: *LLMA*, f. 90, ap. 1, b. 20, l. 16.

¹¹ „Bronė Buivydaite: Bibliografijos rodyklė“, sudarė Bronė Gvozdienė, in: http://193.219.48.237:8080/dokumentai/Tiflotekstai/Rodykles/Buivydaite_B.doc, (2015-11-03).

¹² Aldonos Liobytės laiškas Bronei Buivydaitei, 1957-04-12, in: *LLMA*, f. 90, ap. 1, b. 20, l. 20.

¹³ Aldonos Liobytės laiškas Bronei Buivydaitei, 1957-03-20, l. 16.

¹⁴ Aldonos Liobytės laiškas Bronei Buivydaitei, 1957-04-12, l. 20.

tume labai greit“¹⁵. Tačiau išleisti pavyko tik *Stebuklingąją radastą*. Kaip ir abi apysakas – 1957 m.

Taigi didžioji dalis pjesių ir romanų liko už borto. Kokios viso to priežastys, sužinotume tik turėdami Buivydaitei laiškus Liobytei. Jų neturint sunkiau nustatyti ir kuriai iš moterų buvo kilusi autobiografinio romano idėja. Gal ir Buivydaitei. Apie ją pirmą kartą užsimenama 1956 m. spalio 31 d. laiške: „Beje, knyga su autobiografine medžiaga ir mergaite heroje mane labiausiai masina“¹⁶. Praėjus metams, vėl: „Savo autobiografinį romaną rašykite taip, kaip Jums širdis ir protas diktuoja, nesibaimindama dėl būsimųjų redaktorių – peckelių, jų „pagalbos“ ir „globos“. O aptarimas Rašytojų Sąjungoje, jeigu bus reikalo jį šaukti, gali labai praversti“¹⁷. Vėl kitą kartą: „Būtinai rašykite apysaką, kurią mums žadėjote“¹⁸.

Autobiografinė apysaka *Vargai vartus kilnoja* išeis tik 1982 m., atsiminimų knyga *Pro vaikystės langą* gerokai anksčiau – 1969 m. Kuri iš jų buvo laiminama Liobytės – sunku pasakyti. Tačiau abi išėjo jau be „Liobytės ženklo“ – ji, kaip žinome, iš leidyklos buvo pašalinta 1961 m. ir po to jau niekur nedirbo... Bet kad jos dėmesys ir vienokia ar kitokia globa Buivydaitei lydėjusi – sunku būtų suabejoti. Juolab kad ir paskutinis šio pluošto laiškas liudija, jog Liobytė ir toliau sekė Buivydaitei kūrybą, gal ir padėkos už tai buvo susilaukusi, nes kam tada reikėtų gintis kokių nors savo nuopelnų:

Aš jau seniai žinojau, kad išeis Jūsų eilėraščių knygutė vaikams¹⁹, tačiau jokių nuopelnų sau nepriskiriu. Gal tik tiek, kad prikalbėjau Tamstą nenuleisti rankų ir neatsisakyti perspektyvos, kuri glūdėjo jau pačiuose Jūsų eilėraščiuose. Širdyje tyliai džiaugiasi, kad mano norai išsipildė.²⁰

Teatro dalykai. Laikotarpiu, kurį apima šie laišakai, Liobytė jau buvo išleidusi savo pačios pjeses *Kupriukas muzikantas* (1955), *Meškos trobelė* (1956), *Trys negražios karalaitės* (1967). Jos buvo sulaukusios teatro pastatymų, bet Liobytei rūpėjo ir saviveiklininkai. 1956 m. *Kupriuką muzikantą* buvo pastatęs Pakruojo vidurinės mokyklos saviveiklos kolektyvas. Panašių ketinimų

¹⁵ *Ibid.*, l. 23.

¹⁶ Aldonos Liobytės laiškas Bronei Buivydaitei, 1956-10-31, l. 9.

¹⁷ Aldonos Liobytės laiškas Bronei Buivydaitei, 1957-11-16, l. 29.

¹⁸ Aldonos Liobytės laiškas Bronei Buivydaitei, 1957-08-29, in: *LLMA*, f. 90, ap. 1, b. 20, l. 26.

¹⁹ Greičiausiai kalbama apie eilėraščių rinkinį *Karklo švilpa* (Vilnius: Vaga, 1972).

²⁰ Aldonos Liobytės laiškas Bronei Buivydaitei, 1971-08-19, in: *LLMA*, f. 90, ap. 1, b. 68, l. 3.

turėjo ir Anykščiai – gal dėl pačios Buivydaitei (juk mokytojaudama Panevėžio mokytojų seminarijoje (1925–1934) ji buvo subūrusi dramų mėgėjų būrelį ir pastačiusi apie 10 sceninių veikalėlių), gal ne, bet viename laiške, matyt, atsakydama į Buivydaitei kvietimą apsilankyti Anykščiuose, Liobytė rašo: „Jeigu Anykščių vid. mokykla tikrai pastatyta „Kupriuką“²¹, aš būtinai nuvažiuočiau pasikalbėti su jaunimu. Šiuo metu niekaip negaliu pas Jus užsukti: reikalai laiko pričiuopę už skverną, darbas darba veja“²². Tiesa, informacija apie savo kūrybą ar pjesių pastatymus Liobytė tarsi ir nesidalino. Tik 1965 m. lapkričio 27 d. laiške pažėrė nesažiningumą teatro gyvenime pavyzdžių, tarp kurių kaip neteisingai nukentėjusią paminėjo ir save²³. Paskutiniojo laiško emocinis fonas irgi paženklintas rezignacija dėl sunkiai vykstančių darbų: „Iki šiol tupiu Vilniuje. Svečių netrūksta, darbas nekruta, atkišau tik dvi mažas knygutes vaikams. Bandysiu vėl sparnus kelti už marių, bet, regis, kad nieko neišeis. Sunkūs grikiai prie žemės traukia“²⁴.

Asmeniniai reikalai. Kaip matyti iš pastarosios citatos, Liobytės laišškai nebuvo vien tik dalykinio pobūdžio. Tokie yra tik patys pirmieji. Gana greitai tarp abiejų moterų ėmė megzti šiltesni santykiai, justai Liobytės atida rašytojai, susirūpinimas dėl jos sveikatos, blogėjančio regėjimo. Pranešdama, kad jau užsakytos *Auksinio batelio* iliustracijos, ji džiaugėsi „atradusi“ rašytoją „ir dvi gražias knygas mūsų vaikams“ ir draugiškai priminė: „Tik nenuvarkite per daug, nepersidirkkite. Sutarčių terminai lengvai nukeliami; dėl to visados susitarsime“²⁵. Rūpesčio nuoširdumą išduoda ir konkretūs klausimai kitame laiške: „Gal reikia kokių „zagranicnų“ vaistų – sako, žmonių turima“²⁶.

Liobytė pasirūpino ir Buivydaitei pensijos reikalais. 1957 m. ji rašo, kad skambinusi Sluckiui, jog šis jau perdavęs Buivydaitei pensijos bylą drg. Mėšliui, Litfondo direktoriui, kad greičiausiai tai reiškia, jog pensija bus pasirūpinta, o „darbo stažas skaitysis nuo pirmos knygos išleidimo“²⁷. Pirmosios knygos išleidimo faktas buvo labai svarbus ne tik finansiškai, bet ir kūrybinės veiklos pripažinimo prasme, nes sovietinės Rašytojų sąjungos

²¹ Greičiausiai turima galvoje tautosaka paremta Liobytės drama *Kupriukas muzikantas* (1955).

²² Aldonos Liobytės laiškas Bronei Buivydaitei, 1956-10-31, l. 9.

²³ Aldonos Liobytės laiškas Bronei Buivydaitei, 1965-11-27, l. 40–41.

²⁴ Aldonos Liobytės laiškas Bronei Buivydaitei, 1971-08-19, l. 3.

²⁵ Aldonos Liobytės laiškas Bronei Buivydaitei, 1956-07-06, in: *LLMA*, f. 90, ap. 1, b. 20, l. 2.

²⁶ Aldonos Liobytės laiškas Bronei Buivydaitei, 1957-08-08, in: *LLMA*, f. 90, ap. 1, b. 20, l. 26.

²⁷ Aldonos Liobytės laiškas Bronei Buivydaitei, 1957-11-16, l. 29.

nare Buivydaite ir tapo tik 1957 m., tuo tarpu pirmąją knygelę – eilėraščių rinkinį *Vasaros šnekos* – išleido 1921 m.

Neabejinga gražiems daiktams, Liobytė netruko išsiaiškinti ir apie kitas Buivydaitės aplinkos kūrėjas. Tiesa, ne rašytojas. Per Buivydaite ji užsisakė vietinės audėjos audinių („Ačiū už gražių audinių viltis. Jei nebijočiau per daug išnaudoti tamstos gerumo, prašyčiau dviejų lovatiesių ir dviejų rankšluosčių, tik būtinai su linais ir senoviškų raštų. Jei reikės – nusiūsiu rankpinių. Dėl kainos nesiderėkite – tegu tik padaro greit ir gražiai“²⁸), verpėjos siūlų ir neatsidžiaugia greitos pagelbėti, patarpininkauti draugės veklumu: „negaliu atsistebėti tamstos rūpestingumu: vos tik užsiminiau apie siūlus, jau tie siūlai, kaip burtų lazdele pamojus, kabo ore. Jeigu kiek tamsesni ar šviesesni – ne bėda“²⁹. Šios tarsi nieko svarbaus nereiškiančios citatos iš tiesų liudija ne tik pasitikėjimą viena kita, bičiulystę, bet ir bemaž adekvatų abiejų nuoširdumą. Kaip ir laiškų pradžios, tiksliau – Liobytės kreipinys: pradėjusi nuo oficialaus „Gerbiamoji“, „Gerbiamoji Rašytoja“, vėliau vis dažniau ėmė kreiptis „Mieloji Rašytoja“ arba tiesiog „Mieloji“.

Vietoj išvadų. Nykstantis tradicinių „popierinių“ laiškų žanras mums išsaugo begalę faktinės informacijos ir gal dar svarbesnės – informacijos apie emocinį nutolstančio laiko ar tiriamo proceso lauką, asmenybę, žmonių, institucijų santykius, informaciją, be kurios kartais sunku įvertinti asmens nuveiktus darbus, iš pirmo žvilgsnio tarsi neturinčius apčiuopiamo pavidalo, ištirpstančius kituose, kitų asmenų veiklose, ir dėl to ypatingai svarbius. Tai savotiški kultūros donorai, išdalinę save ir šitaip padauginę.

Abi moterys daugiausia rašė vaikams, abi domėjosi saviveikliniu teatru ir mokykla. Vėliau viena daugiau dėmesio turėjo skirti leidybiniais darbams, juos organizuoti, telkti literatūros darbuotojus, ne vieną jų ir pagloboti. Kita gyveno provincijoje, ilgą laiką beveik nefigūruodama literatūriniame kontekste, susitaikiusi su užmarštimi ir mamos bei savo pačios nesveikata. Be Liobytės iniciatyvos Buivydaitė greičiausiai taip ir būtų likusi užmarštyje, o mes vargu ar turėtume jos prisiminimų knygas *Pro vaikystės langą* (1969) ir *Vargai vartus kilnoja* (1982). Vieno žmogaus postūmis, palaikymas, patarimas, jautrumas išisaknija kitame, įprasmindamas abiejų būtį, pašaukimą kurti ir, svarbiausia, išsaugoti tikėjimą žmogiškumu bet kokiomis sąlygomis.

²⁸ *Ibid.*

²⁹ Aldonos Liobytės laiškas Bronei Buivydaitei, 1965-11-23, in: *LLMA*, f. 90, ap. 1, b. 20, l. 38.

Publikacija

ALDONOS LIOBYTĖS LAIŠKAI BRONEI BUIVYDAITEI (1956–1971)

I LAIŠKAS

Aldonos Liobytės laiškas Bronei Buivydaitei, 1956-04-17, in: *Lietuvos literatūros ir meno archyvas*, (toliau – LLMA), f. 90, ap. 1, b. 20, l. 1.

1956. IV. 17

Gerbiamoji,

Tamstos knygomis susidomėjo Leidyklos¹ vadovybė² ir visiškai pritaria mano sumanymui išleisti dar kartą mūsų vaikams. Ir „Aukšinis batelis“ ir „Trys bičiuliai“³ pasižymi labai gražia lietuvių kalba, jose gyva mūsų buitį ir mūsų žmonės, jos skiepija vaikams teigiamus, pozityvius idealus – darbo pamėgimą, žmogaus meilę, profesijos pasirinkimą ir t. t.

Jeigu Jūs sutikssite su kai kuriais pataisymais – netrukus išsiųsiu Jums perspausdintą mašinėlę rankraščių su smulkiomis pastabomis, – galėsime sudaryti sutartį, ir 1957 m. „Aukšinis batelis“, o kiek vėliau ir „Trys bičiuliai“ gims iš naujo. Jūs pati suprantate, kad teks atsisakyti „pamaldžių“ vietų⁴. Visi kiti pataisymai, tikiuosi, nereikalaus iš Tamstos jokių kompromisų su sąžine. Kaip man šiandien matos, nieko nereikės prirašyti, tik jau esamą tekstą kiek apgludinti, kad Tamstos pirmoji knyga po daugelio metų išeitų į pasaulį be priekaištų. Mes pasistengsime, kad iliustracijos būtų žymiai gražesnės negu pirmojo leidinio.

Tai tiek tuo tarpu naujienų. Iš pasakų labiausiai mums patinka pasaka apie aukso kiaušinį, nors yra joje ištiesimo ir kai kurių formos netobulumų.

¹ Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1945 m. įsteigta Kaune, 1949 m. perkelta į Vilnių, nuo 1964 m. – *Vagos* leidykla.

² Minimu laikotarpiu leidyklai vadovavo direktorius Jonas Čekys (1916–1999) ir vyriausiasis redaktorius Jurgis Tornau (1919–2005).

³ Buivydaitei apysakos *Aukšinis batelis* ir *Trys bičiuliai* pirmą kartą atskiromis knygomis išleistos 1937 m. (Kaunas: Sakalas), pakartotinai – 1957 m. (Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla).

⁴ „Pamaldžių“ vietų atsisakymas reiškė kai kurias korekcijas, mažinant arba visai išmetant religinio turinio posakius, frazes ar užuominas.

Dėl jos tuo tarpu nieko tikra negaliu parašyti. Labai džiaugiuosi, kad su Tamsta susipažinau ir kad mūsų pažinties dėka vaikai gaus dvi geras knygas.

Linkiu Jums geros sveikatos ir geros nuotaikos.

A. Liobytė

II LAIŠKAS

Aldonos Liobytės laiškas Bronei Buivydaitei, 1956-06-11, in: *LLMA*, f. 90, ap. 1, b. 20, l. 2.

1956. VI. 11

Gerbiamoji,

gražinu „Auksinio batelio“ originalą, pasakų rankraštį ir „Anykščių baladžių“⁵ knygelę. Dėl pasakų bus atskira kalba – nusiūsiu Tamstai Kubilinsko pastabas. „Auksinio batelio“ geresnį egzempliorių netyčia daviau dailininkui, tai Tamstai per mano neapsižiūrėjimą teks dirbti su prastesniu. Rašau „teks dirbti“, nors nė vieno žodžio nesu iš Tamstos gavusi ir nežinau, ar sutinkate su mumis bendradarbiauti. Sutartis išsiunčiau. Laukiu atsakymo.

Liobytė

III LAIŠKAS

Aldonos Liobytės laiškas Bronei Buivydaitei, 1956-07-06, in: *LLMA*, f. 90, ap. 1, b. 20, l. 4.

1956. VII. 6

⁶Gerbiamoji,

džiaugiuosi, kad Petriukas pradeda iš naujo gyventi. Tebūnie jis dar gyvesnis, įdomesnis, spalvingesnis ir... išdykesnis, nes į knygos pabaigą imi žmogus gailėti, kad baigėsi jo išdaigos ir nuotyčiai.

Malonėkite atsiųsti savo gimimo datą, tėvo vardą ir paso numerį. To pakaks; per ateinantį mokėjimą tuos išskaičiuotus 6% tamstai grąžins. „Auksinių batelių“ iliustruoja gabus dailininkas drg. Banys⁷. Jam duota trys mėnesiai

⁵ Bronė Buivydaitė, *Anykščių baladės*, Kaunas: Žinija, 1930.

⁶ Antrame puslapyje, apatiniame dešiniajame kampe: „Beje, už pirmąjį perrašymą mašininkams teks apmokėti, kai gausite daugiau pinigų. Antrąkart perrašys leidyklos lėšomis“.

⁷ Česlovas Banys (1936–2013).

laiko. Jeigu bus žymių siužetinių pakeitimų, prašom pranešti, kad iliustracijos nenutoltų nuo turinio. Savo ruožtu mes nusiūsimė Tamstai iliustracijų eskizus.

Daugelis rašytojų stebisi, kad Tamsta gyva ir kad esate Lietuvoje. O aš džiaugiuosi „atradusi“ Tamstą ir dvi gražias knygas mūsų vaikams. Tik nevarkite per daug, nepersidirbkite. Sutarčių terminai lengvai nukeliami; dėl to visados susitarsime.

Geriausios sėkmės!

Liobytė

IV LAIŠKAS

Aldonos Liobytės laiškas Bronei Buivydaitei, 1956-08-06, in: *LLMA*, f. 90, ap. 1, b. 20, l. 6-7.

1956. VIII. 6

Gerbiamoji Rašytoja,

Leidyklos vadovybės nuomone, kadangi Jūsų apysaka ne istorinė, nereikėtų tiksliai laikytis faktų teisybės; kūrinyje svarbiau atskleisti įdomų vaiko charakterį. Tam Jūs suradote daugelį priemonių ir atvejų; pirmoji diena bažnyčioje nebūtina.

Pagaliau, siųskite ir šį skyrių; paskaičius visą apysaką su naujais skyriais bus matyti, ko reikia ir ko galima atsisakyti. Dailininkas dirba 6–8 spalvotas įklijas; be to – kiekviename skyriuje bus štrichinė nespalvota atsklanda ir užsklanda. Galbūt pamėtys ir viduryje teksto smulkių iliustracijų.

Leidyklos buhalterijai praneškite taupomosios kasos ir knygelės numerį – kitaip jie nežinos, kur pinigų siųsti.

Kai Tamsta darbą būsite baigusi – siųskite mums. Tik, susimildama, nebūšktaukite dėl sutarties terminų. Aš jaučiu, kad dailininkas nesuskubs, nes iki šiol jis vis dar turėjo pašalinių darbų. Jeigu bus reikalo, aš nuvažiuosiu į Anykščius ir suderinsiu su Tamsta galutines Leidyklos pastabas. Šiaip ar taip, dar kartą tvirtinu, be Tamstos žinios nebus nieko taisyta. Ryt išvažiuoju porai savaitę į Palangą. Linkiu Jums geros sveikatos ir jėgų sukurti dar gražesnę „Auksinį batelį“.

Liobytė

V LAIŠKAS

Aldonos Liobytės laiškas Bronei Buivydaitei, 1956-09-01, in: *LLMA*, f. 90, ap. 1, b. 20, l. 8.

1956. IX. 1

Gerbiamoji,

džiaugiuosi, kad netrukus sulauksime jau išbaigtą ir nugludintą „Aukšinių batelių“. Prašau siųsti rankraštį Leidyklon J. Olšauskienės vardu, nes rugsėjo mėnesį ji mane pavadaus. Aš, mat, išvykstu į tolimą kelionę – laivu aplink Europą. Dabar skubu Jums išsiųsti „Tris bičiulius“, kolei Jūs neatvėsoje nuo darbo įkarščio. Pastabas surašysiu apgraibomis, nes labai skubu.

Jūs ir pati matysit, ko knygai trūksta ir ko per daug. Auga vaikas, bręsta menininkas. Norėtusi daugiau tokių situacijų, kurios leistų atskleisti vaiko sielą, daugiau vidinio jo poelgių motyvavimo.

Reikėtų gal kitaip baigti „gerojo pono“ – angelo sargo vaidmenį. Jis išsiblaškęs, madingas, turtingas dailininkas, kuris pameta pakeliui vaiką skurdui ir badui. Kad jis grįžęs prišneka gražių žodžių ir pasiteisinimų – tas nebeturi prasmės. Skaitytojas juo nebetiki. Žinoma, jam imponuoja Geduko pasisekimas, jis gali kalbinti važiuoti Geduką į užsienį, bet... negi tų dviejų žmonių keliai neišsiskyrė? Aš jokių atveju nenoriu šituo pasakyti, kad jis privalo būti vien tik neigiamas. Juo daugiau turės jis spalvų, juo geriau.

Įdomiai užmestas tarnaitės vaidmuo – galima būtų ir paryškinti.

Labai geras epizodas siuvėjo namuose. Reiktų atmesti sapną apie Micevičių ir pagalvoti apie kitokius vaikų nuotykius naktį. Atsisakykite loterijos – tai atsitiktinė laimė.

Visa kita – kai grįšiu.

Su pagarba,

Liobytė.

VI LAIŠKAS

Aldonos Liobytės laiškas Bronei Buivydaitei, 1956-10-31, in: *LLMA*, f. 90, ap. 1, b. 20, l. 9–10.

1956. X. 31

Gerbiamoji Rašytoja,

Tamstai neseniai pervesta į taupomąją kasą 2000 rb., vadinasi, 60% už bal. pagal sutartį. Jeigu teksto pasirodys daugiau – suprantama, bus sumokėta aliai eilutę.

Tamstai skirtas honoraras – 2000 rb. už autorinį lanką, tai nėra honoraras už seną veikalą – šitiek paprastai mokama už kūrinius vaikams. Didelis

honoraras mokamas už prozą iki 1 lanko apimties (jei leidžiama atskirai knyguje) ir už poeziją iki 100 eilučių ikimokyklinio amžiaus vaikams. 3000 rb. už a. l. mokama klasikams ir laureatams. Tamstos rankraštis buvo aprobuotas iš anksto be pataisų tik todėl, kad buvo norima sudaryti tamstai palankesnes sąlygas dirbti. Suprantama, kad sudarydami sutartį ir ją aprobuodami, mes visi turėjome galvoje ir būsimašias pataisas.

Už perrašymą mašinėle leidykla jokių atveju nemoka autoriams. Pagal nuostatus, mes privalome gauti du egzempliorius rankraščio. Kadangi aš iš Tamstos esu gavusi knygas, maniau, kad paskubinsiu visą reikalą, jei savo galva duosiu perrašyti mašininkėms. Tamsta rankraštį taisei ir davei pati perrašyti – čia jau Jūsų dalykas – autoriams kartais tenka ir po penkis kartus perrašyti; tas priklauso nuo autoriaus darbo stiliaus ir jo reiklumo. Leidyklai teks vis vien dar kartą perrašyti, nes atsiras šiokių tokių redakcijos brūkštelėjimų, be to, tekstas lape suplaktas, be interlinijų, jame 41 eilutė, o spaustuvė priima rinkti iki 30 eilučių lape. Tokiu būdu tamsta arba aš liekame skolingos mašininkėms.

Labai mus domina Tamstos „senienos“. Be Jūsų suminėtų kūrinių, Vyriausiasis Redaktorius siūlo Jums padirbėti su nauja akim ir patirtim prie naujų „Atverstų lapų“⁸ ir sukurti šio romano dalį. Žinoma, tam reikia laiko ir lėšų, todėl pirmiausia lauksime „senienų“.

Dailininkas Banyš tikrai yra „Be šeimos“⁹ viršelio autorius ir Jūsų knygos iliustratorius. Jis labai gabus, tik penketą metų paatostogavęs. Dabar atostogos atsiliepia į rankos įgudimą, sveikatą ir nuotaiką.

Beje, knyga su autobiografinė medžiaga ir mergaitė heroje mane labiausiai masina.

Jeigu Anykščių vid. mokykla tikrai pastatyta „Kupriuką“¹⁰, aš būtinai nuvažiuočiau pasikalbėti su jaunimu. Šiuo metu niekaip negaliu pas Jus užsukti: reikalai laiko pričiuopę už skverną, darbas darba veja. Akys mano labai pavargę Leidykloje – nebežinau, ar ilgai čia ištversiu, nors dirbti dabar daug geriau negu seniau.

Likite sveika!

Liobytė

⁸ *Atversti lapai* – Buivydatės romanas, paantrašte „Iš mokytojų ir mokinių gyvenimo“ (Panevėžys, 1934), laikomas pirmuoju lietuvių prozos kūriniu mokykline tematika.

⁹ Hector Malo, *Be šeimos: Apysaka*, iš rusų kalbos vertė Aldona Liobytė, Vilnius: Valskybinė grožinės literatūros leidykla, 1956.

¹⁰ Greičiausiai turima galvoje tautosaka paremta Liobytės pjesė-pasaka *Kupriukas muzikantas* (Vilnius: [s.n.], 1955).

VII LAIŠKAS

Aldonos Liobytės laiškas Bronei Buivydaitei, 1957-01-25, in: *LLMA*, f. 90, ap. 1, b. 20, l. 12.

1957. I. 25

Gerbiamoji,

tik dabar grįžau iš Kauno, ten mačiau drg. Banio darbus. Kiekvienam skyriui jis padarė atsklandą dviem spalvomis: juoda ir geltona. Atsklandos nevisiškai išbaigtos. Didžiųjų iliustracijų jis dar nepataisė. Labai sunku jam nutaikyti „panašumą“, nes piešia iš atminties, neturėdamas gyvo modelio. Pirmą iliustraciją perpieš iš naujo – padarys mažesnius berniukus ir ne tokius raudonuosius girtuoklius. Kitur irgi stengsis pataisyti pagal Jūsų ir Leidyklos pastabas. Atsklandos gražios. Knyga turi išeiti įdomi visais atžvilgiais.

Paprašysiu, kad korektūrą Jums nusiųstų, juo labiau kad korektūra laukia dailininko.

Džiaugiuosi, kad „Trys bičiuliai“ kruta. Kaip matote, kiekvienai knygai reikia laiko – ir autorius, ir dailininkas visados jo pristinga.

„Auksinius kiaušinius“ mes leidžiame proza, pasakų rinkinyje. Dėl Jūsų eiliuotos pasakos poetai pasisakė neigiamai (skaitė Kubilinskas ir mūsų poezijos redaktorius), todėl Tamstai ir nebeužsiminiau.

Įdomu, ar „Kupriukas“ greit išvys Anykščių sceną? Gal aš galėčiau kuonors iš tolo patarti?

Beje, atžymėjau dar vieną „Auksinių batelių“ lanką, kuris atsirado po pataisų.

Linkiu Tamstai geros nuotaikos ir spartaus darbo.

Liobytė

VIII LAIŠKAS

Aldonos Liobytės laiškas Bronei Buivydaitei, 1957-03-11, in: *LLMA*, f. 90, ap. 1, b. 20, l. 14.

1957. III. 11¹¹

Gerbiamoji,

buvau išvažiavusi į Maskvą su „Paskenduole“¹², grįžusi radau „Tris bičiulius“ ir tuojau pat perskaičiau. Tamstos pataisymai man patiko, todėl jau

¹¹ Antrame puslapyje, dešiniajame krašte įrašas: „P. S. Atsklandos nupieštas kiekvienam „Auksinio batelio“ skyriui“.

¹² Su Kazimiera Kymantaite Liobytė 1956 m. buvo inscenizavusi Antano Vienuolio „Paskenduolę“.

aną savaitę padariau buhalterijos atžymėjimą honorarui gauti. Manau, kad į antrą šio mėnesio pusę bus pinigų. Dėl dailininkės Demkutės¹³ štai ką galiu pasakyti: darbą ji pradės tik dabar, gavusi pataisytą tekstą. Jos darbas užtruks mažiausia pora mėnesių, nes ji yra dar pasiėmusi „Meisterį ir sūnus“¹⁴ iliustruoti. Dailininkas Banys tik dabar baigė atsklandas; kadangi spaustuvė didžiai triukšmavo dėl iliustracinės medžiagos, iliustracijas spaudai atidavėme Tamstai nenusiuntę. Didžiausias pataisė, kiek sugebėjo – pagaliau, iš dailininko ir negalima reikalauti visiško tikslumo ir atitikimo – kartais viena meninė detalė ryškiau prabyla į žiūrovą negu smulkus ir tikslus teksto situacijų kartojimas. Atsklandos gražios, dviejų spalvų, pagrindiniam herojui surastos įdomios situacijos. Dabar jau, po kokių dviejų mėnesių, „Auksinis batelis“ turėtų pasirodyti. Jeigu Tamstai patiko mūsų redaktorės drg. Žemaitytės darbas, „Trys bičiuliai“ bus taip pat paskirti jai redaguoti.

Viso labo!

Liobytė

IX LAIŠKAS

Aldonos Liobytės laiškas Bronei Buivydaitei, 1957-03-20, in: *LLMA*, f. 90, ap. 1, b. 20, l. 16.

1957. III. 20¹⁵

Gerbiamoji,

už „Tris bičiulius“ vakar Jums išsiuntė 2300 rb. Labai atsiprašau, kad neįvykdžiau Jūsų prašymo ir neperdaviau taupomosios kasos numerio – nesitikėjau, kad taip greit išsiųs. O anas tūkstantėlis tai dar už „Auksinį batelį“ – mat po Jūsų pataisų vienu lanku tekstas padidėjo, tai aš tą lanką buhalterijoj papildomai atžymėjau. Už „Tris bičiulius“ moka Jums ši kartą tik dalį honoraro, nes nebuvo pakankamai pinigų. Jūsų eiles perdaviau „Geniui“. Žada du eilėraščius spausdinti, jeigu Jūs, žinoma, leisit. Jūsų forma kiek sausoka – matyt, kad tamsta ilgokai rankos nemiklinote su vaikų poezija. Smagiausias iš jų – apie dūdą. Jeigu turėtumėte daugiau linksmų eilėraščių – prašom siųsti, jie mums pravers.

¹³ Birutė Demkutė (g. 1924).

¹⁴ Petras Cvirka, *Meisteris ir sūnus*, Kaunas: Sakalas, 1936. Pakartotinai sovietmečiu pirmą kartą išleistas 1959 m.

¹⁵ Viršutiniame kairiajame kampe įrašas: „Drg. Žemaitytė dirba Kaune, Daukanto 7, mūsų Leidyklos skyriuje“.

Prie poezijų niekaip neprisėdu. Kasdien man planas akis bado su ta užkeikta pozicija „originalios pjesės“, o aš plūkiuosi su vertimais, proza, recenzijomis, aptarimais, laiškais. Kai jau nustversiu valandėlę, ateis eilė ir pjesėms.

Ką Tamsta manote daryti su „Atverstais lapais“? Ar galima juos planuoti išleisti 1958? Ar bręsta apysaka su heroje mergaite? Man ši apysaka labai rūpi, nes čia jau mano redakcijos duona.

Linkiu Tamstai geros sveikatos ir darbingos nuotaikos.

Liobytė

X LAIŠKAS

Aldonos Liobytės laiškas Bronei Buivydaitei, 1957-04-09, in: *LLMA*, f. 90, ap. 1, b. 20, l. 18.

1957. IV. 9¹⁶

Gerbiamoji,

dvi savaites vos ne vos vilkau kojas, kol pagaliau atsiguliau su sopančia širdim. Kadangi šiuo metu niekas manęs nesaugo, atsisėdau Jums parašyti. Beje, liga leis man ir Jūsų pjesėmis susidomėti. Domėjimosi man netrūko ir pirma, tik tas laikas vis praslysdavo nesučiuptas. Na, o dabar – štai ko Jus noriu parašyti: parašykite savo autobiografiją, kurią Jūs atsisakėte parašyti. Aš Jus visai suprantu: pokario metai buvo Jums, kaip ir daugeliui kitų žmonių, labai sunkūs. Atvirai apie šitai rašyti neįprasta ir neverta, slėpti ir meluoti atrodo menka. Bet juk galima parašyti santūrią teisybę apie savo kūrybinį kelią, ypač jeigu šito prašo žmonės, kurie parodė jums prielankumo ir kurtuazijos.

Jūsų būsimosios knygos buvo faktiškai paliktos trijų moterų rankose: Tamstos, kaip autorės, mano ir drg. Žemaitytės. Niekas į jas nekaišiojo savo dvylekio, nebuvo jokių aptarimų, niekas nesiūlė Tamstai taisyti nesutinkamai su Jūsų pasaulėžiūra ir sąžine. Už šitą aš gerbiu Leidyklos vadovybę, nors šitai padidino mūsų trijų atsakomybę ir riziką. Ak, žinoma, Tamstos kūryboje nėra jokių „rizikingų“ momentų, bet juk visados atsiranda kritikų, kurie, pasak Tamstos, ledo kalną vadina kapitalizmu.

Aš turbūt ne taip, ne tokiais žodžiais į Tamstą kreipiuosi, kaip reikėtų, bet štai išviliojau iš Tamstos dvi knygas, ir netrukus visa Lietuva žinos, kad Buivydaitė dar gyva. Kam gi Tamstai šitą faktą slėpti?

¹⁶ Viršutiniame kairiajame kampe: „Mano namų adresas Mickevičiaus 20, b. 2“.

Juo labiau, kad tokiam pasisakymui pakanka keleto puslapių. Atleiskite, kad kišuosi ne į savo reikalus.

Liobytė

XI LAIŠKAS

Aldonos Liobytės laiškas Bronei Buivydaitei, 1957-04-12, in: *LLMA*, f. 90, ap. 1, b. 20, l. 20–23.

1957. IV. 12¹⁷

Gerbiamoji Rašytoja,

drybsodama patale perskaičiau Jūsų smulkiuosius kūrinčius ir esu pasiryžusi išleisti Tamstos pjesių rinkinėlį vaikams, nes, pirmiausia, vaikai neturi ko vaidinti, antra – jos turi daug gerų ir įdomių vietų, parašytos gražia kalba, pasižymi fantazija ir auklėjamąja mintimi.

Pradėkime iš eilės. „Lapė gudragalvė“¹⁸ scenoje gali gražiai praskambėti, vaikams patiks kostiumai, šokiai, greitas įvykių dėstymas, yra vietų kurias galima padaryti įdomesnes – Aldutės dialogas su lape (vaikai, lygiai kaip ir suaugusieji, nemoka monologų sakyti), lapės pastangos gelbėti, daktaro išmonės, pabaiga. Reikia vengti aiškinamojo teksto – aiškinti tą, kas iš situacijos ir šiaip matyti. Žodžiu, norisi veiksmingo dialogo, charakterizuojančio patį veikėją ir stumiančio akciją pirmyn. Atleiskit, kad pasišvaisčiau pieštuku po tekstą. To pasišvaistymo pėdsakus bus lengva nutrinti. Pavadinimas man irgi kitoks vaidenas, gal „Žiemos pasaka“ arba „Ką matė snieguolės“ – nes juk viskas vyksta žiemos fone.

„Stebuklingoji radasta“¹⁹ labai įdomi, sceniška, tik man prašyte prašosi kitokia pabaiga. Jau anoj pjesėj atvyko karalaitis ir už viską Aldutę apdovanojo. O čia juk Lapeliui 10 metų – ką jis veiks su karalaitė? Įsivaizduokim valandėlę, kad karalaitė drimba ir negraži (juk galėjo būti ir tokių karalaitčių), kad ji žūt būt nori gauti vyrą ir vejojasi Lapelį, kuris bijo ir anaipptol netrokšta. Situacija ryškiai komedijinė. Arba vėl – stebuklingoji radasta pa-

¹⁷ Viršutiniame kairiajame kampe: „Atsiprašau už vaikišką kleksą!“ Viršuje, dešiniajame kampe: „Pasilieku: „Dvylika brolių“, „Išdidų baravyką“, „Nepavyko“ ir „Mamos dovaną““.

¹⁸ Bronė Buivydaite, *Lapė gudragalvė: 2-jų veiksmų pasaka vaikų teatrui*, Panevėžys: [s.n.], 1935.

¹⁹ Bronė Buivydaite, *Stebuklingoji radasta: 3 v. pasaka vaikų teatrui*, Panevėžys: [s.n.], 1934.

rodo vagis, apgavikus ir nusikaltėlius – kokia įdomi būtų situacija, jeigu ir karalius, ir visi jo dvariškiai pasirodytų tokie besą! Juk Storulį ir Sudžiūvėlį Tamsta pati pieši satyrinėmis spalvomis. Griebia karalius iš Lapelio radastą – radasta užgęsta, prisiliečia dvariškiai – užgęsta. Visuotiniam sumišimui Lapelis galėtų su savo radasta pasprukti, nes karaliaus ir karalaitės bei jo dvariškių pyktis į pabaigą turėtų prieš Lapelį nukrypti. Čia, man regis, būtų panašumo į Anderseno „Naujus karaliaus rūbus“ – humoro ir situacijos netikėtumo atžvilgiu. Tokiu atveju, žinoma, vargu ar verta žiūrovui pasakyti, jog žiedą pavogė Sudžiūvėlis – jam ir dėl kitų vagysčių sąžinė nerami. Nežinau, ar Tamstai patiks toks mano pasiūlymas, bet man jau iš anksto linkma, jei pjesė šitaip baigtųsi. O užmazgioti visus mazgus – atvesti pamotę ir jos dukterį nebūtina.

„Nepavyko“ – linksmas ir vaikams reikalingas, lengvai paskaitomas vaidinimėlis. Gaila tik, kad Povilas pats apie save viską pasisako: ir koks jis, ir kaip mokytoją apgaus. Tada nebelieka žiūrovui staigmenos. Vietomis šlubuoja eilėdara, ritmas, rimas. Nežinau, ar verta Tamstai siųsti. Gal čia vietoj „sudorosiu“ ir Tamstai jau su pataisomis nusiųsim.

Daugiausia priekaištų turiu dėl „Šviesutės“. 45 veikėjai ir minia – koks mokytojas, statydamas šią pjesę, susidoros su šitokia gausybe? Į kokią sceną tokia gausybė sutilps? Pats siužetas taip pat šlubuoja. Šviesutė eina kažin kokios nežinomos liaudies vaduoti ir pakeliui patiria daug nuotykių. Jokioj pasakoj niekas liaudies nevaduoja – tai nekonkretu, nelogiška, nors ir simboline forma perteikiama. Pasakoje vaduoja ar užburta karalaitė ar suakmenėjusius brolius – yra konkretus tikslas ir konkrečios priemonės, susietos geležine logika ir priežastingumu. Kam reikia Šviesutei liaudį vaduoti, nežinomą, nepažįstamą, nekonkrečią, jeigu čia pat, jos pašonėj, ta liaudis tyčiojasi iš jos ir iš savo draugės gena?

Kodėl Mokslutis, išminties vyras, šitaip vadinasi, jeigu čia aplamai to mokslo nereikia? Jis neįdomus ir neišradingas plėšikų scenoje. Juk jis galėtų būti pats persirengęs Gyvatūnu ar koku burtininku, apgauti plėšikus ir išvaduoti Šviesutį. Šiaip nesuprantama, kodėl juo plėšikai iš karto patiki. Nykštukai galėtų atsirasti sunkioje situacijoje – ir burtų lazdele duoti šiaip sau – pasakoje nieko nevyksta be priežasties. Kai paskutiniame veiksmo nuo simbolių pasakos priemonių prieinama prie realistinių politinių šūkių „vargo ar vergo pančiai krinta“, „grįžo laisvė“, „mirtis žudikui“, „šviesa nemėgsta smurto“ – griūva pasakiškas rūmas ir išlenda plikos teisybės, kurias autorė puikiausiai sugeba perduoti metaforiškai, su fantazija, su humoro jausmu. Sargybiniai išveda areštuotą karalių. Žiūrovui visada gaila

tų, kuriuos išveda areštuotus. Ar ne geriau nugalėti piktąjį karalių ne fiziškai, o daina? Jeigu Šviesutė atstovauja poeziją, grožį, dainą – tegu šios mūzos nugali smurtą, priespaudą, bukumą. Ir, žinoma, pagilintomis pasakos priemonėmis, o ne lozungais ir svarstymais.

Ši pasaka labai nelygi paskirties atžvilgiu – vienur jos tekstas taikomas suaugusiems, kitur – visai vaikiškas.

Šią pjesę pavadinčiau „Kelionė į nedainuojančią šalį“ ir rašyčiau iš naujo.

„Pabaigtuvės“ – nebe šio tipo pjesė. Jeigu Tamsta mane įgaliosi, aš pranešiu Liaudies ansamblui, kad pjesės pagrindas jau yra. Tik, žinoma, teks perkelti į kolūkio gyvenimą ir žymiai daugiau parinkti pabaigtuvėms dainų, sukurti situacijų, tinkamų šokiui ir vaidinimui. Mat, jie moka šokti ir dainuoti, tik nemoka vaidinti.

Iš „Dvylikos mėnesių“ ne visi mėnesiai lygiai pavykę – man regis, šviežias ir išradingas sausis, balandis, gruodis; kitų tik atskiri posmai skamba naujai. „Mamos dovaną“ perduosiu „Geniui“, gerąsias eiles iš „Dvylikos brolių“ – taip pat.

Mano prašymas štai koks: būkit gera, kiek galėdama greičiau peržiūrėkit „Lapę gudragalvę“ ir „Stebuklingąją radastą“. Tos dvi pjesytės ir „Nepavyko“ sudarytų Tamstos rinkinėlį, kurį išleistume labai greit. Su „Šviesute“ reikia ilgiau padirbėti, jeigu, žinoma, Tamsta sutinkate su mano pastabomis. „Mėlynasis drugelis“ tarp kitų Tamstos kūrinų gana primityviai šandien atrodo, nors neabejoju, kad jis buvo susilaukęs gražaus pasisėkimo.

Nepykite, jei ką nors pernelyg stačiai ir kategoriškai drožiu į akis – toks jau mano būdas; be to – man tenka labai daug skaityti pasakų rankraščių ir man nebelineka laiko ir kantrybės mandagumams.

Tamstai labai mielai norėčiau pasitarnaut ir padėti.

Jus gerbianti

A. Liobytė

Beje, Vyriausias Redaktorius sutinka, kad „Atversti lapai“ būtų taisomi pagal Tamstos norą ir kad akcija vyktų tokiu laiku, koks tamstai atrodo tinkamas.

XII LAIŠKAS

Aldonos Liobytės laiškas Bronei Buivydaitei, 1957-05-01, in: *LLMA*, f. 90, ap. 1, b. 20, l. 24.

1957. V. 1

Gerbiamoji Rašytoja,

Jūs jau turbūt būsite apsilankiusi Kaune ir susipažinusi su drg. Žemaitytės darbu; kiek man teko matyti, „Trys bičiuliai“ nelabai primarginti. Jeigu buvo koks painesnis klausimas, tikriausiai jį abi išsprendėte.

Dabar vėl kvaršinsiu Jums galvą dėl tos biografijos ir nuotraukos, šių dalykų iš Tamstos leidykla tebelaukia. Jeigu savo pasisakyme apie kūrybinį kelią Tamsta nedėsite gimimo datos, vietos ir išleistų kūrinių sąrašo, drg. Tornau prašo pateikti šiuos duomenis ant atskiros kortelės; dar ant vieno atskiros lapelio prašo Jūsų autografo, nes po nuotrauka bus dedamas autentiškas kiekvieno rašytojo parašas.

Labai man rūpi Tamstos darbas su pjesėmis. Mat, po švenčių grįžtu į savo darbelį ir pulsiu prie pjesių. Leisime atskiromis knygutėmis Tamstos, drg. Čiurlionytės-Zubovienės, žodžiu – net kelių moterų. Rašau kelių, nes ir pati sulipdžiau vyresniems mokiniams vaidinimą, tik dar nežinau, ar patiks leidyklos valdžiai ir draugams redaktoriams. Man ir pačiai atrodo, kad plūduriuota paviršeliais ir nė pusiau burna teisybės vaikams nepasakyta, nors tų skaudžių teisybių aplinkui knibždėte knibžda... Daug smagiau, žinoma, pasakas rašyti.

Anykščiuose jau turbūt gražu, ir šilas jau nubudęs pavasario gyvenimui.

Linkiu Tamstai geros sveikatos, laukiu pjesių.

Liobytė

XIII LAIŠKAS

Aldonos Liobytės laiškas Bronei Buivydaitei, 1957-08-08, in: *LLMA*, f. 90, ap. 1, b. 20, l. 26.

1957. VIII. 8

Gerbiamoji Rašytoja,

grįžusi po visų kelionių ir atostogų radau Tamstos laiškus, kuriuose išreiškėte nepasitenkinimą „Stebuklingosios radastos“ piešinėliais. Tikrai jie nėra nei tiek pavykę, nei tiek tikslūs, kad visai atitiktų tekstus ir autorės

sumanymus. Bet jokiū būdu nereikia manyti, kad tie piešinukai bus įstatymas būsimesiems statytojams – jie pasigamins kostiumus, kaip kas išmano, na, ir pagal savo išgales. Užsakydami piešinius tarėmės, kad knygelė bus įvairesnė, margesnė, na, ir vieną kitą mintį sukels artistams. Kadangi iliustracijos eina be aprašymų, jos gali būti ir netraktuojamos kaip kostiumų eskizai; juo labiau sunku tikėti, kad jų pasigaus visos scenos.

Išimti piešinius, kai klišės pagamintos, visai nebeįmanoma – pirmiausia, įdėta lėšų, antra, knygutę tektų perlaužyti, tad vėl papildomos išlaidos ir gaištas. Knygutė pasirašyta spaudai ir, dievaži, skaitytojai bei vaidintojai nebus tiek jautrūs, kiek autorė; tas ir suprantama – Jūsų viskas pergaltvota, suvokta, išbaigta, o mes, pašaliečiai, vaduojamės pirmu įspūdžiu.

Neramu dėl Tamstos sveikatos. Gal reikia kokių „zagraniečių“ vaistų – sako, žmonių turima. Be to, Palanga, man regis, gerai veikia pairusius nervus.

„Trys bičiuliai“ dingę kartu su dailininke. Nebetekusi kantrybės, žadu atiduoti šią knygą į gamybą be iliustracijų, tik su spalvotu viršeliu. Nežinau, kokia Tamstos nuomonė.

Geros sveikatos ir kūrybinės nuotaikos linki Jums Liobytė.

XIV LAIŠKAS

Aldonos Liobytės laiškas Bronei Buivydaitei, 1957-08-29, in: *LLMA*, f. 90, ap. 1, b. 20, l. 28.

1957. VIII. 29

Gerbiamoji Rašytoja,

pagaliau galiu pasveikinti su „Auksiniu bateliu“. Mano manymu, knyga graži visais atžvilgiais. Šiandien pasirodė signalinis egzempliorius, netrukus galėsiu nusiųsti Tamstai autorinius egzempliorius.

Draugė Demkutė po poros dienų įteiks mums viršelį ir titulinį „Trijų bičiulių“, o po poros savaitių – visas iliustracijas. Kad ir pykau ant jos, bet ilgai pykti negaliu, nes ji gabi ir įdomi dailininkė. Visą pavasarį ir vasarą ji raižė medyje Cvirkos „Meisterio ir sūnų“ iliustracijas. Užgriovėm ją dviem dideliais darbais iškart – sunku jai buvo susidoroti.

Laidotuvėse buvau, tamstą mačiau. Man atrodo, kad nuotaika pasišnekėjimui nebuvo tinkama, todėl ir neprakalbinau. Su velioniu šnekėjausi keliskart Palangoje.

Siunčiu Tamstai medžiagą, kurią buvau įteikusi „Geniui“. Rodos, kad vieną dalyką išspausdins – gal tas eilutes apie birbynėlę, nes jų čia nematau.

Jei turite gatavų pjesių – prašom siųsti. Gal dar kaip nors iškovosim joms eigą ir vietą šių metų plane, nes šiaip mūsų rūpesčiai jau nukelti į 1959 metus. Būtinai rašykite apysaką, kurią mums žadėjote.

Viso labo, likite sveika.

A. Liobytė

XV LAIŠKAS

Aldonos Liobytės laiškas Bronei Buivydaitei, 1957-11-16, in: *LLMA*, f. 90, ap. 1, b. 20, l. 29.

1957. XI. 16

²⁰Miela Rašytoja,

pirmiausia – *mea maxima culpa* – beskaitydama „Trijų bičiulių“ paskutinę korektūrą, nutraukiau galvą gerajam ponui – išbraukiau jo grįžimą ir jo teikiamas malones Gedukui, nes mūsų herojus ir šiaip jau išsimušė į žmones. Maniau – geriau paaukoti vieną gerą poną, negu tris geras moteris. Prisiminkit – apie dailininko liniją esu Jums anksčiau rašiusi. Dabar įsitikinau, kad teisybės būta mano pusėje. Tik nebūkštaukit, susimildama, ir nedarykit toli einančių išvadų: nieko pikta neįvyko. Savo autobiografinį romaną rašykite taip, kaip Jums širdis ir protas diktuoja, nesibaimindama dėl būsimųjų redaktorių – peckelių, jų „pagalbos“ ir „globos“. O aptarimas Rašytojų Sąjungoje, jeigu bus reikalo jį šaukti, gali labai praversti.

Skambinau drg. Sluckiui. Jis perdavęs Tamstos pensijos bylą drg. Mėšliui, Litfondo direktoriui, kuris Tamstai smulkiau aprašysiąs naujus rašytojų pensijos gavimo nuostatus. Aš tik tiek suprantu, kad Tamstos pensija bus pasirūpinta, ir kad darbo stažas skaitysis nuo pirmos knygos išleidimo.

Ačiū už gražių audinių viltis. Jei nebijočiau per daug išnaudoti Tamstos gerumo, prašyčiau dviejų lovatiesių ir dviejų rankšluosčių, tik būtinai su liniais ir senoviškų raštų. Jei reikės – nusiūsiu rankpinigių. Dėl kainos nesiderėkite – tegu tik padaro greit ir gražiai.

Atleiskite, kad užkraunu Jums naujus rūpesčius.

A. L.

²⁰ Viršutiniame kairiajame kampe „„Triušiukus““ gavau. Tokių rankraščių gaunu labai daug. Tikriausiai nieko neišeis“.

XVI LAIŠKAS

Aldonos Liobytės laiškas Bronėi Buivydaitei, 1957-12-26, in: *LLMA*, f. 90, ap. 1, b. 20, l. 31.

1957. XII. 26²¹

Miela Rašytoja,

sveikinu Tamstą su Naujais metais, linkiu geros sveikatos, kūrybingos nuotaikos, gražių darbo rezultatų. Dėkoju Tamstai už paskutiniąją Jūsų knygą, kurios tuo tarpu negalima knygynuose įsigyti. Manau, kad su naująja Tamstos apysaka reikalai sklandžiau klostysis – duosime recenzuoti, aptarsime Rašytojų Sąjungoje, pasikviesime autore, nes daug geriau pasiklausti pastabų iš anksto, negu jas išgirsti knygai išėjus. Tik nenuleiskite rankų ir nemanykite, kad dangus griūva: iš kritikos reikia pasimokyti, o darbo mesti nevalia, juo labiau kad Tamstai dar pakanka žvalumo, sveikatos ir energijos šį tą gero pasakyti mūsų jaunajai kartai.

„Jūratė ir Kastytis“ dar studijuoja drg. Karosas²² ir prašo lukterėti jo paskutinio žodžio. Jį baido tas, kad Klova yra parašęs ta pačia tema simfoninę poemą²³, Juzeliūnas žada rašyti baletą²⁴, o Gruodis irgi kažką panašų yra parašęs²⁵, nors man neteko matyti. Šiaip ar taip – tenka laukti.

Dėkoju Tamstai už rūpinimąsi mano būsimaisiais audiniais. Jeigu ten kas išdegs, norėčiau nevienodų rankšluosčių, o jei bus vienodi – taip pat bus gerai.

Man tik nesmagu, kad aš Tamstai kvaršinu galvą tokiais niekais, todėl pirmai progai pasitaikius prašom pranešti man tų gabių audėjų adresą, o aš įpareigosiu kokią pažįstamą anykštietę, kad ji iš tamstos nors šito pobūdžio bėdas perimtų.

Likite sveika, nesirūpinkite, viskas bus gerai.

A. L.

Ar daug apysakos jau esate parašiusi?

²¹ Viršutiniame kairiajame kampe: „Gruodžio mėn. Jums buvo išsiųsta (apytikriai) 2600 honoraro“.

²² Nėra aišku, kuris Karosas galėjo studijuoti minimą poemą – sovietinis partinis veikėjas, žurnalistas, redaktorius Jonas Karosas (1912–1975), tuometinis VU Žurnalistikos katedros vedėjas ir žurnalo *Komunistas* redaktorius, ar anykštietis kompozitorius Juozas Karosas (1890–1981).

²³ Kalbama apie kompozitorių Vytautą Klovą (1926–2009), kurio simfoninė poema *Jūratė ir Kastytis* parašyta 1954 m.

²⁴ Iš panašios tematikos kompozitoriaus Juliaus Juzeliūno (1916–2001) kūrinijų žinomas baletas *Ant marių kranto*, tačiau jis parašytas 1953 m.

²⁵ Juozo Gruodžio (1884–1948) baletas *Jūratė ir Kastytis*, pirmą kartą pastatytas 1933 m.

XVII LAIŠKAS

Aldonos Liobytės laiškas Bronei Buivydaitei, 1957-12-27, in: *LLMA*, f. 90, ap. 1, b. 20, l. 33.

1957. XII. 27

Gerbiamoji,

sveikinu Jus su Naujais metais, linkiu sveikatos, ištvermės ir gražių darbo rezultatų. Siunčiu didžiąsias „Aukšinio batelio“ iliustracijas. Jos dar bus vis tiek taisomos, veideliai švelninami. Mažųjų iliustracijų bus daug, juodo štricho technika. Prašau skubiai grąžinti su pastabomis ir pageidavimais, nes rankraštis jau renkamas.

Dėl „Trijų bičiulių“ nesirūpinkite – dirbkite tada, kai Jūsų akys pailsės.

Likite sveika.

A. Liobytė

XVIII LAIŠKAS

Aldonos Liobytės laiškas Bronei Buivydaitei, 1959-04-01, in: *LLMA*, f. 90, ap. 1, b. 20, l. 34.

1959. IV. 1

Mieloji,

prašom atsiųsti Jūsų prozos dalykėlius, susitariau su drg. Tornau, kad leisime „kombinuotą“ Jūsų knygutę iš apsakymėlių ir eilių²⁶. Maloniai prašom taip pat atsiųsti tuos du eilėraščius, kuriuos skyrėte konkursui. Kolei pailiustruos, konkurso terminas jau bus pasibaigęs ir Jūs galėsite drąsiai šiuos eilėraščius skelbti.

Ar pavasaris jau pasiekė Anykščius?

Kaip sveikata po kurortų?

Liobytė

²⁶ Leidyklos užsakytoje A. Dulinsko „Bronės Buivydaitės eilėraščių ir prozos rinkinio vaikams „Karklo švilpa“ recenzijoje“ įrašytas toks verdiktas: „Perskaičius visą B. Buivydaitės rinkinį galima padaryti išvadą: rinkinys neatitinka didelių nūdienės vaikų literatūros reikalavimų. Jame talpinami apsakymai ir eilėraščiai didžiąja dalimi silpni meniniu atžvilgiu, o kai kurie nepateisinami ir idėjinio bei pedagoginio požiūriu. Vadinasi, rinkinys netenka savo auklėjamosios vertės. Norint jį pateikti mūsų mažajam skaitytojui, reikia daryti esminių pataisymų, papildyti jį naujais, ryškiai nūdienį vaikų gyvenimą atspindinčiais apsakymais bei eilėraščiais“ (in: A. Dulinskas, „Bronės Buivydaitės eilėraščių ir prozos rinkinio vaikams „Karklo švilpa“ recenzija“, in: *LLMA*, f. 23, ap. 2, b. 1802, l. 32).

XIX LAIŠKAS

Aldonos Liobytės laiškas Bronei Buivydaitei, 1965-11-12, in: *LLMA*, f. 90, ap. 1, b. 20, l. 36.

1965. XI. 12

Mieloji,

artėja Tamstos jubiliejus ir „Pergalė“ mane užspirgino – kaip paprastai paskutinę minutę – paruošti pagerbimo žodį žurnale. Aš visai nežinau Tamstos biografinių duomenų, nuotykių, galiu suklysti ir su kūrybos faktais. Nors Rašyt. Sąjungoje yra Jūsų autobiografija, tačiau manau, kad man parašysit atviresnę – kas Jums pačiai atrodo Jūsų gyvenime reikšminga ar juokinga, ar prašauta pro šalį, ar tragiška – juk visa tai svarbu Jūsų kronininkei, nors ne visa ji referuos. Gal ką apie Jūsų mokinius paminėti – tik kas jie, kur ir ką beveikia – aš nieko nežinau. Tai labai skubiai padėkite man, neišmanėlei.

Jūsų A. Liobytė

XX LAIŠKAS

Aldonos Liobytės laiškas Bronei Buivydaitei, 1965-11-23, in: *LLMA*, f. 90, ap. 1, b. 20, l. 38.

1965. XI. 23²⁷

Brangioji,

aš negaliu atsistebėti Tamstos rūpestingumu: vos tik užsiminiau apie siūlus, jau tie siūlai, kaip burtų lazdele pamojus, kabo ore. Jeigu kiek tamsesni ar šviesesni – ne bėda.

Aš turėjau didelių sielvartų. Šeimyninių. Ir iki šiol esu pusprotė, nors viskas grįžo į normą. Bet dar Heraklitas sakė – niekad os neįlipsi į tą patį vandenį, vadinasi, niekad os ir aš nebeparbėgsiu tuo pačiu tiltu į šeimos ramybę. Bekvailiodama rašiau apie Tamstą. Bijau, kad nebūčiau ko pripaisčiusi, nors „Pergalė“ deda nieko neišmetusi. Todėl noriu Jums pranešti, ką parašiau, kad Tamstos neįskaudinčiau.

Gausiu korektūrą, viską išbrauksiu, ką tik Jūs panorėsite.

Dėjau du mūsų pasikalbėjimus. Pirmąjį pas Vienuolį ir antrąjį (bijau prasižioti – paskutinį) pas mane. Rašiau, kad Jūs milijonierė, kad važinė-

²⁷ Viršutiniame kairiajame kampe įrašas: „Siūlų turbūt pakaks 3 klgr., nes raštų mano pusseserė nori skersinių. Maišysim su linu ir šilku“.

jate po kurortus ir kad dar labai jauna, nes prieš mėnesį tapote gyvanašle. O juk skyrybos – jaunųjų darbas. Rašiau ir apie „Aukšinio batelio“ ir „Trijų bičiulių“ istoriją nieko neslėpdama. Per mažai mudviem laiko melui. Jeigu šiuos faktus būtų išmetę, būčiau viską atsiėmusi, nes tai mūsų sunkios kultūros istorijos faktai. Jei nebijote dėl žodžio „gyvanašlė“, visa kita yra korektiška ir nesufalšuota. Kankles man gali padėti įsigyti Ed. Pilypaitis²⁸. Jis ligoninėje. Kai pasveiks – užpulsiu jį.

Greit rašykit.

Jūsų Liobytė

XXI LAIŠKAS

Aldonos Liobytės laiškas Bronei Buivydaitei, 1965-11-27, in: *LLMA*, f. 90, ap. 1, b. 20, l. 40–41.

1965. XI. 27

Mieloji,

man į galvą neatėjo kaip nors Jūsų buvusią antrą pusę užkabinti. Tiesiog parašiau, kad žmogus tol jaunas, kol jį tyko staigmenos, ypač romantiško pobūdžio. Redakcija šito neišsigando, mat čia privati Jūsų teisybė, o išsigando viešos teisybės, kad „Trys bičiuliai“ dingę pakeliui į skaitytoją²⁹, kad mudviem kritika smagiai įkirtu išilgai sveikatos už „Aukšinių batelį“ ir kad

²⁸ Eduardas Pilypaitis (1911–1988) – choro ir instrumentinio ansamblio dirigentas, pedagogas, kompozitorius, 1945–1968 m. Lietuvos valstybinio akademinio dainų ir šokių liaudies ansamblio „Lietuva“ dirigentas.

²⁹ Kol kas galima tik spėlioti, ką reiškia ši frazė, nes kokių nors faktų nepavyko aptikti. Galimas dalykas, kad po Kultūros ministro Juozo Banaičio kritikos dėl klaidų, padarytų ruošiant spaudai *Aukšinių batelį*, leidykla dar kartą peržiūrėjo *Trijų bičiulių* tiražą (tokių atvejų būdavo), bet tai tik prielaida. Dar viena šios prielaidos galimybė: *Trys bičiuliai* išėjo netrukus po *Aukšinio batelio*. Pastaroji apysaka paminėta *Pergalės* Nr. 11 naujų knygų rubrikoje. Tiek 1957, tiek 1958 m. *Trys bičiuliai* neanonsuoti nei *Pergalėje*, nei *Literatūroje ir mene*. Minimo Liobytės teksto Buivydaitės 70-mečio proga (Aldona Liobytė, „Sidabrinė jaunystė“, in: *Pergalė*, 1965, Nr. 12, p. 171) redagavimo istorija neišlikusi, tad dėl kokių dalykų vyko vienos ar kitos korekcijos, nežinia. Tačiau bent jau su minimomis formuluočėmis („milijonierė“, „paredaguotas“) Liobytei teko sutikti, gavus teisę pridurti tik „naujai“ – „naujai paredaguotas“ („Netrukus Grožinės literatūros leidykla išleido B. Buivydaitės naujai paredaguotas vaikų knygas – „Aukšinių batelį“ ir „Tris bičiulius“.

Neseniai mudvi vėl susitikome.

– Kaip gyvenate?

– Kaip milijonierė. „Aukšinis batelis“ atnešė man laimę. Aš buvau priimta į rašytojų sąjungą, gaunu puikią pensiją, jos man pakanka per akis, važinėju po kurortus – Palangą, Druskininkus, Krymą, Kaukazą. Skaitau mūsų jaunuosius rašytojus, – parsišiusdinu nau-

man iki šiol regis, jog nuo „Trijų bičiulių“ mūsų vaikai nebūtų tapę blogesni. Korektūroje štai kaip radau suredaguota: „Netrukus Grožinės literatūros leidykla išleido B. Buivydaitės paredaguotas vaikų knygas – „Auksinį batelį“ ir „Tris bičiulius““. Viskas. Po to jau Jūs tampate milijoniere. Labai viskas sklandu, dailu, romantiška. Bet tai pusė teisybės. Be to – tas „paredaguotas“ skamba taip, tarytum tai būtų ne Jūsų knygos, o tik Jūsų redaguotos. Nei su tokia formuluote, nei su puse teisybės nesutiksiu. Nejaugi būtina knygas naikinti? Nejaugi būtina tokį faktą slėpti? Nejaugi mūsų gyvenime vis dar reikia melo?

O smulkių skriaudų, apsilėidimo ir net piktnaudžiavimo visur knibždėte knibžda. Aš labai nemoku tvarkyti savo finansų, niekad nežinau, kiek privalau gauti, tik žinau, kad viską išleidžiu daug greičiau, negu man norėtusi. Tegu Jus paguodžia toks pavyzdys iš mano bičiulio Juozo Kanopkos³⁰ biografijos. Jis parašė pasaką, kurią pastatė Druskininkų kultūros namai. Pasaka eina lietuviškai ir rusiškai, artistai buvo Baltarusijoje ir Maskvoje, iš viso buvo suvaidinta virš 100 kartų. Jau nebekalbant apie tai, kad Liaudies meno rūmai nesudaro su juo sutarties ir jis nėra gavęs honoraro, vien procentų jis turėtų gauti už 100 spektaklių apie 300 rb., jis gavo keliolika rublių. Kodėl? Niekas nesugeba paaiškinti.

Kauno pieno pramonės darbuotojai pastatė kitą jo komediją „Namelis Vėjo gatvėj“. Vėl nei honoraro, nei procentų. Kai Vilniaus teatras gastroliuodamas pristinga „Paskenduolės“ bilietų (pvz., duoda pridėtinį spektaklį), bilietus parduoda iš kito spektaklio, todėl nei Vienuolio žmona, nei mudvi su Kymantaite procentų nematome. Kas pagaus už rankos, kas šitą įrodys? O teatrui vis tiek, kad tik jo planas būtų vykdomas. Autoriaus teisių valdybai irgi rūpi tik formalioji pusė.

Parašiau Konserv. teatriniam fakultetui liaudies dainų 5-kių veiksmų scenarijų. Nieko negavau ir negausiu. Ak, tokių pavyzdžių gausybė.

Turėjau skaudžių pergyvenimų pagal posakį „maži vaikai trypia motinos kelius, dideli – širdį“. Dar neatsigavau. Kai jau galėsiu bendrauti su žmonėmis (dabar dažnai išjungiu telefoną), rūpinsiuos kanklėmis. Būtų smagu, jei mūsų norai išsipildytų – juk tai būtų malonumas ne tik mudviem.

Likite sveika, ačiū už laišką ir rūpesčius.

Jūsų A. Liobytė

jienas iš Maskvos, rašau autobiografinį romaną, bendradarbiauju su „Lietuvos pionieriumi“, dirbu savo sode...“ žr. *Ibid.*, p. 171).

³⁰ Juozas Kanopka (1904–1990) – lietuvių aktorius, režisierius, dramaturgas.

XXII LAIŠKAS

Aldonos Liobytės laiškas Bronei Buivydaitei, 1971-08-19, in: *LLMA*, f. 90, ap. 1, b. 68, l. 3.

1971. VIII. 19

Mieloji,

aš jau seniai žinojau, kad išeis Jūsų eilėraščių knygutė vaikams, tačiau jokių nuopelnų sau nepriskiriu. Gal tik tiek, kad prikalbėjau Tamstą nenuleisti rankų ir neatsisakyti perspektyvos, kuri glūdėjo jau pačiuose Jūsų eilėraščiuose. Širdyje tyliai džiaugiausi, kad mano norai išsipildė. Džiaugiuosi taip pat, kad Jūsų redaktorė bus Vildžiūnienė³¹, ji gera, jautri, švelni moteris. Todėl kantriai laukim gražios knygutės.

Mano vasara nei šiokia, nei tokia. Visą liepos mėn. viešėjo pas mane vaikystės draugė su vyru iš Lenkijos. Turėjau juos globoti, vaišinti, vedžioti ir t. t. Kai juos išleidau ir nulėkiau prie savo mylimųjų ežerų, radau kamšalynę ir grūdalynę. Pabėgau. Iki šiol tupiu Vilniuje. Svečių netrūksta, darbas nekruta, atkišau tik dvi mažas knygutes vaikams. Bandysiu vėl sparnus kelti už marių, bet, regis, kad nieko neišeis. Sunkūs griekai³² prie žemės traukia.

Bučiuoju Jus, linkiu sveikatos. Aldona

³¹ Elzė Urbonaitė-Vildžiūnienė (1921–1996) – redaktorė ir vertėja.

³² Nėra aišku, ką Liobytė turėjo galvoje rašydama apie sunkias nuodėmes. 1958 m. ji buvo kritikuota už aplaidų Buivydaitės apysakos *Auksinis batelis* rengimą spaudai ir libretą Juliaus Juzeliūno operai *Sukilėliai* (Liobytė buvo parengusi siužetą pagal to paties pavadinimo Vinco Mykolaičio-Putino romaną), bet vargu ar tai galėjo būti priežastis neišleisti praėjus keturiolikai metų.

THE CREATIVE RELATIONS OF ALDONA LIOBYTĖ
AND BRONĖ BUIVYDAITĖ

Laima Arnatkevičiūtė

Summary

In the first decades of the Soviet period when the lack of ideologically suitable belles-lettres appeared books of the authors of the pre-war began to be issued, after being suitably rewritten and (or) reedited. With the very great lack of literature for children, on the initiative of the then head of the Children's Section of the State Fiction Publishing House Aldona Liobytė, the novelettes *Auksinis batelis* (*Little Golden Shoe*) and *Trys bičiuliai* (*Three Friends*) (both 1937, 1957) by Bronė Buivydaitė (1895–1984) were given a new life. Having installed Buivydaitė anew in the literary life, Liobytė frequently encouraged the writer not to put down her pen, cared for the republication of her previously written works, not without her moral support were written also the memoirs books *Pro vaikystės langą* (*Through the Window of Childhood*, 1969) and *Vargai vartus kilnoja* (*Miseries Raise the Gates*, 1982).

In the Archive of Lithuania's Literature and Art are stored a bundle of Liobytė's letters to Buivydaitė written in 1956–1971, encompassing the peripeteias of the preparation for publishing of the two mentioned novelettes. On the one hand, they reveal the publishing situation of that time, the various ways of Soviet surveillance and coercion, but, on the other hand, show how the stimulus, support, advice and sensitivity of one person become rooted in another, giving a sense to the being of both and the calling to create with new creations and preserving the faith of humanity under any kind of circumstances.

In a subjective sense the letters are discussed from these aspects: 1) issues of the editing of republished books; 2) other works intended to be reissued; 3) theatre issues; 4) personal matters. Subsequently the letters are presented in chronological order with commentaries, prepared on the basis of archival documents and other available sources.

FRIBŪRO UNIVERSITETO LIETUVIŲ STUDENTŲ „RŪTOS“ DRAUGIJOS KRONIKA

ALGIMANTAS KATILIUS

XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje nemažai lietuvių jaunuolių išvykdavo studijuoti į Vakarų Europos aukštąsias mokyklas. Vienas iš tokių traukos centrų buvo Fribūro tarptautinis katalikų universitetas, įkurtas 1889 m. Neužilgo Fribūro universitete pasirodė pirmieji studentai, ir tai buvo kunigai. Į Fribūro universitetą pirmasis studentas iš Lietuvos atvyko 1895 m. – tai buvo Seinų kunigų seminarijos auklėtinis Juozapas Stankevičius. Taigi Seinų kunigų seminarijos auklėtiniai buvo pirmieji lietuviai studentai, studijavę Fribūro universitete. Studentus kunigus vykti į Fribūrą studijuoti viliojo ta aplinkybė, kad jie galėjo studijuoti prisidengę slapyvardžiais¹. Vėliau Fribūro universitete studijavo ir pasauliečių studentų. Sunku pasakyti, kiek iš viso Fribūro universitete buvo lietuvių studentų. Irena Štikonaitė suregistravo apie 160 studentų, studijavusių iki 1959 m.²

Kalbant apie organizacinę studentų veiklą, reikia pasakyti, kad iš pradžių lietuviai studentai veikė kartu su lenkais. Tačiau iškilus kai kuriems lietuvių ir lenkų nesutarimams, lietuviai studentai įkūrė atskirą draugiją. Taip 1899 m. buvo įkurta draugija „Rūta“. Tokiu pavadinimu draugija veikė iki Pirmojo pasaulinio karo pradžios, kai „Rūtos“ pavadinimas, norint pasaulio dėmesį labiau atkreipti į Lietuvą, buvo pakeistas pavadinimu „Lituania“. „Rūtos“ ir „Lituanios“ draugija veikė maždaug 35 metus. Dauguma Fribūre studijavusių lietuvių studentų buvo šio dvigubo pavadinimo draugijos nariais. Petras Radzevičius yra nurodęs, kad nuo draugijos įsikūrimo iki 1924 m. draugijai priklausė 120 narių. Kai kurie asmenys (pavyzdžiui, Vincentas Borisevičius, Leonas Bistras) išvardyti po du kartus, nes jie Fribūro universitete ir studijavo po du kartus.

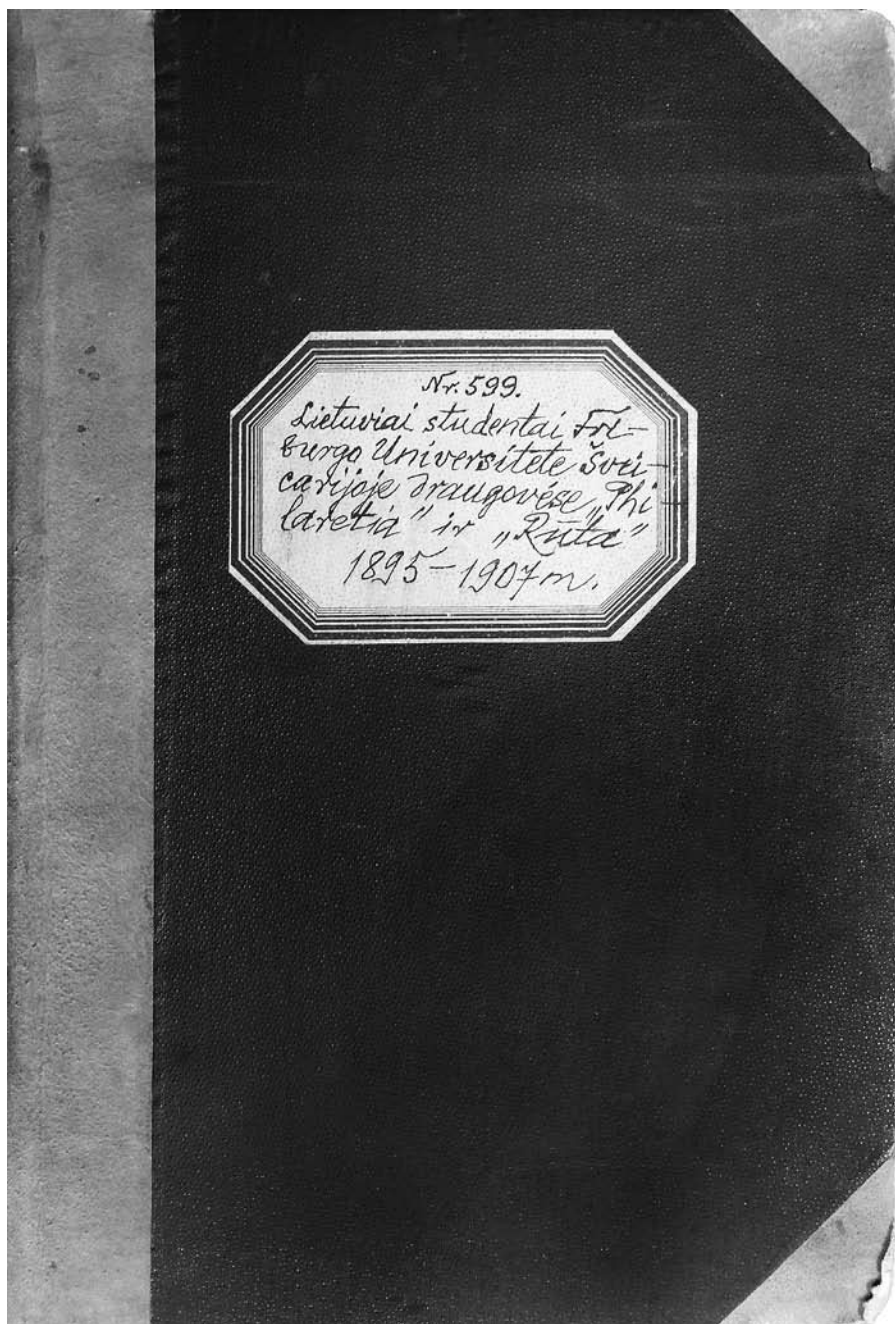
¹ Plačiau žr. Algimantas Katilius, *Katalikų dvasininkijos rengimas Seinų kunigų seminarijoje (XIX a. – XX a. pradžia)*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2009, p. 294–297.

² Irena Štikonaitė, „Lietuvos kultūriniai ir akademiniai ryšiai su Šveicarija XVI–XX amžiuje“, in: *Archivum Lithuanicum*, Wiesbaden, 2004, t. 6, p. 223–236.

Palyginti gerai yra išlikęs draugijos archyvas, dabar saugomas Kauno arkivyskupijos kurijos archyve ir Lietuvos istorijos instituto bibliotekos rankraštyne (išlikę 1909–1934 m. posėdžių protokolai). Tačiau nėra išlikusių posėdžių protokolų nuo draugijos įsikūrimo 1899 iki 1909 m. Ši trūkumą iš dalies atstoja pačių draugijos narių rašyta kronika, kurios pasakojimas prasideda dar prieš lietuviams atvykstant į Fribūrą, t. y. nuo lenkų studentų organizavimosi, ir tęsiamas iki 1907 m. Šios publikacijos objektas – Fribūro universiteto „Rūtos“ draugijos kronika, saugoma Kauno arkivyskupijos kurijos archyve (byla 373). Kronikoje kalbama ne tik apie pačių studentų organizacinę veiklą, bet ir pateikiama nemažai informacijos apie visuomeninę veiklą ir įvairius įvykius Lietuvoje ir už Lietuvos ribų³.

Publikuojamą kroniką rašė keli autoriai. Nustatyti visus autorius nėra galimybių, tačiau kai kurie autoriai kronikoje yra pasirašę. Atrodo, kad kroniką pradėjo rašyti kun. Pranciškus Būčys (slp. Bernys), vėliau vyskupas. Atskiras dalis pasirašė kun. Jonas Totoraitis (slp. Jonas Norus), kun. Ignotas Čižauskas (slp. Ignotas Trainaitis) ir kun. Aleksandras Pijus Grigaitis. Dėl to šiek tiek skiriasi kronikos teksto rašyba. Publikacijoje teksto rašyba palikta nekeista, išskyrus Ž raidę, kuri kartais rašyta kaip Z. Įvairuoja pačios „Rūtos“ draugijos pavadinimo rašyba: vienur *u* ilgoji, kitur trumpoji. Taip pat įvairuoja Fribūro miesto rašyba. Rankraščio puslapiai pažymėti ne visame tekste. Publikacijos tekste nurodyti tik tie puslapiai, kurie yra rankraštyje. Puslapių numeracija žymima po dviejų stačių brūkšnelių || laužtiniuose skliaustuose kursyvu. Paaiškinimai sudėti į išnašas. Tačiau ne apie visus aiškintinus dalykus pavyko rasti duomenų. Originalo išnašos pažymėtos žvaigždutėmis. Lotyniškus ir lenkiškus intarpus vertė Irena Katilienė.

³ Plačiau žr. Algimantas Katilius, „Fribūro lietuvių studentų draugija „Rūta““, in: *Kintančios Lietuvos visuomenė: Struktūros, veikėjai, idėjos: Mokslinių straipsnių rinkinys, skirtas Tamaros Bairašauskaitės 65-mečio sukakčiai*, sudarytojai Olga Mastianica, Virgilijus Pugačiauskas, Vilma Žaltauskaitė, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2015, p. 497–508.

Fribūro universiteto „Rūtos“ draugijos kronikos viršelis

Prakalba

Nors šis gaidynų lietuviškų laikraštis netruksta, tai belgi
 į jaus svarbiausių tautišku darbų negali rašyti, kad Rusijos
 policija iš to rašymo nepasinaudotų. Friburginių lietuvių kungė
 nedideli, abiejų darbo la gal tūgnai ant naudos. Tokių kungė,
 yra daug Lietuvoje, bet jos nė viena negal užsimeš savų darbų.
 Friburgiški gi bėdama keli nuo rusišku žandarų susitasi už-
 simet savų darbų. Šo to užsimešimo bus nors tiek naudos,
 kad atsitįji istorikas žinos, kaip viena lietuvių sąjūta dirbo,
 ir turės ant ko pasiremti spėdamas ką kaip kitos kraujoje. Tų
 susirinkę pas kun. Norą 19d. Kovą 1901m. sutarėme rašyti Kroniką,
 kun. Bernui pavėdome išdirbti tai Kronikai įstatul ir paruožti
 įrašą apie tą, ką lietuviai Friburge veikė iki tol Kronikų emi
 vest atsitįji.

Kun. Bernys įsistodamas žinių kreipėsi prie senesnių
 savo pažįstamų. Kun. Norvėdas kur tiep geras jam atpažinti
 ilgą laiką apie savą broli (vienos motinos ir vieno tėvo) kun. Mor-
 tūnį, filosofijos daktarą, pirmatūnį lietuvių alvariauvų mokyto
 Friburge universitete. Nuo vieno gamtos studento lenko Brono
 Danowski kun. Bernys pavo laišku apie lenkus ir jų draugystę
 Friburge. Nors lietuviai kito sykį prigulėję prie lenkiškos
 draugystės "Pielavėta", paskui su ja susiję ir atitraukė,
 tai belgi ta draugystė kun. Bernui mūlėdiant davė jam arsas

- 52 -

6. Rutos sanariui nuo savės išdalyto
svetintaučiam heleto exemplioris, Lietu-
viško Albumo. K. Norvidas vėles dorangis
Berne salionu krauker-pension „Victoria“ ir
tris ten bususiemus ligoniam bei kopelionu.
Jis teipgi dorangis exemplioris to blote-
kon Friburgo kantona ir vėles paciam B. G.
lietektoriu. Berne Rutos exemplioris
dorangis moterei anglokonstho pastoriam
Grün delvalti (cant. Bern) poniori Surand, o sa-
vaji parliatorjai mergius pensionate Or-
sonnucis.

3

Atsitikimai tarp iš Lietu- vos gyvenimo.

- 1) Atsitūto diens vasario 1901 m. kanno dra-
gijškoje seminarijoje buvo „vakaros pasivestas
atminimui Motiejaus Valancėuskio“. Rutos
parletimū Norbuta žavo apie tai žinis iš laiško
rimoniu Vyplaus sekretoriam K. A. Dombrauskio.
Tas atsimūte ir hektografuoto programa tovakar.

69

35

Karo Ledóchowskiui.

Jūs sugrįžę Forturgau girdejam, kad
būkai rinkalavys mūsų Karo. Ledóchowskiui,
kad tas šiame lietuvių dalybe atitypisi-
kai veiktų, kartinolas, matytamas čia tiki
introzės, būk atsisakęs suvoni kirties
šio dalyko.

22/11 1901.

XXX Vm. Adolgas Sabalavskis

Forturgau
Svecarije

4.

Apie Kun. Bol. S'laumas.

Kun. Boleslous S'laumas, gimęs bene
Mispalio parapijoje Kauno rėdžbo, o
iš šventinimui tapo perkryptas
kuršis; Schwenbergia ir kauneti-
dovim, kur atgijo jaune karšta
meste Lietuvoje, o teptgi apsi-
resdhe ir apatko charakterius, ko
nisiromane vore lyg gelui. Savo mo-
moneise buvo superti kovinamas, nors

90.

ju moshaly valdzia is kalbina Bernis tap.
 Ji redaktorium, apsigyventi uirubetije.
 Fada dust 500 rублиs algos 5 metus.
 Bernis atsake, kod tapiti redaktorium jis
 mus senai trobista ir aut to reugiasi,
 ale be daleidimo vyshupo nelego poli-
 kes dijicerijs is prais kaunisteis kumys
 melstis, idaut vyshupo Bernis da-
 leistu ussydz savo pliumus. Laishe mus
 28 kovo sen. stit. Vaisgauta isdeda prives-
 Bernis savo sukruvitos jvadies skauda-
 jimus. Ragina ji nelaukt rudenis, o
 likt tuojaus uirubetijis, likt vyshupo
 nestklausus, nes matomas dazytas, kad
 neleis. Bernis atsake tuomsyke negali,
 nes turis isduot dakteridmus examidrus
 firmu, o daleidima mus vyshupo
 gauti visai pasitikis. Abudu Vais-
 gauto laiskai ju Rutos archyve.

~. Pabaiga ~.
 3/1903.
 11

64

Reikia mums literatiškų darbininkų,
bet idant tas užsimti, reikia buti luo-
sesniu nuo paprastiųjų darbų. Desant
luosm reikia turėti užtikrinta buvę, ko
pas nė vienas iš jų, kurie gali darbuotis,
neturi. Dėlto paskendę mūsų draugai smul-
kiuose paprastių reikaluose prapuola. Taip
tas ir su mumis. Dėlto aš rezultatu net
grijūti, nes nemisliju, kad aš ką sverlesnio
už kitus galėčiau padaryti. Paluvs kelis
mesus šitoj paprastojoje galim daug gero
padaryti bašnyčiai, nes šita paprastoji
bairiailiai apšviesta, 19⁷/₀₅ F. Casimirus
Church Plymouth Pa: V. Virgirda.

19⁷/₀₅ Kambaryje Draugų Tarnaičio
(Naujamie Ceviliaunime, Fribourge) susirinko
keturi Rutos cornariai paminėti metines
sukaktuves nuo spaudos leidimo ir 6 me-
tų sukaktuves nuo Ruto Fribourge įku-
rimo. Draugas Milis padarė puikų šventės
inauguraciją išradgdamas trumpoje kalboje
tautiškų švenčių svarbumą, ypač šiandienin-
rės šventės, kuri primena mums 30 metų
laisvą su priešais karą ir pagalias tas karis
melonius vaisius. Po pirmojo pokalbio buvo
taip pasišnekejiama. Toliaus draugas Genys
perskaitė gana idomus straipsnius apie spaudos
uždraudimą ir to uždraudimą pasekmes.
Trumpai pasakodamas apie kalvinių spaudos
pradžią, jos plėtimąsi ir ypač gerai paskuti-
nų metų nuosmį už kalvų karą.

*Publikacija*LIETUVIAI STUDENTAI FRIBŪRO UNIVERSITETE
ŠVEICARIJOJE DRAUGOVĖSE „PHILARETIA“
IR „RŪTA“ 1895–1907 M.

|| [1] PRAKALBA

Nors šią gadynę lietuviškų laikraščių netrūksta, tai betgi į juos svarbiausių tautiškų darbų negali rašyti, kad Rossijos policija iš to rašymo nepasinaudotų. Friburginių lietuvių kuopelė nedidelė, ale ji dirba ką gal tėvynei ant naudos. Tokių kuopelių yra daug Lietuvoje, bet jos nė viena negal užrašinėti savo darbų. Friburgiškė gi būdama toli nuo rusiškų žandarų susitarė užrašinėti savo darbus. Iš to užrašinėjimo bus nors tiek naudos, kad ateityje istorikas žinos, kaip viena lietuvių saujelė dirbo, ir turės ant ko pasiremti spėdamas tą kaip kitos krutėjo. Taigi susirinkę pas kun. Norų¹ 14 d. kovo 1901 m. sutarėme rašyti Kroniką; kun. Berniui² pavadėme išdirbti tai Kronikai įstatus ir parašyti įžangą apie tą, ką lietuviai Friburge veikė iki kol Kroniką ėmė vest atsidedę.

Kun. Bernys įieškodamas žinių kreipėsi prie senesnių savo pažįstamų. Kun. Norvidas³ buvo teip geras jam atrašyti ilgą laišką apie savo brolių (vienos motinos ne vieno tėvo) kun. Montvidą⁴, filiozofijos daktarą, pirmutinį lietuvių atvažiavusį mokėtis Friburgo universitete. Nuo vieno gamtos studento lenko Bruno Zdanowski⁵ kun. Bernys gavo laišką apie lenkus ir jų draugystes Friburge. Nors lietuviai kitą syk prigulėję prie lenkiškos draugystės „Philaretia“⁶, paskui su ja susipyko ir atsitraukė, tai betgi ta draugystė kun. Berniui meldžiant davė jam visus || [2] savo protokolus nuo 1892

¹ Kun. Jonas Norus – profesoriaus Jono Totoraičio MIC (1872–1941) slapyvardis Fribūro universitete. Studijavo 1899–1904 m. ir gavo filosofijos daktaro laipsnį.

² Kun. Bernys – vyskupo Pranciškaus Petro Būčio MIC (1872–1951) slapyvardis Fribūro universitete. Studijavo 1899–1902 m. ir gavo teologijos daktaro laipsnį.

³ Kun. Norvidas, Norvydas – prelato Jono Naujoko (1872–1948) slapyvardis Fribūro universitete. Studijavo 1898–1903 m. ir gavo filosofijos daktaro laipsnį.

⁴ Kun. Montvidas – kunigo Juozapo Stankevičiaus (1866–1958) slapyvardis Fribūro universitete. Studijavo 1895–1900 m. ir gavo filosofijos daktaro laipsnį.

⁵ Bruno Zdanowski – daugiau duomenų nerasta.

⁶ Tokiu pavadinimu (lenk. *Filarecija*) draugija gyvavo nuo 1898 m.

iki galui 1899 metų. Per vasarines vakacijas kun. Bernys buvo pasidaręs išrašas iš Rūtos protokolų. Kun. Narbutas⁷ lietuviškai surašė iš atminties tą savo bylą, ką buvo lenkiškai sakęs ant Krakosmečio⁸ šventės prieš Kalėdas 1900 m. Jis teipgi davė savo parašytą bylą kalbėta ant Rūtos iškilmingo susirinkimo po ekzekvijų už dūšią a. a. Petro Matulaičio⁹ mirusio ištrėmimo. Rūta teipgi prilaiko tuos laiškus, iš kurių jis patyrė, kad pralotas Skirmuntas¹⁰ iš Rymo skundė seiniškius Friburgo lietuvius vyskupui Baranauckui¹¹ pasiremdamas ant žodžių prof. Kallenbach'o¹².

Surinkus visą tą medegą į krūvą, pasirodė, kad jos yra labai daug. Kun. Bernys klausėsi savo draugų, ką daryt: ar sunaudot ją visą, ar tik trumpai sutraukt pasakojimą svarbesnių atsitikimų. Sutarė, kad sutraukti trumpai, kas dėjosi iki pradžiai 1899–1900 universitetiškų metų, o minėtus augščiaus šaltinius: ištraukas, laiškus, rankraščius sudėt į vieną kopertą ir palikt Rūtos Arkyve¹³. Tos kopertos numeris trečias.

|| [3] IŽANGA

Isteigimas Friburgo universiteto

Legisletyviškoji vyriausybė Friburgo kantono Šveicarijoje prancūziškai vadinama Grand Conseil 24 Gruodžio 1886 m. sutarė paskirti pustrėčio milijono frankų rengiamam universitetui Friburge*. 4 Spalių 1889 m. tas pats Grand Conseil išdavė dekretą fundacijos to universiteto. Bulletin Officiel des lois nepaduoda to dekreto, ale žinią apie jį randam kito oficiališko pub-

⁷ Kun. Jurgis Narbutas – palaimintojo arkivyskupo Jurgio Matulaičio MIC (1871–1927) slapyvardis Fribūro universitete. Studijavo 1899–1902 m. ir gavo teologijos daktaro laipsnį.

⁸ Taip vadintas 1831–1832 m. sukilimas.

⁹ Petras Matulaitis (1865–1900) – gydytojas, varpininkas, publicistas. Dalyvavo „Sietyno“ draugijos veikloje ir 1899 m. už tai buvo ištremtas trejiems metams į Viatkos guberniją. Trentyje mirė nuo šiltinės.

¹⁰ Kazimieras Skirmuntas (1861–1931) – prelatas. Informuodavo Šv. Sostą apie katalikų padėtį Lenkijoje ir Lietuvoje.

¹¹ Antanas Baranauskas (1835–1902) – vyskupas ir rašytojas. Seinų vyskupas nuo 1897 m.

¹² Józef Henrych Kallenbach (1861–1929) – literatūros istorikas. Fribūro universiteto slavų kalbų ir literatūros profesorius nuo 1889 m. Dėl konflikto su studentais lietuviais 1901 m. pasitraukė iš profesoriaus pareigų Fribūro universitete.

¹³ Išlikusiame „Rūtos“ draugijos archyve šios medžiagos nėra.

* Bulletin Officiel des lois, décrets arrêtés et autres actes publics du gouvernement du canton de Fribourg 55 volume Fribourg 1886 p. 239.

likacijoje vadinamoje „Compte rendu de l'administration du Conseil d'Etat de canton de Fribourg“. Année 1889, spausta Friburge 1890 m.*

Nuo seniaus Friburge buvo teip vadinama Ecol de droit; universitetą įsteigus ją reorganizavo ir permainė į juridiską fakultetą. Lapkričio mėnesyje 1899 m. teipgi atidengė filiozofijos fakultetą**.

Lenkų draugystės Friburge

Pėtnyčioje 3 Birželio 1892 m. septyni lenkai: Profesorius slaviškų literaturų Józef Kallenbach, toliaus Andrzej Plater-Zyberg¹⁴, Jan Żółtowski¹⁵, Kazimierz Jaroszyński¹⁶, Eustachy Lorenowisz¹⁷, Adam Krasinski¹⁸ ir Józef Przewdziecki¹⁹ sutvėrė lenkišką draugystę su prastu || [4] vardu „Kółko polskie“²⁰ ir aprenka prof. Kallenbachą į perdėtinius***. Ant susirinkimo 7 Lapkričio 1897 m. Kółko polskie dalinasi į dvi sekcijas: dvasišką ir svietišką. Reikalas to pasidalinimo matyt iš B. Zdanowski'o laiško. Įrengus gamtos fakultetą Friburge, atvyko tūlas skaitlius t[aip] v[adinamų] tolinžengių studentų. Tiems nepatiko senoji konservatyviška dvasia „Kółka Polskiego“; perėjo ginčai apie išsirašinėjamą laikraščią. Ale pasidalinimas į dvi sekcijas, turinčias vieną vyriausybę, nedavė gana luosybės tolynžengiams; todėl jie, sąnariai svietiškos sekcijos, visai atsitraukė iš draugystės. „Kółko polskie“ jų raštą pranešantį apie atsitraukimą ir priežastis to perskaitė ant susirinkimo 20 Vasario 1898 m. Atsitraukusi kuopa, susitverus nepriegulmingą draugystę, pasivadino „Unija“²¹. Lietuviai liko prie senosios draugystės, nes jie visi buvo sąnariais dvasiškos sekcijos: jie visi buvo kunigai.

* Pysl. VIII ir dalyje „Instruction publique“ p. 1.

** Ką tik cituotas „Compte rendu“ Instruction publique p. 2.

¹⁴ Grafas Andrzej Marian Michał Józef Plater-Zyberk (1856–1928).

¹⁵ Jan Żółtowski – daugiau duomenų nerasta.

¹⁶ Kazimierz Jaroszyński – daugiau duomenų nerasta.

¹⁷ Eustachy Lorenowisz – daugiau duomenų nerasta.

¹⁸ Adam Krasinski (1870–1909) – redaktorius, lenkų visuomenės ir politikos veikėjas. Studijavo Bonoje, Fribūre ir Heidelberge.

¹⁹ Józef Przewdziecki (1872–1956).

²⁰ *Kółko polskie akademickie*, įsteigta 1893 m.

*** Žiūrėk pirmutinę protokolų knygą „Kółka polskiego“ iš pradžių I. Pierwsze posiedzenie. Tos knygos puslapiai be numerių.

²¹ *Unia*, arba *Jednota*, nebuvo gausi orgnizacija. 1906 m. turėjo 8 narius ir greitai sunyko.

20 Lapkričio 1898 m. Kółko polskie sutarė prisidėti prie Universiteto pripažintų studentiškų draugysčių, todėl apsirinko vardą Philaretia. Kiek laiko po tam viduriniuose raštuose ji vis da vadindavosi senu vardu. Tik 15 Sausio 1899 m. lietuviai reikalavo pailginti senąjį vardą, kad būtų Kółko polskie i litewskie, o iš to būt išėjęs reikalas pridėt da ir „Rusinskie“, taigi visi sutarė visur vadintis Philaretia.

Iš Philaretia's lietuviai atsitraukė 12 Vasario 1899 m. Apie priežastį ir priekabę to atsitraukimo bus parašyta toliaus.

8 Kovo 1899 m. Philaretia gauna užmanymą nuo Unijos, kad įsteigti Skaitynę, prie kurios prigulėtų visi sąnariai abiejų draugysčių ir lenkai Friburge gyvenantieji, o neprigulintieji prie jokios kuopos. Tuometarpo 7 Gegužio 1899 m. lietuviai susitvėrė į savo draugystę ir pasivadino „Rūta“. 11 Gegužio t[ų] m[etų] jie prisidėjo prie Skaitynės. Todėl ši gavo vardą: Czytelnia polsko – litewska. Lenkiškai lietuviška skaitynė²². Ta skaitynė, su trimis į ją prigulintiomis draugystėmis || [5] tebėr iki šiol. Į ją prigul[i] apart Rūtos sąnarių da du lietuviai.

Pradžioje žiemos semestro 1899/1900 m. visi lenkai ir lietuviai susirinkę viešbutyje Autruche sutarė šelpti savo tautiečius neturtingus studentus. Ta draugystė yra iki šiol ir vadinasi vien tik lenkišku vardu „Towarzystwo Bratniej Pomocy“²³.

Pirmutiniai lietuviai Friburge

Prieš 1895 m. Friburgo universitete lietuvių nebuvo. Pirmutinis lietuvis studentas jaunučio universiteto buvo kun. Juozas Montvidas. Jis išvažiavo iš tėviškės Gegužyje 1895 m. turbūt tiesiog į Monachiją (München). Vasaros laike jis buvo netoli Monachijos Pullach'e, nežinodamas, kur dėtis. Vokietijo[je] likt mokėtis negalėjo, į Rymą važiuot nelabai norėjo. Jam besirūpinant užėjo mislis apie Friburgo universitetą: buvo skaitęs šį tą laikraščiuose apie jo įsteigimą. Tūlas vokietis kunigas parašė už jį laišką į Friburgą. Netrukus Montvidas gavo atsakymą nuo k[u]n. Dr. Speiser'io²⁴, kad Friburgo universitete kunigas lietuvis gal būt tikru studentu ir ne po tikra pavarde. Pradžiuogęs iš to rašto Montvidas atvažiavo į Friburgą ir ap-

²² *Czytelnia polsko-litewska* – bendra Fribūro universiteto studentų institucija, jungianti įvairių draugijų narius. 1907 m. priklausė 85 nariai.

²³ *Bratnia pomoc* – nepartinė draugija. 1901 m. turėjo apie 1500 frankų pajamų, 1907 m. apie 120 narių.

²⁴ Kun. Speiser – Fribūro universiteto kanonų teisės profesorius.

sigyveno pas kun. Speiser'į triboje gimnazijos „Collège St. Michel“. Tuomet tarpu anonimiška draugystė „palaiminto Kanizijaus“²⁵ buvo nusipirkus viešbutį „Des Merciers“ ir jį rengė studentiškam konviktui. Po vakacijų rengimas buvo atliktas; Dr Speiser'is tapo perdėtiniu konvikto, ir Montvidas apsigyveno Canisianum'e.

Bebūdamas Friburge Montvidas parkvietė čionai ir savo pažįstamą, drauge užrubežyn išvažiavusį kunigą Adomą Bürger'į²⁶. Juodu abu iš pradžią apsigyveno vienam kambarį ant ketvirto aukšto (traisiėme étage) ties balkonais.

Išdėtas čia žinias paduoda laiškas kun. Norvido rašytas k[un.] Berniui.

Trečias lietuvis atvažiavo metais vėliau už Montvidą || [6] ir Bürgerį, t. y. rudenyje 1896 m. Tai buvo kun. Kazimieras Jurgis Daugirda²⁷. Jis iš namų rengėsi važiuoti į Rymą, tik ant kelio sumislyjo patraukti į Friburgą. Jis žinojo, juog ten jo netolyti draugai iš tos pačios Seinų seminarijos Montvidas su Bürgeriu.

24 balandžio 1898 m. atvažiavo kun. Jonas Norvidas. Į kelioliką dienų po Norvidui atvažiavo į Friburgą kun. M. Balandis²⁸. Pabuvęs čia vieną semesterą išvažiavo. Pavasarį tų pačių metų atvyko kun. Rauda²⁹, o vasarą po tam atitraukė kun. Antanas Modro³⁰.

Lietuviai sąnariai lenkiškų draugysčių Friburge

Visi iki šiol minėtieji lietuviai yra buvę sąnariais lenkiškos draugystės „Kółko Polskie“, o paskui „Philaretia“. Ant susirinkimo 20 Lapkričio 1895 m. tarp pribuvusių sąnarių randam paminėtus kun. Bürgerį, kaipo studentą teologijos ir kun. Montvidą, studentą filiozofijos. Į metus potam 29 Lapkričio 1896 m. prisirašė kun. Daugirda. Kun. Rauda su kun. Norvidu įstoję 6 Lapkr[ičio] 1898 m., o Modro dvi nedėlias po jų, t. y. 20.XI.1898.

²⁵ Petras Kanizijus (Petrus Canisius, 1521–1597) – jėzuitas. Beatifikuotas 1864 m., kanonizuotas 1925 m.

²⁶ Kun. Adomas Bürgeris. Tiksliai nenustatytas slapyvardis. Manytina, kad po šiuo slapyvardžiu studijuodamas Fribūre slėpėsi kunigas Adomas Lastauskas.

²⁷ Kun. Kazimieras Jurgis Daugirda – kunigo Kazimiero Matulaičio (1868–1944) slapyvardis Fribūro universitete. Studijavo 1896–1900 m. ir gavo teologijos licenciato laipsnį.

²⁸ Kun. Motiejus Balandis – kunigo Motiejaus Gustaičio (1870–1927) slapyvardis Fribūro universitete. Į Fribūrą buvo atvykęs du kartus, 1904 m. gavo filosofijos daktaro laipsnį.

²⁹ Kun. Rauda – daugiau duomenų nerasta.

³⁰ Kun. Antanas Modro – daugiau duomenų nerasta.

Kun. Montvida neilgai buvo sąnariu „Kółka Polskiego“. Jis atsitraukė per susirinkimą 29 Kovo 1897 m. Atsitraukimo priežasties visai negali atspėti iš protokolų. Žinia tik tiek, kad ant susirinkimo 27 Vasario 1897 m. pakėlė kokį tai pažeistos garbės dalyką tarp sąnarių X ir Y. Jūdviejų vardai tyčia užtylėti. 29 Kovo kun. Bürgeris viešai reikalauja, kad Dr Roszkowski³¹ išsisteisintų, kodėl jam nepripažino tiesos būti išrinktu į sūdžias minėtojo dalyko pažeistos garbės. Susirinkimas pakaltina Roszkowskį; tas atsitraukia iš Draugystės, ale atsitraukia teipgi ir Montvidas su keliais kitais.

Kun. Montvidas būdamas sąnariu „Kółka Polskiego“ 18 Gruodžio 1895 m. skaitė parašęs „O stanie szkół w Królestwie Polskiem i zgubnych stąd wynikających skutkach“. Kad ant susi|| [7]rinkimo pradėjo skaityt Schäßfle's Quintessenz des Sozialismus³² išversdami namie po paragrafą lenkiškai, kun. Monntvidas 27 Vasario 1896 m. apsiima išverst § 7. Jis turėjo garbę pasirašyti už perdėtinį ant 11 ir 12 protokolų 1895/1896 m.; jis teipgi Kallenbach'o nesant prezidavo ant susirinkimo 27 Vasario 1896 m., jį prašo „Kółko Polskie“, kad atlaikytų mišias už a. a. Kovalskienę³³. Į tautiškus ginčus jis nesikišo. Kad kun. Bürgeris pareikalavo, idant įstatuose būtų parašyta: „Kółko Polskie“ sklada się z Polaków i Litwinów“³⁴ Montvidas nebalsavo. Tai buvo 22 Sausio 1896 m.

Už lietuvių tiesas kovojo kun. Bürgeris nuo pat pradžios savo įstojimo. Į dvi nedėlias po savo įstojimo į „Kółko“ jis reikalauja permainingt pirmą Įstatų paragrafą, idant būtų tenai parašyta, kad ir Lietuviai gali prigulėti prie „Kółko Polskie“. Lenkai to nenorėjo ir nesuprato; taipgi 11 Gruodžio kun. Bürgeris skaito straipsnį „Litwa i jej stosunek do Polski“. Tuomsykiu jo projektas neįvyko, ale Bürgeris jo neišsižadėjo ir 15 Sausio 1896 m. vėl jį pakėlė. Galutinai, susirinkimas 22 sausio t[ų] m[etų] Bürgerio projektą perbalsavęs priėmė. Kun. Bürgeris tankiai imdavo balsą diskusijose po perskaihtytų straipsnių. Jo atskaita apie gr. Lelivos veikalą: „Положение литовскаго народа въ русскомъ государстве“³⁵ padarė ypatingą įspūdį ant lenkų. Tą

³¹ Roszkowski – daugiau duomenų nerasta.

³² Albert Eberhard Friedrich Schäßfle (1831–1903) – sociologas, publicistas, Vienos universiteto profesorius. Knygą *Die Quintessenz des Sozialismus* išspausdino 1874 m.

³³ Kovalskienė – daugiau duomenų nerasta.

³⁴ *Kółko Polskie* sudaro lenkai ir lietuviai (*lenk.*).

³⁵ [Antoni Tyszkiewicz] Граф Лелива, *Положение литовскаго народа в Русскомъ государстве: Социологический очерк*, [Шамокин]: Литовское литературное общество в Соединенных Штатах Северной Америки, состоящего при „Союзе американских литовцев“, 1896. Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje saugomas egzempl-

atskaitą kun. Bürgeris laikė ant dviejų susirinkimų pagrečiam, 15 Gruodžio 1896 m. ir 24 Sausio 1897 m. Suėmimas tos atskaitos ir diskusijos po jai užima beveik visus protokolus tų dviejų susirinkimų. Po atskaitai Dr Roszkowski's paduoda užmanymą išrašyti nors vieną lietuvišką laikraštį, ir užmanymą draugystė priima, palikdama „broliams lietuviams“ išsirinkti tą laikraštį. Bürgeris paduodavo kaip kada užmanymus ir nesilytinčius lietuvių, pvzd. ant susirinkimo 17 Lapkričio 1897 m. ir 4 Birželio 1898 m., 20 Vasario 1898 m., atsitraukus svietiškajai sekcijai iš „Kółko“, Bürgerį lenkai aprinko knygininku. Apie jo atsitraukimą iš „Kółko Polskie“ neminėta protokoluose. Ale jis jau nepribuvo prie || [8]ginčų apie vielavą, nes vasarą 1898 m. išvažiavo namon.

Kun. Kazimieras Jurgis Daugirda Bürgeriui esant tankiai kalbėdavo diskusijose po perskaitytų straipsnių; jis teip-gi kelis syk padavė užmanymų. Ant susirinkimo 17 Liepos 1898 m. lenkai jį buvo išrinke į raštininkus „Kółka“ ale jis atsisakė „dėl svarbių priežasčių“ anot protokolo. Ginčiuose apie spalvas vielavos Philaretia's daugiausiai, turbūt, kalbėjo Daugirda, nes protokoluose randame tik tai jo vardą iš lietuvių specialiai paminėta. Kitų lietuvių pavardės neminėtos. Ginčai apie vielavos spalvas pasibaigė tuomi, juog lietuviai atsitraukė. Atsitraukęs jau iš Philaretio's Daugirda buvo da taip meilus, kad atėjo ant jos susirinkimo 26 Vasario 1899 m. ir perskaitė savo raštą „Roskół, sekta schizmatyckiego kościoła“.

Kun. Rauda prigulėjo prie „Kółko Polskie“ ir „Philaretia“ nuo 6 Lapkričio 1898 m. iki 29 Sausio 1899 m. Tam laike susirinkimų buvo daug; ant kiekvieno vis pareidavo klausymas apie prisidėjimą „Kółko“ prie universitetiškai pripažintų studentiškių draugysčių. Daug buvo ginčų apie 100 metinį jubiliejų Mickiewicz'ios gimimo³⁶, apie vielavos spalvas ir sąnarių ženklus. Kun. Rauda ant galo ant aštunto susirinkimo pasakė keletą karčių žodžių visai draugystei ir jo vyriausybei. Kallenbach'as tąsyk gydėsi Montreux, o visus reikalus draugystės vedė klierikas Heinrich³⁷. Rauda užmėtinėjo, kad Draugystė nieko gero neveikia, kad nér naudingų laikraščių nė knygų ir kitką da. Protokole Heinrich'as rašo, kad užmėtinėjimus atremta.

liorius su Fribūro „Rūtos“ draugijos spaudu. Tais pačiais 1896 m. ši knyga kun. Antano Kaupo išversta į lietuvių kalbą ir kun. Antano Miluko lėšomis išleista: [Antanas Tiškevičius] Grafas Leliva, *Padėjimas Lietuviu Tautos Rusu Vieszpatysteje: Socijologiskas paiszinys*, vertė kun. Antanas Kaupas, Shenandoah, Pa: „Garso Amerikos Lietuviu“ spaustuveje, 1896, 58 p.

³⁶ Poetas Adomas Mickevičius gimė 1798 m. gruodžio 24 d.

³⁷ Klierikas Heinrich – daugiau duomenų nerasta.

Rauda išėjo iš susirinkimo ir atsitraukė iš draugystės. Kiek iš viso matyt, kun. Rauda iš širdies kalbėjo, nors, rasi, savo užmetinėjimų aiškiai suformuluot nemokėjo.

Lietuvių atsitraukimas iš Philaretia's

Raudai atsitraukus Philaretijoje liko trys lietuviai: Daugirda, Norvidas ir Modro. Apie jų atsitraukimą iš lenkų [9]kiškos draugystės aš kelis kartus klausinėju Daugirdos ir Norvido. Perskaičiau teipgi ir protokolus Philaretijos.

Lietuviai jautė, kad jiems sunku susidėti; apie tai pasišnekėdavo tarp savęs, ale lenkams to sakyti nedrįso. Pasitaikė ginčas apie spalvas draugystės vielavos. Visos universitetiškai pripažintos studentų draugystės tur savo vielavas. Lenkų draugystė įeidama į skaitlių studentiškų korporacijų norėjo turėti savo vielavą. Vokiškos korporacijos skiriasi sau spalvas, kokias užsimano, o tėvynainiai lenkai norėjo turėti tautiškas spalvas. Demokratas Daugirda tikėjo, kad lietuviškas Žirgas ir Vaikas tur būt[i] ant mėlyno dugno, o ne ant raudono. Heinrich'as būtinai norėjo, kad Lietuvos būtų tos pačios spalvos, ką ir lenkų. Daugirdas sakė, kad Lietuva priėmė mėlyną spalvą po revoliucijos. Heinrich'ui išsižadėjimas senoviškų spalvų išrodė lyg pardavimas visų tėvynės tradicijų. Lietuviai norėjo, kad vielava ženklintų tautas senosios Lenkų žemės; lenkai Heinrich'o partijos į patriotizmo pamatą statė viešpatystę. Tokios pat nuomonės buvo ir prof. Kallenbach'as. Jis paskiau rašydamas laišką Daugirdui išreiškė tą mislį.

Ant susirinkimo 15 Sausio 1899 m. sutarė klausyti Kriokavos³⁸ Akademijos, kokios Lietuvos spalvos. Akademijos vardan urėdiškai po 103 n. atsakė garsusis heraldikas Dr Piekosiński³⁹, kad Lietuvos spalvos balta ir raudona, kaip ir Lenkų. Dr Piekosiński'o raštą perskaitė ant susirinkimo 2 Vasario. Lietuviai jo autoritetui nepasidavė, o ginčai ėjo tolyn. Protokoluose nėra, ale Norvidas man pasakojo, kad ant vieno susirinkimo Filarecijos prieš lietuviams atsitraukiant Heinrich'as skaitė ištraukas iš laiško prof. Kallenbach'o, kame lietuviams kunigams išmetinėjo separatizmą ir kad ima kovoti su lenkais; kad yra tėvynės išdavėjais, sukėltojai sumišimų žmonėse (bałamucielami opinii i zwodzicielami ludu⁴⁰). || [10] 12 Vasario 1899 m.

³⁸ Krokuvos.

³⁹ Franciszek Ksawery Piekosiński (1844–1906) – istorikas, šaltinių leidėjas, Krokuvos universiteto profesorius. Svarbiausias heraldikos srities darbas – *Heraldyka polska wieków średnich* (Kraków, 1899).

⁴⁰ Nuomonės drumstėjais ir liaudies suviliotojais (*lenk.*).

ant susirinkimo atėjo preziduoti profesorius Koschembah-Łyskowski⁴¹. Jam bešnekant Daugirda pabandė kasžin ką sakyt. Prezidentuojantis smarkiai sušuko „Milczes“⁴². Daugirda tuo nutilo. Prof. Łyskowskiui paliovus kalbėt Daugirda jam ramiai iš skaudamos širdies pasakė, kad persiprašęs, jei profesorių pažeidė arba sutrukdė, bet mislyjęs, juog neužsipelnė tokio apsiėjimo, kokio ką tik buvo datyręs. Tą atsitikimą liudyja kun. Norvidas, o ir Daugirda jį minėdavo. Daugirdo užmanymas permainingi apsvarstymų eilę padedant jo ataskaitą ant galo, o „liuosus balsus pirma“ daugumu balsų perėjo. Toliaus raštinikas pranešė, kad prof. Kallenbach'as ant karūnos duodas 10 fr., o Norvidas su Daugirda po 5. Apskelbta teipgi prašymą Raudos užbraukt jį iš skaitliaus Philaretijos sanarių. Kad parėjo šneka apie vielavą, Daugirda ėmė sakyt, juog per visą semestrą nieko nepadarė tik ginčyjosi, kad jis atsitraukęs iš draugystės, nes tokiu budu tvarka galės sugryžt. Norvidas su Modra teipgi atsisakė iš Philarecijos. Norvidas pasakojo, kad lenkai lyg nenorėję tikėt tam atsitikimui. Po tam da buvę balsavimų apie tūlus dalykus, ir Łyskowski klausė ką lietuviai mislyja, ale šie sakėsi neprigulį jau prie draugystės ir negalį balsuot. Prof. Łyskowski ėmė sakyt, kad Philarecija galint dėti ant savo vielavos kokias norint spalvas, nes ji yra tik studentiška draugystė, o ne viešpatystės reprezentantas. Lietuviai betgi jau daugiaus į Philaretiją negrįžo. Po tam 19 vasario lenkai sutarė da sykį klausit Kriokavos Akademijos ar Žirgas ir Vaikas negal būt ant mėlyno dugno, bet lietuviai nomainė savo apsiėjimo.

Atsitraukimas lietuvių iš Philaretijos buvo || [11] priežaščia to, kad seniškius kunigus lietuvius skundė jų vyskupai. Apie tai plačiau aprašyta skyrium. Žiurėk nesutikimus Rutos su prof. Kallenbach'u.

Rūtos įsteigimas

Neturėdami draugystės lietuviai retai kada terp savęs sueidavo, o suėję neapseidavo be alaus ar kitokių gėrymų. Mokinimasi daugiausiai pareidavo ant reguleriško vaikščiojimo į universitetą ant prelekcijų. Lietuviškų laikraščių Friburge beveik neturėjo.

Lietuviams atsitraukus iš Philarecijos iš Zūricho į Friburgą atvažiavo ir apsigyveno pirmutinis ne kunigas studentas lietuvis Juozas Petru-

⁴¹ Ignacy Koschembah-Lyskowski (1864–1945) – teisininkas, Romos teisės žinovas. Nuo 1895 m. Fribūro universiteto profesorius, 1900–1918 m. Lvovo, 1918–1935 m. Varšuvos universitetų profesorius.

⁴² Tylėk (lenk.).

lis⁴³. Jis nuolatai kalbino Friburgiškiaus lietuvius kunigus pasidaryt sau skyrium draugystę. Ilgą laiką tas jam nepasisekė. Prieš pradžią vasaros semestro iš Liovanijos⁴⁴ parvažiavo kun. Montvidas.

Galutinai 7 dieną Gegužio 1899 m. Friburgo lietuviai susėję pas Montvidą sutvėrė draugystę. Jų buvo šeši: Montvida, Daugirda, Norvidas, Modro, Petrus ir Povylas Griauža⁴⁵. P. Griauža buvo ką tik atvažiavęs iš Žemaičių vyskupystės subdjakonas. Rauda nė prie lietuviškos draugystės nenorėjo prisidėti.

Naujoji draugystė priėmė įstatus Petrulio atvežtus iš Žüricho perrašytus iš įstatų tenykščios lietuvių studentų draugystės⁴⁶.

|| [12] Ant antro susirinkimo 11 gegužio jaunutė draugystaitė pasivadino Daugirdos užmanytu vardu „Rūta“.

Visi Rutos sanariai studentai, todėl jos darbuose metai prasideda rudenyje su pradžia žieminio semestro, o baigiasi vasarą su galu vasarinio pusmečio universitetiškų darbų.

1899 METAI

Pirmą metą šeši Rutos sanariai, ką tik į draugystę susidėję ėmė rūpintis lietuviškų laikraščių ir knygų. Draugystė pasitikėjo, kad redakcijos paprašius jai duos po vieną egzempliorių laikraščio dykai. Ale tąsyk iškilo klausymas kaip rašyt į redakcijas: ar nuo draugystės vardo ar privatiškai. Vieni norėjo rašyt no vardo Rutos, nės šaip negalėjai norėt gaut laikraštį už dyką, o kiti bijodami, kad laikraščiai Rutos atsiradimą svetui neapskelbtų, norėjo rašyt privatiškai ir iš to buvo daug ginčų.

Antri ginčai buvo už dvasią naujos draugystės. Norvidas reikalavo, kad Ruta vadintųsi katalikiška draugyste. Petrusis gi nepripažino savę kataliku. Kiti sanariai stoji po Norvido arba po Petrulio pusei. Žiurėk penktą protokolą 4 Birželio 1899 m.

Petrulis neturėjo iš ko gyvent. Turtingesni už jį kunigai lietuviai sudėdavo po 5 frankus į mėnesį, ale ir to buvo toli per mažai. 24 Birželio Petrusis užmano organizavimą „tarpe lietuvių užrubežyje Amerikoj ir Europoje draugystės dėl šelpimo lietuviškos jaunuomenės mokinančiosios užrube-

⁴³ Juozas Petrusis (apie 1877–1975) – mokytojas.

⁴⁴ Levenas.

⁴⁵ Povilas Griauža – daugiau duomenų nerasta.

⁴⁶ Draugijos pavadinimas „Žüricho Draugystė Lietuviškos Jaunuomenės“.

žyje**⁴⁷. Susirinkimas tą užmanymą pagyrė. Ant pirmutinio susirinkimo po tam 1 d. liepos Montvida perskaitė savo raštą: „Balsas lietuviškos jaunuomenės mokinan|| [13]čiosios užrubežyje į lietuvius užrubežyje“. Tam rašte Montvidas šaukė turtingesnius lietuvius šelpti tautiečius studentus užrubežinių aukštųjų mokyklų. Pataisę da šiek tiek tą raštą išsiuntė į redakciją „Lietuvos“⁴⁷. Amerikiečiai atsiliėpė ant Rutos balso ir sutvėrė tam tikrą draugystę vardu „Motinėle“⁴⁸. 22 Spalių 1899 m. Ruta jau rašo „Motinėlei“ linkijėjimų laišką velydama geros kloties**. Ilgainiu iš Motinėlės pašelpos pasinaudojo Petrus, Griauža ir mokintinis Friburgo agronomiškos mokyklos Vincas Totoraitis⁴⁹.

Didelė diduma Rutos sanarių buvo buvę kitąsyk lenkiškoje draugystėje „Kółko polskie“ ir „Philaretia“, kame sanariai pirma iš valios paskui iš prievolės turėdavo parašyti laiks no laiko atskaitą. Tą patį randame įtraukta į Rutos įstatus 4 Birž[elio] 1899 m. Iki vakacijų tų metų apart minėto „Balso liet[uvių] jaunuomenės“, ant Draugystės susirinkimo da vienas sanaris laikė atskaitą. 13 Liepos kun. Daugirda perskaitė: „Keli žodžiai apie likimą mūsų kalbos“.

Už Rosijos rubežių gyvenantieji lietuviai būtinai norėjo pasirodyti svetui per Paryžiaus parodą 1900 m. Ir Ruta tam dalykui pašventė penkiolika frankų – 13 Liepos 1899 m. Jau parodai beveik prasidėjus Rutos sanaris Bernys per velykines vakacijas 1900 m. skubinosi išverst iš lietuviško į prancuzišką ir sistematiškai suskirstyt chronoliogišką surašą lietuviškų knygų išėjusių užrubežyje po 1864 m.

Su lenkais atsiskyrusi Rūta gražiai gyveno. Kaip tik lietuviai sutvėrė Rūtą lenkas Bruno Zdanowskis atėjo iš Unijos lietuvius pasveikintie ir norėjo net tapti Rutos || [14] sanariu. 11 Geguž[ės] Ruta prisidėjo prie lenkų Skaitynės. 13 Liepos Philarecija užkvietė Rūtą ant šventės Julijaus Slovacki'o⁵⁰. Ta šventė turėjo būti 15 d. liepos. Rūta vienbalsiai sutarė nusiųsti savo delegatus ant tos šventės***.

* Prot. 6.

⁴⁷ *Lietuva* – seniausias lietuvių laikraštis centrinėse ir vakarinėse Amerikos valstijose. Ėjo 1892–1920 m., leido „Lietuvos“ leidybos bendrovė.

⁴⁸ „Motinėle“ – JAV lietuvių kunigų įsteigta draugija, kurios vienas iš tikslų buvo materialiai padėti besimokančiam jaunimui.

** Prot. 9.

⁴⁹ Vincas Totoraitis (1874–1966) – agronomas, kun. Jono Totoraičio MIC brolis. Fribūro žemės ūkio mokykloje studijavo agronomiją.

⁵⁰ Juliusz Slowacki (1809–1849) – lenkų poetas, 1831 m. sukilimo dalyvis.

*** Prot. 8.

1899–1900

Rūta ir lenkai

Vienu tarpu rudenyje 1899 m. Rūta ką tik neatsitraukė iš Skaitynės. Tačiau prieš Skaitynės teprigulėjo tik Unija ir Ruta. Philarecija ar buvo atsitraukus, ar da nebuvo prisidėjęs. Unija ir Rūta laikydavo savo susirinkimus Skaitynės nusamdytam kambarielyje ant rue du Pont suspendu 90. Rutos raštininkas pirm kelių dienų apskelbė ant rašto lenkiškai ir lietuviškai, kad 3 gruodžio 1899 m. bus susirinkimas mūsų draugystės ant antros po pietų. Tas raštas buvo pakabintas ant Skaitynės durų. Petrulis vakarykščiui nuėjęs į Skaitynę rado kitą apgarsinimą, kad lygiai tam pačiam laike ten pat bus Skaitynės susirinkimas. O Rūtai apie tą visai nebuvo duota žinios. Rūta susirinko 3 gruodžio, ale pas Montvidą. Ten Petrulis pranešė apie Skaitynės apsigėmimą. Modra jau nuo senei buvo šnekėjęs Berniui, kad prigulėjimas prie Skaitynės mums tik sunkenybė. Bernys išrado, kad mokėt kas mėnesį po 20 frankų su viršum už kambarį keliems žmonėms per sunku ir nėr naudos, nes kelios knygos galėtų tilpti pas privatiškus sanarius ir susirinkt pas draugą būtų smagiau. Kussenas⁵¹ piktinosi iš to, kad Rūtos kunigai susideda su netikinčia į Dievą Unija, o pykstasi su katalikiška Philarecija. Taigi ant to susirinkimo Bernys sakė, kad atsitraukt visai no Skaitynės. Daugirda su Petruliu norėjo likti prie jos. Gal [15]lutinai sutarė atsitraukt, ale nusiūt Daugirdą ant Skaitynės susirinkimo reikalaut užgana padarymo. Rūtos susirinkimui pasibaigus Daugirda su Petruliu tuo nuėjo į Skaitynę ir jos susirinkimą rado da nepasibaigus, taigi pareikalavo, kad Skaitynės vyriausybė išsiteisytų savo pasielgimą. Susirinkimas papeikė vyriausybę ir ji pasidavė į dimisiją. Už dviejų dienų t. y. 5 gruodžio buvo kits Rutos susirinkimas. Daugirdas su Petruliu pranešė tą, kaip Skaitynė priėmė lietuvių skundą. Modra, Kusenai ir Bernys bet-gi šnekėjo, kad atsitraukt. Parėjus balsuot po jų pusei viens balsas buvo daugiau. Ale Bernys pats pamislįjo, kad iš atsitraukimo Rūtai garbės nebus, taigi prašė antrąsyk balsuot ant to paties dalyko. Modra su Kusseniu supykę atsitraukė iš draugystės. Da viens sanaris teip išėjo iš susirinkimo, nės turėjo pribut nežinau kur. Tiems trims išėjus likusieji vienbalsiai sutarė pasilikti prie Skaitynės.

Antras nesutikimas lietuvių su lenkais tą metą. Profesorius Kallenbach'as labai užsirustino ant lietuvių už ką jie atsitraukė iš Philarecijos. Vasarinėms

⁵¹ Kusenai – Fribūro universitete užsirašęs Johann Kusen iš Žemaičių vyskupijos seminarijos.

vakacijoms besibaigiant kun. Norvidas gavo iš Seinų laišką nuo kun. Dr Staniulio⁵², seminarijos profesorius. Čia tas laiškas: „Mielas Jonuti! Laišką tavo gavau. Antrašą duodu, bet su nesmagioms žinioms. Neseniai gavo mus Vyskupas nuo praloto Skirmunto iš Šv[ento Miesto] laišką, kuriame rašo, kad nuo mok[ytojo] Kallenbach'o apturėjęs tokias žinias apie Seiniečius: buk užsėmę esate litvomanija, mokinatės silpnai užtat, su lenkais neturite ne jokios sueigos. Meldžia vyskupo, idant jisai pakreiptų jus ant prigulničio kelio, – maišo ir manę – buk teipgi blogą įspūdį padaręs Frib[ūre]. Vyskupas tą viską mą perskaitė. Žinoma, pasakiau, juog tai netiesa; geri tai kuni|| [16]gai, nesutikimo su lenkais nēr, nes skaito drauge, šelpia vieni kitus etc. Vienok liepė parašyti į jus, idant neduotumėte ne jokios priežasties lenkams skųsti jus. Rašiau Mont[vidui] apie tą. Mano numanymas toks, kad gerai išsinektumėte su Kallenbachu, ko jis nor nuo jųs. Galite skundą paduoti Senatui universiteto už nekaltą skriaudimą jųsų šlovės. Geriaus išsiskirstyti: čionai gerai nebus – yra *inimicus natus*⁵³. Kunigas Banaitis⁵⁴ užtvirtintas į Virbalių. Ant galo viskas po senovei. Tavę mylintis kunigas Antanas. 9 spalių men. 1899 m.“ Tą laišką perskaitė ant Rutos susirinkimo 22 spalių. Ką su juoju daryt, sutarė tik 12 lapkričio. „Nutarta daugumu balsų nueiti pas p. Prof. Dr Kallenbacha dėl „pasikalbėjimo“ tame dalyke“ rašo 10 protokolais. Į delegatus išrinko kun. Montvidą nesenei išdavusį egzaminus ant daktaro.

Montvida bet-gi nėjo ir teip dalykas liko iki 11 vasario 1900 m. Griauža rengdamasi važiuot namo, padarė interpeliaciją: „Apie Kallenbacho dalyką rezoliuciją įvesti į išpildymą“. Prispirtas Montvida labai nenoroms nuėjo pas Kallenbach'ą, o paskui ant susirinkimo 25 vasario Rutai pranešė profesoriaus šneką: kad Friburgiečių lietuvių monsignorui Skirmuntui neskundęs, ale visą dalyką papasakojęs istoriškai ir objektyviškai. Iš to pasinaudodama diduma sanarių įnešė ir perbalsavo, kad „nebutu skundo dalykas ant visados būtų užbaigtas“*. Kitiems trims sanariams: Daugirdui, Petrului ir Griaužai tas labai nepatiko.

Prie galo kovo mėnesio 1900 m. kun. Montvida išvažiavo namon su

⁵² Kun. Antanas Staniulis (1857–1927) – prelatas, Seinų kunigų seminarijos profesorius. 1889–1892 m. studijavo Romoje ir gavo teologijos daktaro laipsnį. Skatino jaunos kunigus vykti studijuoti į užsienio universitetus.

⁵³ Nedraugas iš prigimties (*lot.*).

⁵⁴ Kun. Tomas Banaitis (1865–1913) – kanauninkas. 1895–1899 m. studijavo Romoje ir gavo teologijos daktaro laipsnį. Nuo 1902 m. Seinų kunigų seminarijos profesorius.

* Prot. 21.

diplomu filiozofijos daktaro*. Po kiek laiko kun. Norvidas nuo jo gauna laišką, o tame šiteip rašo: „Seinuose buvau keturias dienas. Vyskupas iš pradžios smarkiai užbarė už lietuviškus sumišimus Friburge; viskas jam ten nepatinka net ir liudyjimai nuo Vyskupo“... Kun. || [17] Laukaičiui** neva sakęs „jogei jau į Friburgą nieko neleis: pasigadiną ten morališkai ir politiškai!“ Montvido laiškas buvo rašytas 28 balandžio 1900 m. Norvidas jį gavęs turbūt niekam nerodė. 6 gegužio Montvida rašė kun. Norui: „Pirmutinis priėmimas Jo Ekscelencijos buvo smarkus – tuo pradėjo man sakyti smarkų pamokslą, žinoma, prisimindamas viską iš garsingo laiško pral. Skirm[unto], kurio įtalpą J.E. laiko už matematišką teisybę. Aš gana smarkiai pasipriešinau; ir pradėjom mudu ginčytis. Ant galo sakau, kad aš galiu pristatyti užgynimą tu atsitikimų padidintų no prof. Kallenbach'o. Jo E[kscelencija] tuo prisikabino prie to ir pasakė, man išėjus, kad visi Frib[urgie]čiai turės parsivežti liudyjimą apie savo apsiėjimą nuo prof. Kallenbach'o?! Aš tuo per kapelioną užprotestavojau; kad nepatinka kunigams imti liudyjimą no svietiško: ant to yra kita valdžia. J.E. atšalęs ant to sutiko; bet pasakė, kad jau ten nė vieno neleis! (Paskutinės dienos pompėjos!) Tai toks mat interesas! J.E. potam pamatė, kad svečią per smarkiai priėmė (visi liudyjimai nuo Vyskupo niekai buvo. Laiškas nuo Kallenbacho būtų buvęs daug geriaus) – užtat pradėjo rodyti biskį švelnesnį veidą ir net užsiprašė ant šventintos. Dabar nieko nežinau kas toliaus bus“. Norus perpyko ir nusiminė, parodė gautąjį laišką ir draugams. Rašymo turinį patyrė ir Canisianum'o regensas Mik. V. Weyrich⁵⁵. Lietuviai kunigai vis daugiausiai gyvena Canisianum'o konvikte. Weyrich'ui labiausiai parūpo, kad Seinų vyskupas daugiaus neleis kunigų į Freiburgą. Tą žinią tuo patyrė prof. monsignoras J. P. Kirsch⁵⁶, o netrukus ji daėjo iki k. k. dominikonų perdėtinio Tėvo Michel⁵⁷. Weyrich'as ir Kirsch'as netrukę ėjo pasikalbėt apie tą dalyką su prof. Kallenbach'u. Tėvas || [18] Michel turėjo su juo daug pasišnekėjimų. Lietuviai Michel'io prašomi išvertė lotyniškai minėtus tris laiškus ir padavė jam. Pas prof. Kallenbach'ą da ėjo šnekėt apie skundimą ir Daugirda. Ant galo prof. Kallenbach'as parašė vysk. Baranauckiui laišką

* Jo disertacijos titulas: L'Instruction primaire en Russie.

** J.M. vysk. Baranausko kapelionas ir konsistorijos sekretorius.

⁵⁵ Kun. Mik. V. Weyrich – daugiau duomenų nerasta.

⁵⁶ Johann Peter Kirsch (1861–1941) – Fribūro universiteto 1890–1932 m. paleontologijos ir krikščioniškosios archeologijos profesorius.

⁵⁷ Dominikonas tėvas Michel – daugiau duomenų nerasta.

sakydams, kad lietuviai gana darbštūs ir kad juos stato net į paveizdą kitiems; kad nesutikimai su lenkais pasibaigė kaip tik išvažiavo tuli intrigančiai lenkai. Tą laišką Profesorius nusiuntė į Širvintą⁵⁸ po adresu ką Norvida jam padavė. Naumiesčio kunigai gavę laišką slapčia iš Širvintos nusiuntė Seinų vyskupui.

Vasariniam semestre 1900 m. Daugirda stojo ant egzamino licencijato filiozofijos. Pirmutinė jo šaka buvo filiozofija, o dvi antrosios lenkiška ir rusiška literatūros. Iš šitų dviejų egzaminatorium buvo prof. Kallenbach'as. Tėv[as] Michel buvo prezidentu egzamino komisijos ir paprašė prof. Kallenbach'o, kad Daugirda egzaminuonų iš lenkiškos literatūros ne kaip iš prigimtos kalbos. Iš rusiškos literatūros Daugirda gavo (geriausia) pirmą ženklą, o iš lenkiškos tik trečią. Lietuviai ėmė šnekėt, kad Daugirdui profesorius būtų mažiaus įkandęs pastatydamas iš abiejų po tris. Nėr abejonės ir nė negal būt, kad prie lygių reikalavimų Daugirda daug geriaus mokėjo lenkišką kalbą ir literatūrą negu rusišką. Sako, kad kiti profesoriai Kallenbach'o apsjimą ne pagyrė. Prof. J. Kallenbach'as išbuvo Friburgo universitete da vieną semesterą ir išėjo į Varšavą už bibliotekorių į knygyną grafų Zamojskių⁵⁹.

Pavasarij 1899 m. į Rymą parvažiavo Indijų delegatas arcivyskūpas Mykolas Zalewski⁶⁰. Apsigyvenęs Lenkiškoje kolegijoje⁶¹, jis meiliai apsejo su visais tos kolegijos studentais, o meiliausiai su lietuviais. Nors šnekėjo su jais lenkiškai, tai betgi pasisakė lietuvišką kalba mylįs ir poterių vakare visada lietuviškai kalbąs teip kaip no mažens įpratęs. Kad po vaka|| [19]cijų lietuviai keturissyk bandė vėl su juo pasimatyt prieš jam išvažiuojant, jis keturissyk atsakė neturįs laiko. Kad prieš pat išvažiavimą susirinko visa Kolegija atsisveikint su Arcivyskupu jisai, kalbėdamas į lenkus ir lietuvius draugia, užbaigė skaudžiu ir netikėtu pamokslu lietuviams, kad nesiskir-

⁵⁸ Širvinta (vok. Schirwindt) – miestelis prie Širvintos upės, tuometinės Vokietijos teritorijoje priešais Naumiestį (dabar Kudirkos Naumiestį).

⁵⁹ Zamoiskiai (Zamoyski) – lenkų didikų giminė. Tačiau šioje vietoje *Kronikos* autoriai suklydo, nes Kallenbachas 1901 m., persikėlęs į Varšuvą, tapo Krasinskių ordinarijos bibliotekos direktoriumi. Čia jis pasinaudodamas gausia archyvine medžiaga 1904 m. išleido dviejų tomų darbą apie poetą Zygmuntą Krasinskij: Józef Henryk Kallenbach, *Zygmunt Krasinski: Życie i twórczość lat młodych 1812–1838*, Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1904.

⁶⁰ Iš tikrųjų Władysław Michał Zalecki (1852–1925) – arkivyskupas, botanikas, keliautojas ir rašytojas. Gimė Veliuonoje. Studijavo Varšuvoje ir Romoje. Nuo 1886 m. popiežiaus delegatas Rytų Indijoje, nuo 1916 m. Antiochijos patriarchas.

⁶¹ Lenkų popiežišką kolegiją Romoje. Kolegija savo veiklą pradėjo 1866 m. Šioje kolegijoje gyveno ir lietuviai kunigai.

tų nuo lenkų. Kolegijos lietuviai tuomet neturėjo neįdomių nesutikimų su savo draugais lekais ir ko gražiausiai gyveno. Kun. Balandis norėjo šį tą atsakyti Arcivyskupui, ale nutylėjo. Ateidamas į kolegiją Mgr Skirmuntas nuo Arcivyskupo Zalewski beveik neatsiskirdavo. Išdėtą čia daigtą liūdija kun. dr. Antanas Vagonis⁶². Jis buvo Lenkiškoj Kolegijoje Ryme nuo 1898 iki 1901 m., o dabar yra Friburge.

Trumpai prieš vasarines vakacijas 1900 m. Kriokavos universitetas „Wszechnica Jagiellońska“⁶³ šventė savo penkių šimtų metų sukaktuves. Friburgo universitetas siuntė nuo savęs delegatą prof. Kallenbachą ir jam įdavė ant pergamino surašytą pasveikinimą. Vienąsyk, kad Skaitynės susirinkimas nepasisekė, nes nepribuvo iki gana sanarių, studentas Paciorke-wicz⁶⁴ į vietą Skaitynės apsvartymų padavė užmanymą nusiųst Kriokavos universitetui pasveikinimą nuo lenkiškos Friburgo Kolionijos. Jo užmanymą priėmė visi susyk. Pakilo klausymas kokioje kalboje rašyt tą pasveiki-nimą. Galutinai sutarė, kad jį parašytų lenkiškai ir lietuviškai. Ypatingai daugelis lenkų už tai balsavo, kad mūs kalba nebutų praleista, nors mes ant to visai neužsipuolėme. Buvusieji čia jau sumetė keliasdešimtis frankų už tai parašydino adresą abiejose kalbose ir išsiuntė Kriokavon. Povylas Griau-ža, grįždamas namon per Kriokavą tą pasveikinimą abiejuose kalbose matė viešai išdėtą ir mums apie tai rašė.

|| [20] Nesutikimai Rutoje

Prie šešių Rutos uždėtojų sanarių pavasarį 1889 [1899] m. trumpai prieš vakacijas prisidėjo iš Lietuvos atvažiavęs kun. Jonas Norus. 16 spa-lių tų metų atvažiavo kun. Pranciškus Bernys, o keles dienas po tam at-vyko kun. Jurgis Narbutas. Šituo du tapo priimti į Rutą 22 Spalių 1899 m. Trumpai po tam įstojo į draugystę kun. Jonas Kussenas⁶⁵, atvažiavęs čionai iš Insbrucko.

Terp šitų sanarių per visus 1899–1900 universitetiškus metus nebu-vo gero sutikimo. Ginčai kilo už tris daiktus: už delegaciją į suvažiavi-

⁶² Kun. dr. Antanas Vagonis – kunigo Antano Civinsko (1867–1913) slapyvardis stu-dijuojant užsienyje. Studijavo 1898–1903 m. Romoje ir Fribūre. Romoje gavo teologijos daktaro laipsnį.

⁶³ Jogailaičių universitetas (*lenk.*).

⁶⁴ Mauricijus Mykolas Paciorkevičius (Paciorkewicz, 1873–?) – studijavo Poznanėje, Krokuvoje, Paryžiuje, Fribūre.

⁶⁵ Žr. išn. Nr. 51.

mą „Związk’o młodzieży polskiej za granicą“⁶⁶, ką turėjo but per kalėdas 1899 m. Zūriche, 2) už prisidėjimą Rūtos į „Susivienijimą lietuviškos jaunuomenės užrubežyje“⁶⁷, 3) už korespondenciją į „Viltį“⁶⁸ po egzėkvijų už dušią a.a. Petro Matulaičio mirusio ištrėmime šiaurinėje Rosijoje.

Ant susirinkimo 17 lapkričio Ruta buvo sutarus siųsti savo delegatą ant suvažiavimo minėto „Związk’o“. 5 gruodžio į delegatus išrinko kun. Daugirdą. 10 gruodžio tyčia padarė susirinkimą apsvarstyt instrukcijoms, ką Draugystė turėjo duot savo delegatui. Kun. Daugirdas ant tos dienos prirengė lenkiškai parašytą bylą, kurią jis ketino laikyt ant susivažiavimo. Montvidas, Norvidas, Norus ir Bernys buvo jau šnekėję namie, kad iš delegacijos naudos negal but, o pa[v]ojus bus tikrai. Jie jau gailinosi balsavę pirma už siuntimą delegato. Daugirdui perskaičius savo bylą ėmė ją kritikuoti. Iš to kilo ginčas tarp Petrulio ir Bernio apie tai kas per nauda važiuot ant minėto susirinkimo delegatų įvairių lenkiškų draugysčių, prigulinčių prie Związek. || [21] Po ginčui pareikalavo balsuot ar verta važiuot į Zūrich’ą ar ne. Trimis balsais prieš du perėjo, kad nevažiuoti. Viens atsisakė nuo balsavimo. Supykes Petrusis atsitrauke iš Rutos. Ant ateinančio susirinkimo perdėtinis atsinešė laišką, „Komitet Zjednoczonych Towarzystw Polskich“⁶⁹ užkviečia Rutą ant minėto susivažiavimo. Daugirda pakėlė, kad nusprendimas pereito susirinkimo netur verties nes įstatams permaintyt reikia 2/3 balsų. Parejo antrąsyk balsuot. Petrulio jau nebuvo, taigi už nevažiavimą atsirado 4 balsą, o už važiavimą tik 2. Daugirda užtatai atsisakė nuo perdėtinių Rutos. Tai buvo 17 gruodžio 1899 m. Petrusis sugrįžo į Rutą 21 sausio 1900 m.

2. 17 lapkričio 1899 Petrusis pranešė susirinkimui, kad Kočanas⁷⁰, sanaris „Liet[uvijų] jaun[uomenės] draug[ijos]“ Zūriche, paduoda užmanyma apie susivienijimą lietuviškos jaunuomenės mokinančiosios užrubežyje į vieną draugystę „Susivienijimas“ ant ko Ruta nuoširdžiai sutiko. Lygiai į mėnesį po tam 17 gruodžio, tulas Jonas Vileišis⁷¹ rašė Rutai, kad jis veda visą darbą vienyjimosi lietuviškos jaunuomenės, ir kad mus draugystė skubintųsi, nes

⁶⁶ Lenkų jaunimo užsienyje sąjunga (*lenk.*).

⁶⁷ „Susivienijimas lietuviškos jaunuomenės užrubežyje“ – daugiau duomenų nerasta.

⁶⁸ *Viltis* – liberalios krypties savaitraštis, leistas JAV 1899–1900 m.

⁶⁹ Suvienytų lenkų draugijų komitetas (*lenk.*).

⁷⁰ Kočanas – daugiau duomenų nerasta.

⁷¹ Jonas Vileišis (1872–1942) – advokatas, Petro Vileišio brolis. 1899 m. teisės žinias gilino Berlyno universitete, lankėsi Paryžiuje, Briuselyje.

jisai norįs ir turįs viską atbaigt iki vasario mėnesiui. Prie laiřko buvo pridėtas surařas įstatų busiančio susivienyjemo. Bernys, kurs buvo turėjęs tą laiřką pirma negu jį perskaitė ant susirinkimo, ėmė kritikuot įstatų projektus. Jis norėjo, kad katalikiřkos draugystės turėtų gvaranciją, juog jų nuomonės negalės but užgaunamos Susivienyjimo, juog tų draugiřčių sudedami pini-gai neis ant propagandoss bledingų tikėjimui nuomonių. Pakilo ginčas vieni sakė, kad jau Ruta prisidėjo prie Susivienyjimo, kiti – kad tik principą tepa-gyrė. Atsakymą Vileišiui Ruta sustatė 7 sausio 1900 m. Iš protokolo 25 sausio matyt, kad Ruta gavo atsakyma nuo Vileišio. Susirinkimų tą metą buvo labai daug, jie tesdavos ilgai, o ginčydavosi sanariai, kad galvas imdavo skaudet. Susirinkimas matydams negaliřs apsvarstyt visų Vileišio pajudintų dalykų išrinko komisiją: Narbutą, Petrulį ir Bernį. Komisija ėmė perkratiniet įstatus. Narbutas su Berniu teip reikalavo gvarancijos || [22] katalikiřkoms draugys-tėms, juog nieks negalėjo abejot, kad juodu nuo savo nenusileis. Gvaranciją tą juodu teip suprato, kad susivienyjimas nesitaisytų knygų ir neiřreikštų jokių nuomonių*. Petrusis pasakė kad Susivienyjimas jau yra ir veikia, kad tokiu budu anuodu komisijos sanariai negal su paduotais apsvarstyt para-grafais apseit kaip su projektais, ale kaip su esančiais ir su veikiančiais įsta-tais, kurių permainos galima norėt arba reikalaut. Tąsyk anuodu užtėmyjo, kad Ruta juos delegavo apsvarstyt tik projektas, kad tokių būdu visa komi-sija negal toliaus vest savo darbo neperžengdama sau duotos delegacijos. Petrusis tą pripažino. Teip komisija ir parařė raportą draugystei. Ant ekstra-ordinariřsko susirinkimo 28 sausio 1900 m. Ruta atsakė neprisidedant prie Susivienyjimo. Susivienyjimas pateko iki vasarai 1900 m. Pavasarį 1900 m. Dirvos⁷² redaktorius kun. A. Milukas⁷³ atsiuntė Berniui pinigų, kad Friburgo lietuviai atlaikytų iškilmingas egzėkvijas už a.a. Petrą Matulaitį, buvusį Var-po⁷⁴ sandarbininką, ištremtą už lietuvsytę į Rosiją ir ištrėmime mirusį. Apie egzėkvijas turėjo but parařyta korespondencija į Viltį. Egzėkvijas atleikė Ko-legijatoje, po tam lietuviai padarė da iškilminga susėjimą ant kurio Narbu-tas parskaitė bylą. Tos kalbos rankraštis yra terp šaltinių Kronikos įžangos.

* Prot. 19.

⁷² *Dirva* – trimėnesinis katalikiřkas žurnalas, leistas JAV nuo 1898 m. Redagavo kun. Antanas Milukas. 1903 m. *Dirva* buvo sujungta su Tilžėje leista *Žinyčia* ir pavadinta *Dirva-Žinynas*.

⁷³ Kun. Antanas Milukas (1871–1943) – aktyvus JAV lietuvių veikėjas. Fribūro univer-sitete kanonų teisę studijavo 1901–1902 m.

⁷⁴ *Varpas* – literatūros, politikos ir mokslo mėnesinis laikraštis, leistas Tilžėje ir Ragai-nėje 1889–1906 m.

Ant susirinkimo 3 Birž[elio] 1900 m. Daugirda pareikalavo nu[o] Bernio, kad perskaitytų korespondenciją. Berniui užėjo šišas pasipriešint. Jis sakė nepri- valąs nė vienam išduot iš savo darbų rokundos. Pakilo ginčas apie tai ar laišk- as rašytas Berniui, ar Rutai, paskui ar egzekvijos buvo Bernio surengtos ar Rutos, ant galo ar kaltas Bernys, kad į savo privatišką darbą įtraukė Rutą jai to nesakydamas. Ant paskutinio klausymo sutarė balsuot. Du balsai kaltino Bernį, du jį teisino. Bernys pats ir dar viens sanaris nebalsavo.

Ateinantis susirinkimaas atmetė raštininko protokola, nes buvęs po Bernio pusei parašytas ir į to vietą pavedė sustatyt kitą, Bernio priešininkui Pov. Griaužai. Bernys su Norum nusileido nenorėdami ilginti ginčą. || [23] Kaip suimi visus tuos ginčus į kruvą, tai rodos nebuvo už ką ginčytis. Ir tik dyvai darosi atsiminus, kad tą metą ant labai tankių ir ilgų susirinkimų tik riksmas tebudavo girdet. Priežastis to viso neteip ginčo dalykai buvo, kaip be galo didelis skirtumas tarp pažiurų Petrulio ir Daugirdos iš vienos pu- sės, o Narbuto ir Bernio iš kitos. Tie dvi kraštinės partijos toli nevienaip su- prato darbą tėvynei ant naudos, kunigo priligymus prie netikinčių žmonių ir nevienaip žiurėjo į mokslą. Skirtingumas apskritų pažvalgų turėjo apsi- reikšt ginčais apie mažmožius, kame reikėjo pritaikyt prie darbo priešingi platesniejie principai.

3. Naudingas darbas

Tuos ginčų metus Rutos knygynas gana žymiai užaugo. Prieš vakacijas pereitų metų, t. y. nuo gegužės iki liepos 1899 buvo išsirašyta jau keletas knygelių. Paskui rudeni 22 spalį „Daugirdas perdavė knygininkui aptu- rėtas nuo Augustino Gerulio⁷⁵ knygas“*. Gerulio dovanotų knygų buvo žy- mus pundelis, tarp jų svarbus veikalas kard. Mazella „De Deo creante“⁷⁶. Ant 13 susirinkimo Daugirda pranešė, kad buvęs kitados Friburge jaunas lenkas Brzeziński⁷⁷ nor Rutai atsiųst „nekuri skaitlių knygų“** Brzeziński'o dovanotų knygų yra, gal sakyt, labai daug o tarp jų kiti tikrai svarbus vei-

⁷⁵ Augustinas Gerulis – kunigo Antano Staniukyno (1865–1918) slapyvardis studiuojant užsienyje. Studijavo 1898–1901 m. Fribūre, Romoje, Jeruzalėje ir gavo teologijos daktaro laipsnį.

* Prot. 19.

⁷⁶ Kard. Camillo Mazzella (1833–1900). Minimas veikalas – *De Deo Creante* (1876).

⁷⁷ Gal turimas galvoje Mieczysławas Brzeziński (1858–1911) – gamtos mokslų popu- liarintojas. Jo veikalų išversta į lietuvių kalbą.

** Prot. 13.

kalai, pav. Bergo⁷⁸ „Pamiętniki powstania 1863–1864 r.“ trys tomai. Yra teipgi ir nekam vertų brošiūrų. Nuo kun. Miluko iš Amerikos Ruta gavo šimtą egzempliorių, jo išleistų „Kristijono Duonelaičio Raštų“⁷⁹. Pinigais Ruta užmokėjo už A. Miluko „Lietuvišką Albumą“⁸⁰ ir užsiabonavo jo „Dirva“. Iš laikraščių tamet sutarę pasirupint Prūsiose išeinančius su gotiškoms literatoromis teipgi Amerikos „Garsą“⁸¹ ir „Kataliką“⁸² jei redakcijos apsimims atsiųsti už dyką. „Lietuva“ pareikalavo, kad „Rūta“ tik užsimokėtų už persiuntimą, šaip laikraštį davė dyka. Kunigaikštis Uchtońskii meiliai atsakė ant Rutos prašymo, paliepl [24]dams siųst į Freiburgą savo „С.-Петербургскіе Вѣдомости“⁸³. Tas laikraštis ateina ant Rutos vardo iki šiol uždyką, nors jo prenumerata užrubežyje kaštuoja 25 rubliai. „Varpas“ su „Ukininku“⁸⁴ da šaip teip ateidavo ale „Tėvynės Sargo“⁸⁵ niekaip negalėdava sugriebti. Atsakantis redaktorius to laikraščio p. Lapinas⁸⁶ nesirupino apie jo praplitimą tiek kiek apie paskleidimą „Varpo“ ir „Ukininko“.

Užsibaigus bylai su prof. Kallenbachu, pasiliovus ginčams, Ruta beveik neteko ką daryt ant susirinkimo. Tąsyk jos sanariai susimislijo pasišnekėt apie Lietuvos reikalus. Tie pasišnekėjimai prasidėjo 11 Kovo 1900 m., kad ant susirinkimo Rutiečiai pasikalbėjo „Apie padėjimą lietuviškos inteligencijos ir apie redaktorius lietuviškų laikraščių Tilžėje“*. Ant to paties susirinkimo sutarta pasidalinti skaitymą laikraščių. Kiekvienas sanaris sau pasiskyrė kokį nors laikraštį apsiimdamas jį peržiurinėt su ypatinga atyda ir akyvesnius daiktus pranešt draugams. Tą sutarsį pradėjo pildyt 17

⁷⁸ Nikolajus Bergas (1824–1884) – rusų literatas, vertėjas, publicistas. Minima knyga rusų kalba išspausdinta 1873 m., o lenkų kalba Krokuvoje 1880 m. – *Pamiętniki o polskich spiskach i powstaniach 1831–1862*.

⁷⁹ *Kristijono Donelaicio Rasztai*, Shenandoah, Pa.: „Garso Amerikos Lietuvių“ spaustuvė, 1897, 136 p.

⁸⁰ *Lietuviškas Albumas = Lithuanian Album*, Shenandoah, Pa.: kasztais kun. A. M. Miluko, 1898.

⁸¹ *Garsas Amerikos lietuvių* – katalikiškas laikraštis, leistas JAV 1894–1899 m.

⁸² *Katalikas* – savaitinis katalikiškas laikraštis, leistas JAV 1899–1917 m.

⁸³ Esperis Uchtomskis (1861–1921) – rusų rašytojas, publicistas, *Sankt Peterburgskije vedomosti* redagavo nuo 1896 m.

⁸⁴ *Ukininkas* – nepolitinis ūkininkams skirtas laikraštis, leistas Tilžėje 1890–1905 m.

⁸⁵ *Tėvynės sargas* – katalikiškas mėnesinis laikraštis, leistas Tilžėje 1896–1904 m.

⁸⁶ Jurgis Lapinas (1856–1932) – Mažosios Lietuvos politikos, visuomenės, kultūros veikėjas, *Tėvynės sargo* atsakomuoju redaktoriumi pasirašinėjo 1899–1901 m.

* Prot. 22.

Birž[elio] 1900 m. kad Narbutas papasakojo turis 2 ir 3⁸⁷ nn. „Tėvynės Sargas“* ją užlaikė ateinančių metų, o dabar net į įstatus įtraukta.

Atskaitų tą metų buvo neperdaug, ale nė nepermažai. Daugirda skaitė tą, ką buvo ketinęs kalbėt Zūriche ant susivažiavimo lenkiškų draugysčių. Protokoluose neužtemyčiau paminėtos atskaitos Povylo Griaužos. Ji buvo iš Lietuvos istorijos. 21 Sausio kun. Norus skaitė „Apie Dainas“, 3 Birželio Norvidas „Delko nesiplatina Gudijoj apšvieta tarp žmonių“. Bernys skaitė dusyk: 12 Lapkričio 1899 „Kelios mislės apie mūsų reikalus“ ir 1 Liepos 1900 „Lietuviai statykim Muravjovui paminklą!“ Pirmam buvo išdėta keletas mislių apie Lietuvos tautišką politiką. Jos beveik visos nepatiko Daugirdui ir Petruiliui su Griauža. Antram Bernys ragina rinkti iš žmonių užsilikusias iki šiol žinias apie Lenkmetį ir mokina kaip reikia jos rinkti. Tas raštas atspausstas „Žinyčioje“⁸⁸. Svarbiausias iš straipsnių tūmet Rutoje perskaitytu yra be abejonės || [25] Narbuto atskaita „Keli žodžiai į mūs kunigėlius“⁸⁹, skaityta per du susirinkimu 11 ir 25 vasario 1900 m. Tam rašte Kun. Narbutas išdėda, kodėl mus kunigai tur gelbėt Lietuvos katalikystę su lietuviška kalba. Jis išdėda, kad tik su lietuviška kalba ir lietuviškais raštais tegali pas mus kovot prieš slėgančią mus pravoslaviją ir įlendančią i mūs tėvynės bedievystę. Šitą Narbuto raštą persirašę keli klierikai Kauno seminarijos paskleido po Žemaičių vyskupystę. Senosios lenkystės prisilaikantieji kunigai šaukė, kad tas raštas tai ugnis, tai jų neprietelius. Lietuviai gyvenusieji konvikte „Albertinum“ susimislyjo išleisti Friburge hektografuotą laikraštį vardu „Voras“⁹⁰. Tris lietuviai gyveno Albertine ir tris numeriai „Voro“ teišėjo, kožnas iš kitos redakcijos. Hektografą nupirko kun. Rauda. Perejus eilei „Vorą“ redaguoti Canisianum'e laikraštis pasiliovė išėjęs, nes čionykščiai lietuviai kunigai nenorėjo užsijimti ant savęs teip didelės sunkenybės. Viens „Voro“ straipsnis „Kas tai civilizacija“ patilpo vėliaus į 2

⁸⁷ Originale neaiškiai 3 ar 8.

* Prot. 26.

⁸⁸ Plg. [Pranciškus Būčys] Studentas, „Lietuviai, statykim Muravjovui paminklą“, in: *Žinyčia*, Tilžė, 1901, Nr. 3, p. 63–68.

⁸⁹ [Jurgis Matulaitis] Jurgis, „Keli žodžiai mūsų kunigėliams“, in: *Dirva-Žinynas*, Shenandoah, Pa, 1903, Nr. 4, p. 43–69; perspausdinta: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius, 2003, t. 23, p. 512–532. Kun. Vaclovas Aliulis MIC nurodo, kad šį darbą Matulaitis parašė 1897 m.; žr. Vaclovas Aliulis, „Palaimintojo Jurgio Matulaičio veiklos lietuvių visuomenėje istorinis fonas“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius, 2003, t. 23, p. 501.

⁹⁰ Daugiau duomenų apie šį leidinį nerasta.

Nr. Žinyčios⁹¹. Viens „Voro“ egzempliorius yra „Rūtos“ archyve tam tikroj kopertoje.

1900–1901

1. Ruta ir lenkai

Pereituose 1899–1900 mokslisukuose metuose išvažiavo iš Friburgo keturi Rutos sanariai: Montvida, Petrusis, Daugirda ir Griauža. Iš pradžių universitetiškų metų prie jos prisirašė šviežiai iš Žemaitijos atvažiavęs kitas kun. Griauža, paskui tam sugrįžus namon atvažiavo kun. Adolfas Paliulis⁹². Kunigas Kussenas vel sugrįžo į Draugystę. Apie Kaledas atvyko iš Amerikos kun. Vaclavas Matulaitis⁹³ ale tas prieš Velikas išvažiavo.

1. Visi Rūtos sanariai ir šįmetą prigulėjo į Skaitynę. Ta drau|| [26]gystė samdo kambarį viešbutyje Hôtel Suisse iš jo naudojosi 10 mėnesių ir moka 300 frankų už tai. Sanario mokestis 1½ franko už mėnesį tai pareina į metus 18 frankų, nes už vakacijas ir reikia mokėt. Lietuviai į Skaitynę neina, nes tenai jie jaučiasi kaip svetur. Užsiėmę visi savo moksliskais darbais iš Skaitynės knygų nesinaudoja, susirinkimus jiems daryt ir daug parankiaus Canisianume, kur jų dauguma gyvena. Tokiu būdu tie 18 frankų nuo kiekvieno į metus mokasi tik del vienybės su lenkais, kad mums nuo jų atsiskyrus nimitų sakyt būk mes separatistai.

Prigulėjom teipgi tą metą visi prie „Bratnia pomoc“. Daugiaus vargu kas iš mus mokėjo į ją kaip ½ franko į mėnesį. Kitąsyk iš „Brat[nia] Pom[oc]“ buvo naudojosi Petrusis ir Griauža.

2) Asztunta gruodžio 1900 lenkiszka draugystė Unia atrasze Rutai: „Towarzystwo Unia“ ma Zaszczyt prosić Szanownych Panów na obchód rocznicy powstania Listopadowego, odbyć się mający w niedzielę dnia 16 b. m. o godzinie 5 po południu w sali hotelu „Fauçon“ na I piętrze. Po obchozie wspólna kolacja składkowa. Za komitet. Stachurski. Fryburg dn. 8 gr. 1900“⁹⁴.

⁹¹ [Pranciškus Būčys] P. B., „Kas tai yra civilizacija?“, in: *Žinyčia*, Tilžė, 1900, Nr. 2, p. 1–5.

⁹² Kun. Adolfas Paliulis – kunigo Adolfo Sabaliausko (1873–1950) slapyvardis Fribūro universitete.

⁹³ Kun. Vaclovas Matulaitis (1870–1938) – mokėsi Seinų kunigų seminarijoje ir už dalyvavimą slaptoje lietuviškoje veikloje turėjo bėgti į JAV. Ten išventintas kunigu.

⁹⁴ Draugija „Unija“ turi garbės pakviesti gerbiamus ponus į Lapkričio sukilimo [1830–1831 m. sukilimo] paminėjimo šventę, kuri įvyks šio mėnesio 16 d., sekmadienį, penktą va-

13 gruodžio Ruta susirinko apsvarstyt tą dalyką, ar eit ar neit. Sunku lenkams išaiszkint, kad mums prisidėjimai prie tokių szvenčių pavojingi, o neprisidejus prie ju, tai tuo sakytu, kad mes niekiname jų mylimiausę praeitį ir susidedam su maskoliais. Delto emem drąsintis, kad netoks didelis poojus ne ka, nueit prisidet ir paklausyt, ka ten sznekės. || [27] Emem ir nuejome beveik visi. Keletas pasiliko ir ant vakarienes. Kad iszkylmes komiteto prezidentas atsistojęs pasveikino visas draugystes pribuvusias ant iszkylmes, kad paminėjo su dekaone ir „Rutą“, mus perdetinis laikui atejus atsistojo ir pasake gražią kalbą apie Lietuvį prilyginima prie Lenkų apie jų darbus del žmonių. Iš visų kalbų, ką tą vakarą ant to susirinkimo buvo, laike Narbuto už geriausią. Lenkai ir visi labai ilgai ir smarkiai plojo. (Gerai taipgi kalbėjo ir jaunas kunigaikštis Adomas Woroniecki⁹⁵, Frib. univ. studentas, katalikas). Narbutas kalbėjo lenkiškai. O ta kalbą jis gerai moka, nes buvo Kelčių seminarijoje⁹⁶, o paskui kaip ją Gurko⁹⁷ uždare da du metu išbuvo Varšavoje, iš ten patekęs į Peterburgo dvasiškąją Akademią daugiausiai turedavo darbo su lenkais. Jie butų labai norėję laikyt už savąjį. Kiek atsimindamas Narbutas ateinancią vasarą tą savo kalbėjimą surašė lietuviškai.

Štai kaip jis raszo: „Tai dekui pirmsedžiui, tariau, už meilius žodžius, kureis mus pasveikino; – o dar daugiaus dekui, ka užgyne aną neteisy paskalą, buk lietuviai no lenkų skiriąs. Liudna tai mums ir širdį spaudžia! Nežynau ne iš kur, ne kaip, – bet terp brolių lenkų kaskart vis labjau sklysta gandas, buk lietuvei nuo lenku traukes ir skiriąs, buk su maskolium iš vien eina || [28] ir Dievs tebežyno dar ką!.. Taigi sziantdien dar kartą noriu užgintie, kad ano menamojo skyrimosi kaip nebuvo, teip nebner ir negal butie! Taigi sakau, kad ner jokio skyrimosi Lietuvį no Lenkų. Jei kas yra terp musų pikto, – tai greičiau sakyčiau, kad stoka savitarpinio susipratimo, lyg kokia tamsa, lik stoka aiškaus išdejimo bendrų reikalų. – O ginčų? Tai jų nera terp lenkų tautos ir lietuvį. Tie ginčai ir barniai (o kaip nesuprantan-

landą po pietų viešbučio „Fauçon“ salėje, antrame aukšte. Po paminėjimo bendra sudėtinė vakarienė. Už komitetą [pasirašo] – Stachurskis. Fribūras, 1900 m. gruodžio 8 d. (*lenk.*).

⁹⁵ Adam Woroniecki (1878–1949) – vienuolis dominikonas. Fribūro universitete iš pradžių studijavo gantos mokslus ir 1902 m. gavo licenciato laipsnį. Toliau studijavo teologiją ir 1905 m. gavo teologijos licenciato laipsnį. Po to įstojo į Liublino kunigų seminariją, buvo įšventintas kunigu, Fribūro universitete apgynė teologijos daktaro laipsnį. 1911 m. įstojo į dominikonų ordiną Italijoje ir gavo Jaceko vardą.

⁹⁶ Kelcų seminarija uždaryta 1893 m. Jurgis Matulaitis mokėsi antrame kurse ir tęsti mokslų buvo perkeltas į Varšuvą.

⁹⁷ Josifas Gurko (1828–1901) – generolas, Valstybės Tarybos narys, Varšuvos generalgubernatorius 1883–1894 m.

tiejie dalyko vadina skyrimasis ir dalinimasis), jei koki yra, tai dar jie ikšiol neperženge Lietuvos rybų. Tie barniai ir ginčai kelias pačioj Lietuvoj: ir vien tik joje: terp teip sakomų lenkų ir lietuvių; – o geriaus sakant tik terp pačių lietuvių: – terp vieno tautos luomo ir terp kito; aš sakyčiau terp jaunųjų ir senųjų. Iš vienos puses terp dvarponių ir šlektos, terp senesniųjų kunigų terp raštininkų ir maž daug kas seniau juodą nešiojo žiponą, – ir iš kitos puses terp iš miego pakylusio ukininko, jaunesniųjų kunigų ir inteligentų. Tai gi kaip matot čia barnis teber. Ir tas pato jau dekui Dievui kaskart mažinasi. Vis daugin auga jaunų vyrų kuopa, ka savo tautą myli; ir jei kas blogo buvo nori taisitie; o ypač anuos barnius naikytume. || [29] Ir jų darbas nelieka be vaisių. – Mieli Brolei! Argi galit už piktą laikytie mums jauniems kunigams, kad mes šendien stengiamės po penkių šimtų metų parupyti savo žmonems jų prigimtoje kalboje katekizmą; ar galit kaltit mus inteligentus, kad norime apšviest tą artoją, kurio prakaitu ir darbu mokslą išėjome; ar tai nuodeme, kad mes ruošemes apie labą tų žmonių, iš kurių mes kilę; kad jiems vargą vargti padedam, kad į juos jų ir mus prigimta kalba prakalbamė?.. Argi galit tą parodyti atskalinystę, skirimusi, šalinimusi no lenkų? Brolei! Tik jus mylit tą pilką sermegą, ka mus maitina; tik jus žinot, ką mes jei kalti – ten mus syla ir stiprybe. – Argi tai galimas daigtas net ir kalbeti apie kokį nors skyrimąšį! Skyrimas negalimas! Aplinkybes mus į kruvą suvede, liuosas noras suvienijo, istoria surišo, o šimtai metu į vien sujunge; o bedos vargai su geležies pančiais mus surakino ir sukale. Eik! Kas stengiasi juos sulaužit? – Mus tevai išvien už liuosybę galvas gulde, išvien kraują liejo. Eik! Kad nori! Surink po Lietuvą ir Lenkų žemę kaip plati tuos kaulus, ka no amžiu ilsis! – ir išskirstik juosius. Eik! Surink po lašą ta kraują, ka mus senei prosenei iš vien už savo tevyne upeliais liejo! ir išskirstik jį: čia tai tavo Lenke, o čia tai tavo Lietuvi. – O tada galėsi atskirt || [30] Lietuvius no Lenkų! Tada perskirsi abi tauti! Per amžius gereme mes, Brolelei iš vienos taures saldumus ir čiamarius ir negaliu ne gerti, – Taigi ir gerkim. Tegyvuoja vienybe: (Ne tai kad aš bučiau teip žodis į žodį pasakęs: bet mylių begis tas pats. Čia tik ant greito sumečiau ką atsimi[n]damas. Jurgis Narbutas. 20/X 1901 Friburge Šveicarijoje)“.

3) Trumpai po Krokosmečio išskylmei atejo pas Narbutą vienas iš lenkų studentų Unijos sanaris Bruno Zdanowski's. Jis šnekėjo su mus prezidentu apie priliginimą lietuvių prie lenkų, klausinėjo apie tai, ka lietuveškoji tautiškoji partija dirba, ko geidžia, kaip organizuojasi. Narbutas pasake, kad mes nesiorganizuojam bent iki šiol. Zdanowski's išpasakojo, kaip tai negerai, kad mus tautiškoji partija netur savo reprezentanto užrubežije,

su kuriuo kitos partijos galetu susišneket ir susižinot. Apie savo šneką su Zdanowski' u Narbutas papasakojo draugams ant susirinkimo 10 Sausio 1901 m. Po tam Zdanowski's da karts no karto ateidavo pasišneket su Narbutu ir pasisake, kad yra viena lenkiška partija apimanti visą tautą, stipriai suorganizuota su rimtai išdirbtu programu, kad vadai tos partijos rimti vyrai ir daug savo amžyje pergyvene, o ne jaunikaičiai; || [31] kad jis pats esąs žemiausio laipsnio jerarkijoje tos partijos.

Vasarą 1901 m. Narbutas gyveno Friburge, o Bernys buvo išvažiavęs į Orsonneus, netoli miestelio Romont tam pačiam kantone. Zdanowski's pranešė Narbutui, kad vidurvasarije minetos lenkiškos partijos viriausybe, nors ne visi, tai nors keletas sanarių atvažiuos į Šveicariją, ir kad Lietuvei galetų susipažyti su tais rimtais vyrais. Narbutas žinodamas Bernio projektus pasake Zdanowski' ui, kad Berniui butu geriaus ir naudingiaus susipažint su lenku vadais, kad ir lenkams daugiau naudos susipažint su Berniu negu su juo (Narbutu). Bernys gavo ape tą laišką no Narbuto, ale jis da isz viso dalyko beveik nieko nesuprato. Rasi ne Narbutui Zdanowski's ne ką daug buvo pasakęs. Užtemyjome ir Zd[anowski], tą pats kelisyk aiškiai pasake, kad jis negal visų paslapčių savo partijos atidengt; ir atsidengdavo jos tik labai pamaželi. Penktą diena Rugpjučio apyvakariais Bernys gauna telegramą iš Rappersvil, kad atvažiuotų, svarbus esąs dalikas, paduotas ir viešbučio vardas, o parašas neaiškus. Ant rytojaus Bernys sedo ant greitosios mašinos Romont'e ir po piet buvo Rappersvil' yje. Tenai viešbutyje Schwahnen rado kelis nepažįstamus lenkus. Tie pasake, kad ir Zdanowski's esąs, tik || [32] išėjęs tuom žygių. Zdanowski's Bernį pamatęs su kunigiškais rubais nežynojo ką daryt. Bande ješkot trumpų drabužių jį perrengt. Berniui tas nepatiko. Zdanowski's sake, kad rusiškos policijos čia ne truksta. Bernys pasisakė jos nesibijąs. Ta diena buvo sesija vyriausybes Rappersvil'o muzejaus. Zdanowski's nusivede Bernį į Muzejų ir ten juodu lauke, kol pasibaigs sesija, ale ji nesibaige iki vakarui, o pasibaigus visi buvo labai pailsę. Bernys apseme lauktie iki rytojaus. Vakare Bernys šnekėjo su Zdanowski' u vis apie tautiška darba, abudu peike socialistus ir neišmanymą tų tautiečių, ka nor prisidetie prie revoliucijoniškų rusiškų partijų. Zdanowski's šnekejo Berniui, kad čia yra rimtų vyrų, ką prigul prie vyriausybes lenkiškos tautiška demokratiškos partijos, ir kad Bernys sujais pasimatys, kad jis Zdanowski's nebusias prileistas tą syk į draugystę. – Visi kambariai viešbučio buvo užimti, tai Bernys pernakojo vienam kambaryje su Zdanowski' u. Ant rytojaus ant aštuntos į tą patį viešbutį (Schwahnen) susirinko šeši ar penki vyrai lenkai. Iš jų buvo du žili seniai, du viduri-

nio amžiaus žmones, o vienas jaunesnis, kokia 30–33 metų. Pravardes Berniui || [33] pasisakė tik Goštowt⁹⁸ iš Paryžiaus ir Zygmunt Balicki⁹⁹ iš Krokuvos.

Susisedus visiems Balicki's pradejo šneket, dėkavodamas Berniui už ką atvažiavo, kad lenkai nori pasipažytie su lietuviais ir žynot kaip lietuvei myslija prilygt lenkams. Bernys pasake, kad lietuviai dirbantieji savo tautai ner susiorganizavę, kad tokiu būdu jis neturiš ne jokios delegacijos šneket vardan lietuvių, ne vardan tos partijos, kurios nuomonių jis laikosi. Jis sakesi gališ šneketie kaip vienas iš partijos, ale ne no partijos vardo. Užklaustas apie prilygimus lietuvių su maskoliais Bernys atsake, kad niekada jisai ir jo partija neprisidesiā prie rusiškų revoliucijoniškų partijų, kad Lietuvos nenor Rossijos vyriausybei atiduot iš valios tą, ko brutališkoji syła negal iš veržt, t. yra pripažynimo juos Rossijos valdžia ant Lietuvos yra legališka. Jis pasake teipgi, kad svietiški studentai lietuviai Maskvos ir Peterburgo universitetų sueina į pažintį su Rossijos revoliucjonistais ir norį Lietuvą įkinkint į aną plėškę, ale kad Bernio partija to nepagiriant. Klause kaip lietuviai apsieina su lenkais. Bernys pasake, kad iki šiol lietuviai tėvinainiai išsidirbo sau tulā trumpā sakynį, į kurį suima savo politikā su lenkais, „My mówismy, kalbėjo || [34] Bernys, Polska Litwa to jest jedno państwo, ale dwa narody“¹⁰⁰. O kad klause, kaip lietuviams lenkai ar mielesni už pašalietes tautas, ar teip tolymi kaip jos, Bernys atsake: „o tyle więcej kochamy Polaków od wszystkich innych narodów, o ile pięćsetletni okres wspólnej naszej historyj jest nam miłym...“¹⁰¹ Idant lenkai nemyslitų, buk lietuviai nekenčia tų 500 metų, Bernys sake maždaug šitaip: „Mes mylim savo praeitį delto, kad ji mus. Jije yra garbingu ir liudnų¹⁰² atsitikymų, ale abeji mumis miela“. Neatsimenu gerai, ale man rodos, da pridejo, kad lenkams esam dekingi už gautā civilizacijā. Mus kalba apnyko, ale tai buvo pasekeme susidurimo augštesnes civilizacijos su mažesnia. Yra tokiu iš mus, ka nesuprasdami istorijā kaltina lenkus už sulenkavimą Lietuvos, ale mes to

⁹⁸ Matyt, turimas galvoje Wacławas Gasztowttas (1844–1920) – nacionalistinių pažiūrų lenkų emigracijos Prancūzijoje veikėjas, publicistas, mokytojas, dalyvavęs emigrantų organizacijų veikloje, redagavęs *Bulletin Polonais*.

⁹⁹ Zygmuntas Balickis (1858–1916) – politikos veikėjas, publicistas, sociologas, vienas iš lenkų tautinės demokratijos judėjimo vadovų ir lenkų nacionalizmo doktrinos kūrėjų.

¹⁰⁰ Mes sakome, kad Lenkija ir Lietuva yra viena valstybė, bet dvi tautos (*lenk.*)

¹⁰¹ Tiek daugiau mylim lenkus už visas kitas tautas, kiek mums yra mielas penkių šimtmečių mūsų bendros istorijos laikotarpis (*lenk.*)

¹⁰² Parašyta vietoj nubraukto žodžio *klaidingu*.

nedarome. Klause toliaus, kaip mes myslijam apseiti su rubežinėmis parapijomis dvilinkos kalbos: lenkiškos ir lietuviškos. Atsakė: „Kur yra nors 1/3 dalis lenkų tenai panedeliuje apsimam sakyti lenkiškus pamokslus. O tose vietose, kur kytasyk kalbeta lietuviškai dabar gi kalba lenkiškai? – Atsakė, kad mes || [35] norim sulaikyt, kad nepražūtų tas ką turim, ale neketinam plėst mus etnografiškų rubežių. Mes norim juos užlaikyt“. Tąsyk vienas lenkas, ką sedėjo po dešinei Balickio trumpais ale reiškiančiais žodžiais tare: „Žinai, tamista, mes negalim trauktis atbuli nuo to ką įgijom. Klause ar mes ketinam versti į lietuvius tuos lenkus, ka gyvena Lietuvoj, atsake, kad ne; klause apie dvarponius ka teber lietuviais o lenkiškai tešneka ir tik į lenkų kultūrą težiūri“. Bernys atsakė, kad mums nerupi kuo jie vadinasi; jei-gu juose jau nieko lietuviško nėra, su jais teip apsieinam kaip su lenkais. Mums rupi žmones ir tautą pakelt, jų protą apšviest, ypatingai jų dvasiškąją pusę sustiprint. Mes teipgi kiek galėdami rupinames ir ekonomiškus vargus pamažinti. Mes negalim rankas susideję žiuret į verkenčius brolius ir klausyt jų vaitojimo. Klause kaip mes myslijam apseit su Prusų lietuviais. Atsake, kad Prusų lietuvių mes neužkabiname. Su jais mums sunku susiprasti, nes jie protestonai; o mus kova didžioje dalyje už tikėjimą; mus partijos sanariai kunigai. Juos daug skyria ir istorija no mus, j[i]e smarkiai ir greitai germanizuojasi. Žinoma mums miela matyt ju tautiška sukylima ale to beveik nėra. || [36] Prusai gedisi šneket lietuviškai, kad ir mokedami. Lenkai šnekėjo Berniui, kad lietuviai turedami mažesnę kultūrą už lenkišką ir neteip turtingą literatūrą, tuose daigtuose, kur savosios nepritenka, kreiptusi prie lenkiškos veikiaus, o ne prie kokios kitos, [neįskaitomas žodis] ne prie volkiškos arba rusiškos. Pareikus verst iš svetimų kalbų szį tą, verstu iš lenkiškos, o ne iš kitos. Berniui tas klausimas buvo mažiaus daugiaus netiketas. Jis atsake, kad didesnis prisirišimas prie lenkiškos kultūros negu prie kitų išeina iš pirma pastatyto principo, kad lietuvei myli lenkus labiaus už kitus, nes su jais 500 metus drauge gyveno. Ale myslis ipuole Berniui į širdį, ką tai reiškia lenkų reikalavimas, kad lietuviai tyčia laikitisi po dvasiška versme lenkiškos kultūros.

Bernys savo šnekos su lenkais ir visų punktų neužsirasze tuosyk, o jo atmintis ir protas buvo pailsę nuo examinių, nuo keliones ir nuo nemiegojimo paskutinę naktį. Šičia surašyta yra jo šneka teip, kaip jis ja atsimine į tris menesius po tam, rašydamas kronikai įžangą.

Sugrįžęs iš Rappersvil'o Bernys vėl gyveno Orsonneus'e. Zdanowskis jau rašė kelis labai || [37] meilius laiškus. Vienam laiške užmane, ar nebūt gerai, kad Bernys parašytų ką nors apie lietuvius į lenkiškus laikraščius.

Bernys atsake no kelių metų apie tą myslijas, ale da nesąs pasirengęs ir atidedąs tą daliką ant veliaus.

Kad Bernys atvykdavo į Freiburgą ant kokios valandos, šis jau tuojaus parašydavo laiškėlį arba szejp kokio turinio, arba prašydamas atsilankyti. Ant galo praneše turįs labai svarbų daliką apšnekėtie. Bernys prasze palaukt, kol palikęs Orsanneus'ą ant kelių dienų apsibus Freiburge. Narbutas buvo patyręs no sanario „partij demokratycznej“¹⁰³ kad ji turint[i] teipgi savo policiją ir sužinant[i] apie savo sanarius arba apie tuos su kuriais ji susideda, kas ką daro.

Ant galo Bernys atsisveikinęs su Orsanneus'u atvyko į Friburgą¹⁰⁴; susitarė su Zdanowski'u dusyk pasišneket. Iš pradžių viens Bernys nuėjo pas Zdanowski 4 lapkričio 1901 po piet. Tenai jis patyre, kad vyriausybe „Ligi Narodowej“¹⁰⁵ „pavedant Zdanowskiui įleist Bernį į tulas paslaptis. Kelias smulkias paslaptis Zdanowski's ir pasake Berniui. Je čia ner parašyta. – Vardan „Ligi Narodowej“ Z[danowski] žadėjo Berniui I) pripažintie lietuvių kulturališką skirtumą su savo civilizacija, sava kalba || [38] ir literatura. 2° Medegišką ir morališką pagelbą. 3° Patyrimo išdirbtą organizaciją. Lygos delegatas gana daug kalbėjo ir iszrodinėjo, kaip organizacija praktiška ir kiek patyrimo ir apsirikumų reikėjo kol išsidirbo. No lietuvių-gi lenkai reikalauja I° Suorganizuoti visas lietuviškas sylas ir tai ne tik rusiškos Lietuvos bet ir Prusų. Ypatingą ženklą padejo, kad ir Prusus neapleistie. 2°) Ta organizacija turi apimti visus: katalikus ir nekatalikus lietuvius. 3°) Kad lietuviai apsiimtų ant savęs įtekmą lenkiškos civilizacijos. Čia Bernys eme sakyt, ka lenkai myslija šnekėdami ape savo civilizatorišką įtekmę ant lietuvių. Mes, sakė jisai, negalim išsižadėti vokiškos kalbos, nes tas žinia, kad šiandien beveik neįjokio mokslo šaka negali but tikru mokintu nemokėdamas vokiškai arba prancuziškai. Tiek galim ir apsiimam, kad neturedami savo illustruotų laikraščių išsirašinesim veikiaus lenkiškus negu vokiškus. Ale turim pavelyt išsirašyt ir vokiškus tiems, ką mokinasi vokiškos kalbos, del savo mokslišku ar szejp kokiu reikalų. Reikiant turet ant stalo || [39] albumų, o negaledami laikit lietuviškų, mes imsim veikiaus tokius lenkų išdavymus, o ne vokiškus, amžin dien ne rusiškus. Bernys iš visų pereitų šnekų ir iš savo pažinties su lenkais numane, kad jiems pirmiausei rūpi iš-

¹⁰³ Demokratinės partijos (*lenk.*).

¹⁰⁴ Du žodžiai įterpti virš eilutės.

¹⁰⁵ „Liga Narodowa“ – slapta politinė organizacija, įsikūrusi 1893 m., suskilus „Lenkijos lygai“ („Liga Polska“). Pagrindinis jos uždavinys – vadovauti ir kordinuoti tautinės demokratijos judėjimui visose lenkų žemėse, t. y. užimtose Rusijos, Austrijos ir Prūsijos.

kovojimas lenku politiškos nepriegulmes, o civilizatoriškas darbas, nors jie dabar tik juo teužsiima, yra tik yrankiu nepriegulmei atgriebt. Teip ir pasake Bernys Ligos delegatui, kad mes ant to kitaip žiurime. Nepripažindami to maskoliaus, ka jie no mus išverže, mes betgi nekovojame už nepriegulmę. Lygos delegatas pasakojo, kad lenkuose tas noras nepriegulmes labai populiariškas ir labai uždegas žmones. Bernys sake, kad lietuviškoji partija prastotu populiariškumo įsidedama tą postulata į savo programą. Bernys išsitare, kad jis niekada nesityki, jog jo partijos sanarei, kiek jis juos pažistas tą ideją nepriegulmes persiimtu. Tąsyk lenkas užklause jo stačiai, ar jis ją pripažistas. Bernys nenoredamas, ale stačiai atsake, kad ne. Jis sake tikis, jog tauta gal augštai civilizatoriškai kilti ir prigulėdama prie kitos viešpatystes, kad kas kita tauta, || [40] o kas kita viešpatyste. Ape tą juodu da gana ilgai šnekėjo. Ant galo Lygos delegatas sake, kad Bernys apie tai galis pasišneket Krokavoje su viešu partijos reprezentantu Zygmuntu Balickiu. Tas turėsiąs daugiau išmanymo ir delegacijos apie tai kalbėtis. Lyga nebuvo pavedus savo delegatui Friburgiečiui apie tai šneket. Atsiskyrdamas Bernys su delegatu sutare sueise rytoj Canisianume vienam kaambariye kur busias ir Narbutas. – Bernys papasakojo trumpai savo šneka Narbutui. Tam išrodė, kad visai prigimtas daigtas tautai trokšti nepriegulmes, kad mes galime apsimtie ir ant to pamatinio lenku reikalavimo: jieškoti politiškos nepriegulmes Lenkams ir Lietuvai kruvoje. Bernys stengesi apgintie savo nuomonę. Tai buvo rytmetije 5 lapkričio.

Ant 8 ½ diena atėjo į Canisianą Lygos delegatas. Bernys su Narbutu su juomi užsidarę perbuvo lygiai iki pietu. Delegatas perskaite atsišaukymą centrališko komiteto „Ligi Narodowej“. Jis teipgi išdejo josios organizaciją, žinoma, nesakydamas vardų, ale išrodidamas, || [41] kad ji apima visas tris skiltis padalintas Lenkų žemes ir visus tautos luomus. Ypatingų ženklų dejo ant organizacijų mokinančiosi jaunuomenes. Po tam perskaite „Program Stronictwa Demokratyczno-Narodowego w Zaborze Rosijiskim“¹⁰⁶, atspaus tą laikraštyje „Przegląd¹⁰⁷ Wszechpolski“¹⁰⁸ 1897 metų vienuoliktam

¹⁰⁶ „Strannictwo demokratyczno-narodowe“ – tautinių siekių politinė partija (1897–1919), įkurta „Tautinės lygos“ („Ligi narodowej“). 1897 m. partija nelegaliai įsikūrė Rusijoje, 1905 m. įsisteigė Austrijoje (veikė legaliai) ir nuo 1904 m. nelegaliai, o nuo 1909 m. legaliai veikė Prūsijoje. Visi trys padaliniai tarpusavyje organizaciškai vienas nuo kito nepriklausė.

¹⁰⁷ Toliau nubrauktas žodis *powszeczmy*.

¹⁰⁸ *Przegląd Wszechpolski* – iš pradžių dvisavaitinis, vėliau mėnraštis, leistas „Tautinės lygos“. Nuo 1895 m. nelegaliai spausdintas Lvove, 1901–1905 m. Krokuvoje. Platintas Lenkijos Karalystėje, Lietuvoje ir Ukrainoje.

numerije nuo 241 pusl. iki 247. Po pusantros valandos skaitimą pertrauke. Visus darbus šėip „Stronictwa Demokratyczno-Narodowego“ minėti du lietuviai pagyre ir sakę Lietuvoje darą tą patį. Kas link pamatinio principo reikalavimo nepriegulmes, juodu sake nepeikę, kad kiti tą daritų, ne neko-voję prieš tai, ale pats darit negalį. Delegatas prisispiręs norėjo juodu per-tikrintie, kad jos programa nesą nieko prieš katalikystę, ką prigul prie tos partijos net esą kunigų ir tai gerų kunigų. Narbutas su Berniu prasze palikt perskaitytą atsišaukymą ir programą, sakesi turi gerai apie jį pamyslīt ir tik paskui duosia savo atsakymą.

Septintą lapkričio buvo Rutos susirinkymas. An[t] jo Bernys trumpai papasakojo viską, kas buvo atsitikę išdejo programą minetos || [42] partijos ir savo nuomonę apie jį. Kalbedamas apie tą programą jis vietomis iš po šį tą paskaite. Visi Rutos sanariai vienu balsu ir be abejones pripažino, kad lietuviai ne myslite nemyslija reikalaut nepriegulmes.

Ma rodos neprošali bus paraszyt tas vietas iš lenkiškų demokratų pro-gramo, del kurių sutikimas terp jų ir Rutos sanarių neįvyko: „Srowadzanie patryotyzmu jedynie do obrony przed wynarodowieniem przed wyzuciem z tego czego nam dotychczas nie wydał to uważamy za kierunek szkodli-wy, za karygodne obniżanie aspiracyi narodowych, za abdykacyę z tego nam się należy to mamy* w swym ustroju narodowym niespożytą siłę. Naród, który nie chce zdobyć, nic nowego w przyszłości stworzyć, który żadnych pożądań niema ale redukuje swoje aspiracye do zachowania tego co posiada, musi się kurczyć i w końcu zginąć. Dla tego to walkę z wyższe-mi aspiracyami narodowemi uważamy za działanie świadome lub nie świa-dome, na zgubę narodu i ludzi ją prowadzących, jako wrogów przyszłości narodowej traktować musimy. Istotnie narodowe stanowisko musi polegać na dążeniu || [43] do tego, ażeby samoistny nasz dorobek cywilizacyjno-na-rodowy jak najbardziej powiększyć, indywidualności naszej kulturalnej jak największą treść nadać i siłom narodowym jak najszersze pole działalno-sci otworzyć“¹⁰⁹. Daug tame teisingų sakynių, jeigu juos imsi pavieniui, ale

* Čia prasideda pusl. 243.

¹⁰⁹ Patriotizmo palaikymą tik dėl apgynimo prieš nutautinimą, prieš netekimą to, kas mums iki šiol nepavyko, laikome žalinga kryptimi, baismės vertu tautinių aspiracijų paže-minimu, už atsižadėjimą nuo to, kas priklausio, savo tautinėje sistemoje turime neišsenka-mą jėgą. Tauta, kuri nenori laimėti, nieko naujo ateityje sukurti, kuri jokių troškimų neturi, tačiau apsiriboja savo siekais išsaugoti tai, ką turi, privalo susigūžti ir galiausiai pražūti. Dėl to tad kovą su aukščiausiomis tautos aspiracijomis laikome sąmoninga ar nesąmoninga tautos pražūčiai, ir ją vedančius žmones kaip tautinės ateities priešus turime traktuoti. Iš

jie visi tampa neteisingi, jeigu tos „wyższe aspiracyje“¹¹⁰ ir „powiększenie dorobku zywilizacyjno-narodowego“¹¹¹ reiške vien tik politiška nepriegulmę, o tas matyt iš toliaus einančių žodžių: „Dla tego to stronictwo szczerze narodowe i rozumiejące co stanowi istotę narodowego życia nie tylko nie może się zrzekać dążenia do niepodległości politycznej, ale uważając ją za warunek przy którym jedynie jest możliwe rozwinięcie życia narodowego w całej pełni, musi osiągnięcie jej postawić jako cel główny swoich usiłowań. Z naszego stanowiska, wszystko co zbliża nas do tego celu, do niezależności politycznej, jest dobrem, wszystko zaś, co od niego oddala jest złem, – i to jest właściwa miara w rzeczach polityki narodowej.“¹¹² (pusl. 243). Mes nejieškom priekabių prie paskutinio sakynio, imdami jį nevisam platume jo žodžių. Bet gi negalėjom pripažint, kad politiška || [44] nepriegulme tuėtu būti vienatiniu siekiu civilizuotos tautos.

Ne prošali gal bus pridet, kad Bernys Rappersvilije būdamas 6 ir 7 Rugpjūčio girdejo, juog ideja Stronictwa Dem. Nar. išėjus iš tų lenkų, ka po lenkmečiui turėjo išbegt į užrubežį. Taigi suprantam, kodėl politiškai nepriegulmei tos partijos programos duoda tokią didelį vietą.

Kas buvo pranešta Rutai apie šitą dalyką, ta lygo[s] delegatas buvo pavelijęs jai pranešt, tik melde jos sanarių, kad tyletų. Po susirinkimui Bernys atidave delegatui minetą programą ir atsišaukymą. Delegatas klause Bernio, koki lietuviai Friburge stovį toliausiai nuo jo nuomonių. Kiek Bernys numano, tai visam ikunijime ir užlaikyme Lenkiškai-lietuviškos Skaitynės Friburge matyt didele itekme sanarių anos Demokratiškai-tautiškos partijos. Tie sanariai yra teipgi sanariai Unijos. Jų itekme matyt ant Filiarecijos. Viena Rūta iki šiol atsispyre, Dievas žino, kaip ilgam. || [45]

4. Rutos sanariai ir neprigulinčiu prie jos du lietuvei sudejo suviršum 60 frankų ir nupirkę knygu dovanujo ja[s] atsitraukenčiam iš Freiburgo pro-

tikrųjų tautos padėtis turi kliautis siekiu to, kad savarankiškas mūsų civilizacinis-tautinis laimėjimas kuo labiau padidintų mūsų kultūrinį individualumą, jam kuo didžiausią turinį suteiktų ir tautos jėgoms kuo plačiausią veiklos lauką atvertų (*lenk.*).

¹¹⁰ Aukščiausios aspiracijos (*lenk.*).

¹¹¹ Civilizacinio-tautinio laimėjimo padidinimas (*lenk.*).

¹¹² Dėl to nuoširdi tautinė partija, suprantanti, kas sudaro tautinio gyvenimo esmę, ne tik negali atsižadėti politinės nepriklausomybės siekio, tačiau laikydama ją sąlyga, kuriai esant tik galimas tautinio gyvenimo pilnas išsiskleidimas, privalo jos siekimą iškelti kaip pagrindinį savo pastangų tikslą. Mūsų padėtyje viskas, kas mus artina prie šio tikslo, prie politinės nepriklausomybės, yra gėris, o viskas, kas nuo jos tolina, yra blogis ir tai yra tikras matas tautinės politikos reikaluose (*lenk.*).

fesoriui Juozui Kallenbach'ui per jo vardines 19 kovo 1900. Tą dovaną¹¹³ nunešus Narbutas laike bylą į profesorių. Kalbejo apie tai, kad lietuviai visada nor prilaikyt vienybę su lenkais ir, kad nuopelnus prof. Kallen[ach'o], mato. Kallenbach'as žmogus apsiašarojo; o ir kaip kam gal iš musu ir grau du pasidare. Ant dedikacijos savo dovanos parašem terp kito: „z żalem Go żegnający Litwini“¹¹⁴ ir ta eile buvo truputį didesnems literoms rašyta negu kitas dvi prieš ir po jai. Lietuviams teisingai buvo skaudu, kad ginčas teip liudnai pasibaige. Kallenbach'as tą pačią dieną mums dovanojo Juškevyčios dainų natas išleistas Krokavos Akademijoje po redakcija: Beaudouin de Courtenay ir Z. Noskowski po vardu „Melodye Litewskie“¹¹⁵. Lietuviai da prisidejo ir prie tos dovanos, ką Kallenbach'ui davė lenkai neprigulintieje prie atskyrių draugųščių. || [46]

5. Lenkai užtemiję, kad Friburgo universiteto surašuose juos vadina „les Russes“ ir užrašo „de la Russie“ susimyslijo pakelt protestą ir parašyt, kad toliaus užrašytu lenkais. Kaip visada ir tąsyk kviete lietuvius prisidet prie jų užmanymo. Perdetinis gavęs jų užkvietimą praneše apie tai Rutai ant susirinkimo 31 sausio 1901 metu. Rutos sanariai delei ypatingų priežasčių (pravardes ir šalis svetimas¹¹⁶) neturėjo už ką protestuoti prieš universiteto apsejimą. Teip ir nutarta atsakyt lenkams /Prot. 33/.

6. Prof. Kallenbach'ui išvažiavus per velikynes vakacijas, per vasarinį semestrą nebuvo profesoriaus slaviškų literaturų. Lenkai klause rektoriaus, ar bus jis nor po vasariniam semestru. Rektorius patarė jiems paduot prašymą direktoriui apšvietos Georges Python'ui¹¹⁷. Parašę tą prašymą lenkai norejo, kad ir lietuviai ant jo pasirašytų. Lietuviai nežinojo iš kur ta myslis atsirado, o lenkai nedavė laiko pamyslit. Popierą atneše prieš piet, o po piet atejo atsimt. Lietuviai abejojo ar lenkai su tuo prašymu nenor padaryt kokios nors politikos universitetui už Kallenbach'o atsitraukymą. || [47] Mes nežinojome, kad rektorius buvo teip rodavijęs. Lenkai tą sake, ale netikėjome. Norejome klaust kanclerio Weyrich'o, kas čia yra, ale jisai buvo išvažiaves. Tokiu būdu ant to prašymo pasirašė tik vienas iš Rutos sanarių. || [48]

¹¹³ Parašyta vietoje nubraukto žodžio *dieną*.

¹¹⁴ Su gailėsčiu su Juo atsiveikinantys lietuviai (*lenk.*).

¹¹⁵ *Melodje ludowe litewskie*, zebrane przez ś. p. księdza Antoniego Juszkiewicza, opracowywane przez ś. p. Oskara Kolberga i ś. p. Izydora Kopernickiego, a ostatecznie opracowane, zredagowane i wydane przez Zygmunta Noskowskiego i Jana Baudouin'a de Courtenay, Kraków: Wydawnictwo Akademji Umiejętności, 1900.

¹¹⁶ Šie žodžiai parašyti virš eilutės.

¹¹⁷ Georges Python (1856–1927) – šveicarų politikas ir valstybės veikėjas.

2. Vidurinis Rutos darbas

1. Ant susirinkymo 8 lapkr[ičio] 1900 m. nutarta: „kiekvienas sanarys turi kas metą parašyt vieną straipsnį tinkantį į laikraštį, kas neparašo moka 5 frankus karos“.

(Prot. 28). Vaclovas Matulaitis straipsnio neparašė, ne karos neužmokėjo, nes įstojęs į draugystę apie Kaledas, išvažjavo prieš Velykas. Jis rašinėdavo korespondencijas į Amerikos laikraščius. Nieko neparašė ne Griauža, nes įstojęs į Rutą lapkrikyje išvažiavo apie Kaledas. K[un.] Kussenas užsi-mokejo karą 20 Birž[elio] 1901. Visai atsidejās rašyt savo daktarišką disertaciją iš teologijos apie Balaomą, neturėjo, kada imt rašyt lietuvišką straipsnį. Kun. Narbutas 14 vasario skaite: „Apie paskutinį numerį Dirvos 1900 m.“ Tam numeryje buvo atspausiti a.a. k[un.] Totorevyčiaus raštai¹¹⁸. Narbutas išrodinėjo, kad senus raštus reikia leist į svetą moksliskai apdirbus, idant jie galetų butie šaltyniu kalbos tyrejams. Totorevyčios raštai buvo || [49] atspausiti ne teip kaip reikia. Kun. Norus Narbuto raszymą dapyldė sustatydams savo straipsnį: „Apie išleidimą senų raštų“, kame jis kalba apie išleidimus istoriškų šaltinių. Norus savo straipsnį skaite ant susirynkimo 14 kovo 1901. Bernys skaite 6 gruodžio 1900: „Viena daina“ ir 28 vasario 1901 „Viena mano pažystama“. Visi keturi minėti straipsniai nusiusti į redakciją „Žinyčios“¹¹⁹. Kun. Norvidas 20 birž. 1901 skaitė: „Šis tas apie Kantą“, ale jo raštas tuom tarpu da nebuvo užbaigtas. Paskui par vakacijas Norvidas parašė „Penkis laiškus Draugui ape Brüchnerį“. Pirmutinį savo straipsnį Norvidas nespausdino, o antrą nusiuntė į Ameriką į redakciją „Žvaigždės“¹²⁰. K[un.] Paliulis parašė: „Lenkavimas Liepojaus parapijos“, „Leonas XIII ir Liondono lietuviai“ ir „Kunig. Boleslovas Šlamas“¹²¹. Paliulio raštu turinys toks, kad šiandien jų negal skelbti svetui del to sutarta juos irrašyti į Kroniką.

¹¹⁸ Antanas Totorius, *Pamokslai gražių žmonių*, Atspauda iš „Dirvos“, kaštu kun. A. Miluko ir Vytauto [Vincio Varnagirio], Shenandoh, Pa. 1900.

¹¹⁹ [Jurgis Matulaitis] Jurgis; [Jonas Totoraitis] N., „Moksliskas senų raštų perspaudzinimas ir spaudzinimas“, in: *Žinyčia*, Tilžė, 1902, Nr. 4–5, p. 13–27, (du tekstai bendru pavadinimu); [Pranciškus Bučys] P. B., „Viena daina“, in: *Žinyčia*, Tilžė, 1901, Nr. 3, p. 22–25, (šiuo reikalu Bučys dar rašė: [Pranciškus Bučys] P. B., „Apie vieną dainą“, in: *Žinyčia*, Tilžė, 1902, Nr. 4–5, p. 48–49); [Pranciškus Bučys] P. B., „Viena mano pažįstama“, in: *Žinyčia*, Tilžė, 1902, Nr. 4–5, p. 57–69.

¹²⁰ *Žvaigždė* – JAV lietuvių katalikiškas periodinis leidinys, leistas 1901–1904 m. Nuo 1903 m. leido Antanas Milukas, redagavo Julė Pranaitytė.

¹²¹ Kun. Boleslovas Šlamas (1864–1917) 1900–1903 m. dirbo Londone. Vėliau metė kunigystę ir vedė.

2. Ant pirmo susirinkymo 8-XI-1900 sanariai pasidalino skaitit šituos laikraščius: Narbutas Varpa ir Ukininką; || [50] Bernys – Dirvą ir Žinyčią¹²²; Norvidas – Vienybę¹²³ ir Lietuvą; Norus – Tevynę¹²⁴ ir Viltį. Griauža – Tevynes Sargą. 22 lapkričio sutare neišsirašinet „Lietuvos“ ateinantį metą, nes ji brangiai kaštavo 1 dolerį. Į to vieta sutarta moketi abonamentą: „Tevynes Sargo ir Žyničios“, nes tokiu būdu tiketusi reguliariškiaus juodu gautie. Atsakantis redaktorius turbūt tyčia neišsirusdavo prenumeratoriams tų dviejų laikraščių, nes juodvejų nuomones jau ne patiko. Ant to skundes tikrasis redaktorius Vaišganta¹²⁵ laiške rašytam Berniui. Teip-gi k[un.] Šlamas laiške rašytam k[un.] Paliuliui. Apie laikraščių turinį šnekėjo ant susirinkimų Rutos 13-XII ir 10 sausio – apie 2 Nr. Žyničios ir 31 sausio apie Varpą.

3. Šitą metą „Rutos“ knigynas įsitaisė kelis svarbius veikalus, terp tų pirmiause 3 tomus „Mitteilungen der litauischen litterararischen Geselschaft“¹²⁶. Ant ju Norus aukavo 20 frankų (Žiur. Prot. 20 VI 1901.) Ant susirinkymo 11 Liepos nutarta šviežiai perkamų knygų neduoti į „Skaityne“. Dave apdarita Kuršaičio gramatyka¹²⁷ ir ją pasiliko savo privatiškam knygyne. Tame pat knygyne || [51] prie Archyvo liko ir Kallenbacho dovanota „Melodye Litewskie“ ir da keletas svarbių mokslisškų veikalų išėjusių Vokietijoje ape lietuvišką kalbą.

4. Ant susirinkymo 14 kovo 1901 m. susitare prie Rutos įstaisyti archyvą det rankraščiams ir svarbesniems laiškam. K[un.] Paliulis į Archyvą paliko vieną laišką autografą vysk. Miečysl. Paliulionio¹²⁸ ir du laiškus B. Šlamo 11 Liep. 1901 m. Teip-gi 14 kovo sutarta imt rašyt prie Rutos Kroniką. Archyvo ir Kronikos įstatus pavadė išdirbt Berniui. Prieš vakacijas jis nieko nepadarė. Jo projektą su mažoms permainoms prieme susirinkymas 20 spalį 1901.

¹²² *Žinyčia* – kultūros žurnalas, leistas Tilžėje 1900–1902 m.

¹²³ *Vienybė* – JAV lietuvių 1886–1985 m. leistas laikraštis. Antraštės keitėsi – *Wienibe Lietuwniku*, *Vienybe Lietuwninku*, *Vienybė lietuwninku*, nuo 1920 m. – *Vienybė*.

¹²⁴ *Tėvynė* – Susivienijimo lietuvių Amerikoje laikraštis, leistas 1896–1902, 1908–1990 m.

¹²⁵ Taip originale. Vaišgantas – kun. Juozo Tumo (1869–1933) slapyvardis. 1896–1902 m. buvo *Tėvynės sargo* organizatorius ir redaktorius.

¹²⁶ *Mitteilungen der Litauischen Literarischen Gesellschaft* – Lietuvių literatūros draugijos žurnalas, leistas 1880–1912 m.

¹²⁷ Frydrichas Kuršaitis (1806–1884) – Karaliaučiaus universiteto profesorius. Minima knyga: Friedrich Kurschat, *Grammatik der littauischen Sprache: mit einer Karte des littauischen Sprachgebiets und einer Abhandlung über littauische Volkspoesie nebst Musikbeilage von 25 Dainosmelodien*, Halle: Buchhandlung des Waisenhauses, 1876.

¹²⁸ Vysk. Mečislovas Leonardas Paliulionis (1834–1908) – Žemaičių vyskupas nuo 1883 m.

5. Tuose metuose Ruta įstojo į draugystę šelpenčia Friburgo universitetą pinigais, prisižadėdama mokėti 10 fr. ant metų. 22 lapkričio daugumas sanarių prisidėjo prie dievobaimingos draugystės studentu vadinamos: „Marianische Congregation“¹²⁹. Neprisidėjo tik tie, kurie turedami išvažiuoti kas subata negalėjo pributi ant susirinkimų tos kongregacijos. || [52]

6. Rutos sanariai no savės išdalino svetimtaučiam keleta exempliorių Lietuviško Albumo. K[un.] Norvidas vieną dovanojo Berne salionui Kranken-pension „Victoria“ ir tris ten buvusiems ligoniams bei kapelionui. Jis teipgi dovanojo i exempliorių Bibliotekai Friburgo kantono ir viena pačiam Bibliotekoriui. Bernys Rutos exempliorių dovanojo moterei anglikoniško pastoriaus Gründelvalde (cant. Berno) poniai [neįskaitoma pavardė], o savąjį parliatorijai merginų pensionato Orsanneus'e.

3. Atsitikimai šėip iš Lietuvos gyvenimo

1) Aštuntą dieną vasario 1901 m. Kauno dvasiškoje seminarijoje buvo „vakaras pašvestas atminimui Motiejaus Valančiausio“¹³⁰. Rutos perdetinis Narbutas gavo apie tai žinią iš laiško Žemaičių vyskupo sekretoriaus k[un.] A. Dambrauskio¹³¹. Tas atsiuntė ir hektografuotą programa to vakaro. || [53] Programas susideda iš dviejų dalių. Abiejose yra dainų, skaitymų iš Valančiaus veikalu ir muzikališkų produkcijų ir eilių. Viskas lietuviška.

2) Kun. Adolfas Sabaliauckas¹³², išėjęs Kauno seminariją tapo kunigu apie 1894 m.¹³³ Mokėdamas lietuviškai, latviškai ir šiek tiek vokiškai jis pateko į Kuršą ir buvo kiek laiko kamendorium Liepojuje prie žinomo klebono barono Ropp'o*¹³⁴. Atvažiavęs į Freiburgą jis paliko Rutos Kronikai žinias apie lenkinimą Liepojaus parapijos. K[un.] Sabaliauckas yra draugu k[un.] Šlamo. Juodu susirašinedavo terp savės, Šlamui esant Liondone. Ka Sabaliauckas žinojo paraše apie jį. Sabaliauckas prieš atvažiuosiant į Friburgą

¹²⁹ *Marianische Kongregation* (lot. *Congregatio Mariana*) – 1563 m. įsteigė jėzuitas kunigas Jeanas Leunis.

¹³⁰ Vysk. Motiejus Valančius (1801–1875).

¹³¹ Prel. Aleksandras Dambrauskas-Jakštas (1860–1938) – 1900–1902 m. buvo Žemaičių vyskupo Mečislavo Leonardo Paliulionio sekretoriumi.

¹³² Taip originale. Turi būti Sabaliauskas; plg. Adolfo Paliulio slapyvardį.

¹³³ Adolfas Sabaliauskas kunigu įšventintas 1896 m. vasario 24 d.

* Kleb. Ropp'as tapo vysk. Saratovo.

¹³⁴ Eduardas von Roppas (1851–1939) – nuo 1889 m. Liepojos klebonas, 1902 m. paskirtas Saratovo vyskupu, 1903 m. perkeltas Vilniaus vyskupu, 1907 m. nušalintas nuo Vilniaus vyskupijos valdymo, 1917 m. paskirtas Mogiliavo arkivyskupu metropolitu.

buvo Ryme ir Šv. Tevas (Leonas XIII)¹³⁵ prie jo kalbėjo apie Lietuvius. Čia perrašau k[un.] Sabaliaucko paduotas žinias. || [54]

Lenkavimas Liepojaus parapijos

Man regis žingeidu bus musu paskesnioms kartoms žinoti priežastis susilenkinimo pavienių Lietuvos šalių ir teipgi už Lietuvos rubežių bet prievarta sulenkuotų lietuvių. Prie šių paskutinių t. y. už Lietuvos rubežių lenkuojamų priguli ir lietuviai Liepojaus mieste. (Ps. Tokių daigtų del daugelio priežasčių ne tik negalima po laikraščius garsinti bet ne visiems ir žodžiu pasakoti. Todėl tą noriu į archyvą padėti).

Liepojaus parapijoje yra katalikų 15 tukstančių žmonių. Krikštu 1900 m. buvo daugiau negu 1000. Tarp jų yra keli šimtai latvių ir keli šimtai vokiečių, bet drauge, man regis nebus daugiau tukstančio. Liekantieje-gi lietuviai ir lenkai.

Per surašymą 1897 m. kaip apgarsino „Libavische Zeitung“ pasirode 9 % lenku – lietuvių-gi tikt 7 % – viso skaitliaus žmonių Liepojuje. Bet iš tikrų taip nera.

Yra teisybe atvažiavusių lenkų, net iš Varšavos, Kelčių, Lomžos redybų ir iš kitų tolymesnių || [55] kraštų, bet suprantamas daigtas, kad iš tolimos atvažiavusių miestan visuomet mažiaus (yra) estą negu iš artimesnių šaliu. Per penkerius metus vesdamas krikštų knygas ir daugiau už patį kleboną ir kita komendorių rašęs vestuvių ir mirimo knygas, mačiau, kad tikt mažesnioji dalis turi popieriaus iš kitur, o visuomene vis iš Kauno redybos ypatingai iš Žemaitiškų parapijų. (Ps. Jei noretumete statistiškų žinių tame dalyke, tai butu galima jas parupinti; jei neužmiršiu ir turesiu laiko tai ir pats pavažiavęs padarysiu.)

Kad per užrašymą 1898 m.¹³⁶ pasirode daugiau lenkų, lengvai tas išaiškinama: I° mūsų žmones dar perprasti, kad atskyrūtą tautą nuo tikėjimo, o teipgi ir užrašytojai, kurie kiekvieną katalika laiko už lenką, nes katalikišką tikėjimą už lenkišką; todėl paklaustas jei atsake esąs kataliku, buvo lenku užrašomas; teip žinau kaip ponai vokiečiai savo tarnus lietuvius, lenkiškai nei žodžio nemokančius, užrašė lenkais; o 2° didis gedėjimasis savo tautvystes; Liepojuje reike žinoti, kad žodis lietuvis yra keikimo žodis, teippat didis kaip duokime gudiškas своячъ¹³⁷; latvis, kad nori ką iškeikti sako:

¹³⁵ Gioacchino Pecci (1810–1903) – popiežius Leonas XIII (1878–1903).

¹³⁶ Turi būti 1897 m.

¹³⁷ Prasčiokas (*rus.*).

„tu leitis“; lenkas „ty żmudziak“; ir net pas vokiečius tokę prasmę turi. || [56] Todel prie užsirašymo ir turejo slepti savo tautystę, girdžiant kitiems svetimiems, kaip va ant ulyčios nekuomet nekalba lietuviškai; o tankiausiai gudiškai, išemant tikt tokius, kurie arba nei žodžio nemoka svetimos kalbos, arba kurie jau skaito lietuviškus laikraščius, kurių labai maž. Du faktai. Iš klebonijos lango matau prie šventoriaus vartų dvi tarnaiti lietuvniki ir girdžiu jas lietuviškai šnekant, tik štai prošli jū ejo kažkoks žmogus, ir jos tam pačiam trukije ir sakinyje pradejo lenkiškai. Kitas: vienas fabrikos darbininkas (Dirmeika¹³⁸) karštas lietuvis ir nesibijas „leičio“, sutikęs vieną gerą pažįstamą tarp būrio žmonių prie bažnyčios pasveikino lietuviškai; pažįstamasis ant rytojaus sutikęs fabrikoje aną darbininką rūsčiai užpuolė: „kaip, sako, drįsai prie būrio į mane lietuviškai prakalbėti?“ Kartą net tokią šeimyną užėjau: tėvas su močia tikri žemaičiai, kalba terp savęs tikt lietuviškai, o vaikai latviškai, ne tik tarpu savęs, bet ir su tėvais. Kad pradėjau tėvus gėdinti už tokį nevaldymą vaikų, jie atsakė, kad nieko nemačija nors imk ir užmušk, bet lietuviškai nekalba. Buvo tai mergaitė gal 11 metų, pradėjau ją lietuviškai šnekinti, o ji suprasdama atsakė man latviškai.

1900 m. per velykinę spaviedus dariau statistiką, kiek kokioje kalboje prie manęs spaviedan priėjo. Atmenu tiktai šimtais. Latvių 200, vokiečių lig 20 (mat aš vokiškai seniaus dar mažiaus mokėjau) lietuvių 1500 ir lenkų 1200. (Prie spaviednės velykinės kortelių buvo išimta šimtais daugiau per 8 tūkstančius.) || [57] Lietuviškai kalbantįs yra tikt suaugusieji ir atėjusieji iš Lietuvos. Jaunuomenė gi visa sulenkuota, ir jei toliau teip eis kaip eina, didesnioji dalis parapijos taps lenkiška ir tūkstančiai lietuvių dėl Lietuvos pražus. Priežastys tokio virtimo aiškios. Be lenkinimo jie negalėtų ištautėti, nės į Liepoją neparstojant emigruoja lietuviai. Kas su supratimu ir giliai apmislītu plianu ir naudojimu visų aplinkybių ir lietuvių charaktero ir silpnybių tą daro, tai parapijos klebonas kun. kanauninkas baronas Eduardas Ropas. Liepojaus parapijoje jis tikrai istoriška ypata. Žr.: p. 9.

Būdas lenkavimo: mokyklos ir bažnyčia. Kurše reikia žinoti, dar tebėra liuosybė uždėt mokyklas ir ypat[ingai] kiekvienas klebonas tur tiesą uždėti parapijinę mokyklą ir sau išsirinkti mokintoją, kurs vienok turi turėti atsakančius popierius, kad gautų užtvirtinimą inspektoriaus mokyklų. Teip ir Liepojuje yra trīs mokyklos: viena parapijinė, antra ant vardo Roppo, o trečia ant vardo bene panos Emilijos Rosenthal¹³⁹. (Teisybę pasakius trīs de

¹³⁸ Dirmeika – daugiau duomenų nerasta.

¹³⁹ Emilija Rosenthal – daugiau duomenų nerasta.

jure, o defacto dvi, nės dvi – parapijinė ir Roppo – yra vienuos namuos ir tų pačių mokintojų apžiuromi). Šitos tai mokyklos ir yra „lenkų fabrikas“ kaip vienas liepojiškis jas pavadino. Mokintojais tų mokyklų yra panos, ko ne visos iš Lenkijos. Ant popierio yra jų, t. y., su diplomais, kokios penkios, bet iš viso lik 10. Iš jų viena tik temoka lietuviškai Bron. Wizgird¹⁴⁰ ir kita latviškai – Em. Rosenthal, kurios teipgi lenkiškos dvasios persiėmusios. Jos visos yra dievobaimingos asabos – davatkos. „Panienki“ anot žmonių kasdien prie Šv. Komunijos einančios.

Klebono įvesta, kad visi vaikai prieš pirmą spaviednę ir šv. Komuniją lankyti tas mokyklas; jei ne ant visų lekcijų, tai bent eitu ant katekizmo išguldinėjimo. O tai į tas mokyklas, į kurias žmones priversti leist, nės iš || [58] nebūva prileidžiami prie Sakramentų, nebuvo priimami, kurie nemoka lenkiškai. Teip kad lietuviai iš paskutinio rūpinas savo vaikus pralaužti lenkiškai, nors ir be to pas juos (ne tikt tame laike, nės ir dabar da tebėra tarpais) yra palinkimas prie lenkiškos, ypat[ingai] kad apsaugoti savo vaikus nuo „leišio“ ir „žmudziako“. Tas reikalavimas mokėti dėl pirmos spaviednės lenkiškai prasidėjo 1889 m., kuriuose Ropas paskirtas tapo klebonu. Tas turėjo ir anksčiau prasidėt, nės vyriausioji mokytoja pana Marja Zambrzycka¹⁴¹ lenkiška šovinstka ir nemokanti lietuviškai, jau buvo prieš Ropą parapijinėje mokykloj.

Čia galiu pridurti dėl supratimo tų mokintojų dvasios vieną šnekesį su p. Zambrzyckite, kuri paprastai vadinas, pana Marja. Vienas ponas lietuvis pavardės nebeatmetu, tik primenu, kad pradžia buvo suvis lietuviška pavarde, o galas owicz (Swirtunowicz, Sirutowicz nebžinau) iš Ilotansto членъ окружного суда¹⁴², jieškojo mokėtojos savo vaikams, ant mėnesio žadėdamas po 70 rublių mokėti, bet su išlygomis, kad ta mokėtų lietuviškai, prancūziškai ir vokiškai. Nuveinu pasiklausti apie tokią pas paną Mariją. Užgirdus išlygas, klausia ji manęs: „tai turbūt pravoslavni namai?“ Nors per ausį duok už tokį užklausimą. Kad lenkiškos kalbos tas pons nereikalauja, tai jau provoslavnas.

Tokioms tai mokėtojoms pavesti vaikai. Apart paskirto programo iš viršaus, tose mokyklose visi vaikai mokinami lenkiškos gramatikos, rašto ir istorijos. Katekizmas, išemant vaikus vokiečius ir latvius, kurių iš viso ne daugiaus kai 15 bus, visiems vaikams išguldomas lenkiškai, teipgi žinoma

¹⁴⁰ Bron. Wizgird – daugiau duomenų nerasta.

¹⁴¹ Marja Zambrzycka – daugiau duomenų nerasta.

¹⁴² Apygardos teismo teisėjas (*rus.*).

ir visos maldos, viešai mokykloje kalbamos, ryto poteriai, Aniuolas Dievo, Rožančius. Pirma buvo ir vokiečiai su latviais mokinami lenkiškai, bet jie pasišiausė ir pradėjo protestuoti, teip kad dabar jau || [59] jiems prigimtoje kalboje yra aiškinamas katekizmas. Kunigui į mokyklas eiti paskirtos dvi valandos ant nedėlios; bet jis eina ten tikt dėl formos ir tik dėl trečia ir ketvirtamečių, nės visą katekizmą ir Šv. istoriją mokina „panienki“. 1895 m. tapo paskirtas už kamendorių į Liepojų kun. Jonas Indrulis¹⁴³, žmogus tikrai Homo Dei, ir vien iš dievobaimingo karštas lietuvis. Ropas pavedė jam vieną mokyklą dėl mokymo katekizmo; bet šis, kaip tikras apaštalas panorėjo išguldinėti katekizmą vaikams jų prigimtoje kalboje, ir už tat tapo Ropo nuo kaplionystės atstatytas: „bruzdžic“¹⁴⁴ girdi anot Ropo pradėjo. Teipat ir aš. 1896 m. atvažiavęs Liepojun turėjau ir aš eiti į vieną mokyklą. Bene antrą kartą jau atėjęs jon sakau, kad reikia poterius kalbėti savo kalboje ir katekizmą mokyties, kas sakau lietuviškai kalbate. Tuojaus „pana Marja“ kaipo kliasos dama ten visad ant katekizmo lekcijų būdama atsistojus klausia vaikų, kas nesupranta lenkiškai ir kalba lietuviškai, tegul atsistoja. Ir ant mano gėdos iš daugiaus negu 50 vaikų neatsirado nei vieno lietuvininko; netai kad nebuvo: buvo ten ir Narušiai ir Mikaičiai ir Neimontai ir Giažai, kuriuos paskui pažinau kaipo lietuviškai mokančius ir namie kalbančius. Nedurnas tuomet vaikas vienas iš pulko pasirodyti „žmudziaku“. Ir vėl žinoma trečią – ketvirtą metą belankydami mokyklą vaikai visi tikrai jau mokėjo lenkiškai ir poterius patį namie kalbėjo jau lenkiškai; pirmamečiai žinoma tos lenkiškos kalbos ir poterių dar neprisisavina, užtat prie jų kunigas neina; tikt tuomet kaip jau „panienki“ apvelka juos į lenkiškus rūbus. || [60] Advente aš palikęs vienas kamendorius nebeturėjau laiko eiti į mokyklą, o po Kalėdų kad ir naujas pribuvo, manęs į mokyklą nebeprašė, o pradėjo pats Ropas į abidvi vaikščioti, ką ir darė lig man išvažiuojant 1900 m. rudenį. Pasakys gal kas, kodėl lietuviai neprotestuoja, kaip latviai. Ant atsakimo ir aš to paties paklausčiau, kodėl? Man regis kad priežastis ta sena pas mus manija, jei tikt galima išmokti lenkiškos kalbos ir ja girties, ir ta nesuprantama baisi gėda lietuviškosios o toliaus kad išsiliuosuoti iš latvių ir lenkų paniekintos lietuviškos tautos, o ant galo tamsumas ir nesusi-pratimas, iš ko viso gudri žmones tik moka kuo geriausiai naudoties. Kad

¹⁴³ Kun. Jonas Indrulis (1861–?). Vikaravo ir klebonavo Kuršo dekanato bažnyčiose: Liepojoje, Altenburge ir kitur. Pirmojo pasaulinio karo metais buvo išstremtas į Vokietiją. Kunigavo Mosėdyje.

¹⁴⁴ Trukdyti (*lenk.*).

susieidamas su žmoniemis pamačiau kad jie lietuviais būdami, lietuviškai poterius kalbėdami; vaikus mokina lenkiškų poterių, prikalbinėdavau, kad to nedarytų, visi atsakydavo, kad kitaip klebonas mokyklon nepriimsęs. To iš pradžios aš suprasti negalėjau, ir tikt kun. Indrulis man išaiškino, kad toks įstatymas tikrai esąs. Suprasti to negalima, koks pas lietuvius tame dalyke apjakimas. Nevieną šeimyną pažinau kur nei tėvas nei močia nemoka lenkiškai, o vaikai kitaip nekalba, kaip lenkiškai; užklausti delko teip daro, atsako, kad vaikams mokykloje lengviaus būtų.

Kad taip pradėjo kun. Indrulis parodyti Ropui nenormališką lietuvių vaikų padėjimą, paskui k. Visbaras¹⁴⁵ kapelionas, o paskui ir aš, už ką žinoma buvome litvomanais, tad Ropas (mat męs su Indruliu ir per pamokslus pradėjova raginti lietuvius, kad ne tikt jie patįs mokytų vaikus poterių lietuviškai, bet kad ir mokyklose reikalautų, kad jų vaikams katekizmas būtų išguldomas prigimtoje kalboje) savo taktiką truputį parmainė; gal maž ir koks vienas lietuvis ir pareikalavo nuo panelių, kad vaikus lietuviškų poterių mokytų. Teip kad nuo 1897 m. panelė mokanti lietuviškai, pradėjo katekizmą mokėti ir lietuviškai. Bet kas iš to? Tie vaikai, kurie nuo pradžios || [61] ir buvo lietuviškų poterių mokinami, bet kaip ėjo kitų lekcijų teippat ir lenkiškos kalbos ir istorijos, ant galo trečiuose metuose jau su visais kitais mokinos lenkiško katekizmo. Tiktai tei nepersimdavo lenkiškais poteriais ir kalba, kurie ėjo vien ant katekizmo popietinių lekcijų, bet ir tie buvo, galima sakyti, pačios jau atmetos vaikų, arba sunkios galvos, arba net suvisu idijotai, kurie turbūt nebegalėjo lenkiškai išmokti. Ir tokių vaikų, kuriems lietuviškai buvo išguldoma katekizmas, buvo lig 20. Bet tai tikt vienoje mokykloje. Antroje nei to nebuvo, mat anot Ropo, nėra panelės lietuviškai mokačios. Kelius kartus prie susidūrimų apie šį klausimą, atsakydavo: „tai duokit man lietuviškai mokačias mokintojas“. Kad kunigas galėtų tą atlikti, tai matyt jam ant mislios neatėjo. Apart kun. Ropo kalti ir patįs žmonės, nės pradėjus panelei lietuvei lietuviškai mokėti katekizmo, daug buvo tokių, kurie atvedę savo vaikus mokyklon, tiesiai sakydavo: mano vaikai likšiol temoka lietuviškai, tai prašau jį poterių lenkiškų išmokėti. Kad dar panelė pasakė vienam, kad poterius reikia savaip kalbėti, tad atsakė: tai kam-gi aš ir į mokyklą leisiu vaiką, kad aš lietuviškai ir namie pats galiu išmok-

¹⁴⁵ Kun. Jonas Vizbaras (1869–1919) – mokėsi Liepojos gimnazijoje, Žemaičių kunigų seminarijoje ir Sankt Peterburgo dvasinėje akademijoje. Tik išventintas kunigu buvo paskirtas Liepojos gimnazijos kapelionu. 1905 m. buvo Kurtuvėnų klebonu, vėlau vėl gyveno Liepojoje. Sutvarkė Liepojos parapiinę mokyklą, kurioje lietuvių vaikai buvo mokomi ir lietuvių kalba.

ti. Tai mat kaip yra: iš daugiau negu 10 tūkstančių lietuvininkų vaikų koks 20. O kokios-gi tautos anie šimtai vaikų tose parapijinėse mokyklose, atminus, kad į jas tikri lenkai, kaipo inteligencija savo vaikų neleidžia? Teip kad visa lietuviška jaunuomenė sulenkuota ir tolesnei lenkuojama. Kiek kartų prisėjo prie spaviednes užėti: ateina tėvas ir sūnus; tėvas spaviedojas lietuviškai, o sūnus lenkiškai; ateina dvi seserys viena 28 metų kita 13; pirmoji lietuviškai o antroji lenkiškai; paklausta delko teip daro, sako lenkiškoje mokykloje teip išmokusi. O dar kas tas parapijos iškalas nevadina parapijinėmis arba katalikiškomis, bet len|| [62]kiškomis: „Polska szkoła“¹⁴⁶. Nėra užtad ko stebėties, kad vaikai parėję iš tokios mokyklos, teip į savo močią sako: „tu nieko nesupranti, tu „žmudzianka“: ne vieną kartą ta girdėjau nuo tėvų. Antras būdas lenkavimo, tai pamokslai bažnyčioje. Sakomi pamokslai Liepojaus bažnyčioje keturi: lietuviškas, lenkiškas, latviškas ir vokiškas, kas šventą dieną ir nedėlią. 1896 m. radau tokį parėdką pamokslų: ½ 8 nuo ryto lietuviškas; prieš sumą vokiškas, po sumai lenkiškas, o prieš mišparą, kurs arba 5 arba 6 valandą – latviškas, tai vieną nedėlią; antrą lietuviškas su latvišku ir vokiškas su lenkišku parsimainydavo. Dar kad prieš mišparą, tai pusė bėdos, bet kad ½ 8 nuo ryto, tai tikt juokai: klausydavo tikt davatkos, kurios ir be pamokslo dievobaimingos. Pradėjome su Ropu kariauti, ir išgavome, kad vietoje ½ 8 būtų sakomas pamokslas po votyvai, kuri esta 9 v., teip kad išpuldavo pamokslas 10 v.; ir kad vokiškas daugiau nebūtų sakomas prieš sumą, kuomet pilna prisikimšus bažnyčia žmonių klausydavo nei žodžio nesuprasdama. Bet ir tai ne daug dar žmonių klauso lietuviškų pamokslų, nės musiškiai pripratę prie sumos, tikt ant jos ir ateidavo, laikydami klausymą kitų mišių už „nevožną“, tas keistas supratimas pas mus visur yra; daug kas spavidojas, kad ant sumos nebuvo, nors kitas mišias tą dien išklause.

Teip kad nekartą tokius, įpat iš vilniečių lietuvių, kurie metus pragyvenę Liepojuje nei žinot nežino, kad mūsų bažnyčioje lietuviški pamokslai yra, nės jie tikt ant sumos ateidavo. Mes lietuviai kunigai reikalavome, kad jei jau lenkiškas prieš sumą, kad po – būtų lietuviškas; tai Ropas ant to nesutiko. Bet tą laiką paskyrė vokiečiams. Po sumos pradėjus Ropui vokišką pamokslą, visi žmonės eina laukan, o klausytojų vokiečių taip maž, kad faktiškai, kaip pats vieną kartą nuskaičiau, tebuvo tikt || [63] 7 asabos ir tai mokinti žmonės, kurie ir be pamokslo gali apseiti, ir lengvai gali anksčiaus ateiti; tuotarpu nuo šimtų lietuvininkų net visa ulyčia pajuoduoja, kurie su-

¹⁴⁶ Lenkų mokykla (*lenk.*).

stoję dar kokį pusdynį pypkiuoja prie šventoriaus. Kad kokį porą sykių Ropui išvažiavus – nésant kam vokiški pamokslai sakyti, sakiau ir aš ir kitas kamendorius po sumai lietuviškus pamokslus, klausytojų buvo pilna bažnyčia lig didžiųjų durų.

Iškariavome nors, kad lietuviškas pamokslas būtų sakomas nors po Rarotais advente, kuomet pilna bažnyčia prisirenka, bet paskui Ropas gailėjos to, sakydamas būk vienos lenkės žodžius, kad lietuvninkams visu geriausiai laikas dėl pamokslų atiduotas.

Abelnai dar tai yra, kad už oficiališką Liepojaus bažnyčios kalbą laikoma tikt lenkiška. Visi apgarsinimai ant pamokslų, kaip va: užsakai, skaitlius ir stovis šv. Antano duonos, kaip reikia – apgarsinimas dienos susirinkimo katalikiškos draugystės, kuri žinoma suvisu lenkiška, nors sąnarių pusė lietuvių (Ta katalikiška labdaringa draugystė daro lenkiškus vakarus „polski wieszór“¹⁴⁷ iš katalikiškos darydama lenkišką. Lengvai ji galėtų gauti daleidimą ir lietuviškus teatrus lošti). Teip ir praėjusiuose 1900 m. vyskupo raštu, kad iš priežasties jubiliejaus Ryme, visi atlaidai suspenduoti, buvo tikt lenkiškai perskaitytas.

Paskui pridėtinė dievmeldystė teipgi lenkiškai. Suplikacijos Šventas Dieve; procesijos su istat[ymu] Šv. Sakramento ne lotyniškai tikt lenkiškai; Dievo Kūno ir Velykų, ir Šv. Morkaus ir Kryžiaus dienos vis lenkiškai.

Gegužės mėnesio dievmeldystė, spalio mėn. Rožančius lenkiškai, ant ko žmonės susieidami priversti kalbėti tuos poterius lenkiškai. Vokiečiai turi visą birželio mėn. dievmeldystę prie || [64] Saldž. Širdies Jezaus su ist[atymu] Šv[enčiausiojo] Sakr[amento], o lietuviams nieko. Intonacijos kaip va „Tegul bus pagarbintas“ lenkiškai, žodžiu ką kunigas gieda tas tur but lenkiškai. Tikt ką patįs žmonės gieda tas leista: t. y. Rožančius ir „Pulkim ant kelių“.

Juokingi iš to ir nesuprantami dalykai pasirodo. Antrą dieną 40 valandų dievmeldystes, vakare po mišparų esta dar lietuviškas pamokslas. Po mišparų palieka tikt lietuviškai pamokslo klausyti; vienok po tam pamoksliui prieš uždaryma S.S. k[un.] Ropp'as intonuoja lenkiškai: „Tegul bus pagarbintas S.S.“; vieną kartą, rodos, 1898 metuose kažin del kokios priežasties užintonavo lietuviškai, bet užtat žmones ilgai apie tat kalbėjo.

Arba vel. Apart procesijos 2 dien (Uždušine) lapkričio dar esta pirmoje nedelioje didele procesija ant kapų. Ten esta vokiškas ir lietuviškas pamokslai. Bet processija giedama lenkiškai t. y. hymnai, bet kas če keičiause, tai

¹⁴⁷ Lenkų vakaras (*lenk.*).

kad, ko ant viso svieta turbūt nera, kad ir oracijas k[un.] Ropp'as, – nes jis visada processija veda, || [65] – gieda ne lotiniškai, bet lenkiškai. Kancijonale nera lenkiškų oracijų, tai jis jas tuojaus čė pat giedodamas verčia iš lotyniško. Ir juokas ir pikta girdint vietoje „pater noster“ ir „et ne nos inducas in tentationem“ – Ojcu nasz i nie wódź nas na pokuszenie¹⁴⁸ – vietoj „a pusta in fere“ – od wrót piekielnych¹⁴⁹. Ir tai Liepojuje, kur tikrai katalikiška bažnyčia, nes joje sueina ir lietuviai, ir lenkai, vokiečiai, latviai, yra francuzų, anglikų ir po kelius italų, čekų, kur tyčia reikėtu pasirodyti katalikais; nebe reikalo latviai katalikų tikėjimą vadina polu liciba – polcka wiara¹⁵⁰ kaip ten polska szkola¹⁵¹.

Kad kita toki tauta, tie patys lenkai, butu bažnyčioje nuskriausta, koks tai butu liarmas ir jų pačių protestas, bet lietuvis iš suprantamų priežasčių to nedaro. Gal tikrai nėra kitos tautos, kuri teip nekritikuotu neteisingų parėdymų ir laikytu visą už šventą, ką klebonas daro ir sako; kas tuomet yra girdėjęs, kad lietuvis kritikuotu kunigo pamokslą; šiam patvirtinimui šį atsitikimą paduodu. Sako po sumai kun. Ropas vokišką paamokslą, kunigas gi Vizboras sėdžia spaviednyčioje ir mato prieš savę augštą tvirtą vyrą milu muštuose kailiniuose, su visu žemaitis, kuris atsišliejęs į suolą žiūrėdamas į pamokslininką su atyda klausė pamokslo. Vizborą paėmė žingeidumas ir abejojimas, ar tai žemaitis supranta vokiškai. Atsistojęs prieina ir klausia patyломis: „Ką čė veiki?“ „Pamokslo klausau“ atsakė žmogus. „Tai gi ar supranti?“ klausė Vizboras. „Ne“. Tai, vadinas, jam bile tikt pamokslas, vistiek. || [66]

Dar ant galo Ropas buk parodijęs įsikurti lietuviškai draugystei Liepojuje. Kunigas Vizboras man sakė, kad tame dalyke esąs net ant rašto dokumentas. Jau nuo ministro per gubernatorių atėjo užklauskimas, ar lietuviai su savo draugyste norėsią prisidėti prie katalikiškosios labdaringos draugystės. Delto buvo net šios draugystės komitėtas susirinkęs apsvarstyti šį klausimą. Tikt žinoma, kad lietuviams ant galo atėjo negatyviškas atsakymas. Ropas buk laišką parašęs, kam nežinau, nors su Policmeisteriu Radeckiu¹⁵², kaipo vokiečiu geroje pažintyje yra, kad uždedantis tą draugystę esą socialistai. Kad galėjo nurodyti ant lietuvių vadų socialistiškumo, tai tikiu, nes

¹⁴⁸ Tėve mūsų, neleisk mūsų gundyti (*lot., lenk.*).

¹⁴⁹ Nuo pragaro vartų (*lot., lenk.*).

¹⁵⁰ Lenkų tikėjimas (*lenk.*).

¹⁵¹ Lenkų mokykla (*lenk.*).

¹⁵² Radeckis – daugiau duomenų nerasta.

tas ir teisybė; paskui tie vadai sėdėjo kalinyje Vonsiackio¹⁵³ suimti; įpat tarp jų paminėtina Ambrozaitis¹⁵⁴, tikrai socialista, ploščiu lietuvytės apsidegęs, bet įpatingą Ropo antipatiją turėjęs. Ypatingai nuo praėjusių metų suemimo artistų lietuviška prasiplatino nuomonė, kad karštas lietuvis, tai socialista, kad tas nepadės tautiškos dvasios pakilimui, aiškiai suprantama.

Kunigas Rop kraujo vokiško bet dvasios ir išauklėjimo lenkas; pats sakė, kad jame tik aštunta dalis kraujo lenkiško, bet tas kraujas Plater-Zyberkų¹⁵⁵, kurie sulenkavo Augštąjį Kuršą. Jeme, kaipo Rygos ritierių kardininkų anukų, tikrai yra prigimta neapykanta lietuvių. Nepripažįsta jisai lietuviams tiesos savo budą, kalbą, liuosybę užlaikyti; jie turi tapt lenkų sulenkuoti.

Daugiau jau negu 10 metų kaip valdo parapiją, kurios didesnė dalis lietuviai ir lietuviškai nemoka ir nenor mokintis, nors, tiesa, lietuvių spaviednės klauso. Tą jo šaltumą lietuviai patys atjaučia, pats girdėjau, kaip viena prasta moteriška lietuvininkė sakė: „Kanauninkas neapkenčia mūsų“. || [67]

Ir nuo jo pirmojo išgirdau, kad buvęs laikas, kuomet lenkai pastatę sulenkuoti lietuvius. Tą jis pagal savo gales ir aplinkybes rupinasi išpildyti. Tuo labjau jam tas vyksta, kad tai žmogus tikrai augštos doros, proto ir takto; žmogaus su tokiu giliu protu permatančiu aplinkybes ir pažįstanti žmones ir tokio takto dar savo gyvenime kito nesutikau. Aš asabiškai labai džiaugiuosi, kad teko man per penkerius metus iš jo draugystės naudotis.

Leonas XIII ir Londono lietuviai

Pabaigoje praėjusiu 1900 metų nukeliavau Ryman atlikdamas jubilėjaus kelionę. Apsigyvenęs pas seseris Nazaretietes (kur apart lenkių buvo ir kelios lietuvininkės) susitikau su kunigu Francišku Pacevyčia¹⁵⁶ Šilelio klebonu ir Džiaikonu iš tos pačios Žemaičių vyskupijos, kurs su tuom pačiu tikslu atvyko amžinajan miestan su vienu savo parapijonu.

¹⁵³ Andrejus Vonsiackis – žandarų rotmistras. Būdamas Marijampolės ir Naumiesčio apskričių žandarų valdybos viršininku, 1897 m. pagarsėjo „Sietyno“ draugijos byloje. Vėliau paskirtas į Liepoją, 1900 m. suėmė daug lietuvių inteligentų. Tada buvo sudaryta vadinamoji Mintaujos, Liepojos, Palangos lietuvių byla arba dar vadinamoji dr. Liudo Vaineikio byla. Šioje byloje buvo nubaustų kalėjimu ir tremtimi.

¹⁵⁴ Ambrozaitis – daugiau duomenų nerasta.

¹⁵⁵ Pliaterių giminė skirstoma į dvi šakas: Broel-Pliaterius ir Pliaterius-Zyberkus.

¹⁵⁶ Kun. Pranciškus Pacevičius (1862–1927) – nuo 1895 m. Šilalės klebonas, Batakių dekanas, vėliau Kauno kunigų seminarijos inspektorius.

Tame Nazaretiečių klioštoriuje jau radome ir vyskupą Malčinski¹⁵⁷ lenką iš Albanijos (vyskupija jo vadinas Kalmeti, o rezidencija kaimas Ales-ti). Šis paskutinis laike dienos paskirtos, kurioje turėjo eiti ant audiancijos pas Šv. Tėvą. Pagal įstatymus tokiam atsitikime vyskupas turi tiesą pasiimti su savimi tris asabas į savo svitą. Į tą svitą įsiprašė kun. Pacevyče, kun. Umianskis (Totorius, seiniškis)¹⁵⁸ ir vienas lenkas kun. Szadkowski (pseudonimas, man regis)¹⁵⁹. Su šiais tas vyskupas Malčinskis dienoje terp kalėdų ir Naujų Metų (gerai neįsitēmijau dienos) įsipuošę nuvažiavo į Vatikaną. (Nors aš jau prie šio vyskupo nebegalėjau prisidėti, vienok ant rytojaus, su visu netikėtai gavau retą ir didžią mylistą su kitu vyskupu, rodos iš Brindisi pabučiuoti kojas Didžio Leono XIII). || [68]

Vyskupui Malčinskiui rekomenduojant savo svitą Šv. Tėvui. Šis išgirdęs, kad kun. Pacevyčia iš Lietuvos, pasakė: „šiose dienose gavau telegramą nuo Londono lietuvių, kuriame prašo sau kunigo lietuvninko, todėl kad pagrižši Lietuvon paprašyk savo vyskupo mano vardan, kad nusiunstu Londoniečiams kunigą“.

Šis telegramas buvo siųstas iš Londono paties kunigo Šlamo vardu Londoniečių lietuvninkų, apie ką jis rašo savo pirmajame laiške prie manes. (Tu laišku parašė du, kuriuos palieku archive „Rutos“).

Pagrižęs vysk. Malčinskis su savo svita prie Nazaretiečių pradėjo prie pietų apskakinėti, kaip jiems ėjo Vatikane ir ką Šv. Tėvas kalbėjo kun. Pacevyčiui. Tikt štai kun. Lex¹⁶⁰, quazi kapelionas Nazaretiečių, sako: „tai žinau, kas tai yra Tai, gird, tas telegramas nėra nuo Londono lietuvių visuomenės, bet tikt nuo socialistų, arba kelių litvomanų, kurie nori atsiskirt nuo lenkų ir lenkiškos parapijos, jis žinaš, kad lietuviai nereikalauja kunigo, nes kun. Lechertas¹⁶¹ juos dvasiškuose reikaluose kaip reikiant, aprupinąs ir tokiu būdu Šv. Tėvas tapęs apgautas“.

Kun. Lex iš Prūsų Lenkijos bene išbėgęs del persekiojimų į Ameriką, ten prabuvo apie 10 metų, sakydamas, kad ten turėjęs terp savo parapijonų

¹⁵⁷ Vysk. Pranciškus Malčinskis (Malczyński) (1829–1908) – vyskupu konsekruotas 1870 m., paskirtas Albanijoje Alessio vyskupijos vyskupu, rezidavo Kalmeti kaime netoli Alessio miesto.

¹⁵⁸ Tokia pavarde kunigo Seinų vyskupijoje nebuvo. Greičiausiai tai slapyvardis.

¹⁵⁹ Kun. Szadkowski – daugiau duomenų nerasta.

¹⁶⁰ Kun. Lex – daugiau duomenų nerasta.

¹⁶¹ Kun. Antanas Lechertas Londone 1896 m. ėmėsi kurti mišrią lenkų ir lietuvių parapiją; plačiau žr. Kazimieras Aloyzas Matulaitis, *Londono lietuviai: Jų kovos už savo bažnyčią ir jų visuomeniniai darbai*, Marijampolė: Marijonų spaustuvė, 1939, p. 10–19.

ir lietuviškus, paskui buvo Londone, kure kur kun. Lechertas yra tenykščių Nazaretiečių kapelionu ir lenkiškos parapijos klebonu.

Vysk. Malczynskis išgirdęs tokius kunigo Lexo žodžius labai užsirupino, tardamas, kad Lietuvinkai negerai darą, skirdamiesi no lenkų ir sake, kad apie tat pranešęs Vatikane. Paskesnese dieneose tą ir dare, su kuo apie tat šnekedamas, nežinau. Vienpirmu apie tatau buvo pranešta || [69] Kard. Ledóchowski'ui¹⁶².

Jau sugrįžęs Friburgan girdejau, kad lenkai reikalavę nuo Kard. Ledóchowski'o, kad tas šiame lietuvių dalyke aktyviškai veiktų, kardinolas, matydamas čė tikt intrigas, buk atsiskakęs suvisu kišties į tą dalyką.

22 VI 1901 Kun. Adolfas Sabalevskis
Friburgas Šveicarijoje

4. Apie kun. Bol. Šlamą

Kun. Boleslovas Šlamas, gimęs bene Užpalių parapijoj Kauno redybos, po išsišventinimui tapo paskyrtas į Kuršą į Schoenberg'a už kamendoriu, kur atgijo jame karšta meile Lietuvos, o teipgi apsireiške ir [neįskaitomas žodis] charakterius, ką užsimane vare lyg galui. Savo nuomonese buvo nepertikrinamas, nors || [70] kažnikiek gudresnis jam prirodinetu klaidumą jo nuomonių. Per pamokslą ant kapu užgavo liuterius ir tapo šių ant sudo paduotas.

Kokį porą metų prabuvęs Schönberg'e buvo vel ant kokios pora metų nusiųstas į Viešintus¹⁶³, netoli nuo savo gimtines parapijos, kur baisei pešes už lietuvių su bajorais, kurių daug Viešintuose.

Po tam vel tapo Kuršan nusiųstas, kur budamas Kulvijos (Goldinngen) kamendoriu, iš tiesu buvo Ventspiles (Windau) filialista.

Žmogus tai doras be užmetimo, pradedams darbe nenuilstas; ar lužo ar plyšo, bet jis savo turi padaryti; pilnas užmanymų ir fantastiškiausių, o jei kas drįso juos išjuokti, tą turėjo už savo priešą. || [71]

Ventspileje tuokart tebuvo tikt suluže maldos namai. Dirbamas gelžkelis nuo Maskvos ir delto platinamas uostas padaugino parapiją ir reikėjo butinai statyti bažnyčią.

¹⁶² Kard. Mieczysławas Halka-Ledóchowskis (1822–1902) – nuo 1892 m. buvo Tikėjimo platinimo kongregacijos prefektas.

¹⁶³ Viešintos.

Če visų karštumu k[un.] Šlamas emes užrinkimo pinigų. Pasirupino nuo vyskupo sau raštą ir pradejo kelione (Rundreise) pirma per Lietuvos ponus; Oginski'us, Przedziecki'us, Zyberkus (bet visur ne tai, kad praše, bet tiesiai reikalavo), paskui nuvažiavo į Petrapilę iš ten į Maskvą ir parsiveže namo, gerai neatmenu, bet ne daugiau kaip 600 r. (o bene tikt 300 r.), tikt atmenu, kad mes visi juokemes, kad iš taip dideles keliones, tokius niekus surinko. Ilgą laiką svajojo su tuom pačiu tikslu važiuoti į Paryžių ant visvietinės parodos 1900 metų; bet tas tikt svajone pasibaigė.

Bažnyčia per gudrumą Kuldigos ir Ventspiles klebono k[un.] Pranciško Lukšos¹⁶⁴ tapo par porį metų pastatyta. || [72]

Darties bebudamas Ventspileje tapo kamenderuotas į Mintaują, apsirgus nebeišgydomai klebonui Valentui¹⁶⁵ (buvo jis draug su kitais išsiųstas į Gudiją). Če k[un.] Šlamas budamas gangreit metu, susipyko su k. Valento seseria gaspadine ir nuo jos raktus atėmė ir seną užsitarnavusį kapisargį nuo vietos atstata. Sugrįžęs Ventspilin pradejo daryti [neįskaitomas žodis] savo parapijoje ir bažnyčioje. Tikrai sunku redyti Kuršo bažnyčias, kuriose susieina keturios tautos: lietuviai, lenkai, latviai ir vokiečiai. (Kaip va Liepojuje, Mintaujoje). Bet netingejo k[un.] Šlamas savo parapijonims kas nedel po du pamokslu pasakyti: vieną nedel lietuviškai ir vokiškai¹⁶⁶, o antrą latviškai ir lenkiškai. Lenkų ten tiesa nedaug bet inteligencija: uosto budavotojas ir daugiau || [73] augštų uredų ant gelžkelio ir taip kitų – mat Kurše katalikams dar tebera liuosybe. Lenkai, žinoma, turejo pretenzijų, kad pridetine dievmeldyste butų laikoma lenkiškai, – nes jie tiesa daug prisidejo prie pastatimo ir išpuošimo bažnyčios. Iš to tai prisidejo už lietuvių tiesas su lenkais, nes latvių su vokiečiais mažiau buvo, taip kad mojaus dievmeldystę laike vieną dieną lietuviškai, o kitą lankiškai.

Paskui dar iš sakyklos niekuriuos aiškei iškeike už neprisidėjimą prie bažnyčios kaštų; o dar pradejo skelbti, kad susidetu del uždejimo parapines bibliotekos ir daugiau visa taip atvyrai ir be takto dare, kad suerzino visą parapiją, kad nebnojejo ir nustojo žmones į bažnyčia beėti.

Matydamas tokį padejimą ir mesdamas visą bedą, žinoma, ant parapijonų, || [74] o labiausiai lenkų, nebesikente pats ten bebuti ir norejo eiti ten kur lenkų suvisu nebebutu. Išskaites laikraščiuose (Tevynes Sarge), kad londoniečiai lietuviai reikalauja lietuvių kunigo, prašesi vyskupo, kad jį ten leis-

¹⁶⁴ Kun. Pranciškus Lukšas (1859–?).

¹⁶⁵ Kun. Petras Valentas (1860–?).

¹⁶⁶ Parašyta vietoj nubraukto žodžio *lenkiškai*.

tų. Gavęs dimisionales ir nuvyko praejusiam rudenije, o 7 sausio šių metų 1901 jau sutvėre Liondono lietuvišką parapiją.

Apie savo darbus Liondone kun. Šlamas aprašo dviejuose gromatose prie manes.

Dar: esant jam dar Ventspileje aplankeva jį mudu su k[un.] Vizbara, Liepojaus kapelionu; jis kaipo k[un.] Šlamo tikras draugas rupinosi jį nuraminti, rodijo nekurius savo keistus užmanymus pamesti, tai tą paskaite už išjuokymą savęs ir || [74] nustojo su Vizbaru koresponduoti.

Iš tos pačios priežasties matyt ir manę paskaite prie savo priešų, nes kad aš antrajame jo laiške išreikštų užmanymų nepagyriau ir kitus gal jam nelabai patinkamus parsergejimus daviau, daugiau nebeatsako ir turbūt nebeatsakys, nes arti du menesiu bus, kaip jam rašiau. Aš teip jaučiu, kad k[un.] Šlamas ir iš Londono be „istorijos“ neišvažiuos¹⁶⁷.

22 VI 1901 Kun. A. Sobolevskis
Fribourg Suisse

3. Per vakacijas k. Sabaliauskas dar atsiunte iš namų keles statiškas žinias išimtas iš Liepojaus parapijos metrišku gimimo knygų. Šia jos: || [76]

Statistiškos žinios iš Liepojaus parapijos metriškų gimimo knygų. Ap-sikrikštijusieji toje bažnyčioje nuo I Juliaus 1899 iki I Juliaus 1900 metų pa-ejo iš šių šalių.

Iš viso apkrikštėtų buvo tame laike 772

Iš jų buvo iš Kauno redybos

Valsčionių – 447

Mieščionių – 80

Bajorų – 56

Iš Suvalkų radybos ir Vilniaus, nežinodamas kur ten lietuviai gyvena užrašiau pačias vietas.

Suvalkų redyba.

gmina Konsiova¹⁶⁸ – 1

“ Vołkovysk¹⁶⁹ – 1

“ Veiveriai – 1 || [77]

¹⁶⁷ Apie kun. Boleslovo Šlamo darbą Liondone plačiau žr. Kazimieras Aloyzas Matulaitis, *op. cit.*, p. 24–41.

¹⁶⁸ Neaiškus vietovardis.

¹⁶⁹ Vilkaviškis.

“ Blogoviečiansk(?) Wlodyslovovo¹⁷⁰ pa. – 1

“ Aleksotas – 2

“ Mariampolis¹⁷¹ – 1

“ Kalvarija – 1

“ Kibartų¹⁷² – 1

“ Stabino¹⁷³ – 1

Vilniaus

Paties miesto mieščionų – 10

Disnos¹⁷⁴ pavieto – 2

Lidos¹⁷⁵ pavieto mieščionų – 3

Ašmiaus¹⁷⁶ pavieto:

Salos¹⁷⁷ valsčiaus – 4

Lingmenu¹⁷⁸ – 1

Lipninių (?)¹⁷⁹ – 1

Švenčiloniu pavieto¹⁸⁰:

Švenčionių valsčiaus 4

Kamajų “ – 1

Žvirinų¹⁸¹ “ 1

Zoblotsko¹⁸² “ 3 || [78]

Daugiališkio¹⁸³ “ – tikrai lietuviai – 7

Trakų pavieto:

Trakų bajorai – 2

Mieščionis – 3

¹⁷⁰ Gal Vladislavovo, Naumiesčio.

¹⁷¹ Marijampolė.

¹⁷² Kybartai.

¹⁷³ Štabinas.

¹⁷⁴ Dysna.

¹⁷⁵ Lyda.

¹⁷⁶ Ašmena.

¹⁷⁷ Salos.

¹⁷⁸ Gal Linkmenys, bet Švenčionių apskritis.

¹⁷⁹ Gal Lipnikai.

¹⁸⁰ Švenčionių apskritis.

¹⁸¹ Neaiškus vietovardis

¹⁸² Gal Zabłocie.

¹⁸³ Daugėliškis.

Merečes¹⁸⁴ valšč. – 2

Žaslies¹⁸⁵ “ – 4

Gedraičių¹⁸⁶ “ – 2

Kronsko¹⁸⁷ “ – 1

Jeznos¹⁸⁸ “ – 1

Širvintų “ – 2

Darsutiškio¹⁸⁹ “ – 1

Vileikos:

Mieščionių – 1

Maladečausko val.¹⁹⁰ – 1

Kito – 1

Kitų Vilniaus redybos vietų:

Andronišio¹⁹¹ val. – 1

Rišonis¹⁹² – 1 || [79]

Musninko¹⁹³ – 1

Valiboki¹⁹⁴ – 1

Mickunai¹⁹⁵ – 2

Varnenų¹⁹⁶ – 2

Gelvonių¹⁹⁷ – 2

Kuršo redybos iš Palangos – tikrai lietuviai – 6

Viso labo butų 668

¹⁸⁴ Merkinė.

¹⁸⁵ Žasliai.

¹⁸⁶ Giedraičiai.

¹⁸⁷ Neaiškus vietovardis.

¹⁸⁸ Jieznas.

¹⁸⁹ Darsūniškis.

¹⁹⁰ Maladečina.

¹⁹¹ Andrioniškis.

¹⁹² Neaiškus vietovardis

¹⁹³ Musninkai.

¹⁹⁴ Gal Nalibokai.

¹⁹⁵ Mickūnai.

¹⁹⁶ Varnionys.

¹⁹⁷ Gelvonai.

772 – 668 = 104; ir iš šitų dar lig 15 nebuvo parodita, iš kur jie ima pašpartus; o jei dar atimti latvius, vokiečius; tai suprasi kiek tikrų lenkų Liepojuje.

Tą statistiką pats dariau

20 VII n. st. 1901 K. A. S. || [80]

Vienas kunigas iš Kauno pamyslijo, kad Tevynės Sargo redakcija persikele į Friburgą, todėl atsiunte čionai aprašyma išskylmių bažnytinio jubiliejaus 1901 m. įvykusių Kaune. Nenoredamas, kad rusiška policija suprastų, jis nusidavęs rašas laišką savo draugui, todėl pradeda su „Mano Mielasis“ ir tik ant kampo te paženklino: I.T.S. t. y. į „Tevynės Sargą“. Mes sutarem tą korespondenciją parašytį į Rutos kroniką. Šia ji.

Mano Mielasis

Gal noresi žinoti su koke išskylme buvo apvaikščiojamas Kaune atidarymas Jubiliejaus. Aprašau čė jį.

Ketvirtai pasibaigus, 23 birželio skambinimas varpais visose Kauno bažnyčiose apreiške jubiliejaus pradžia. Dar daug pirmiaus iš visų pusių žmonės buriais traukte trauke į senąjį miestą ir rinkosi apie katedra ir paragvijos bažnyčia. Visa Kauno dvasiškija, susirinkusi į parapijos bažnyčia, lauke vyskupo atvažiuojant. Jam atvažiavus, sutiko jį visi prie bažnyčios durių, ir potam iškilminga processija || [81] išėjo iš parapijos bažnyčios į katedrą. Pirmiause buvo nešamos vejo plevesuojamos karunos, toliaus ejo giedorių koras, paskui juos kunigai, apsirede su raudonais arnotais, kapitula ir ant galo vyskupas. Prieš vyskupa buvo nešama ant paduškeles popiežiaus bulė. Visos aplinkin[ės] uličios ir pliaciai buvo gruste prigrusti žmonių, kurių galejo buti susirinkusių lig keliolikos tukstančių. Mačiau kaip ne vienam per veidą ašaros riedejo, kiti nors ir ant ulyčios, processijai einant, klaupesi ant kelių. Prisiartinus prie uždarytų katedros durių, processija sustojo. Čė vyskupas atkalbejo tam tikras maldas ir potam su savo vyskupiška lazda sudave į duris, kurioms tuojaus atsidarius, processija įėjo į vidų katedros bažnyčia, kur buvo perskaityta popiežiaus bulė ir atlaikyti iškilmingi Mišparai.

Reikia pripažyti, kad Kauno gubernatorius labai žmoniškai pasielgė, leizdamas katalikams nors kartą amžiuje atlaikyti processiją. Bet už tat apie tai dasižinojęs netvere iš nerimasties arkiriejus, ir, per svietiškę vyresnybę pareikalavęs, kad katalikai pirmiaus atbutu savo processiją ant katalikų ||

[82] užsakyto laiko, užmane atlaikyti provoslavišką processiją, sąprotaudamas, kad žmones nesuskubs ant katalikiškosios processijos, bet už tat paklius ant provoslaviškos ir paskui ją eis. Katalikam vienog truputi užtrukus, abidvi procesiji susitiko veids į veidą. Bet koks tai buvo kontrastas! Paskui katalikišką processiją ėjo koks 15 tukstančių žmonių, o su provoslavišką gal 20 arba 30 ypatų. Arkiriejus begudravodamas tiktai ant juoko save pasistate ir visiems koaiškiausiai parode, kad provoslavija mūsų krašte – tai saujele činauninkų, visas-gi kraštas tai katalikai, kurių širdyse tebegyvuoja tvirtai įsikėrėjas tikėjimas.

Tuo juokingesniai išrode visa ta komedija, kad keletui dienų praslinkus Kaune išėinantis gudiškas laikraštis patalpino aprašymą tos procesijos, kur buvo pasakyta, kad paskui provoslavišką procesiją eję tukstančiai žmonių, o apie katalikiškąją ne minete nepamineta.

Kauniškis.

4. Trumpai po Velykų 1901 m. į Friburgą atvažiavo iš Vilniaus k[un.] Nowicki's¹⁹⁸ ir atsivežė rekomendaciją laišką nuo seminarijos profesoriaus kun. Lubianiec, Lubianioc¹⁹⁹ buvo pažystamas Narbutui iš Akademijos. Tai-gi Nowicki's ir atejo su tuo laišku pas Narbutą. Lubianiec gyre k[un.] Nowickį ir sake, kad su juo šnekant || [83] gali aiškiai užsitetet bei praše, kad stačiai atsakytų ant visko ką k[un.] Nowicki's klaus. Kun. Nowicki's išbuvo pas Norbutą nuo piet iki vakarui ir šnekejo apie klausymą lietuviškos Bažnyčios Vilniuje. Iš pradžiu k[un.] Now[icki] Norbutui išdejo istoriją Lietuvių reikalavimo. Paskui eme sakyt, kad reikalauja to dalyko socialistai, kad kun. Ambroževyčia²⁰⁰ juos remias nes noris atskirt lietuvius iš kitu Vilniaus parapijų ir tapti jų klebonu. Apie Domoševičia²⁰¹ pridejo, kad tas geras katalikas esąs tik davęs isipainiot socialistus. Paskui sake, kad vysk. buvo benoris duot lietuviams lietuvišką dievmeldystę, tik tasyk lietuviai jį pažeide, nes ateję reikalaut, kad vysku-

¹⁹⁸ Kun. Jonas Novickis (1874–?).

¹⁹⁹ Kun. Karolis Liubiancas (Lubianiec, 1866–1942) – prelatas, Vilniaus kunigų seminarijos profesorius, lenkų visuomenės veikėjas.

²⁰⁰ Kun. Juozas Ambraziejus (Ambrazevičius) (1855–1915) – kovotojas už lietuvių teises Vilniaus vyskupijos bažnyčiose, lietuviškos spaudos darbuotojas.

²⁰¹ Andrius Jonas Domaševičius (1865–1935) – gydytojas, vienas iš Lietuvos socialdemokratų partijos kūrėjų, priklausė slaptai Vilniaus lietuvių inteligentų organizacijai „Dvylika Vilniaus apaštalu“, kuri rūpinosi ir tuo, kad Šv. Mikalojaus bažnyčia būtų atiduota lietuviams melstis.

pas pasakytų, kada jis atsakys ant jų prašymo²⁰². Reikia čionai žinoti, kad ant peticijos Vilniaus lietuvių vyskupas 26 balandžio (s. st.) 1901 m. buvo atsakęs ant vardo p. Malinowski²⁰³: „Вследствие Вашего, Канцелярія Епархіального Управленія по распоряженію Превосвященнаго, препровождал при семъ копію съ поданаго некоторыми || [84] жителями г. Вильны прошенія отъ 6 Ноября 1898 года о веденія въ однмъ изъ костеловъ г. Вильны богослуженія на литовскомъ языке и назначеніи къ таковому костелу постоянного ксендза, честь имеетъ уведомить Васъ, Милостивый Государь, что изложеное ходотаиство будетъ своевременно удовлетворенно и что упомянутаго въ прошеніи Вашемъ, прошенія на литовскомъ языке по сему же предмету въ делахъ сей канцелярії не имеецца“²⁰⁴.

Секретарь кс. J. Садовскій*

Lietuviai norejo žinotie, kada bus tas laikas „sвоевременно“.

Narbutas atsake, kad nereik žiuret ant to, ar tai socialistai reikalauja ar kiti kitoki, o tik ant to ar yra tikras reikalas, ar ne. Čia matoma yra reikalas, nes jeigu lietuvių daugybes yra Liepoju, Peterburge ir || [85] Rigo²⁰⁵, tai negalimas daigtas, kad jų nebutu Vilniuje. Socialistai prikibe prie to natūrališko (ir reikalingo) ir teisingo reikalavimo syki jį išgaus ir tasyk girsis, kad žmonems iškovojo jų tiesas ir jų partija sustipres.

Ką Vyskupas pasižeide, ale ar nepritiko lietuviams po šešiu metų prašymo ir rupinimosi ant galo panoret žinot, kada tas pasibaigs. Prie to Nar-

²⁰² Kova dėl lietuviškų pamaldų Šv. Mikalojaus bažnyčioje prasidėjo 1895–1896 m. ir tęsėsi iki 1901 m. pabaigos. Vienas iš svarbesnių šios kovos epizodų – tai su cenzoriaus leidimu 1900 m. išspausdintas lietuvių kalba lotynišku raidynu atsišaukimas apie lietuvių pastangas Vilniuje įsteigti lietuvišką parapiją.

²⁰³ Donatas Malinauskas (1869–1942) – agronomas, lietuvių visuomenės veikėjas, priklaušė organizacijai „Dvylika Vilniaus apaštalu“, 1918 m. vasario 16 d. akto signataras.

²⁰⁴ Atsižvelgiant į Jūsų [prašymą], vyskupijos valdybos kanceliarija Ekscelencijos nurodymu siunčia kai kurių Vilniaus gyventojų 1898 m. lapkričio 6 d. paduoto prašymo kopiją, kad vienoje Vilniaus bažnyčioje būtų įvestos pamaldos lietuvių kalba ir tokiai bažnyčiai būtų paskirtas nuolatinis kunigas, bei turi garbės Jus informuoti, Mielas Pone, kad nurodytas prašymas savo laiku bus įgyvendintas ir kad paminėto Jūsų prašyme prašymo lietuvių kalba šiuo klausimu kanceliarijos bylose nėra (*rus.*).

* Šitą įrašą išemiau iš „Сообщение – Pranešimas“, ką p. D. Malinowski’s su A. Vileišiu apgarsino ant didelio lapo atspausto rusiškai ir lietuviškai (lotyniškomis literomis). Vilniuje Rugpjuteje 1900.

²⁰⁵ Rygoje.

butas da pridejo ilgą ir storą pamokslą apie tai, kad ne populus propter sacerdotem, tik sacerdos propter populum²⁰⁶.

Ant galo Narbutas stačiai užklause paties Nowicki'o ar nera lietuviams pamokslų ir spaviednių Vilniuje ar ne. K. Nowicki's sake maž daug: „Absolutnej konieczności nie widzę“²⁰⁷. Tąsyk Narbutas sake, kad reikia žiuret ne vien ant tokio reikalo, kas ponevoli reikia, ale bažnyčia tur duot žmonems ir tą kas naudinga. O naudingumo tai naudinga lietuviški pamokslai Vilniuje.

Nowicki's sake, kad vienos bažnyčios su visai lietuviams vyskupas negal paskirt. Narbutas sake, tai tegul duoda || [86] kaip jis žino, kad tik butų lietuviams Dievo žodis, ar vieno parapijo skyrium, ar drauge su kitomis. Nowicki's sake, kad lietuvių nesą iki gana. Tai Narbutas patare pabandyt. Jei-gu sako, lietuviai neateis ant šventimo, tai viskas praniks iš savės ir ginčai nurims. Nowicki's sake, kad Vilniuje tuo visi išmoktų lenkiškai. Narbutas atsake, kad prastas žmogus ne į 10 metų neišmoks teip gerai lenkiškai, kad galetų pamokslą suprast, o ant galo iš prigimimo tur tiesą ir mokedamas reikalaut, kad jį tikejimo mokytų prigimtoje kalboje.

K[un.] Nowicki's eme skustis, kad „Tevynės Sargas“ paduodamas surašą lietuviškų parapijų Vilniaus diecezijos, kame tyčia ner lietuviškai mokančio kunigo, tik drasko garbę Vilniaus vyskupo visai neteisingai. Narbutas sake, kad mus laikraščiai negal kontroliuot gautų žinių. Pamačius, kad Tevynės Sarge neteisybe parašyta, reikėjo Vilniaus kunigams parašyt atitaisymą ir paduot dokumentus. Toliaus Nawicki's pridejo, kad || [87] jei-gu užrubežyje butu koks geras lietuvis redaktorius, katras nenoretu kelt skirtumų su lenkais, tai jis pats (Now[ickis]) parupintų pinigų, jis mokina si lietuviškai ir t. t.

Iš visko numanu, kad k[un.] Nowicki's tyčia atvažiavo į Friburgą iškvost lietuvių nuomonę. Jis teip-gi kalbejo su Narbutu apie prilyginimą lenkų prie lietuvių ir išrado jo nuomones apie tai labai geras. Paskui girdejom no Friburginių lenkų, buk Nowicki's iš šnekos su Narbutu išnešes didele guodone del jo išminties.

Prie galo liepos menesio atvažiavo į Friburgą iš Vilniaus k[un.] Lubianiec, ką augščiaus mineta. Jis išbuvo čia bene daugiaus kaip menesį. Prieš jam išvažiuojant į jo kambarį susejo kunigai: Kussenas, Narbutas ir Bernys. Tąsyk Lubianiec pradejo tą patį šneket ką Nowicki's. Kussenas rupinosi

²⁰⁶ Liaudis kunigui, kunigas liaudžiai (*lot.*).

²⁰⁷ Absoliučios būtinybės nemato (*lenk.*).

tuom syk apie kitką, o Narbutas su Berniu klause, kol Lubianiec pabaige. Dabar kalbejo Bernys ir tais argumentais, ką pirma buvo vartojęs Narbutas šnekoje su Nowicki'ū. || [88] Šviežio kiek atmenam Lubianiec pridejo tiek, kad Šv. Tevas apie tą dalyką žinaš. Bernys pridejo, kad popiežius gal patirsiąs ne tik iš lenkų puses, bet ir iš lietuvių. O kad norint apsieit pagal teisybę reikia turet statistiką Vilniuje gyvenančių lietuvių. Jei Vilniaus dvasiškija, butu iki šiol suskaičius kiek ji tur lietuvių katalikams ir dvasiškijos prieteliams lietuviams butų buve ant ko pasiremt ginant Vilniaus dvasišką vyriausybę nuo visokių dvasiškijos priešų, ka naudojosi iš mus ginčų.

K[un.] Lubianiec teip-gi pridejo, kad vysk. Niedziałkowski's²⁰⁸ Mohylev'o archidiecezijos arciv. Kozłowskiui²⁰⁹ mirus administratorius, labai neišmintingai apsejo, nes gavęs vilniškių lietuvių prašymą, atsake, kad jų reikalavimus pripažistas teisingais, ale nieko daryt negalįs, nes tuojaus turįs keltis į Žitomierių, o visus archidiecezijos dalykus perduot šviežiai paskyrtam arcivyskupui Kłopotowski'ui²¹⁰. || [89]

Šneka Narbuto su Nowicki'ū šičia surašyta pagal Narbuto pasakojimą.

Rudenyje 1901 m. k. Norus gavo nuo Lubianniec'o laišką, kame šitaip rašyta: „Wczoraj rozpoczął się u nas w katedrze jubileusz z kazaniem w języku litewskim. Kazania dwa razy dzienie, pieśni, supplikacye też w języku litewskim. Kapituła katedralna swoim kosztem pięknie udekorowała dla nich oltarz wielki w kwiaty i światło. Nabożeństwo bardzo uroczyście i wspaniale się odbywa; trwać będzie trzy dni. Potem będą mieli stałe nabożeństwo w jednym kościele“²¹¹.

Laiškas rašytas 1901 23-go pazdziernika

Wilno.

²⁰⁸ Vysk. Karolis Antonis Niedziałkowski (1846–1911) – 1897 m. paskirtas Mogiliavo arkivyskupo sufraganu, 1899–1901 m. administravo Mogiliavo arkivyskupiją, nuo 1901 m. Lucko-Žitomiro vyskupas.

²⁰⁹ Arkivysk. Szymonas Marcinas Kozłowski (1819–1899) – Lucko-Žitomiro vyskupas, nuo 1891 m. Mogiliavo arkivyskupas.

²¹⁰ Arkivysk. Bolesławas Hieronimas Kłopotowski (1848–1903) – nuo 1897 m. Lucko-Žitomiro vyskupijos sufraganas, 1899 m. tos pačios vyskupijos ordinaras, 1901 m. Mogiliavo arkivyskupas.

²¹¹ Vakar pas mus katedroje prasidėjo jubiliejus su pamokslais lietuvių kalba. Pamokslai du kartus per dieną, giesmės, suplikacijos taip pat lietuviškai. Katedros kapitula savo lėšomis gražiai papuošė gėlėmis ir apšvietė didįjį altorių. Pamaldos labai iškilmingai ir dingingai atlaikytos; tęsėsi tris dienas. Po to turės nuolatines vienoje bažnyčioje (*lenk.*).

5. Gale kovo mėnesio 1901 Bernys budamas Orsanneus'e gavo laišką nuo redaktoriaus „Tevynės Sargą“ ir „Žiničios“. Laiškas buvo rašytas 12 kovo senojo stil. 1901. Tame laiške Vaižgantas skundžiasi, kad toliau jau negali redaguoti lietuvišką laikraštį gyvendamas || [90] po maskolių valdžia ir kalbina Bernį tapti redaktorium, apsigyventi užrubežyje. Žada duoti 500 rublių algos į metus. Bernys atsakė, kad tapti redaktorium jis nuo seniai trokšta ir ant to rengiasi, ale be daleidimo vyskupo nebegs palikęs dijeceziją ir praše kauniškių kunigų melstis, idant vyskupas Berniui daleistu išpyldyt savo plianus. Laiške nuo 28 kovo sen. stil. Vaižganta išdeda prieš Bernį savo sukruvitos širdies skaudejimus. Ragina jį nelaukti rudens, o likt tuojaus užrubežyje, likt vyskupo nesiklausus, nes matomas daigtas, kad neleis. Bernys atsakė tuomsyk negalįs, nes turįs išduoti daktariškus examinus pirma, o daleidimą nuo vyskupo gauti visai pasitikįs. Abudu Vaižganto laišakai yra Rutos archyve²¹².

Pabaiga
3/II 1903

1901–1902 || [91]²¹³

Aštuonioliktą lapkričio 1901 m. atvažėvo iš Rymo ir apsigyveno Friburge kunigas Motiejus Balandis. Vienuoliktą rugsėjo atvažėvo į Friburgą iš Lourdes kunigas Antanas Vogonis²¹⁴, teologijos daktaras. Prieš vakacijas tų metų jis buvo pabaigęs Gregorianišką Universitetą Ryme.

(Septintą mėnuo 1902 metų Ruta pirmą kartą sykį apvaikščiojo savo įsteigimo metines sukaktuves. Trys metai buvo jau praėję nuo jos uždejimo. Per tą laiką ji buvo įgijus biskų patyrimo savo viduriniame gyvenime ir apsiėjime su svetimtaučiais, ipač lenkais. Norvidas atskaitoje atminė naudą, kurią Lietuviai Friburge turejo iš Draugystės ir išrodė jos trijų metų praktika įgyta draugišką užgyvenimą. Lietuviai budami jos sanariais pradejo suprasti, kad privatiškas ir draugystės gyvenimas skiriasi: sanariai turedami visokias kartais priešingas nuomones)²¹⁵. || [92]

²¹² Būčys *Tėvynės sargą* neredagavo. Pasitraukus Vaižgantui, *Tėvynės sargą* redagavo Antanas Milukas.

²¹³ Toliau rankraštyje puslapijai nenumeruoti. Publikacijoje toliau teikiama parengėjų paginacija.

²¹⁴ Kunigas Antanas Vogonis – kun. Antano Civinsko (1876–1913) slapyvardis studijuojant užsienyje. Studijavo Romoje ir Fribūre, gavo teologijos daktaro laipsnį.

²¹⁵ Rankraštyje skliaustuose esantis tekstas išbrauktas.

Bernio išleistuves

Devynioliktą lapkričio 1901 m. ketvirtą valandą po pietų pagal Rutos sutarimą susirinko į k[un.] Noraus kambarį visi sanariai ant kun. Dr. Bernio išleistuvių. Pribuvo teipgi vakarykščiui iš Rymo atvažiavęs kun. M. Balandis, ant pabaigos atsirado ir K[un.] Valys²¹⁶. Po neilgam draugiškam pasisveikinimui Norus skaitė apie gerą Rutai padarytą K[un.] Bernio. Pabaigus Bernys protestavo prieš tai, kas jam vienpusiška išrodė, t. y. kad nors puse nuopelnų reikia pripažinti K[un.] Narbutui. Norus neužgėdamas Narbuto nuopelnų netiko visam ant Bernio žodžių. Iš to kilo šneka ape Rutos praeiti. Jai baigiantes k[un.] Dr. Vogonis ėmė kalbėti ir atminė, kaip Bernys seminarijoje budamas tarp jaunesniųjų klierikų gaivino ir prilaikė jau pradedančią snausti ir nykti lietuvišką dvasią. Paskui Balandis skaitė savo parašytas gražiai eiles. Narbutas rimtoje puikioje kalboje no Rutos padekavojo Berniui už jo darbus Draugystei padarytus ir velijo jam viernu likti jo idejai, jai gyventi ir dirbti nors po jos našta reiketų sugriuti, nes jai nelaimės sulaužytu jo sveikatą neįvykus tam ant ko pasišvenčia, pradėtas darbas ir kilni ideja neisianti ant nieku ir nišnyksianti, į vietą vieno po jos sunkumu kritusio darbinjko stosę dešimtys; delto drasiai ir linksmi prie darbo, ideja ir viltis nežus! Tai pasakęs užprašė visus susirinkusius išgerti už Bernio sveikatą. Bernys apsiverkė, po valandelei pasakė kad Rutą visada mylėjęs ir niekad jos neužmiršęs ir gėrė Rutai ant pasisekimo. Paskui K[un.] Balandis skaitė vel eiles. || [93] Jų lietuviška mislis, lietuviškos dvasios ir širdies atjautimas ir gražus išsireiškimas, jų skambumas ir metrų įvairumas puolė visiems į akys. Skaitymas eilių buvo pertraukimas kalba ape poeziją. Jos gražino ir iškilmingesnes darė išleistuves. Džiaugsmas visų akyse spindejo.

22 lapkričio prieš piet k[un.] Bernys išvažiavo iš Fryburgo į Lietuvą. Visi Rutos sanariai, k[un.] Balandis, Valys, du lenku, vienas jo iš Akademijos draugas Le Brun, kitas Zdanowskis ir vienas Elzasietis palydejo iki stacijai. Kun. Balandis prieš įlipiant į vagoną padavė jam popierą, kurią Kaniziane prieš mums išeinant buvo parašęs. Trukiui imant judet jisai liudnas vagone kilstelė kepurę palydejusiems ir lik sveiks Fryburge...

27 lapkričio 1901 m. iš Amerikos į Fryburgą atvažiavo kun. Milukas, Dirvos redaktorius ir Rutos garbės sanarys, jisai ketina likti du metu.

16 vasario 1902 m. Fryburge esanti Lietuviai apvaikščiojo atmintį gimimo Vysk. Valančiaucko. Trečią valandą po pietų į susirinkimą lenkiškai

²¹⁶ Kun. Antanas Valys (?–?) – atvykęs iš Niujorko 1900–1904 m. studijavo Fribūro universitete.

lietuviškoje skaityneje pribuvo 10 ypatų, ter[p] kurių atsirado du svietišku: atvažėvęs iš Berno studentas Petrulis ir Vincas Totoraitis, žemdirbystės iškalos studentas. Pradedant susirinkimą pirmsedys k[un.] Narbutas pasakė visiems atejusiems apvaikščiojimo siekį ir programą. K[un.] Norus skaitė patemijimą ape lietuvių nuo pradžios devyniolikto amžiaus iki lenkmečiui arba uždraudimui spaudos. Tai pabaigus k[un.] Balandis || [94] deklamavo trumpas eiles. Po jų k[un.] Narbutas išpasakojo vyskupo Valančiaus gyvenimą. Paminejęs jo jaunystės laiką iškaloje ir darbus mokytajam buvant Varnių Seminarijoje, Vilniuje ir Peterburgo Akademijoje, išdejo kaip jisai vyskupu budams rupinosi ape apšvietimą dvasiškijos, pakelimą morališko ir kulturiško žmonių buvio, kaip jisai žmonės mokino skaityti, o nesant ką skaityti patsai rašė ir kaip lenkmetis sustabdė jo veikimą, kada atvežtas iš Varnių ir uždarytas Kaune turejo kęsti Muravjovo²¹⁷ persekiojimus, norinčio išrasti jame kaltę ir sutremti jį; Suraminimu jam tam sunkiam laike buvo prasti žmonės, kurie tukstančiais iš visos Žemaitijos ir Lietuvos ejo į Kauną pasidirmavoti ir savo reikaluose pasiklausti jo rodos. Užbaigdamas kalbą perskaitė Gimžiausko²¹⁸ raudą parašytą vyskupui Volončiauskui numirus. Paskui kalbejo kun. Milukas išrodydamas, kad v[yuskupas] Voloncz[evskis] yra didžiavyriu Apveizdos siųstu persisvėrimo laike, kada Lietuvos ir Žemaičių ukininkai išliuosoti no baudžiosos buvo pavojuje virsti į lenkus, gal net ir į gudus; vyskupas savo darbais prašalino tai, pakreipė Lietuvą į tikrajį kelią ir tokiu budu paskubino tautišką atgijimą. Ant galo pirmsėdys padėkavojo susirinkusiems, kad pribuvo apvaikščioti tą iškilmę ir užprašė ant alaus. Alų begeriant kalbėjo Petrulis; kunigai turį rupintis apie aukštesnę mokslą, del to turį važiuoti į akademiją arba į užrubežį, turį visados buti „aucourant“²¹⁹, ir savo didelę įtekumą ant žmonių turį sunaudoti ant gero Lietuvai. Ant to Narbutas atsakė, kad kunigija nėra tokia tamsi, kaip kalbėtojui rodos, kad dirba tame dalyke kiek gali ir rupinasi apie tai daugiau, nei kalbėtojas žino ar mislija. Paskui draugiškas pasikalbėjimas pratęsė susirinkimą da beveik dvi valandas. || [95] 7 mojaus šių 1902 m. Ruta pirmą sykį apvaikščiojo savo įsteigimo metines sukaktuves. Trys metai buvo jau praėję no jos uždėjimo; buvo jį įgijus biskį patyrimo savo viduriniame gyvenime ir apsėjime su svetimtaučiais ypač lenkais.

²¹⁷ Michailas Muravjovas (1796–1866) – Vilniaus generalgubernatorius, 1863–1864 m. sukilimo malšintojas.

²¹⁸ Taip originale. Kun. Silvestras Gimžauskas (1845–1897) – poetas, *Aušros* bendradarbis.

²¹⁹ Sąmoningas (*pranc.*).

Norėdamas tai išrodyti Norvydas atskaitoje atminė naudą, kurią Lietuviai Friburge turėjo iš draugystės ir išdėjo jos trijų metų praktika įgytą draugišką užgyvenimą: lietuviai budami jos sąnariais pradėjo suprasti, kad privatiškas ir draugystės gyvenimas skiriasi vienas no kito; sąnariai turėdami visokiais kartais priešingas nuomones palengva pripranta neatsiskirdami vienas no kito išvien siekti vieną siekį ir gyvėti vienu viešu gyvenimu. Ruta no pradžios nuolatot turėdavo susieiti su lenkais. Iš sykio visi tie susitikimai budavo labai tankus ir neišvengiami; lenkai da nenorėdami pripažinti lietuviams skirtingos tautystės, laikydami juos už savuosius užsikiviedavo į visokius patrijotiškus susirinkimus ir apvaikščiojimus; tokiu budu norėdavo laikyti lietuvius įtekmėje savo patrijotiškų idėjų ir politiškų siekių. Per tris metus Ruta išmoko su jais apsieiti ir išsidirbo sau taisyklę, kurios dabar daugiau mažiau prisilaiko: užlaikyti su jais visus paviršutinius mandagumus ir nesiginčijant apie patrijotiškus dalykus tyła sau dirbti kas reikia. Teip apseinant lenkai negal išrasti kaltės, už kurią prisikabinę galėtų pakelti ant mus riksmą, ir pradeda nors nenorėdami laikyti mus lietuviais.

Pereitą vasarą šių 1902 m. Ruta kėlė kelis iškilmingus susirinkimus: 30 birželio išleistuves savo sąnario kun. Dr. Kusseno; kun. Miluko ir kun. Šedvydžio²²⁰ ant trumpo laiko atsilankiusio Friburge; 13 rugsėjo kun. Narbuto, išdavusio liepos mėnesyje egzaminą ant teologijos daktaro su didžiausiu atsižymėjimu „praeclarissime“²²¹. 26 liepos visi Friburge esanti lietuviai kun. Miluko prikalbinti nuvažiavo į Interlakeną ir davė nuimti visų fotografiją. Ant visų tų susirinkimų budavo užprašomi ir lietuviai neprigulinti prie draugystės. Kiekvieną sykį teip susiėjus tarp draugiškų šnekų buvo teipgi ir daug kalbų kalbėta. Kalbėtojai pajudino visokius || [96] draugystės ir Lietuvos reikalus. Daug vietos užėmė tose kalbose lietuvių prilyginimai prie lenkų. Iš visko pasirodė, kad kone visi tame dalyke mislija teip kaip kun. Norvydas buvo išdėjęs per Rutos metines sukaktuves. Buvo teipgi vienas ar du nuomonės lenkams prielankios. Vieną sykį k[un.] Norvydas kun. Miluko prašytas šnekėjo apie persiskyrimą susivienijimo lietuvių Amerikoje²²²: Priežaščia atsiskyrimo buvo tenai du priešingu principu: katalikiškas ir ti-

²²⁰ Kun. Mykolas Šedvydis (1869–1919) – mokėsi Peterburgo dvasinėje seminarijoje, vėliau išvyko į JAV ir Baltimorėje baigė seminariją, vienas iš „Motinėlės“ draugijos steigėjų.

²²¹ Puikiausiai (*lot.*).

²²² 1901 m. Susivienijimo lietuvių Amerikoje seime įvyko skilimas ir buvo įkurtas Lietuvių Romos katalikų susivienijimas Amerikoje. Nuo to laiko veikė dvi JAV lietuvių visuomeninės kultūros organizacijos: Susivienijimas lietuvių Amerikoje ir Lietuvių Romos katalikų susivienijimas Amerikoje.

kėjimą atmetantis²²³. Katalikiškas susivienijimas gerai padarė aiškiai stodamas už savo principus. Visiems katalikams ir katalikiško susivienijimo sąnariams nereikia niekados užsileisti ir darbuose sekti priešingos nuomonės. Praktika parodė, kad draugavymosi principuose išeina ant nenaudos katalikams. Draugystės ir šnekamos meilės laikosi priešinga pusė tiktai toliai, kol katalikai jai užsileidžia. Katalikams tylint visur jie taikosi pervesti savo siekius kenkenčius katalikystei. Užbaigdamas pridejo, kad katalikui reikia absoliutiškai laikytis savo principų ir nevalia juose užsileisti, ale tuo tarpu ypatas priešingų nuomonių guodoti, kaip prisako krikščioniška meilė artymo. Visi sąnariai buvo tos pačios nuomonės, tiktai vienas priešinosi, kad ne reikią meilės ir vienybės draskyti.

1 gruodžio 1902 m. atėjo žinia apie mirtį Seinų vyskupo Antano Baranaucko²²⁴. Rutos sąnariai visi iš Seinų diecezijos susirinko pasišnekėti, ką daryti jo palaidojimo dienoje, kuri turėjo buti 2 dieną gruodžio. Gaila buvo jo visiems. Jisai buvo mokslo vyras, dirbo ir rašė; jo laike dvasiška Seinų diecezijos atmosfera buvo aukščiau pakilus. Mes visi gerai žinojome, kad jisai mūs, kurie mokslo čionai jieškome, darbą ir vargą gerai supras ir atjaus, tai buvo morališka atspirtis mums ilstant darbuose. Jam numirus pasibaigė tas viskas. Nėra žmogaus, kuris administratoriaudamas galėtų jį užstoti ir morališkam stoviui žemyn neduotų kristi. Reikia tikėtis, kad busiantis administratorius vietan atjausti mus darbą, gal parodys²²⁵ arba laikys mus tinginiais, kurie po svieta || [97] valkiojasi. Delto visiems rupėjo tinkančiai apvaikščioti mirusio vyskupo atmintis ir pasimelsti už jo dušią. Bude, koku tai reikėtų padaryti, skyrėsi nuomonės. Vieni norėjo daryti iškilmingas ekzekvijas kokioje nor Friburgo bažnyčioje ir užkviesti lenkus. Kiti tam priešinosi, kad lenkai apgarsįsį savo laikraščiuose, kas galėtų daug užkenkti, ir rodijo kiekvienam pryvatiškai atlaikyti 2 gruodžio mišias už mirusio vyskupo dušią. Ginčui kylant, katra tuodviejų nuomonių reikia priimti, Norus rodijo dabar daryti atminimą pryvatiškai atlaikant mišias, o sugryžus į Lietuvą už penkių metų (1907) susivažiuoti visiems dabartiniams Rutos sąnariams į vieną vietą, kurią visi tada bus sutarę, iškelti iškilmingas ekzekvijas ir atminti visus a.a. vyskupo darbus ant gero Lietuvai padarytus. Visi ant to sutiko ir Norui pavedė rupintis, kad atėjus laikui butų tai išpildyta.

²²³ Paraštėje parašyta: *Amerikos susivienijimas*.

²²⁴ Paraštėje parašyta: *Baron*.

²²⁵ Žodis *parodys* parašytas du kartus.

19 gruodžio 1902 m. k[un.] Norvydas išlaikė daktaro egzaminą su didžiausia nota „summa cum laude“²²⁶ už atsakymą ir už disertaciją. Del tokio pasisekimo ir del nuopelnų jo padarytų, patariant universiteto kancleriui k[un.] Weirich'ui, visi Friburge esantieji lietuviai surengė 21 gruodžio hotelyje Suisse vakarienę Norvydai ant garbės. Užkviešti buvo kantonų apšvietos ministeris p. Python, universiteto rektorius tėvas P. Mandonnet²²⁷, filiozofijos fakulteto džiakonas Michant²²⁸, filiozofijos prafosoriai t. t. Michel ir Manser²²⁹, dailos istorijos profesorius Zemp²³⁰ ir slaviškųjų literatūrą prof. Dobrzycki²³¹, kancleris Weyrich, vienuolika lietuvių: Norvydas, Norus, Vogonis, Valys, Gerulis, Balandis, Balsys²³², Milis²³³, Diegas²³⁴, Rauda ir Modra. Visi užkvieštieji pribuvo apie pusiau aštuntą valandą vakare, išėmus pr[of.] Zemp'ą ir Manserį, kurie buvo tada iš Friburgo išvažiavę. Svečiai buvo linksmi ir smagus. Vakarienei įpusėjus buvo kalbėta kelios kalbos. Norvydas padėkavojo savo draugams už surengimą vakarienės ir svečiams už garbę, kokią jie jam padarė pribudami. Paskui k[un.] Weirich'as atminė lietuvius Stankevyčių, Bučį, Matulevyčių ir dar Norvydą, pabaigusius mokslą || [98] Friburge su daktaro laipsniu, paliudijo, kad gerai apsiėjo, apie ką jis gerai galįs žinoti, nes visi gyvenę Kanizijane, kurio jisai esąs rektorium. Kalba toji padarė gerą įspūdį ant visų svečių ypač ant p. Python'o; jam labai patiko lietuvių darbumas, ir tuojaus jisai prašė rektoriaus universiteto pasakyti kelis žodžius. T[ėvas] Mandonnet gražiais žodžiais išgyrė lietuvius už ištveriantį darbą ir ramų bei gerą apsiėjimą. Norus padėkavojo Friburgui už simpatiją, kokią lietuviai jame rado, išreiškė prisirišimą ir dėkingumą universitetui ir ant galo prašė savo draugus gerti ant sveikatos universiteto rėdytojams ir ant pasisekimo universitetui. Paskui kalbėjo

²²⁶ Su didžiausiu pagyrimu (*lot.*).

²²⁷ Pierre Mandonnet (1858–1936) – istorikas, 1882 m. įstojo į dominikonų ordiną, Fribūro universiteto rektorius.

²²⁸ Michant – daugiau duomenų nerasta.

²²⁹ Gallus Maria Manser (1866–1950) – filosofas, 1897 m. įstojo į dominikonų ordiną, nuo 1899 iki 1942 m. Fribūro universiteto profesorius ir 1914–1918 m. rektorius.

²³⁰ Zemp – daugiau duomenų nerasta.

²³¹ Stanisławas Dobrzycki (1875–1931) – literatūros istorikas, nuo 1901 m. Fribūro universiteto slavų kalbų ir literatūros profesorius.

²³² Balsys – kun. Jurgio Narjausko (1876–1943) slapyvardis studijuojant užsienyje. 1899–1904 m. studijavo Romoje ir Fribūre, gavo abiejų teisių daktaro laipsnį.

²³³ Milis – daugiau duomenų nerasta.

²³⁴ Diegas – daugiau duomenų nerasta.

prof. Dobrzycki's. Pasakęs kelis žodžius prancuziškai kreipėsi į lietuvius lenkiškai. Pradėdamas atminė, kad jisai esąs vienas lenkas ant vakarienės. Pasveikino Norvidą del gerai pasisekusio egzamino lyg biskį išmetinėdamas, kad jisai puikiai per egzaminą išpasakojęs iš dailos istorijos visus Gundavos altoriaus mažmožius, o tuo tarpu negalėjęs atsakyti, kas darė įtekme ant rusiškos literatūros šešioliktame amžyje, ir tai neatsakęs kiba tik dėl neapkantos rusų (o įtekme buvo darius lenkiška literatura). Velijo Norvydui, kad sugryžęs į Lietuvą dirbtų ir rupintusi apie gerą sugyvenimą lietuvių su lenkais. Ant galo norėdamas pagal lenkų paprotį užbaigti kalbas gerė „kochajmy się“²³⁵. Ta kalba ant niekurių lietuvių padarė nesmagų įspūdį. Svečiai klausė lenkiškos kalbos skambėjimo, ir ėmė šnekėti, ar yra koks skirtumas tarp lietuviškos ir lenkiškos kalbos. Norus užklaustas paaiškino, kad lietuviška kalba nepriguli prie slaviškų kalbų ir kad no lenkiškos skiriasi, kaip vokiška no prancuziškos. Tuo tarpu Dobrzycki's norėjo aiškinti, kad esant slaviška („slave“), ale Norui bešnekant sustojo. P. Python užklausė Noraus, kur svietiški lietuviai mokinasi aukštesnių universiteto mokslų. Norui atsakant, kad Maskvoje ir Peterburge, Dobrzycki's pridėjo, kad svietiškų lietuvių esą labai mažai, nes aristokratai Lietuvoje esą lenkai. P. Python girdėdamas minint aristokratus mostelė su ranka ir nieko jam neatsakęs prašė, kad kas nor kalbėtų lietuviškai. K[un.] Balandis lietuviškai kall [99]bėjo apie v.v. Volončiauską ir Baranauską. Visi svečiai išrado, kad lietuviška kalba visai kitaip skamba kaip lenkiška. Ant galo Norvidas lenkiškai atsakydamas ant p. Dobrzyckio kalbos, nors šis buvo priminęs kad neišpuola kalbėti po „kochajmy się“, padėkavojo jam, kad plačiau ir giliau suprantas lietuvių dabartinį padejimą (D[obrzyckis] savo kalboje nieko apie tai nebuvo minėjęs) ir geidė, kad jis kaipo mokytojas būtų garbe universitetui. Terp tų kalbų svečiams linksmai bešnekučiuojant p. Python'as pajudino du lietuvius palytinčiu dalyku: Ar nebūtų galima Lietuvoje padaryti gaspadorių draugystę ir no jos kviečius gabanti tiesiog į Friburgą be pirklių tarpininkystės; producentams susiduriant tiesiog su konsumentais būtų nauda vieniems ir kitiems. Prof. Micheliui skundžiantis, kad sunku jam esą ir kad reikėtų pasilsėti, Python'as atsakė, kad pasirinktų vieną iš baigiančių filiozofiją Friburge ant profesoriaus ir gal rastų kandidatą tarp lietuvių. Svečiai išsiskirstė pusiau dvyliktą. 1901–2 m. parašė J. Norus pradėdamas no „Bernio išleistuvės“.

²³⁵ Mylėkimės (*lenk.*).

1 kovo 1903 m.

„Rutos“ kronika nebuvo iki šiol vedama reguliariškai. Parašius Berniui ilgą įžangą apimančią laiką nuo Rutos įsteigimo iki rudeniiui 1901 m., užrašinėjama buvo toliaus tik svarbesnieji atsitikimai iš Rutos gyvenimo. Ant pereito susirinkimo (15 vasario 1903 m.) nuspręsta vesti Kroniką reguliariškai pagal taisykles paduotas Draugystės įstatuose.

Kronikorius įrašines kas antrą nedelį svarbesius atsitikimus, iš gyvenimo Lietuvių teip Fryburge kaip ir kitur, perskaitęs pirmiaus ant susirinkimo įrašytiną į Kroniką medegą.

Ingenbohlyj²³⁶ dvi lietuvaites²³⁷. Šia trumpos žinios apie tai, kaip jos ten atsirado. Kun. Milukas sumislyjo pernai pavasarį įsteigti lietuvišką merginų Kongregaciją vaikams Amerikoj mokinti ir lietuviškiems raštams platinėti. Reikėjo surasti vietą, kur pirmosios lietuvaitės || [100] gautu išauklėjimų atsakantį kongregacijos įsteigikems. Kun. Milukas kreipėsi prie Fryburgo šv. Povylo Draugystės, bet ši neapsiėmė priimti pas save minėtų aukletinių, neturedama joms vietos savo namuose.

Tad kun. Milukas nuvyko į Ingenbohli (Schwyzo kant[ona] Ant keturių kant[onų] ežero kranto) į vyriausius namus šv. Kryžiaus seserų, melzdamas prieglaudos ir globos lietuvaitem. Ingenbohlio sesers ne tik ką apsiėmė priimti lietuvaites į savo pensionatą, bet dar žadėjo rupintis, kaip galedamas išaukleti jas į geras kongregacijos įsteigikes. Vietai suradus, reikėjo įeškoti atsakančių kandidačių. Vieną nusisėkė k[u]n. Milukui surasti, tai buvo Kazimiera Kaupitė²³⁸, sesuo kun. Kaupo²³⁹, klebono lietuv[ių] parapijos Scrantone; mergina jau suaugus, daug vargo mačius ir nors mažo mokslo, bet labai gabi. Ji prisijauzdama pašaukimą į kongregaciją sutiko važiuoti mokintis į Šveicariją. Liepos mėn. pereitą metų atvažiavo į Fryburgą

²³⁶ Ingenbolyje (Ingenbohl) įsikūręs Šv. Kryžiaus kongregacijos vienuolynas (Šv. Kryžiaus kongregacija įsteigta 1844 m. Šveicarijoje, 1862 m. gavo popiežiaus patvirtinimą). Ingenbolyje XX a. pradžioje veikė kryžiečių noviciatas, mokytojų seminarija ir mokykla. JAV lietuviams kunigams sumanius įsteigti lietuvišką moterų vienuoliją, pirmosios kandidatės 1902 m. buvo pasiūstos mokyti į Ingenbolio vienuolyno mokyklą.

²³⁷ Parašėje parašyta: *Liet. Vienuol. Klausimas*.

²³⁸ Kazimiera Kaupaitė (1880–1940) – Šv. Kazimiero moterų kongregacijos įsteigėja, 1897 m. atvyko į JAV, 1902–1905 m. mokėsi Šv. Kryžiaus kongregacijos vienuolyne Ingenbolyje.

²³⁹ Kun. Antanas Kaupas (1870–1913) – JAV lietuvių visuomenės veikėjas, mokėsi Kauno kunigų seminarijoje, bet už lietuvišką veiklą pašalintas. 1892 m. atvyko į JAV, baigė lenkų kunigų seminariją Detroite, kunigu išventintas 1896 m. Dirbo įvairiose parapijose, redagavo lietuviškus laikraščius, parašė kelias knygas, vertė knygas į lietuvių kalbą.

kun. Šedvydis, liet. parap. Pittstone klebonas. Važinedamas po Europą užsuko mat ir į Fryburgą Lietuvių, o ypač k[un.] Miluko atlankytu. Kun. Milukas nusivežę jį vieną kart į Ingenbohli, kurs kun. Šedvydžiui labai patiko ir jis paketino leisti ten mokintis jauną savo seserį Magdelena. Rudenį 23 d. spalį Kazimiera Kaupiutė su Magdalena Šedvydžiute²⁴⁰ atvyko į Ingenbohli, kur ir dabar mokinasi. || [101] Kaupiutė pasirodė esant nepaprastai gabi; sesers aiškiai matydamas ir jos pašaukinį ir tvirtą pasižadėjimą pasišvesti sanbrolių labai suvertė ant jos ypatingą atydą, ir budamos iš visos širdies prielankios k[un.] Miluko užmanymui nesigaili triuso, kad tik galint geriaus išlavintu ir išaukletu. Šedvydžiutė nežino dar pati gerai, kas iš jos bus; į Kongregaciją eiti lyg nenoretu ir mokinasi tik taip sau, ketindama važiuoti paskui pas brolių į Ameriką. (Ape kun. Miluko užmanymą žiurek plačiai: 5–6, 7, 10, 11, N.N. Tev[ynės] Sargo 1902 m.)²⁴¹.

Kas menuo važiuodavo į Ingenbohli k[un.] Norvidas klausyti išpažinties nemokančių dar vokiškai lietuvaičių ir įstatyti jas į dvasiško gyvenimo vėžes. Per kaledas buvo jis tenai dvi nedelias. K[un.] Milukas vienas iki šiuol duoda kaštą Kaupiutei, Šedvydžiutę gi leidžia brolis, o keliones kaštus iš Fryburgo į Ingenbohli apmoka visada susideję k[un.] Milukas su Šedvydžiu. „Ruta“ verčia Ingenbohlio lietuvaitems Verernyse'o meditacijas iš prancuziško ir tokiu budu prisideda prie pradėto ten darbo.

Viena lietuvaite Julia Pranaičiute²⁴² iš Griškabudžio parap[ijos], yra Prancuzijoje Montligeon'e, kur dirba kaip lenkiškai lietuviškoji raštininkė ir redaktorka kas menuo išleidžiamo laikraščelio „Bulletin“. „L'Ouvre Expiatoir à la Chapelle de Montligeon“²⁴³. Šįmet užsimanė ji išleidineti tą laikraštį (išeinantį || [102] visose Europos kalbose) ir lietuviškai²⁴⁴, nors keturisyk į metus ir neįstengdama pati suredaguoti jo kaip reikia atsiuonia

²⁴⁰ Magdalena Šedvydytė – vienuole netapo, daugiau duomenų nerasta.

²⁴¹ Antanas Milukas, „Naujas užmanymas“, in: *Tėvynės sargas*, Tilžė, 1902, Nr. 4–5, p. 3–16. Atsiliepimai į šį straipsnį: Augštaitis, „Lietuvaitės prie darbo!“, in: *Tėvynės sargas*, Tilžė, 1902, Nr. 6, p. 8–13; prie šio straipsnio yra ir Miluko informacija apie tai, kad jis gavo pritariančių laiškų sumanymui (p. 14.)

²⁴² Julija Pranaitytė (1881–1944) – rašytoja, knygų leidėja, baigė Šv. Kotrynos gimnaziją Sankt Peterburge ir buvo brolio kun. Justino Pranaičio išsiųsta studijuoti prancūzų kalbą ir literatūrą į Montligeoną Prancūzijoje. Po sužadėtinio Prano Vaičiaičio mirties buvo išvykusi į Ingenbohli, bet į vienuolyną nestojo. 1902 m. pabaigoje išvyko į JAV ir toliau bendradarbiavo su kun. Miluku.

²⁴³ *L'Ouvre Expiateur à la Chapelle De Montligeon*.

²⁴⁴ *Biuletėnas Mielaszirdistes Darbo gelbėti dusias apleistas czyszczujuje*. Laikraštis leistas 1903 m., išėjo 9 numeriai, redagavo (faktiškai vertė iš prancūzų kalbos) Pranaitytė.

taisyti kun. Geruliui, su kuriuo nuo mažens pasipažysta. Neseniai jis nu-siuntė jai pataišęs du pirmuoju № 1903 m. liet[uviško] laikraštelio iš Mon-tligeon'o.

Paskutiniam laike jaučiama vis labijaus įtempimas „Rutos“ pritikimų prie gyvenančių Fryburge lenkų²⁴⁵. Prie lenk[iškos] – lietuv[iškos] skaitynės prigul jau tik viens kun. Balandis, kurs paviršutiniais ryšiais (jis daro dok-torata iš lenkiškos literatūros) daugiaus už kitus turi būti su jais susirišęs. Kun. Norus sakosi teipgi prigulys prie Skaitynės nors nė pinigų į ją jau ant-ri metai nemoka, nė nenuėina niekad, nė nežino, kas ten darosi. Lietuviš-kas skaitynes rastininkas išdilo ipso facto²⁴⁶ lietuviams neimant dalyvumo nė susirinkimuose nė visam Skaitynės gyvenime.

Numirus Seinų vyskupui Baranauskui lietuviams parupo gauti ten vel lietuvių vyskupą²⁴⁷. Tam tikslui k[un.] Balsis davė informacijas ape mus reikalus tuliems monsignorams Ryme, o tie prižadėjo pasiusti jas augš-čiaus, kur reikės. K[un.] Norvidas pasakojo tuos pat reikalus Fryb[urgo] univ[ersiteto] prof[esoriui] tevui Michel, o parodydamas jam paimtą iš Sei-nų 1902 rubrecelės skaitlių lenkų ir lietuvių Seinų vyskupystės patikrino jį, kad ten reikia butinai vyskupo mokančio lietuviškai. Tevas Michel perda-vė gautas || [103] nuo k[un.] Norvido informacijas Dominikonų generolui, o šis idejo jąs kard. Rampollai²⁴⁸.

Negana to, Norvidas parašė dar į Peterburgą Akademijos prof. k[un.] Dambrauckui, pranešdamas ape tai, kas jau padaryta Ryme ir melzdamas paremti kaip galint dalyką Peterburge. Gana keistas, nors giliai siekian-tis buvo atsakymas kun. Dambraucko (jo laiškas rašytas tame dalyke guli „Rutos“ archyve). Jisai sako geriaus busiant Seiniškiams tureti tuom tar-pu lenką vyskupą, negu sulenkejusį arba nors nesuprantantį mus reikalų lietuvių, nes nuo lenko, jei drįstų kenkti galima gintis, o nuo lietuvio gintis butu sunku.

Kun. Dambrauckas mato tik atsakančiu kandidatu į mus vyskupus: Kauno seminarijos reg[ensa] kun. Karosą²⁴⁹ ir Akad[ademijos] Peterb[urge]

²⁴⁵ Paraštėje neįskaitomas įrašas.

²⁴⁶ Savaiame (*lot.*).

²⁴⁷ Paraštėje neįskaitomas įrašas.

²⁴⁸ Kard. Mariano Rampolla del Tindaro (1843–1913) – popiežiaus Leono XIII valstybės sekretorius ir artimas bendradarbis.

²⁴⁹ Vysk. Antanas Karosas (1849–1947) – nuo 1900 m. Kauno kunigų seminarijos rekto-rius, nuo 1907 m. – Lucko Žitomiro vyskupijos sufraganas, nuo 1910 m. – Seinų vyskupas ordinaras, nuo 1926 m. – Vilkaviškio vyskupas ordinaras.

Inspektorių k[un.] Maculevičių²⁵⁰. Iš gautų paskutiniam laike laiškų verta paminėti pranešimą iš Peterburgo, akadem[ijos] mokintinio Grigaičio²⁵¹, juogei spauda Lietuviams beesama jau teoretiškai atiduota, tik sunkiai eina praktiškos tiesos išdirbimas. „Viskas esą, pavesta p. Kriaučunui“²⁵². Platesnių paaiškinimų nerašo. (Teipgi ape tai žiurek Vien. Nr. 5)²⁵³. Tas pats rašo, buk valdžia svietiška užklausus Kauno Sufragano Cirtauto²⁵⁴ ar jis neitu į Seinus už vyskupą? Cirtautas sutikęs. Rašo iš Rymo kun. Podolskis²⁵⁵, juogei ten atvykęs incognito k[u]n. Staniulis iš Seinų. Kam? nežinia, visi spėja, kad kapitula jį siuntus duoti Ryme informacijas apie vyskupystės reikalus. || [104]

Ant susirinkimo 15 d. Vasario buvo pakilusi gana svarbi diskusija, iššaukta reikalo dapildyti „Rūtos“ įstatus. Įstatuose mat nėra aiškiai išreikšta draugystės siekis. K[u]n. Balsis atsinešė ant pereito susirinkimo susirašęs kelis paragrafus apie draugystės siekį, kurie, susirinkimo patvirtinti, turėjo pereiti į įstatus. Juos beskaitant, kilo diskusija, ypač apie tai, ar dėti išreiškiant siekį žodis „katalikiškas“ ar ne. K[u]n. Balsis buvo jį apleidęs, nes jau iš pačių pradžių draugystės buvę apie tai daug ginčų, kurie pasibaigė atmetimu to žodžio. Juogei vienok iš dabartinių Rutos įstatų aiškiai matyti, juog draugystės sanariu negali būti nekatalikas, juogei draugyste negali nieko daryti, kas nesutiktų su Bažnyčios mokslu, nuspręsta ant paskutinio susirinkimo padėti aiškiai žodį „katalikiškas“, išreiškiant draugystės siekį.

Pereitą subatą (21 Vasario) ka Norvidas paskutinį syk nuvažiavo į Ingenbohļi. Panedėļi (23 Vas[ario]) nuvažiavo ten jau k[u]n. Norus, kurs po

²⁵⁰ Prel. Jonas Mačiulis-Maironis (1862–1932) – 1894–1909 m. Santk Peterburgo dvasinės akademijos profesorius ir inspektorius.

²⁵¹ Prel. Aleksandras Grigaitis (1877–1955) – mokėsi Seinų kunigų seminarijoje, Peterburgo dvasinėje akademijoje ir 1905 m. išvyko studijuoti į užsienį. Studijavo Fribūre, Jeruzalėje, gavo teologijos daktaro laipsnį. Profesoriavo Peterburgo dvasinėje akademijoje, Vytauto Didžiojo universitete Kaune.

²⁵² Petras Kriaučiūnas (1850–1916) – teisininkas, mokytojas, lietuvių visuomenės veikėjas, 1881–1887 m. lietuvių ir lotynų kalbas dėstė Marijampolės gimnazijoje, 1900–1905 m. dirbo advokatu Marijampolėje.

²⁵³ *Vienybės lietuvininkų* 1903 m. Nr. 5 apie spaudos draudimo panaikinimą nerašoma. Nr. 6 rašoma, kad nėra įstatymo apie lietuviškos spaudos draudimą ir be reikalo buvo persekiojama lietuviška spauda; žr. „Peržvalga“, in: *Vienybė lietuvininkų*, Plymouth, Pa., 1903, Nr. 6, p. 65.

²⁵⁴ Vysk. Gasparas Feliksas Cirtautas (1841–1913) – nuo 1888 m. Kauno kunigų seminarijos rektorius, 1897 m. paskirtas vysk. Paliulionio sufraganu, po jo mirties 1908 m. Žemaičių (Telšių) vyskupijos valdytoju, 1910 m. Žemaičių (Telšių) vyskupu ordinaru.

²⁵⁵ Kun. Podolskis – daugiau duomenų nerasta.

Norvidui važinės mokinti lietuvaiteis lietuviškos gramatikos ir literatūros. K[u]n. Norvidas suvedęs k[u]n. Norų į pažintį su lietuvaiteis, su jų perdėtinėmis ir su visu rėdu sugrįžo utarninke į Friburgą. K[u]n. Norus liko dar Ingenbohlyj, kur būsias iki panedėliui (2 Kovo) ir užvaduosis išvažiavusį laikyti rekolekcijų kapelioną.

No 1 kovo 1903 m. iki čion parašė k[un.] Vogonis.

Amerikos kunigai renka pinigus spaudai atgauti²⁵⁶. Kunigas Milukas iš Amerikos rašo: „Rutos“ kronikai. Spaudos atgavimo „kyšis“. Gavęs no A. Dubinsko²⁵⁷ 17 sausio laišką, kuriame rašo, juog maskoliai prašo patys nors mažo kyšio, tad leisią spaudą, ėmiau kalbinti kun. Abromaitį²⁵⁸, kad mudu sudėję tuos 400–500 r. nusiųstumėme, aš jam prasigyvenęs atiduočiau dabar už mane uždėtus 200 r. atsakė: „kas žinos, ką mes davėm?“ etc. Nieko nepėšęs su savo klebonu, tapat dieną nuvykau į Mahanoy City, kalbinti kitą pasiturintį kleboną kun. Pautienį²⁵⁹, kad didžiumą reikalaujamų pinigų sudėtume mudu (t. y. aš ir jis). Pasakė: jis viens galis tiek užmokėti, ale netikis, pagaliaus jam reikią siųsti pinigai broliui... Nieko ir ce nepėšęs, grįždamas namo sumislijau atsišaukti į visus lietuviškus kunigus Amerikoje. Parašiau vėliaus (19 d. sausio vide kop. p. 63 „kopijų knygoje“) pas || [105] sekančiuosius, kurių adresus turėjau: kunigus Lietuvniką²⁶⁰ Baltimoreje, V. Varnagirį²⁶¹ – Brooklyne, B. Moleikaitį²⁶² – (tiedu žodžiai ne-

²⁵⁶ Paraštėje parašyta: *Amerikos Liet. Darbai*.

²⁵⁷ Andrius Dubinskas (1868–1945) – teisininkas, 1901–1904 m. dirbo Sankt Peterburge Senate, susipažino su Vidaus reikalų ministerijos valdininku Strolmanu, kuris rengė Ministrų Tarybai medžiagą apie lietuvių spaudos lotynišku raidynu draudimo panaikinimą. Sugebėjo paveikti, kad draudimas būtų panaikintas be jokių apribojimų.

²⁵⁸ Kun. Petras Abromaitis (1854–1911) – mokėsi Seinų kunigų seminarijoje, kunigu įšventintas 1878 m., vikaravo Punske. 1887 m. išvyko į JAV ir dirbo įvairiose parapijose, aktyviai dalyvavo JAV lietuvių kultūriniam gyvenime.

²⁵⁹ Kun. Simonas Pautienius (1863–1923) – mokėsi Seinų kunigų seminarijoje, 1888 m. įšventintas kunigu. 1891 m. atvyko į JAV, nuo 1894 m. Mahanoy City lietuvių parapijos klebonas. Davė lėšų 1906 m. naujai išleisti vyskupo Juozapo Arnulfo Giedraičio verstą Naująjį Testamentą.

²⁶⁰ Kun. Juozapas Lietuvninkas (1865–1943) – gimė Alvito parapijoje Vilkaviškio apskrityje. Išvyko į JAV ir ten mokėsi Detroito ir Baltimorės kunigų seminarijose. Nuo 1894 m. iki gyvenimo pabaigos dirbo Baltimorės Šv. Alfonso parapijoje.

²⁶¹ Kun. Vincentas Varnagiris (1866–1915) – mokėsi Seinų kunigų seminarijoje, 1894–1898 m. studijavo Romoje ir gavo filosofijos daktaro laipsnį. 1900 m. atvyko į Brukliną.

²⁶² Kun. Baltramiejus Molekaitis (1868–1953) – mokėsi Suvalkų gimnazijoje ir Vlosla-

perskaitomi²⁶³), M. Kraučuna²⁶⁴ – Chicagoje, J. Zubrzyski²⁶⁵ – De-Lancey, A. Szimkevičių²⁶⁶ – Dultois, B. Zindžiu²⁶⁷ – Elizabethporte, V. J. Kudyrka²⁶⁸ – Edwardsdale, J. Kura²⁶⁹ – Forest City, Bukavecką²⁷⁰ – Hazletone, S. J. Čepanonį²⁷¹ – Homestead'e, S. Pangonį²⁷² – Grand Rapids, Stachevičių²⁷³ – Nit Carmel, V. Dargį²⁷⁴ – Minersville, V. Matulaitį – Nevarke, J. Delinikaitį²⁷⁵ – Nauticoke, J. Ambotą²⁷⁶ – Norwiche, K. Valaitį²⁷⁷ – Parishoville, J. Kaulakį²⁷⁸ –

veko kunigų seminarijoje. Vėliau išvyko į JAV ir mokėsi Šv. Juozapo seminarijoje Troy, NY. Kunigu išventintas 1893 m.

²⁶³ Kronikos autoriaus komentaras.

²⁶⁴ Kun. Matas Kraučiuonas (1865–1918) – baigė Seinų kunigų seminariją, Čikagoje įkūrė pirmą lietuvių Šv. Jurgio parapiją, įsteigė mokyklą, pastatė bažnyčią, kleboniją ir mokyklos pastatą.

²⁶⁵ Kun. Zubžiskis – daugiau duomenų nerasta.

²⁶⁶ Kun. A. Šimkevičius – daugiau duomenų nerasta.

²⁶⁷ Kun. Baltramiejus Žindžius (?–1925) – kunigystės mokslo siekė Romoje. Nuo 1896 iki 1925 m. Šv. Petro ir Povilo lietuvių parapijos Elizabeth, NY, klebonas.

²⁶⁸ Kun. V. J. Kudirka – daugiau duomenų nerasta.

²⁶⁹ Kun. Jonas Kuras (1864–1937) – baigė Seinų kunigų seminariją ir penkerius metus vikaravo Seinų vyskupijos parapijose, 1892 m. emigravo į JAV, Forest Cityje, PA, įkūrė lietuvių parapiją, dalyvavo lietuvių visuomeninėje veikloje.

²⁷⁰ Kun. Vincentas Bukaveckas (1859–1921) – baigė Seinų kunigų seminariją. Emigravo į JAV ir dirbo įvairiose parapijose.

²⁷¹ Kun. Steponas Čepanonis (1869–1934) – mokėsi Suvalkų gimnazijoje, emigravo į JAV ir 1895–1900 m. mokėsi Detroito kunigų seminarijoje, po šventimų paskirtas į Homestead, PA, kur organizavo lietuvių Šv. Petro ir Povilo parapiją, dalyvavo visuomeninėje veikloje.

²⁷² Kun. Pangonis – daugiau duomenų nerasta.

²⁷³ Kun. Stachevičius – daugiau duomenų nerasta.

²⁷⁴ Kun. Vincentas Dargis (1870–1946) – baigė Seinų kunigų seminariją, studijavo Romoje ir 1901 m. išvyko į JAV.

²⁷⁵ Kun. J. Delinikaitis – daugiau duomenų nerasta.

²⁷⁶ Kun. Jonas Ambotas (1869–1963) – 1890 m. atvyko į JAV, kunigu išventintas 1901 m. Dirbo įvairiose parapijose, reiškėsi lietuvių visuomeniniame gyvenime.

²⁷⁷ Kun. Kazimieras Valaitis (1866–?) – mokėsi Marijampolės gimnazijoje, vėliau emigravo į JAV, kunigu išventintas 1889 m.

²⁷⁸ Kun. Juozas Kaulakis (1868–1933) – mokėsi Sankt Peterburgo kunigų seminarijoje, vienerius metus Krokuvos universitete, po to amerikiečių kolegijoje Levene, kur 1893 m. birželio 29 d. išventintas kunigu. Po to išvyko į JAV ir buvo paskirtas Filadelfijos, PA, Šv. Antano (vėliau Šv. Kazimiero) lietuvių parapijos klebonu, kuriuo išbuvo iki mirties. Reiškėsi lietuvių visuomeninėje veikloje.

Philadelphia, M. Šedvydį – Pittstone, Jodišių²⁷⁹ – Pine Grove, J. Žilinską²⁸⁰ – Plymonth'e, A. Kaupą – Scrantone, A. Kaminską²⁸¹ – New Philadelphia, Valaitį²⁸² – Springvalley, P. Saurusaitį²⁸³ – Waterbury, J. Jakštį²⁸⁴ – Worcester, A. Lopetą²⁸⁵ – Wilkes Barre, Žebrių²⁸⁶ – New Britain. Pirmiausiai atrašė k[u]n. Žebrius, protestuodamas prieš davimą pinigų (lengva jam kariauti su maskolium už spaudą, sėdint Amerikoje). Kun. Kaulakis išvadinęs užmanymą humbugu²⁸⁷, kytrai norėjo apsieiti siulydamas man savo knygų už 25 dol. (NB kurios jam vertos daugiausiai 5 dol.), kad aš paėmęs nuo jo tas jo išleistas knygeles, uždėčiau už jį 25 dol. Atsakaiu jam padėkavodamas už pavadinimą humbugu viso reikalo, knygų teipgi negalėjau paimti 1) pinigų neturėdamas 2) ant tiek paikas neesmi, kad pirkti kelesdešimtis man nereikalingų knygų už aukštą prekę. Štai surašas aukotojų ant „kyšio“ už spaudą: Kun. Saurusaitis (pirmas prisiuntęs auką) 6 dol., S. Čėpanonis – 10, V. Dargis – 10, M. Kraučunas – 25, M. Šedvydis – 20, A. Kaupas – 10, J. Kuras – 5, F. Valaitis – 2, Stachnevičius – 10, kun. Milukas – 14, iš viso 112 dol. Atėmus iš to pačto kaštus ir gromatų rašymą, užmokėjau už rašymą Lukoševičiui²⁸⁸ pats negalėdamas rašyti 2 liko 110 dol. Siunčiant 110 dol. Radzevičius²⁸⁹ agentas sakė busią iš to 210 rublių; kadgi man pagal apskaitimą, p.

²⁷⁹ Kun. Motiejus Juodišius (1855–1910) – baigė Seinų kunigų seminariją ir Peterburgo dvasinę akademiją. Į JAV atvyko 1886 m., dirbo įvairiose parapijose, reiškėsi lietuvių visuomeniniame gyvenime.

²⁸⁰ Kun. Jonas Žilinskas (Žilius) (1870–1932) – kunigu iššventintas 1894 m. JAV. Pasižymėjo lietuvių kultūrinėje ir visuomeninėje veikloje, parašė grožinės literatūros kūrinių.

²⁸¹ Kun. A. Kaminskas – daugiau duomenų nerasta.

²⁸² Kun. Pranciškus Valaitis (1864–1911) – baigė Seinų kunigų seminariją, už dvasinį patarnavimą unitams Varšuvos generalgubernatoriaus jam buvo uždrausta užimti bet kokią etatinę kunigo vietą, 1901 m. atvyko į JAV.

²⁸³ Kun. Petras Saurusaitis (1854–1932) – gimė Alvito valsčiuje Vilkaviškio apskrityje, 1884 m. išvyko į JAV, 1895 m. iššventintas kunigu, 1898–1919 m. klebonavo Waterbury, CT. Reiškėsi lietuvių kultūriniame gyvenime.

²⁸⁴ Kun. Juozas Jakštys (1858–1931) – kunigu iššventintas 1881 m., nuo 1894 iki 1908 m. Worcesterio, MA, Šv. Kazimiero parapijos klebonas.

²⁸⁵ Kun. Adomas Lopeta (1859–1946) – kunigu iššventintas 1884 m., į JAV atvyko 1893 m.

²⁸⁶ Kun. Juozas Žebrius (1860–1915) – baigė Kauno kunigų seminariją, 1893 m. atvyko į JAV ir dirbo įvairiose parapijose. Dalyvavo lietuvių kultūriniame ir visuomeniniame gyvenime.

²⁸⁷ Apgaule, melu (*angl.*).

²⁸⁸ Lukoševičius – daugiau duomenų nerasta.

²⁸⁹ Radzevičius – daugiau duomenų nerasta.

Dubinskas buvo kaltas 14 rublių, nusiunčiau jam 196 r. prašydamas uždėti 14 rublių. Tokiu budu Amerikos kunigai vos įstengė sudėti spaudos atgavimo kyšiui 210 rublių. Butų || [106] surinkta daugiausiai, jei but nuvažiuota pas vieną kitą, ilgiaus pašnekėta, ale tas važinėjimas rinkikui butų kaštavęs kelesdešimtis dolerių, ko aš negalėjau panešti, neturėdamas iš ko, 2) nenorėdams lįsti į akis, ypatingai dar kad ne kurie tėvai bumbėjo apie humbugus, o kiti anot kun. Kaupo, rengėsi mane su mano scheme'ais²⁹⁰ (suprask išmislais) nuknock'yti²⁹¹, t. y. diskredituoti visiškai, K[un.] A. Milukas 1904 II 03 (Pridėta:) Vėliaus prisiuntė 10 dol. kun. Ambota, ką pasiunčius A. Dubinskui (19 r. 24 k.) ir kun. J. Lietuvnikas 5 dol., kuriuos kad pervėlu buvo, palikau Dirvos Žinyno fondui, pagal aukotojo norą. Taigi viso pinigų pasiųsta Petrapilen 239 r. 24 k. K[un.] A. Milukas“.

Lenkai priešingi atgavimui lietuviškos spaudos

Kun. Endziulis²⁹² iš Naumiesčio Suvalkų gub. kun. Balsiui laiške 9-tos kovo šių 1903 m. teip rašo: „Yra žinia, kad lenkai rupinasi nedaleisti mums spaudą. Iš Podlesiaus rašė apie tai viens lietuvis kunigas. Jam tropijosi buti vienam susirinkime, kur gyrėsi du dvarponiai iš to, kad paaukavę ant to viens turbut 700, o kits 800 r. idant daryti pas rundą rupestį nedaleisti lietuviams spaudą. Toliau gal dasižinosiu jų pravardes. Jeigu tas butų teisybė, tai tikrai pasirodytų kokius turim kaimynus“.

Kunigas Staniulis Seinų kapitulos kanauninkas grįždamas iš Rymo užvažiuoja į Friburgą.

Šiuose 1903 m. k[un.] kanauninkas Staniulis kaipo Seinų kapitulos pasiuntinys važiavo į Rymą. Tris sykius buvo pas kardinolą Rampollę, išdėjo jam žodžiu ir raštu prancuziškai rašytu Seinų diecezijos padėjimą: Seinų diecezijoje esą kone pusė lietuvių, o pusė lenkų. Lenkų esą tik šimtu daugiau kaip lietuvių. Daugumas kunigų diecezijoje lietuviai. Kunigų iš Seinų diecezijos mokinančiusi užrubežio universitetuose esą 12, vieni Ryme, kiti Fryburge Šv[eicarijoje]. Kan. Staniulis || [107] išrodęs kardinolui Rampollei, kad Seinų diecezijoje reikią vyskupo lietuvio. (Tinkančiu kandidatu statęs

²⁹⁰ Kėslais (*angl.*).

²⁹¹ *Knock* – aštri kritika (*angl.*).

²⁹² Turėtų būti Andziulis. Kun. Pijus Andziulis (1870–1950) – mokėsi Seinų kunigų seminarijoje, kunigu išventintas 1900 m., 1900–1904 m. buvo Naumiesčio vikaru.

pačiam kardinolui (?) ar kitiems pralotą Blaževičių²⁹³.) Rampollė žinąs apie lietuvius ir esąs iš jų nekautantas²⁹⁴, žinias blogai lietuvius perstatančias gavęs no lenkų. Kun. Staniulio klausęs, kodėl lietuviai nesutinką su lenkais. K[un.] Staniulis išaiškines, kad Seinų diecezijoje jokių nesutikimų nėra ir kad kunigai lietuviai gerai su lenkais gyveną. Lenkai kunigai Ryme susitikę klausinėję apie „litwomanus“.

Kun. Staniulis grįždamas iš Rymo užvažiavo į Fryburgą ir buvo čionai nuo 13 iki 16 kovo. Čionai parašytosios žinios yra no jo gautos. Jisai pasakojo teipgi, kad Varšavos Arcivyskupas Popielis²⁹⁵ skundęs Ryme pereitą metą a.a. vyskupą Baranauską, da prieš mirtį, kad užsileidžias gudams ir kad esąs „litvomanas“.

K[un.] Norvydo ir k[un.] Vogonio išleistuvės

15 kovo šių 1903 m. buvo išleistuvės k[un.] Dr. Norvydo ir k[un.] Dr. Vogonio. Buvo susirinkę visi Fryburge esantieji lietuviai išskyrus Modrą. Pribuvo teipgi ir kun. Staniulis. Linksmi susirinkusiųjų šnekučiamai buvo pertraukiami rimtais dalykais. K[un.] Vogonis skaitė savo straipsnį: „Įspūdžiai iš kelionės“. Norus atsisveikinimo kalboje pasakė, kad abu išleidžiamuoju Rutos sąnariu savo ištvermingumu darbe ir praktiškumu palieka Rutai gerą pavyzdį, o pažįstamiems gražų atminimą apie lietuvius. K[un.] Vogonis ant to atsakė, kad Norus išrodęs jam, koku turis buti, o ne koku buvęs. Kan. Staniulis išreiškė savo prielankumą Rutai. Norvidas atminė, kad Ruta nesivaidijus su svetimais ir visados buvus taiki, ir kad Rutos sąnarių pirmutiniu principu yra pirmiau buti kataliku, o paskui patrijotu lietuviu. Ant galo || [108] Norus vėl kalbėjo, kad išvažiavusieji Rutos sąnariai neužsimirštų tolin varyti jos siekį, kad nepaliautų buvę likusiųjų prieteliais, kaip iki šiol buvo, ir kad toji prietelystė būtų remiama ne ant simpatijos jausmų, kurie laikui einant mainosi ir nyksta, ale ant vieno mus visų siekio dirbti Lietuvai ant gero.

K[un.] Vogonis iš Friburgo išvažiavo 18-tą, o k[un.] Norvydas 24 kovo šių 1903 m.

²⁹³ Prel. Vincentas Blaževičius (1887–1929) – vienas pirmųjų iš Seinų vyskupijos kunigų išvyko slapta studijuoti į užsienį. Studijavo Romoje 1883–1885 m., gavo kanonų teisės daktaro laipsnį. Seinų seminarijos profesorius ir vėliau rektorius.

²⁹⁴ Neaiškus žodis.

²⁹⁵ Arkivysk. Wincenty Teofilis Popielis (1825–1913) – kunigų seminariją baigė Kelcuose, studijavo Levene ir Romoje, vyskupu konsekruotas 1875 m., nuo 1883 m. Varšuvos arkivyskupas metropolitas.

21 kovo šių 1903 m. išdavė egzaminą „cum laude“ ant daktaro filiozofijos k[un.] Rauda iš Žemaičių diecezijos. Prie Rutos jisai neprigulėjo, ale kada jį užsikviesdavo ant kokio nor ypatingesnio susirinkimo, visados ateidavo. Iš Friburgo išvažiavo pradžioje balandžio rengdamasis dirbti raštu ir kitokiu galimu budu Lietuvai ant gero.

21 kovo šių metų Vincas Totoraitis pabaigė Friburge, kaipo antras mokytinis žemdirbystos iškalą. Dalį kaštų jam mokinantis davė „Motinėlé“.

K[un.] Bučys iš Peterburgo laiške rašytam 7 gegužio šių metų duoda žinią: „Vilniaus general-gubernatoriaus kancelerija prieš užtvirtįsiant kunigą į lietuvišką parapiją tyrinėja, ar jis moka lietuviškai. Matyt, kad polonizacija Vilniaus vyskupystės ir jiems įkirėjo. Prieš susatysiat savo „доклад’а“ apie daleidimą lietuv[iams] spaudos Viln[iaus] gen[eral] gub[ernatorius] klausė Kauno vysk. ir Vilniaus administratoriaus, kaip plačiai reiktų daleisti t. y. kokio laikraščio reiktų lietuviams. Vilniaus administratorius Frąckiewicz²⁹⁶ delto važinėja Kaunan pasišnekėt su vyskupu, ale jiedviem bedeliant gen[eral] gub[ernatorius] sustatė savo dokladą || [109] nereikalaujanti nė jokių susiaurinimų liet[uviškai] spaudai. Paskui atėję atsakymai vyskupų, kad užtektų leidus tik dvasiškas knygas arba maldaknyges. Tą žinią turiu per kelintas lupas nuo kunigo Stakialos²⁹⁷, žinomo originalo“.

Lenkai lenkina Lietuvos pakraščius

Netoli no Dinaburgo²⁹⁸ bažnytkiemyje Griwa²⁹⁹ yra viena lenkų bajorė pana Leukadija Wołodko³⁰⁰. Mokinosi ji vokiškoje mergaičių šešklėsėje gimnazijoje Kurliandijoje, kol da vokiška kalba vidutinėse mokyklose nebuvo uždrausta. Paskui vaikščiojo ant pedagogiškų kursų Peterburge, turbūt du metu. Tenai budama pavirto į karštą lenkų patrijotą. Pabaigus mokslą ir sugrįžus į savo dvarą Grivoje smarkiai ėmė platinti terp visų aplinkinių patrijotišką dvasią. Slaptu įkūrė savo namuose iškalą vaikams lenkiškai mokyti. Aplinkiniams gyventojams patraukti daro pas save susirinkimus, ant kurių

²⁹⁶ Prel. Viktoras Pranckevičius-Radziminskis (Frąckiewicz-Radzimiński, 1835–1910). Vilniaus vyskupiją administravo ne vieną kartą.

²⁹⁷ Kun. Stanislovas Stakelė (1862–1930) – baigė Kauno kunigų seminariją, kunigu išventintas 1885 m. Už aktyvią lietuvišką veiklą porą kartų valdžios kalintas Kretingos vienuolyne. Vėliau dirbo Vilniaus vyskupijoje.

²⁹⁸ Daugpilis (latv. Daugavpils).

²⁹⁹ Latv. Griva.

³⁰⁰ Leokadija Wołodko – daugiau duomenų nerasta.

jos pačios išmokyti žmonės lošia teatrus, dainuoja, grojia koncertus, kalba susirinkusiems prakalbas ir apvaikščioja patrijotiškas šventes. Tų prakalbų, lošimų ir pasilinksminimų turiniu ir siekiu yra uždegimas meilės prie Lenkijos ir kurstymas prie maišto priešais Gudiją. Tas darbas jai gerai sekasi, nes ji esant labai meili ir lipšni, pažįstant gerai žmones, mokant juos prie savęs prisitraukti ir įkvėpti jiems savo idėjas. Į susirinkimus pas ją ateina tikrai ištikimi ir išbandyti. Žmones, kuriuos ji mokina ir leidžia pas ją susirinkti, myli ją ir niekam neišduoda. Kartais sueina pas ją vakarais kelios dešimtys žmonių. Apygardos gyventojai daugiausiai baltgudžiai || [110] ar latviai, yra teipgi lenkų ir lietuvių. Į susirinkimus eina³⁰¹ ir lietuviai. Prieš kelis metus pana L. Wołodko persikėlė į Rygą ir įtaisė tenai moterišką demokratišką gimnaziją ar pensjonatą. Stengesi vesti ją kogeriausiai. Visi garsesniejie Rygoje esanti mokytojai eina į ją mokyti. Terp tų turbūt ir vienas lietuvis Mošotas³⁰² duoda lekcijas matematikos. Praktiški dalykai mergaitėms reikalingi esą neapleisti. Visos tarnaitės pensjonate kalba lietuviškai, bet su direktore, kuria yra pati Leukadija Wołodko tikrai lenkiškai. L. Wołodko kelissykius ant nedėlios daro su mokytinėms praktiškus pasišnekėjimus (*pogadanki praktyczne*), ant kurių leidžia tikrai ištikimas. Dabar rengiantes jį mokyti lietuviškai. Pinigų tam pensjonatui įsteigti davus, kaip man, lenkų „Liga demokratyczna“.

Šią žinią papasakojo Kretingos klebonas Bizauskas³⁰³, kuris su kunigu Malecku³⁰⁴, Linkavos kamendorium buvo dar 5–14 birželio atsilankęs Fryburge. Jisai pats gyveno Grivoje, pažįsta paną L. Wołodko ir buvo pas ją ant susirinkimo. Jisai pats matęs Leukadiją Wołodko apvaikščiojant su daugeliu susirinkusių žmonių atmintį Kosciuškos³⁰⁵, uždegančiai ir patraukiančiai kalbant apie maištą prieš Gudiją; girdėjęs jos išmokytus žmones eiles deklamuojant, teatrą lošiant ir teip toliau.

Pereitą vasarą (1902) vienoje vietoje Žemaičiuose susirinę 5 kunigai ir

³⁰¹ Toliau nubrauktas žodis *teipgi*.

³⁰² Taip originale. Pranas Mašiotas (1863–1940) – mokytojas, rašytojas. 1891–1915 m. mokytojas Rygos realinėje mokykloje.

³⁰³ Kun. Antanas (vienuolinis vardas Pranciškus) Bizauskas (1861–1937) – 1900–1904 m. Kretingos klebonas.

³⁰⁴ Kun. Antanas Maliauskis (Malevskis) (1877–1941) – 1900 m. baigė Žemaičių kunigų seminariją Kaune ir buvo paskirtas Linkuvos vikaru. 1906–1912 m. studijavo Fribūro ir Leveno universitetuose, gavo filosofijos ir politikos mokslų daktaro laipsnius. Nuo 1922 m. Lietuvos, vėliau Vytauto Didžiojo universiteto profesorius.

³⁰⁵ Tadas Andriejus Kosciuška (1746–1817) – generolas, 1794 m. sukilimo vadovas.

5 svietiški inteligentai, sutarę laikraščiuose vieni kitų neužkabinėti, išvien eiti, uždėti nekalto t. y. neužkabinančio randą turinio laikraštį, talpinanti jame visokius praktiškus pamokinimus apie higieną, || [111] žemdirbystę, amatus ir t. t.; agitacijos dalykus talpinant į Ukininką ir Varpą, o Naujienas³⁰⁶ panaikinti. Ginčas buvęs už vieną daiktą, kunigai norėję, kad būtų talpinami ir dvasiški pamokinimai, o svietiškieji to neapsėmę. Ant galo pagalios buvo viskas sutarta. Katrie užsileido nežinia. Pasakojantis tą dalyką Kretingos klebonas Bizauskas nežinojo, dėl ko tas sutarimas neįvyko; ar kad gal kilę vėl koki ginčai, ar kad nenorėję Prusuose pradėti laukdami pavelijimo spaudos.

5 liepos šių metų lenkai iš Fryburgo ir Berno važiavo į vieną maudynių vietą Bonne (šale Fryburgo) pasivaikščioti. Tenai susirinkę darė atskaitą ant garbės pulkauninkui Milkauskui³⁰⁷. Buvo užkvietę ir Rutos sąnarius, kurių nė vienas neapsiėmė ten važiuoti.

Lenkai lenkina Lietuvą

Šiuose 1903 m. pasirodė Montligeon'e Prancūzijoje lietuviškas laikraštėlis „Biuletinas Mielaširdytes darbo gelbėti dušias čysčiuje užmirštas“. „Vienybė Lietuvinkų“ apšaukė už tai kun. Miluką. To laikraštėlio išleistoja dasigirdus apie tai teip rašo į kun. Gerulį 18 birželio šių metų:

...„Nors po teisybei gerai supratau prieš išleidimą pirmo numerio biuletino, kiek turėsiu darbo su juomi, bet ant savęs jokios atydos neverčiau – turėjau vieną mįslyje. Lietuviams į vietą lenkiškų biuletinų lietuvišką suteikti [ji pati – Pranaičiūtė – redaguoja Montligeon'e, teipgi ir lenkišką, pridejo perrašytojas]³⁰⁸ – Dėl ko? Atleiskit, meldžiu iš širdies, jei apie šį dalyką plačiau pa|| [112]rašysiu. Lig šiolei Draugija ir vietiniai prancūzai visus Lietuvius laikė per Lenkus, ir į pradžia, man atvykus į Montligeoną, joku budu negalėjo suprasti, del ko aš vadinu save Lietuvaite o ne lenke. Navatna jiems buvo pirmą sykį atitikti tokį žmogų! Nors jiems nuolat skambinu, kad ne esmi jokia lenke, tik lietuve, vienok vis kitaip mane čion nevadina, kaip „petite polonaise“³⁰⁹. Bet ne tame dalykas ir šis patemijims suvis neprisidėjo prie pradžios mano biuletino. Priežastis buvo kita ir labai, paleig mano

³⁰⁶ *Naujienos* – mėnesinis laikraštis, leistas Tilžėje 1901–1903 m. *Varpo* ir *Ūkininko* redakcijoje.

³⁰⁷ Milkauskas – daugiau duomenų nerasta.

³⁰⁸ Kronikos autoriaus pastaba.

³⁰⁹ Lenkaite (*pranc.*).

nuomonę, akyva: Vienok apei tai, ką žemiaus parašysiu, meldžiu, šiuom tarpu niekur nepublikavoti, niekam ir aš nieko nekalbėjau, ir Jums pasakysiu tik iš didelio užsitikėjimo ir drutos prietelystės“.

„Paėmus biurą „Lenkišką“ iki šioleig – pamačiau ir supratau viską, taigi ką noveikiausiai geidžiu išleisti Biul[etenį] lietuviškai. Mat lenkiški Magnatai beveik visi kunigaikščiai, grafai, baronai ir teip jau dideli dvarponiai ir Visi Lietuvos kunigaikščiai ir grapai tankiai korespondavoje su Draugija. Renka pinigų nuo savo darbininkų, terp kurių beveik visi lietuviai kaip Radzwillų darbininkai Oginskių, Pleterių ir daug kitų ir surinkę tokios rinkliavos kelis šimtus arba kokį tukstantį siunčia į Broliją įrašymui juos į sąnarius – prietam savo laiške prašo kad ką nuo daugiaus prisiųsti jiems lenkiškų brošiūrų, biuletinų del sąnarių ir del platinimo po žmones (kaip Paukštis³¹⁰ rašo iš Amerikos prašydamas atsiųsti biuletiną). Tokiu budu mat pasiseka jiems gerai ir lenkystę platyt po darbininkus Lietuvius ir ukininkus savo susiedus. Tokie ponai suvis nesirupintų Drau|| [113]gija kad ji nesuteiktų jiems puikią progą ir galiu sakyt, puikiausią iš visų, kokias tik kada norius turėjo del savo užmanyto siekio – sulenkinti lietuvius. Iš to galiu spėti, jogei pats nuo savęs labai ir labai retai atsiunčia kartais pora rublių ant mišiu, o aukos nuo mus prasčiokėlių labai tankiai ir didelės. Sakykit ar ne puiki mislis tų kunigaikščių Lenkų ir Lietuvių ant nelaimės!! Ner ką kalbėti... Idant Jus tame labiau pertikrinti (nes gal pamislysit, kad klystu šem dalyke) paduosiu Jums šičion už pavyzdį grapienę Aniela Dunin³¹¹, gyvenančią Langa Menuose (Ostpreussen). Jije begalo didelius pinigų siunčia į Draugiją, ir nuo čyščiausio kraujo Lietuvių (visados jie kiekvieno aukotojo turi but aiškiai vardas ir pavardė laiške išrašyti). Kartais paemus laišką net pečius turiu patraukti pamisljus; jei gyvenant Vokietijoj iš kur tiek Lietuvių gal ji surinkti?! – Pirma, žinoma tukstančiais jai siųsdavo įvairias brošiūras ir biuletinus lenkiškoj kalboj, (labai retai, kad pareikalaudavo keletą paveikslėlių, su lietuviškais parašais) dabargi, pasirodžius lietuviškai biuletinui, nusiunčiau jai į vietą lenkiškų kelis exempliorius lietuviško ir ar tikėsit?! – Visus atgal, ne pačta, gerai patėmykit, bet ji pati mums sugražino!! Argi da aiškiau reikia parodyt, delko ypatingai visi grapai užsiemę platinimu Draugystės po Lietuvius. Tokie Potockiai, Zabiellai³¹², Branickiai nors tie reti pas mus, pagaliaus daug dvarponių Suvalkų, Kauno, Vilniaus ir Vi-

³¹⁰ Juozas Paukštys (1871–1914) – leidėjas, nuo 1897 m. leido *Vienybę lietuoninkų*.

³¹¹ Aniela Dunin – daugiau duomenų nerasta.

³¹² Zabielos.

tebsko gubernijų ir guodotini prabaštėliai senovės drauge su šiais ir aukščiaus minėtais Lietuvos ponais, išrado Draugiją, kaip įrankį propagandai lenkystes tarp Lietuvių. Ar Jus gal netikit? Nekart bandydaviau nusiųsti paveikslėlių del sąnarių || [114] lietuvių su lietuviškomis maldelėms ir tankiai būdavo sugražinti atgal tų pačių adresantų, kalbant jogei tie žmonės lietuviškai nesupranta. Taigi aš tikrai norėjau daeiti ar jie supranta ar ne lietuviškai, ir daėjau. Ypač su vienu korespondentu iš Vilniaus gub. turėjau prisijuokti. Nekuris „Biczolis“ rašo laišką lenkiškai ir kaip bjauriai keverzuoja, kad tuo matyt, juog stengiasi iš tart žodį lenkiškai vien tik iš fanaberijos. Atsakaiu jam – lietuviškai – jis vel rašo lenkiškai skundžiantis, juog nemo-ka liet[uviškai] gerai, aš neatsakau ant jo vieno, antro, trečio laiško, ir štai mano Bicziolis ketvirtą rašo ką puikiausiai lietuviškai! Iš to pasirodo, kad jau mus Lietuviams gerai įskambinta į ausis, juog jų kalba barbarzyńska, chłopska etc.³¹³, juogei net su lietuviu nenor saviškai kalbėti“.

„Jei Lietuviai teip svarbias aukas sudeda, kartais net savo paskutinį užčėdytą skatiką atsiunčia (kitkart net graudu daros skaitant laišką kokio iš tolymos Gudijos kareivio, ar tarnaičio) tai lai ir biuletinus iš Draugijos skaito saviškoj kalboj, o ne lenkiškoj. Jei jie rašo į Draugiją, tai tegul rašo pats ir lietuviškai, arba atiduoda kokiam geram kunigui Lietuviuui nusiųsti savo auką į Draugiją o ne lenkomanams, tokiu budu bus prašalinti nuo lenkiškų knygelių, o skaitys saviškoj ir godos savąja kalbą, matant, kad ją apšvietesni žmonės ne niekina. Mano biuletinas neturi nieko prieš politiką, lengvai daeina iki adresatų po visas vietas Gudijos. Teip gilioj Maskolijoj ir Siberijoj daug yra mus krašto žmonių tarnaičių, kareivių ir visokių darbininkų, kurie išsirašo iš mus biuletenus lenkiškus, aš gi dabar siunčiu jiems lietuviškus ir iš to jie labai džiaugsmingi, o man ta nauda, kad jie nors || [115] retkarčiais galės pasiskaityt šį tą saviškoj kalboj. Ir tai su kokiu siekiu mano liežuvis nor pasiekti visus užkampius pasaulės, paleig išsitarimą Paukščio...“

5 liepos šių 1903 m. buvo išleistuvės kun. Balsio. K[un.] Norus atsisveikinimo kalboje padėkavojo jam, kad buvo geru Rutos sąnariu ir velijo, sugrįžus į Lietuvą, toliau varyti patrijotiškus darbus pakurstant kunigus leisti arba padėti ukininkams leisti vaikus į gimnaziją, platinti laikraščius, rupintis apie ukės dalykus ir pačiam kaipo giesmininkui rinkti dainų melodijas ir surinktas moksliskai apdirbti. Kun. Vitautas³¹⁴, bešnekučiuojant, užmanė,

³¹³ Barbariška, valstietiška (*lenk.*).

³¹⁴ Kun. Vitautas – spėjama, kad tai kun. Vincento Varnagirio (1866–1915) slapyvardis. Jis studijavo Romoje 1894–1898 m. ir gavo filosofijos daktaro laipsnį.

kad sugryžus į Lietuvą reikėtų pripratinti visoki svečiai lietuviai einanti į kokį šviesesnį susirinkimą prisisekti sau rutos šakutę.

K[un.] Balsys (J. Narijauskas³¹⁵) mokinosi tris metus Ryme ir turi daktaro laipsnį abiejose tiesose. Dr utriusque juris³¹⁶. Fryburge buvo vienus metus, daugiausiai mokinosi čionai pas pr[of.] Wagnerį³¹⁷ muzikos ir giesmių. Išvažiavo iš Fryburgo 11 liepos šių metų.

Lenkai kunigai ėsanti Fryburge šįmet pasidarė draugystę ir pavadino ją „Jagiellonia“³¹⁸. Iki šiol to jie niekam negarsina laikydami tai paslapyje.

Motiejus Balandis liepos mėnesyje šių 1903 m. išdavė egzaminą ant daktaro. Pabuvęs per vakaciją apie mėnesį Meiringene, Berno kantone (Berner Oberland) sugrįžo į Lietuvą. Užrubežyje buvo suviršum 5 metus. Pirmiausiai mokinosi muzikos Regensburge, tą pametęs Ryme tvėrėsi už tiesos (jus canonicum³¹⁹), kuri teipgi nesisekė. Ant galo Fryburge mokinosi literatūros. Tikroji jo pravardė Motiejus Gustaitis. || [116]

Ant žiemos semestro 1903/4 m. atvažiavo iš Rymo į Fryburgą du kunigu lietuviu iš Seinų diecezijos Trainaitis³²⁰ ir Širvydas³²¹, abu buvo mokinesi Ryme vienus metus. 12 sausio 1904 išvažiavo iš Fryburgo k. Vitautas išbuvęs čionai bemaž vienus metus.

Šiuose 1904 m. Kriokavoje susitvėrė lietuviška draugystė, kuri pasivadino save „Ruta“³²². Rusiškas laikraštis „Peterburskija Viedomosti“³²³, iš kurio ši žinia yra paimta, 58 numeryje 29 vasario (13 kovo) 1904 teip rašo „23 vasario Kriokavoje buvo pirmutinis susirinkimas naujai įkurtos lietuviškos literatiškos draugystės „Ruta“. Tenai buvo gal pirmą sykį viešai pasakyta nors trumpa lietuviška kalba. Pirmsėdžiu buvo išrinktas p. Gerbaczewski³²⁴,

³¹⁵ Kun. Jurgis Narjauskas.

³¹⁶ Abiejų teisių daktaras (*lot.*).

³¹⁷ Peteris Wagneris (1865–1931) – muzikologas, Fribūro universiteto profesorius.

³¹⁸ „Jagellonie“ – lenkų kunigų ir klierikų draugija Fribūro universitete.

³¹⁹ Bažnytinė teisė.

³²⁰ Tranaitis – kun. Ignoto Čižausko (1873–1926) slapyvadis studijuojant užsienyje. Studijavo Romoje ir Fribūre, gavo teologijos licenciato laipsnį.

³²¹ Fribūro universiteto imatrikuliacijos knygoje įrašyta Johann Sirvidas iš JAV Waterburgo miesto. Studijavo 1903–1907 m.

³²² „Rūta“ – Krokuvos lietuvių kultūros ir šalpos draugija, veikusi 1904–1914 m.

³²³ Санкт Петербургския ведомости – nuo 1728 m. leistas lakraštis, kuris buvo iš dalies 1703–1727 m. leistų *Ведомости* tęsinys.

³²⁴ Taip originale. Juozapas Albinas Herbačiauskas (1876–1944) – literatūros kritikas, rašytojas.

o sąnariais rėdymui – Niedziałkowski³²⁵, Warnas³²⁶ (artistas), Kazakauskaitė (Козаковская)³²⁷, Skirgello³²⁸, profesoriai Jagelionų universiteto Janczewski³²⁹ ir Iv. Łoś. Ant syk surinko 700 kronų sąnarių mokesčių, o dalyvaujančių iš viso 40–50 ypatų. Ketina įrengti biblioteką su skaityne ir tolesniam laike išleisti savo laikraštį“. || [117]

1904 XI 27 Naujame Canisianume Friburge (netoli seminarijos rūmų). Šį pavasarį lietuviai gavo leidimą nuo gudų valdžios spaudinti lietuviškas knygas lietuviškomis raidėmis. (Tas buvo uždrausta iki šiol nuo 1874³³⁰). Daug lietuvių inteligentų padavė prašymus gudų valdžiai, kad leistų uždėti lietuviškų laikraščių redakcijas Lietuvoje. Iki šiol tik tris turime leistus: 1) „Vilniaus žinios“³³¹ išeis Vilniuje, kasdien redaktorius ir išleidėjas Petras Vileišis³³² inžinierius. Tikruoju redaktorium yra Kriauciūnas³³³, buvo ketinęs J. Jablonskis³³⁴ bet dėl tų priežasčių atsisakė nuo redaktorystės. 2) „Lietuvių laikraštis“³³⁵ Petrapilėje savaitinis, išleistojas Smilga³³⁶, redaktorius teipogi Smilga. Bet dalykus veda (kaip girdėti) Baltromaitis³³⁷. 3) „Lietuvių Bitininkas“³³⁸ Vilniuje, išleidėjas ir redaktorius kun. Juozas Ambraziejus³³⁹. Pirm du pradės išleidinėti dar gruodžio mėnesįj.³³⁹

³²⁵ Janusz Rawicz-Niedziałkowski (1848–1907) – inžinierius architektas, pirmaisiais „Rūtos“ veikimo metais buvo išrinktas pirmininko pavaduotoju, 1906 m. pirmininku.

³²⁶ Taip originale. Adomas Varnas (1879–1979) – dailininkas, Krokuvoje studijavo 1903–1906 m.

³²⁷ Viktorija Kozakowska – daugiau duomenų nerasta.

³²⁸ Zigmantas Skirgaila (1882–1962) – muzikas, 1902–1906 m. studijavo Krokuvos konservatorijoje.

³²⁹ Edward Franciczek Glinka-Janczewski (1846–1918) – botanikas, nuo 1875 m. Krokuvos universiteto profesorius. Kilęs iš Žemaitijos.

³³⁰ Turėtų būti nuo 1864 m.

³³¹ *Vilniaus žinios* – pirmasis lietuvių dienraštis, pradėtas leisti 1904 m. gruodžio 23 d.

³³² Petras Vileišis (1851–1926) – inžinierius, pramonininkas, visuomenės veikėjas.

³³³ Jonas Kriauciūnas (1864–1941) – visuomenininkas ir žurnalistas, Vileišio pakviestas redagavo *Vilniaus žinias*.

³³⁴ Jonas Jablonskis (1860–1930) – kalbininkas.

³³⁵ *Lietuvių laikraštis* – savaitraštis, leistas Sankt Peterburge nuo 1904 m. gruodžio 1 d. iki 1906 m. sausio 6 d.

³³⁶ Antanas Smilga (1865–1920) – visuomenės veikėjas, buvo nurodomas kaip *Lietuvių laikraščio* redaktorius, nors faktišką redaktoriumi buvo Karolis Račkauskas-Vairas.

³³⁷ Silvestras Baltramaitis (1841–1919/1921) – bibliografas, bendradarbiavo *Lietuvių laikraštyje*.

³³⁸ *Lietuvos bitininkas* – mėnesinis iliustruotas ūkininkų laikraštis, leistas 1905 m., išspausdinta 12 numerių. Daugiausia rašė pats leidėjas kun. Juozas Ambraziejus.

Kunigai buvo padarę prašymus teipogi, bet iki šiol dar nė vienam neleido gudu valdžia. Kunigai laikraščio leidimui yra sudėję apie dešimts tukstančių rublių.

Beržinske³⁴⁰ (Dzukijoje, netoli Seinų Suv[alkų] red[ybos]) jau antras metas lietuviai pradėjo krutėti. Jie jieško savo tiesų sulyg lietuviškos kalbos Berzininkų Bažnyčioje. Didžiausiu, stropiausiu ir įtekingiausiu lietuvių dvasios sužadintoju buvo || [118] kunigas Staniukynas³⁴¹, kurį dvasiška Seinų valdžia (Seinų vyskupijos redytojas Antanavičius³⁴²) nubauzdamas už tą agitaciją išstumė į lenkišką vyskupijos kraštą³⁴³. Kun. Staniukynas šią vasarą išvažiavo iš Lietuvos į Ameriką. Priežastis to išvažiavimo buvo persekiojimas valdžios už jo tėvinainišką Berzninkuose pasidarbavimą.

Šį rudenį Berzninkuose ištikrųjų susirėmė lietuviai su lenkais (arba geriaus lietuviškas gaivalas su lenkišku), va žodžiai iš laiško kun. Stankaičio³⁴⁴ iš Miroslovo: „Berzninkuose baisios karionės ir kovynės iš priežasties įvedimo lietuviškų giedojimų kas antrą nedėdienį. Lenkai jokiū būdu nenori apsileisti, maišo lietuviams giesmes, muša giesmininkus, net kunigą stumdė ir akmeniu užgavę. Per tai ant nekurio laiko kun. Administratorius uždarė bažnyčia, o kunigams liepe apsigyventi Seinuose“³⁴⁵.

Karė Maskolijos su Japonija patraukė daug a[u]kų iš Lietuvos: prasidėjus karei rašė lenkiški laikraščiai buk žydu ir katalikų esą 40 % maskoliškoje kariuomenėje ant karvietės Mandžurijoje. Iki šiol maskoliai pralošdavo. Dėlto pastarieje traukdami daugiaus kariuomenės į Mandžurijos laukus 1904 X 29 apskelbė Lietuvoje mobilizaciją, t. y. pašaukė kariuomenėn senus kareivius, va žinia to pačio laiško: „Mobilizacija apgarsinta 29 praėjusiojo mėnesio (laiškas rašytas 1904 XI 16), baisų triukšmą padarė pas mus. Jaunesnieje be-

³³⁹ Kun. Juozas Ambraziejus (1855–1915) – Vilniaus lietuvių veikėjas, baigė Seinų kunigų seminariją, kunigu išventintas 1880 m., 1892 m. persikėlė į Vilniaus vyskupiją.

³⁴⁰ Berznyko parapija.

³⁴¹ Kun. Antanas Staniukynas Berznyko parapijoje 1903 m. vikaravo tris mėnesius ir ten bandė kalbėti Rožančių lietuvių kalba. Tai sukėlė lenkų parapijiečių pasipiktinimą ir jis buvo perkeltas į kitą parapiją.

³⁴² Prel. Juozapas Antanavičius (1853–1916) – po vyskupo Antano Baranausko 1902 m. buvo išrinktas Seinų vyskupijos administratoriumi ir juo išbuvo iki 1910 m.

³⁴³ Kun. Staniukynas buvo paskirtas į Jeleniavo parapiją.

³⁴⁴ Kun. Kazimieras Stankaitis (1867–?) – baigė Seinų kunigų seminariją, kunigu išventintas 1891 m., 1896–1910 m. Miroslovo vikaras.

³⁴⁵ Plačiau žr. Algimantas Katilius, „Lietuvių lenkų konfliktas dėl pamaldų kalbos Berznyko parapijoje XX a. pradžioje“, in: *Terra Jatwezenorum*, Punksas, 2011, t. 3, p. 181–190.

veik visi prasišalino, per tai tapo pašaukti senesnieje, dažniausia jau || [119] apsidevę, šeiminkai (šeimynų vyrai) su vaikų kruva. Kas darėsi jiems atsi-sveikinant, sunku ir aprašyti! Ašarų upeliai: nekuriotis iš gailėsčio ap-sirgo, o girdėti kad ir smertį kitos gavę! Nedyvai čia pačios, vaikai be galvos, neretai be duonos kąsnio, ten (ant karvietės) vargai, sapuliai, smertis! O už ką? За царя, отечество и церковь (!)³⁴⁶, kaip kalbėjo Kalvarijos viršininkas į mūsų brolius. Argi ne ironija ir pasityčiojimas?! Maištų jokių nebuvo, mūsų žmonelės pripratę vargti ir jungą nešti. Tikėjimas ir nemažai ramina. Terp ašarų, skausmų vaitojimų nuolat girdėti: „Kaip Dievs duos taip bus“. Pirmą karės baisumo neįjautėme, bet dabar kaip šimtus ir tukstančius mūsų brolių ten nugrus, net viduriai verda, troškimas neišpasakytas ima, kad tik galas karei veikiaus pareitų. Iš mūsų tėvynės iš penkių pavių pašaukė senus kareivius: Suvalkų, Seinų, Kalvarijos, Senapilės³⁴⁷ ir Novoaleksandrijos³⁴⁸ (Kau-no rėdybos)“. Kita žinia apie mobilizaciją Lietuvoje, apie caro Nikolajaus II atsilankymą Suvalkuose³⁴⁹ ir apie Beržininkus. Kun. Jono Valaičio³⁵⁰ laiškas iš Prienų (Suv[alkų] red[yba]) 1904 XI 16 „pašaukė į rezervistus, sumolizavo 120 pavių (NB iš Lietuvos ir Lenkijos). Suvalkų rėd[yboje] paėmė iš keturių pavių: iš Suvalkų, Seinų, Kalv[arijos], ir (Senapilės) Mariampolės. Kaip tuos japonai išmuš, tai paims ir iš kitų pavių. || [120] Ėmė visus iki keturių dešimčių metų amžiaus. Padarė daug ašarų, daug vargo. Caras parengtus į karą atvažiuoja vis palaiminti. Sėdėdamas ant arklio peržegnoja ikona suklaupusius kereivius. Mušiškus sutraukė į Suvalkus, atsilankė aną dieną (1904 XI 10 caras ir čia (Suvalkuose)... Caras šnekėjo valandėlę su mūsų administratorium. Kas ten galėjo buti per šneka? Beržininkuose lenkai pešasi su lietuviais. Kunigą Kiadi³⁵¹ perkėlė iš Beržininkų į Krasnopolį, o į Beržininkus atkėlė kun. Juozą Valaitį³⁵². Bet ir tą tuo lenkai išvijo. Tai dabar uždarė bažnyčia, o prabaščius su savo vikarijum sėdi Seinuose ir ten atlieka parapijos reikalus“.

³⁴⁶ Už carą, tėvynę ir cerkvę (*rus.*).

³⁴⁷ Marijampolės.

³⁴⁸ Zarasų.

³⁴⁹ Plačiau žr. Algimantas Katilius, „Neeilinis įvykis Suvalkuose“, in: *Aušra*, Punkskas, 2005, Nr. 1, p. 22–24.

³⁵⁰ Kun. Jonas Valaitis (1876–1946) – mokėsi Seinų kunigų seminarijoje, kunigu išventintas 1899 m., nuo 1902 m. Prienų vikaras, vėliau klebonas.

³⁵¹ Kun. Tomas Kedys (1843–1926) – mokėsi Seinų kunigų seminarijoje, kunigu išventintas 1868 m., 1892–1904 m. Beržnyko administratorius (klebonas).

³⁵² Kun. Juozapas Valaitis (1861–?) – mokėsi Seinų kunigų seminarijoje, kunigu išventintas 1884 m., 1904–1905 m. Beržnyko parapijos administratorius (klebonas).

Caro atvažiavimas į Suvalkus padarė negerą įtekmę ant mūsų silpnai patriotiškos draugijos (ypač Suvalkuose). Visuomenė (proletariatas) matydama kaip ponai skverbiasi prie caro, neatmindama to, ko caras atvažiavo ir kokis jis mūsų geradėjas rengė triumfališkus vartus, pynė vainikus etc. Policija turėjo darbo iki sulaukė skverbiančiųsi žmonių gaujas Caro pamatyti“. Va žinia iš laiško rašyto 1904 XI 18 iš Suvalkų: „10 listopada o godzinie 7 rano przyjechał car ze swą switą. Wprost z kolei pojechał do kaszar, tam zęgnął wojsko. Całe miasto było wspaniale przybrane, śliczna brama koło mostu, druga była koło policyi. Wszystkie domy przyozdobione wieńcami, flagami, balkony dywanami i kwiatami. Gimnazye całe w wieńcack, cerkiew także. Już od godz. 8 rano masa strażników pieszych i konn[121] nych poruszało publiczność, także nikomu nie wolno było na szosową ulicę i na placu. O godz. 10 zaczęli dzwonić i przy odgłosie muzyki zjawił się ze swą switą do cerkwi. Tam nabożeństwo trwało z półtorej godziny, następnie nie zajeżdżając nigdzie pojechał wprost na kolej. Padobna naszym kilku obywateli podało prośbę o równouprawnienie. Adwokat Staniszewski miał podać, żeby pozwalono język polski w gimnazyach. Ale gubernator nie zgodził się na to“³⁵³.

Suvalkai visi apgyventi lenkais, arba sulenkėjusiais lietuviais ir žydais. Teipatgi yra ten apie keli šimtai tikrų lietuvių, lietuviškai kalbančių, teip inteligentų, teip neinteligentų, visi lenkinasi kiek galėdami: inteligentai veda pačias lenkes, arba sulenkėjusias, draugiškai gyvena su lenkais, trumpame laike jau lietuvyse pameta. Proletarijai seka inteligentus. Iki šiol nebuvo ten jokios lietuviškos draugystės, nė organizacijos. Ant visų proletarijų ir biurokratų plaukia baisi maskolių įtekmė. Ta įtekmė pradėjo plėtotė plėtotis nuo to laiko, kada Suvalkuose atbruko kelis kareivių pulkus (žinoma kareiviai Lietuvoje beveik visi gudai). Jie budami dar kariumenėj demoralizuoja, pravoslavijuoja ir gduuoja merginas lietuves ir lenkes. Pabaigus tarnystą labai tankiai pasilieka ar tai Suvalkuose, ar tai Suvalkų apylinkėse ir čia tveria šei-

³⁵³ Lapkričio 10 d. 7 valandą ryto atvyko caras su savo svita. Iš traukinio nuvyko tiesiai į kareivines, ten atsisveikino su kariuomene. Visas miestas buvo nuostabiai papuoštas, žavingi vartai palei tiltą, kiti buvo [įrengti] prie policijos. Visi namai padabinti vainikais, vėliavomis, balkonai – kilimais ir gėlėmis. Visos gimnazijos, kaip ir cerkvės, vainikuose. Jau nuo 8 valandos ryto daugybė pėsčių ir raitų sargybinių ragino visuomenę, taip pat niekam nebuvo galima į plentą, gatves ir aikštes. 10 valandą ėmė skambinti ir su muzikos garsais [caras] su savo svita pasirodė cerkvėje. Ten pamaldos tęsėsi apie pusantros valandos, vėliau niekur neužsukdamas nuvyko tiesiai į traukinį. Atrodo, keletas mūsų piliečių įteikė prašymą dėl lygiateisiškumo. Advokatas Staniševskis turėjo įteikti, kad gimnazijose būtų leista lenkų kalba. Tačiau gubernatorius su tuo nesutiko (*lenk.*).

mynas || [122] vesdami lenkes ir lietuves už pačią. Gudų rėdas propaguoja tuos naujus kolionistus, šelpdamas juos pinigais (пособиями), arba davinėdamas visokias urėdų vietas; nors tie nauji urėdninkai butų daug žemesnio išsilavinimo, supratimo ir doros nė lietuviai arba šėip ne rusai stačiatikiai, vienok jie pirmesni daug čia lietuvaičių ištekėjo už gudų priimdamos stačiatikybę. NB Aš pats šios kronikos rašėjas budamas Suvalkuose ilgiaus nė per ištisus metus tą viską patyriau. Buvau Suvalkuose nuo 1901 IX 6 metų iki 1902 X 9 Kun. Ignotas Čižauckas³⁵⁴.

Šį metų iš priežasties Švenčiausios Dievo Motynos Nekalto Prasiidėjimo jubiliejaus Lietuvoje, ypatingai Suvalkų rėdyboje daugumas pametė degtinę gėrę. Žmonių vargas čia sumažintas tapo, ne tik vienam Vilkaviškio apskirtyje pernykščiais metas pardavė degtinės mažiaus už 100000 rublių.

1905 II 19 Teipasgi Canisinum'e rašyta. Gudijoje 22 sausio 1905 prasiidėjo didelės šutvės. Šutvių charakteris revoliucijoniškas. 22³⁵⁵ sausio Petrapilėje susirėmė darbininkai su kariumene (kazokais). Darbininkai vedami popo Gapono³⁵⁶ ėjo prie žieminių caro rumų melsti caro Nik[olajaus] II, kad jis palengvintų jiems ir visai draugijai gyvenimą ir kad suteiktų žmonėms liuosybę. Caras neprisileides darbininkų pabėgo Carskon Selon, o ne ginkluoti (taip originale) darbininkai buvo kareivių šaudomi. Keli šimtai (sako buk keli tukstančiai) darbininkų kritę, o daug daugiaus tape sužeistų. Petrapilėje revoliucija apmalšyta nors paviršio, darbininkai kaikurie sugrįžo dirbtuvėsna. Caras priėmė darbininkų delegatus. Pasekmės || [123] iš tos delegacijos jokios nebuvo. Šutvės visoje Gudijoje ir ypatingai Lenkijoje. Visur dešimčiai ir šimtai užmuštų, ne tik darbininkų, bet ir šėip ypatų. Jau beveik mėnuo nuo 22³⁵⁷ sausio, o šutvių galo nematyti. Lietuvoje teipasgi darbininkai sąjausdami gudams pametė darbą. Ypatingesni susirėmimai buvo Rygoje, Mintaujoje, Liepojuje, Šiauliuose. Tykiausia iki šiol Suvalkų rėdyboje.

Daugeliose vietose teip Gudijoje, teip Lenkijoje, net Lietuvoje (bet čia mažai) atsargos kareiviai karėn varomi pasipriešino. Kiti aimanuodami eina karėn. Lietuviai raminasi Dievo apveizda. Vargas neišpasakytas: Mandžu-

³⁵⁴ T. y. kun. Ignotas Čižauckas.

³⁵⁵ Iš tikrųjų 1905 m. sausio 21 d.

³⁵⁶ Georgijus Gaponas (1870–1906) – stačiatikių dvasininkas, darbininkų organizatorius. Prasiidėjęs revoliuciniams įvykiams Rusijoje, 1905 m. sausio 22 d. surengė taikias ir maldingas eitynes į Žiemos Rūmus, kad įteiktų peticiją carui su darbininkų reikalavimais. Tačiau šias eitynes valdžia išvaikė (Kruvinasis sekmadienis).

³⁵⁷ Turi būti 21 d.

rijoje miršta vyrai nuo šuvių, o Lietuvoje³⁵⁸ ir vaikai iš gailėsčio ir vargo.

Revoliucijinių šutvių priešasčia yra gudų valdžia, kurį visiems įsikėrė-
ji, sukėlė nelaimingą karę, karę netikusiai vedė etc.

1904 XI 31³⁵⁹ Port-Arturas tapo paimtas japonų. Tas nemaža revoliuciji-
nių gaivalų dvasią sukūrė. Žadamos Gudijoje reformos. Laukiame didesnės
liuositybės. Turime jau tris laikraščius. Kunigai yra sudėję 20,000 rublių savo
laikraščiui. Bet valdžios leidimo negal apturėti.

Lenkijoje ir Lietuvoje tapo uždrausta mistikų draugystė (per S-ti of-
fici congregationem³⁶⁰). Iš Seinų vyskupijos prigulėjo keli kunigai. Kunigai
skundžiasi negalį moksliskai dirbuotis, nes smulkus parapijų darbai visą
laiką užima. Tas žinias paėmiau iš laik|| [124]raščių ir laiškų, kurių šias iš-
traukas talpinu kronikon: „turime savo laikraščius, tai labiausiai džiauge-
mės. Bet gailu kad kunigija neištengia išleisti sau laikraščio. Jau ir pinigus
sudėjo, apie kelis tukstančius ir vis nežinia ko bijosi. Kaip Tau einasi. Sku-
bink beik tuos mokslus gal nors tu čionai kiek sukrotintum mūsų brolius.
Mankietuininkus arba kitaip vadinamus Mistikus vyskupijoje prispyrė
į patį kamputį. – Gavo iš inkvizicijos (aš girdėjau kad iš S-ti offi. congr.
Kronikorius)³⁶¹ dekrėtą ir liepė visiems ant jo pasirašyti, teip ir man teks pa-
sirašyti, nes jau teipgi esmi prie tokių paskaitytas ir pakviestas per tris sa-
vaites stoti į Seinus. Fiat voluntas tua³⁶². Žinoma prieš savo valdžią nér ką
padaryti, reikia klausyti, ir gerai kad visi paklausė!“ Kun. J. Grinkevičiaus³⁶³
Filipavas 1905 I 28.

„Surinkta į 20,000 rublių sau dykai pelija. Ar ne tiesa, kad mūsų dvasiš-
kiją inersija graužia. Pasirodžiusieje laikraščiai neperpuikus, nestebėtina –
pradžia. Mūsų laureatai kaip ir visi kasdieniniais rupesčiais užimti; nežinia,

³⁵⁸ Toliau žodžio pradžia: *pa*.

³⁵⁹ Port Artūro tvirtovė kapituliavo 1904 m. gruodžio 20 d. Ją užėmė japonai.

³⁶⁰ Šv. Inkvizicijos kongregacija (*lot.*). Čia, matyt, galvoje turimi marijavitai arba kazla-
vitai nuo draugijos steigėjos Felicijos (Marijos Pranciškos) Kozlowskos pavardės. 1904 m.
rugsėjo 4 d. dekretu Šv. Inkvizicijos kongregacija pripažino Kozlowskos regėjimus haliu-
cinacijomis, įsakė kunigams nuo jos atsiriboti, o draugiją uždaryti.

³⁶¹ Kronikos autoriaus pastaba.

³⁶² Teesie tavo valia (*lot.*).

³⁶³ Kun. Juozapas Grinkevičius (1866–?) – marijavitas, mokėsi Seinų kunigų semi-
narijoje, kunigu išventintas 1889 m. Uždraudus marijavitus, Seinų vyskupijoje kunigai
Grinkevičius ir Antanas Tulaba neatsiribojo nuo jų ir pirmasis Pilypavo parapijoje, kur
buvo vikaras, įkūrė marijavitų parapiją, o antrasis Žemosios Panemunės parapijos vikaras
Kriukuose pastatė marijavitų koplyčią.

nežinia ar kada jie pajudins žemę. Iškada Lietuvos pinigų, jei tik lengvesniu ir gardesniu duonos kąsniu pasikakins“. Slabada³⁶⁴ 1905 II 10 kun. Kazys³⁶⁵.

„Tu kurstai mane važiuoti namon, butų gerai parvažiuoti (Lietuvon) ir stoti anot Tavęs į darbą. Matai, aš dabar prisižiuriu parapijiniams darbams ir kaip galima darbuotis ant literatiškos dirvos esant vikarais ir pildant sąžiniškai parapijinius reikalus. Pagal mane beveik negalima. || [125] Reikia mums literatiškų darbininkų, bet idant tuo užsiimti, reikia buti liuosesniu nuo parapijinių darbų. O esant liuosu reikia turėti užtikrinta buvį, ko pas nėra vienas iš tų, kurie gali darbuotis, neturi. Dėlto paskendę mūsų draugai smulkiuose parapijų reikaluose prapuola. Teip bus ir su mumis. Dėlto aš nesiskubinu namo grįžti, nes nemisliju, kad aš ką svarbesnio už kitus galėčiau padaryti. Pabuvęs kelis metus šitoj parapijoje galiu daug gero padaryti Bažnyčiai, nes šita parapija baisiausiai apleista“. 1905 II 6 St Casimirs Church Plymouth Pa: V. Vizgirda³⁶⁶.

1905 V 7 draugo Tranaičio kambariulyje (naujame Canisianum'e, Fribourge) susirinko keturi Rutos sąnariai paminėti metines sukaktuves nuo spaudos leidimo ir 6 metų sukaktuves nuo Ruto[s] Fribourg'e įkurimo. Draugas Milis padarė puikę šventės inauguraciją išrodydamas trumpoje kalboje tautišku švenčių svarbumą, ypač šiandieninės šventės, kuri primena mums 30 metų baisią su priešais karę ir pagalios tos karės malonius vaisius. Po pirmai prakalbai buvo šep pasišnekėjimai. Toliaus draugas Genys³⁶⁷ perskaitė gana įdomų straipsnį apie spaudos uždraudimą ir to uždraudimo pasekmes. Trumpai papasakodamas apie lietuvių spaudos pradžia, jos plėtojimąsi ir ypatingai paskutinių metų nuožmia už tėvų kalbą karę. || [126]

Draugas daktaras V. Antanavičius³⁶⁸ deklamavo gražų poematą pačio parašytą. Pagalios draugas Trainaitis perskaitė kelias mintis „Mūsų miegas“ kuriame parodė jog mūsų 400 metų miegas panašus į hipnotiko miegą.

³⁶⁴ Miroslavas.

³⁶⁵ Miroslavo parapijos vikaro kun. Kazimiero Stankaičio laiškas.

³⁶⁶ Kun. Vincentas Vizgirda (1874–1966) – mokėsi Seinų kunigų seminarijoje, kunigu iššventintas 1900 m., studijavo Romoje ir Fribūre, gavo kanonų teisės ir teologijos daktaro laipsnius. Po studijų išvyko į JAV.

³⁶⁷ Genys – kun. Juozapo Vaitkevičiaus (1880–1949) slapyvardis studijuojant Fribūro universitete. Mokėsi Varšuvos kunigų seminarijoje, kunigu iššventintas 1903 m., Fribūre studijavo 1904–1907 m. ir gavo teologijos daktaro laipsnį.

³⁶⁸ Kun. Valentinas Antanavičius, vėliau Antanaitis (1875–1941) – mokėsi Seinų kunigų seminarijoje, kunigu iššventintas 1898 m., Fribūro universitete studijavo 1903–1905 m., gavo kanonų teisės daktaro laipsnį.

Teipogi priminė mūsų suvarginimo priežastis. Ypatingiausia iš tų priežasčių buk mūsų nesutarimas. Užbaige Maironio eilių deklamacija „Kas man darbo jog tėvynę spaudžia sopuliai“ ... Tarpe skaitymų ir deklamacijų buvo dainuojamos tėvyniškos dainos.

Fribourgas 1905 V 14 Kun. Ignotas Trainaitis || [127]

1906 VI 24. Praėjusių metų pabaigoje štvėvs teip Gudijoje, teip Latvijoje ir Lenkijoje, Kaukaze ir kitur atvirai persimainė į revoliuciją. Smarkiausiai ir aiškiausiai ji apsireiškė Maskvoje, Latvijoje ir ant Kaukazo. Revoliucijos judėjimui atsake stipri represijos šmėkla, kuri ypatingai gaudė ir dar šiandie tebegaudžia Latvijoje. Ten šimtai žmonių buvo karės be teismo sauvalingai buvo kareivių užmušti, teip vadinamo raminimo laiku. Daugybė kalėjimuose tebesėdi, kiti šaltuose žiemų kraštuose bevargsta. Daugelyje vietų tapo apgarsintas karės padėjimas ir aštrioji apsauga. Lietuvoje karės padėjimas pasiekė tik Suvalku redybos keturis pavietus: Kalvarijos, Senapilės³⁶⁹, Vilkaviškio ir Naumiesčio; kitur gi tik aštrioji apsauga Lietuvoje gi teip Suvalkų, Kauno, Vilniaus ir iš dalies Gardino rėdybose kareivių burei gana ilgą laiką siaudė ir dabar kaikur tebesiaudžia. Visos sauvalės užmačios patilpo laikraščiuose, ypač Vilniaus Žiniose. Ten kronikos skaitytojai smulkmenų pasiješkos. Sunku kronikoriui vesti viešų ir visų atsitikimų kroniką, ypač revoliucijos laike. Tat pasisakisiu tik nekuriiais patyrimais, kuriuos žinau iš laiškų. Antra pasirupįsiu siaurose ribose teisingai nupiešti musu čia gyvenančių veikluma dabartinėje, teip svarbioje valandoje.

Žymiausias prabėgusių metų (gale metų) Lietuvoje atsitikimas, tai Vilniuje visų lietuvių Seimas, kuris įvyko 4 ir 5 gruodžio 1905 metų³⁷⁰. Seimą užmanė dr. Basanavičius³⁷¹. Dalyvavo visi Lietuvos luomai ir partijos, tik socialdemokratai buvo tariasi boikotuoti seimą, bet || [128] ir jie dalyvavo jame. Daug ko ypač labai rimto nenutarė. Bet seimo svarbumas apsireiškė ne tiek nutarimuose, kiek Lietuvių susipažinime ir judėjimo situacijos perpratime. Ypač kunigai, pamatė viešai socialdemokratų prieštikėmišką, prieškunigišką veiklumą, pabugo ir buvo užmanę įkurti krikščioniu demokratu partiją³⁷². Toji jau Vilniuje seimo laike buvo užmegsta, tik ne-

³⁶⁹ Marijampolės.

³⁷⁰ Kalbama apie Didįjį Vilniaus Seimą.

³⁷¹ Jonas Basanavičius (1851–1927) – gydytojas, aušrininkas, visuomenės veikėjas.

³⁷² Plačiau žr. Artūras Svarauskas, *Krikščioniškoji demokratija nepriklausomoje Lietuvoje (1918–1940): Politinė galia ir jos ribos*, Vilnius: LII leidykla, 2014, p. 61–64.

laimė, neilgai trukus viskas iširo. Iširimo priežastis nelabai aiškios, buk trukdę kauniečiai, bet ištikro vienybės ir susipratimo stoka puikaus darbo pamatų išardė. Tuojaus Vilniuje kunigų buvo išrinktas naujai partijai komitetas, į kuri pateko kun. Mironas³⁷³ – Vilnietis, kun. Tumas³⁷⁴ – Kaunietis ir iš Seinų redybos du T[otoraitis], C[ivinskas]. Lygiai buvo nutare ir partijos organą Vilniuje įkurti³⁷⁵. Šendie tie visi gražus užmanymai ir nutarimai (tik užmanymas ir nutarimas) vėjo nesantaikos išblaiškyti į niekus pavirto. Jaunieji kunigai labai jaučia organizacijos reikalą. Skundžiasi esą pakrikę, nesa kam juos sukuopuoti, truksta organizatorių. Vilniaus seimu įdrasyti kunigai pradėjo tankiaus rinktis, tankiaus teirautis. Buvo susirinkimai dekanatuose skyrium, paskui rinkosi visos Vyskupijos džiakonai ir kapitulos nariai į vyskupijos susirinkimą. (Daugiausiai bruzdėjo Seinų vyskupijoje). Tie visi kunigų susirinkimai nelabai buvo vaisingi, kaip matoma iš jų nutarimų. Ypač netikę nutarimai Seinuose (vyskupijos susivažiavime). Ten iš anksto prirengtą pralato Antanavičiaus, dabartinio vyskupijos redytojaus, rezoliucija be svarsty|| [129]mų priėmė. Teiposgi kaikurie rezoliucijos punktai visai netike: kaip va: neleisti kunigų užrubežin mokintis, buk delto, kad parvažiavę nedirbą moksliskai, nuo apykaimių darbo šalimasi, kiti mokslą baigę Lietuvon negrįžta, ir kad kunigų vyskupijoje truksta. Teip buvo nutarta Seinų susivažiavime³⁷⁶. Kiti nutarimai, kaip organizaciją įsteigti, progimnazijas įkurti ir t. t., gana prakilni tik tuo tarpu neįvykdomi, nes jiegi truksta, kurių ne tik nedaugina, bet dar mažina mokslan kelią uždarydami. Kauniečiai kunigai įkuria savaitraštį: „Nedėldienio skaitymas“³⁷⁷. Redaktorius pralotas Karosas. Seiniečiai gi „Šaltinį“³⁷⁸. Iš pradžių buvo pralato

³⁷³ Kun. Vladas Mironas (1880–1953) – mokėsi Vilniaus kunigų seminarijoje, Sankt Peterburgo dvasinėje akademijoje, kunigu iššventintas 1904 m.

³⁷⁴ Kun. Juozas Tumas-Vaižgantas (1869–1933) – rašytojas, visuomenės veikėjas, mokėsi Žemaičių (Telšių) vyskupijos kunigų seminarijoje Kaune, 1893 m. iššventintas kunigu.

³⁷⁵ Plačiau žr. Regina Laukaitytė, „Legalios katalikiškos spaudos pradžia Lietuvoje“, in: *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, Vilnius, 1994, t. 7: *Atgimimas ir Katalikų Bažnyčia*, p. 220–253.

³⁷⁶ Oficialiame susirinkimo protokole visai nėra punkto, kur būtų kalbama apie kunigų studijas užsienyje, nors yra punktas apie kunigų atostogas užsienyje; žr. Kapitulos narių, dekanų ir katedros dvasininkijos susirinkimo protokolas, 1906-02-13, in: *Lomžos vyskupijos archyvas*, sign. II 77, lapai nenumeruoti.

³⁷⁷ *Nedėldienio skaitymai* – katalikų laikraštis, leistas nuo 1905 m. lapkričio 24 d. iki 1907 m. lapkričio 27 d., redagavo prel. Antanas Karosas.

³⁷⁸ *Šaltinis* – savaitinis katalikų laikraštis, leistas nuo 1906 m. kovo 31 d. iki 1915 m. rugpjūčio 13 d. Pradėtas leisti Seinuose, 1914 m. lapkričio mėn. perkeltas į Vilnių.

Prapoliano³⁷⁹ firma, bet keliems numeriams pasirodžius, pereina į kunigo Laukaičio rankas³⁸⁰, kuris tampa išleidėju ir redaktoriumi. Ant vietos sandarbininkauja Šaltinio redakcijoje kun. teolog[ijos] daktaras Antanas Cinvinkas ir kun. pilozopijos dakt[aras] Jonas Totoraitis³⁸¹.

Dar vienas „mažmožis“ iš kunigų gyvenimo: Suvalkų redyboje laike rinkimų Duman (ši pavasarį) socialistai puikiai agituodami (nors išsyk buvo tariamasi Dumą boikotuoti) nustumia kunigus nuo vadovystės žmonėmis. Kunigai daugelyje vietų vylėsi busią išrinktais nors į redybos rinkikus. Tuo tarpu iš viso patenka į tuosius tik trys kunigai: kun. Štrimas³⁸², Slavikų klebonas, kun. Jurgilas³⁸³, Metelių klebonas ir kun. Guogas³⁸⁴, Kapčiamiesčio klebonas. || [130] Dzukai čia pasirodė daugiau prie kunigų prisirišę, negu kapsai ir zanavykai. Šis kunigų nepasisekimas nemaža padarė ant kunigų ir jųjų priešų įtekeme. Kunigai pradėjo svarstyti atydziau Lietuvos ateitį, o socialistai labiau įsidrasino ir pasmarkino agitacijos darbą. Kauniečiai kunigai buvo laimingesni. Ten daugiau buvo išrinkta kunigų į rinkikus, ir vienas net tapo išrinktas į Dumos atstovus – kun. Juralaitis³⁸⁵ džiakonas. Vilniuje gi dar daugiau turejo pasisekimo kunigai. Čia net Vilniaus vyskupą bar[oną] von der Ropą išrinko Dumon.

Šį pavasarį teipogi pradejo išeidineti Vilniuje „Nauja Gadynė“³⁸⁶ socija-

³⁷⁹ Taip originale. Kan. Kazimieras Prapuolenis (1858–1833) – mokėsi Varšuvos ir Sankt Peterburgo kunigų seminarijose, Sankt Peterburgo dvasinėje akademijoje, 1899–1904 m. Mogiliavo arkivyskupijos kurijos sekretorius, 1904–1909 m. gyveno Seinuose.

³⁸⁰ Prel. Juozapas Laukaitis (1873–1955) – mokėsi Seinų kunigų seminarijoje ir Sankt Peterburgo dvasinėje akademijoje, kunigu išventintas 1897 m., buvo vysk. Antano Baranausko sekretoriumi. 1905 m. Seinuose įsteigė spaustuvę „Laukaitis, Dvaranauskas, Narjauskas ir Bendrovė“, kuri leido *Šaltinį*. Laukaitis *Šaltinio* redaktoriumi buvo 1906–1907 m.

³⁸¹ Kunigai Antanas Cinvinkas ir Jonas Totoraitis *Šaltinio* redakcijoje dirbo apie tris mėnesius.

³⁸² Kun. Jonas Strimavičius, vėliau Strimas (1866–1934) – mokėsi Seinų kunigų seminarijoje, Sankt Peterburgo dvasinėje akademijoje, kunigu išventintas 1892 m., nuo 1901 m. Slavikų parapijos administratorius (klebonas).

³⁸³ Kun. Vincentas Jurgilas (1861–1939) – mokėsi Seinų kunigų seminarijoje, kunigu išventintas 1884 m., nuo 1900 m. Metelių parapijos administratorius (klebonas).

³⁸⁴ Kun. Motiejus Guogas (1863–?) – mokėsi Seinų kunigų seminarijoje, kunigu išventintas 1888 m., nuo 1900 m. Kapčiamiesčio parapijos administratorius (klebonas).

³⁸⁵ Vincentas Jarulaitis (1859–1939) – mokėsi Žemaičių (Telšių) vyskupijos kunigų seminarijoje Kaune, kunigu išventintas 1882 m., 1900–1910 m. Plungės klebonas ir Rietavo dekanato dekanas, 1906 m. išrinktas I dūmos atstovu.

³⁸⁶ *Naujoji gadynė* – savaitinis Lietuvos socialdemokratų partijos laikraštis, leistas 1906 m.

listų organas. Ape Kalėdas taigi kiek anksčiau už N. G. „Ukininkas“³⁸⁷ persikele iš Tilžės Vilniun.

Kita vertus, dirstelijus į gyvąją politiką tautų, politika Lietuvoje yra didesnis įvairumas. Bruzdėjimų ir Dumon rinkimų mete labai apsireiške lietuvių, lenkų ir žydų antagonizmas. Teip vieni, teip antri stengesi pabrėžti tik savo reikalavimus, tik savo tiesų tereikalauja. Jeigu išskirsime mažą socialistų burelį, kuris neskirdamas tautos ne tikėjimo, iš vieno ėjo, kitos visos partijos ir luomai tapo tyrai naciojonališkais. Lietuviai – žmonės ir inteligentai drauge reikalauja liuosos Lietuvos etnograpiškose rybose. Lenkai sapnuoja apie senoves Lenkijos rubežius ape Lenkija Lietuvoje. || [131] Jie nereikalauja autonomijos Lietuvai, tik Lenkijai. Tą matome iš įvairių dvarponių nutarimų, mitinguose, laikytuose visuose Lietuvos kraštuose, lygiai iš katalikų demokratų programos kurią partiją³⁸⁸ sutvėrė Vilniaus lenkai, Ropui vyskupui vadovaujant. Šitoje programoje tyli jie apie Lietuvos autonomiją, bet reikalauja jos Lenkijai. Tikrų lietuvių mažai prisidėjo prie tos partijos. Ji perdem lenkiška. Ši partija ištiesia lenkystes sparnus ant geograpiškos Lietuvos, t. y. net ant Baltagudijos. Žydai gi, neminedami apie autonomiją, reikalauja sau ligių tiesių ir stengiasi ten nukrypti, kur jiems atsakančius.

Teip Vilniuje rinkimų Dumon laike susidėjo jie su lietuviais (arba geriaus lietuviai susideda su žydais). Suvalkuose (į Dumą rinkimuose) su lenkais. Kaune jie patis vieni sau atstovą išsirenka. Mažesniuose gi miesteluose, ten kur žydų daugumą paprastai renka jie sau vieni nė vienos šalies nepaisydami.

Rusai mažumoje nusiminė daugiausei laikosi krikščionių pusės. Kaip kur jie visai nedalyvauja.

Tokiu būdu Vilnius ir Kaunas (miestai) išsirinko sau žydus atstovais. – Gubernijos gi Suvalkuose lietuviai pilnai laimėjo, nes lietuvių, buvo 23 rinkikai, žydų su lenkais 17. Kaune Lietuviai. Vilniuje išrinkta du tikru lietuviu atstovu; || [132] du kitu mokančiu lietuviškai, vienas baltgudis ir vienas lenkas dvarponis. Gardine žydai ir baltgudžiai. Teip išrodo paviršutinė politiška Lietuvos išvaizda, Rinkimuose Dumon apsireiškusi. Tikroji gi tik siauresnė: Nes Petropyleje Lietuviai susiskalde į dvi partiji. Viena tikrųjų lietuvių, antra lietuvių lenkų. Pirmojoje partijoje yra 7 atstovai, jie yra visi

³⁸⁷ *Lietuvos ūkininkas* – liberalus savaitraštis, pradėtas leisti Vilniuje 1905 m. gruodžio 1 d. (data senuoju stiliumi).

³⁸⁸ Lietuvos ir Baltgudijos konstitutiškai-katalikiška partija.

iš Suvalku ir Kauno rėdybos. Vilniečiai, Gardiniečiai ir baltgudžiai, vyskupui Ropui vadovaujant, sutverė antra Lietuvos-Baltgudijos partiją. Dumo rinkimai labai smarkiai užbrėžė rubežių tarp lenkų ir lietuvių. Kaune lenkai (dvarponiai), nepateke Dumon, baisiai nusiminė. Todel Vilniuje čia buvo rinkimai velau negu Kaune vartojo lenkai agitacijos laike nelabai teisingus ir dorus įrankius. Teip bažnyčion politiką kišo kun. Juozapa Ambroziejų³⁸⁹ lietuvių už lietuvišką agitacija (buk jis žydais sudejes) iš vietos vyskupas Ropas atstatė. Teipogi rinkimų laike ne vieną lietuvių ant gatvių Vilniuje apkulė*.

Suvalkuose gi lenkai matė, kad prieš lietuvius neįstengsią, buvo padavę deklaracija lietuviams, žadedami balsuoti už lietuvius, jeigu tiejie prižadės Suvalkų redybos neskirti nuo Lenkijos iki tol, iki kol lenkai negausią autonomijos. Lietuviai to neprižadėjo; tat lenkai, užprotestavę prieš Suvalkų, rėdybos atskyrimą nuo Lenkijos, apleido rinkimų triobą.

Tie tai smarkesni lietuvių su lenkais || [133] susiremimai iššaukė smarkesne laikraščiuose polemiką. Vyskupo Ropo su kun. Juozapu Ambroziejumi pasielgimas susilaukė didelio lietuvių protesto. Protestuojančių vardai patilpe Vilniaus žiniose³⁹⁰ ir pagalios V[ilniaus] Ž[inių] arkyve.

Revoliucijai Lietuvoje prasiplatinus daugelis žmonių nekaltų nukentėjo. Kurstitojai, monopoliu, valdžios mokslainių ir raštinių daužytojai kaikurie spejo pasislepti, kiti pateko kalėjiman, keli tapo kareivių besuimant nužudyti. Bet visas reakcijos nuožmumas teko iškenteti Lietuvos žmonėms. Skrajojan tie kareivių buriai vietomis (kur buvo mineti monopolių daužymai) traukesi, namus griovė, turtą vogė, žmones mušė ir kalėjiman kimšo. O nuostolių už monopolus, raštines ir mokslaines prievarta iš valščių ir miestelių rinko.

Imkime Griškabudžio valščius užmokejo pabaudos ape 12,000 rublių. Antras nemalonus revoliucijos apsireiškimas tai tas, kad lupikai ir valkatos, prisidengdami revoliucionierių vardu, plėšė ir dabar tebeplėšia nekalčius, silpnus žmonis.

Trečia tai tas, kad tikėjimo priešai pasinaudojo betvarke ir agitacija geriau atkreipė prieš kunigiją tiesiog, o ne tiesiog prieš Bažnyčią.

³⁸⁹ Ambroziejų.

* Kad Vilniuje lenkai mušė lietuvius laike rinkimų, – faktas, kurį ir aš patvirtinu tuomi, kad vienas mano draugų gavo kelis sykius su lazda per šonus ir kuprą. M. Cybulski, 1914.

³⁹⁰ Žr. *Vilniaus žinios*, 1906-04-26/05-09, Nr. 87; 1906-05-04/17, Nr. 94; 1906-05-05/18, Nr. 95; 1906-05-09/22, Nr. 98; 1906-05-11/24, Nr. 100; 1906-05-14/27, Nr. 102; 1906-05-16/29, Nr. 103; 1906-05-17/30, Nr. 104; 1906-05-18/31, Nr. 105; 1906-05-26/06-08, Nr. 111; 1906-05-30/06-12, Nr. 114; 1906-06-01/14, Nr. 116.

(Ruta toli nuo tėvynės Lietuvos nors žodžiu ir jausmais stengėsi su savo vargstančiais). || [134]

Terp vargų ir aimanų žvilgtėrejo keli šviesos spindulėliai: Senapilėje³⁹¹ lietuviai katalikai, kun. Staugaičio³⁹² vadovaujant, prieštaraudami socialistams kurie nenorejo įleisti kunigo į privatine moksline, sutvere savo atskirą draugiją ir jau pradejo jos programą įvykdinti³⁹³. Programas patilpo V[ilniaus] Ž[iniose] Nr. 120³⁹⁴.

Valdžia leido (ant popieros) Lietuvoje pradinėse mokslinėse lietuviškai išguldinėti, išskyrus rusų kalbą, kuri turi būti rusiškai išguldoma. Lietuviams katalikams leista Lietuvoje mokytojauti. Vilniaus gimnazijose teiposgi lietuvių kalba išguldoma. Užmokestį sudėjo visuomenė. Mokytojai rusai daugelyje vietų dar pernai rudenį tapo laukan išvyti; je buvo iš Lietuvos besitraukia, bet vel rėdo sugryžti. Mokytojai lietuviai labai subruzdado jau nuo pereitų metų³⁹⁵ iki dabar padarė jie 4 susivažiavimus. Daug ko gero yra nutarę. Gal tie jų suvažiavimai ir rusų mokytojų pavarymai priverstė valdžią šiek tiek žmonių reikalavymams pakakinti.

Ruta toli nuo Tėvynės Lietuvos nors žodžiu ir jausmais stengėsi su savo vargstančiais broliais vienitis.

Vilniaus, seimui susirinkus, siunčiu pasveikinimą. Vilniuje ypač koncentruojasi lietuvių judėjimas. Ten draugijos knygoms leisti, ten Lietuvos laikininkai³⁹⁶, ir šėip dailininkai vieni kuopojasi, antri kuopoms papėdes rengia.

Lietuviams kultūros dirvoje besidarbuojant teip Vilniuje, teip Suvalkų redyboje, lenkai (dvarponiai) neprileidžia. Teip Vilniuje, lietuvius vidamiesi, įkuria dienraščius, knygynus. || [135] Lygiai ir Suvalkų redyboje: Paciuose Suvalkuose įkurtas šį pavasarį lenkų savaitraštis „Suwalski Tygodnik“³⁹⁷.

Seinuose kuriamas viešai lenkų knygynas. Jį įkuria ir palaikysią Suvalkų redybos dvarponiai. Čia aišku jog tai kontragitacija prieš Šaltinį Seinuose įsikūrusį. Žodžiu, agitacijos iš abiejų pusių gana gyvai apsireiškia, pelodamos³⁹⁸ nemaža kultūros pedsakų.

³⁹¹ Marijampolėje.

³⁹² Vysk. Justinas Staugaitis (1866–1943) – mokėsi Seinų kunigų seminarijoje, kunigu įšventintas 1890 m., 1905–1906 m. Marijampolės parapijos vikaras. Įsteigė „Žiburio“ draugiją.

³⁹³ „Žiburio“ draugija.

³⁹⁴ „Senapilė“, in: *Vilniaus žinios*, 1906-06-7/20, Nr. 120, p. 1.

³⁹⁵ Žodis įterptas virš eilutės.

³⁹⁶ Neaiškus žodis.

³⁹⁷ *Tygodnik Suwalski* – Suvalkų lenkų savaitraštis, pradėtas leisti 1906 m.

³⁹⁸ Neaiškus žodis.

27/XI susirenka visi sąnariai paminti a.a. Vyskupo Barono³⁹⁹ 3 metų mirties sukaktuves. Draugas Grigaitis trumpoje, karštoje atskaitoje perstoato velionio gyvenimą, pamini jo nuopelnus e.t.c., kitas draugas Perkunas⁴⁰⁰ (pseud.) sako velionio eiles „Anykščių šilelį“. Dar buvo kelių draugų kalbos: Kovo⁴⁰¹, Trainaičio. Tėvynės dainos velionio vyskupo parašytos suskamba Rutiečių traukiamos. Jos širdį ne vieno gaivina, visus Tėvynėn nukelia, ten ruščių dienų darbus akįse stato. Žodžiu, visi pavienium ir drauge stengėsi kaitrinti Tėvynės meilę savo liudnose krutinėse.

Iš pat rudens (1905) visi jausdami viešo darbavimosi reikalą nutaria išdirbti platesnį „Rutos“ programą. Visa draugija paveda, išrinktai iš kelių narių, komisijai dalyką apdirbti ir draugijai perstatinti. Komisija, pasidarbavus ilgoką laiką, įneša draugijon kaikuriuos programos ramščius, bet galutinai apdirbti atideda tolesniam laikui. Nes dabar netvarkos ir permainų laikuose || [136] sunku patirti busiančią Lietuvos situaciją, lygiai ir jos reikalus. Viena visi priima, kad karščiaus dabar darbuotis tyrai kulturiškai, t. y. protiškai atkreipiant atydą į tėvynės reikalus. Tam tikslui nutaria rašyti rimtesnius straipsnius, visi po vieną kas semestras ir skaityti juos paskirtame laike (kas subata). Toliaus tais straipsniais (kas išsitiese ir tankiausiai) šelpti musų laikraštiją.

Teip Rutai besidarbuojant baigiasi semestras.

Po Velykų pirmą gana svarbų ir idomų darbą Ruta atliko tai spaudos leidimo 2 metų sukaktuvę 1906 V 13 apvaikščiodama. Čia, kaip per a.a. Vysk. Barono mirties sukaktuves, rengia vakarą tyrai lietuvišką. Iš anksto rengdamiesi, rimčiau prisirengė ir gana gerai savo užduotį atliko. Vėsės aprašymą galima rasti V[ilniaus] Ž[iniose] N 101 1906⁴⁰² ir Žvaigždėje N N 32, 33 1906⁴⁰³. Aš tik čia trumpai paminesiu: Draugai Grigaitis, Ignatavičius⁴⁰⁴ ir Genys (pseud.) buvo išrinkti vėsės⁴⁰⁵ komitetan. Komitetas atli-

³⁹⁹ Baranausko.

⁴⁰⁰ Perkūnas – kun. Vincento Bartuškos (1881–1956) slapyvardis. Mokėsi Seinų kunigų seminarijoje, kunigu įšventintas 1904 m., 1905–1911 m. studijavo Fribūro universitete ir gavo filosofijos daktaro laipsnį.

⁴⁰¹ Pijus Kovas iš Vilniaus Fribūro universitete studijavo 1905–1907 m.

⁴⁰² [Jonas Jonikaitis] J-is Jonas, „Freiburgas“, in: *Vilniaus žinios*, 1906-05-19/06-01, Nr. 106, p. 4.

⁴⁰³ Skraiduolis, „Spaudos sugražinimo metinė Freiburge“, in: *Žvaigždė*, 1906-08-10, Nr. 32, p. 252; 1906-08-17, Nr. 33, p. 261.

⁴⁰⁴ Kazimieras Ignatavičius Fribūro universitete studijavo 1906–1907 m.

⁴⁰⁵ Taip originale.

kes formališkus dalykus, kaip komitetas nemažai pasidarbavo ypatiškai: Draugas Grigaitis, komiteto narys, atidengiant vėšę, laiko iškilmingą prakalbą, kurioje nupiešia sunkų Lietuvos padėjimą keturių dešimtų metų kovos laike; beginklių lietuvių sermegių stipri dvasia pergalėjo didelės Gudijos biurokratų apšarvotą valdžią. Toliaus, piešia jis dabartinį Lietuvos padėjimą. Visur žaibus ugnies || [137] kurdamas draugų širdyse.

Atidarius vėšę draugas Ignatavičius laiko ape žmogaus vertybę atskaitą, kurioje pakelia augštai ideją, besiaiškindamas žolynų pluošte, perstato jos draugams. Draugas Milis, Rutos pirmsedis, Lietuvos dainius, sustates tam tyčia giesmę pagieda. Giesmė ramiu balsu atmena draugams pergalėtojų triumfa. Draugas Kovas karštoje kalboje, perstatydamas Lietuvos padėjimą prieš dabarties nuožmų paveikslą, bet nenusimindamas. Užbaigia savo kalbą a.a. V. Kudirkos⁴⁰⁶ žodžiais „Labora“. Darban vyrai, darban, kad gyvenę nemirtume nepalikdami ženklų, jog žmogumi buvę.

Draugas Perkunas puikiomis dviejų eilių deklamacijomis gaudino ir žadino jau nemažai sukeltus mūsų širdžių jausmus. Dar kelis žodžius prakalbėjo draugas Trainaitis apie vienybę. Visos kalbos ir deklamacijos lig rožiu vainikai buvo margintos įvairiomis tėviniškomis dainomis, pradėjus nuo „Kur bega Šešupė“ iki „Miškas ir Lietuvis“. Dainavo 4 balsais sutaisytas korus, teiposgi visi vienu balsu ir pavienium. Giesmiu sutvarkyme ir koro vedime pasidarbavo draugas Kovas. Ruta buvo užsiprašius kaikuriuos lietuvius, gyvenančius Šveicarijoje, ant minėtos vėšės. Bet nesusilauje jų, išemus vieną kuris tuo tarpu gyveno Friburge.

Ruta kulturiškai besidarbuodama atkreipia teipsgi atydą į viešus mūsų Tėvinės reikalus. Visi jausdami vienybės stoką || [138] rupinasi, kiek galedami, susitarti su kitais tėvinainiais Šveicarijoje apsigyvenusiais. Jie visi studentauja Berne, Zurike (Ciūriche) Losanoje ir Genevoje vyrai ir merginos. Jau keli metai, kaip santikiai tarp svietiškujų ir kunigų lietuvių visai pairo. Tik retkarčiais tetenka pasimatyti ir tai ištolo. Kelis kart buvo mėginta (vis iš Rutiečių pusės) šokia tokia sutartis padaryti tarp vienų ir antrų. Bet svietiškieje atsakydavo, nesa ryšio, kuris mus rištų kokiame nors tikslu. Rutiečiai visgi nenustoja vilties, ješko progos ar ne galima butu santikių tarp mūsų padaryti. Štai pereiną metą bando tris rutiečiai atsilankyti Ziurike pas lietuvius (ten lietuvių buta keturių). Bet negalima buvo ne užmanyti santaikos tverti. Patis Ziurik'iečiai išsireiškė, jog net tarp jų (svietiškujų) pačių nesa vienybės, jie skiriasi savo pažiūromis ir negali nė manyti ape

⁴⁰⁶ Vincas Kudirka (1858–1899) – gydytojas, rašytojas, tautinio atgimo žadintojas.

kokią ten vienybę. Šįmet vel du rutiečių, drg. Kovas ir Perkunas bando to pačio žygio, kaip pernai. Nuvyksta jie Bernan, ten randa apie dešimtį lietuvių ir lietuvaičių. Žygis buvo laimingesnis, negu pernai. Nes sutinka Berne lietuviai padaryti susivažiavimą Friburge, tik jeigu tai bus visų Šveicarijos lietuvių susivažiavimas. Reikejo, kad tiktų ant to dar Lozanos ir Ziuriko lietuviai. Jau berniečiai buvo išrinkę susivažiavimo komitetan savo atstova, tik laukė pritarimo iš Lozanos ir Ziuriko. || [139] Lygiai ir Ruta padarius du susirinkimu apsvartė susivažiavimo klausymą; išrinko susivažiavimo komitetan du atstovu (nes taip norėjo Berniečiai, kad Ruta, kaip susivažiavimo užmanytoją, turetų du komitete atstovu). Bet visi tie geri užmanymai ir augšti idealai išsiskaido – Ziurikiečiai lietuviai atsisako dalyvauti susivažiavime – vieni delei neturto, antri laiko trukumu teisinosi, tretieje gi delei skirtų principų atsisako susivažiavyman atvykti. Todėl susuvažiavimas neįvyksta. Vienybės kaip nėra, kaip nėra.

Keli metai kaip Ingenbohlyje (cent. Schvyz) pradėjo lietuvaits atvykti mokytsi. Vienos pasimokine grįždavo Lietuvon; antros prasilavinę Amerikon nuvažiavo, kad ten uždėjus kongregaciją lietuviškas moksleines tverti; trečiosios besimokindamos užsimanė čia jau Šveicarijoje zokonan įstoti; kitos gi tyčia iš Lietuvos atvyko ir Ingenbohlyje zokonan įstojo. Tarp šiųjų pastarosios rūšies lietuvaičių (jos visos žemaitės) buvo dvi sesers Vilkaitės iš Kretingos. Viena jau antrą metą bebaigdama, antra tik pirma tapo motyvas atgal iš kloštoriaus atimtos ir Lietuvon parvežtos. Mat minetų mergaičių motyna, teta ir sesuo atvažiavę atlankyti, rado viena iš mergaičių puodus beplaunant. Tas baisiai žemaitems nepatiko. Jos (motyna, teta ir sesuo) vylėsi mergaitės besimokinant ir besimeldžiant rasę. Tuo tarpu prie darbo radę, negalėję „tokio pažeminimo“ iškęsti, liepė mergaitėms namon rengtis. || [140] Rutietis drg. Kovas Ingenbohlyje mergaičių (jos nenorejo namon važiuoti) nušauktas, pats patyrė viską ant vietos. Tarp kitko patyrė jis, kad žemaitės (ypač minetų mergaičių teta) yra turtingos, turi ir lauko Kretingos miestelio ir pinigų. Visą turtą nori Lietuvos labui sunaudoti ar tai mokslainėms, ar kloštoriui, arba šėip labdaringam daiktui. Tik nesą kam tuomi užsiimti.

Užmaryje Amerikoje gyvenantieje lietuviai nemažai ateina pagelbon kariaujančiai Lietuvai. Amerikiečiai dosnūs iš aukšto pradėjo šelpti revoliuciją Lietuvoje. Bet nevisi vienaip žiurėdami į partijų Lietuvoje darbuojančius, pradėjo teiposgi gana anksti vaidintis. Net pakilo vaidai tarp pačių socialistų, labiaus tarp laisvamanių ir socialistų. Nutarta buvo greitu laiku įvykdinti visur lietuvių neskiriant net pažiurų Amerikoje seimą kongresą.

Tačiau katalikai atsiskyrė nuo laisvamanių ir socialistų. Atsiskyrimo pabudžiai buvo: pažiūrų nevienodumas, ir pergreitas, be prirengimo seimo sušaukimas. Taip vieni socialistai su laisvamaniais (mažame skaičiuje) rekasi Filadelfijon⁴⁰⁷. Ten teipogi buvo atvykę Filadelfijos katalikai ir keli šiaip iš tolimesnių kampų katalikų deputatai, net apie tris kunigai. Seimo tikslas buvo aukų sutvarkymas ir Lietuvos gelbėjime, darbo apribavimas, kitais žodžiais pasakius, nesusipratime tarp kilusių || [141] Amerikoje partijų išsiaiškinimas. Filadelfijos seimas nelabai sekėsi. – Antrą kongresą parengė lietuviai katalikai Wilk Barre⁴⁰⁸ (17/IV). Jie paskyrė gana laiko prisirengimui ir rinkosi tik katalikai. Todėl Wilkes Barre's kongresas geriaus nusisekė, negu pirmas Filadelfijos seimas. Per katalikų kongresą daug ko naudingo buvo nutarta.

Taip Lietuvos, taip lietuvių Amerikoje reikalams svarbiausi tai aukų surinktų ir renkamų (Lietuvos gelbeti) sutvarkymas ir lietuvių katalikų federacijos ikurimas. Ape tą visą galima bus rasti Žvaigždėje tuojaus po kongresui išėjusiuose numeriuose ir kituose Amerikos rimtesniuose laikraščiuose „Lietuva“, „Tėvynė“.

Kun. Trainaičio ir kun. Grigaičio surašita.

Perrašiau J. Baltrušaitis⁴⁰⁹

1907 V 29

CHRONICLE OF THE LITHUANIAN STUDENT SOCIETY RŪTA (RUE) AT THE UNIVERSITY OF FREIBURG

Algimantas Katilius

Summary

The Lithuanian student priests at the end of the 19th century – the beginning of the 20th century chose the Catholic University of Freiburg most often. This university had the merit that one could study at it hiding under a pseudonym. That

⁴⁰⁷ Amerikos lietuvių seimas įvyko 1906 m. vasario 22 d. Filadelfijoje, kuriame dalyvavo 169 atstovai. *Lietuvių Enciklopedijoje* nurodoma, kad reprezentavo visų srovių atstovai: katalikų, laisvamanių, socialistų ir tautininkų (*Lietuvių enciklopedija*, t. 22, Bostonas: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1960, p. 431).

⁴⁰⁸ 1906 m. balandžio 17–18 d. Wilkes-Barre įvyko pirmasis Amerikos lietuvių katalikų kongresas, kuriame nutarta įsteigti Lietuvių katalikų federaciją.

⁴⁰⁹ Kun. Jurgis Baltrušaitis (1882–1915) Seinų kunigų seminarijoje mokėsi 1908–1913 m.

was convenient for the clergymen, because the official authorities of the Russian Empire did not allow clergymen to study at universities abroad. Initially the Lithuanian students joined Polish student societies. However, when the national conflicts and differences became clear the Lithuanian students in 1899 formed a separate society, to which they gave the name *Rūta* (*Rue*). This society after changing its name in 1915 to *Lituania* remained active until 1934.

The members of the *Rūta* society wrote a chronicle. They wrote the chronicle for not the entire period of the society's existence, but until 1907. For acquaintance with the later period of the society's existence the minutes of the society's meeting have survived. Not one author, but several students wrote the chronicle's text. Now the chronicle of the *Rūta* society is stored in the archive of the curia of the archdiocese of Kaunas.

The chronicle fixes the facts not only of the inner life of the *Rūta* society, but also the events of the public life of Lithuanians. One of the most interesting moments fixed in the chronicle is namely the attitude of the students themselves to the relations of Lithuania and Poland and the attempts to start relations with the political activists of the Polish emigration. They saw the Lithuanians and Poles as inseparable nations, united by a common history. Also interesting is the attitude of the University of Freiburg students to the issue of the independence of Lithuania. The members of the *Rūta* society were not yet thinking about the political independence of Lithuania, the cultural work of the nation was more important for them. One of the first steps of a public nature was the desire according to their means to contribute to the participation of Lithuanians in the world exhibition in Paris. After the death of Bishop Antanas Baranauskas, they cared that a Lithuanian would be appointed as the new bishop. The priest members of the *Rūta* society cared for the Lithuanian women, who were studying in Switzerland and were preparing for convent life. They did not remain indifferent to Lithuanian emigrants, tried to help the Lithuanians of London in establishing a Lithuanian parish. The chronicle writes about the Polonization of the Lithuanians of the Liepoja parish, about the introduction of Lithuanian Masses in the churches of Vilnius. The national problems in the parishes of the Seinai diocese were touched. The Freiburgers vigilantly observed events in Lithuania; the recovery of the Lithuanian press, they were worried about the Lithuanian casualties in the Russian-Japanese War, noticed the visit of the tsar to Suwalki in the autumn of 1904, collected data about the revolutionary events of 1905–1907.

Apžvalgos

KELIOS PASTABOS APIE SENĄSIAS
LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJOS
BIBLIOTEKOS KNYGAS:
PROVENIENCINIS ASPEKTAS

KAROLIS TUMELIS

Knygos istorijos tyrimuose viena svarbiausių užduočių keliama tyrėjui – nustatyti konkrečios knygos priklausomybę konkrečiam šeiminkui. Tokias paieškas atlikti įgalina proveniencijos (iš lotynų k. *provenire* – kilti, rasti) arba nuosavybės ženklai, kuriais rūpestingi savininkai (tiek privatus asmenys, tiek įvairios institucijos) žymi jų bibliotekoms priklausiusius spaudinius. Sunku pasakyti, kiek šių dienų knygos turėtojas užsiima savo asmeninės bibliotekos knygų žymėjimu (tą vis dar daro institucijos), tačiau seniau ši praktika buvo paplitusi. Jos dėka tampa įmanoma, viena vertus, nustatyti, kokiais keliais viena ar kita knyga pateko į šiandienę savo vietą (praktinis aspektas), kita vertus, pats tokių ženklų tyrimas yra reikšmingas kultūros istorijos pažinimui, nes proveniencija yra iškalbinga ir pati savaime, ir kartu nurodydama tą, kuris ją paliko knygoje, leidžia bent pabandyti atkurti konkretaus asmens skaitymo įpročius, turėtos bibliotekos turinį, galbūt ir jo skelbtų idėjų kilmę (kultūrinis aspektas).

Šiame tekste pristatomos į Lietuvos katalikų mokslo akademijos (toliau – LKMA) biblioteką Vilniuje 2008 m. iš uždarytos LKMA bibliotekos Kaune pervežtos ir vis dar nesukataloguotos senosios knygos, dienos šviesą išvydusios iki XX a. vidurio. Į Kauną jos buvo patekusios drauge su Zenono Ivinskio bibliotekos likučiais. Tarp minėtų senųjų spaudinių, kaip paaikškėjo Vilniaus universiteto istorijos magistro studijų programos taikomosios praktikos metu (2015 m. rugsėjo–spalio mėn.) jas aprašinėjusiam šių eilučių autoriui, esama įvairiais požiūriais vertingų leidinių – tiek senųjų spaudinių, siekiančių XVI a. vidurį, tiek žymiems Lietuvos (ir ne tik) kultūros, mokslo ir politikos veikėjams bei organizacijoms priklausiusių knygų. Apie šias knygas pirmiausia stengiamasi kalbėti provenienciniu aspektu, telkiant dėmesį į konkretaus leidinio buvusius savininkus. Kadangi iš viso buvo aprašyta virš 160 LKMA bibliotekai priklausančių senų spaudinių,

išėjusių nuo XVI a. vidurio iki XX a. vidurio, pristatant knygas platesnei auditorijai, neišvengiamai teko daryti aprašytinų leidinių atranką. Todėl dėmesio centre pirmiausia atsidūrė senieji spaudiniai (XVI–XVIII a.), taip pat vėliau pasirodžiusios bei su konkrečiais identifikuotiniais asmenimis arba organizacijomis susijusios knygos. Čia pristatomi leidiniai suskirstyti į dvi stambias grupes – institucijoms ir privatiems asmenims priklausiusius spaudinius. Savaiame suprantama, dažnas leidinys ne kartą galėjo migruoti iš vieno tipo bibliotekos į kitą, todėl nuspręsta grupavimą atlikti atsižvelgiant į paskutinį tikėtiną knygos savininką.

1. Institucijoms priklausę spaudiniai. Įvairių institucijų bibliotekoms priklausę spaudiniai, panašu, neapsiribojo vienu teminiu lauku greičiausiai dėl to, kad pačios draugijos nebuvo griežtai nusistačiusios, kokias knygas jų bibliotekose vertėtų kaupti.

Vilniaus Mokslo bičiulių draugijos knygos. Vilniaus Mokslo bičiulių draugija (lenk. *Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie*), veikusi 1907–1939 m., neabejotinai buvo viena svarbiausių mokslo ir kultūros organizacijų tarpukario Vilniuje (galbūt visoje tuometėje Lenkijoje), sukaupusi ir įspūdingą biblioteką. Jos fondai Antrojo pasaulinio karo ir pokario metais iš dalies pražuvo, iš dalies pateko į kitas institucijas¹. Vienuolika tirtų knygų priklausė šiai draugijai, tarp jų ir patys seniausi spaudiniai. Dalis jų į Vilniaus Mokslo bičiulių draugijos biblioteką pateko iš kitų bibliotekų, tačiau ne visada aišku, kokių keliu. Daugiau aiškumo, siekiant panaikinti baltas dėmes šių knygų istorijoje, galbūt įneštų draugijos archyvo tyrimas.

Seniausia iš čia minimų draugijos knygų yra 1558 m. Bazelyje išleistas Ambraziejaus Kalepino (lot. Ambrosius Calepinus, it. Ambrogio Calepio, 1435–1511) lotynų kalbos žodynas². Gerai išsilaikiusios knygos atraštiniame puslapyje yra du rankraštiniai įrašai, nurodantys ankstesnius knygos savininkus. Pirmasis jų – donacinis, kuriuo knyga dovanojama Poznanės Jėzuitų kolegijai (*Collegii Posn. Societ IESU ex legato R D. Studiae [?] Brzezinski*). Asmens būtent tokia pavarde, galėjęsio atlikti dovanojimą, aptikti nepavyko, tačiau tikėtina, kad pasirašiusysis galėjo būti Jokūbas Brzeznickis (lenk.

¹ Žr. plačiau Henryka Ilgiewicz, „Vilniaus Mokslo bičiulių draugijos biblioteka (1907–1939): komplektavimas ir fondų raida“, in: *Knygotyra*, Vilnius, 2011, t. 57, p. 217–234.

² *Dictionarium Ambrosii Calepini, magno omnis generis vocum auctario postremo nunc locupletatum & recognitum. Una cum Conradi Gesneri Onomastico, sive propriorum nominum serie copiosissima, Cum Cæsar. Maiest. gratia & privilegio. Basileæ [1558].*

Jakób Brzeźnicki, 1540–1604)³, apaštališkasis protonotaras ir Poznanės sufraganas. Tokio spėjimo naudai liudytų ir jo užimtos pareigos, ir tai, kad dalį savo sukauptos bibliotekos knygų jis testamentu buvo užrašęs Poznanės jėzuitų kolegijai⁴. Tad gali būti, kad šis žodynas kaip tik ir yra viena iš dovanotų knygų. Kitą įrašą (*Ex libris Christophori Stanislai Stabrowski*) pakomentuoti sunkiau; tokį vardą turėjo vienas iš Petro Stabrowskio (1556–1619) sūnų⁵, tačiau neaišku, ar jis sietinas su šį nuosavybės įrašą palikusiu Stabrowskiu.

Keletas senųjų spaudinių neturėjo jokių kitų proveniencijų, išskyrus tik Vilniaus Mokslo bičiulių draugijos antspaudus, todėl sunku pasakyti, kaip jie pateko į šios draugijos biblioteką. Tikėtina, kad ankstesni savininkai paprasčiausiai nepažymėjo leidinių savo nuosavybės ženklais. Šios dvi knygos – tai iš dviejų 1572 m. išleistų veikalų sudarytas konvoliutas⁶ ir 1601 m. Niurnberge išleistas Šv. Rašto skaitinių vadovėlis hebrajų, graikų, lotynų ir vokiečių kalbomis⁷.

Per ne vieno savininko rankas perėjusi knyga yra 1666 m. Niurnberge išleista *Polnische Kriegs – und – Staats Sachen*⁸, skirta Lenkijos (Abiejų Tautų Respublikos (toliau ATR)) istorijai. Puikios būklės leidinyje išliko ne tik visos iliustracijos (didikų portretai), bet taip pat ir įklijos su genealoginiais

³ Brzeźnicki Jakób (1540–1604), in: *Polski słownik biograficzny*, (toliau – *PSB*), t. III, Wrocław: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 1937, p. 42–43.

⁴ *Ibid.*, p. 43.

⁵ Stabrowski Piotr (1556–1619), in: *PSB*, t. XLI/2, sąs. 169, Wrocław: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 2002, p. 282–285.

⁶ Pirmoji konvoliuto dalis – tai Antverpene išleistas eiliuotas veikalas lotynų ir prancūzų kalbomis su iliustracijomis apie įvairių Europos (ir ne tik) tautų kostiumus (*OMNIVM fere gentium, nostræq; ætatis Nationum, Habitus & Effigies. In eosdem Iacobi Sluperij Herzelensis Epigrammata. Adiecta ad singulas Icones Gallica Tetrasticha*, Antverpiæ, Apud Ioannem Belierum, sub Aquila aurea. M. D. LXXII. Cum Priuilegio). Tiesa, čia nerasime nei Lenkijos, nei Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gyventojų. Kitas veikalas – Kelne pasirodęs Britanijos aprašymas su komentarais (*Commentarioli Britannicæ descriptionis fragmentum. Auctore Humfredo Lhuyd, Denbyghienſe, Cambro Britanno. Huius auctoris diligentiam & iudicium lector admirabitur, Coloniae Agrippinae Apud Ioannem Birckmannum. M. D. LXXII. Cum gratia & Priuilegio Cæſa. Maiest.*).

⁷ *Lectiones evangeliorum & epistolarum, anniversariæ. Ebraicè, cum radice, literis servilibus, & Latina lectione, Græcè, Latinè, & Germanicè. Harmonicè & Symmetricè, pro Verbi DEI & Linguarum studiosis, editæ, Ab Elia Hottero germano, Noribergæ, cum Sacræ Cæſaræ Maiestatis: et c. nec non Regis Galliarum et Nauarræ, et c. Privilegiis. Anno M. DCI.*

⁸ *Polnische Kriegs – und – Staats Sachen; die sich von hundert Jahren her unter sechs Königen in Polen begeben: neben Nothwendigen Stamm – Laseln, und ctlichen Conterseiten*, Nürnberg. Gedruckt Christoph Gerhard. Im Jahr 1666.

ATR valdovų medžiais. Pirmasis iš šioje knygoje esančių nuosavybės ženklų yra rankraštinis įrašas (*Ex libris Raph: Downar*), kurio autorius galėjo būti Lietuvos evangelikų reformatų superintendantas ir švietimo veikėjas Rapolas Daunoras (lenk. Rafał Downar, 1771–1854)⁹. Taip pat knygoje yra lipdė su prancūzišku tekstu, informuojančiu, kad knyga priklauso Liudviko Kondratavičiaus asmeninei bibliotekai. Gali būti, kad minimas Kondratavičius yra ne kas kitas, o garsusis Vladislovas Sirokomlė (lenk. Władysław Syrokomla, tikr. Ludwik Władysław Franciszek Kondratowicz, 1823–1862). Tačiau, kaip ir Daunoro atveju, šios sąsajos kol kas laikytinos hipotetinėmis. Be šių dviejų proveniencijų esama ir trečios – ant galinio viršelio juodu rašikliu užrašytas asmenvardis *K. Kondratowicz*.

Paminėtini ir vėlesnio laikotarpio spaudiniai, kuriuose savo pėdsakus paliko daugiau mažiau žinomi asmenys. Pavyzdžiui, Józefo Lukaszewicziaus *Dzieje kościołów wyznania helweckiego w dawnéj Małej Polsce*, išleista 1853 m. Poznanėje, priklausė lenkų emigracijos veikėjui Karoliui Kazimierzui Sienkiewiczziui (1793–1860)¹⁰, vienam iš Lenkijos bibliotekos Paryžiuje (lenk. *Biblioteka Polska w Paryżu*) steigėjų; be Sienkiewicziaus asmeninio rinkinio priklausomybės žymens, yra ir šios bibliotekos nuosavybę žymintis antspaudas. Kažkuriuo metu ši knyga turėjo pereiti Jano Szwańskio nuosavybėn (esama jo antspaudo kartu su moto: *CONTRA SPEM IN SPEM JAN SZWAŃSKI*). 1909 m. jis perleido savo asmeninę biblioteką (ar jos dalį) Vilniaus Mokslo bičiulių draugijai¹¹.

Žymaus lenkų etnografo, kalbotyrininko, muzikologo Jano Karłowicziaus (1836–1903) biblioteką jo žmona Irena padovanojo Vilniaus mokslo bičiulių draugijai (iš viso 6425 knygas)¹², tarp kurių buvo ir dvi vėliau LKMA atsidūrusios. Tai dvi lyginamosios kalbotyros disciplinos tyrimams priskirtinos knygos¹³. Vienas leidinys rusų kalba, išleistas 1819 m.¹⁴, į draugijos biblioteką

⁹ Downar Rafał (1771–1854), in: *PSB*, t. V, Wrocław: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 1939, p. 354.

¹⁰ Sienkiewicz, Karol Kazimierz (1793–1860), in: *PSB*, t. XXXVII/2, sąs. 153, Wrocław: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 1996, p. 222–226.

¹¹ Henryka Ilgiewicz, *op. cit.*, p. 220.

¹² *Ibid.*

¹³ *Ethimologische Forschungen auf dem Gebiete Indo-Germanischen Sprachen, unter Berücksichtigung ihrer Hauptformen, Sanskrit; Bend-Persisch; Griechisch-Lateinisch; Littauisch-Slawisch; Germanisch und Keltisch, von Aug. Friedr. Pott, Dr. Zweite Auflage in völlig neuer Umarbeitung. Erster Theil: Präpositionen, Lemgo & Detmold, im Verlage der Mener'schen Hofbuchhandlung, 1859; Beiträge zur vergleichenden Sprachforschung auf dem gebiete der Arischen, Celtischen*

greičiausiai turėjo patekti po jos susijungimo su kita, 1907–1914 m. veikusia Vilniaus Mokslo ir meno muziejaus draugija (lenk. *Towarzystwo Muzeum Nauki i Sztuki w Wilnie*), kurios antspaudas yra šioje knygelėje. 1842 m. Paryžiuje išleistas Jeano de la Fontaine'o (1621–1695) pasakėčių rinkinys prancūzų kalba¹⁵ tais pačiais metais buvo padovanotas Vilniaus pensiono III klasės auklėtojai Rozalijai Kasperovič Tornovskai (išlikęs dovanojimo įrašas rusų kalba).

„Rūtos“/„Lituania“ draugijos spaudiniai. Ši studentų draugija susikūrė 1899 m. Fribūre, Šveicarijoje, ir iki 1915 m. vadinosi „Rūtos“ draugijos vardu; tais pačiais metais pavadinimas buvo pakeistas į „Lituania“. Aptiktos devynios šios draugijos bibliotekai priklausiusios knygos, kurios buvo paženklintos dviejų tipų antspaudais, besiskyrusių įrašais: iki 1915 m. naudotame antspaude buvo įrašyta: *Draugystė Lietuviškos Jaunuomenės Ruta 18* ^{7IV} *99 Friburge Š.*, tuo tarpu vėlesniame: *Akadėminė Lietuvių Draugija LITUANIA (Ruta) 7. V. 1899 Friburge Šv. 7. XI. 1915.* Pirmuoju antspaudu buvo pažymėti 6 spaudiniai, antruoju – 2; vieno leidinio priklausomybę žymi rankraštinis įrašas *Lituanijos Biblioteka Fribourge / 1922 m.* Iš visų draugijai priklausiusių spaudinių, tarp kurių dominuoja lietuviški leidiniai, tokie kaip Simono Daukanto *Lietuvos istorija* ar Motiejaus Valančiaus *Žemaičių vyskupystė*, galima išskirti Jono Mačiulio-Maironio Sankt Peterburgo dvasinėje akademijoje skaitytų paskaitų pagrindu sudarytą knygą, išėjusią 1903 m. Sankt Peterburge¹⁶. Ją draugijai dovanojo pats autorius, palikęs įrašą antraštiniame puslapyje. Visos šios knygos vėliau perėjo LKMA bibliotekos žinion, kuri pažymėjo juos savu antspaudu.

Valenrodų bibliotekos spaudiniai. Viena knyga į LKMA pateko iš Valenrodų bibliotekos (vok. *Wallenrodsche Bibliothek*), iki Antrojo pasaulinio karo pabaigos veikusios Karaliaučiuje. Šiandien žinoma, kad šiai bibliotekai, kuri buvo įkurta XVII a. pirmoje pusėje, priklausę spaudiniai pokario metais plačiai pasklido po regiono bibliotekas; dalį jų turi ir Vilniuje esančios Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bei Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo bibliotekos¹⁷. LKMA esantis egzempliorius – 1696 m. Kara-

und Slawischen sprachen, Herausgegeben von A. Kuhn und A. Schleicher, t. IV, Berlin: Ferd. Dümmler's Verlagsbuchhandlung. Harrwitz und Gossmann, 1865.

¹⁴ *О скопцах*, Санкт Петербургъ: Въ Типографи Иос. Иоаннесова 1819 года.

¹⁵ *Fables de la Fontaine, Édition illustrée*, t. I, par Jules David, Tony Johannot, Victor Adam, François Grenier et Schaal, Paris: Aubert et Cie, place de la Bourse, 1842.

¹⁶ *Praelectiones de Justitia et Jure quas habuit In Caesarea Romano-Catholica Ecclesiastica Academia Petropolitana Joannes Matsulevicz Theologiae Moralis et Pastoralis Professor*, Petropoli: Officina typographica J. A. Mansfeld, 1903.

¹⁷ Plačiau apie šių spaudinių paieškas ir atradimus Lietuvoje: Klaus Garber, „Königs-

liaučiuje išleista poetės Gertraud Moller (1641–1705) eilių rinkinys *Geistliche Oden*¹⁸. Jis išsiskiria tuo, kad čia, be bibliotekos lipdės, taip pat yra ir pačios autorės donacinis įrašas. Kaip knyga atsidūrė tarp LKMA knygų, galima tik spėlioti. Žinoma, kad dalis knygų iš Karaliaučiuje buvusios Valenrodų bibliotekos pirmaisiais pokario metais į Lietuvą po kelių ekspedicijų, tarp kurių narių buvo ir istorikai Juozas Jurginis bei Povilas Pakarklis¹⁹. Iš Jurginio pasakojimo matyti, kad pirminis tikslas buvo lituanistikai aktualios medžiagos paieška²⁰. Tuo tarpu Pakarklis, kuriam Rytprūsiose teko lankyti daugiau kartų nei Jurginiui, buvo susirūpinęs ir kitų regione likusių kultūros vertybių likimu. Jausdamas Maskvos grėsmę, jis siūlė iš Karaliaučiaus parsivežtus spaudinius ir rankraščius išskirstyti po visą šalį, pirmiausia turėdamas omenyje Kauną, kuriame jau anksčiau buvo atsidūrusi dalis išgelbėtų knygų²¹. Valenrodų bibliotekos knygos kaip tik ir turėjo būti pergabentos į Kauną, tačiau spontaniškai imtas įgyvendinti pergabenimo planas žlugo, o knygos, po kelių specialiai perskirstymo reikalams svarstyti sudarytos komisijos posėdžių, buvo paliktos Vilniuje²². Tad atrodo, kad į LKMA biblioteką patekusi knyga Kaune atsidūrė po vienos iš ekspedicijų, galbūt po 1946 m. pavasarį vykusios, kurios metu prie Pakarklio prisijungė grupė mokslininkų iš Kauno²³.

Atskirai paminėtinos knygos, priklausiusios mažiau žinomoms institucijoms. Štai 1758 m. Leipcige išleistame Ovidijaus raštu²⁴ tomo priekinio viršelio vidinėje dalyje yra įklijuotas lipdukas, nurodantis, kad knyga kažkada priklausė *Pribačio knygynui Kaune*²⁵, įsikūrusiam Laisvės al. 48. Ar ji iš čia buvo nupirkta, sunku pasakyti. Dar iki patekdamas į knygyno lenty-

berger Bücher in Polen, Litauen und Russland“, in: *Nordost Archiv: Zeitschrift für Regionalgeschichte*, Lüneburg, 1995, t. IV, sąs. 1, p. 44–53.

¹⁸ *Geistliche Oden Gertraut Mollerin, R. G. E. P. und unter denen Blumen genossen beygehandt Mornille, Königsberg, gedruckt bey den Reusnerischen Erben, im Jahr 1696.*

¹⁹ Klaus Garber, *op. cit.*, p. 45.

²⁰ Juozas Jurginis, *Kelionių novelės*, Vilnius: Vaga, 1988, p. 260–266.

²¹ Juozas Marcinkevičius, „Lituanikos paieškos Rytų Prūsijoje ir Klaipėdos krašte po Antrojo Pasaulinio karo“, in: *Knygotyra*, Vilnius, 2000, t. 36, p. 192.

²² *Ibid.*

²³ *Ibid.*, p. 189.

²⁴ *P. Ovidii Nasonis Opera Omnia e recenssione Nic. Heinsii cum eiusdem notis integris*, Praefatus est Ioh. Avg. Ernesti, Cvravit indicemqve verborvm copiosissimvm adiecit Ioh. Frider. Fischerus, Lipsiae in libraria Veidmania A. C. CI□I□CCLVIII.

²⁵ Apie šį knygyną: Margarita Holcmanaitė, „Kauno „Pribačio“ knygynas“, in: *Naujasis Židinys-Aidai*, Vilnius, 1997, Nr. 5–6, p. 244–255.

nas, šis leidinys kažkam priklausė ir buvo intensyviai naudojamas (tą rodo gausūs įrašai knygoje; vienas iš jų tikrai darytas jau XIX a. antroje pusėje), tačiau ankstesnis savininkas, panašu, nepaliko jokio savo nuosavybės ženklo. Esama vienos knygos iš *Juozapo Zavadskio knygyno filialo Varniuose*. Tai 1832 m. išėjusi Franciszko Wężyko (1785–1862) monografija *Władysław Łokietek, czyli Polska w XIII. wieku*. Knyga pažymėta lipde, kurios tekstas toks: N. 295. tom 2. 3. – CZYTELNIĄ przy KSIĘGARNI pod firmą JÓZEFA ZAWADZKIEGO W WORNIACH. Iš Justino Staugaičio įsteigtos *Žiburio draugijos*, veikusios 1905–1940 m., Šumskų (dab. Šunskai, Marijampolės raj.) skyriaus į LKMA pateko 1860 m. Vilniuje išleista knyga *Jonas Iszmieloczius kromininkas*. Knyga pažymėta dviejų tipų proveniencijomis – antspaudu *ŽIBURIO DRAUGIJA ŠUMSKŲ SKYRIUS*, taip pat ranka darytu įrašu, nurodant šifrą: *Szumsku „Ziburio“ knyginas. E. 17.*

2. Asmeninėms bibliotekoms priklausę leidiniai. Privatiems knygų rinkiniams priklausę spaudiniai, patekę į LKMA, kaip ir institucijų bibliotekų knygų atveju, labai įvairūs – tarp jų esama ir senų, ir pakankamai naujų įvairios tematikos leidinių.

Iš *Lopacinskių bibliotekos* į LKMA pateko 1788 m. Paryžiuje išėjęs pasakėčių rinkinys *Bibliothèque choisie de contes orientaux et fables persanes*²⁶. Ekslibrisas antraštiniame knygos puslapyje informuoja, kad knyga priklausė Lenkijos karalystės didžiajam kambariniui Tomaszui Ignacy Łopacinskiui (1753–1827). Apie jį žinoma nedaug, kitaip negu apie jo daug žymesnį tėvą, Lietuvos didįjį raštininką, Bresto vaivadą Mikalojų Tada Łopacinskį (*Mikołaj Tadeusz Łopaciński, 1715–1778*)²⁷. Šios knygos kelias į LKMA galbūt ėjo per Vilniaus Mokslo bičiulių draugijos bibliotekos fondus, nes žinoma, kad šios institucijos bibliotekai buvo perduotas Łopacinskių archyvas²⁸, tačiau knygoje jokių draugijos naudotų proveniencijų nėra.

Kaip atskirą spaudinių grupę reikia išskirti žymių su Lietuva susijusių veikėjų knygas. Paprastai tai nedideli leidiniai, kurių vertė didina žinomų asmenų proveniencijos. Pavyzdžiui, 1907 m. Juozapo Zavadzko spaustuveje Vilniuje išleista Povilo Višinskio knygelė *Vaina arba Karė*, pažymėta

²⁶ *Bibliothèque choisie de contes orientaux et fables persanes*, A Paris, Chez Royez, Libraire, Quai des Augustins, près le Pont-Neuf. M. DCC. LXXXVIII. Avec Approbation et Privilège.

²⁷ Łopaciński Mikołaj Tadeusz h. Lubicz (1715–1778), in: *PSB*, t. XVIII/3, sąs. 78, Wrocław: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 1973, p. 400–402.

²⁸ Henryka Ilgiewicz, *op. cit.*, p. 223–224.

Vilniuje veikusio lietuviško knygyno savininkės Marijos Šlapelienės (1880–1977) autografu. Juozui Eretui (1896–1984) priklausė Vydūno paruošta ir 1912 m. Tilžėje išleista lietuvių kalbos gramatika²⁹ (galbūt jo paties naudota besimokant lietuvių kalbos, kadangi knygoje gausu marginalinių žymenų, pabraukimų ir pan.). Profesorius Eretas knygoje paliko keletą įrašų – savo paties autografą, taip pat donacinį įrašą, darytą 1970 m. – *Prof. dr. J. Ereto / dovana 1970*, kuriuo knyga greičiausiai paliko LKMA. Vis dėlto atrodo, kad ne Eretas buvo pirmasis knygos savininkas – esama dar vieno nuosavybės įrašo: *Ludwig Rauchs [?] / Riekew (Basel)*; kas šis asmuo, nustatyti nepavyko. Kita knyga – Juliuso Schiekoppo paruošta lietuvių kalbos gramatika³⁰ – priklausė žymiam Klaipėdos krašto veikėjui Hugo Šojui (vok. Hugo Scheu, 1845–1937), kurio nuosavybės ženklas – antspaudas su įrašu *HUGO SCHEU / Adl. Heydekrug pr. Heydekrug / Ostpreussen* yra antraštiniame knygos puslapyje. 1909 m. Berlyne išleistame Naujojo Testamento lietuviškame leidime³¹ esama donacinio įrašo, daryto prelado Pranciškaus Mykolo Juro (1891–1980): *Prel. Pr. Juro dovana*, kuriuo jis knyga, spėtina, paliko LKMA. Iš Kauno arkivyskupo Juozapo Skvirecko bibliotekos į LKMA pateko mišiolas vokiečių ir lotynų kalbomis, išleistas 1944 m. Kelne³². Apie knygos nuosavybę praneša įrašas: *#Juozapas J. Skvireckas Kauno Arkivyskupas – Metropol.* Be šių knygų, taip pat aptiktos penkios prelatui Mykolui Krupavičiui (1885–1970) priklausiusios įvairios knygos. Visose jose yra savininko autografas (paprastai Krupavičius jį palikdavo keliose knygos vietose). Keturios iš jų vėliau buvo perduotos Popiežiškosios lietuvių Šv. Kazimiero kolegijos Romoje bibliotekai, ką rodo šios institucijos antspaudas. Išskirtinė tarp šių leidinių yra Mykolo Biržiškos studija *Lietuvių Tautos kelias į naująjį gyvenimą*, kurioje esama Krupavičiui skirto dedikacinio autoriaus įrašo: *Prelatui Mykolui Krupavičiui / autorius (taip pat Mykolas) / 1953. 2. 16 Los Angeles Kalifornijoje*.³³

Atskirai paminėtinos knygos, kurių savininkai, palikę nuosavybės įrašus lietuvių kalba, greičiausiai buvo valstiečiai. Pirmoji iš tokių kny-

²⁹ Vydūnas, *Vadovas Lietuvių kalbai pramokti. Litauischer Führer zur Erlernung der Anfangsgründe der litauischen Sprache*, Tilžėje 1912 m. Išleido „Rūta“.

³⁰ *Litauische Elementar-Grammatik*, Vom Oberlehrer Julius Schiekopp, Tilsit, 1881.

³¹ *Naujas Testamentas mūsų Viešpaties ir Išganytojo Jėzaus Kristaus, ing Lieutviškąją kalbą išverstas*, Berlyne, raštai išspausťas prie Trowitsch ir sunaus, 1909.

³² *Lateinisch-Deutsches Volkmessebuch, Das Vollständige Römische Messbuch für alle Tage des Jahres mit Erklärungen und einem Choralanhang von Dr. P. Urbanus Bomm O.S.B. Mönch der Abtei Maria Laach*, Verlagsanstalt Benziger & Co. AG, Typographen des heiligen apostolischen Stuhles einsiedeln, Köln. 1944.

gų – 1832 m. Vilniuje išleista *Jezus Maria Jozapas Szwętas. Knigiata ta ape tamjennicia septiniu sopulu ir linksmibiu Jozapa*³³, kurios savininkas paliko du labai panašius įrašus. Knygos pradžioje: *Kubilos Mikoles Wareiku To, Knigu Kas at ras at siuskit tabe pakarne praszo*; įrašė knygos pabaigoje pateikiama ir data: *To Kniga Nobazna priguli unt Mikoti Kubiliu Wareiku Kas atras praszo Łabe Paiarnie atsiuskit Wareikosna unt Mikoti Kubiliu Mietuose 1856*. Be šių proveniencinių įrašų, taip pat esama ranka užrašytų maldų tekstų, kuriuos perskaičyti sudėtinga. Kita knyga – greičiausiai 1905 m. ar kiek anksčiau surinktas konvoliutas, kuriame į vieną tomą surišta keletas smulkių veikalų religine tematika: *Szirdis žmogaus BAŽNYČIA DIEVO arba lizdu piktų dvasių. Isreikszta per deszimt paveikslų*; *GYVENIMAS Szv. Izydoriaus artojo apraszitas ant sekimo visiems katalikams, o labiause prastiems žmoniemis*; *Istorija apie Genovaite. Jos vargus, rupesnius ir stebuklingą parėdymą Dievo, kaip geriems užmoka geru, o piktiems atiduoda piktų*. Savininkas čia taip pat paliko savo proveniencinį įrašą: *Walditojis tos knigelis Kazimieras Szopis 1905 m. 24 Maje*.

Iš privačių kolekcijų taip pat galima išskirti etnologo Antano Mažiulio (1914–2007) bibliotekos knygas, pirmiausia todėl, kad LKMA bibliotekai atiteko iš tiesų didelis jų kiekis (51 leidinys pažymėtas kaip priklausantis Mažiuliui). Šis nemenkas rinkinys yra labai įvairialypis tiek chronologiniu, tiek tematinio požiūriu, tad aptarti visus jam priklausančius spaudinius yra problemiška; čia paminėtini pirmiausia senesni leidiniai. Seniausios šio rinkinio knygos – 1596 m. Frankfurte išleistas Kvinto Horacijaus Flako veikalų kritinis leidimas su komentarais³⁴; 1657 m. Paryžiuje pasirodęs Cicerono veikalo *De natura deorum* prancūziškas leidimas³⁵; 1666 m. Paryžiuje išleis-

³³ *Jezus Maria Jozapas Szwętas. Knigiata ta ape tamjennicia septiniu sopulu ir linksmibiu Jozapa*, Seney iszpausta, nunay kietwirta karta drukan paduota par storoni kunigu baznicios Rietawo S. R. B. R. A., Wilniuje: Drukarnioy Diecezios Kunigu Misionoriu metuose 1832.

³⁴ *Dionysii Lambini Monstroliensis Regii Professoris, in Q. Horatium Flaccum ex Fide atque Auctoritate Complurium Librorum manuscriptorum à se emendatum, & cum diversis exemplaribus antiquis comparatum, commentariis que copiosissimis explicatum, & ab eodem antè paulò, quàm è vita decederet, aliquoties recognitum, atq; à mendis omnibus perpurgatum, dilucidiusque, quàm prima & secunda editio, commentariis auctis, atq; amplificatis, illustratum. Quæ Huic Quartæ, ac postremæ, ad tertiam conformata, editioni sint addita, Epistola ad Lectorem, ordine tertia, suffissime docebit*, Francofurti, Apud Andreae Wecheli heredes, Claudium Marnium, & Ioann. Aubrium. M. D. XCVI.

³⁵ *Ciceron de la Nature des Dieux, De la Version de Pierre Dv-Ryer, de l'Academie Française, A Paris: Chez Antoine de Sommaville, au Palais, sur le deuxième Perron, allant à la Sainte-Chappelle, à l'Escu de France. M. DC. LVII. Auec Priuilege du Roy.*

tas breviorius³⁶ ir 1686 m. Leipcige išleistas graikų–lotynų kalbų žodynas³⁷. Brevijoriuje, be paties Mažiulio paliktų proveniencijų, esama ir kitų nuosavybės ženklų, tokių kaip 1798 m. įrašas apie knygos pirkimą, Mažiulio 1978 m. darytas donacinis įrašas, kuriuo knyga dovanojama Amerikos Lietuvių Kultūros archyvui (ALKA), ir šio archyvo antspaudas. Žodynas, kaip galima matyti iš lipdės vidinėje priekinio viršelio dalyje, kažkada Danielio A. White'o buvo padovanotas Esekso institutui (angl. *Essex Institute*) Saleme, Masačusetso valstijoje. Gali būti, kad knygą instituto bibliotekai perleido šioje valstijoje gyvenęs ir dirbęs advokatas Danielis Appletonas White'as (1776–1861)³⁸. Žodynas iš bibliotekos fondų buvo pašalintas 1967 m. (apie tai informuoja antspaudas); po kurio laiko ji turėjo atsidurti pas Mažiulį. Kitas spaudinys – 1732 m. Leipcige išleistas *Iustinus Trogi Epitomator*³⁹, – prieš patekdamas į Mažiulio rankas, priklausė, kaip galima matyti iš rankraštinio įrašo, Ernstui Friedrichui Zobeliui. Asmuo, žinomas tokiu vardu, gyveno 1687–1756 m. ir pagarsėjo kaip 1734 m. išėjusio ir ne vieno leidimo XVIII a. sulaukusio kelionių vadovo jaunimui⁴⁰ autorius, tačiau kadangi duomenų

³⁶ *Breviarium Romanum, ex decreto Sacro-Sancti Concilii Tridentini restitutum. Pii V. Pont. Max. Jussu editum, et Clementis VIII. Primum, nunc denuo Urbani PP. VIII. Auctoritate recognitum*, In quo Psalmi, Lectiones, Responsoria, tam de Tempore, quam de Sanctis, & alia quae requirebantur ad longum, suis locis posita sunt. Pars Aestivalis. Parisiis, Impensis Societatis Typographicae Librorum Officij Ecclesiastici, jussu Regis constitutae. M. DC. LXVI. Cvm privilegio Regis.

³⁷ *Georgi Pasoris Lexicon Graeco-latinum in Novum Domini Nostri Jesu Christi Testamentum, nunc denuo revisum et ab innumeris mendis repurgatum, Cum gratia & Privilegio Elect. Saxon. Lipsiae: [A]pud Moritz | Georg. Vveidmannum & Joh. Fried. Gleditschium. Literis Christophori Fleischeri, Anno M. DC. LXXXVI.*

³⁸ Žinių apie White'ą nėra daug. Žinoma, kad jis yra parašęs memuarus, kurie šiandien nesunkiai prieinami internete (*Memoir of Hon. Daniel Appleton White*, prepared agreeably to a Resolution of the Massachusetts Historical Society. By Rev. James Walker, D.D., Boston: Printed by John Wilson and Son, 5 Water Street, 1863, in: <http://catalog.hathitrust.org/Record/007693360>). Jo ir jo šeimos rankraštis palikimas priklauso Harvardo universitetui, kuris leidžia su dalimi rankraščių susipažinti skaitmeninėje erdvėje: <http://oasis.lib.harvard.edu/oasis/deliver/~hua08010>.

³⁹ *Iustinus, Trogi Epitomator, cum notis perpetuis ad modum Iohannis Minellii ad optimos Codices emendatus & illustratus: adiunctis Chronologia Iustiniana & Indice uti locupletissimo, ita accuratissimo. Editio quinta revisa, emendata atque aucta. Cum Priv. Sereniss. Regis Polon. ac Elect. Sax. Lipsiae, sumpt. Mavr. Georg. Weidmanni, Sac. Reg. Maj. Pol. & El. Sax. Bibliop. Anno 1732.*

⁴⁰ Justin Stag, *A History of Curiosity: The Theory of Travel 1550–1800*, London and New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2006, p. 84; taip pat žr. išnašą Nr. 153, in: <https://books.google.lt/books?id=2jYDS4BjzBEC&pg=PA84&lpq=PA84&dq=Ernst+Fried>

apie jį nėra daug, sąsaja tarp autografa palikusio ir knygą parašiusio asmens vertintina santūriai. Su didesniu užtikrintumu galima įvardyti 1736 m. išėjusio Anthony Blackwallo *Avctores Sacri Classici defensi et illustrati sive Critica Sacra Novi Testamenti*⁴¹ ankstesnius savininkus. Autografa palikęs Gottlobas Friedrichas Lechla iš Leipcigo veikiausiai buvo teologas, gyvenęs 1734–1783 m.; žinoma keletas jo darbų, parašytų kartu su kitais autoriais⁴². Tai, kad Lechlos veikalai išleisti Leipcige, kuriame jis gyveno, sustiprintų prielaidą dėl įrašo autorystės. Vidinėje priekinio viršelio dalyje esama lipdės, kuri informuoja, kad knygą Tuftso koledžo Bostone bibliotekai padovanojo profesorius Edwardas Jamesas Young'as (1829–1906) iš Kembridžo Masačusetso valstijoje. Youngas buvo kunigas, dėstė hebrajų kalbą Harvardo universitete, nuo 1870 m. buvo Amerikos mokslų ir menų akademijos (angl. *American Academy of Arts and Sciences*) narys⁴³. Su Tuftso koledžu ji siejo mokslinė veikla – 1887 m. šioje įstaigoje jam buvo suteiktas teologijos daktaro laipsnis. Kaip rodo antspaudas, knyga kažkada buvo pašalinta iš įstaigos bibliotekos fondų; spėtina, kad po to ji turėjo atsidurti Mažiulio, taip pat gyvenusio Bostone, nuosavybėje.

Be jau suminėtų leidinių, gyvendamas JAV Mažiulis buvo surinkęs ir JAV išleistų religinės tematikos veikalų; seniausi aptikti egzemplioriai yra

rich+Zobel&source=bl&ots=8mmcrTtbSQ&sig=cyIbCgX6JXtWLQXaW9eHly6zGwM&hl=lt&sa=X&redir_esc=y#v=onepage&q=Ernst%20Friedrich%20Zobel&f=false. Zobelis taip pat minimas 1750–1800 m. mirusių vokiečių rašytojų žodyno 15-ame tome: *Lexikon der vom Jahre 1750 bis 1800 verstorbenen deutschen Schriftsteller*, Ausgearbeitet von Johann Georg Meusel, t. XV, Leipcig: bey Gerhard Fleischer, dem jüngern, p. 441–443, in: https://books.google.lt/books?id=6kQwAAAAYAAJ&pg=PA441&lpg=PA441&dq=Notar+Ernst+Friedrich+Zobel+Altdorf&source=bl&ots=kW3C-EHoPW&sig=Aqxq0tlJnbhXHorJjdta2tM7X8&hl=lt&sa=X&redir_esc=y#v=onepage&q=Notar%20Ernst%20Friedrich%20Zobel%20Altdorf&f=false.

⁴¹ *Antonii Blackwalli inclyti Magnae Britanniae philologi Auctores Sacri Classici defensi et illustrati sive Critica Sacra Novi Testamenti*, Christophorus Wollius M. A. S. T. B. et Concion. ad D. Nic. Sabbathicus ex Anglico Latine vertit, recensuit, variis observationibus locupletavit et Hermeneuticam N. F. Dogmaticam adiunxit, Lipsiae Sumtu Ioan. Christiani Martini, CIC IC CC XXXVI.

⁴² Šios studijos yra suskaitmenintos ir prieinamos internete: <https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/entity/101024576>.

⁴³ William W. Fenn, „Edward James Young (1829–1906)“, in: *Proceedings of the American Academy of Arts and Sciences*, t. LVIII, Boston: Published by the Academy, 1923, p. 614–616. Beje, esama dar vieno Edwardo J. Youngo – Edwardo Josepho Youngo, – kuris, tiesa, gyveno kiek vėliau (1907–1968). Šis asmuo buvo teologas (žr. <http://www.wts.edu/about/history/notableprofessors/young.html>). Ar jį siejo kokie nors giminytės ryšiai su Edwardu Jamesu Youngu, pasakyti sunku.

iš XVIII a. pabaigos. Dalyje šio tipo leidinių taip pat esama proveniencijų (rankraštnių įrašų), tačiau juos palikusius asmenis nustatyti, net jei esama asmenvardžio, yra keblu. Panašu, kad jų savininkai buvo veikiau platiesiems gyventojų sluoksniams priklausę asmenys nei daugiau mažiau žymesni vietos intelektualai. Pavyzdžiui, 1808 m. išleistame veikale *The Duties of Religion and Morality, as inculcated in the Holy Scriptures* esantis įrašas rodo, kad knyga priklausė kažin kokiai Elizabeth Hammel iki jos mirties 1823 m.: *Philadelphia May 29 1823 / Elizabeth Hammell's / Her Deth*; pastebėtina, kad angliškas žodis „death“ (liet. mirtis) užrašytas klaidingai – „deth“. 1783 m. išėjusiame leidinyje⁴⁴ be Elizabeth Cook nuosavybės įrašo yra surašyta Cookų šeimos genealoginė eilė.

Keletas senesnių spaudinių į LKMA pateko iš bibliotekų, apie kurių savininkus sunku ką nors tikro pasakyti. Pavyzdžiui, 1713 m. išleistame Konstantino Sirvydo trijų kalbų žodyne⁴⁵ esama autografo, kurį paliko kunigas J. (?) Gudelis. Kito asmens autografas, paliktas antraštiniame puslapyje, smarkiai pažeistas; matyti, kad asmens vardas buvo Antanas. Šis egzempliorius, be kita ko, išsiskiria tuo, kad didelis teksto fragmentas yra vieno iš ankstesnių savininkų atkurtas ranka, kadangi originali knygos dalis greičiausiai buvo smarkiai apgadinta. 1744 m. Trečiojo Lietuvos Statuto leidimas lenkų kalba, išleistas Vilniuje⁴⁶, kaip rodo keli įrašai, priklausė Pranciškui Teodorui Lodzinskiui, tačiau žinių apie šį asmenį nepavyko aptikti. Aišku tik tiek, kad šis statuto egzempliorius jo bibliotekoje tikrai buvo po 1840 m., kadangi knygoje esama įrašo, kuriame teigiama, kad „Lietuvos teisė“ (lenk. *prawo litewskie*, t. y. Trečiasis Lietuvos Statutas) nustojo galioti po 1840 m. I. Soko-

⁴⁴ *Primitive Christianity revived by William Penn. Also Select Essays on Religious Subjects, from the Writings of Isaac Pennington*, Philadelphia: Printed and Sold by Joseph Cukushank, in Market Street, between Second and Third Streets, M DCC LXXXIII.

⁴⁵ *Dictionarium trium linguarum, in usum Studiorum juvenutis auctore R. P. Constantini Szyroid. E Societate Iezu, Cum Superiorum permitta editum. Quinta editio recognita et aucta*, Vilnae: Typis Academicis Societatis Iezu, Anno Domini MDCCXII.

⁴⁶ *Statut Wielkiego Xięstwa Litewskiego, Naprzod, za Naaśnieyszego Hospodara krola Jego Mosci Zygmunta III. w Krakowie w Roku 1588. Drugi raz w Wilnie, w Roku 1619, z pokazaniem zgody y roźnice Statutow Koronnych y W. X. L. Trzeci raz, za Naaśnieyszego K. J. M. Władysława IV. w Warszawie, w Roku 1648. z przydaniem Konstytucji od Roku 1550. do 1647. Czwarty raz, za Naaśnieyszego krola Jego Mosci Jana Trzeciego w Wilnie w Roku 1698. Z przyłożeniem pod Artykuły Konstytucji Seymowych od Seymu Roku 1550. aż do Seymu Roku 1690. Oboygu Narodom słuźących, (Textu samego niwczym nie naruszaiąc) Teraz zaś piąty raz, za szczęśliwie panuiącego Naaśnieyszego Krola Jego Mosci Augusta Trzeciego przedrukowany, w Wilnie: w Drukarni J. K. M. Akademickiey Societatis JESU. Roku Pańskiego 1744.*

lowskiui priklausė *Rituale Sacramentorum*⁴⁷, kurio tikslūs leidimo metai nežinomi (antraštiniame puslapyje data įrašyta su klausuku – 1771 ?), kadangi egzempliorius apgadintas ir dalis antraštinio puslapio su svarbia informacija yra nuplyšusi. 1800 m. Karaliaučiuje išleistas Kristijono Gotlybo Milkaus (Christian Gottlieb Mielcke, 1733–1807) parengtas lietuvių–vokiečių ir vokiečių–lietuvių kalbų žodynas⁴⁸ pažymėtas Jono Naujokaičio 1880 m. paliktu autografu: *Iohann Naujokat 1880*; kitas įrašas – *Naujokajtys Turciny (?)* – galbūt leistų spėti, kad pasirašiusysis yra iš Turčinų kaimo, dab. Šakių rajone (taigi visai netoli tuometės Prūsijos). 1821 m. Varšuvoje išleistame Vulgatos lenkiškame vertime⁴⁹ savo proveniencijas paliko, kaip galima spėti, Antanas Medekša: *Ze zbioru Ant. Medekszy*. Nustatyti Medekšą padeda antspaudas: *N^o Ant. Medeksza Surmenty. Kow*. Minima vietovė greičiausiai tapatintina su Surmantais, esančiais dab. Raseinių rajone. XIX a. juos valdęs Antanas Medekša, tikėtina, buvo 1863–1864 m. sukilimo dalyvio Antano Medekšos (1845–1912) tėvas⁵⁰. Savo ruožtu paties Antano Medekšos tėvas galėjo būti Kauno pavieto vėliavininkas Juozapas Medekša (1744–?)⁵¹. Deja, nežinoma šio Biblijos egzemplioriaus savininko nei gimimo, nei mirties data.

Taigi LKMA atitekusių knygų rinkinys yra labai įvairus ir turėtų praturtinti jau turimus bibliotekos fondus tiek savaime vertingais senaisiais spaudiniais, tiek ir tais, kurie savo vertę įgijo pabuvoję žymių asmenų bibliotekose. Tikslėnę kiekvienos knygos vertę bei pačią vertingiausią iš čia

⁴⁷ *Rituale Sacramento[rum] ac aliarum Ecclesiae Caeremoniarum ex rituali, juxta decretum Synodi Provin: Petrykovien: Ed[...] depromptum ad uniformem ecclesiarum Regni Poloniae & M. D. Litv: Usum, Quæstionibus & Responsibus Latine, Lonice, Lituaniace, Germanice & Lotavice expositis reimpressum, Cum scitu & permissu Off[...], Vilnæ: Typis S. R. M. & Reipublicæ [...] Anno 1771? [sic].*

⁴⁸ *Littauisch-deutsches und Deutsch-littauisches Wörterbuch worinn das vom Pfarrer Ruhig zu Malterkehmen [?] ehemals heraus gegebene zwar zum Grunde gelegt, aber mit sehr vielen Wörtern, Redensurten und Sprüchwörtern zur Hälfte vermehret und verbessert worden von Christian Gottlieb Mielcke, Cantor in Pillkallen, Nebst einer Vorrede des Verfassers, des herrn Prediger Jenisch in Berlin, und des hrn. Kriegesunddomainenraths Heilsberg, auch einer Nachschrift des herrn Professor Kant, Königsberg, 1800. Im Druck und Verlag der Hartungschen Hofbuchdruckeren.*

⁴⁹ *BIBLIA, to iest księgi Starego i Nowegu Testamentu, według łacinskiego przekładu, na polski język przetłozone przez X. Iakuba Wuyka z Wągrowca Theologa Societatis Jesu. W Warszawie, nakładem Towarzystwa Bibliynego Warszawskiego, W Drukarni N. Glücksberga, księgarza i typografa Królewskiego Uniwersytetu, 1821.*

⁵⁰ Medeksza Jan Antoni (1845–1912), in: *PSB*, t. XX/2, s. 85, Wrocław: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 1975, p. 366–367.

⁵¹ Medeksza Józef h. Lis odmiany (ur. ok. 1744), in: *Ibid.*, p. 367–368.

aprašytųjų turėtų nustatyti kiti specialistai. Nors ne visus savo įrašus palikusius asmenis pavyko identifikuoti, tikėtina, kad būsiami tyrimai, jei tokių bus imtasi, atskleis ne vienos iš čia aprašytų knygų kelią detaliau ir kartu leis įdėmiau pažvelgti į LKMA bibliotekos formavimosi istoriją.

SOME REMARKS ABOUT THE OLD PRINTS IN THE LIBRARY
OF THE LITHUANIAN CATHOLIC ACADEMY OF SCIENCES:
ASPECT OF PROVENANCE

Karolis Tumelis

Summary

The article presents the results of the analysis of the collection of old prints in the Library of the Lithuanian Catholic Academy of Sciences. The collection consists of books, journals, brochures on a diverse range of topics, which were published between the middle of the 16th century and the middle of the 20th century. While a great many of the analyzed prints did not have any signs of previous ownership or usage at all, the research of those marked with the most diverse kind of markings (such as written inscriptions, stamps, stickers, etc.) has shown that part of the collection belonged to persons or organizations of historical significance. To this group can be assigned books which once were in the possession of Mikolaj Tadeusz Łopaciński (1715–1778), Mykolas Krupavičius, Juozapas Skvireckas, Juozas Eretas etc. or in institutions like The Jesuit College in Poznań, The Society of Friends of Science in Wilno (*Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie*), The Wallenrodt Library (*Wallenrodsche Bibliothek*). Apart from these, a handful of books might have belonged to people who lived and worked in the United States of America and the Holy Roman Empire, but, as the evidence is scarce, possible connections should be regarded carefully.

APIE AUTORIUŠ

VYTAUTAS ALIŠAUSKAS – humanitarinių mokslų daktaras, Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto docentas. Pagrindinės mokslinių tyrimų kryptys: antikinė filosofija, kultūros istorija, krikščionybės istorija. Be įvairių mokslinių straipsnių, vertimų ir komentarų, minėtinos studijos *Sakymas ir rašymas* (2009) ir *Jono Lasickio pasakojimas apie žemaičių dievus* (2012), šaltinių publikacija *Baltų religijos ir mitologijos relikvai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (XIV–XVIII a.)* 2016.

El. paštas: vytas@aidai.lt

LAIMA ARNATKEVIČIŪTĖ – humanitarinių mokslų daktarė, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Tekstologijos skyriaus mokslo darbuotoja. Pagrindinės mokslinių tyrimų kryptys: lietuvių aforistika ir eseistika, tekstologija, sovietologija.

El. paštas: palaima@liti.lt

JUOZAPAS BLAŽIŪNAS – humanitarinių mokslų daktaras, Lietuvos literatūros ir meno archyvo direktorius, Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto Muzeologijos katedros docentas. Pagrindinės mokslinių tyrimų kryptys: kultūrologija, religijos istorija, LDK dailė.

El. paštas: juozapas1972@gmail.com

DARIUS DAUKŠAS – socialinių mokslų daktaras, Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriaus mokslo darbuotojas. Pagrindinės mokslinių tyrimų kryptys: migracija, tautinės mažumos, pilietybė, etnis ir nacionalinis tapatumas.

El. paštas: darius_dauksas@yahoo.com

ALGIMANTAS KATILIUS – humanitarinių mokslų daktaras, Lietuvos istorijos instituto XIX a. istorijos skyriaus mokslo darbuotojas. Pagrindinės mokslinių tyrimų kryptys: Katalikų Bažnyčios Lietuvoje istorija XIX–XX a., Užnemunės istorija XIX a. Naujausia knyga: *Vyskupo Antano Baranausko anketa dvasininkams (1898 m.)* (2012).

El. paštas: katilius@istorija.lt

VŁADAS LIEPUONIUS – Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto doktorantas. Mokslinių tyrimų sritys: klientiniai santykiai, biografistika, diduomenės istorija, elitologija. Rengia disertaciją tema *Homo novus LDK elite: Leono Sapiegos atvejis*.

El. paštas: vladas.liepuonius@gmail.com

INGRIDA PAJEDAITE – istorikė, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriaus mokslo darbuotoja. Pagrindinės mokslinių tyrimų kryptys: XIX–XX a. pirmos pusės dailės paveldas, senųjų Vilniaus kapinių istorija, Lietuvos mokslininkų ir kultūros veikėjų rankraštinis palikimas, egodokumentai.

El. paštas: pajedaite@mab.lt

JŪRATĖ PAJĖDIENĖ – humanitarinių mokslų daktarė, Lietuvių kalbos instituto Raštijos paveldo tyrimų centro mokslo darbuotoja. Pagrindinės mokslinių tyrimų kryptys: senosios ir dabartinės lietuvių kalbos sintaksės ir semantikos tyrimai, Lietuvos kultūros ir bažnytinių tekstų istorija. Viena ir su bendraautoriais yra paskelbusi straipsnių Lietuvos ir užsienio mokslo leidiniuose.

El. paštas: juratepajediene@gmail.com

KAROLIS TUMELIS – Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto magistrantas. Mokslinių tyrimų sritis: LDK santuokos ir šeimos istorija. Rengia magistro darbą tema *Santuokos vargai ir jų sprendimas Vilniaus vyskupo teisme XVII–XVIII a.*

El. paštas: karolis.tumelis@gmail.com

TOMAS VAISETA – humanitarinių mokslų daktaras, Vilniaus universiteto Naujosios istorijos katedros lektorius. Pagrindinės mokslinių tyrimų kryptys: sovietinė psichiatrija, sovietmečio kultūros ir socialinė istorija. Išleido knygą *Nuobodulio visuomenė: Kasdienybė ir ideologija vėlyvuosiu sovietmečiu (1964–1984)* (2014).

El. paštas: tomas.vaiseta@gmail.com

ATMENA AUTORIAMŠ

Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraščio ir Bažnyčios istorijos studijų redakcinės kolegijos laikosi požiūrio, kad autoriai neturi būti formaliais reikalavimais varžomi rinkdamiesi jų metodologiją, siekius, individualų stilių, požiūrį į mokslinių publikacijų paskirtį atitinkantį diskurso tipą (straipsnio struktūrą, argumentavimo modelį). Tačiau vienu ar kitu būdu mokslo straipsnyje privalu suformuluoti tyrimų tikslą, nurodyti uždavinius, įvardyti objektą, metodą, aptarti nagrinėjamos problemos iširtumo laipsnį. Įprasta, kad mokslinėse publikacijose nurodomi šaltiniai, rūpinamasi citavimo tikslumu, pateikiami ir pagrindžiami tyrimų rezultatai, daromos išvados.

Tekstai ir jų priedai priimami tik elektroniniu pavidalu (el. paštu ar asmeniškai įteikiant laikmeną; dėl išimčių būtina tartis su vyriausiuoju redaktoriumi); pageidautina pateikti ir vieną egzempliorių išspausdintos medžiagos. Failai rengiami *Microsoft Office* ir su juo suderinamomis programomis (formatai: *.doc, *.rtf, *.xls, *.vsd; *Word 2007–2013* failai *.docx etc. pateikiami išsaugoti *.doc etc. formatu), iliustracijos – programomis, kurios leidžia išsaugoti medžiagą formatais: *.gif, *.jpg (*.jpeg), *.tif, pastaruoju formatu – be suspaudimo. Tekstas rengiamas pagal lietuviškus rašmenų kodavimo standartus, kuriuos palaiko *Microsoft Office 2000* ir vėlesnės versijos, šriftais *Times New Roman* arba *Palemonas*, 12 pt dydžiu, 1,5 li intervalu.

Jei siūlomos medžiagos (straipsnių ir šaltinių publikacijų) apimtis viršija 1 autorinį lanką (40 000 spaudos ženklų), dėl galimybės ją paskelbti reikia tartis su vyriausiuoju redaktoriumi. Į autorinį lanką įeina straipsnio tekstas, priedai (šaltiniai, lentelės, schemas, žemėlapiai ir pan.), iliustracijos, santrauka. Publikaciją sudaro faksimilė ar originalo perrašas, grindžiamas sistemaiskais ir atskiroje komentarų padalėje aptartais principais, esant reikalui – vertimas į lietuvių kalbą ir tekstologiniai bei dalykiniai (istoriniai, kalbiniai ir kt.) komentarai.

Lietuvos akademinuose ir kultūriniuose leidiniuose pamažu nusistovint bendriesiems mokslinio aparato principams, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis* ir *Bažnyčios istorijos studijos* laikosi toliau aptartos citavimo, nuorodų pateikimo ir literatūros sąrašo sudarymo tvarkos, kurią primygtinai rekomenduojame mūsų autoriams.

1. Cituojant lietuvišką šaltinį, citata žymima kabutėmis, kitakalbės citatos pateikiamos kursyvu. Cituojant kabutėse skyrybos ženklas (kablelis, taškas) po citatos rašomas už kabučių, pvz., *A a a „b b b“*. Tik tuomet, kai sakiny s ir prasideda, ir baigiasi citata, skyrybos ženklas rašomas prieš paskutines kabutes, pvz., „*A a a, a a a.*“ Vidinės kabutės rašomos viengubos, pvz., „*A a a 'b b b' a a a.*“

1.1. Kai citata yra didesnės apimties negu kelios eilutės, ji iškeliamą į atskirą pastraipą. Išskeltinės citatos pateikiamos be kabučių, jos atskiriamos tarpų tarp eilučių ir renkamos mažesniu ar kitu šriftu.

1.2. Visos darbo autoriaus korekcijos citatoje žymimos laužtiniais skliaustais [---]. Pateikiant citatą ne nuo sakinio pradžios, ji pradedama rašyti mažąja raide,

pradžioje daugtaškis nerašomas. Kai citata baigiama anksčiau nei cituojamo sakinio pabaiga, po jos rašomas daugtaškis laužtiniuose skliaustuose [...].

1.3 Citatas kitomis kalbomis rekomenduojama pateikti išverstas į lietuvių kalbą. Prireikus citatos pateikiamos ir originalo kalbomis, tada jas rekomenduojama išversti.

2. Metai rašomi arabiškais skaitmenimis ir santrumpa *m.*, pvz., *1861 m.*; dešimtmečiai rašomi arabiškais skaitmenimis arba visu žodžiu, pvz., *8-as dešimtmetis* arba *aštuntas dešimtmetis*, *7-ame dešimtmetyje* arba *septintame dešimtmetyje*; amžiai rašomi romėniškais skaitmenimis ir santrumpa *a.*, pvz., *XVI a.*; kai laiko tarpas rašomas pilnai, tarp arabiškų ir romėniškų skaitmenų rašomas ilgasis brūkšnyš be tarpelių, pvz., *1815–1831 m.*; *VI–XX a.*; kai metai pateikiami skliausteliuose, santrumpa *m.* nerašoma, pvz., *(1900)* arba *(1579–1832)*.

2.1. Pilna data gali būti rašoma ilguoju arba trumpuoju būdu. Trumpuoju būdu rašoma arabiškais skaitmenimis tokia tvarka: metai, mėnuo, diena; skaičiai atskiriami trumpais brūkšneliais, pvz.: *1987-06-16*. Ilguoju būdu metai ir diena rašoma arabiškais skaitmenimis su santrumpomis *m.* ir *d.*, mėnuo visu žodžiu, pvz., *1987 m. birželio 16 d.*

3. Lotynišku alfabetu rašyti asmenvardžiai pateikiami originalo rašybos forma su pilnais vardais, kitais alfabetais užrašyti asmenvardžiai transliteruojami į lotynišką alfabetą pagal Lietuvių kalbos komisijos patvirtintas taisykles. Pirmą kartą paminėjus pilną asmenvardį, toliau rašoma tik pavardė, o esant reikalui (kai sutampa kelių asmenų pavardės) – pavardė su inicialu. Dievų, šventųjų, karalių, imperatorių, kunigaikščių, popiežių, kardinolų, arkivyskupų ir vyskupų vardai tradiciškai rašomi lietuviškai.

4. Nelietuviški vietovardžiai pateikiami pagal dabar nusistovėjusią tvarką – transkribuoti lietuviškai, vadovaujamas Lietuvių kalbos komisijos nutarimais. Klaidingai ar pagal senąsias normas parašyti vietovardžiai – pagal dabartinę vartoseną. Sutrumpintos vietovardžių formos rašomos pilnos. Išimtiniais atvejais paliekama originalo rašyba, kai vietovardžio tarimas ir rašymas lietuviškoje literatūroje įvairuoja, turi seną tradiciją arba yra visiškai nežinomas, neįtrauktas į žinytus ar enciklopedijas.

5. Didžiąja raide rašomi tikriniai vardai ir išskirtinę reikšmę turintys pavadinimai bei terminai. Jeigu juos sudaro daugiau nei vienas žodis, didžiąja raide rašomi visi žodžiai, pvz., *Bažnyčia*, *Šv. Gailestingumo Motina*, *Vulgata*, *Lietuvos Vyskupų Konferencija*, *Šventasis Tėvas*, (šv.) *Mišios*.

5.1. Religinių bendrijų pavadinimuose didžiosiomis raidėmis rašomi visi pavadinimo žodžiai, pvz.: *Romos Katalikų Bažnyčia*, *Evangelikų Liuteronų Bažnyčia* ir kt.

6. Knygų ar kitų leidinių, filmų, paveikslų, įmonių pavadinimai tekste rašomi kursyvu, išskyrus tuos atvejus, kai pastarieji teikiami išplėstiniu būdu, tai yra su bendrinio žodžiu ar santrumpa ir simboliniu pavadinimu kabutėse, pvz., uždaroji akcinė bendrovė „Sapnas“. Straipsnių, eilėraščių ar teksto smulkesnių dalių pavadinimai rašomi kabutėse.

7. Lotynišku alfabetu rašyti institucijų pavadinimai tekste išverčiami, prireikus skliaustuose ar išnašoje kursyvu pateikiant originalią formą. Simboliniai pavadinimai rašomi originalo forma, kitais alfabetais užrašyti asmenvardžiai transliteruojami į lotynišką alfabetą.

8. Išnašos numeruojamos arabiškais skaitmenimis; išskyrus atvejį, jei tekste yra viena išnaša, ji gali būti pažymėta žvaigždute; taip pat panašiu būdu galima išskirti teksto turiniui nepriklausančią išnašą, pvz., nuorodas apie tekste pristatomo tyrimo rėmimą, projektą, kurio metu parengtas tekstas ir kt. Tekste išnašos ženklas dedamas prieš skyrybos ženklą, pvz., ---¹; „---“¹. Išskeltinėje (atskira pastraipa teikiamoje) citatoje išnašos ženklas dedamas po paskutinio skyrybos ženklo. Straipsnyje ar publikacijoje (jos komentare) taikoma išštinė išnašų numeracija.

9. Bibliografija (šaltiniai, literatūra) teikiama išnašose. Kitakalbų leidinių aprašas pateikiamas originalo kalba ir rašmenimis; nelotyniško alfabeto antraštiniai duomenys transliteruojami į lotynišką alfabetą, antraštiniai duomenys kirilica pateikiami originalo forma arba transliteruoti į lotynišką alfabetą. Esant reikalui laužtiniuose skliaustuose galima pateikti pavadinimo ar kitų duomenų vertimą į lietuvių kalbą.

9.1. Duomenys leidinio aprašui imami iš leidinio antraštinio puslapio ir pateikiami be sutrumpinimų ar korekcijų. Esant reikalui, nuorodos į senuosius ir retuosius leidinius (konkrečius egzempliorius) bei archyvinę medžiagą gali būti pateikiamos kaip išsamus antraštinių bei kitų (fizinės būklės, įrišimo, saugojimo vietos, signatūros, nuosavybės) duomenų aprašas. Tokiu atveju dera perteikti antraštinio puslapio grafinius duomenis – didžiųjų ir mažųjų raidžių skirtumą, ligatūras, įkypu brūkšniu pažymėti antraštinio teksto skaidymą eilutėmis ir kt.

9.2. Knygų ir kitų leidinių apraše pirmiausia nurodoma autoriaus pilnas vardas (vardai) ir pavardė; skyrybos ženklais neskiriama. Toliau nurodomas knygos pavadinimas kursyvu; atskiriamas kableliu. Toliau nurodoma leidimo vieta (ne daugiau du miestai), leidykla ar leidėjas (senujų leidinių – spaustuvė), metai. Leidimo vieta nuo leidyklos ar leidėjo atskiriama dvitaškiu; leidėjas nuo metų atskiriamas kableliu. Knygos puslapis nurodomas po metų; atskiriamas kableliu ir rašomas po lietuviškos santrumpos *p.*:

Antanas Tyla, *Garšvių knygnešių draugija*, Vilnius: Mintis, 1991, p. 10.

9.3. Kai knygos ar straipsnio autoriai yra keli, jie nurodomi atskiriant kableliu. Kai knygos ar straipsnio autorių arba sudarytojų yra daugiau negu trys, nurodomas tik pirmasis ir santrumpa laužtiniuose skliaustuose *ir kt.* Kai knygos antraštiniame puslapyje autorius nėra iškeltas į priekį, nėra įrašytas arba tik spėjamas, jį aprašo pradžioje galima nurodyti laužtiniuose skliaustuose; atskiriama kableliu:

Algė Jankevičienė, Marija Kuodienė, *Lietuvos mūrinės kopytėlės: Architektūra ir skulptūra*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2004.

Adomas Butrimas [ir kt.], *Žemaičių Kalvarija: Vienuolynas, bažnyčia ir Kryžiaus kelio stotys*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2003.

[Pranciškus Šrubauskis], *Balsas Sirdies pas Pona Dieva, Szwečiausy Marya Pana yr Szweņtus Danguy Karalaujencius, Szaukiancis Par Giesmes*, Wilniuy: Dru-karnioy K. J. M. pri Akademios, 1793.

9.4. Jei autorius yra pasirašęs slapyvardžiu, jis irgi apraše nurodomas laužtiniuose skliaustuose prieš slapyvardį; skyrybos ženklu neskiriama:

[Mykolas Krupavičius], *Ko siekia L. krikščionių demokratų blokas Steigiamajam Seime*, Kaunas: „Šviesos“ spaustuvė, 1920.

[Justinas Staugaitis] Meškus, *Katalikų tikėjimas ir jo priešai*, Seinai: Laukaičio, Dvaranausko, Narjausko ir B-vės spaustuvė, 1908.

10. Kai knyga ar leidinys turi prasminę paantraštę, tai ji nurodoma po pavadinimo ir rašoma kursyvu kaip ir pavadinimas; atskiriama dvitaškiu:

Vytautas Merkys, *Motiejus Valančius: Tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo*, Vilnius: Mintis, 1999.

10.1. Kai knyga ar leidinys turi paantraštę, nurodančią tos knygos ar leidinio žanrą, tai ji nurodoma po pavadinimo ir rašoma stačiai; atskiriama dvitaškiu:

Kristina Mačiulytė, *Kad tėvynė gyvuotų...: XVIII a. antrosios pusės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos proginiai pamokslai*: Monografija, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005.

11. Kai vienoje išnašoje nurodomi keli to paties autoriaus veikalai, autorius antrą ir kitus kartus nurodomas pilnu vardu ir pavarde:

Jurgis Lebedys, *Simonas Stanevičius*: Monografija, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1955; Jurgis Lebedys, *Lietuvių kalba XVII–XVIII a. viešajame gyvenime*, sudarytoja Vanda Zaborskaitė, Vilnius: Mokslas, 1976; Jurgis Lebedys, *Senoji lietuvių literatūra*, parengė Juozas Girdzijauskas, Vilnius: Mokslas, 1977.

12. Kai knygoje ar leidinyje niekur nėra nurodyta leidimo vieta, metai, tai žymima santrumpomis laužtiniuose skliaustuose, pvz., be vietos – [s. l.], be metų – [s. a.]; rekonstruota tikroji kontrafakcijų leidimo vieta ir metai nurodomi laužtiniuose skliaustuose, pvz., [Bitėnai: M. Jankaus spaustuvė, 1896].

13. Kai knyga ar leidinys turi sudarytoją, rengėją, vertėją ir pan., jis, jo pareigos (funkcija) ir iš kokios kalbos versta nurodoma po pavadinimo tokia pilna formuluote, kokia yra pažymėta cituojamoje knygoje, ir rašoma stačiai; atskiriama kableliu:

Lietuvių klausimas Rusijos imperijoje XIX a. – XX a. pradžioje, sudarytojas Rimantas Vėbra, Vilnius: Baltos lankos, 2001, p. 201.

Mindaugo knyga: Istorijos šaltiniai apie Lietuvos karalių, parengė ir į lietuvių kalbą išvertė Darius Antanavičius, Darius Baronas, Artūras Dubonis (atsakomasis sudarytojas), Rimvydas Petrauskas, Vilnius: LII leidykla, 2005, p. 105.

14. Keliatomio leidinio tomas žymimas lietuviška santrumpa *t.* po bendrojo pavadinimo ir arabišku skaitmeniu; atskiriamas kableliu. Tomo ar dalies pavadinimas rašomas kursyvu; atskiriamas dvitaškiu:

Zigmas Zinkevičius, *Rinktiniai straipsniai*, t. 2: *Valstybė ir kalba. Senųjų raštų kalba. XVIII–XIX a. rašomoji kalba. XX amžius. Rytų Lietuva*, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2002, p. 59.

15. Kai leidinys priklauso kokiam nors serijai, paprastai išnašose tai nežymima, tačiau, esant reikalui, ji nurodoma skliaustuose prieš leidimo vietą: pateikiama santrumpa *ser.*, serijos pavadinimas kursyvu, po kablelio serijos tomas arba numeris; atskiriama kableliu:

Alsėdžiai, sudarytojai Adomas Butrimas, Liepa Gričiūtė, (ser. *Žemaičių praeitis*, 10), Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2002.

15.1. Kai leidinys turi redakcinę kolegiją arba priklauso serijai, turinčiai redakcinę kolegiją, redakcinės kolegijos sudėtis, esant reikalui, nurodoma prieš leidimo vietą; atskiriama kableliu:

Daiva Krištopaitienė, *Kristijono Donelaičio raštų leidimai: tekstologinės problemos*, (ser. *Lietuvių tekstologijos studijos*, I), redakcinė kolegija Ilona Čiužauskaitė, Loreta Jakonytė, Kristina Mačiulytė, Jurgita Ūsaitytė, Mikas Vaicekuskas (vyr. redaktorius), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007.

16. Cituojant antrą kartą iš eilės, nurodoma kursyvinė santrumpa *Ibid.* Cituojant antrą ar kelintą kartą ne iš eilės, nurodomas autorius ir kursyvinė santrumpa *op. cit.*:

Vytautas Merkys, *op. cit.*, p. 126.

Ibid., p. 29.

17. Cituojant to paties autoriaus daugiau nei vieną tekstą antrą ar kelintą kartą ne iš eilės, nurodomas autorius ir sutrumpintas teksto pavadinimas. Jeigu autoriaus nėra, pateikiamas sutrumpintas pavadinimas:

Kristina Mačiulytė, *Kad tėvynė gyvuotų...*, p. 101.

Alsėdžiai, p. 312.

18. Mokslinių periodinių leidinių pavadinimas nurodomas kursyvu, leidimo vieta, metai, tomas arba (ir) numeris (kai yra tomo arba numerio paantraštė – ji atskiriama dvitaškiu ir rašoma kursyvu), numerio sudarytojas (jeigu yra išskirtas leidinyje) rašomas stačiais:

Acta Academiae Artium Vilnensis, Vilnius, 2006, t. 41: *Šventųjų relikvijų Lietuvos kultūroje*, sudarytoja Tojana Račiūnaitė, p. 145.

Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis, Vilnius, 2011, t. 35, p. 213.

Lituanus, Chicago, 2010, t. 56, Nr. 1, p. 10.

19. Žurnalų, laikraščių pavadinimas nurodomas kursyvu, stačiais metai, tomas arba numeris, puslapiai. Laikraščių data nurodoma prieš numerį trumpuoju būdu. Kartais nurodoma, tačiau nėra būtina, leidimo vieta ir leidėjas; dažniausiai tai taikoma užsienio, regioniniams ar seniesiems leidiniams:

Naujasis Židinys-Aidai, 2011, Nr. 5, p. 317–327.

Pasaulio lietuvis, Lemont, 1997, Nr. 2, p. 11–13.

Viltis: Visuomenės, literatūros ir politikos laikraštis, Vilnius, 1913-01-06 (19), Nr. 3 (790), p. 2.

20. Cituojant straipsnius ar kitokius tekstus iš mokslinių periodinių, tęstinių ir panašių leidinių, žurnalų, laikraščių nurodomas autorius, straipsnio pavadinimas kabutėse, leidinys, kuriame straipsnis spausdintas; leidinys išskiriamas kursyvu. Straipsnio ar kito teksto pavadinimas nuo leidinio atskiriamas santrumpa *in.*

Mečislovas Jučas, „Lietuvos parapijų fundacijos XV–XVIII a.“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius, 2005, t. 25, p. 77–96.

Aldona Prašmantaitė, „Vilniaus Biblijos draugija (1816–1826)“, in: *Atgimimas ir Katalikų Bažnyčia*, sudarytojai Egidijus Motieka, Rimantas Miknys, Vladas Sirutavičius, (ser. *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, kn. 7), Vilnius: „Katalikų pasaulio“ leidykla, 1994, p. 8–23.

Mindaugas Paknys, „Mecenatystė“, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūra: Tyrinėjimai ir vaizdai*, sudarė Vytautas Ališauskas, Liudas Jovaiša, Mindaugas Paknys, Rimvydas Petrauskas, Eligijus Raila, Vilnius: Aidai, 2001, p. 342–350.

Gabrielė Gailiūtė, „Literatūros kritika šiuolaikinėje Lietuvoje: institucijos refleksija“, in: *Naujasis Židinys-Aidai*, 2012, Nr. 7, p. 448.

Antanas Alekna, „Vyskupas Valančius ir blaivybė“, in: *Vienybė: Savaitinis laikraštis*, Kaunas, 1918-03-07, Nr. 7, p. 102–105.

21. Rankraštiniai dokumentai aprašomi tokia tvarka: dokumento pavadinimas, metrika – vieta, data, numeris (rekonstruoti ar kiti archyvine apraše neminimi duomenys nurodomi laužtiniuose skliaustuose), po santrumpos *in*: rašomas archyvo pavadinimas, fondo, aprašo, bylos, lapų santrumpos – *f., ap., b., l.* Kartu įrašyti dokumentų rinkiniai ar rankraštinės knygos nurodomos pagal aukščiau nurodytus bibliografinių aprašų pavyzdžius, išskyrus tai, kad po sudarymo metų įterpiamas archyvo ar bibliotekos pavadinimas, signatūra ir kiti duomenys:

Juozo Tumo laiškas Augustinui Liepiniui, Kaunas, 1931-08-16, in: Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius, (toliau – *VUB RS*), f. 1, b. F600, l. 10r–10v.

[Motiejus Valančius], *Wiadomość o Czynnościach Pasterskich Biskupa Macieja Wołonczewskiego*, [1850–1875], in: Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos Rankraščių skyrius, (toliau – *LLTIB RS*), f. 1, b. 4388.

Albert Wijuk Kojalowicz, *Historiae Lituanae pars Prior: de rebus Lituatorum ante susceptam christianam religionem conjunctionemque Magni Lituaniae Ducatus cum Regno Poloniae libri novem*, Dantisci [Gdańsk]: sumptibus Georgii Försteri, 1650, in: *VUB RS*.

22. Elektroninių leidinių aprašas rengiamas pagal aukščiau nurodytas bibliografinio aprašo taisykles, išskyrus tai, kad nurodant elektroninį dokumentą, laužtiniuose skliaustuose būtina nurodyti laikmenos rūšį, pavyzdžiui, *CD-ROM* ar *interaktyvus*. Interaktyvių (prieinamų per internetą) dokumentų apraše pateikiama internetinė prieiga, pabaigoje skliaustuose pateikiama vėliausia nuorodos tikrinimo data:

Įdomioji Lietuvos istorija: Lietuvos valstybingumo istorija nuo seniausių laikų iki mūsų dienų, [CD-ROM], Vilnius: Elektroninės leidybos namai, 2004.

„Staugaitis Justinas“, in: *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XXI amžiuje*, [interaktyvus], in: <http://www.lkma.lt/lddb/israsas.php?id=1691>, (2013-03-16).

Saulius Lapinskas, „Frazeologizmai horoskopuose“, in: *Lietuvių kalba*, 2012,

Nr. 6, [interaktyvus], in: <http://www.lietuviukalba.lt/index.php?id=216>, (2013-03-24).

22.1. Antrą kartą ne iš eilės cituojant elektroninius leidinius, vadovaujamesi anksčiau nustatytais bibliografinio aprašo taisyklėmis:

Įdomioji Lietuvos istorija.

Ibid.

Saulius Lapinskas, *op. cit.*

23. Kai rengiant tekstą šaltinių ir literatūros pasitelkta daugiau nei nurodoma išnašose, pabaigoje gali būti pateikiamas literatūros sąrašas. Jis sudaromas aprašų abėcėlės tvarka ir rengiamas pagal nurodytas bibliografinio aprašo taisykles, išskyrus tai, kad literatūros sąrašė pirmiau nurodoma autoriaus pavardė, paskui vardas; kablelis po pavardės nerašomas:

Jučas Mečislovas, „Lietuvos parapijų fundacijos XV–XVIII a.“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius, 2005, t. 25, p. 77–96.

24. Užsienio leidinių bibliografinis aprašas rengiamas pagal lietuviškus principus. Archyvų aprašymai pateikiami originalų kalbomis, išskyrus santrumpas *p.* ir *l.*

25. Kartu su straipsniais ir publikacijomis pateikiamos santraukos (šaltinių publikacijų apžvalgos) lietuvių ir anglų ar kita užsienio kalba, parinkta atsižvelgiant į tikėtiną publikacijos adresatą. Santraukos apimtis – 1000–1500 spaudos ženklų.

26. Autoriai patys parengia trumpą (vienos pastraipos) prisistatymą skyreliui „Apie autorius“ lietuvių ir anglų kalbomis; jame pageidautina paminėti akademinis laipsnius bei vardus, mokslinių interesų sritis, instituciją, pastarąją knygą, disertaciją ar kitą svarbų pasiekimą; privaloma nurodyti elektroninio pašto arba įprastinio pašto adresą.

Redakcinė kolegija įsipareigoja esant reikalui konsultuoti į LKMA veiklą įsitraukusius ar norinčius įsitraukti magistrantus bei doktorantus, jaunos mokslininkus, rengiančius pirmąsias savo mokslines publikacijas. Visus *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraščio* ir *Bažnyčios istorijos studijų* straipsnius bei šaltinių publikacijas anonimiškai recenzuoja du recenzentai. Autoriai su recenzijomis supažindinami tik tuo atveju, jei tekstai įvertinti kaip taisytini ir recenzentų pastabos pravarčios korekcijoms atlikti. Redakcinė kolegija neįsipareigoja teikti paaiškinimų atmestų tekstų autoriams. Maksimalus terminas, per kurį redakcinė kolegija priima sprendimą tekstą skelbti, atmesti ar gražinti taisyti, yra 4 mėnesiai. Šis terminas nėra tiesiogiai susietas su eventualaus publikavimo laiku, nes pastarasis gali priklausyti nuo teminių tomų formavimo.

Visus spausdinamus tekstus kalbos taisyklingumo atžvilgiu peržiūri ir, esant reikalui, taiso redaktoriai. Autoriams pateikiami sumaketuoti tekstai elektroniniu *.pdf formatu korektūrai atlikti ir autorizuoti. Gražindami redakcinei kolegijai tekstą autoriai paprastu ar elektroniniu parašu patvirtina autorizavimą bei sutikimą, kad tekstas būtų skelbiamas *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraščio* ar *Bažnyčios istorijos studijų* elektronine versija interneto svetainėje www.lkma.lt bei prieinamas per asocijuotas duomenų bases.

Spausdinti tekstai ir iliustracijos, diskelių ir CD pavidalo laikmenos autoriams negražinamos.

Kilus neaiškumams dėl medžiagos tematikos, rengimo principų ar kitų su *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraščio* ir *Bažnyčios istorijos studijų* dalykiniais aspektais susijusių klausimų prašome kreiptis į vyriausiąjį redaktorių.

Redakcinė kolegija

LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJA

LKMA METRAŠTIS XXXIX

Tiražas 150 egz.

Leido „Lietuvių katalikų mokslo akademija“

Pilies g. 8, LT-01123 Vilnius

contacts@lkma.lt, www.lkma.lt

Spaudė UAB „Petro ofsetas“

Naujoji Riononių g. 25C, LT-03153 Vilnius